

Tanja Žigon

Zgodovinski spomin

Kranjske

Življenje in delo

Petra Pavla pl. Radicsa (1836–1912)

Dr. Tanja Žigon, rojena 1974, je na Filozofski fakulteti v Ljubljani študirala nemški jezik s književnostjo in zgodovino. Po diplomi 1998 je nekaj let delala kot publicistka v svobodnem poklicu. V tem času se je začela ukvarjati z raziskovanjem nemškega časopisja na Slovenskem in leta 2003 magistrirala z nalogo »Triglav, časnik za domovinske interese (1865–1870)«. Doktorirala je leta 2008 iz literarnih ved, v disertaciji pa se je posvetila življenju in delu Petra Pavla pl. Radicsa ter njegovemu raziskovanju nemškega gledališča v Ljubljani.

Področja njenega znanstveno-raziskovalnega dela so nemško časnikarstvo in nemška literarna ustvarjalnost na Slovenskem, slovenska kulturna zgodovina in slovensko-nemški medkulturni odnosi v 19. in 20. stoletju, nemško in slovensko gledališče v Ljubljani, jezikovni transfer kot kulturni transfer in medkulturnost. Objavlja tako doma kot v tujini. Zaposlena je na Oddelku za prevajalstvo Filozofske fakultete v Ljubljani.

TANJA ŽIGON

**ZGODOVINSKI SPOMIN
KRANJSKE**

**ŽIVLJENJE IN DELO
PETRA PAVLA PL. RADICSA
(1836–1912)**

Knjižnica "Kronike" 12

Ljubljana 2009

KNJIŽNICA "KRONIKE"

časopisa za slovensko krajevno zgodovino

ZVEZEK 12

Založnik:

Zveza zgodovinskih društev Slovenije

Sozaložnik:

Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani

Urednik

dr. Miha Preinfalk

Tehnična urednica

mag. Barbara Šterbenc Svetina

Recenzenta:

dr. Mira Miladinović Zalaznik

dr. Stane Granda

Lektoriranje slovenskega besedila:

Petra Kramberger

Povzetek v nemškem jeziku:

dr. Tanja Žigon

Lektoriranje nemškega besedila:

Corinna Harbig

Na naslovnici:

Peter Pavel pl. Radics z ženo Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner
za božič 1899 (Zasebni arhiv družine Radics, Zagreb)

Oblikovanje naslovnice:

Miranda Južnič

Računalniški prelom:

Franc Čuden, Medit d.o.o.

Tiskarna:

Grafika-M s.p.

Naklada:

400 izvodov

Sofinancira:

Občina Postojna

VSEBINA

PREDDGOVOR	9
UVOD	13
Dosedanje raziskave	14
Odprta vprašanja v Radicsevi biografiji in bibliografiji	17
ŽIVLJENJSKA POT	27
Radicsev rod	28
Šolanje in prva služba	42
Suplent v Ljubljani	56
Honorarji ali redni zaslužek	65
Vojni dopisnik	81
Poroka s pesnikovo hčerko	86
Publicist in urednik na Dunaju	93
Družina pride na Kranjsko	101
Dunajčanka ustanovi javno izposojevalno knjižnico	116
Po velikonočnem potresu leta 1895	126
USTVARJALNA POT	133
Radicseve prve objave	133
Skromni honorarji v šestdesetih letih	142
Časnikar: Zagreb – Ljubljana – Dunaj	148
Grillparzerjevo društvo	160
Publicist v Ljubljani	176
Ustvarjalno delo Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner	194
Finančna podpora Schillerjeve ustanove iz Weimarja	221
Avtor prve znanstvene monografije na Slovenskem	230
Raziskovanje nemškega gledališča v Ljubljani	241
SKLEP	269
ZUSAMMENFASSUNG	279
PRILOGE	301
PRILOGA 1: BIBLIOGRAFIJA PETRA PAVLA PL. RADICSA	301

Knjižne objave	301
Separati	309
Članki	311
Uredniško delo	346
Nekrologi	347
Prispevki o Radicsu in njegovih predavanjih	348
Recenzije Radicsevih del	348

PRILOGA 2: BIBLIOGRAFIJA HEDWIG

PL. RADICS-KALTENBRUNNER	351
Članki	351
Nerazvrščeno	355
Domnevno avtorstvo	356
Ilustracije	357
Prispevki o Radicsevi in njenem delu	357

PRILOGA 3: POPIS GRADIVA

O NEMŠKEM GLEDALIŠČU	358
Radiceva gledališka mapa v NMS	359
Radicevo gradivo v Arhivu Republike Slovenije	379

PRILOGA 4: RADICSEVA ZAPUŠČINA V NARODNEM

MUZEJU SLOVENIJE	381
TEHNIČNA ENOTA 1	382
TE 1 / I / A: Čestitke za podelitev naslova cesarski svetnik	382
TE 1 / I / B: Čestitke Radicsu za sedemdeseti rojstni dan	386
TE 1 / II / C: Peter pl. Radics: osebna zapuščina	386
TE 1 / II / D: Peter pl. Radics: rokopisi in izrezki	387
TEHNIČNA ENOTA 2	388
TE 2 / I / 1a: Peter pl. Radics: korespondenca	388
TE 2 / I / 1b: Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner: korespondenca	394
TE 2 / I / 1c: Peter pl. Radits (1779–1854): korespondenca	394
TE 2 / Ia / 1: Nerazvrščena korespondenca	395
TE 2 / II / 2a: Peter pl. Radics: članki v rokopisu	395
TE 2 / II / 2b: Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner: članki v rokopisu	397
TE 2 / III / 3a: Peter pl. Radics: osnutki pisem	397

TE 2 / III / 3b: Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner: osnutki pisem	397
TE 2 / III / 4: Peter in Hedwig pl. Radics: osebni dokumenti	397
TE 2 / III / 5: Razno	398
TEHNIČNA ENOTA 3	399
TE 3 / I / 1: Peter pl. Radics: izrezki iz časopisja brez navedbe vira	399
TE 3 / I / 2a: Peter pl. Radics: izrezki iz časopisja z navedbo vira	399
TE 3 / I / 2b: Peter pl. Radics: separadni odtisi	401
TE 3 / I / 2c: Peter pl. Radics: korekturni odtisi člankov	401
TE 3 / I / 3: Peter pl. Radics: knjižne izdaje	402
TE 3 / I / 4: Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner: izrezki člankov iz časopisja	402
TE 3 / I / 5: Razno gradivo	402
TEHNIČNA ENOTA 4	403
TE 4 / I / 1: Peter pl. Radics: izrezki iz časopisja z navedbo vira	403
TE 4 / II / 1: Peter pl. Radics: izrezki iz časopisja z navedbo vira	408
TE 4 / II / 2: Peter pl. Radics: korekturni odtisi	411
TE 4 / II / 3: Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner: izrezki člankov iz časopisja	411
TE 4 / II / 4: Peter pl. Radics: izrezki iz časopisja brez navedbe vira	412
TE 4 / III / 5: Razno gradivo	413
TEHNIČNA ENOTA 5	417
TE 5 / I / 1: Peter pl. Radics: izrezki iz časopisja z navedbo vira	417
TE 5 / II / 2: Peter pl. Radics: izrezki iz časopisja brez navedbe vira	423
TE 5 / II / 3: Peter pl. Radics: gradivo, povezano z uredniškim delom	424
TE 5 / II / 4: Peter pl. Radics: tiski	424
TE 5 / III / 5: Razno gradivo	424
TEHNIČNA ENOTA 6	428
TE 6 / I / 1: Peter pl. Radics: osebni dokumenti	428
TE 6 / I / 2: Peter pl. Radics: rokopisi in separati	430

TE 6 / I / 3: Razno gradivo	430
TEHNIČNA ENOTA 7	430
TEHNIČNA ENOTA 8	430
TE 8 / I / 1: Heinrich Moritz Penn: razno gradivo	431
TE 8 / I / 2a: Peter pl. Radics: osebni (in družinski) dokumenti	431
TE 8 / I / 2b: Peter pl. Radics: korespondenca	432
TE 8 / I / 2c: Peter pl. Radics: osnutki pisem	433
TE 8 / I / 2d: Peter pl. Radics: knjige in separati	433
TE 8 / I / 2e: Peter pl. Radics: izrezki iz časopisja z navedbo vira	434
TE 8 / I / 2f: Peter pl. Radics: osnutki člankov v rokopisu	434
TE 8 / II / 2g: Različni zapisi in prepisi	435
TE 8 / II / 2h: Peter pl. Radics: razno	435
TE 8 / II / 3a: Gradivo o nemških ustvarjalcih na Kranjskem	436
TE 8 / II / 3b: Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner: korespondenca	437
TE 8 / II / 3c: Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner: razno gradivo	437
TE 8 / II / 4: Paula pl. Radics: razno gradivo	438
TE 8 / II / 5: Erwin pl. Radics: razno gradivo	438
TE 8 / II / 6: Marie pl. Radics: razno gradivo	438
 VIRI IN LITERATURA	 439
Okrajšave	439
Neobjavljeni viri	439
Objavljeni viri	440
Časopisni viri	441
Ustni viri	442
Internetni viri	442
Literatura	443
Leksikalna dela	443
Monografije	444
Članki	449
 REGISTER OSEBNIH IMEN	 458

Za Katjo

PREDGOVOR

Letos, ko Postojna, rojstni kraj Petra Pavla pl. Radicsa, proslavlja stoto obletnico, odkar je postala mesto, mineva 173 let od rojstva in 97 let od Radicseve smrti. Že za časa svojega življenja je Radics veljal za »znanega in cenjenega kranjskega zgodovinopisca«,¹ bil je pisatelj, kulturni zgodovinar in rodoslovec, znan in uveljavljen ne le na Kranjskem, temveč tudi izven meja monarhije.²

Moje zanimanje za Radicsevo razgibano življenje in ustvarjalno delo je vzniklo ob preučevanju nemškega časopisja na Slovenskem, predvsem časnika *Triglav*, ki ga je Radics nekaj mesecev urejal sredi šestdesetih let 19. stoletja. Namen pričujoče knjige je, širšemu krogu bralcev predstaviti in približati avtorja in človeka, ki je v 19. stoletju videl svoje poslanstvo v tem, da gradi most med kulturami, zlasti med slovensko in nemško. Danes, v stoletju globalizacije, ko medkulturnost dobiva nov pomen in se vsakdo sklicuje nanjo, bi imeli Radicsa za nekakšnega medkulturnega posrednika: med dvema jezikoma, dvema kulturama. Radics nam sicer ni zapustil del, ki bi zaznamovala širši evropski prostor in imela epohalni pomen, toda s svojim življenjem in delom je nedvomno šolski primer intelektualca, ki poskusi svojo srečo v prestolnici Avstrijskega cesarstva, a se na koncu – morda tudi razočaran in resigniran zaradi spoznanja, da je Dunaj za vse, ki bi si želeli tam uresničiti svoje cilje in sanje, morda pretesen – vrne na periferijo, v provinco, kjer se ustali in uspe – ter tudi tako s svojim življenjem in delom doprinese k višji stopnji kulturnega zavedanja v monarhiji. Na Kranjskem Radics uvidi, da predstavlja Dunaj sicer velika vrata v Avstrijo in odskočno desko v svet, kar pa ni vedno le pozitivno, saj center sili posameznika k oblikovanju nazorov in mišljenja. Radics šele v domači deželi odkrije smisel svojega ustvarjanja in svoje poslanstvo ter v kranjskem mikrokozmosu uresniči svoje sanje.

Pričujoče delo je zgodba o intelektualcu 19. stoletja, o človeku, ki je v viharnem času, ko so Avstro-Ogrsko vedno bolj pestila mednacionalna nasprotja, uspešno preskakoval ovire, ki mu jih je na pot postavljala usoda, se spopadal s svojimi identitenimi problemi, spoznal vzpone in padce, stiske in vesele trenutke, uspehe in neuspehe v zasebnem in

---

¹ *Laibacher Zeitung*, št. 220, 25. september 1912, str. 2103.

² Prim. *Fremden-Blatt*, št. 264, 26. september 1912, str. 9.

poklicnem življenju ter se tako kalil. Kljub družinskim obveznostim – bil je oče treh otrok – je z marljivim delom in raziskovalno zagnanostjo iz ljubitelja zgodovine in preteklosti svoje rodne dežele zrasel v cenjenega rojaka, kranjskega historiografa, ki je tik pred smrtjo s podelitvijo naziva cesarski svetnik dobil tudi najvišje javno priznanje za svoje delo.

Pri zbiranju podatkov, prebiranju zapuščin, listanju in urejanju zaprašenega arhivskega gradiva in sestavljanju Radicsevega biografskega in bibliografskega mozaika, sem se trudila, da bi na pravo mesto postavila tudi najdrobnejše kamenčke. Med pisanjem sta dobivali Radicseva oseba in osebnost vedno jasnejše poteze in njegova zgodba svojevrsten pomen v času in prostoru 19. stoletja. Moj namen je bil, celostno predstaviti podobo intelektualca, utelešeno v Petru Pavlu pl. Radicsu, ter bralcu naslikati usodo, življenje in bitje človeka, čigar pomena za slovensko kulturno zgodovino ne moremo in ne smemo prezreti.

Med delom so mi bile v veliko pomoč kritične pripombe, spodbude in nasveti. Za natančno branje rokopisa in mnoge pogovore o tematiki se posebej zahvaljujem izr. prof. dr. Miri Miladinović Zalaznik. S svojo raziskovalno vnemo, zavzetostjo, neutrudnim iskanjem in preučevanjem virov mi ni bila le vzor, temveč je s pripravljenostjo na diskusijo in izmenjavo mnenj prispevala k novim odkritjem, ugotovitvam in zaključkom, ki so odpirali druge vidike preučevanja Radicsa in njegovega dela. Zahvaljujem se tudi red. prof. dr. Antonu Janku, red. prof. dr. Nevi Šlibar, red. prof. ddr. Igorju Grdini, izr. prof. dr. Stanetu Grandi, ki so spremljali moje delo, upok. red. prof. dr. dr. h. c. mult. Antonu Schwobu, ki mi je omogočil dostop do Grünove zapuščine v Gradcu ter tako do pisem, ki jih je predmarčnemu pesniku in politiku poslal Radics, doc. dr. Mihi Preinfalku, ki mi je svetoval, kje iskati gradivo pri vprašanih glede Radicsevega rodu in izvora in je kot urednik spremljal nastajanje besedila za objavo, Barbari Žabota iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana in muzejski svetovalki mag. Marjetki Balkovec Debevec iz Slovenskega šolskega muzeja za pomoč pri iskanju dokumentov o Radicsu, dr. Anji Dular, vodji knjižnice Narodnega muzeja Slovenije, za nasvete pri urejanju obsežne Radicseve zapuščine ter dr. Irmtraud Frfr. von Andrian-Werburg, direktorici arhiva nürnbergškega muzeja (Germanisches Nationalmuseum), za posredovane podatke iz Radicseve ostaline. Nadalje se zahvaljujem dr. Mariji Magdaleni Lemp, ki mi je omogočila delo v muzeju Lauriacum v Ennsu, za posredovanje dragocenih podatkov o zgodovini družin Kaltenbrunner in Radics pa tudi dr. Ulrichu Kalten-

brunnerju in dr. Dagmar Najberger Wacha, Radicsevi pravnukinji. Slednji sem še posebej hvaležna za potrpežljivost in prijaznost ob mojih obiskih v Zagrebu, za dolge klepete in odgovore na številna vprašanja ter za prijaznost in za čas, ki mi ga je namenila. Pogovori z njo so razkrivali podrobnosti iz življenja družine ter so me vedno znova popeljali v Radicsev svet.

Posebno toplo se zahvaljujem avstrijski službi za izmenjavo, ki mi je z dodelitvijo štipendije Franza Werfla za mlade univerzitetne učitelje omogočila enoletno delo na Dunaju, v Ennsu in v Gradcu. Prav tako se za izdatno finačno podporo pri raziskovanju zahvaljujem Inštitutu za kulturo in zgodovino Nemcev v jugovzhodni Evropi (Institut für deutsche Kultur und Geschichte Südosteuropas e. V. an der Ludwig-Maximilians-Universität München), predvsem direktorju inštituta prof. h. c. dr. Stefanu Sienerthu in znanstvenemu sodelavcu prof. h. c. dr. Petru Motzanu.

Hvala tudi vsem, ki sem jih pri delu srečevala, a tu niso posebej omenjeni; predvsem prijaznim sodelavkam in sodelavcem najrazličnejših ustanov, ki so mi neštetokrat olajšali delo s tem, da so mi pomagali premostiti včasih nerazumljive birokratske ovire ter mi omogočili hitrejši dostop do gradiva. Na koncu se zahvaljujem najbližjim, Jožici, Milanu in Matjažu, ter prijateljicam in prijateljem, predvsem Petri, Corinni, Heleni, Romani, Mojci in Tomažu, za podporo in razumevanje, za nasvete, glasna razmišljanja in spodbudne besede. In mali Katji, ki mi je prinesla sonce. Njej posvečam to knjigo.

V Planini, maja 2009

Peter Pavel pl. Radics sredi šestdesetih let 19. stoletja
(NUK, portretna zbirka).

UVOD

Življenje Petra Pavla pl. Radicsa (1836–1912) je danes v grobih obrisih poznano vsakomur, ki se ukvarja s preučevanjem slovenske preteklosti. Radics se je rodil v Postojni, se šolal v Ljubljani ter študiral v Gradcu in na Dunaju. V času študija je konec petdesetih let 19. stoletja kratek čas poučeval na gimnaziji v Ljubljani. Nato je tu v šestdesetih letih urejal domovinski list *Triglav* v nemškem jeziku, dokler ni leta 1866 kot vojni dopisnik odšel na italijansko bojišče. Po končani vojni med Italijo, Prusijo in Avstrijo se je ustalil na Dunaju, kjer je delal kot publicist in urednik. Leta 1869 se je poročil s Hedwig Kaltenbrunner (1845–1919). Sedem let po poroki sta se zakonca preselila na Kranjsko in v Ljubljani ostala do konca življenja. Radics je tu deloval kot novinar, urednik in samostojni publicist, njegova soproga pa je v mestu osnovala izposojevalnico knjig ter kmalu postala del ljubljanskega družabnega življenja. Zaradi številnih objav, ki obravnavajo kranjsko preteklost, si je Radics kmalu pridobil sloves kranjskega historiografa, njegovo življenjsko delo, monografija o Valvasorju z naslovom *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693)*, ki je izšla leta 1910, pa mu je prinesla visoko in eminentno priznanje, častni naslov cesarskega svetnika.

Navedeni podatki so večinoma znani in jih prinašajo enciklopedije ter druga leksikalna dela, tako slovenska kakor tudi avstrijska in nemška. Izsledki pričujoče monografije ponujajo novo in natančnejšo sliko o Radicsu ter njegovo življenje in delo predstavljajo z vidika doslej neznanih ali zgoj neupoštevanih dejstev ter popravljajo napake in pomanjkljivosti, ki so se v preteklih obdobjih prikradle v Radicsev življenjepis. Temeljijo na doslej nepregledanih arhivskih virih, ki jih hranijo v Ljubljani, v Zagrebu, v Gradcu in Ennsu, na Dunaju, v Münchnu, Nürnbergu ter v Weimarju (NMS, NUK, AS, ŠMS, Najberger, Lauriacum, KFU, ÖNB, WStLB, HHStA, BSB, GNM itd.). Osebni dokumenti zakoncev Radics, korespondenca, osnutki pisem, rokopisi, članstva v številnih društvih, izrezki časopisnih člankov ter drugi zapisi osvetljujejo življenje, delovanje in ustvarjanje Petra Pavla pl. Radicsa ter njegove soproge Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner.

Gradivo je razdeljeno v dva večja tematska sklopa. Prvi se nanaša na Radicsevo življenje, drugi obravnava njegovo ustvarjanje. Tu je še posebej izpostavljeno Radicsevo raziskovanje nemškega gledališča v

Ljubljani, medtem ko je deloma potisnjeno v ozadje njegovo raziskovanje Valvasorja, saj so se s to tematiko, upoštevajoč tudi Radicseve navedbe in dognanja, že ukvarjali in se še ukvarjajo številni avtorji.³ Gradivo o gledališču, ki ga je zbral Radics, ter objave o tej problematiki pa dopolnjujejo in osvetljujejo njegovo delovanje in ustvarjanje na področju slovenske kulturne zgodovine in so izrednega pomena ne le za teatrologe in germaniste, temveč tudi za sloveniste, kulturne zgodovinarje ter druge raziskovalce.

Dosedanje raziskave

Sklepali bi, da je prvi, ki v daljšem članku obravnava Radicsevo življenje in delo, Wurzbachov *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich*. Toda znameniti leksikograf Wurzbach v svojem življenjskem delu, obsegajočem šestdeset knjig, Radicsa ni niti omenil. To po eni strani ni začudujoče, saj je zadnja, šestdeseta knjiga leksikona izšla leta 1891, Radicseva najpomembnejša dela, na primer monografija o Valvasorju (1910) ali zgodovinske slike *Alte Häuser in Laibach* (1908–1911), pa so izšla skoraj dvajset let kasneje. Po drugi strani pa je iz korespondence razvidno, da sta Radics in Wurzbach prijateljela⁴ in da je slednji Radicsevo delo poznal, a se mu leta 1872, ko je izšel štiriin-

³ Radicsa citirajo vsi, ki se ukvarjajo z Valvasorjem. Prim. npr. Reisp, *Kranjski poihistor*; Carmichael, Pismo Edmonda Halleya, str. 85–87; Carmichael, Za filozofa preveč romantičnega pridiha, str. 95–107; Miladinović Zalaznik, Ein Geschichtsschreiber, str. 91–124; Miladinović Zalaznik, Der krainische Polyhistor, str. 151–163. 2008 je nove izsledke o polihistorju Valvasorju objavil še Boris Golec (prim. Golec, Der Polyhistor J. V. Valvasor, str. 27–36).

⁴ Ko je Radics v začetku šestdesetih let 19. stoletja raziskoval v cistercijanskem samostanu Rein na Štajerskem, je v pismu neznanemu naslovniku, verjetno bibliotekarju v leipziški mestni knjižnici ter izdajatelju in uredniku časopisa *Serapeum*, ki se je v podnaslovu imenoval *Zeitschrift für Bibliothekwissenschaft, Handschriftenkunde und ältere Literatur*, Robertu Naumannu (1809–1880), pisal, da se obrača nanj, ker mu je tako svetoval prijatelj in rojak Wurzbach: »Sehr geehrter Herr! Auf Empfehlung meines Freundes und Landsmannes Dr. Constant v. Wurzbach erlaube ich mir Ihnen für Ihr sehr geschätztes *Serapeum* beiliegenden Aufsatz über die *Incunabeln* in der Bibliothek Sr. Durchlaucht des Herrnhaus-Praesidenten Fürst Carlos Auersperg im Laibacher-Fürstenhofe einzusenden« (NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 3a, št. 1). Poleg tega je v Radicsevi zapuščini ohranjeno tudi Wurzbachovo pismo iz leta 1878 (NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1a, št. 108). Radicsu pošilja 5 goldinarjev kot prispevek za tisk knjižice *Serbenlieder*, ki je izšla v Leipzigu istega leta – pesmi je zbral Anastazij Grün, uredil in izdal pa Radics.

dvajseti del leksikona, Radics očitno še ni zdel dovolj zanimiv in produktiven avtor, da bi ga posebej omenjal. Možno je seveda tudi, da ga je nehote izpustil ali spregledal.⁵

Leta 1891 je v drugi izdaji monografskega dela *Das literarische Deutschland* tako Radicsa kakor tudi njegovo soprogo Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner omenil Nemeč Adolf Hinrichsen,⁶ kar nedvomno kaže na to, da sta imela zakonca v sedemdesetih in osemdesetih letih dobre zveze ne le z Leipzigo, kjer so tiskali Radicseva dela, temveč tudi z Berlinom in da sta bila uveljavljena publicista. Radicseva je v berlinskih listih tedaj veliko objavljala in je imela – sodeč po ohranjeni korespondenci – v Nemčiji precej znank in stanovskih kolegic.

Petnajst let zatem, leta 1906, naletimo v leksikonu *Deutsch-österreichisches Künstler- und Schriftsteller-Lexikon*, ki je izšel na Dunaju, na dva skopa članka o zakoncih Radics,⁷ ki prinašata osnovne biografske in bibliografske podatke. Strnjen pregled Radicsevega življenja in ustvarjanja pa nudijo še nekrologi, objavljeni v časopisju po njegovi smrti.⁸

⁵ Čprav Wurzbach na več mestih poudarja, da je edini avtor leksikona, je zagotovo imel pomočnike pri zbiranju gradiva (prim. o Wurzbachu *Lebensaft in Reitterer, Wurzbach-Aspekte*). Sklepati smemo, da mu je pri delu pomagalo nekaj sodelavcev, ki so mu posredovali dragocene podatke in so morda med številnimi osebnostmi koga izpustili. V osnutku pisma, naslovljenem na neznanega profesorja, napisanega v Berchtesgadnu na dan Marijinega oznanjenja, 25. marca 1887, se Wurzbach celo pritožuje, da se pri delu ne more zanesti na nikogar, da mora več ali manj vse v zvezi z leksikonom postoriti sam ter da je prevajalec, korektor, zbiralec virov in zapisovalec v eni osebi. Nadalje toži, da je ob vsem tem še bibliotekar, saj se na služinčad ne more zanesti niti glede pospravljanja knjig na police. Služinčad namreč govori le dialekt, ne razume pa hebrejščine, grščine, latinščine, romunščine, češčine, poljščine, srbsčine, slovenščine, madžarščine, italijanščine, madžarščine itd.: »Ich bearbeite mein Lexikon ohne weitere menschliche Hilfe, bin Übersetzer, Correkter, Quellensucher, Niederschreiber in einer Person; wenn ich nun eine Notiz zu finden, 15, 20, 30 Werke von den Bücherstellen nehme und nachschlage, muß ich sie wieder auf ihren Platz zurückstellen, das kann ich Magd überlassen, da unsere Dienstboten-Geister wohl boznerisch, aber nicht jüdisch, griechisch, lateinisch, rumänisch, tschechisch, polnisch, serbisch, slovenisch, magyarisch, italienisch, kroatisch u. v. m. verstehen. Ich bin also auch Bibliothekdiener *io est A-manne* [prazen spuščen prostor] *in optima forma*« (ÖNB, HAN, sig. 466/37).

⁶ Hinrichsen, *Das literarische Deutschland*, str. 1074.

⁷ *Deutsch-österreichisches Künstler- und Schriftsteller-Lexikon*, str. 221–222.

⁸ Prim. npr. Steska, † Peter Pavel pl. Radics, str. 293–296; Pajk, † Peter Pavel pl. Radics, str. 567–568.

Nadalje omenjajo Radicsa še novejša slovenska in avstrijska leksikalna dela,⁹ vendar so podatki o njegovem življenju pogosto nepopolni ali celo napačni. Najpreglednejši članek doslej je za *Slovenski biografski leksikon* v šestdesetih letih 20. stoletja napisal Silvo Kranjec.¹⁰ Njegovo enciklopedično geslo je leta 1996 dopolnila Olga Janša-Zorn v monografiji o *Historičnem društvu za Kranjsko*, kjer je nekaj strani namenila Radicsu kot članu društva.¹¹ Istega leta je v desetem zvezku *Enciklopedije Slovenije* izšel krajši prispevek,¹² ki se opira na prej omenjene vire. Nekaj popravkov in opomb k Radicsevemu življenju in delu je bilo objavljenih leta 2004 v moji monografiji o časniku *Triglav*,¹³ kjer je predstavljeno predvsem Radicsevo delovanje na časnikarskem področju v Ljubljani v letih 1865 in 1866.

Z raziskovanjem gledališkega dogajanja in zgodovine pri nas sta se poleg Radicsa v drugi polovici 19. stoletja spoprijela še Avgust Dimitz¹⁴ in Anton Trstenjak.¹⁵ Leta 1911 je Julius Ohm-Januschowsky izdal knjižico o Franc Jožefovem jubilejnem gledališču,¹⁶ leto kasneje, ob otvoritvi omenjenega odra, pa je izšla Radicseva monografija o razvoju nemškega odra v Ljubljani.¹⁷ Ta tematika je postala ponovno aktualna sredi dvajsetega stoletja, ko sta jo v svojih študijah obravnavala esejist in teatrolog Filip Kalan (1910–1989) ter dramaturg in gledališki kritik Lojze Filipič (1921–1975). Njima je sledilo delo germanista Dušana Ludvika (1914–2001), ki si je zadal ambiciozno nalogo, napisati zgodovino nemškega gledališča do leta 1848. Leta 1954 je v knjižni obliki izšla njegova disertacija *Nemško gledališče v Ljubljani do leta 1790*,¹⁸ kjer se velikokrat opira na Radicsa.

Po Ludviku je zavladalo mrtvilo v raziskovanju nemškega gledališča na Slovenskem. Enciklopedični članek Bruna Hartmana v *Enciklopediji*

⁹ Prim. *Primorski slovenski biografski leksikon*, str. 129; prim tudi *Slovenska književnost*, str. 381; *Slovenski gledališki leksikon*, str. 765; *ÖBL*, 8. zv., 1983, str. 374.

¹⁰ *SBL*, zv. 3, str. 4–7.

¹¹ Janša-Zorn, *Historično društvo*, str. 228–230.

¹² Janša-Zorn; Sivec, Radič, str. 38.

¹³ Žigon, *Nemški časnik*, str. 173–184.

¹⁴ Dimitz, *100 Jahre der Laibacher Bühne*.

¹⁵ Trstenjak, *Slovensko gledališče*.

¹⁶ Ohm-Januschowsky, *Das Kaiser Franz Joseph-Jubiläums-Theater*.

¹⁷ Radics, *Die Entwicklung*.

¹⁸ Ludvik, *Nemško gledališče v Ljubljani*.

Slovenije¹⁹ je izšel leta 1993 in ne prinaša novosti, temveč v nekaj strnjenih stavkih povzame Radicseve in Ludvikove ugotovitve. V letih od 1999 do 2004 so nato izšli trije prispevki Matjaža Birka o nemškem odru v Ljubljani, leta 2003 pa je kratko sintezo dosedanjega raziskovanja nemškega gledališča v Ljubljani v 19. in v začetku 20. stoletja v *Dokumentih slovenskega gledališkega muzeja*, v tematski številki o vidikih slovenske gledališke zgodovine, objavil še Blaž Lukan.²⁰ V sklepu svojega prispevka ugotavlja, da so pri raziskovanju nemškega gledališča pri nas odprta še mnoga vprašanja, na katera bo potrebno odgovoriti. Vzrok, da obširnejše študije še nimamo, vidi v razdrobljenosti gradiva po različnih lokacijah, opozarja pa tudi na nujnost sistematičnega pregleda gledaliških kritik inotic o gledališču v nemškem časopisju pri nas. Le tako bi lahko ovrgli ali potrdili hipoteze o vplivu nemške gledališče produkcije na slovensko in ugotovili, kaj je navzočnost nemškega gledališča pomenila za večinsko slovensko prebivalstvo, za izobražence ter za druge ustvarjalce.²¹ Zadnjo študijo, ki se dotika gledališke tematike, je leta 2006 napisala Sandra Horvat. V svoji magistrski nalogi je osvetlila nastanek in zgodovino Franc Jožefovega gledališča v Ljubljani in na podlagi gradiva, ki ga je zbral Radics, rekonstruirala gledališki program od leta 1911 do 1918.²²

Odprta vprašanja v Radicsevi biografiji in bibliografiji

Pričujoče delo zapolnjuje vrzel, popravlja napačne podatke, povezane z Radicsem, dopolnjuje njegovo bio- in bibliografijo ter zlasti odgovarja na nekaj temeljnih vprašanj, ki se tičejo Radicsevega življenja in dela.

Radics v svoji avtobiografiji navaja, da je potomec hrvaških uskokov ter na nekem drugem mestu piše, da sta bila njegov ded in oče plemiča.²³ Njegovo plemstvo ni sporno. Izhajal je iz uradniškega nižjega plem-

---

¹⁹ Hartman, *Nemško gledališče na Slovenskem*, str. 359.

²⁰ Lukan, *Nemško gledališče v Ljubljani*, str. 88–91.

²¹ Ravno tam, str. 91.

²² Horvat, *Das Kaiser Franz Joseph-Jubiläumstheater*.

²³ ZAL, LJU 329; prim. tudi NMS, Radicseva zapuščina, TE 1 / II / C, št. 12: dnevnik Radicsevega očeta, str. 1. pri Radicsevem plemstvu gre za najnižjo stopnjo, za tako imenovano enostavno oziroma netitulirano plemstvo s predlogom »von« (prim. Preinfalk, *Auerspergi*, str. 23).

stva, vendar pa Silvo Kranjec v članku v *Slovenskem biografskem leksikonu* navaja, da je bil Radics sorodnik leta 1779 poplemenitenega ljubljanskega sindika Franca Ludovika pl. Radiča.²⁴ To trditev je potrebno preveriti, saj naj bi omenjeni Radicsev sorodnik po nekaterih drugih virih umrl že leta 1764.²⁵

Pozornost vzbujata tudi njegovo ime: Peter Pavel pl. Radics oziroma v nemščini Peter Paul von Radics. Pod slovenska besedila se je podpisoval nedosledno, včasih kot Peter pl. Radics, spet drugič kot Peter pl. Radič, medtem ko v nemških besedilih srečamo običajno le nemško različico imena Peter von Radics. Občasno se ob Radicsevemu imenu pojavlja še drugo ime: Pavel oz. nemško Paul. V *Slovenskem biografskem leksikonu* sta zapisani obe imeni. Priimek pa je naveden v (verjetno madžarski) obliki, torej Radics, in ne v poslovenjeni inačici Radič. V nadaljevanju ohranjam zapis, ki ga je Radics tudi sam najpogosteje uporabljal.²⁶

Kot tretje se poraja vprašanje o Radicsevemu ustvarjalnem delu, o številu njegovih monografskih in opusu publicističnih objav. Čeprav Radics začetega študija zgodovine, geografije in nemščine ni nikoli dokončal in tako pravzaprav ni imel prave teoretske osnove za svoje raziskovalno delo, ga je gnala želja po odkrivanju slovenske preteklosti, domoznansva in kulturne zgodovine ter si je po svojih najboljših močeh prizadeval raziskovati in pisati. Ustvarjati je začel v času, ko se je zaostroval odnos med nemštvom in slovenstvom na Kranjskem,²⁷ pisal pa je, čeprav večč tudi slovenskega jezika,²⁸ večinoma nemško in objavljaj v časnikih in časopisih širom po monarhiji pa tudi v Nemčiji. Njegove članke, ki so izšli v slovenskem jeziku v *Letopisu Slovenske matice*, v *Slovanu*, *Kresu*, *Slovincu*, *Slovenskem narodu*, pa tudi v *Ljubljanskem zvonu*, *Izvestji Muzejskega društva za Kranjsko* ter v *Domu in svetu*, so prevajali večinoma njegovi znanci, npr. Josip Cimperman (1847–

²⁴ *SBL*, zv. 3, str. 4–7, tu str. 6.

²⁵ Prim. Schiviz, *Der Adel*, str. 200; prim. tudi ZAL, LJU 340.

²⁶ Možen bi bil tudi slovenski zapis priimka »Radič«, ki ga uporablja Janša-Zorn (prim. Janša-Zorn, *Historično društvo*, str. 228–230), vendar se je Radics celo pod slovenske tekste le redko tako podpisoval.

²⁷ Prim. Cvim, *Nemško gledanje na Slovence*, str. 53–77; Grdina, *Die Rezeption der Deutschen*, str. 236–285; Matić, *Nemci v Ljubljani*; Michler, *Die Deutschen in Krain*, str. 193–219.

²⁸ *SBL*, zv. 3, str. 4–7, tu str. 5.

1893).²⁹ Silvo Kranjec v *Slovenskem biografskem leksikonu* našteje približno šestdeset objav izpod Radicsevega peresa, med njimi monografije, obsežnejše študije in članke.³⁰ Olga Janša-Zorn piše, da hrani avstrijska narodna knjižnica triinpetdeset enot Radicsevih del,³¹ v slovenski kataložni bazi podatkov (<http://cobiss.izum.si>) pa je zabeleženih okoli osemdeset njegovih del. Ker se je že na začetku raziskav izkazalo, da je Radics objavil mnogo več kot le osemdeset prispevkov, je bilo nujno sestaviti njegovo bibliografijo. V njej so zbrane vse njegove do zdaj znane objave, na podlagi katerih si bralec lahko ustvari sliko o razsežnostih Radicsevega raziskovalnega, publicističnega in pisateljskega dela. Občudovanja vredno je predvsem število objav ter najrazličnejša področja, ki jih Radics v svojih člankih obravnava. Pri tem ne smemo prezreti, da se je kot rdeča nit skozi Radicsevo ustvarjanje vleklo raziskovanje Valvasorja, ki mu je vzelo ogromno časa in energije. Prve prispevke o Valvasorju je objavil v šestdesetih letih, obsežna monografija pa je izšla leta 1910, ko mu je bilo 74 let. V tem času se je moral odreči marsičemu, skrbeti za ostarelo mater in za družino ter si predvsem zagotoviti financiranje svojih raziskav, kar včasih zbuja vtis, da Radics vsepovsod prosi za denar ter glede na svoje dobrotnike, bodisi Anastazija Grüna, Etbina Henrika Costo ali weimarsko ustanovo »Schillerstiftung« prilagaja svoje mnenje o Slovencih in Nemcih na Kranjskem.

Navezujoč se na zgoraj omenjeni oportunitizem moramo izpostaviti, da imajo Radicsa nekateri za kranjskega Nemca, spet drugi za Slovenca. Napredno usmerjeni graški dnevnik *Grazer Tagblatt* je tako leta 1912 menil, da sodi Radics med najvidnejše kranjske Nemce.³² Med pomembne nemške ustvarjalce na Kranjskem ga uvršča tudi obsežna Nagl-Zeidlerjeva literarna zgodovina *Deutsch-österreichische Literaturgeschichte*,³³ kar ne preseneča. Avtor prispevka o Radicsu je bil namreč

²⁹ Več o tem prim. Žigon, *Sprachtransfer als Kulturtransfer*, str. 469–480.

³⁰ *SBL*, zv. 3, str. 4–7.

³¹ Janša-Zorn, *Historično društvo*, str. 230.

³² V posebni prilogi časnika, ki nosi naslov *Deutsche Stimmen aus Krain, Triest und dem Küstenlande*, beremo nekaj dni po Radicsevemu pogrebu leta 1912: »Einer der besten Deutsch-Krainer wurde am 26. d. M. mit dem heimatlichen Schriftsteller Peter v. Radics zu Grabe getragen.« (št. 77, 29. september 1912, nepag.).

³³ *Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte*, 4. del, str. 1258. Članke o Kranjski je za literarno zgodovino prispeval graški profesor A. O. Puschnig. Kot predlogo je uporabil rokopis tedaj že preminule Radicseve soproge Hedwig (prim. ravno tam, str. 1255, besedilo v opombi 1), ki je zbiralala gradivo o nemških ustvarjalcih na Kranjskem (prim.

nemško usmerjeni graški profesor Puschnig. V tej literarni zgodovini se je Radics znašel v družbi takrat znanih in cenjenih nemško pisoih ustvarjalcev na Kranjskem: predmarčnega pesnika iz rodu Turjaških Antona Aleksandra grofa Auersperga, ki ga poznamo kot Anastazija Grüna (1806–1876),³⁴ Edwarda Samhaberja (1846–1927),³⁵ bolj znana po njegovi leta 1880 izdani knjižici *Prešierenklänge*, družbo pa sta Radicsu v tem literarnem pregledu med drugim delala še pesnik Franz Goltsch (1865–1921) in pripovednik Friedrich baron Gagern (1882–1947),³⁶ po materini strani v sorodu s Turjaškimi. Pogledati pa je potrebno še drugo plat medalje: leta 1865 je Radics v Ljubljani urejal časnik za domovinske, torej slovenske interese, ter v uvodnem članku ob koncu leta 1865 z naslovom *Beim Jahresschlusse*,³⁷ ki ga je napisal kot urednik, goreče branil slovenstvo ter se (posredno) celo sam izrekel za Slovenca.³⁸

Zgovorni so tudi podatki o ljudskih štetjih. Leta 1890 je Radics kot občevalni jezik navedel tako nemščino kot slovenščino,³⁹ leta 1900 in leta 1910 samo še nemščino.⁴⁰ Slovencem ga je približala ljubezen do domače zemlje, čeprav se je predvsem v osemdesetih letih moral braniti pred številnimi napadi, med katerimi so ga zagotovo najbolj prizadeli očitki geografa, zgodovinarja in časnikarja Janeza Jesenka (1838–1908). Ta je o Radicsu menil, da ne zna slovensko napisati niti besede, še svojega imena ne.⁴¹ Ob tem se moramo vprašati, kdo je pravzaprav bil Peter Pavel pl. Radics? Kakšna je bila njegova nazorska opredeljenost? Je bil Nемеc ali Slovenec? Je bil oportunist ali prej nekdo, ki se je

---

NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 3a; prim. tudi Žigon, Drobci iz življenja, str. 193–194).

³⁴ Prim. o njem Miladinović Zalaznik, Anton Alexander Graf Auersperg, str. 471–484; prim tudi Miladinović Zalaznik, Anastasius Grün und das Vereinte Slowenien, str. 51–63.

³⁵ Več o njem Miladinović Zalaznik, Edward Samhaber, str. 21–25, prim. tudi Miladinović Zalaznik, *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen*, str. 147–168.

³⁶ Več o njem Janko, *Das Werk Friedrichs von Gagern*, str. 119–127.

³⁷ *Triglav*, št. 102, 22. december 1865, str. 419.

³⁸ Prim. Žigon, *Nemški časnik*, str. 179.

³⁹ ZAL, LJU 504, popis prebivalstva iz leta 1890, Ballhausgasse 2 (danes Igriška ulica). Radics je najprej navedel oba jezika, vendar je zatem slovenskega prečrtal. Neglede na to zabeležka govori o tem, da je imel oba jezika za svoj občevalni jezik.

⁴⁰ ZAL, LJU 504, popis prebivalstva iz let 1900 in 1910, Erjavčeva ulica 4.

⁴¹ Jesenko, *Časnikarstvo in naši časniki*, str. 156.

Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner okoli leta 1875 (Najberger).

zavedal svoje življenjske naloge in mu je bil najvišji cilj, zbrati, zabeležiti in objaviti vse iz preteklosti svoje domovine, da ne bi utonilo v pozabo.

V času raziskav o Radicsu je vedno bolj stopalo v ospredje tudi ustvarjalno delo njegove soproge Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner. Sodeč po ohranjeni korespondenci se zdi, da sta zakonca Radics od konca sedemdesetih let 19. stoletja dalje delovala kot zelo uspešna »naveza« ter sta pri delu na raziskovalnem, publicističnem ter tudi literarnem področju drug drugega podpirala in drug z drugim sodelovala. Že kmalu po poroki sta bila vidna člana dunajske družbe in sta leta 1872 sodila med ustanovitelje literarnega Grillparzerjevega društva. Tudi ko sta se v sedemdesetih letih 19. stoletja preselila v Ljubljano, sta kmalu postala središče takratnega javnega življenja: Radics kot kranjski historiograf, njegova soproga kot lastnica izposojevalne knjižnice, ki je ljubljanskim meščanom in meščankam ponujala pestro paleto najrazličnejših knjig z evropskega knjižnega trga. Poleg tega sta bila oba tudi dopisnika številnih časnikov in časopisov na Kranjskem kakor tudi listov, ki so izhajali zunaj meja njune ožje domovine, predvsem na Dunaju, ter tudi v Dresdnu, Leipzigu in Berlinu. Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner se ni uveljavila le kot lastnica ljubljanske knjižnice, temveč tudi kot recenzentka, kritičarka, urednica in izdajateljica del svojega očeta Karla Adama Kaltenbrunnerja, zavzemala pa se je tudi za pravice nižjih socialnih slojev. Kulturozgodovinske in literarne študije ji doslej kljub temu niso namenjale prostora. Njena življenjska pot, rekonstruirana na osnovi arhivskega gradiva, ter doslej popolnoma neznan popis njenih objav, dajeja najzgovornejši odgovor na vprašanje, kakšen je bil njen pomen in kakšna je bila njena vloga v javnem življenju v Ljubljani v drugi polovici 19. stoletja.

V preteklosti so se uveljavile različne sodbe o Radicsu, ki jih je potrebno ovrednotiti oziroma potrditi ali ovreči. Z Radicsevimi teksti so se doslej posebej natančno ukvarjali teatrologi, zato se je ravno njim zapisalo nekaj preuranjenih in neutemeljenih trditev. Medtem ko je Filip Kalan leta 1949 v *Novem svetu* v nekaj nadaljevanjih objavil *Obris gledališke zgodovine pri Slovencih*,⁴² kjer se na nekaj mestih, predvsem kar zadeva najstarejše predstave ter baročno gledališče na Slovenskem, opi-

---

⁴² Prim. Kalan, *Obris gledališke zgodovine pri Slovencih*, str. 71. Svoje prispevke je Kalan nameraval izdati v knjižni obliki, ki pa ni izšla nikoli.

Portret Karla Adama Kaltenbrunnerja (1804–1867),
očeta Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner (Najberger).

ra na navedbe »kronista nemškega gledališča na Kranjskem«,⁴³ kot imenuje Radicsa, je Lojze Filipič v svojem prispevku *Zgodba o teatrskem arhivskem molju*, objavljenem tri leta za Kalanovo študijo prav tako v *Novem svetu*, tematiziral pomen Radicsevega dela za slovensko gledališko zgodovino. Radicsa je umestil med pomembne raziskovalce gledališke zgodovine pri Slovencih in poudaril, da je »za zgodovino slovenskega gledališča zbral mnogo dragocenega gradiva in s tem Trstenjaku, pa tudi poznejšim zgodovinarjem ustvaril temelje za bodoče delo«. ⁴⁴ Obenem je Radicsu očital, da »slovenski kulturi želi razvoja in rasti pod vodstvom nemške kulture in pod njenim vplivom, s čimer podpira zastrte ponemčevalne težnje avstrijskega absolutizma«. ⁴⁵ Filipičeva teza, da je Radics deloval v protislovenskem duhu in da je na prvo mesto postavljajl nemško kulturo, je bržkone nastala pod vplivom časa, v katerem je pisal in danes ne vzdrži več temeljitega pretresa.

V zvezi z Radicsevimi raziskovanjem gledališča in gledališke zgodovine nasploh se postavlja vprašanje, ali je Radics dejansko nameraval izdati drugi del študije o razvoju nemškega odra v Ljubljani, ki bi obravnavala čas po letu 1848.⁴⁶ Sklepati smemo, da ta publikacija, verjetno tudi zaradi Radicseve smrti jeseni 1912, ni izšla nikoli, vendar pa je potrebno raziskati, koliko gradiva, povezanega z razvojem in zgodovino nemškega odra v Ljubljani, ki ga je Radics zbiral, je ostalo neobjavljenega oziroma ali je imel dejansko že pripravljeno gradivo za drugi del svoje študije.

Monografija ima štiri priloge: bibliografijo Petra Pavla pl. Radicsa ter bibliografijo njegove soproge Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner, popis gradiva o gledališki zgodovini, ki ga je zbral Radics in ga danes hranijo v Arhivu Republike Slovenije ter v Narodnem muzeju Slovenije, ter natančen popis Radicseve zapuščine, ki jo hranijo v Narodnem muzeju Slovenije in je bila doslej neurejena. Ta zapuščina je zagotovo najobsežnejša in najvrednejša, posebej če jo primerjamo z ostalinami v drugih ustanovah pri nas, v Avstriji in v zasebni lasti na Hrvaškem.⁴⁷ Zapuščina

⁴³ Ravno tam, str. 78.

⁴⁴ Filipič, *Zgodba o teatrskem arhivskem molju*, str. 280–288, tu str. 288.

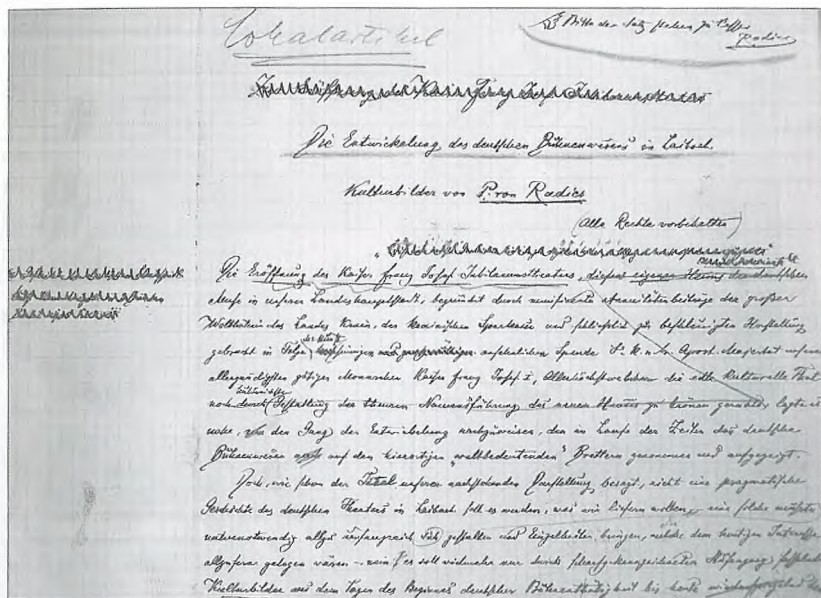
⁴⁵ Ravno tam, str. 283.

⁴⁶ Prvi del raziskave je izšel leta 1912 (prim. Radics, *Die Entwicklung*).

⁴⁷ Radicseva zapuščina, ki je v zasebni lasti (hrani jo Radicseva pravnukinja dr. Dagmar Najberger Wacha iz Zagreba), ni urejena, zato pri citiranju v nadaljevanju vedno navajam le provenienco in dotični dokument.

v Narodnem muzeju obsega osem tehničnih enot, posamezna enota tudi več arhivskih škatel. Pri sedanji ureditvi je v celoti ohranjena prvotna, Radicseva razporeditev gradiva.

Radics je s svojim življenjem in delom močno prispeval k poznavanju kranjske preteklosti ter sam postal del slovenske kulturne zgodovine. Skupaj z njim so jo soustvarjali njegovi sodobniki, prijatelji, umetniki, književniki, politiki in znanci. Ni bil le kranjski *historiograf*, bil je *polihistor* v pravem pomenu besede. Pričujoče delo tako osvetljuje življenje in delo človeka, ki se je že v svoji mladosti zapisal peresu in se odločil ohranjati spomin in védenje o preteklosti lastne dežele, njenih ljudi, navad in običajev.

Radicev rokopis o zgodovini nemškega gledališča v Ljubljani (AS 984, mapa LIII).

Zakonca Radics na Dunaju konec sedemdesetih let
19. stoletja (Najberger).

ŽIVLJENJSKA POT

»Es ist das kleinste Vaterland der größten Liebe nicht zu klein;
Je enger es Dich umschließt, je näher wird's dem Herzen sein.«

Johann Ludwig Wilhelm Müller⁴⁸

Radics si je zgornji emotivni verz, ki izpričuje njegovo ljubezen do domovine, izposodil pri nemškem liriku Johannu Ludwigu Wilhelmu Müllerju (1794–1827).⁴⁹ Namenil ga je tako svoji domači deželi Kranjski, kakor tudi rodnemu kraju, Postojni, kjer je preživel zgodnja otroška leta.

Postojna je leta 1748 postala najprej sedež notranjske kresije in nato sredi 19. stoletja sedež okrajnega glavarstva. Znamenito podzemlje je od leta 1819 privabljalo številne imenitnike, tudi kronane glave, in druge obiskovalce.⁵⁰ Živahen promet, ki je potekal po tako imenovani »cesarski cesti« iz Ljubljane, Vrhnike prek Planine do Postojne ter od tu bodisi proti Reki bodisi proti Trstu, je trgu prinesel tudi gospodarski razcvet. Železna cesta je Postojno dosegla leta 1857. Njen prihod je spravil ob zaslužek tovornike in prevoznike, bolj znane pod imenom furmani.⁵¹ Po drugi strani pa je trg Postojna, tri leta pred Radicsevo smrtjo, 1909, tudi po zaslugi hitrejših in boljših povezav z Dunajem in Trstom postal mesto.

V tem kraju na stičišču trgovskih poti med Dunajem, Ljubljano in morjem sta se v dvajsetih letih 19. stoletja ustalila in si uredila dom Radicseva starša.

---

⁴⁸ Cit. po Radics, *Adelsberg und seine Grotten*, nepag.

⁴⁹ Johann Ludwig Wilhelm Müller (1794–1827) se je rodil v Dessau. Veljal je za povprečnega lirika nemške romantike, kamor ga uvrščamo še danes. Številne njegove pesmi, ki tematizirajo osamljenost ter otopelost posameznika v času restavracije in neizpolnjeno ljubezen, so ponarodele. Uglasbili so jih priznani komponisti, med njimi npr. Franz Schubert (1897–1828). Ker je Müller podpiral boj Grkov za neodvisnost proti turški zasedbi, se ga je prijel tudi ime »Griechen-Müller«. Med njegovimi znanci so bili Friedrich de la Motte Fouqué (1777–1843), Clemens Brentano (1778–1842), Achim von Arnim (1781–1831) in Ludwig Uhland (1787–1862). Leta 1826 je na enem svojih potovanj obiskal tudi Goetheja v Weimarju (prim. *Meyers Hand-Lexikon*, str. 1310).

⁵⁰ Obsežno monografijo o plemenitih obiskovalcih Postojne sta napisala Trevor R. Shaw in Alenka Čuk (prim. Shaw; Čuk, *Royal and other noble visitors*).

⁵¹ Več o tovornikih in prevoznikih prim. Trobič, *Furmani*.

Postojna na razglednici s preloma 19. in 20. stoletja. Nad mestom se dvigata zvonika cerkve sv. Štefana, kjer je bil Radics krščen (zasebni arhiv Bogdan Hmeljak, Branik).

Radicsev rod

Radicseva mati Leopoldine Binder (1796–1883) je bila rojena nekje na Spodnjem Avstrijskem,⁵² medtem ko je Radicsev oče, tudi Peter po imenu, v svojem dnevniku iz napoleonskih vojn zapisal, da prihaja z Madžarske in je sin plemiča: »*Ich bin von Szomor aus dem Komorner*

⁵² Viri pri njej pogosto navajajo napačen dekliški priimek. Tako npr. Viktor Steska v nekrologu Petru Pavlu pl. Radicsu piše, da se je pisala Cinder (prim. Steska, † Peter Pavel pl. Radics, str. 293). Za razliko od njega pa *Primorski slovenski biografski leksikon* v svojem 12. snopiču v prispevku o Radicsu, ki ga je napisal Tone Požar, priimek navaja pravilno (prim. *Primorski slovenski biografski leksikon*, str. 129). Pravilna oblika priimka je Binder (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 12: poročni list). Ker v Radicsevi zapuščini ni rojstnega in mrliškega lista Leopoldine Binder, sem pri izračunu leta rojstva upoštevala poročni list, kjer beremo, da je bila Leopoldina Binder leta 1821, ko se je poročila, stara 25 let. Umrla je januarja 1883. Peter in Hedwig pl. Radics sta se 11. januarja 1883 v *Laibacher Zeitung* namreč zahvalila vsem, ki so jima izrekli sožalje.

*Komitat in Ungarn gebürtig, der Sohn eines Edelmanns.*⁵³ Iz tega sledi, da je njegov sin Peter plemiški naslov podedoval.⁵⁴

Silvo Kranjec v članku v Slovenskem biografskem leksikonu sicer pravilno navaja, da je bil Peter Pavel pl. Radics sorodnik leta 1779 poplemenitenega ljubljanskega sindika Franca Ludovika pl. Radiča,⁵⁵ vendar se moti v letnici poplemenitenja. Pravo letnico razberemo iz ohranjenega in doslej neznanega plemiškega pisma (*Adelsbrief*), ki nosi datum 24. junij 1733 in je shranjeno v zasebni zapuščini družine Radics v Zagrebu. Cesar Karel VI. je s tem dokumentom podelil dedno plemstvo Francu Ludoviku Radiču, kot je ime poslovenil Silvo Kranjec, oziroma Franzu Ludwigu Raditschu (1686–1764), kot je njegovo ime zapisano v listini, »*der Rechten Doctor und Statt Syndicus zu Laibach in Unserm Herzogthum Crain, wie auch Unser geschwornen Wechsel-Gerichts Notarius*«. ⁵⁶

⁵³ NMS, Radicseva zapuščina, TE 1 / II / C, št. 12: dnevnik Radicsevega očeta, str. 1. Komomarska županija (madž. *Komárom vármegye*, slovaško *Komárňanský komitát*) je bila zgodovinska upravna enota na Madžarskem. Danes leži del tega območja na Slovaškem, del pa na severozahodnem Madžarskem.

⁵⁴ Schiviz von Schivizhoffen Radicsevega rojstva v matrikah kranjskega plemstva ni za-beležil (Schiviz, *Der Adel*), vendar gre bržkone za napako in je Radics pri zbiranju podatkov izpadel. V krstno knjigo iz leta 1836 je Radics vpisan s plemiškim predi-
katom (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 1: krstni list). Pri Radicsevih otrocih Schiviz navaja, da se je 1. maja 1877 rodil Herbard Maria, sin Petra in Hed-wig pl. Radics-Kaltenbrunner, ki so ga 2. maja istega leta odnesli h krstu. To pomeni, da je deček, ki je umrl v rani mladosti, podedoval plemstvo po očetu (Schiviz, *Der Adel*, str. 145). Ostalih otrok tako kot tudi Radicsa ne navaja.

⁵⁵ SBL, zv. 3, str. 4–7, tu str. 6. Podatek o letu rojstva in smrti povzemam po Schivizu (*Der Adel*, str. 200), ki pravi, da je Franz Ludwig von Raditsch (oz. Radizh kot piše Schiviz) umrl v 78. letu starosti, torej leta 1764. Letnici najdemo še v Lazarinijevi genealoški zbirki (ZAL, LJU 340), v svojih zapiskih pa ju navaja tudi Hedvika pl. Radić-Neuberger. Hedvika pl. Radić-Neuberger (Debrecin *1914; Zagreb †1972) je bila hčerka Radicsevega sina Erwina (Dunaj *1873, Slavonski Brod †1940) in Anne Ermin-ger (Temišvar *1877, Zagreb †1968). Njen soprog Stjepan Neuberger (Osijek *1901, Zagreb †1941) je bil po pripovedovanju hčerke dr. Dagmar Najberger Wachta podpolkovnik generalštaba in so ga leta 1941 obesili. Priimek Neuberger je družina pohrvatila v Najberger.

⁵⁶ Najberger, plemiško pismo, 24. junij 1733.

Radicseva mati Leopodine Binder (Najberger).

eines Ausrecht- Ehrbaren Lebens wandels beflis-
 sen gewesen, und bey dem gemeinen Wesen sich
 besonders wohl verdienstlich gemacht, sonder-
 lich Sr. Franz Ludwиг Radtsch selbst von
 jugend an sich aller güten wohl anständigen
 adelichen Sitten Beflissen, und denen Stu-
 dius mit solch- ungemeinen fleiß und Syfer
 sich ergeben, daß Er nach erlangten Gradu
 Doctoratus in ertheilt. Unserm Herzogthum
 Graib bey allen Gerichts- Stellen als ein ge-
 schworner Gerichts- und Schranen Advocat
 Hoch und Niedern Stands Personen Sieben
 Jahr zu seinem besondern Ruchm ohnermü-
 det bedienet, in ansehung dessen dan ihme das
 Syndicat in Unserer Statt Laubach anver-
 trauet worden, welch- mühesamer Stell Er
 bereits in das Siebenzehente Jahr- bereubens aber

Stran iz plemiškega pisma iz leta 1733 (Najberger).

Da sta bila ljubljanski sindik in Peter Pavel pl. Radics daljna sorodnika, je v eni svojih razprav leta 1901 ugotovil že Ivan Vrhovec (1853–1902),⁵⁷ podatek pa v svojih zapiskih navaja tudi Radicseva vnukinja, Hedvika pl. Radić-Neuberger.⁵⁸ Radics je zase tudi trdil, da je potomec stare hrvaške vojaške rodbine uskoškega izvora, omenja žumberške uskoke, ter da so se njegovi predniki odlikovali na Kosovem polju (1389),⁵⁹ pri Sisku (1593) ter v mnogih drugih pomembnih bitkah.⁶⁰

Življenje Radicsevih staršev je bilo razgibano, veliko sta se selila, kar je zagotovo vplivalo tudi na mladega Petra. Njegov oče, Peter von Radits, kot se je navadno podpisoval,⁶¹ se je rodil 22. aprila 1779 v Szomoru, kraju trideset kilometrov oddaljenem od Budimpešte, in je umrl leta 1855 v Gradcu, v starosti 75 let.⁶² Na podlagi ohranjenega dnevnika, ki ga je pisal v času vojskovanja proti Napoleonu, lahko rekonstruiramo njegovo življenjsko pot.⁶³

⁵⁷ Ivan Vrhovec, verjetno na osnovi navedb Radicsevega znanca, zgodovinarja in duhovnika liberalnega slovesa Ivana Vrhovnika (1854–1935) piše, da je bil Radics potomec Franca Ludovika, a ne njegov vnuk (prim. Vrhovec, str. 163, op. št. 1).

⁵⁸ Radić-Neubergerjeva, kot se je podpisovala, zmotno navaja, da je bil Franc Ludovik njen prapradedek, torej Radicsev ded. Radicsev oče se je namreč rodil šele leta 1779, tedaj pa je bil ljubljanski sindik že nekaj časa mrtev. Še vedno pa ostaja odprto vprašanje, v kakšni sorodstveni zvezi sta bila Franc Ludovik [Franz Ludwig von Raditsch], ki mu je Karel VI. leta 1733 podelil plemstvo, ter neki Franz Ludwig von Radizh, za katerega Schiviz piše, da se je leta 1712 (že tedaj s plemiškim predikatom) poročil z Marijo Terezijo pl. Ehrenreich [Maria Theresia von Ehrenreich] (prim. Schiviz, *Der Adel*, str. 156).

⁵⁹ Radics poroča, da naj bi v zvezi s Kosovsko bitko nastala celo pesem »Das Lied von Radić« oziroma »Das Lied vom Fürsten Radić« (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 1 / II / C, št. 3).

⁶⁰ Prim. ZAL, LJU 346, str. 1. Fabjančič je bil arhivar v ljubljanskem mestnem arhivu (ZAL) od leta 1923 do svoje smrti 1950 s kratko prekinitvijo v tridesetih letih. Kot arhivar se je, kot so to zahtevala pravila, lotil proučevanja zgodovine, še zlasti ljubljanske. Njegovi najpomembnejši študiji sta *Knjiga ljubljanskih hiš* in *Ljubljanski sodniki in župani 1269–1820*. Prva je ostala v rokopisu, druga pa je izšla po njegovi smrti (prim. Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov*).

⁶¹ V nadaljevanju bom pri Radicsevem očetu njegov priimek namenoma zapisovala tako, kot se pojavlja v listinah (Radits), da ne bi prišlo do zamenjave s sinom.

⁶² Prim. ZAL, LJU 346, str. 2; Hedvika pl. Radics-Neuberger navaja, da je Radicsev oče umrl leta 1854 v Ljubljani, vendar pa moramo biti pri njenih zapiskih kot viru pazljivi. Nezanesljiva je tudi pri navajanju rojstnega kraja Radicsevega očeta, saj piše, da je rojen v Postojni (prim. Najberger, zapiski Hedvike pl. Radić-Neuberger).

⁶³ NMS, Radicseva zapuščina, TE 1 / II / C, št. 12: dnevnik Radicsevega očeta.

Radicesva vnukinja Hedvika (1914–1972)
z materjo Anno Eminger (Najberger).

Aprila 1797, ko je mu je bilo sedemnajst let,⁶⁴ je Radits prekinil študij retorike v Gradcu ter se pridružil prostovoljcem, večinoma plemiškega rodu, ki so se zbirali v Subotici. Novonastala vojaška formacija ni nikoli odkorakala na bojišče in so jo kmalu razpustili.⁶⁵ Radicsev oče je tako januarja 1798 nadaljeval študij na graški filozofski fakulteti in ga zaključil, medtem ko študija prava ni končal.⁶⁶ Dve leti kasneje, januarja 1800, se je v Gradcu kot »*Cadet ex propriis*«⁶⁷ priključil 59. c. kr. pehotnemu polku, ki mu je poveljeval feldmaršal baron Jordis. Že čez nekaj tednov se je polk odpravil v Italijo, naprej v Toskano, od koder naj bi pomagal avstrijski vojski pri preboju proti Genovi. Čeprav so imeli Francozi velike izgube, tudi razmere v avstrijski vojski niso bile rožnate. Radits je bil maja lažje ranjen.⁶⁸ Glede težkih, nečloveških razmer na bojišču je v svojem dnevniku zabeležil, da je bila oskrba zaradi nepremostljivih ovir tako slaba, da si človek tega sploh ne more predstavljati. Vojaki so žvečili kostanjevo listje in umirali z njim v ustih, ujetnike so Francozi strpali na galeje, kjer so bili zaradi lakote prisiljeni, da so s torb rezali usnjene trakove, jih pekli ter použili, kar jih je tako napelo, da so v mukah umrli. A tudi obleganim v Genovi ni bilo lahko. Za hlebec kruha so domačini ponujali skude, stare italijanske kovane srebrnike, vendar je bilo vojakom strogo prepovedano in grozila jim je smrtna kazen, če bi prodali le kos kruha. Radicsev oče se spominja, da so se vojaki tega zlahka držali, saj so bili sami sestradani. Šele ko so 4. julija 1800 zavzeli Genovo, je bilo bede konec.⁶⁹

⁶⁴ Ravno tam, str. 1.

⁶⁵ Prim. ZAL, LJU 346, str. 1.

⁶⁶ Radics v članku »Zur Geschichte des k. k. 59. Inf.-Reg. Erzherzog Rainer« (prim. Najberger, izrezek iz časopisa) poroča o študiju prava. V citirani biografiji Radicsev oče piše, da je študiral retoriko (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 1 / II / C, št. 12: dnevnik Radicsevega očeta, str. 1), študij na graški filozofski fakulteti pa navaja v poročilu iz leta 1842 (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 4, št. 4: dokazila Radicsevega očeta, str. 1; prim. tudi ZAL, LJU 346, str. 1). Fabjančič zmotno navaja, da je Radicsev oče v Gradcu študiral fiziko.

⁶⁷ NMS, Radicseva zapuščina, TE 1 / II / C, št. 12: dnevnik Radicsevega očeta, str. 1.

⁶⁸ O tem, da je bil nekajkrat ranjen, poroča tudi Radics v svojem delu »*Codex Austriacus*« v opombi na strani 86.

⁶⁹ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 1 / II / C, št. 12: dnevnik Radicsevega očeta; prim. tudi izrezek Radicsevega članka z naslovom »Zur Geschichte des k. k. 59. Inf.-Reg. Erzherzog Rainer« (Najberger).

Zur Geschichte des k. k. 59. Inf.-Reg. Erzherzog Rainer.

(Nach dem Tagebuche des k. k. Grenadier-Oberleutnants Peter v. Radicev 1800—1817.

Die Jahre 1800, welche das ruhmreiche k. k. Infanterie-Regiment Erzherzog Rainer in diesen Tagen in der allerhöchsten Stadt Salzburg befehlt, veranlaßt mich, aus den Papieren meines Vaters in Gott ruhenden Vaters einige Details zu den interessanten Begebenheiten der Regimentsgeschichte — aus den französischen Krieges — hier auszutreiben, welche Details nicht selten getraut erfinden könnten, die und die haben in der Chronik des Regiments auszukommen oder bis und dort um trocken ausgedruckte Spitzwörter eine geschickliche Mäße zu treffen. Die im folgenden sind wohlwollend gegen und höchsten Ehren belobten Regimente zugehörigen Dienstjäger sind in dem erlassenen Verordnungen leben meines Vaters Vaters immer mit demselben Eifer als „unser Regiment,“ als mit fremder Beziehung über das „Oberregimenten“ zurückblende.

Im Jahre 1800 — 1. Januar — trat mein Vater in Wien, wo er die 59. Infanterie-Regiment, dessen Oberst FML. Freid. v. Jervis damals in der ergebenden Maribor benutzte, und nach wenigen Wochen ging er mit Genehmigung des Kaisers zum Regimente nach Italien. Sein Transport wurde bei Welfa auf ein einfaches Schiff zur Überfahrt verwendet. „Den 6. April, als General Feldmarschall Piccolomini Baron Di Sassi seinen Aufbruch, ledern wir — führte er — an Mailand: seine erste Hälfte und nachdem sie

zusammengedrückt und nachher, von Hunger gezwungen das Ueberleben von ihren Soldaten dreien und verzehren, worauf die meisten angeschlossen und gestorben sind. Nur ein Vaib (Brat) von 3—4 Blö haben die Generale v. Sassi, doch nur von Verkauf des Brodes bei Laibowitz verhalten. Die Verbot war allerdings leicht zu halten, weil mir selbst sehr verdächtig sind. Der 4. Juni machte den Stern ein Ende, indem mir Vienna überlassen haben. Sein Einzug brachten sich die armen Flüchtlinge zu uns. Die meisten waren kaum noch lebend; doch man ihnen Brod, so haben sie es gering verstanden und haben bald starb. Wir brachten die Verbliebenen und haben ihnen etwas Brod eingebracht und alle Ueberlebenden etwas wenig, so gelang es uns, mehrere davon zu bringen. Von Vienna kam das Regiment nach Parow, dann ins Lager bei Mantua; das 3. Bataillon unter Major Ehrenberg nach Ancona und von da nach Florenz, alshalb aber wieder nach Ancona und dann nach Ferrara. Am 21. December 1800 war das Regiment in der Stellung Legnano und verzögerte am 30. Januar 1801 mit der letzten Besetzung nach Raaberg in Stein und dann ins Oberregiment in die Feldschlachten.“

(Schluß folgt.)

Radicev članek »Zur Geschichte des k. k. 59. Inf.-Reg. Erzherzog Rainer« (Najberger).

Iz Genove je vojska krenila proti Parmii, se ustalila pri Mantovi, se napotila proti Anconi in Firencam, se nato ponovno vrnila v Ancono ter od tod nadaljevala pot proti Ferrari. Zadnjega decembra 1801 se je polk ustavil v utrdbi v Legnano blizu Milana ter se 20. januarja 1801 podal na pot proti Postojni na Kranjskem ter naprej v Zgomjo Avstrijo. Tega leta je Radicev oče prvič videl kraj, kjer se je kasneje z družino ustalil.

Leta 1805 je 59. c. kr. pehotni polk s Tirolske odkorakal preko Maribora na Madžarsko cesarski armadi naproti. Raditsu, ki je medtem napredoval v zastavnika, so zaradi znanja madžarskega jezika — kar kaže na to, da je otroštvo preživljal v madžarski županiji in ne na Kranjskem — zaupali skrb za obolele in ranjene. Ko so konec leta 1805 po bitki pri Austerlitzu podpisali bratislavski mir med Avstrijo in Francijo, se je Raditsev polk preselil v Salzburg in nato zopet v Zgomjo Avstrijo. Leta 1807 so krenili proti Dunaju. Dve leti kasneje je bil Radicev oče povišan v podporočnika in je 21. in 22. maja 1809 z 59. polkom sodeloval v bitki pri Aspernu, kjer je Napoleon doživel svoj prvi poraz. A tudi Radits, ki je s petdesetimi možmi začel boj, je bil ranjen. Vrat mu je oplazila krogla.⁷⁰ Julija 1809 je njegov polk odkorakal na Madžarsko, proti Komornu, kjer je precej vojakov zaradi slabih življenjskih razmer umrlo.

⁷⁰ Ravno tam.

Radicsev oče Peter pl. Radits (Najberger).

V zadnjem delu poročila Radicsev oče govori o svoji nadaljnji vojaški karieri. Avgusta 1813 so ga povišali v nadporočnika. Potem ko Napoleon po porazu v bitki narodov⁷¹ ni hotel pristati na mirovne pobude Avstrije, so Francijo zasedli zavezniki. Tudi Peter pl. Radits se je s svojim polkom podal na pot in januarja 1814 prišel v Pariz, se nato vmil na Dunaj ter bil novembra 1814 za svoje zasluge v boju proti Napoleonu pohvaljen.⁷² V času kongresa svete alianse je bil na Dunaju. Nato je aprila 1815 z grenadirskim polkom ponovno vkorakal v Francijo, saj se je Napoleon vmil v Pariz in za sto dni poslal burbonskega kralja Ludvika XVIII. v pregnanstvo. Zavezniki v protifrancoski koaliciji, ki so od septembra 1814 kongresovali na Dunaju, so ukrepali hitro: 18. junija 1815 je bil Napoleon v bitki pri Waterlooju v Belgiji dokončno premagan in pregnan na otok sv. Helene, kjer je v letu ljubljanskega kongresa svete alianse (1821) umrl. Radicsev oče se je 17. decembra 1815 iz Francije vmil na Dunaj.⁷³

Viri molčijo o tem, kaj se je z njim dogajalo naslednja tri leta. Šele od leta 1818 dalje njegovi življenjski poti lahko sledimo na podlagi poročila, ki ga je kot c. kr. cestni komisar v Postojni napisal leta 1842, ko je cesarja prosil za višjo plačo.⁷⁴ Dogodki so si sledili takole: Dne 17. aprila 1818 so mu vročili visoko odredbo cesarskega vojnega sveta, ki mu je narekovala, da kot geometer odide v Primorje.⁷⁵ Nekaj dni kasneje se je

⁷¹ Bitka pri Leipzigju je bila odločilna bitka v napoleonovih vojnah. Vojske so se spopadle v neposredni bližini saškega mesta Leipzig. Napoleonova vojska je štela 185.000 vojakov, enote iz Avstrije, Prusije, Rusije in Švedske so štete okoli 350.000 mož. Napoleon je zavzel obrambni položaj, že naslednji dan, ko so prispele še ruske in švedske čete in ko so Napoleona zapustili Sasi, pa je položaj postal zanj brezupen. Bitka, ki je trajala devet ur, ga je prisilila, da je ukazal umik. 19. oktobra so pomotoma razstrelili most in tako je bil onemogočen prehod francoskih vojakov; 30.000 so jih zajeli. Po bitki so Francozi izgubili ozemlje vzhodno od Rena, saj so nemški knezi Napoleonu drug za drugim obmilili hrbet (prim. Lorenzen, *Die großen Schlachten*, str. 101–140).

⁷² NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 12: spričevalo, ki ga je 14. novembra 1814 napisal poveljnik polka v Mainzu.

⁷³ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 4, št. 4: dokazila Radicsevega očeta, str. 10. Dokument je ohranjen v prepisu, kopija je overjena. V zapuščini se nahaja še en izvod istega besedila (prim. TE 8 / I / 2a, št. 12: dokumenti Radicsevega očeta). Leta 1884 je namreč postojnsko okrajno glavarstvo pozvalo Petra pl. Radicsa, naj predloži kakršen koli dokument ali listino, ki bi dokazovala, da je bil njegov oče cestni komisar v Postojni (prim. TE 8 / I / 2a, št. 12: pismo okrajnega glavarja Antona Globočnika, 14. september 1884).

⁷⁴ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 4, št. 4: dokazila Radicsevega očeta.

⁷⁵ Prim. ravno tam, str. 10.

odpravil v Trst. Svoje delo je opravljal dobro in zanesljivo, tako da ga je pohvalil celo cesar sam.⁷⁶ Že 13. decembra 1819 je zaključil svoj prvi večji meritveni projekt ter poleg tega izšolal in usposobil za samostojno delo več geometrov. A vleklo ga je nazaj na Dunaj: 30. decembra 1819 se je vrnil v svoj grenadirski polk,⁷⁷ a ne za dolgo. Že sredi januarja 1820 so mu zaupali sprva začasno, 15. novembra 1820 pa redno mesto c. kr. cestnega komisarja za Primorsko, vendar je moral poleg poslov, povezanih z gradnjo cest, prevzeti tudi nadzor nad gradnjo cest ob Savi na Hrvaškem.⁷⁸ Nadzorovanje gradnje cest ob Savi je pred njim izvajal neki pl. Frast, pomočnik deželne direkcije za gradnjo, ki pa je nato kot cesarski gradbeni svetnik odšel na Dunaj.⁷⁹

Iz virov razberemo, da se je Radicsev oče v času del ob Savi začasno naselil pri okrožnem cestnem inženirju Antonu baronu Portnerju.⁸⁰ Na istem naslovu je tedaj stanovala tudi Leopoldina Binder, Raditseva bodoča soproga. Domnevati smemo, da jo je spoznal že prej, verjetno v času vojn nekje na Spodnjeavstrijskem.⁸¹ Še preden sta prišla v kraje ob Savi, sta bila zaročena in sta se nato 25. februarja 1821 v Dubovcu pri Karlovcu poročila.⁸²

Oktobra leta 1822 je delo na obsavskih cestah prevzela zagrebška županija. Radicsevega očeta zdaj niso več potrebovali. Premestili so ga v Trst, kjer je prevzel cestni komisariat, vse dokler ni septembra 1823 začel z delom v novomeškem uradu. Tu je poleg svojega moral opravljati tudi delo okrajnega inženirja, ki ga je eno leto nadomeščal.⁸³ V začetku leta 1827 pa je bil Radits poklican v Postojno, kjer se je moral lotiti obnove popolnoma uničenih cest, saj se je zaradi pomanjkanja denarja njihova ureditev vedno znova prelagala iz leta v leto. Devetega februarja 1827 je ljubljanski deželni prezidij izdal dekret

⁷⁶ Prim. ravno tam.

⁷⁷ Prim. ravno tam, str. 11.

⁷⁸ Prim. ravno tam, str. 12.

⁷⁹ Prim. ravno tam.

⁸⁰ NMS, Raditseva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 12: poročni list.

⁸¹ Hedvika pl. Radić-Neuberger sicer navaja, da sta se zakonca spoznala, ko je bilo Leopoldini Binder 15 let, na plesu pri nekem knezu na Spodnjeavstrijskem, kjer naj bi oče Leopoldine Binder delal kot upravnik posesti, njena mati pa naj bi bila neka Elisabetha Weiss (Najberger, zapiski Hedvike pl. Radić-Neuberger). Radić-Neubergerjeva žal ne navaja virov in podatki niso preverjeni.

⁸² NMS, Raditseva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 12: poročni list.

⁸³ NMS, Raditseva zapuščina, TE 2 / III / 4, št. 4: dokazila Radicsevega očeta, str. 12.

zu Folge welchem er [Radits] zur Herstellung des zerrütteten Strassenzustandes des Adelsberger Commissariats übernehmen mußte, da die jährlichen Dotationen immer nur sehr ökonomisch ausgefallen sind, so hat sich auch die vollkommene Herstellung des schlechten Strassenzustandes in die Jahre hinein gezogen.⁸⁴

Tako je Radits leta 1827 skupaj s soprogo Leopoldino Binder prišel v Postojno in se nastanil v hiši številka 128,⁸⁵ to je na današnjem osrednjem trgu pri knjižnici in šoli (Trg padlih borcev). Svoje delo v Postojni je opravljal vestno. Izkazal se je za vztrajnega in stanovitnega moža.⁸⁶ Po petnajstih letih službovanja na Postojnskem je v prošnji za zvišanje »osebnih dodatkov« poročal, da je v okraju vztrajno in pozorno skrbel za izvajanje cestnih del, še posebej pozimi, ko burja novozapadli sneg vztrajno nanaša na cestišče. Državni blagajni je s svojo vestnostjo prihranil več tisoč goldinarjev, saj je znal priskrbeti cenejše izvajalce del kot v drugih okrajih. Z njegovim delom je bila zaradi tega zelo zadovoljna tudi deželna direkcija za ceste.⁸⁷ Ker je poleg svojega dela pogosto nadomeščal tudi cestnega inženirja, mu je postojnski okrožni urad 28. novembra 1835 podelil priznanje za zasluge in izrazil zadovoljstvo nad njegovim delom.⁸⁸ Septembra leta 1836, v dneh ko sta zakonca pričakovala otroka, mu je direkcija za ceste poslala odlok, ki ga je zavezoval, da zaradi nenadne smrti okrožnega inženirja, ki je umrl za posledicami kolere, poskrbi za neprekinjeno delo ter najde nadomestilo zanj.⁸⁹ Podobno kot tudi že leta pred tem je moral prevzeti delo inženirja v letih 1841 in 1842.⁹⁰

⁸⁴ Ravno tam, str. 12–13.

⁸⁵ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 1: krstni list.

⁸⁶ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 4, št. 4: dokazila Radicsevega očeta, str. 12.

⁸⁷ V poročilu Radits o sebi v tretji osebi piše: »[Er] hat bereits 15 volle Jahre im Kreisorte Adelsberg in jeder Hinsicht mit der größten Beharrlichkeit und Standhaftigkeit ununterbrochen fortgedient, alle Arbeiten mit Klarsicht geleitet, besonders aber bei den Schneeschaufungen, welche hier wegen der heftigen Bora so bedeutend sind, dem allerhöchsten Strassen-Aerar viel tausend Gulden erspart, somit er die Arbeiten stets viel billiger zu bekommen gewußt hat, als sie in andren Orten bezahlt werden. Er beruft sich in dieser Hinsicht auf seine vorgesetzte k. k. Landesbau-Direktion, welche ihm bey vielen Gelegenheiten die volle Zufriedenheit gespendet hat (ravno tam, str. 13).

⁸⁸ Prim. ravno tam.

⁸⁹ Prim. ravno tam, str. 14.

⁹⁰ Prim. ravno tam, str. 14–15.

O delavnosti in požrtvovalnosti cestnega nadzornika govorijo tudi pohvalne besede, ki jih je v njegovo npravstveno spričevalo (*Moralitäts-Zeugnis*) leta 1842 zapisal tedanji postojnski župnik Josip Hudovernik. Pohvalil je, da pridno in natančno izpolnjuje dolžnosti kristjana ter je s svojim vedenjem vzor drugim. Hudovernik je izpostavil še, da zakonca Radits živita v slogi ter se trudita, sinu zagotoviti smotno vzgojo. V originalnem dokumentu beremo:

Von dem Pfarramte zu Adelsberg wird hiemit amtlich bezeugt, daß der hochgeborene Herr Peter v. Radits, k. k. Strassenkommissar allhier nachahmungswürdige Beweise der Religiosität und Sittlichkeiten an Tag gelegt, die ganze Zeit seines Hierseins durch fleißige und genaue Pflichterfüllung eines katholischen Christen ein glänzendes Beispiel gegeben, mit seiner Frau Gattin beständig in bester Eintracht und ungestörtem Frieden zusammen gelebt und seinem Sohn die zweckmäßige Erziehung zu geben sich beflissen habe. Für die Wahrheit dieses bürgt der Gefertigte mit dem begedruckten pfarramtlichen Sigille.⁹¹

V takšen dom se je leta 1836, 26. septembra, rodil Peter Pavel pl. Radics. H krstu v postojnsko cerkev sv. Štefana so ga po starem običaju odnesli naslednji dan v spremstvu dveh botrov, ki sta si po naključju delila tudi isto ime. Prvi boter mu je bil Jožef vitez Löwengreif,⁹² upokojeni blagajnik, sin viteza Löwengreifa,⁹³ oskrbnika Postojnske jame, ki je dal leta 1816 urediti vse poti v jami in je tega istega leta umrl.⁹⁴ Botra mu je bila neka Jožefa Schneider. Ime novorojenca, ki so ga zabeležili v krstno knjigo, se je glasilo: Peter Marty. Joseph Johann N.;⁹⁵ Radics je kasneje,

⁹¹ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 12: npravstveno spričevalo, župnija Postojna, 12. junij 1842.

⁹² Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 1: krstni list.

⁹³ Več o njem Radics, Briefe hervorragender Krainer, str. 120–122.

⁹⁴ Prim. *Postojnsko okrajno glavarstvo*, str. 12.

⁹⁵ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 1: krstni list. V krstni knjigi, ki jo hranijo v župnijskem uradu v Postojni so poleg imena Peter zapisali še »Marty.«, verjetno Peter mučenik. Nepojasnjeno ostaja, od kdaj je Peter pl. Radics nosil tudi ime Paul, s katerim se je včasih podpisoval pod svoje članke. Vsekakor to ni povezano z godovanjem obeh svetnikov Petra in Pavla, saj praznujeta 29. julija, morda pa se je Pavel ob Radicsevemu imenu pojavil zato, ker je bil tudi on mučen. Medtem ko so Petra obglavili, so Pavla obesili. Tudi Hedvika pl. Radić-Neuberger v zapiskih navaja ime Paul (prim. Najberger, zapiski Hedvike pl. Radić-Neuberger). Ravno tako se ime Paul pojavi v osmrtnici, natisnjeni leta 1912 v Kleinmayr & Bambergovi tiskarni (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 2h, št. 2) in v krtačnem odtisu članka *Gabriele bei Custozza* iz dunajskega časopisa *Wiener Almanach* (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 3 / I / 2c). Vladislav Fabjančič pa kot krstno ime navaja le Peter Jožef Janez (prim. ZAL, LJU 346, str. 1).

144

Geburts- und

Jahr 1826		Geburtsort des Täuflings	Hand- Nr.	Namen des Täuflings	Religion		Geschlecht		Geblich	Anmerk.
Monat und Tag					Katholisch	Evangelisch	Knaben	Mädchen		
der Geburt	der Taufe									
26. Aug.	27. August	Adelsberg	128	Peter Martyr, S. v. vepob, Johann N.	1	1	-	1		
Oktober um 1/2 Uhr	um 1/2 Uhr	Adelsberg	11	Frank	1	-	1	-	1	
Oktober um 2 Uhr	um 2 Uhr	Adelsberg	12	Andreas	1	-	1	-	1	

Vpis Radicsevega krsta v krstni knjigi v Postojni
(Župnijski urad Postojna).

sicer zelo poredko, pa vendarle, uporabljal poleg imena Peter še lastno ime Pavel. Radiscev priimek pa so sprva zapisovali tako, kot sta se podpisovala starša, torej Radits.⁹⁶ Šele kasneje se je uveljavil zapis Radics.

⁹⁶ V osnovnošolskih spričevalih iz Postojne iz let 1843 do 1845 se pojavlja zapis Peter von Radits, podobno tudi v ljubljanskih gimnazijskih spričevalih do leta 1850, in sicer v latinski različici: A. Radits Petrus Carn. Adelsberg. ex. a. did. (NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / 1 / 1, št. 2: Grammaticae classi, julij 1850; prim. tudi SŠM, razstavna zbirka, inv. št. 6026, Juventus Cæsareo Regii Gymnasii Academici Labacensis [1848], str. 17). Naslednje leto se konec zimskega semestra, 26. februarja 1851, nepričakovano pojavi slovenski zapis priimka: Peter v. Radič (NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / 1 / 1, št. 2: Gymnasial-Zeugnis, Laibach am 26. Februar 1851). Na spričevalih graške gimnazije se vse do osmega razreda, torej do konca zimskega semestra 1854, pojavlja ime Peter v. Radits, nato pa ponovno Peter v. Radič (NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / 1 / 1, št. 2: Gymnasial-Zeugnis k. k. Gymnasium zu Graz, 1. März 1854). Univerzitetna graška spričevala so latinska in se glasijo na priimek de Radits (NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / 1 / 1, št. 4b: Nos Rector et Decanus Collegii Professorum facultatis philosophica c. r. Universitatis literarum Gracensis, 17. april 1855). V pisnih iz šestdesetih let 19. stoletja ter pod prvimi objavljenimi besedili že zasledimo podpis Peter von Radics oziroma v slovenskih tiskih Peter pl. Radics. Črka »t« je v priimku

Radicsev oče je bil leta 1845 (ali 1846) po 46. letih službovanja, od tega skoraj 20 let v vojski, upokojen. Leopoldina Binder je moža preživela za 28 let, umrla je leta 1883.

Šolanje in prva služba

Šola v Postojni je bila na pobudo postojnskih meščanov ustanovljena leta 1702. Tedaj je otroke poučeval organist Anton Kopriva. Leta 1807 so pričeli z zbiranjem prispevkov za gradnjo novega šolskega poslopja. Predvsem premožnejši meščani so darovali lepe zneske in so s pomočjo prizadevnega okrajnega glavarja Jožefa pl. Kreuzenbergerja že leta 1810 sezidali šolo v današnji Vojkovi ulici 1, na prostoru, kjer je do leta 1781 stala zapuščena cerkva sv. Andreja.⁹⁷ Stroški gradnje so znašali 11.493 gl.⁹⁸ Leta 1810 so Francozi v Postojni ustanovili gimnazijo.⁹⁹ Potem ko so zapustili naše kraje, je bila po sklepu Nj. Visočanstva cesarja Franca leta 1818 ustanovljena trirazredna glavna šola, vodstvo šole je prevzel tamkajšnji župnik Andrej Uršič. Šest let pred Radicsevimi rojstvom, leta 1830, je postala postojnska šola glavna okrožna šola, ki so jo leta 1855 preuredili v štirirazrednico.¹⁰⁰

Sedemletnega Petra sta starša jeseni 1843 vpisala v prvi razred postojnske trirazrednice, ki jo je vodil Josef Huber.¹⁰¹ Radicsevo spričevalo sta konec leta poleg Huberja podpisala še katehet Josip Lesjak in učitelj Franz Wenzais (v slovenskih besedilih Vencajz).¹⁰² Radics je prvi razred končal z odliko. Izkazal se je pri veronauku, obvladal je črkovanje in branje, oceno *zelo dobro* so mu učitelji prisodili pri lepopisu in računanju na pamet, manj uspešen je bil pri pravilni izgovorjavi, kjer si je

---

verjetno zaradi lažje izgovorjave in zapisa postala »c«. Kljub temu je potrebno poudariti, da tudi oblika »von Radits« oz. »pl. Radits« ni popolnoma izginila in se pojavlja na uradnih dokumentih še v 20. stoletju (prim. Najberger, prepis poročnega lista Radicsevega sina Erwina, ki se je 11. novembra 1911 v Slavonskem Brodu poročil z Anno Eminger), redkeje zasledimo tudi zapis »von Radicz«, celo »von Radigs« v poročnem listu Radicsevega očeta, ponekod pa se pojavlja še varianta »Radichsh«.

⁹⁷ Prim. *Postojnsko okrajno glavarstvo*, str. 15.

⁹⁸ SŠM, dokumentacijska zbirka, šolska mapa OŠ Postojna.

⁹⁹ Prim. *Postojnsko okrajno glavarstvo*, str. 15.

¹⁰⁰ SŠM, dokumentacijska zbirka, šolska mapa OŠ Postojna.

¹⁰¹ Prim. *Postojnsko okrajno glavarstvo*, str. 15.

¹⁰² V kroniki postojnske šole beremo, da je učitelj Vencajz otroke tepel, če so med seboj govorili slovensko (SŠM, dokumentacijska zbirka, šolska mapa OŠ Postojna).

prislужil le red *dobro*.¹⁰³ Tudi drugi razred je končal z lepim uspehom, oceno *dobro* je dobil le pri nemškem jeziku, lepopisu in izgovorjavi.

V tretji razred glavne šole Radics ni več hodil v Postojni. Iz tega časa je ohranjeno prijazno očetovo pismo, ki ga je tedaj desetletni deček prejel junija 1847. Njegov oče je bil na okrevanju v Dolenjskih Toplicah (Töplitz) in je sinu med drugim pisal, da ga veseli njegov napredek pri učenju in da ga nič ne more razveseliti bolj kot to, da se pridno uči ter uboga mamo in učitelja:

Lieber Peti! Dein Schreiben von 17. d. M. hat mir sehr viele Freuden gemacht, und ich hoffe, daß Du durch die guten Fortschritte im Lernen alles Mögliche zu meiner vollkommenen Genesung beytragen wirst, denn mir kann nichts angenehmer seyn, als die Nachricht und Überzeugung – daß Du dich gegen unsere liebste gute Mama, dann den guten Pachi und Lehrer folgsam benimmst, und fleißig lernst. Der H. Oblt. Karolovich ist nicht mehr hier im Lande. Ich werde ihn aber deinem Wünsche gemäß alles nach Neustadt berichten. Deinen Herrn Lehrer grüße und dich küsse ich vielmal, und verbleibe Dein Dich herzlich liebender Vater Radits.¹⁰⁴

Kje je deček v Ljubljani stanoval, iz virov ni razbrati, vsekakor pa se je pogosto vozil domov v Postojno. Leta 1861 tako Radics v svojem delu o Postojni zapiše, da mu je stara cesarska cesta med Ljubljano in Trstom ljuba prijateljica iz šolskih dni, »eine traute Freundin aus der Studienzeit«.¹⁰⁵ Po očetovi upokojitvi, najkasneje leta 1848, se je nato družina preselila v Ljubljano.¹⁰⁶

Prve Radicseve ljubljanske ocene so veliko obetale. Kazal je veselje do učenja, posebej dobro sta mu šli od rok nemščina in latinščina. Spreten je bil tudi pri pisanju spisov. Tu so ga učitelji ocenili z redom zelo dobro. Konec poletnega semestra 1846 so morali biti Radicsevi starši s sinovim spričevalom zelo zadovoljni:

Von Seite der kaiserlichen königlichen Normal-Hauptschule in Laibach wird hiermit bezeuget, daß Col. v. Radits Peter, öffent. Schüler der dritten Classe, sich in den Sitten sehr gut verhalten, und die für den Sommer-Curs vorgeschriebenen Lehrgegenstände folgender Maßen erlernt hat:

¹⁰³ NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 1.

¹⁰⁴ NMS, Radicseva zapuščina, TE 1 / II / C, št. 8.

¹⁰⁵ Radics, *Adelsberg*, str. VII.

¹⁰⁶ Prim. ZAL, LJU 346, str. 2.

Die Religion	gut
Die biblische Geschichte	gut
Das Evangelium	gut
Das Lesen	sehr gut
Das Rechnen	gut
Das Schönschreiben deutsch-current	sehr gut
Kanzlei	sehr gut
Lateinisch	sehr gut
Die Rechtschreibung	sehr gut
Das Dictando-Schreiben	gut
Die deutsche Sprachlehre	gut
Die richtige Aussprache	gut
Die Anleitung zu schriftlichen Aufsätzen	sehr gut
Das Lesen und Dictando-Schreiben leteinischer Wörter	gut
Dieser Schüler verdient daher in die erste Fortgangs-Classe gesetzt zu werden	

Laibach, den 29. Juli 1846¹⁰⁷

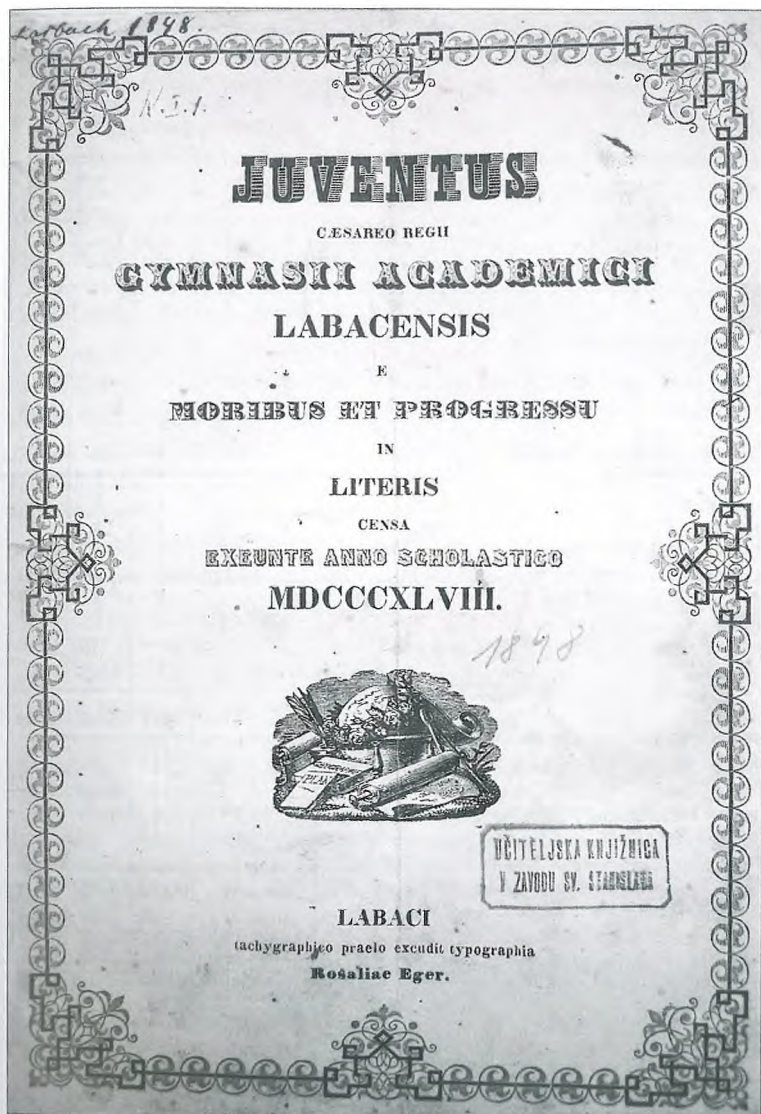
Z lepim uspehom je Radics jeseni 1846 nadaljeval šolanje v Ljubljani. Šolski programi so v predmarčni dobi vsebovali matematiko, zemljepis, zgodovino, latinščino in veronauk. Ker revolucija leta 1848 s seboj ni prinesla le pomladi narodov, temveč tudi reformo šolskega sistema,¹⁰⁸ se je moral Radics prilagoditi spremembi obstoječega srednjega in višjega šolstva v monarhiji. Novi gimnazijski načrt, že junija 1848 objavljen v dnevniku *Wiener Zeitung*, je namesto šestletnih uvajal osemletne gimnazije. Dvoletne filozofske študije so se z liceja prenesle na gimnazijo. Pogoj za vpis na univerzo je postala matura kot zaključni izpit,¹⁰⁹ temeljna naloga gimnazije pa, da je dijake pripravila na kasnejši fakultetni študij.¹¹⁰

¹⁰⁷ NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 2.

¹⁰⁸ Prim. Ciperle, *Klasični jeziki in učne ustanove pri Slovencih do leta 1918*.

¹⁰⁹ Drugo vlogo je po letu 1849 dobilo tudi učenje jezikov. Oba klasična jezika, latinščina in grščina, sta dijakom širila obzorje, jih vodila v svet antične kulture ter spodbujala samostojno razmišljanje in izražanje. Vsebiņa je postala pomembnejša od slovnčnih in stilističnih lastnosti jezika (prim. Ostanek, *Šolski sistemi*, str. 12).

¹¹⁰ Prim. *Ljubljanski klasiki*, str. 469.

Naslovna stran juvenusa ljubljanske gimnazije iz leta 1848
(SŠM, razstavna zbirka).

ADSCRIBI MERUERUNT CLASSI EX	Mo- ribus	Do- ctrina Relig.	Ling. latin. Studio	Geo- graph. et Hist.	Ari- thme- tica
a Gromadzky Oscar. Carn. Labac. <i>ex. a did.</i>	1	1	1	1	1
Hutter Josephus, Carn. Adelsberg.	1	1	3	1em	1
Indihar Antonius, Carn. Auersberg. <i>ex. a did.</i>	1em	1	1	1em	1
Kaidish Thomas, Carn. Bresniz. <i>ex. a did.</i>	1	1	1	1	1em
Kuafel Joannes, Carn. Moeshnah. <i>ex. a did.</i>	1acc	1	1	1em	1
Koschenini Gustavius, Carn. Freudenthal. <i>ex. a did.</i>	1acc	1acc	1	1em	1
Koshir Jacobus, Carn. Labac. <i>ex. a did.</i>	1	1	1	1	1
Kosel Matth. Carn. Floednik. <i>ex. a did.</i>	1em	1acc	1acc	1acc	1em
Kotnik Michael. Carn. Hyperlabac. <i>ex. a did.</i>	1em	1	1	1	1
Legat Franc. Carn. Lees. <i>ex. a did.</i>	1	1acc	1	1	1
Leskoviz Carol. Carn. Veharshe. <i>ex. a did.</i>	1em	1acc	1	1	1
Lukanzhizh Georg. Carn. Poeland.	1	1	1	1	1
Machkouz Petrus, Carn. Janzhberg.	1	1	1	1	1
Margreitner Ignat. Carn. Idria. <i>ex. a did.</i>	1em	1	1	1	1
Markovizh Joannes, Carn. Labac. <i>ex. a did.</i>	1acc	1acc	1	1em	1acc
Noushak Joannes, Carn. Labac. <i>ex. a did.</i>	1	1	2	1	1
Papesh Anton. Carn. Sagraz. <i>ex. a did.</i>	1	1	1	1	1
Peerz Friedericus, Carn. Rudolphswerth. <i>ex. a did.</i>	1em	1	1	1acc	1
Perko Carol. Carn. Seisenberg. <i>ex. a did. e Colleg. Aloys.</i>	1em	1em	1acc	1em	1em
Peteln Matth. Carn. Prefser. <i>ex. a did.</i>	1acc	1acc	1acc	1	1
Petrizh Joseph. Carn. Idria. <i>ex. a did.</i>	1acc	1acc	1	2	1
Pfeifer Joseph. Carn. Labac. <i>Stip. Plankel.</i>	1acc	1	1	1acc	1acc
Pichler Joseph. Carn. Labac. <i>ex. a did.</i>	1acc	1acc	1	1em	1
Pikush Gregor. Carn. Locopol. <i>ex. a did.</i>	1	1acc	2	2	2
Proizh Joannes, Carn. Locopol. <i>ex. a did.</i>	1em	1em	1	1em	1em
a Radits Petr. Carn. Adelsberg. <i>ex. a did.</i>	1em	1acc	1acc	1em	1acc
L. B. a Rechbach Anton. Carn. Rudolphswerth. <i>ex. a did.</i>	1em	1acc	1	1acc	1
Bepizh Joannes, Carn. Idria. <i>ex. a did.</i>	1em	1	1	1em	1
Rosmann Anton. Carn. Laufen. <i>stip. Supan.</i>	1em	1acc	1	1em	1em
Rosmann Ignatius, Carn. Laufen. <i>ex. a did.</i>	1em	1	1	1acc	1em
Sagoda Franc. Carn. Godovizh.	1em	1acc	1	1acc	1acc
Sagorian Henric. Carn. Adelsberg. <i>stip. fund. reserv.</i>	1em	1acc	1	1acc	1

Stran juvenusa ljubljanske gimnazije iz leta 1848,
kjer je med učenci naveden tudi Radics (SSM, razstavna zbirka).

Ko je Radics obiskoval prva dva gimnazijska razreda, sta bila prefekta v Ljubljani Johann Kleemann in Elija Rebič. Slednji je dal po reformi šolstva odpoved. Za svoje dotedanje pedagoško delo je od cesarja dobil zlato svetinjo, minister za uk in bogočastje pa mu je izrekel pohvalo za njegove zasluge.¹¹¹ Kleemann je leta 1849 postal prvi ravnatelj ljubljanske gimnazije in je bil v času Thunovega ministrovanja¹¹² ministrski svetnik, odgovoren za avstrijsko srednje šolstvo.¹¹³ Leta 1849, v tretjem razredu oz. »*grammatica*«, kot so ga imenovali, so se predmetom, ki jih je Radics poslušal prejšnja leta, pridružili še starogrški, nemški ter slovenski jezik.¹¹⁴

Čprav ni sodil med najboljše učence, ki so bili nagrajeni,¹¹⁵ je Radics šolske obveznosti uspešno opravljal. Med njegovimi sošolci velja omeniti vsaj Josipa Gorupa (1836–1912) iz Slavine, ki je postal nadvse uspešen trgovec in veleposestnik na Reki,¹¹⁶ ter Tomaža Kajdiža (1836–1914), kasnejšega stolnega kanonika v Ljubljani ter v letih 1895 do 1901 poslanca v kranjskem deželnem zboru,¹¹⁷ ki je tudi še dolgo po končanem šolanju z Radicsem ostal v prijateljskih stikih.¹¹⁸

Po reformi šolstva je Radics ostal v Ljubljani še leto in pol. Iz spričeval v četrtem gimnazijskem razredu izvemo, da so njegovo vedenje ocenili kot zgledno (»*Sittliches Betragen: musterhaft*«), da je sodeloval

¹¹¹ Trdina, *Spomini*, str. 266.

¹¹² Politik Leo grof Thun-Hohenstein (1811–1888) je bil reformator avstrijskega šolskega sistema in v letih 1849 do 1860 minister za uk in bogočastje (več o njem: Lentze, *Die Universitätsreform*).

¹¹³ Janez Trdina (1830–1905) na Kleemanna ni imel najlepših spominov. V svojih *Spominih* ga kot učitelja slika v zelo slabi luči, očita mu prilizovanje in povzpetništvo, ki naj bi mu prinesla visok družbeni položaj (prim. Trdina, *Spomini*, str. 160, 168).

¹¹⁴ NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 2: Tertio Grammaticae classis [...], 26. maj 1849.

¹¹⁵ Prim. oba ohranjena juvenusa v Šolskem muzeju Slovenije (SŠM, razstavna zbirka, inv. št. 6026, *Juventus Cæsareo Regii Gymnasii Academici Labacensis* (1848), str. 17; *Juventus Cæsareo Regii Gymnasii Academici Labacensis* (1849), str. 6–7).

¹¹⁶ Gorup je bil nečak Janeza Kalistra (1806–1864), tržaškega podjetnika, ki se je iz preprostega notranjskega kmečkega trgovca povzdignil v enega največjih bogatašev v Trstu. Več o njem prim. Granda, Josip Gorup, str. 329–340; prim. tudi Bučić, Josip Gorup, str. 75–92.

¹¹⁷ Prim. *SBL*, zv. 1, str. 421–422.

¹¹⁸ Ko je bil Radics leta 1910 imenovan za cesarskega svetnika, se ga je 12. marca spomnil tudi Kajdiž, ki mu je pisal: »Sehr verehrter Schulcollega! Vor allem meine intimste Gratulation zu der längst und bestverdienten Auszeichnung! [...] Mit großer Hochachtung, Dein alter Schulcamerad« (NMS, Radicseva zapuščina, TE 1 / I / A, št. 1).

pri pouku (*»Aufmerksamkeit: theilnehmend«*), čemur so aprila 1851 v zaključnem spričevalu dodali, da je pri pouku zelo pozoren (*»Aufmerksamkeit: auffalend«*),¹¹⁹ medtem ko njegove pridnosti niso posebej pohvalili ter so jo ocenili le z redom zadostno (*»Fleiß: ausreichend«*),¹²⁰ leta 1851 pa so menili, da je glede pridnosti spremenljiv (*»Fleiß: wechselnd«*).¹²¹

Radics si je kot povprečen učenec v ljubljanskih nižjih gimnazijskih razredih nabral največ znanja iz zgodovine, geografije, latinskega jezika (*»lobenswerthe mündliche und schriftliche Leistungen«*¹²²) ter nemškega jezika. Pri slednjem se je izkazal tako pri poznavanju slovnice in stilistike kot tudi pri pisanju in argumentiranju.¹²³ Mnogo manj uspešen je bil pri slovenščini, kar je povezano s tem, da so v domači hiši govorili večinoma nemško, saj starša nista bila s Kranjskega, temveč sta se semkaj priselila. Pri slovenskem jeziku je v Radicsevem spričevalu pisalo, da njegovo znanje komajda ustreza zahtevam, torej *»den Anforderungen kaum entsprechend«*.¹²⁴

Petega razreda Radics ni več zaključil v Ljubljani. Njegova nadaljnja pot ga je, čeprav bi seveda lahko maturiral tudi na Kranjskem, vodila v Gradec. Verjetno se je zaradi hitrih sprememb in neurejenih razmer v šolstvu po revoluciji staršem Gradec zdel boljša priložnost. Zdi pa se, da je bilo tudi slabo znanje slovenščine krivo, da je tedaj petnajstletni mladenič leta 1851 s šolanjem nadaljeval v Gradcu ter na tamkajšnji gimnaziji končal peti razred. Razloga gotovo ne moremo iskati pri pouku nemškega jezika, ki Radicsu ni povzročal težav, čeprav je bil ta v Ljubljani na zelo visoki ravni. Na to kažejo teme pisnih nalog, ki so jih gimnazijci višjih razredov pri nemščini pisali med letom.¹²⁵ Dobro založena je bila tudi

¹¹⁹ NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 2: gimnazijsko spričevalo, Ljubljana, 29. april 1851.

¹²⁰ Ravno tam, gimnazijsko spričevalo, Ljubljana, 31. julij 1850.

¹²¹ Ravno tam, gimnazijsko spričevalo, Ljubljana, 26. februar 1851.

¹²² Ravno tam.

¹²³ Prim. ravno tam.

¹²⁴ Ravno tam.

¹²⁵ Podatki se nanašajo na čas po Radicsevem odhodu v Gradec, torej na šolsko leto 1851/52. Gre za t. i. »Themen, welche den Studierenden des hierortigen Ober-gymnasiums in der deutschen Sprache im Laufe des Schuljahres zur schriftlichen Bearbeitung gegeben wurden«. Naj navedem le nekaj naslovov: Vergleiche zwischen dem Anbruche der Morgenröthe, dem Aufgange der Sonne und der Erscheinung des Christenthums; Gefühle am Grabe eines Jugendfreundes; Lob des Vaterlandes, poetische Beschreibung Krains; Freie Bearbeitung der Sage aus Ovid's Verwandlungen

ljubljska gimnazijska knjižnica. Po podatkih iz leta 1853 je bilo v njej 31.215 zvezkov, večinoma nemških. Nove pa so v Ljubljani redno kupovali s pomočjo letnih dotacij v višini 500 goldinarjev.¹²⁶

Gradec je bil za Radicsa velika preizkušnja. Ne le da se je moral vključiti v novo okolje, tudi v gimnaziji je imel sprva težave. Njegovo znanje latinščine, ki so ga ljubljanski učitelji hvalili, se je na graški gimnaziji izkazalo za skrajnje pomanjkljivo. K slabšim ocenam pa je pripomogla še Radicseva površnost. V končno spričevalo petega razreda so profesorji zapisali, da je njegovo znanje slovnice fragmentarno, da pravila sicer s precejšnjo gotovostjo uporablja, a da je nenatančen, njegovi prevodi pa netemeljiti.¹²⁷ Pri grščini je pokazal zadostno znanje slovnice ter tekoče branje in prevajanje, odlično se je odrezal pri obeh svojih najljubših predmetih, zgodovini in geografiji. V spričevalu beremo, da natančno pozna datume, stemi k povezovanju dogodkov ter tekoče predava in posreduje znanje: »*Genauere Daten und Kenntniß mit Streben nach Verbindung, bündiger Vortrag*«. ¹²⁸ Boljši od sošolcev je bil še pri veronauku, dobre ocene pa je imel tudi pri nemščini. Njegovo vedenje so v Gradcu konec petega razreda ocenili kot pohvalno, skoraj zgledno (»*etwas lobhaft, fast musterhaft*«),¹²⁹ zadovoljiva je bila njegova pozornost pri pouku, pridnost pa hvalevredna. Njegove oddane pisne naloge so bile zadovoljive, torej »*ganz befriedigend*«, pohvaljen pa je bil tudi, ker ni manjkal pri nobeni učni uri.¹³⁰ Med Radicsevimi učnimi predmeti v šestem gimnazijskem razredu se je znašel slovenski jezik, kjer je proti pričakovanjem, če pomislimo na njegove ljubljanske ocene, dobil red odlično.¹³¹ Leto zatem pri oceni znanja slovenščine zasledimo celo pri-

---

von Deucalion und Pyrrha; Wandelbarkeit menschlicher Freundschaft nach Ovid's Spruch: Donec eris felix etc.; Ursachen des Verfalles der lateinischen Sprache; Gedankengang im IV. Gesange des Messias von Klopstock und eine kurze Charakteristik der Handelnden-Personen; Was wirkte dazu, daß die lateinische Sprache allgemeine Gelehrtensprache wurde?; Eine kleine Abhandlung über die äsopische Fabel nach Lessing; Die ländliche Hütte (Idylle als poetischer Versuch) itd. (prim. *Jahreshefte des Vereines des Krainischen Landes-Museums*, let. 3 (1852), str. 24).

¹²⁶ Prim. ravno tam, let. 5 (1854), str. 24.

¹²⁷ NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 3: gimnazijsko spričevalo, 31. julij 1851: »Fragmentarische Kenntniß der Grammat., zieml. Sicherheit in ihrer Anwendung, Ungenauigkeit, Fertigkeit[,] aber wenig Gründlichkeit im Übersetzen«.

¹²⁸ Ravno tam.

¹²⁹ Ravno tam.

¹³⁰ Ravno tam.

¹³¹ NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 3: gimnazijsko spričevalo, 31. julij 1852.

pisano opombo, da je Radics vzorno usvojil snov, torej »*vorzügliche Aneignung*«. ¹³² V sedmem razredu gimnazije se je Radics začel na graškem Joanneumu učiti še francosko ¹³³ in se izkazal kot izredno dober učenec na poti k maturi v osmem razredu.

V Radicsevi zapuščini v Narodnem muzeju Slovenije je shranjeno le polletno, ne pa tudi zaključno, maturitetno graško spričevalo. Profesorji so Radicsevo vedenje ocenili kot pohvalno, vendar pa je bil gimnazijec osmega razreda mnogo manj prizadeven pri obiskovanju učnih ur: manjkal je desetkrat, od tega si je prislužil štiri neopravičene izostanke. Njegovi pisni izdelki so bili »*gefällig*«, ¹³⁴ odlike si ni prislužil. Pri nemščini so pohvalili predvsem njegovo pisno izražanje. Zadostne ocene je dobil pri latinščini in grščini, odlično pri veronauku, pri naravoslovnih znanostih je obvladal najpomembnejše pojme, znova pa so profesorji pohvalili njegovo znanje zgodovine in zemljepisa. ¹³⁵

Graški sošolci so stike obdržali tudi mnoga leta zatem, ko so zapustili gimnazijske klopi. Leta 1904 so praznovali petdeseto obletnico mature in Radics jim je ob tej priložnosti posvetil knjigo *Ein zeitgenössisches Lied vom »windischen Bauernkrieg 1573«*. ¹³⁶ Slavnostno obletnico je v Gradcu organiziral upokojeni svetnik tamkajšnjega višjega deželnega sodišča dr. Josef Feeder. ¹³⁷ Praznovanje je bilo zelo odmevno, saj je o njem v daljših člankih poročalo časopisje, med drugim graška *Tagespost* ¹³⁸ in ljubljanski časnik *Laibacher Zeitung*. ¹³⁹

¹³² NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 3: gimnazijsko spričevalo, 31. julij 1853. Zanimivo je, da tudi leta 1862 v prošnji za delovno mesto pripravnika, naslovljeni na državni arhiv, Radics navaja, da poleg francoskega obvlada tudi slovenski jezik (prim. TE 6 / I / 1, št. 4t: pismo, naslovljeno na c. kr. ministrstvo za zunanje zadeve, s prošnjo za mesto pripravnika v državnem arhivu, 12. julij 1862).

¹³³ NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 3.

¹³⁴ NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 3: gimnazijsko spričevalo, 1. marec 1854.

¹³⁵ Ravno tam.

¹³⁶ Posvetilo se glasi: »Seinen lieben Commilitonen zur Erinnerung an die schönen gemeinsam verlebten Gedenktage der 50jährigen Matura-Feier. Graz[,] 17. und 18. Oktober 1904« (prim. Radics, *Ein zeitgenössisches Lied*, predlist).

¹³⁷ Prim. pisma in podatke o slavnosti v NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 2h, št. 7.

¹³⁸ Fünfzigjährige Matura-Gedenkfeier (v rubriki »Grazer und Provinzial-Nachrichten«). *Vierter Bogen zu Nr. 291 der »Tagespost«*, 20. oktober 1904, nepag.

¹³⁹ Dometvati smemo, da je vest z naslovom *50jährige Gedenkfeier der Matura*, ki je bila objavljena med lokalnimi novicami, napisal kar Radics sam (*Laibacher Zeitung*, št. 242, 22. oktober 1904, str. 2166).

Po uspešno opravljeni maturi je Radics jeseni 1854 kot izredni študent začel študirati na filozofski fakulteti graške univerze.¹⁴⁰ Vpisal je splošno zgodovino ter latinski in nemški jezik in literaturo, da bi lahko kasneje poučeval na gimnaziji. A že naslednje leto, 1855, se je končala brezskrbnost študijskih dni v štajerski prestolnici. Umrl mu je oče. To je pomenilo, da so prihodki družine usahnili in še ne dvajsetletni mladenič se je moral znajti in preživljati sam. Skromna pokojnina v višini 223 fl. 20 kr., ki jo je mati prejemale po preminulem soprogu, ni zadostovala za plačevanje sinovega študija.¹⁴¹

Novembra 1855 je Radics naslovil na avstrijsko ministrstvo za šolstvo prošnjo za finančno podporo pri študiju.¹⁴² V začetku januarja mu je rektor graške univerze v daljšem uradnem dopisu sporočil, da je ministrstvo pripravljeno financirati njegov študij, a le pod določenimi pogoji. Ker je bilo Radicsevo maturitetno spričevalo povprečno in ni izkazovalo nobenih posebnih sposobnosti, so pristojni na ministrstvu zahtevali, da svoji prošnji priloži še mnenja graških profesorjev, ki so mu predavali v prvem semestru. Ugotovili so tudi, da je Radicseva izbira študijskih smeri neposrečena ter da izbrani študijski predmeti ne tvorijo skupine predmetov, ki bi jih Radics kasneje lahko poučeval na gimnaziji. Zapisali so, da ne zdostuje in da je nesmiselno študirati zgodovino, če študent vzporedno ne študira geografije ter da je to podobno, kot če bi se nekdo odločil študirati latinščino, ne bi pa se zmenil za grško filologijo.¹⁴³ Radicsu so priporočali, naj deloma spremeni smer študija ter vpiše predmete, ki se poučujejo na gimnazijah, saj bodo le v tem primeru lahko upoštevali njegovo ponovno prošnjo. V pismu so mu svetovali, naj se odloči za študij klasične filologije v povezavi s starejšo zgodovino ali za zgodovino in geografijo v povezavi z grško filologijo, kot tretjo možnost pa so navedli študij nemškega jezika ter latinske in grške filologije:

¹⁴⁰ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4a: seznam predavanj v prvem semestru od 1. oktobra 1854 do 28. marca 1855; prim. tudi TE 6 / I / 1, št. 4b: potrdilo rektorja graške univerze Franza Wissenauerja o Radicsevemu vpisu, 17. april 1855. Franz Wissenauer je bil rektor graške univerze v letih 1854 do 1855 (prim. Krones, Geschichte, str. 582). Glej tudi Radicseva univerzitetna spričevala TE 6 / I / 1, št. 4l.

¹⁴¹ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4f: Radicseva prošnja, naslovljena na Ministrstvo za uk in bogočastje, 4. november 1855.

¹⁴² Prim. ravno tam.

¹⁴³ NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4g: pismo rektorja graške univerze Josefa Knara, 3. januar 1856.

[Es wird Ihnen bedeutet], daß in eine Würdigung Ihres Ansuchens erst dann eingegangen werden könnte, wenn Sie eine mit dem Gymnasialunterricht vereinbarte volle Lehrgruppe, nämlich entweder klassische Philologie in Verbindung mit alter Geschichte oder Geschichte und Geographie in Verbindung mit lateinischer und griechischen Philologie wenigstens für's Untergymnasium oder deutsche Sprache in Verbindung mit lateinischer und griechischer Philologie zum Gegenstande der Vorbereitung gewählt haben werden.¹⁴⁴

Kot je zahtevalo ministrstvo, je Radics konec zimskega semestra 1855/1856 začel zbirati priporočila profesorjev. Johann Weiß, ki je poučeval svetovno zgodovino s posebnim poudarkom na avstrijski zgodovini, je v spričevalo zapisal, da je Radics z veliko vnemo sodeloval pri njegovih zgodovinsko-praktičnih vajah, da je pripravil več predavanj in napisal poglobljeno študijo o Karlu Velikem.¹⁴⁵ Docent za klasično filologijo Karlmann Tangl, ki je v Gradcu predaval od 1850 do 1863, je zadržano ocenil, da je Radics zadostil akademskim zahtevam pri njegovem predmetu.¹⁴⁶ Karl Weinhold, od leta 1851 do 1861 profesor za nemško jezikoslovje in literaturo,¹⁴⁷ je Radicsevo delo pri svojem kolokviju ocenil kot zadovoljivo.¹⁴⁸

Iz spričeval je razvidno še, da se je Radics, delno upoštevajoč priporočila ministrstva, odločil za študij nemškega jezika in literature v povezavi z nemško filologijo na graški fakulteti ter za študij zgodovine in geografije na dunajski univerzi.¹⁴⁹ Ko je ponovno vložil prošnjo za finančno podporo, so pristojni sklenili, da mu za čas od 1. oktobra 1857 do sep-

¹⁴⁴ Ravno tam.

¹⁴⁵ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4c: spričevalo, ki ga je napisal profesor zgodovine dr. Weiß, 9. marec 1856. Johann Weiß je svetovno zgodovino v Gradcu poučeval od leta 1853 do 1857 (prim. Krones, *Geschichte*, str. 594).

¹⁴⁶ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4c: spričevalo, ki ga je napisal profesor klasične filologije in estetike dr. Karlmann Tangl, 13. marec 1856; prim. tudi spričevalo, ki ga je Tangl napisal 27. oktobra 1856.

¹⁴⁷ Prim. Krones, *Geschichte*, str. 594.

¹⁴⁸ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4j: spričevalo, ki ga je napisal profesor nemškega jezikoslovja in literature dr. Karl Weinhold, 8. junij 1857.

¹⁴⁹ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4n: potrdilo filološko-historičnega seminarja dunajske univerze, da primanjkuje kandidatov za učitelje zgodovine in geografije, 23. december 1857; prim. tudi Radicsevo pismo, naslovljeno na imenovano ustanovo (TE 6 / I / 1, št. 4p). Dne 24. februarja 1858 je potrdilo o Radicsevemu študiju na dunajski filozofski fakulteti izdal tudi dekan Karl Krail (prim. TE 6 / I / 1, št. 40). Krail je bil dekan Filozofske fakultete v letih 1857/58 (prim. *Geschichte der Wiener Universität*, str. 397).

tembra 1858 za nadaljevanje študija odobrijo štipendijo v višini štiristo goldinarjev.¹⁵⁰ Odločitev ministrstva je Radicsu posredoval dekanat Filozofske fakultete ter ga obenem pozval, da se mora konec šestega semestra prijaviti k učiteljskem izpitu.¹⁵¹

Denarne skrbi mu je olajšala tudi graška fakulteta. Konec oktobra 1856 je na kolegij naslovil prošnjo za oprostitev šolnine.¹⁵² Priložil je tudi izkaz, da prihaja iz revnejših razmer in nima premoženja (*Armuth-Zeugnis*).¹⁵³ Njegovi prošnji so tako leta 1856 kot tudi aprila 1858, ko je Radics ponovno prosil za spregled plačila šolnine,¹⁵⁴ ugodili.

Ne glede na vse ugodnosti ter na letno denarno podporo, ki jo je prejemal, se je težko prebijal iz meseca v mesec. Sredi marca 1858 je, čeprav še ni zaključil študija, zaprosil za neplačano suplentsko mesto na višji realki v Gradcu. Upal je, da bo mesto dobil ter kasneje v Gradcu zaradi že opravljane pedagoške prakse in nabranih pedagoških izkušenj lažje dobil stalno zaposlitev. Ker je tedaj živel na Dunaju skupaj z ostarelo materjo, je v prošnji potožil tudi, da težko živita z njeno skromno pokojnino ter da je pripravljen poučevati v kateremkoli razredu ter upoštevati vse zahteve Ministrstva za uk in bogočastje. V prošnji beremo:

Löbliche Studien-Direction! // Der unterthänigst Gefertigte bittet um die Gnade ihn als unentgeltlichen Supplenten für das Fach der Geschichte und Geographie an der k. k. Oberrealschule zu Graz anzunehmen.

1. Hat derselbe, was aus den Beilagen A und B mit Ende März dieses Jahres seine Universitätstudien etc. seine philosophischen Facultäts-Semester vollendet und sich im Laufe derselben fortwährend mit obgenannten Gegenstände beschäftigt.

Den *Index Lectionum* kann Bittsteller, wenn derselbe benötigt würde, baldigst nachfolgen lassen – im Augenblicke jedoch ist ihm derselbe wegen eben eines fehlenden Semester-Abschlusses unentbehrlich.

2. Gedenkt Bittsteller Ende dieses Jahres sich zur Concurs-Prüfung aus obgenanntem Fache für Oberrealschulen zu melden – würde also durch eine gnädige Gewährung seiner Bitte das sonst zu bestehende Probejahr

¹⁵⁰ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4k: pismo dekana graške Filozofske fakultete Josefa Knara, 9. oktober 1857; prim. tudi Knarov dopis z istim datumom, shranjen v TE 6 / I / 1, št. 4m (drugo pismo).

¹⁵¹ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4k: pismo dekana graške Filozofske fakultete Josefa Knara, 9. oktober 1857.

¹⁵² Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4h.

¹⁵³ Prim. ravno tam, št. 4e.

¹⁵⁴ Prim. ravno tam, št. 4d.

nicht nur ersparen, sondern auch sich in dieser Zeit gewiß bereits einige pädagogische Kenntnisse sammeln.

3. Erwächst für den Bittsteller ferner noch die angenehme Lage mit seiner Mutter, welche, bereits in den Jahren sehr vorgerückt, ihn bis jetzt zumeist unterstützte und angewiesen ist von ihrer kleinen Pension zu leben, dann wieder vereint und daher mit bei weitem geringerem Kostenaufwand leben zu können.

4. Erklärt sich derselbe bereit jeder Parthie des genannten Gegenstands in was immer für einer Klasse vorzutragen und verspricht den Anforderungen im Sinne des hohen Cultus und Unterrichts-Ministeriums gewissenhaft nachzukommen [...].¹⁵⁵

Svoji vlogi je priložil osebne dokumente ter potrdilo profesorja Johanna Weißa o opravljenem kolokviju iz zgodovine ter pozitivno ocenjenih pisnih nalogah pri kolokviju.¹⁵⁶ Toda dogodki so stekli v drugo smer. Ker ni imel opravljenega učiteljskega izpita, je bil odgovor graške realke negativen. Pripravniškega mesta ni dobil.

Kljub tegobam, ki so ga spremljale, je bil Gradec za Radicsa nekaj posebnega. Tu je spoznal ljudi, s katerimi je prijateljaval še v zrelih letih in so vsak na svoj način zaznamovali njegovo življenje. Iz graških študijskih let sta mu ostali dve pomembni znanstvi: Leopold vitez Sacher-Masoch (1836–1895)¹⁵⁷ in Anton Aleksander grof Auersperg (1806–1876).

Pisatelj Sacher-Masoch je v Gradcu, tako kot Radics, a veliko bolj uspešno, študiral na filozofski fakulteti in je že leta 1857 postal privatni docent za novejšo avstrijsko in splošno zgodovino na graški univerzi.¹⁵⁸

¹⁵⁵ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4q: prošnja za neplačano suplentsko mesto na višji realki v Gradcu, 15. marec 1858.

¹⁵⁶ Prim. ravno tam.

¹⁵⁷ Leopold vitez Sacher-Masoch (ps. Charlotte Arand, Zöe v. Rodenbach) se je rodil leta 1836 v Lembergu (Lviv) in je umrl leta 1895 v Hessnu. Svoje travmatične izkušnje iz otroštva je poskušal premagati s pisanjem. Leta 1869 je napisal svoje najbolj znano, a tudi najbolj sporno delo z naslovom *Venus im Pelz*. Zaradi svojih »mazohističnih« nagnjenj je že okoli leta 1860 izgubil naklonjenost publike. Odtlej se je preživljal s pisanjem za najrazličnejše literarne priloge časopisov in časnikov ter uredniškim delom (prim. ÖBL, 9. zvez., str. 367–369). Od leta 1866 je Sacher-Masoch urejal *Österreichische Gartenlaube*, v letih 1881 do 1885 pa je v Leipzigu izdajal časopis *Auf die Höhe*, kjer je veliko objavljaval tudi Radics. Ta je v osemdesetih letih 19. stoletja pisal tudi za Sacher-Masochov *Feuilleton-Zeitung* (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 4 / II / 1, št. 117–119; TE 5 / I / 1, št. 36–37).

¹⁵⁸ Krones, *Geschichte*, str. 594.

Radics je pogosto obiskoval hišo Sacher-Masochovega očeta, dvornega svetnika, viteza Sacher-Masocha, ki je bil v času njegovih študijskih let policijski nadzornik v Gradcu.¹⁵⁹ Teh dni se je Radics rad spominjal tudi zato, ker je prav tu, v Sacher-Masochovem velikem družinskem salonu, prvič srečal dunajskega predmarčnega pesnika, kasneje svojega mecenarja, dobrotnika in prijatelja Grüna. Zgodilo se je v velikem Sacher-Masochovem salonu, kjer so večkrat prirejali družabne večere in tako je bilo tudi nekega zimskega dne v sezoni 1857/58. Radics piše leta 1906, da so se tam zbrali študenti, ki so uprizorili Goethejevo enodejanko *Die Geschwister* (1776).¹⁶⁰ Predstavi je prisostvoval tudi grof Auersperg in nepozabno srečanje se je Radicsu globoko vtisnilo v spomin. A ne samo njemu, vtis je pustilo tudi pri Auerspergu, ki se je mladega študenta s Kranjskega spominjal še mnogo kasneje, kot piše Radics:

In še čez mnogo let se je Grün spomnil priložnosti, ko sva se osebno spoznala, in prvič, ko je v pogovoru osvežil spomin na to najino srečanje, je pripomnil, seveda tako, da je prišla močno do izraza tudi le njemu lastna, tako fascinantna, sarkastična poteza okoli ust: »Kajne, moralo vas je nenavadno presenetiti – okolje, v katerem ste prvič osebno srečali 'dunajskega sprehajalca', v hiši policijskega nadzornika!«¹⁶¹

Toda znanstva Radicsu pri študiju niso pomagala. Čeprav se je trudil, ni napredoval, kot bi si želel. K temu je svoje prispevala bolezen, vendar je malo verjetno, da le zaradi pogostih angin in vnetij dihalnih poti¹⁶² ne bi

¹⁵⁹ Z njim si je Radics dopisoval še v osemdesetih letih. O njuni korespondenci izvemo iz pisma Leopolda viteza Sacher-Masocha Radicsu z dne 5. decembra 1888: »Lieber Radits! Mein Vater beauftragt mich[,] Dir sein Erstaunen darüber auszudrücken, daß Du ihm auf sein letztes Schreiben noch immer keine Antwort gegeben hast. Er [ist] besorgt[,] sein Brief könnte verloren gegangen sein. Ich ersuche Dich daher ihn darüber aufzuklären« (ÖNB, HAN, Autogr. 1283/27-6).

¹⁶⁰ Prim. Radics, »Erinnerungen an Anastasius Grün«, str. 93.

¹⁶¹ Ravno tam. Nemško se besedilo glasi: Und noch in späteren Jahren kam Grün auf diesen ersten Anlaß unserer persönlichen Bekanntschaft zurück und das erste Mal, als er diese Erinnerung mir gegenüber gelegentlich einmal auffrischte, bemerkte er, nicht ohne daß sich der ihm eigene, so faszinierende, sarkastische Zug um den Mund scharf ausgeprägt hätte: »Nicht wahr, es muß Sie eigentümlich berührt haben das Milieu, in dem Sie dem 'Wiener Spaziergänger' persönlich begegneten, im Hause – des Polizeidirektors!«

¹⁶² Zdravniško potrdilo o Radicsevi nezmožnosti za nadaljevanje učiteljskega poklica zaradi pogostih angin je bilo izdano v Ljubljani šele 31. oktobra 1863 (prim. MNS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4u). Zanimivo je, da konec petdesetih let 19. stoletja Radics tudi v pismih prijatelju Costi nikoli ne omenja svojih zdravstvenih težav in šibkega zdravja.

končal študija. Nenazadnje je bil tik pred diplomo. Slabo finančno stanje ter skrb za mater, ki jo Radics vedno znova omenja v večini pisem v šestdesetih in sedemdesetih letih,¹⁶³ sta ga po vsej verjetnosti prisilila, da je začel misliti na redno zaposlitev in prihodke. Študij je zanemaril, kar je kasneje obžaloval, saj bi mu univerzitetna diploma lahko odprla prenekatera vrata.

Suplent v Ljubljani

Konec petdesetih let 19. stoletja Radics še ni razmišljal o tem, da bi se vrnil na Kranjsko, zato sprva tudi ni iskal službe v Ljubljani. Še poleti 1859 si je v zvezi s suplentskim mestom na Hrvaškem dopisoval s šolskim svetnikom Antonom Jarcem v Zagrebu, a službe ni dobil.¹⁶⁴ Po negativnem odgovoru graške višje realke ter zagrebški zavrnitvi mu je iz težav pomagal Etbin Henrik Costa (1832–1875). Radics ga je spoznal v Gradcu, kjer je štiri leta starejši Costa študiral pravo. V času od 1856 do 1872 sta si prijatelja redno dopisovala, največkrat sta si poročala o svojem delu, raziskavah in pisanju. Zelo osebnih pisem v zapuščini ni.¹⁶⁵ Spomladi 1858 je Radics Costi moral omeniti, da brezuspešno išče službo, saj mu je ta v daljšem pismu 10. junija sporočil, da je govoril z direktorjem ljubljanske gimnazije Johannom Nečasom ter da vse kaže na to, da bo lahko prišel poučevati v Ljubljano:

Mit Director Nečashek habe ich gesprochen und es ist Aussicht für Sie vorhanden. Sobald die Bewilligung zur Errichtung einer 3. Paralelklasse kommt, werden 2 Supplenten nothwendig. Und er wird hieby auf Sie vornehmlich Rücksicht nehmen, mich hievor avisieren; ich aber werde Ihnen Nachricht geben, damit Sie folglich nach Laibach kommen und mit Nečashek das Weitere selber besprechen und ausmachen. Also vorläufig jedenfalls gute Hoffnung!¹⁶⁶

¹⁶³ Prim. pisma Anastaziju Grünu, npr. KFU, zapuščina AG, Radicsevo pismo Grünu, 5. februar 1862, str. 2.

¹⁶⁴ Prim. ZAL, LJU 346, str. 5.

¹⁶⁵ Ohranjenih je 47 Radicsevih pisem Costi (NUK, Ms 1201/V) ter 26 pisem in deset dopisnic (do leta 1874), ki jih je Costa poslal Radicsu (NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1A, zap št. 14; TE 6 / I / 3, št. 6b). Radics si je v šestdesetih letih dopisoval tudi starejšim Costo (NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1A, št. 13; TE 6 / I / 3, št. 6a).

¹⁶⁶ NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 3, št. 6b: pismo E. H. Coste, 10. junij 1858.

Sredi poletja, 21. avgusta 1858, je stopila v veljavo uredba visokega c. kr. ministrstva za šolstvo, ki je dovoljevala ljubljanski gimnaziji, da jeseni uvede štiri paralelne razrede.¹⁶⁷ To je za Radicsa pomenilo, da je po Costinem posredovanju jeseni leta 1858 dobil mesto suplenta v Ljubljani.¹⁶⁸ Sprva je kazalo, da bo tu smel učiti le leto dni, a avgusta 1859 mu je direktor gimnazije Nečásek sporočil pomirjujočo vest, da mu je učiteljsko mesto v Ljubljani zagotovljeno še za leto dni: »Geehrter Herr Professor! Ich kann Ihnen die beruhigende Nachricht geben, daß Ihre bisherige Stellung am Laibacher Gymnasium gesichert ist.«¹⁶⁹

Poleti se je Radics odločil, da po pripravniškem letu opravi izpit za poučevanje na višji realki ali gimnaziji. Junija 1859 mu je c. kr. izpitna komisija poslala dopis, da je prejela njegovo prijavo ter da mora za zagovor v začetku novembra 1859 pripraviti štiri naloge. Glede na izpitni red je imel vsak pripravnik 16 tednov časa za pripravo nalog, vsakega pa so posebej opozorili tudi na pravilno navajanje virov (*»die benützten literarischen Hilfsmittel sind gewissenhaft anzugeben«*).¹⁷⁰ Toda učiteljski poklic ter raziskovalno delo Radicsu nista dovoljevala, da bi se posvetil pripravi na izpit. Dne 23. decembra 1859 je ponovno pisal izpitni komisiji na Dunaj in prosil za podaljšanje roka za oddajo nalog. Prošnji, ki jo je podpisal Fran Miklošič (1813–1891), so ugodili ter mu čas za opravljanje izpita podaljšali do 23. januarja 1860.¹⁷¹

Radics je v nižjih razredih ljubljanske gimnazije poučeval nemščino, zgodovino in zemljepis, petnajst do enaindvajset ur tedensko.¹⁷² Med njegovimi sodelavci v Ljubljani je bilo nekaj zanimivih osebnosti tistega časa. Ko je prišel v Ljubljano, je nemški jezik v prvem in četrtem razredu poučeval na Dunaju rojeni Carl Grünewald (1815–?).¹⁷³ Poleg nemščine je Grünewald učil še latinski jezik in v prvem razredu geografijo in zgodovino, uveljavil pa se je tudi kot jezikoslovec in ljubiteljski astronom.¹⁷⁴

¹⁶⁷ *Programm und Jahresbericht ... 1858*, str. 26.

¹⁶⁸ Prim. *Ljubljanski klasiki*, str. 498.

¹⁶⁹ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / 1 / 1A, št. 36: Nečáskovo pismo Radicsu, 23. avgust 1859.

¹⁷⁰ NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / 1 / 1, št. 4s: pismo izpitne komisije Radicsu, 19. julij 1859.

¹⁷¹ Ravno tam, pismo izpitne komisije Radicsu, 12. december 1859.

¹⁷² Prim. *Programm und Jahresbericht (1859)*, str. 18; *Programm und Jahresbericht (1860)*, str. 19; *Programm und Jahresbericht (1861)*, str. 27.

¹⁷³ *Jahresbericht des kais. königl. Obergymnasiums (1858)*, str. 12, 14.

¹⁷⁴ Grünewald je imel marca, aprila, maja in decembra 1856 ter januarja 1857 vrsto

V drugem razredu je nemščino poučeval suplent Anton Heinrich (1830–1888), ki je zaslužen za to, da so se Kranjci srečali s stenografijo,¹⁷⁵ medtem ko je v tretjem razredu nemščino učil suplent Johann Mur.¹⁷⁶ Poleg profesorjev nemščine, zgodovine in geografije omenimo še Valentina Konška (1816–1899), ki je poučeval latinščino, slovenščino in prirodoslovje,¹⁷⁷ in profesorja grščine, nemščine in mineralogije Petra Petruzzija (1799–1875). Slednji je romanske jezike poučeval tudi Luizo Pesjakovo (1828–1898).¹⁷⁸ Med profesorji je bil še češki Nemeč, rojen v Pragi, Heinrich Mitteis (1828–1878), ki je učil matematiko in fiziko. V Ljubljani je služboval od jeseni 1853 do leta 1866,¹⁷⁹ z Radicsem pa je delil navdušenje za raziskovanje potresov.¹⁸⁰ Leta 1862 je postal

---

predavanj v ljubljanskem muzejskem društvu. Zaradi velikega zanimanja so povzetke njegovih referatov objavili v društvenem glasilu (*Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, 1858, str. 93, 95, 102–104).

¹⁷⁵ *ÖBL*, 2. zv., str. 248. Heinrich je v Ljubljani poučeval še geografijo, zgodovino in matematiko.

¹⁷⁶ *Jahresbericht des kais. königl. Obergymnasiums (1858)*, str. 12.

¹⁷⁷ Konšek je bil v revolucionarnem letu 1848/49 urednik celjskega, kratek čas izhajajočega časnika *Celjske slovenske novine*, kjer se je zavzemal predvsem za uvedbo slovenščine v šole in urade. Že leta 1848 se je pridružil nemško orientirani strani na Kranjskem, vendar se je posvečal predvsem naravoslovju. Od leta 1867 do 1886 je bil kustos ljubljanskega botaničnega vrta (prim. *ÖBL*, 4. zv., str. 109).

¹⁷⁸ Petruzzi je bil sošolec Blaža Crobatha, očeta Luize Pesjakove, ter gimnazijski profesor njenega brata Ludovika.

¹⁷⁹ Prim. *Ljubljanski klasiki*, str. 497. Mitteisa so imeli gimnazijci za zadržega nemškega nacionalista in so mu marsikatero zagodli. Iz Ljubljane je odšel za ravnatelja Terezijanišča na Dunaj (več o njem prim. Lewinsky, *Regierungsrat Dr. Heinrich Mitteis*).

¹⁸⁰ Mitteis je na to temo v glasilu muzejskega društva *Jahreshefte des Vereins des Krainschen Landes-Museums* objavil nekaj razprav o potresih (prim. npr. Mitteis: Ueber die Beobachtung von, str. 53–56). Domnevati smemo, da je Radicsa za potrebe in prirodoslovje navdušil kustos ljubljanskega muzeja Karl Dežman. Čeprav Dežman Radicsa ni poznal iz njegovih gimnazijskih let, saj se je tu kot suplent zaposlil šele marca 1851, torej že po Radicsevem odhodu v Gradec (prim. Schmidt, *Zgodovina šolstva*, str. 120–121), sta zagotovo začela sodelovati konec petdesetih let, ko se je Radics vmil v Ljubljano in začel učiti na gimnaziji. Raziskovanje potresov je bilo tudi sad Radicsevih zemljepisnih raziskav. Zgoraj navedeno študijo iz leta 1862 je objavil kot nadaljevanje Mitteisovih raziskav, objavljenih v istem zvezku glasila muzejskega društva za Kranjsko. V kazalu je tiskarju zagodel skrat in je letnico premaknil za cela tri stoletja, s 1511 na 1811. Radics je v razpravi poročal o uničujočem potresu, ki je porušil mnoga mesta na Kranjskem, med njimi tudi Postojno. Prispevek ima posebno vrednost zaradi pričevanj številnih prič potresa, ki jih je zbral.

Viktor Steska poroča tudi, da Radics učiteljskega stanu ni vzljubil, »ker je bil bolj majhne postave in mladostnega obličja« in »si kljub vsemu trudu ni mogel pridobiti ugleda pri učencih«. ¹⁸² Fran Šuklje (1849–1935), ki ga je Radics v Ljubljani poučeval, se svojega učitelja spominja takole:

Za nemščino smo imeli neizprašanega suplenta g. *Petra plem. Radicsa* [...] Radics, mahjen in droben, z dolgimi lasmi in malo kozjo bradico, pri tem v svojem obnašanju »scrklano« meščansko dete! Znanje njegovo se nam je zdelo zelo pomanjkljivo in plitvo. Menda se ni nikoli pripravil za šolo in čestokrat se je naravnost »blamiral« s kakim napačnim rekom. Tako smo enkrat v čitanki naleteli na junaka prve križarske vojne, *Gottfrieda iz Bouillona*. Ni vam Radics, očitno nevešč francoščine, razlagal: »'Bouillon' das heißt Knopf,« zamenavši besedi »bouillon« in »bouton«. Skrajno nerad je popravljaj domačo nalogo. Pisali smo šolsko nalogo, pisali domačo nalogo, ali korigiranih zvezkov nam ni vrnil. Z eno besedo, Radicsa nismo marali, in kar je še slabše, spoštovali ga nismo, dà, celo zaničevali smo ga! [...] Pozabiti pa ne smemo, da je v tistem času med nas že bila zanesena narodna ideja. Poprijeli smo se je z mladinsko gorečnostjo; prezgodaj sicer, mnogo prezgodaj, a postali smo že hudi politiki. Tudi s tega pogleda smo mrzili *Petra plem. Radicsa*, ki je bil sicer plemenitega hrvaškega pokolenja, toda nemško vzgojen in takrat še očitien pristaš nemške politike. ¹⁸³

Vendar sta tako Steska kot Šuklje Radicsu naredila krivico, ¹⁸⁴ saj se je pri svojem delu trudil. Pod njegovim vodstvom so na primer dijaki šestege razreda izdelali zemljevid Kranjske na šestnajstih listih za dunajsko predrazstavo svetovne razstave v Londonu. ¹⁸⁵

Leta 1885 pa je Radics v svoji avtobiografiji zapisal, da se je leta 1864 želel ponovno vrniti med šolske klopi, a mu zdravje tega ni dopuščalo: »*Gerne wäre derselbe [Radics] zum lehrantlichen Berufe zurückgekehrt, doch hinderte ihn ein wiederholtes heftiges Anginalleiden*

---

versetzt wurden – verblieb« (ZAL, LJU 329, str. 1). Prim. tudi Steska, † Peter Pavel pl. Radics, str. 293–296, tu str. 294. Fabjančič piše, da je bil Radics razrešen, ker, kot je znano, ni imel opravljenega državnega izpita. Med profesorji, ki so se vrnili v Ljubljano, pa navaja Lovra Kroba iz Varaždina ter Franca Kandemala iz Budima (prim. ZAL, LJU 346, str. 5).

¹⁸² Prim. Steska, † Peter Pavel pl. Radics, str. 294.

¹⁸³ Šuklje, *Sodobniki*, str. 28–29.

¹⁸⁴ Prim. tudi ZAL, LJU 346, str. 5.

¹⁸⁵ Prim. ravno tam, str. 3.

*an der Ausführung dieses Entschlusses und so sah er sich genötigt nun der journalistischen Laufbahn treu zu bleiben.*¹⁸⁶

O Radicsevi bolehnosti beremo tudi v zdravniškem spričevalu iz leta 1863. Tu je zdravnik izvedenec zapisal, da Radics zaradi dveh zaporednih hudih angin, ki so tudi posledica njegove zavzete študioznosti, saj se večinoma ponoči posveča pisanju in je nasploh vnet za znanstveno delo, ni več sposoben opravljati učiteljskega poklica. Zdravnik mu je priporočal, naj pazi nase ter skrbi in čuva predvsem svoje dihalne poti.¹⁸⁷

Konec zimskega semestra, 27. februarja 1862, ko je bilo jasno, da Radics službe na gimnaziji ne bo mogel obdržati, mu je tedanji ravnatelj Nečásek napisal priporočilno pismo. Pohvalil je njegove pedagoške in znanstvene sposobnosti ter njegovo korektno politično in moralno obnašanje:

Auf Ansuchen wird hiedurch bestätigt, daß der Lehramtscandidate Herr Peter von Radics in Folge Hohes Landesregierung-Erlasses vom 30. Oktober 1858 Z. 20802 durch 3½ Jahre am k. k. Laibacher Gymnasium in den vier unteren Classen die deutsche Sprache, Geschichte und Geographie als Supplent gelehrt, hiebei sind lobenswerthe wissenschaftliche Strebsamkeit und vollkommen correcte politische und sittliche Haltung an den Tag gelegt und auch in pädagogischer Hinsicht zu entsprechen sich richtig bemüht hat.¹⁸⁸

Slovo od učiteljske kariere je za Radicsa pomenilo, da je ostal brez finančnih sredstev za svoje raziskave. Konec petdesetih in v začetku šestdesetih let je kot član kranjskega in štajerskega zgodovinskega društva objavljaj predvsem v glasilu Historičnega društva za Kranjsko *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*. Februarja 1862 je bil sredi pisanja treh daljših znanstvenih razprav.¹⁸⁹ Pisal je zgodovino Kranjske, ki je kasneje istega leta izšla pri ljubljanskem založniku Giontiniju, zbiral je gradivo

¹⁸⁶ Ravno tam, str. 3.

¹⁸⁷ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4u: zdravniško spričevalo, 31. oktober 1863. V zdravniškem mnenju beremo: »Herr P. v. Radics durch zweimaliges heftiges Erkranken an Angina zur weiteren Verfolgung der Laufbahne als Gymnasiallehrer untauglich wurde, und daß an diesen Erkrankungen seine angestregten Studien, namentlich zur Nachtszeit und sein sonst zu reger Eifer in wissenschaftlichen Studien überhaupt lediglich Ursache waren. Dem Genannten wird Schonung seiner Schling- und Atmungswege dringend empfohlen.«

¹⁸⁸ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 8.

¹⁸⁹ Radics je bil član kranjskega in štajerskega zgodovinskega društva.

Euer Hochgeboren !.

Hochverehrtester Herr Graf!

kaum würde ich vor der wol auch in einigen Wochen erfolgenden Über-
 reitung meines Herbar. D. u. gewagt haben, Euer Hochgeboren bei den
 gegenwärtigen vielen und hochwichtigen Statgeschaften mit einem
 Schreiben zu belästigen, Doch bauend auf Hochbero mir in so überaus
 gütlicher Weise entgegenste hohe Grad, und da ich zugleich durch das
 Drängen der Verhältnisse dazu gezwungen werde, erlaube mir, Euer
 Hochgeboren um die Gnade Hochbero Ratens vollständig zu bitten.
 Die seitdem österreichischen Stat. Dienern in Anzabl. eine zu Theil
 geworden oder noch bevorstehende Last der Dispensationslast, das
 sie gerade bei uns in Schifache für den unbesetzten Supplementen
 zur geordneten Erhaltung vom k. k. posten flügel, trifft auch nach
 und per, gleich mit Beginn des zweiten Semesters - am 6 März!

W. g. u.

Radicsevo pismo Antonu Aleksandru grofu Auerspergu z dne
 5. februarja 1862 (KFU, zapuščina AG).

o Primožu Trubarju ter pripravljaj članek o zgodovini stiškega samostana.¹⁹⁰

V neprijetnem položaju, v katerem se je znašel, se je obrnil na Anastazija Grüna, ki mu je v šestdesetih letih pogosto pomagal iz denarnih zagat. Grünu je napisal šest strani dolgo pismo in razložil, kaj vse se mu je pripetilo. Potožil je zaradi izgube službe ter ga prosil za nasvet in pomoč:

[...] bauend auf Hochdero mir in so überaus gnädiger Weise erzeugte hohe Gunst, und da ich zugleich durch das Drängen der Verhältnisse dazu gezwungen werde, erlaube mir, Euer Hochgeboren um die Gnade Hochdero Rathes inständigst zu bitten. Das sovielen oesterreichischen Statsdienern im Augenblicke zu Theil gewordene oder noch bevorstehende Loos der Disponibilitaet, das sich gerade bei uns im Lehrfache für den unbeeedeten Supplementen zur gaenzlichen Enthebung vom Lehrposten steigert, trifft auch mich und zwar gleich mit Beginn des zweiten Semesters – am 6. März!

Mit diesem Tage hört auch meine Substitutionsgebühr auf und ich bin mitten unter den größten Arbeiten – meine Geschichte Krains, Biographie Primus Trubers und Geschichte des Cistercienser-Stiftes Sittich (letzteres für die kais. Akademie) – in die traurigste Lage versetzt und das nicht allein, da ich mein weniges mit meiner in geringer Pension lebenden Mutter theile.¹⁹¹

Čeprav Grünova pisma Radicsu niso ohranjena,¹⁹² smemo domnevati, da grof Auersperg obupanemu rojaku glede novega delovnega mesta v Ljubljani ni mogel pomagati. Lahko pa je posredoval pri svojih znancih glede dveh drugih Radicsevih prošenj. V omenjenem pismu Radics namreč piše, da namerava zaprositi za študijsko mesto na Inštitutu za avstrijsko zgodovinopisje dunajske Filozofske fakultete ter da se bo potegoval za štipendijo, ki bi mu omogočila pot in bivanje na Kočevskem, kjer bi raziskoval ter izsledke svojega dela objavil v knjižni obliki. Radics piše:

Ich bin nun gesonnen an das hohe k. k. Statsministerium ein Gesuch einzureichen, einmal um die Aufnahme in das an der Wiener-Universität

---

¹⁹⁰ O tem poroču Grünu v pismu iz Ljubljane 5. februarja 1862 (KFU, zapuščina AG).

¹⁹¹ Ravno tam.

¹⁹² V Radicsevi zapuščini ni ohranjeno niti eno Grünovo pismo. Nekaj pisem je znanih, ker jih je Radics objavil v prilogi k svojem delu o Grünu. Na desetih straneh je tu objavil in deloma kratko komentiral deset pisem, ki mu jih je Grün poslal med 30. oktobrom 1860 in 21. aprilom 1876 (prim. Radics, *Anastasius Grün*, str. 193–200).

bestehende »Institut für oesterreichische Geschichtsforschung« – dann um die Ertheilung eines Reisestipendiums »zur Erforschung des Gotscherlandes nach allen Richtungen – historisch-ethnographisch-sprachlich u. s. f.«, deren Resultate ich in einem Buche der wissenschaftlichen Welt dann vorzulegen gedenke [...] Meine innige Bitte an Euer Hochgeboren geht dahin, mir gnädigst rathen zu wollen, an wen ich mich zur Erreichung einer der genannten Ziele zu wenden hätte – und zugleich, daß Euer Hochgeboren die hohe Gnade hätten, insoweit es Hochdero gegenwärtige Geschäfte zulassen, an ein oder dem anderen Orte günstigst für mich Fürsprache zu thun.¹⁹³

Spomladi leta 1862 je Radics zapustil Ljubljano in odšel na Dunaj. Kot je razvidno iz ohranjenih pisem, je s svojo materjo tu stanoval v prvem okraju, na *Naglergasse 295* v tretjem nadstropju.¹⁹⁴ Kmalu zatem je začel redno obiskovati predavanja pri profesorju Theodorju Sicklu (1826–1908),¹⁹⁵ ki so jim sicer smeli prisostvovati tudi zunanji interesi, a le, če je prostor to dovoljeval.¹⁹⁶ Sickl je poučeval paleografijo na leta 1854 ustanovljenem dunajskem Inštitutu za pomožne zgodovinske vede in na Inštitutu za avstrijsko zgodovinopisje. Pri njem si je Radics nabral izkušenj in dragocenega znanja o starih pisavah, ki mu je pri kasnejših raziskavah zelo koristilo. Čeprav nimamo neposrednega dokaza, smemo upravičeno domnevati, da mu je mesto slušatelja pri Sicklu zagotovil ravno grof Auersperg.

Radics je na Dunaju moral skrbeti ne le zase, temveč tudi za mater, zato si je moral čimprej najti vir za preživljanje in si poiskati delo, kar ni bilo lahko. Napolnil je že 25 let, študija ter predvsem učiteljskega izpita pa še vedno ni imel. Verjetno se zaradi mladosti tedaj še ni zavedal pomembnosti tega izpita ali pa je v tem času spoznal, da je bolj človek peresa kot šolskih klopi. Nenazadnje je v Ljubljani izkusil, da ga dijaki niso marali. Nadaljnji razlog za to, da Radics ni vzljubil učiteljskega poklica so bile njegove pogoste angine, zaradi česar je imel težave z glasom. Še najbolj pomembno pri odločitvi, da ne bo postal učitelj, pa se zdi vprašanje eksistence, saj je moral plačevati študij in najemnino, ki

¹⁹³ KFU, zapuščina AG, pismo Grünu, 5. februar 1862.

¹⁹⁴ Naslov je obenem tudi edini stalni naslov iz teh let, saj je Radics od leta 1862 dalje zaradi svojih raziskav veliko potoval. Njegova pisma so prihajala od vsepovsod, kot svoj naslov pa je največkrat navajal lokalne pošte in predale za ležečo pošto (*poste restante*).

¹⁹⁵ Steska, † Peter Pavel pl. Radics, str. 294.

¹⁹⁶ *Geschichte der Wiener Universität*, str. 327–330.

so se ji pridružili še osnovni življenjski stroški. Materina pokojnina za dunajske razmere ni zadoščala. Nekajkrat mu je iz finančne stiske pomagal Anastazij Grün. Tako ga je Radics v zgoraj citiranem pismu prosil, naj zanj posreduje pri vplivnih osebnostih. Grof Auersperg ga je priporočil Karlu Viljemu (Carlosu) knezu Auerspergu (1814–1890)¹⁹⁷ in po knezovem naročilu se je Radics že konec poletja 1862 posvetil jezikovno-topografsko-zgodovinskim raziskavam Kočevske¹⁹⁸ ter si prislužil nekaj dodatnega denarja. Toda le od honorarjev ni mogel živeti, zato si je v šestdesetih letih prizadeval, dobiti redno službo.

Honorarji ali redni zaslužek

Julija 1862 je Radics zaprosil za mesto pripravnika v dunajskem državnem arhivu (*Haus-, Hof- und Staatsarchiv*). Poleg izčrpane biografije je v prošnji navedel tudi vse svoje objave, ki se jih je do julija 1862 nabralo že lepo število. Toda niti objave niti priporočila, ki jih je imel iz Ljubljane, med drugim Nečáskovo,¹⁹⁹ niso veliko pomagala. Zanašal se je na to, da mu bo vrata odprlo vsaj priporočilno pismo tedanjega kustosa kranjskega muzeja Karla Dežmana (1821–1889), kjer je slednji hvalil Radicsevo znanje in razgledanost. V letih svojega delovanja v muzeju je imel namreč priložnost spoznati

den unverdrossenen Eifer des Herrn Peter v. Radić', k. k. Professor am Gymnasium zu Laibach in der Durchforschung der krainischen Archive, sowie dessen patriotisches, echt wissenschaftliches Streben u. Wirken bei dem historischen Museum für Krain, ferner dessen unermüdliche Thätigkeit in der Veröffentlichung neuer auf bisher meist unbekanntenen Quellen basierten, mitunter sehr umfassende Arbeiten aus der Geschichte Krains [...].²⁰⁰

---

¹⁹⁷ Auersperg se je rodil v Pragi 1. maja 1814. Tu je 4. januarja 1890 tudi umrl. Bil je princ in (od leta 1827) VIII. knez Auersperg in IV. vojvoda Kočevski, sin princa in (od 1822) kneza Viljema s Kočevja, Žužemberka in Vlačima itd. Bil je dedni član in predsednik gosposke zbornice (1861), cesarski, kraljevi in tajni svetnik ter od decembra 1867 do septembra 1868 ministrski predsednik (prim. Preinfalk, *Auerspergi*, str. 468).

¹⁹⁸ Prim. ZAL, LJU 329, str. 1.

¹⁹⁹ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 8: Nečáskovo priporočilo, 27. februarja 1862.

²⁰⁰ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 10. Dežman je izpostavil Radicsevo vztrajnost pri raziskovanju kranjskih arhivov ter njegovo znanstveno stremenje in delovanje v okviru deželnega muzeja ter njegovo neutrudno objavljanje novih, tudi zelo obsežnih del o zgodovini Kranjske, ki temeljijo na doslej neznanih virih.

Wien 15 Juli 1862

Euer Hochgebohren !

Hochverehrtester Herr Graf !

Hochders mir stets gespendete Gnade mich verträuen, wage
 ich es, Euer Hochgebohren das Schicksal meines gegenwärtigen
 Lage zu schildern, und Hochders Hilfe und Rath nachsucht
 anzuflehen. Meine Angelegenheit beim hohen Cultus und Unterrichts
 Ministerium ist, nachdem man mir durch Monate die sichersten
 einmüthigen Hoffnungen gegeben, leider Gott in abfälligen
 Sinne erledigt worden; - nun habe ich, wie ich glaube Euer Hoch-
 gebohren mitgetheilt zu haben - irgendwelcher Schritte zum Auftritte
 als Aspirant im geheimen Haus- Hof und Staatsarchiv gethan.
 In dieser Stellung wird jedoch auf mindestens ein Jahr sein Ad-
 jutur gegeben und darauf Reflectirende müßten sich mit der für

W. g. u.

Prva stran Radicsevega obupanega pisma Anastaziju Grünu,
 napisanega julija 1862 (KFU, zapuščina AG).

Dne 15. julija 1862 je Radics z Ministrstva za zunanje zadeve, v okviru katerega je tedaj (tudi danes je tako) deloval dunajski Hišni, dvorni in državni arhiv, dobil odgovor. Sporočili so mu, da je pri njih zaposlenih preveč uradnikov in da mu pripravniškega mesta trenutno ne morejo ponuditi.²⁰¹

Istega dne je pisal Anastaziju Grünu, svojemu zaupniku in dobrotniku v šestdesetih letih, mu predstavil »das Schreckliche [s]einer gegenwärtigen Lage«²⁰² in ga prosil za denarno pomoč. Nadejal se je, da bo dobil službo, če bo arhivu predložil dokazila o tem, da njegova sredstva za preživljanje zadoščajo za čas, ko pripravniške plače še ne bi dobival. Edini, ki bi mu lahko pomagal iz brezizhodnega položaja, je bil Grün. V pismu, kjer Radics predmarčnega pesnika roti, naj ga podpre in ga v tiski ne zapusti, beremo:

Meine Angelegenheit beim hohen Cultur und Unterricht-Ministerium ist, nachdem man mir durch Monate die sichersten einwiegenden Hoffnungen gegeben, leider Gott in abschlägigem Sinne erledigt worden; – nun habe ich – wie ich glaube Euer Hochgeboren mitgetheilt zu haben – inzwischen Schritte zur Aufnahme als Aspirant im geheimen Haus-, Hof- und Staatsarchiv gethan. In dieser Stellung wird jedoch auf mindestens ein Jahr kein Adjutum gegeben und darauf Reflectierende müssen sich mit der für diese Zeit reichenden Subsistenz ausweisen. Waere dies bei mir bloß Formsache, so könnte allenfalls eines meiner Verwandten für mich einen Revers einlegen; da ich aber wirklich in der traurigen Lage bin, ohne thatsächliches Zuhilfekommen eines Lebensunterhaltes, diese für mich in jeder Beziehung so aeußerst erwünschte und seit Jahren und Jahren ersehnte und mit aller Kraft angestrebte Carriere geschlossen zu sehen, so richte ich mich in dem Augenblicke, wo die Möglichkeit, sie zu betreten noch offen ist, an Euer Hochgeboren mit der dringendsten Bitte, mich nicht zu verlassen!²⁰³

V nadaljevanju je Radics grofa Auersperga prosil še, naj se zanj zavzame pri ministru, grofu Rechbergu (1806–1899),²⁰⁴ kajti, le z njegovo pomočjo se mu bo, tako Radics, popolnoma uresničila ne le največja želja, da bi delal na področju, ki ga veseli, temveč bi se mu s to službo

²⁰¹ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1 / 4t.

²⁰² KFU, zapuščina AG, pismo Grünu, 15. julij 1862, str. 1.

²⁰³ Ravno tam.

²⁰⁴ Johann Bernhard grof Rechberg in Rothenlöwen, Bavarec po rodu, je bil od leta 1859 minister za zunanje zadeve in je zastopal načelo, da je učinkovita zunanja politika možna le, če so urejene zadeve v notranji politiki (prim o njem ÖBL, zvez. 9, str. 4–5).

uresničile tudi sanje.²⁰⁵ Grün je ustregel Radicsevi prošnji in že konec julija 1862 je grof Rechberg Radicsa osebno sprejel. Še isti večer je ta hvaležen pisal Grünu in mu sporočil, da mu je minister vliv novega upanja ter da bo v nekaj mesecih morda le dobil tako zelo želeno delovno mesto:

Soeben komme ich von der Audienz bei Sr. Exellenz Grafen Rechberg, der mich dahin bedeutete, daß ich nun im Augenblicke nicht unterkommen könne, dass jedoch für später – nach einigen Monaten – Hoffnung vorhanden sei; das übrige werde ich morgen früh mitzutheilen so frei sein. Ich habe nur die Feder ergriffen, um Euer Hochgeboren allso gleich meinen innigsten Dank zu sagen [...]²⁰⁶

Toda v prihajajočih mesecih Radics ni dobil niti povabila na razgovor, kaj šele dela v državnem arhivu. Zadovoljiti se je moral s priložnostnim pisanjem za različne ljubljanske, dunajske in graške časnike, a je zaslužil komaj dovolj za preživetje. Tri mesece kasneje lahko iz njegovega daljšega pisma grofu Auerspergu razberemo, kako slabo mu je šlo. Uvodoma je poročal o svojih raziskavah na Štajerskem, na Dunaju in predvsem v Ljubljani, ki se jih je lotil pozimi leta 1862. Zaradi objav o ljubljanski študijski knjižnici in njenih rokopisih je upal, da bo vsaj v Ljubljani brez težav dobil mesto bibliotekarja,²⁰⁷ za katero se je potegoval oktobra 1863. Za vsak primer je junija 1863, ko se je zadrževal v Zagrebu, Anastaziju Grünu poslal daljše pismo, kjer je poročal o svojih načrtih. Grünu se je zahvalil ne le za izkazano naklonjenost raziskovalnemu delu, temveč tudi za vse nasvete in kritike,²⁰⁸ obenem pa ga je prosil, naj zanj glede službe bibliotekarja posreduje pri vplivnih možeh v Ljubljani:

Mein Blick ist auf die Laibacher Studien-Bibliothek gerichtet, der gegenwärtige Bibliothekar hat mit Juli d. J. ausgedient; meine bisherigen Arbeiten, die zum größten Theile Materiale aus dieser Anstalt zu Tage gefördert, meine fortwährende Beschäftigung mit Diplomatie und Bibliographie, meine – wie ich hoffe bald erscheinende – Beschreibung der Laibacher-Bibliothek dürfte mich zur Stelle eines Bibliothekars doch immerhin befähigen. [...] Davon hängt mein ganzes Lebensglück ab –;

²⁰⁵ KFU, zapuščina AG, Radicsevo pismo Grünu, 15. julij 1862, str. 3.

²⁰⁶ HHStA, FAA, Abt. XXI (Thum am Hart), C. 49, Sch. 30, Radicsevo pismo Grünu, 29. julij 1862, str. 1.

²⁰⁷ KFU, zapuščina AG, pismo Grünu, 27. december 1862, str. 3.

²⁰⁸ Prim. KFU, zapuščina AG, pismo Grünu, 28. junij 1863, str. 1.

da ich zu dieser Stellung eine ausschließliche Neigung habe, so würde ich auch gewiß das meistmögliche darin leisten.²⁰⁹

Grün je Radicsu verjetno tudi tokrat pomagal, a brez uspeha, saj zaposlitve ni dobil. Namesto njega je junija 1865 v Ljubljano iz Lvova prišel Gottfried Muys (1828–1898)²¹⁰ in prevzel mesto vodje knjižnice.

Konec leta 1863 je Radics svojo srečo ponovno poskusil na Dunaju. Šestega novembra je na dunajsko dvorno knjižnico naslovil prošnjo za delovno mesto pomočnika z letno plačo 525 fl. avstrijske veljave.²¹¹ Zaradi priporočil Anastazija Grüna se je zanj zavzel Eligius Franz Josef baron Münch-Bellinghausen (1806–1871),²¹² kot dramatik, pesnik in pripovednik bolj znan pod psevdonimom Friedrich Halm. Le-ta je bil leta 1844 imenovan za dvornega svetnika in prvega kustosa dvorne knjižnice.²¹³ Uvedel je moderna načela dela v tej ustanovi, predvsem pa je bil prepričan, da lahko s primernimi kadri pripomore k njenemu razvoju. Pri svojem delu se je izkazal in že leta 1867 je postal intendant obeh dvornih gledališč ter prefekt dvorne knjižnice; a tudi kot kustos je imel leta 1863 dovolj vpliva, da bi Radicsu lahko pomagal dobiti delo.

Ko je Radics izvedel, da bo zanj posredoval Münch-Bellinghausen, je bil vesel in prepričan, da ne more iti nič več narobe. Vendar so ga konec decembra dosegle govorice, da baron koleba in ni več popolnoma prepričan, da je Radics res pravi kandidat. Svetovali so mu, naj se pozanima pri baronu, ki ga je ponovno prijazno sprejel in mu zagotovil, da bo storil, kar je v njegovi moči. Na silvestrski večer leta 1863 so Radicsa zaradi tega pestile skrbi. Sedel je k papirju in v dolgem pismu Grüna ponovno ponižno prosil, naj pri baronu še zadnjič reče dobro besedo zanj. Pisal je:

Erlauben Euer Excelenz, daß ich anknüpfend es wage in meiner gegenwärtigen Angelegenheit mich wieder an Euer Exzelenz zu wenden. Es war eine Woche von den Feiertagen, daß ich von der kompetenten Stelle erfuhr, daß Baron Münch mich unter vorzüglicher Anempfehlung zur besagten Stelle vorschlug [...] Nun erfuhr ich heute[,] als ich die Besuche machte[,] von selber kompetenter Stelle, daß die Sache in den

²⁰⁹ Ravno tam, str. 2–3; prim. tudi pismo Grünu, 26. oktober 1863.

²¹⁰ Več o njem prim. *Levstikova pisma*, str. 202–205.

²¹¹ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4u.

²¹² Prim. HHStA, FAA, Abt. XXI (Thum am Hart), C. 49, Sch. 30, pismo Grünu, 31. december 1863.

²¹³ Za isto mesto se je potegoval tudi Franz Grillparzer, a delo je dobil baron Münch-Bellinghausen (prim. *ÖBL*, 2. zvez., str. 61).

letzen Tagen in eine neue Krisis getreten sei, daß Baron Münch schwanke und wurde mir der Rath sogleich zu Baron Münch zu gehen und mich um den Stand meiner Angelegenheit zu erkundigen. Der Herr Baron empfang mich, wie gewöhnlich sehr liebevoll[,] gab mir die aller Deutung fähige Antwort: »Ich werde das Möglichste thun.« Als ich mit diesem Resultate an jenen Ort wieder zurückkehrte, wo man mir ob Verbindungen mit meinem Cousin²¹⁴ sehr wolwollen gesinnt ist, so wurde mir der Rath, mich sogleich an Euer Excellenz zu wenden. Obwohl ich fast fürchten muß[,] Euer Excellenz Güte zu sehr in Anspruch zu nemen [sic!], wage ich es dennoch, in diesem so äußerst wichtigen Momente, wo eine wenn möglich augenblickliche Intervention beim Herrn Baron Münch von größtem Belange für mich ist, Euer Excellenz, da Hochdero selber meine Lage ja so genau bekannt ist, recht inständig und unterthänig zu bitten, wenn Euer Excellenz die hohe Gnade haben wollten, meiner in den nächsten Tagen zur Entscheidung kommenden Sache durch eine wiederholte Fürbitte beim Herrn Baron Münch gütigst zu Hilfe zu kommen.

Indem ich Euer Excellenz nochmals um gnädige Nachsicht bitte und auch meine Wünsche wiederhole habe ich wie immer die Ehre zu zeichnen // in Hochachtung ganz ergebener // P. v. Radics // Wien am Sylvesterabend 1863.²¹⁵

Grof Auersperg je, kot je obljubil, znova posredoval, a je januarski odgovor dvorne knjižnice, ki ga je podpisal drugi kustos, Friedrich vitez Bartsch (1798–1873), od leta 1827 kustos bakrorezne zbirke,²¹⁶ prinesel razočaranje.²¹⁷ Ni izključeno, da je proti Radicsu tedaj nastopil ugledni in cenjeni član dunajske akademije znanosti Fran Miklošič, do leta 1862 skriptor v dvorni knjižnici, ki je Radicsa konec petdesetih let spoznal kot skrajnje neresnega kandidata, ki je nenehno prestavljal termin svojih obveznosti in na koncu ni pristopil k učiteljskemu izpitu.²¹⁸

²¹⁴ Verjetno Radics misli na akademskega slikarja Konrada Grefeja, ki je bil poročen z Mathilde Kaltenbrunner, sestrično Hedwig Kaltenbrunner (prim. Kaltenbrunner, *Die Geschichte der Kaltenbrunner*, str. 219; tipkopis).

²¹⁵ HHStA, FAA, Abt. XXI (Thum am Hart), C. 49, Sch. 30, pismo Grünu, 31. december 1863.

²¹⁶ Prim. *ÖBL*, zvez. 1, str. 52.

²¹⁷ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4u: na zadnji strani prošnje pripisan odgovor, 19. januar 1864.

²¹⁸ Čeprav iz virov ni razbrati, ali sta se moža poznala, je Miklošič sprva razumevajoče večkrat ustregel Radicsu in zanj razpisoval nove in nove izpitne roke (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4s: pismo izpitne komisije Radicsu, 12. december

Januarja 1864 se je Radics zahvalil Anastaziju Grünu za pomoč, ponovno tožil zaradi svojega težkega položaja ter dodal, da mu ni jasno, katero nesrečno naključje je krivo, da ni dobil dela.²¹⁹ Kljub slabi izkušnji je 29. avgusta 1865 naslovil na dunajsko dvorno knjižnico še eno prošnjo. Tudi na to mu je vitez Bartsch 21. oktobra 1865 odgovoril negativno.²²⁰ Mesto pomočnika je dobil njegov protikandidat dr. Lambl. Radics je ostal praznih rok, vendar je bil, kot je izvedel kasneje, žrtev zlobne spletke. Leta 1862 je namreč od ljubljanskega kramarja Johanna Kosjeta kupil nekaj knjig, med njimi tudi topografski in statistični popis Sedmograške. V obeh delih je bil rokopisni zaznamek, da sta seznama izdelana za Njegovo ekscelenco Marijo Jožefa grofa Auersperga (1723–1805).²²¹ Radics se je zavedal, da je provenienca obeh tiskov bodisi turjaška knjižnica bodisi knjižnica knezov v Ljubljani in ju je sprva tudi nameraval vrniti Auerspergom. Zaradi slabega finančnega položaja pa se je odločil, da ju raje proda dvorni knjižnici, kjer so ga obdolžili kraje. Radics ni upal tvegati, da bi tovrstna obrekovanja dosegla Grüna in Auersperge, kar bi bilo zanj nadvse neugodno, saj je imel v njih svoje zaveznike, v Anastaziju Grünu pa tudi svojega mecena, zato je 22. julija 1864, tik pred odhodom v Zagreb, Grünu napisal pismo, kjer poroča o zaroti, ki ga je stala službe:

Euer Excellenz! // Hochverehrtester Herr Graf!

Eben im Begriffe nach Agram als Redakteur der offiziellen Zeitung abzugehen, machte ich in den letzten Tagen meine Abschiedsbesuche und erfuhr nun von ganz glaubwürdiger Seite den Grund, weßhalb mir die gedachte Stelle an der k. Hofbibliothek nicht zu Theil wurde.

Aus keinem andren Motive, als dem vor Euer Excellenz meinen großmüthigen Gönner gerechtfertigt dazustehen, greife ich im Augenblicke zur Feder. Wollen gnädigst erstatten, daß ich erzähle.

Es war im Herbste des Jahres 1863, daß ich den Herrn Kustos von Karajan²²² zwei MSS. eine Topographie und Statistik (Folio) und eine zwei-

---

1859), ker pa se ta nikoli ni prikazal na izpit, mu je Miklošič zameril in ga imel za nesrečnega. Slabo mnenje o Radicsu najverjetneje izvira prav iz tega časa.

²¹⁹ HHSStA, FAA, Abt. XXI (Thum am Hart), C. 49, Sch. 30, pismo Grünu, 21. januar 1864, str. 2–3.

²²⁰ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4u: prošnja, naslovljena na dvorno knjižnico, 29. avgust 1865 (na zadnji strani pripisan odgovor, 21. oktober 1865).

²²¹ Prim. o njem Preinfalk, *Auerspergi*, str. 115–119, str. 488.

²²² Radics govori o zgodovinarju in literarnem zgodovinarju, kustosu dvorne knjižnice Theodorju Georgu von Karajanu (1810–1873). Več o njem *ÖBL*, zv. 3, str. 230–232.

te Topographie (Quart) von Siebenbürgen zum Kaufe für die Hofbibliothek anbot und nach einer Woche, binnen welcher Zeit der genannte Herr das Angebot in der Sitzung vorgebracht und dafür die Zustimmung erhalten hatte, die Summe von[,] wenn ich mich recht erinnere[,] 14 fl. ausbezahlt bekam, die ich mit meiner vollen Namensunterschrift auf Stempel quittierte. Das sogenannte MS führt auf weißem Vorstoßblatte die Notiz, daß die darin enthaltene Topographie und Statistik von Siebenbürgen für Sr. Excellenz Grafen Josef Maria Auersperg[,] Vicekönig von Siebenbürgen zusammengestellt worden; das zweite war gewiß zu selbem Zwecke angefertigt.

Diese beiden MSS. kannte ich vor und bei Abfassung meines Herbard nicht, sonst hätte ich sie wol beim Grafen Josef Maria erwähnen müssen.

Ich kaufte sie kurz nach Erscheinen des Herbard im April 1862 mit mehreren anderen Büchern von dem Laibacher Trödler Johann Kosjet. Schon war es meine Absicht gewesen[,] die Stücke, von denen angenommen werden muß, daß sie entweder aus Auersperg oder aus Fürstenhofe stammen, an den einen oder andren dieser Orte zu schenken. Doch es überwog anderseits mein im vorigen Herbste so ungünstiges finanzielles Verhältnis und die Überzeugung, daß die Siebenbürgen allein und die Familie außer jener Notiz gar nicht berührenden Schriftstücke nutzbringender in der Centralreichsanstalt untergebracht wären. Nun nahte die Besetzung der genannten Stelle, schon vorherin war der gegenwärtige Inhaber derselben Dr. Lambl von einer Seite dazu bestimmt, wie Riemer es mir mitteilte [...]. Euer Excellenz hatten jedoch die Gnade bei Hochdero verehrten Dichterfreunde mich gütigst anzupfehlen und das seine Wort genützte. Dies war in jenem Kreise, wie dem Dr. Lambl praedestiert war, ruchbar und da man nach allen andern Mitteln vergebens gesucht, mußten »Foliant« und »Quartant« ihre Dienste thun, und mich in den Verdacht der Diebstahles bringen sollten und die Anklage schien ganz glaubwürdig für alle.²²³

Pismo je zaključil z mislijo, da se bo potrudil, dobiti pisni dokaz, da je pošteno prišel do obeh tiskov, da bo ob svojem času z njim lahko stopil pred tiste, ki so ga osumili.²²⁴

²²³ HHStA, FAA, Abt. XXI (Thum am Hart), C. 49, Sch. 30, Radicsevo pismo Grünu, 22. julij 1864.

²²⁴ Ravno tam.

Po neuspešnih poskusih, da bi si zagotovil redno delo v Ljubljani ali na Dunaju, se je Radics preživljal s pisanjem člankov, ki so bili plod njegovega raziskovalnega dela. Že leta 1863 se je zadrževal v Zagrebu, kjer je odkril Valvasorjevo knjižnico. Ker je v šestdesetih letih zaradi svojih raziskovanj v Metropolitanski knjižnici²²⁵ veliko časa prebil v hrvaškem glavnem mestu, je navezal stike z vplivnimi ljudmi, ki so mu leto kasneje, poleti 1864, ponudili, naj prevzame uredništvo dnevnika *Agramer Zeitung*.²²⁶ Vzroki so bili politični, saj je tedanji urednik časnika Josef Praus (1829–1874),²²⁷ Čeh po rodu, zaradi nezdržljivosti usmerjenosti časnika in svojih nazorov – zastopal je združitev južnih Slovanov v Avstriji ter enakopravnost narodov – uredništvo odložil.²²⁸ Praus, ki je

²²⁵ Več o tem Magić, *Katalog knjiga*; prim. tudi Dular, Valvasorjeva knjižnica, str. 269–294.

²²⁶ V svoji avtobiografiji iz leta 1885 Radics navaja, da je *Agramerico* začel urejati leta 1863 in da je mesto urednika zapustil za božič istega leta: »Im selben Jahre [1863] ward der unterthänigst Gefertigte mit der Redaktion der 'Agramer Zeitung' betreut und zwar in den wichtigen Tagen der ersten croatisch-slavisch-dalmatinischen Länderausstellung, sah sich jedoch nach Zufriedenstellung der Leistung dieser schwierigen Arbeit Weihnachten 1863 wieder außerhalb des Kreises dieser Beschäftigung« (ZAL, LJU 329, str. 2). Dejstva pa kažejo, da se je zmotil pri navedbi letnice. Leta 1863 je sicer bil v Zagrebu, a ne kot časnikar. Ne le navedba urednika v časniku samem, tudi zgoraj citirano pismo Anastaziju Grünu, kjer Radics sporoča, da odhaja v Zagreb, je datirano z 22. julijem 1864 (HHSa, FAA, Abt. XXI (Thum am Hart), C. 49, Sch. 30).

²²⁷ Josef Praus je bil rojen v Reichenau (Rychnov) na Češkem, študiral je v Bmu. Leta 1845 je prišel v Zagreb in se pridružil ilirskemu gibanju. Preden je 1846 prevzel uredništvo časnika *Agramer Zeitung* je bil sodelavec časopisa *Luna*. Leta 1848 je Praus urejal tudi *Südslavische Zeitung*, ki ga je v Zagrebu ustanovil književnik in gledališčnik Dimitrij Demeter (1811–1872). Časnik je informiral o dogajanju na Hrvaškem, pri njem pa sta sodelovala tudi hrvaški pesnik in politik Ivan Mažuranić (1814–1890) in časnikar Imbro Tkalac (1824–1912). *Südslavische Zeitung* je izhajal do prve polovice leta 1852, nakar je bil Praus obtožen v tiskovni tožbi in so ga nato poslali k vojakom (prim. o Tkalcu: Žigon, *Nemški časnik*, str. 86–90). V šestdesetih letih je bil sodelavec *Narodnih novin*, kot hrvaški korespondent pa je objavil tudi vrsto člankov v slovanskih listih v monarhiji in v *Wiener Zeitung*. Leta 1871 je prevzel mesto odgovornega urednika časnika *Südslavische Zeitung*, izhajajočega v Sisku, ki je zastopal federalistične ideje.

²²⁸ Praus je *Agramer Zeitung* v hrvaškem, protimadžarskem duhu urejal že v letih od 1846 do 1848. Konec julija 1864 je zapustil mesto urednika, ker je bil nezadovoljen s političnim razvojem dogodkov na Hrvaškem in v časniku ni mogel več zastopati idej in ciljev, h katerim se je zavezal ob prevzemu urednikovanja: »[...] so entschlossen wir uns denn, es mit der Agramer Zeitung nochmals zu versuchen, wie wir es bereits einmal und – das patriotische Publicum von damals wird uns das Zeugniß geben – gewiß nicht zum Nachteile des Landes mit derselben versucht haben« (*Agramer Zeitung*, št.

časnik urejal od številke 77, izšle 4. aprila 1864, do številke 173, natisnjene 30. julija 1864, je svojim bralcem v kratki uredniški notici zadnji dan svojega uredništva sporočil, da odhaja, ter se zahvalil bralcem za izkazano zaupanje:

Der Redakteur dieses Blattes zeigt hiermit an, daß er mit dem heutigen Tage von dieser Zeitung scheidet. Indem derselbe von dem Leserkreise dieses Blattes für das ihm bewiesene Zutrauen dankend Abschied nimmt, beehrt er sich zugleich das Publicum zu avisiren, daß er sein Programm, über das er bei der Uebernahme dieses Blattes Andeutungen gegeben, an anderer Stelle zu vertreten geben.²²⁹

Dne 1. avgusta 1864, v 39. letu izhajanja *Agramerice*, je uredniško krmilo časnika prevzel Peter pl. Radics. V zagrebškem nemškem časniku se je podpisoval kot P. v. Radić. Njegova temeljna naloga, zaradi katere mu je bilo zaupano mesto urednika, je bila, da pregovori Hrvate, naj pošljejo svoje zastopnike v dunajski državni zbor. Čeprav mu to ni uspelo in se hrvaški sabor ni uklonil, zaradi česar ga je Schmerling razpustil,²³⁰ je Levstik Radicsu odtlej vedno znova očital politično prilagodljivost in mlačnost.²³¹ To so po Levstiku radi prevzemali tudi kasnejši

---

77, 5. april 1864, nepag.). Med najpomembnejšimi cilji je Praus aprila 1864, ko je ponovno prevzel uredništvo, izpostavil, »daß wir niemals und unter keinen Umständen jene Principien verleugnen werden, die wir früher während der erwähnten Periode [1846–1848; op. avt.] in der *Agramer Zeitung*, und dann auf einem anderen Felde [*Südslavische Zeitung*; op. avt.] vertreten haben, – jene Principien, die im J. 1848 bei uns zum Siege gelangt sind, jene Principien und Ideen, die den Kroaten und Serben in Österreich die Kraft verliehen, für ihre bedrohte Nationalität einzustehen, die diese ihre Nationalkraft verjüngt und sie, nach unserer tiefen Ueberzeugung, für alle Zeiten gegen Entnationalisierungsversuche widerstandsfähig gemacht haben, – die Principien, sagen wir, denen es, nach unserer festen Ueberzeugung, mehr als jedem anderen Umstande zuzuschreiben ist, wenn die Nationalität des dreieinigigen Königsreichs berufen ist, in dem Reiche der autonomen Völker unserer Monarchie eine Stellung einzunehmen, die zunächst von dem freien Willen der Nation selbst abhängen wird« (*Agramer Zeitung*, št. 77, 5. april 1864, nepag.).

²²⁹ *Agramer Zeitung*, št. 173, 30. julij 1864, nepag.

²³⁰ Prim. Taylor, *Habsburška monarhija*, str. 131–132.

²³¹ Prim. Levstik, *Osnutek*, str. 178. Levstik je Radicsu očital tudi površnost. V pismu Franu Celestinu (1843–1895) dne 5. januarja 1879 odgovarja na Celestinovo vprašanje o starejših slovenskih napevih ter pri tem omenja Radicevo delo *Frau Musica in Krain*. Takole piše: »To je vse, kar sem mogel zvedeti o starejših slovenskih napevih. Dostaviti bi se dalo samo še to, kar Peter pl. Radić, ki je često malo previhrálast, na 39. strani (Frau musica etc.) piše, da je namreč ljubljansko *filharmonsko društvo* 1819. l. zbiralo 'österreichische Volkslieder, beziehungsweise *Volkslieder* aus Krain [...]« (cit. po *Levstikova pisma*, str. 30).

pisci, predvsem literarni zgodovinarji in teatrologi, med njimi še najbolj Lojze Filipič.²³²

Konec leta 1864 je začel Radics resno razmišljati o ponudbi Bleiweisa in Coste, naj se vrne v Ljubljano in prevzame uredništvo časnika za domovinske interese *Triglav*. Govorice o tem, da bo časnik *Agramer Zeitung* potreboval novega urednika, so prišle na ušesa Radicsevemu kranjskemu rojaku Leopoldu Kordeschu (1808–1879), ki se je začel resno zanimati za prevzem uredništva »Agramerice«. V Radicsevem odhodu iz Zagreba je videl možnost za svojo zaposlitev in redno delo.²³³ Decembra mu je pisal in ga med drugim prosil tudi za dodatne informacije o domnevno prostem uredniškem stolčku:

Und nun zu einer wichtigen und sehr angelegentlichen Bitte: Seit zwei Tagen erst ist es mir bekannt, daß Euer Wohlgeboren die »Agramer Zeitung« nicht länger als bis Neujahr behalten, dann aber hier die Redaktion des »Triglav« übernehmen. Diese Neuigkeit war mir ein blaues Wunder. Da Sie gewiß nur freiwillig und aus Gründen, die mir völlig unbekannt sind, auf Ihren Posten resigniren, so entsteht die Frage, ob derselbe noch unbesetzt und für mich erreichbar wäre? Niemand kann mir die Wege hierzu besser angeben, als eben Sie, Niemand die Verhältnisse klarer erläutern, als wieder nur Sie! – [...] Ich erbitte mir dringend eine sogleiche Antwort und wage darauf zu rechnen, daß mir dieselbe bis Dinstag den 8. dieses zukömmt. Ich bin sodann nöthigenfalls bereit, mich noch im Laufe der künftigen Woche persönlich nach Agram zu begeben und werde bei dieser Gelegenheit Ihnen mein Buch: »Denksteine« mitbringen. Mit großer Sehnsucht Ihrem verehrten Schreiben entgegensehend, zeichne ich mich hochachtungsvoll // ergebenster Diener // Leopold Kordesch²³⁴

---

²³² Filipič, Zgodba o teatskem arhivskem molju, str. 164–180; isti članek je bil že prej, leta 1952 objavljen v časopisu *Novi svet*.

²³³ O Kordeschu ter njegovem življenju in delu je izčrpno monografijo napisala Mira Miladinović Zalaznik. V svojem delu je avtorica predstavila čas, v katerem je Kordesch živel in se ni omejila le na njegovo publicističnega delovanje, temveč je prvič objavila in komentirala tudi vso do sedaj znano Kordeschevo korespondenco, kar je neprecenljive vrednosti za vse nadaljnje raziskovalce (prim. Miladinović Zalaznik, *Deutsch-slovenische literarische Wechselbeziehungen II*).

²³⁴ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / 1 / 1A, št. 74: pismo Leopolda Kordescha Radicsu, 3. december 1864.

Radicsev odgovor ni znan; dejstvo pa je, da Kordesch nikoli ni nastopil uredništva pri zagrebškem nemškem časniku. Medtem ko se je Radics odpravljal v Ljubljano, so v Zagrebu določili novega urednika *Agramerice*. Prvega januarja 1865 je uredništvo prevzel neki R. Mallin.

Kdaj so ustanovitelji *Triglava*²³⁵ sklenili, da za urednika v Ljubljano povabijo Petra pl. Radicsa, ni popolnoma jasno, vendar se je to moralo zgoditi po njegovem odhodu na mesto urednika *Agramerice* v Zagreb, torej po avgustu 1864.²³⁶ Levstik navaja, da naj bi prvaki Radicsu ponujali 600 goldinarjev letne plače, kar se mu je zdelo odločno premalo. Poleg denarja je zahteval še stanovanje ter posebnega strežaja.²³⁷ V Levstikovih besedah je zaznati norčevanje, saj Radicsa ni posebno cenil, vendar vsota, ki so jo bili bodočemu uredniku pripravljeni plačati usta-

²³⁵ Razmere na časnikarskem področju v Ljubljani že od leta 1863 dalje niso bile naklonjene listom, namenjenim slovenskemu bralstvu. Tedaj je namreč zaradi tiskovnih tožb prenehal izhajati Vilharjev *Naprej*, zato so prvaki z Bleiweisom na čelu začeli razmišljati o izdajanju časnika v nemškem jeziku, ki bi zastopal slovenske interese. Že 19. junija 1864 so se na pobudo Bleiweisa, Etbina Henrika Coste in deželnega odbornika Jožefa Zupana zbrali delničarji, ki so ustanovili nove politični list *Triglav*. Podrobnosti o ustanovitvi in pelletnem izhajanju časnika za domovinske interese *Triglav* sem leta 2004 predstavila v monografiji o *Triglavu*. V nekaj poglavjih je opisana tudi Radicseva vloga pri časniku, njegova uredniška politika in objave v časniku (prim. Žigon, *Nemški časnik* str. 95 ss.). V nadaljevanju navajam le nekaj najosnovnejših dejstev, ki se tičejo Radicsa ter nove ugotovitve, ki izhajajo iz korespondence z Etbinom Henrikom Costo.

²³⁶ Iz Radicsevih pisem Costi še oktobra 1864 ni slutiti, da bi vedel, da sodi v ožji izbor kandidatov za urejanje *Triglava* (prim. NUK, Ms 1201/V, Radicsevo pismo Costi iz Zagreba, 21. oktober 1864). Ko so se ustanovitelji znašli pred vprašanjem, kdo bo časnik urejal, se je za urednika kar sam ponudil mladi dunajski časnikar Lovro Leskovec (1841–?), doma iz Hotedršice, ki je na Dunaju študiral na Filozofski fakulteti in si je v času študija nabral nekaj časnikarskih izkušenj ter se nato želel vrniti na rodno Kranjsko. Hotel je urejati pomemben in odmeven politični list, česar prvaki nikoli niso imeli v mislih. Radics je moral Leskovca poznati še iz časa službovanja na ljubljanski gimnaziji, čeprav ga ni poučeval. Leskovec je namreč leta 1858 obiskoval šesti gimnazijski razred in je bil v drugem semestru med tremi gimnazijci, ki so bili za pridnost nagrajeni (*Programm und Jahresbericht des kais. königl. Obergymnasiums zu Laibach für das Schuljahr 1858*, str. 29.) V igri za urednika je bil poleg Radicsa še etnolog in naravoslovec, kasneje profesor v Trstu in Gorici, Viljem Urbas (1831–1900), sošolec in mladostni prijatelj Etbina Henrika Coste. V času ustanavljanja časnika mu je večkrat pisal v Ljubljano, a resnih načrtov za prevzem uredništva *Triglava* ni imel (NUK, Ms 1201/IX, Urbasova pisma Costi). Več o kandidatih za urednika *Triglava* prim. Žigon, *Nemški časnik*, str. 81–94.

²³⁷ Prim. Levstik, *Osnutek*, str. 178.

novitelji časnika, dejansko ni bila ravno visoka, saj je na Dunaju lektor, zaposlen pri enem pomembnejših časnikov, zaslužil enkrat več.²³⁸

Iz Radicsevih pisem, ki jih je leta 1864 pisal Costi, je razbrati, da je bila njegova srčna želja, dobiti delo na Kranjskem, vendar pa ni hotel poučevati ali biti zgolj časnikar. Hotel je delati na znanstvenem področju. Dne 25. oktobra 1864 je pisal Costi: »Wenn ich nur eine Stellung in der geliebten Heimath finden könnte, doch nicht eine solche wie die bereits gehabte; danke schön!«²³⁹ O svojem uredniškem mestu pri Agramer Zeitung pa Radics na istem mestu piše, da je le-to za nekoga, ki hoče biti zgolj novinar, torej nekoga, »der rein nur Journalist sein will«.²⁴⁰ Če pa se mora človek zaradi tega popolnoma odpovedati znatnosti, to ni več tako lahko.²⁴¹

Pozno jeseni leta 1864 je med Costo in Radicsem prišlo do živahne korespondence²⁴² in Costi je uspelo prepričati prijatelja, naj se vrne v Ljubljano. Bleiweisove Novice so že 30. novembra 1864 objavile kratko, skoraj neopazno vest: »'Triglav' začne izhajati ob novem letu pod uredništvom gosp. pl. Radiča.«²⁴³ Prva številka je izšla 3. januarja 1865. Časnik je izhajal dvakrat tedensko, ob torkih in petkih. Njegovi ustanovitelji so v programskem letaku razložili, da se je v Ljubljani zbrala skupina prijateljev slovenskega naroda, ki upa »durch die Schöpfung dieses neuen journalistischen Unternehmens nur das ins Werk zu setzen, was jeder echte Vaterlandsfreund schon lange als notwendig erkennt und ausgeführt zu sehen wünscht«.²⁴⁴ V svojem programu je Triglav obljubljal, da se ne bo ukvarjal z »veliko« politiko, z beletristiko in s strogo gospodarskimi temami, temveč bo zastopal deželne in lokalne interese v

²³⁸ Lovro Leskovec je leta 1864 kot lektor pri dunajskem *Volksblattu* zaslužil 1200 goldinarjev na leto (prim. NUK, Ms 1201/V, pismo Lovra Leskovca E. H. Costi, 30. junij 1864, str. 3). Več tem prim. Žigon, *Nemški časnik*, str. 90.

²³⁹ NUK, Ms 1201/V, Radicsevo pismo Costi, 21. oktober 1864. Prevod se glasi: »Ko bi vsaj dobil službo v ljubljani domovini, toda ne takšno, kot sem jo že imel; hvala lepa!«

²⁴⁰ Ravno tam.

²⁴¹ Prim. ravno tam.

²⁴² NUK, Ms 1201/IX, Radicseva pisma Costi; prim. tudi Ms 1201/V. Najkasneje novembra 1864 je Radics že vedel, da bo urejal *Triglav*. V pismu, poslanem Costi iz Zagreba dne 30. novembra 1864 sporoča, da je že navezal stike s češkim pisateljem Kapperjem. Dejansko so nato Kapperjeve novele v prvem letniku polnile *Triglavov* podlistek.

²⁴³ *Novice*, št. 48, 30. november 1864, str. 393.

²⁴⁴ Programski list priložen prvemu letniku *Triglava* (1865).

Ljubljana 7. April 1866

Lieber Freund!

Ihre Liebenswürdigkeit ist die Ursache meiner polizeilichen Anwesenheit in der Stadt Ljubljana
 de anno 1866 für die uneheliche Tochter aufzulegen; ich glaube,
 sie ist am Tage (10) der Einlieferung der Leibeserbschaft nicht
 ohne Interesse und ließ sich mit ein paar Bienenstöcken

wagen.

Ich weiß nicht, wieviel, ob ich die meine Dank für diesen
 dankwürdigen Entschluß ausdrücken, so gut ist, daß ich
 es nicht weigern wollte, dies mit einem kleinen Bette für
 die Stube, nämlich ein Bett für die Liegestühle, ein oder zwei
 für die Stube der unehelichen kleinen Tochter, ein
 ein Bett mit 10 fl. gutem weissehemden, ein oder zwei
 belegen oder Bett für die ein Bett mit 10 fl. folgen
 wird, da ich die von dem Bienenstöcke für noch 6 fl.
 habe, was viel mehr ist.

Da ich meine Vater'se Entschluß in Graz unterzeichnet habe,
 die Zahlung aber auf Ablieferung der Güter aus
 ich (Euch uneheliche Tochter) folgen wird, so bin ich im

M. g. ...

nacionalnem in domovinskem smislu. Radics je v Ljubljani pravzaprav dobil podobno nalogo kot v Zagrebu. Prevzel je vlogo posrednika, le da je tokrat posredoval pri sporazumevanju med Slovenci in Nemci na Kranjskem.

Radics je urejal *Triglav* do konca prvega kvartala 1866. Ko je spomladi tega leta izbruhnila vojna med Avstrijo ter Prusijo, zaveznicu Italije, se je odločil, da kot vojni dopisnik odide na italijansko bojišče. Dne 30. marca 1866 je izšla zadnja številka drugega letnika *Triglava* pod njegovim uredništvom. Pojasnila o zamenjavi urednika *Triglav* ni objavil.²⁴⁵ Zakaj je Radics, ki si zaradi slabega finančnega stanja ni mogel privoščiti, biti brez redne zaposlitve, zapustil uredniško mesto pri *Triglavu*, ni popolnoma jasno, še zlasti, ker je bil že v začetku aprila 1866 popolnoma brez denarja. Graškemu založniku Leuscherju je prodal svojo razpravo o Valvasorju, vendar mu je le-ta denar nameraval nakazati šele čez teden dni. Radics je Costo zato prosil, naj mu posodi deset goldinarjev, s katerimi bo pokrival najnujnejše potrebe (*»zur Bestreitung notwendigster kleiner Bedürfnisse«*).²⁴⁶ Denar mu je nameraval vrniti takoj, ko bi dobil izplačan kakšen honorar, kajti, tako Radics:

Auch für andere kleine Arbeiten, die ich in der Zeit seit meiner Entlassung fertigte, wird der Honorar erst in einigen Wochen einlaufen. Lieber Ethbin[,] verzeihe, daß ich dich mit dieser Bitte belästige, aber ich wende mich an dich, meinen liebsten Freund, hierin mit dem vollsten Vertrauen.²⁴⁷

Čeprav Radics na tem mestu pravi *»seit meiner Entlassung«*, ni bil odpuščen, temveč je sam prosil za razrešitev in je prostovoljno prenehal urejati *Triglav*. Ustanovitelji lista so bili z njegovim delom zadovoljni. Bleiweis je tako aprila 1866 na seji občinskega sveta v razpravi o tem, kdo naj bi uredil mestni arhiv, podprl predlog, da to stori Radics, ki je *»ein gebildeter Mann«* in *»kennt [...] gewiß auch die Ordnung einer Registratur«*.²⁴⁸ Poleg tega je Radics maja 1866 pisal Costi iz Gradca: *»Sicer pa te prosim, tako kot sem prosil tudi Bleiweisa in Svetca, da me ohraniš v spominu«* ter mu obljublja, da se bo vrnil v Ljubljano, če bi ga

²⁴⁵ Aprila je uredništvo na Bleiweisovo prigovarjanje prevzel trgovec Eduard Pour (1840–?). Več o tem prim. Žigon, *Nemški časnik*, str. 230–240.

²⁴⁶ NUK, Ms 1201/V, Radicsevo pismo Costi, 7. april 1866.

²⁴⁷ Ravno tam.

²⁴⁸ *Triglav*, št. 29, 10. april 1866, str. 115.

potrebovali, in pravi: »Karkoli že bi se mi pripetilo, po svojih močeh bom rad zvesto in pošteno služil našemu narodu in domovini.«²⁴⁹

Vzrok za Radicsev odhod z uredniškega mesta je zagotovo povezan tudi s tem, da to ni bilo delo, ki bi ga veselilo in bi mu bil popolnoma predan. Še v času urednikovanja je 21. septembra 1865, ko se je zadrževal v Rodaunu pri Dunaju, je Costi pisal, da mu je nekoč občinski svetnik Horak omenil, da naj se poteguje za službo občinskega tajnika, ki bo kmalu prazno: »Soeben lese ich im Triglav, daß Uranitsch seine Stelle als Sekretär niederlegt; mir sprach einmal Horak²⁵⁰ von seiner Absicht mich in diese Stelle zu bringen.« Če bi se to zgodilo, nadaljuje Radics, potem bi polovico svojega časa namenil urednikovanju, pol pa delu občinskega tajnika in dodaja, da bi naloge zagotovo opravljal bolje kot dosedanji občinski mož: »Besser als U. würde ich den Posten wohl versehen können.«²⁵¹ Da Radics uredniškega dela pri Triglavu ni vzel ljubil, potrjuje tudi dejstvo, da je v sedemdesetih letih spet delal kot urednik na Dunaju. Toda *Wiener Salonblatt* se je že v svoji zasnovi popolnoma razlikoval od *Triglava*. Urejanje *Salonblatta* mu je omogočalo več svobode, številne članke je napisal sam, časopis pa je poročal večinoma o dogodkih iz visoke dunajske družbe, ki jo je Radics dobro poznal. Tu se je znašel bolje kot v precepu med nemško in slovensko stranjo na Kranjskem, obenem pa mu je ostajalo tudi dovolj časa za raziskovalno delo.

Ljubljanski časnik *Triglav* je po Radicsevem odhodu izhajal še nekaj mesecev, nato pa so ustanovitelji sklenili, da zaradi vojne, ki je ogrožala monarhijo, z izdajanjem začasno prenehajo.²⁵²

Vojni dopisnik

Ko se je Avstrija konec spomladi leta 1866 zapletla v vojno s Prusijo,²⁵³ se Radics ni takoj pridružil vojski. V Gradec, kjer so se zbirale

---

²⁴⁹ NUK, Ms 1201/V, Radicsevo pismo Costi, 22. maj 1866. V originalu se stavka glasita: »Im Übrigen bitte ich dich, wie ich auch Bleiweis und Svetec bat, mich im Andenken zu erhalten [...] Was auch immer mich treffen mag, meine Kräfte weihe ich treu und redlich unserem Volke und Vaterland.«

²⁵⁰ Tu Radics misli občinskega svetnika Janeza Nepomuka Horaka (prim. Matić, *Nemci v Ljubljani*, str. 61–63).

²⁵¹ NUK, Ms 1201/V, Radicsevo pismo Costi, 17. september 1865.

²⁵² Prim. *Triglav*, št. 48, 15. junij 1866, str. 189.

²⁵³ Vzroke za začetek t. i. nemško-nemške vojne leta 1866 je potrebno iskati v dogodkih iz nekaj let prej. V nemško-danski vojni leta 1864 sta Prusija in Avstrija prisilili Dan-

enote pred odhodom na italijansko bojišče,²⁵⁴ je odpotoval šele maja 1866. Do tedaj je ostal in delal v Ljubljani. Iz finančnih težav, v katere je znova zašel, mu je konec meseca še enkrat pomagal Costa. Ker Radics še ni dobil honorarja za svoje objave, je prijatelju pisal: »*Ersuche dich, wenn möglich[,] mir noch 10 fl auf die Renumeration gütigst vorzustrecken, da ich Wäsche, Bedinung, Frühstück, diese kleine Kosten bezahlen muß – die größeren können warten [...] Auch 5 fl heute und 5 am ersten würden es thun. Verzeihe, daß ich dich belästige.*«²⁵⁵

Kako je Radics uredil z vsemi plačili v Ljubljani, ne vemo. Nekaj denarja je dobil, ker je na pobudo Bleiweisa in Coste uredil ljubljanski mestni arhiv; nagrada je znašala 80 goldinarjev.²⁵⁶ Maja 1866 se je odpravil v Gradec. Ko je zapuščal Ljubljano, se ni utegnil od Coste niti posloviti. V pismu, poslanem 22. maja 1866, obžaluje, da se nista srečala, ter mu sporoča, da se v Gradcu pogaja za mesto poklicnega poročevalca z bojišča v prostovoljni enoti:²⁵⁷

Lieber Ethbin! Recht Leid that es mir, dich nicht mehr getroffen zu haben; dein lieber Schwager wird dir wol meine Grüße entrichtet haben. Vorläufig bin ich bloß nach Graz, wo ich bereits mit dem Comandanten des Freicorps in Unterhandlung bin wegen Eintritts in das Korps, doch man will von Offizierstellen nichts wissen, und als Kadett will ich nicht eintreten. Jedenfalls bleibe ich noch einige Tage hier. Inzwischen verhandle ich mit [nečitljivo] wegen der Berufsschriftstellerstelle.²⁵⁸

---

sko, da jima je odstopila ozemlje, ki sta ga do tedaj skupno upravljali, Schleswig-Holstein. Pruski ministrski predsednik Otto von Bismarck (1815–1898) je od vsega začetka vztrajal pri aneksiji, kar je izzvalo konflikt z Avstrijo, ki je mobilizirala svojo vojsko. Sredi junija 1866 je Prusija izstopila iz Nemske zveze ter napovedala vojno Avstriji. Tik pred začetkom spopada leta 1866 je prišlo celo do neuspelega atentata na Bismarcka (več o vojni Wawro, *The Austro-Prussian War*).

²⁵⁴ Kraljevina Italija je leta 1866 začela osamosvojitveno vojno, v kateri je nameravala k svojemu ozemlju priključiti Benečijo in Trentino, ki sta spadala k habsburški monarhiji. Najpomembnejša bitka je 24. junija 1866 potekala pri Custozi, majhni vasi severozahodno od Verone. Kljub taktični zmagi Avstrije je bila bitka neodločena. Prusija, zaveznica Italije, je namreč 3. julija 1866 v hitri zmagi pri Königgrätzu premagala avstrijsko vojsko. Zaradi tega poraza je morala Avstrija kljub zmagi v Italiji prositi za premirje.

²⁵⁵ NUK, Ms 1201/V, Radicsevo pismo Costi, 28. april 1866: »Prosim te, da mi, če je mogoče, posodiš 10 gdl., saj moram poravnati nekaj manjših stroškov, pranje perila, postrežnico, zajtrk – vsi večji stroški bodo že počakali [...] Tudi 5 gdl zdaj in 5 prvega v mesecu bo zadostovalo. Oprosti, da te nadlegujem.«

²⁵⁶ Prim. ZAL, LJU 346, str. 14.

²⁵⁷ NUK, Ms 1201/V, Radicsevo pismo Costi, 22. maj 1866.

²⁵⁸ Ravno tam.

Spomin na čas, ko je bil vojni poročevalec: Radics, slikan v dunajskem ateljeju R. Steidla leta 1867 (Najberger).

Graški pogovori so bili uspešni. Konec maja 1866 so Radicsevo prošnjo za delo poročevalca posredovali ministrstvu.²⁵⁹ Ob izbruhu vojne leta 1866 je postal vojni dopisnik za različne dunajske liste, med drugim za *Das Vaterland* in *Der Kamerad*.²⁶⁰ Na italijansko bojišče se je napotil z vlakom proti Veroni sredi junija 1866.²⁶¹ Nameščen je bil v štabu nadvojvode Albrehta (1817–1895),²⁶² najstarejšega sina nadvojvode Karla (1771–1847), ki je porazil Napoleona v bitki pri Aspernu, katere se je udeležil tudi Radicsev oče. Dunajski *Kriegsarchiv* v registru osebja na fronti leta 1866 med uradniki Petra Pavla pl. Radicsa sicer navaja, vendar pa med akti žal manjka njegova osebna mapa.²⁶³

Radics se je udeležil znamenite bitke pri Custozzi in o njej obširno poročal v časniku *Oesterreichischer Volksfreund*.²⁶⁴ Njegovo delo na bojišču je maja 1868 feldmaršal John ocenil kot korektno, Radicsa so, tako John, odlikovale vzdržnost, vztrajnost in neustrašnost. O njegovem poročevalskem delu je zapisal, da je bil Radics spreten pri pisanju ter da ga odlikuje stil poročanja, saj je Radics vedno natančno nizal dejstva ter s tem izkazoval svojo predanost cesarju in domovini:

Herr P. v. Radics, krainischer Historiograph hat den Feldzug in Italien 1866 als Reporter im Hauptquartire der bestandenen Südarmee mitgemacht und hat sich in dieser Verwendung durch korrekte Haltung, Ausdauer und Unerschrockenheit vortheilhaft bemerkbar gemacht, sowie seine Berichte sich durch Genauigkeit in Wiedergabe der Fakten, und Gewandtheit des Stiles ausgezeichneten zu dem dieselben von patriotischer Hingebung für Kaiser und Vaterland getragen waren. – Dies bezeugt mit Vergnügen // Wien, am 12ten Mai 1868 // John, Fml.²⁶⁵

Kot poročevalec se je Radics izkazal, vendar je včasih meril previsoko. Ker je domneval, da bi za svoje zasluge lahko dobil posebno priznanje,

²⁵⁹ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2b, zap št. 2: pismo z Dunaja, 28. maj 1866.

²⁶⁰ Uredništvo časnika *Der Kamerad* je Radiscu 25. avgusta 1866 izdalo potrdilo, da je leta 1866 vestno in verodostojno poročal z italijanskega bojišča (prim. NMS, Radicsva zapuščina, TE 8 / I / 2b, št. 2); članki iz časnika *Der Kamerad* so shranjeni tudi v TE 2 / II / 2a, št. 17.

²⁶¹ Prim. ZAL, LJU 346, str. 15.

²⁶² ZAL, LJU 329, str. 2–3.

²⁶³ KA, *Kriegsministerium* 1866, 5A 23-195.

²⁶⁴ Prim. članek »Die Schlacht von Custozza« v št. 145 (26. junij 1866) ter v št. 146 (27. junij 1866); strani niso paginirane.

²⁶⁵ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 15.

vojno medaljo, je v sedemdesetih letih naslovil prošnjo na Ministrstvo za vojaške zadeve, ki pa je na njegovo vlogo odgovorilo negativno:

Mit Bezug auf Ihr vom Ergänzungs-Bezirks-Kommando des Infanterie-Regiments Hoch- und Deutschmeister N°4 anher vorgelangtes Gesuch um Zuerkennung der Kriegs-Medaille, werden Euer Wohlgeboren bei Rückschluß der Beilagen hiermit in die Kenntnis gesetzt, daß Ihrem Gesuche nicht willfahrt werden kann. / Wien, 23. Juli 1874. /In Vertretung des Reichs-Kriegs-Ministers [podpis nečitljiv].²⁶⁶

Vojna leta 1866 se je za Avstrijo slabo končala,²⁶⁷ a tudi za Radicsa se po koncu spopadov ni veliko spremenilo. Ponovno je poskusil najti službo v eni izmed knjižnic na Dunaju, v Celovcu in Gradcu. Priporočilo mu je tokrat napisal cesarski in kraljevi tajni svetnik in vrhovni komornik Vincenc Karel knez Auersperg (1812–1867) iz mlajše veje knežje linije, t. i. tirolsko češke linije.²⁶⁸ Od leta 1863 je bil tudi vrhovni direktor dvornega gledališča,²⁶⁹ Radics pa mu je leta 1865 posvetil delo *Der verirrte Soldat*. Auersperg je v priporočilu, naslovljenem na neznanega naslovnika, strnil, da je Radics s svojo znanstveno omiko in odličnimi dosežki na področju zgodovine mnogo storil za domačo Kranjsko ter da se je tudi z delovanjem na literarnem področju zapisal med velike može te dežele. Na koncu pravi, da s svojim priporočilom noče biti predrzen, vendar pa srčno rad priporoči prizadevnega in sposobnega človeka pokončne drže, kot je Radics.²⁷⁰

²⁶⁶ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 4: uradni dopis Ministrstva za vojaške zadeve, 23. julij 1874.

²⁶⁷ Avstrijci so imeli hude ozemelske izgube. Avstrija je izgubila Benečijo ter se morala umakniti iz Nemčije, obenem pa se odpovedati vsakršnemu poseganju v urejanje nemških dežel. Širila se je misel, da so dnevi monarhiji šteti in potrebno je bilo hitro ukrepati. Da bi vzpostavili normalne razmere, je bil nujen sporazum z Madžari. Belcredi je pod pritiskom nemške buržoazije odstopil in novi ministrski predsednik Friedrich Ferdinand Beust (1809–1886) je zaključil pogajanja. Februarja 1867 je bila imenovana posebna ogrska vlada in uveljavljena dualistična ureditev monarhije. Decembrska ustava je nato uvedla vrsto liberalnih zakonov, v 19. členu temeljnega zakona o pravicah državljanov je ustava zagotavljala enakopravnost vseh narodov, pravico do varovanja in negovanja narodnosti in jezika.

²⁶⁸ Prim. Preinfalk, *Auerspergi*, str. 281 ss.

²⁶⁹ Knez Auersperg je Radicsa na Dunaju vabil v gledališče in mu tudi dovolil zasesti njegovo ložo, kadar ni bilo veliko obiska (prim. ZAL, LJU 346, str. 16).

²⁷⁰ NMS, Radicseva zapuščina, TE 1 / II / D, št. 4: osnutek priporočila za Radicsa, 1. oktober 1866. Besedilo se v nemščini glasi: »Herr v. Radich hat sich durch seine wissenschaftliche Bildung und seine ausgezeichneten Leistungen im historischen Fache um sein Vaterland Krain große Verdienste erworben, sowie auch durch seine lite-

Toda dela Radics ni dobil. Nazadnje so mu vrata zaprli še v Gradcu, kjer je prosil za mesto skriptorja v univerzitetni knjižnici.²⁷¹ Kljub temu da je v svoji prošnji navajal, da govori nemško (tudi alt- in mittelhochdeutsch), slovensko in francosko ter obljubljal, da je pripravljen, če bo to potrebno, (končno) narediti tudi strokovni profesorski izpit iz zgodovine,²⁷² je bil odgovor negativen. Dve leti kasneje, 13. avgusta 1868, je Radics ponovno prosil za mesto drugega skriptorja v Gradcu,²⁷³ in se hkrati potegoval tudi za službo v celovski knjižnici.²⁷⁴ Obakrat zaman. Ni mu ostalo drugega, kot da se posveti publicističnemu delu.

Poroka s pesnikovo hčerko

Pozno poleti leta 1866, ko je prišel iz Italije, se Radics ni vrnil v Ljubljano, temveč se je ustalil na Dunaju. Prvič zato, ker je tu živela njegova mati, drugič, ker je po vmitvi z bojišča – morda pa tudi že pred tem – tu spoznal svojo bodočo soprogo, devet let mlajšo Hedwig Kaltenbrunner, umetniško nadarjeno hčerko gomjeavstrijskega narečnega pesnika Karla Adama Kaltenbrunnerja (1804–1867).²⁷⁵

Družina, iz katere izvira Hedwig Kaltenbrunner, se je sredi 19. stoletja iz gomjeavstrijskega mesteca Enns, ki velja za najstarejše na Avstrijskem, preselila na Dunaj. Rodbina Kaltenbrunner sicer izvira iz kraja Micheldorf v zgornji dolini reke Krems, pritoku Donave. Njeni predniki so se ukvarjali s kovaštvom.²⁷⁶ Hedwigin dedek, Kaspar Kaltenbrunner, je v začetku 19. stoletja obrnil hrbet nakovalu, se poročil z gostilničarjevo hčerko Anno Mario Prenner iz Steina blizu kraja Steyr²⁷⁷ ter se z

---

rarische Wirksamkeit zu den guten Männern gemacht. Derselbe wünschte Hochdem gütigen Wolwollen empfohlen zu sein, dieß thue ich herzlich gerne mit der Bitte, es mir nicht als Unbescheidenheit auszulegen, wenn ich für Strebsamkeit und charaktervolle Haltung dieses befähigten jungen Mannes Zeugnis ablege.«

²⁷¹ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 1, št. 4v: Radicsevo pismo, 25. oktober 1866.

²⁷² Prim. ravno tam.

²⁷³ Prim. ZAL, LJU 346, str. 16.

²⁷⁴ Prim. ravno tam, str. 17.

²⁷⁵ Več o njem prim. Dunzinger, *Karl Adam Kaltenbrunner*; prim. tudi Wihan, *Karl (Carl) Adam Kaltenbrunner*.

²⁷⁶ Družina je bila ena najstarejših, ki je poznala umetnost kovanja kos. Več o tem Wurzbach, 10. zv., str. 409–413; prim. tudi ÖBL, 3. zv., str. 203–204; *Neue deutsche Biographie*, 11. zv., str. 72–74.

²⁷⁷ Kaltenbrunnerjevo biografijo »Das Lebenslauf des Dichters« je napisala Hedwig Kal-

1880). Ko mu je komaj leto dni po prihodu na Dunaj umrla žena, se je, da bi prebolel bolečo izgubo, odpravil na potovanje po Nemčiji. Nato se je vrnil na Dunaj ter se leta 1844 poročil, tokrat z znanko Thereso Schleifer (?–1878), hčerko pesnika Mathiasa Leopolda Schleiferja (1771–1842), ki je na starost prijateljeval tudi z Anastazijem Grünom.²⁸⁰ V drugem zakonu je imel Kaltenbrunner še tri otroke.²⁸¹

Hedwig Kaltenbrunner se je rodila 11. decembra 1845.²⁸² Bila je bolehen otrok. Januarja 1858, ko je bil Kaltenbrunner odstoten, mu je žena pisala, da jo veseli Hedwigin napredek pri učenju klavirja ter da njen učitelj meni, da bi že v nekaj letih lahko tudi sama poučevala. Po-toži pa zaradi hčerkinih glavobolov živčnega izvora in pravi, da je je že najela stanovanje na Kahlenbergu, kamor kani s Hedwig oditi v začetku maja. Po nasvetu zdravnika je deklica odtlej poletne mesece z materjo preživljala na Kahlenbergu,²⁸³ kjer se je zaradi svežega, čistega zraka in menjave okolja počutila bolje kot sredi Dunaja.

[...] Morgen wollen sie mir abends zu Hause die kleine Freude machen, die Fortschritte der Hedwig im Clavierspielen zu zeigen, die wirklich sehr bedeutend sind. Tiggmann meint, sie könne in wenigen Jahren schon Unterricht erteilen. Gebe nur Gott, daß sich ihr nervöses Kopfleiden verliert wie es in letzter Zeit wohl zu hoffen scheint. Das Beste aber wird die reine Luft des Kahlenbergs thun, wo ich nach dem dringenden Verlangen des Arztes bereits eine Sommerwohnung aufgenommen habe, damit wir etwa zu Ende Mai hinausziehen können.²⁸⁴

Maja 1858 je Therese Schleifer možu s Kahlenberga poročala, da okolje in zrak blagodejno vplivata na Hedwig: »*Der Einfluß der herrlichen Luft ist bei der Hedwig bereits bemerkbar.*«²⁸⁵

²⁸⁰ Iz družine Kaltenbrunnerjev prihaja še eno manj slavno ime. Ernst Kaltenbrunner (1903–1946), pravnik Karla Adama Kaltenbrunnerja in obenem pranečak Hedwig Kaltenbrunner, vnuk njenega polbrata, je bil leta 1946 v Nürnbergu zaradi vojnih zločinov in zločina proti človeštvu obsojen na smrt.

²⁸¹ Kaltenbrunner, *Das Lebenslauf des Dichters*, str. XIII.

²⁸² Krstili so jo za Hedwig Anno Kaltenbrunner (prim. Najberger, *Auszug aus dem Taufbuche*, Wien, Pfarramt St. Karl, 6. October 1869).

²⁸³ Kahlenberg v devetnajstem dunajskem okraju je še danes priljubljena izletniška točka Dunajčanov. S hriba je čudovit razgled na mesto, z razgledišča na vrhu hriba (*Ste-faniewarte*) pa se ob lepem vremenu odpira pogled na dele Spodnje Avstrije.

²⁸⁴ Lauriacum, zapuščina KAK, pismo Therese Schleifer Karlu Adamu Kaltenbrunnerju, 26. januar 1858.

²⁸⁵ Ravno tam, pismo Therese Schleifer Karlu Adamu Kaltenbrunnerju, 14. maj 1858.

Risba, ki jo je Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner narisala leta 1868
ter jo leta 1899 podarila sinu (Najberger).

Deklica je odraščala v izobraženi družini, obdajale so jo umetniške duše in se je hitro učila. Sredi petdesetih let, ko ji še ni bilo deset let, so jo starši poslali v samostansko šolo v Krems, kjer se je dekletce dobro počutilo. Hitro se je učila in v pismu julija 1854 je oče hvalil njen napredek:

In deinem Briefchen, womit du mich überrascht hast, erfreuten mich besonders 3 Dinge: Erstens, daß es dir recht wohl geht, dann, daß es dir in Kremsmünster sehr gefällt, und daß du deine Schrift sehr verbessert hast. Auch schrieb mir die Mutter, daß es deine eigenen Gedanken und Worte sind, die du darin niedergeschrieben hast; das ist mir gleichfalls recht angenehm, weil es für dich sehr nützlich ist, wenn du dich im Denken übst und dich bemühest, das Gedachte mit den richtigen Worten auszudrücken. Im Lernen hast du bei deinem lobenswerthen Eifer gewiß auch schon Fortschritte gemacht, was mich ebenfalls erfreut [...]²⁸⁶

V ustvarjalni domači atmosferi je Hedwig zgodaj začela ostriti svoj čut za umetnost. Igrala je klavir in risala, posebej rada ilustracije k očetovim pesmim.²⁸⁷ Iz njene zapuščine je razvidno, da je bila, če odštejemo šolanje v Kremsu, deležna večinoma domače vzgoje, poučevali so jo domači učitelji, kar je deloma povezano tudi z njenim šibkim zdravjem.

Ko je imela Hedwig 19 let, se je vanjo zaljubil 31 let starejši Franz Holzinger (1814–?),²⁸⁸ izdelovalec kos in tovarnar iz Micheldorf. Karl Adam Kaltenbrunner je v pismu svojemu bratu Franzu 17. septembra 1864 izrazil zaskrbljenost in poročal, da je moral proti tej »*norosti Holzingerja*« energično nastopiti in preprečiti nepremišljeno in preuranjeno poroko.²⁸⁹

Najkasneje leta 1868 je Hedwig že poznala Radicsa, o čemer govori posvetilo v Goethejevem *Hermanu in Doroteji*. Ep, ki je bil ponovno ponatisnjen tega leta pri stuttgartskem založniku J. G. Cotti, je Radics podaril Hedwig, na prvo stran pa zapisal: »*Meiner geliebten Hedwig*

²⁸⁶ Ravno tam, pismo Karla Adama Kaltenbrunnerja hčerki Hedwig Kaltenbrunner, 12. julij 1854.

²⁸⁷ Nekaj ilustracij je shranjenih v Zagrebu (Najberger); prim. tudi Lauriacum, zapuščina KAK.

²⁸⁸ Holzinger je bil pred tem že dvakrat poročen, med drugim tudi s teto Hedwig Kaltenbrunner, Rosalio Kaltenbrunner (prim. Kaltenbrunner, *Die Geschichte*, str. 206).

²⁸⁹ Ravno tam.

Naslovna stran beležnice Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner,
kamor je zapisovala izdatke za svojo doto (Najberger).

Ausgaben für meine Ausfertigung

Leinwand- und Tischwäsche	145
Wäsche	13-44
Knopfknäuel	6.50
Stoffreste	8
Zugel für einen Kleiderkasten	3.
Leinwand	2.
Stoffreste für Kleiderknäuel	25
Leinwand	16
Leinwand für Kleiderknäuel	4-22
Leinwand	78
Leinwand	20.
Leinwand für 4 Kleider	5.50
" " 12 Kleider	2.48
Leinwand für Kleider	1.50
Zugel für einen Kleiderkasten	2 75
Leinwand	78
Leinwand	15.
Leinwand für Kleiderknäuel	20.
Leinwand	
Leinwand für Kleiderknäuel	2 40
Leinwand für Kleiderknäuel	2 00
Leinwand für Kleiderknäuel	
Leinwand für Kleiderknäuel	1.80
	246:45x

Prva stran beležnice Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner (Najberger).

zur Erinnerung an das Mittag des 27. Septembers 1868.«²⁹⁰ Leto kasneje se je Hedwig Kaltenbrunner poročila s Petrom Pavlom pl. Radicsem. Poročno slavje je bilo 23. oktobra 1869 »7 Uhr Abends, in der Pfarrkirche am Hof«,²⁹¹ Priči sta bila akademski slikar Konrad Grefe, ki je bil v sorodu s Hedwig Kaltenbrunner,²⁹² ter Moritz Schneider, upravnik zahodne železnice proti Linzu in Salzburgu (»Vorstand der k. k. privilegierten Kaiserin-Elisabeth-Bahn«).²⁹³ Poročil ju je monsignor Joseph Pia, sicer časnikar in odgovorni urednik časnika *Oesterreichischer Volksfreund*, katerega cenjeni sodelavec je bil Radics. Stroški obreda, kamor je bila všteta osvetlitev glavnega oltarja, prevleka za klečalnik, okrasitev cerkve ter vsi potrebni dokumenti, so znašali 24 goldinarjev in 65 krajcarjev.²⁹⁴

Hedwig je v zakon prinesla ne preveč bogato, a vseeno zelo dobro doto. V zagrebški zapuščini je shranjena beležnica s fotografijo Hedwig Kaltenbrunner na prvi strani, kamor je zapisala vse svoje izdatke ter popisala poročna darila, ki sta jih z možem dobila kot mladoporočenca: pribor za kuhinjo, servisi, kozarci, prti. Izplačana ji je bila pokojnina po preminulem očetu, poleg tega je v zakon prinesla tudi osebne stvari, hišno opremo, postelje in omare, krila pa je tudi stroške prevoza v novo stanovanje na Naglergasse na Dunaju, ki so znašali več kot 800 goldinarjev.²⁹⁵

Publicist in urednik na Dunaju

Po poroki se je Radics ustalil v prestolnici monarhije. Selitev v novo domovanje, pisanje za različne dunajske časnike, slabo finančno stanje in skrb za ostarelo mater, ki je živela skupaj z zakoncema, so vplivali na to, da Radics v drugi polovici šestdesetih let 19. stoletja ni imel veliko časa za raziskovanje in pisanje obširnejših raziskav. Od leta 1867 do 1870 namreč ni izšlo nobeno njegovo delo v knjižni obliki, objavljaj je le v časopisju.

---

²⁹⁰ Knjižica s posvetilom je shranjena v zagrebški zapuščini (Najberger).

²⁹¹ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 4, št. 2.

²⁹² Grefejeva hčerka Anna Hottnr Grefe (1867–1946) v nekem pismu Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner imenuje »meine liebe Tante« (prim. NMS, grafični kabinet, korespondenčna zbirka kustosinje dr. Ane Schiffrer (Priv. A LII), št. XXIII). Kaltenbrunnerjeva je bila pravzaprav njena prateta, sestrična Annine matere.

²⁹³ Prim. Najberger, prepis poročnega lista, 23. julij 1941.

²⁹⁴ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 4, št. 3.

²⁹⁵ Prim. Najberger, beležnica Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner.

V dunajskem obdobju je imel Radics ves čas stike tudi z znanci na Kranjskem. Iz tega časa je izpričano sodelovanje z Antonom Tomšičem (1842–1871), urednikom *Slovenskega naroda*, kjer je Radics objavil nekaj prispevkov, ohranjena pa so tudi številna pisma tako starejšemu kot tudi mlajšemu Costi.²⁹⁶ Že kmalu po poroki se je Radics začel ukvarjati z mislijo, da bi se z ženo preselila na Kranjsko, vendar je bilo za kaj podobnega prezgodaj in za idejo ne bi nikoli uspel navdušiti soproge, rojene Dunajčanke. Kljub temu se je budno zanimal celo za politično dogajanje na Kranjskem. Leta 1870 je v pismu Etbinu Henriku Costi samega sebe predlagal za kandidata pri deželnozborskih volitvah, češ da je dovolj star, da plačuje davke ter da ga na Kranjsko še posebej veže ljubezen, ki jo čuti do domovine, četudi se z znanjem slovenščine ne more ravno hvaliti. Prijatelja je prosil, naj mu odkrito pove, kaj si o tem misli:

Nun eine Frage: möchtet Ihr mich für diese nächste Landtagsperiode candidiren, Ihr dürftet in dieser eine Arbeitskraft brauchen und das wäre ich gerne bereit. Du weißt, daß ich mich nicht vordränge, auch mich erst im Slowenischen festigen müßte, um in *foro* sprechen zu können – unsere Epigonen werden's wohl besser haben in dieser Richtung. Mein Sohn, wenn mir Gott einmal einen schenkt, soll mit der Herzlichkeit seiner deutschen Mutter die Liebe des Vaters zur Heimat Krain und zur slowenischen Nation verbinden. Hier käme ich leicht ab, jetzt gibts ohnedies nicht viel zu thun. Das Alter habe ich auch und Steuerzahler bin ich auch. Gott seis – sonst geklagt. Trage es auch Bleiweis vor, den ich Dich bestens zu grüßen bitte; alles weitere später. An Cornelia und Schollmayer viele herzliche Grüße und von meiner Mama und meiner Frau die besten Empfehlungen an Euch alle. Stets Dein treuer Freund
Radics

P.S.: Sei ganz aufrichtig in Deiner Antwort. Du weißt, so lieb ichs.²⁹⁷

Odgovor Coste ni znan. Dejstvo pa je, da se Radics nikoli ni znašel na katerikoli kandidatni listi.

Leto kasneje je prijatelja Costo prosil za majhno uslugo, in sicer, naj ga priporoči za mesto šolnika na Kranjskem.²⁹⁸ Čeprav je Costa posredoval, so bila vsa prizadevanja zaman.

²⁹⁶ Radics je v tedniku *Oesterreichischer Volksfreund* objavljial tudi zanimivosti s Kranjske. Costa, ki mu je 29. junija 1871 voščil za god, je obenem pripisal tudi pohvalo za zelo zanimiv članek o slovenski visoki šoli (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1a, št. 14: dopisnica E. H. Coste Radicsu, Dunaj, 29. april 1871).

²⁹⁷ NUK, Ms 1201/V: Radicsevo pismo Costi z dne 27. maja 1870.

²⁹⁸ NUK, Ms 1201/V: Radicsevo pismo Costi z dne 5. januarja 1871.

Nova priložnost za vrnitev na Kranjsko se je ponudila poleti 1872. Julija se je namreč Ludvik Germonik upokojil in odstopil z mesta skriptorja ljubljanske licejske knjižnice in zdelo se je, da bo Radics končno prišel do zaposlitve, ki si jo je želel. Vodja knjižnice Gottfried Muys pa je o prostem mestu nemudoma obvestil Levstika.²⁹⁹ Ta si je službe želel, a se je najbolj bal prav Radicseve konkurence. Vedel je, da slednji uživa podporo vplivnih Auerspergov, zaradi katere bi utegnil brez težav dobiti skriptorsko mesto. Dne 17. avgusta 1872 je Levstik zato zaskrbljen pisal Muysu in se pritoževal nad Radicsem, ki ga imenuje »*der kleine Peter*«:

Hochgeehrter Herr Doktor! Die Partie steht also derartig, dass sie schlechter gar nicht stehen konnte. *Der kleine Peter* schlägt mich gewiss aus dem Felde. Nicht nur seine ausgebreitete Anverwandschaft und Hye³⁰⁰ sind zu fürchten, sondern – und das fällt mit aller Last in die Wageschale – die *Auersperge*, welche jetzt am Steuerruder sitzen, ver helfen ihm, dem »eingefleischten Auerspergianer«, ohne allen Zweifel zur betreffenden Skriptorstelle. Anastasius Grün hat ihm für den Herbart VIII. und für andere Auspergiana schon so manche Fünfzig- und vielleicht auch Hundertguldennote, dazu von Peters Seite aufgefordert und nicht aufgefordert, zugesteckt. Das weiss ich positiv. In Krain sind Auersperg Landespräsident, Anton Auersperg sitzt in Herrenhause, und die sollten Herrn Radič aus Dankbarkeit nicht endgiltig versorgen, da sie es, Gott Lob! so leicht zu thun im Stande sind? Ich weiss nicht, Herr Doktor! Wie Ihnen dieser Mitkompetent so unbedeutend erscheinen kann!³⁰¹

A Levstikov strah je bil zaman. Ko se je potožil še Miklošiču, ki je Radicsa poznal iz njegovih študijskih let, je ta zaprepaden vzkliknil: »*An diesem Radič scheitert alles!*«³⁰² Muys in Miklošič sta leta 1872 skupaj dosegla, da je bil za skriptorja imenovan Fran Levstik in ne Peter pl. Radics.³⁰³ V pismu z dne 6. septembra 1872, naslovljenem na Muysa, se Levstik čudi, zakaj se Radics razburja, da ni dobil dela. Menda naj bi sam izjavil, tako Levstik, da si mesta skriptorja sploh ni želel, ker je bilo ponujeno plačilo prenizko.³⁰⁴ Koliko resnice je v teh besedah, lahko zgolj

²⁹⁹ Prim. *Levstikova pisma*, str. 206 ss.

³⁰⁰ Anton Hye (1807–1894) je bil jurist in od leta 1869 član gosposke zbornice in državnega sodišča.

³⁰¹ Cit. po *Levstikova pisma*, str. 212.

³⁰² Cit. po ravno tam, str. 213.

³⁰³ Prim. tudi ZAL, LJU 346, str. 7.

³⁰⁴ Prim. *Levstikova pisma*, str. 220.

Zakonca Radics kmalu po poroki leta 1869
na Dunaju (Najberger).

ugibamo. Morda je Radics res zahteval previsok honorar; kot pred leti, če gre verjeti Levstiku, ko je za urejanje *Triglava* želel mesečno prejemati plačilo in imeti še osebne strežaja.

Ko so načrti o vrnitvi na Kranjsko za nekaj časa padli v vodo, se je Radics posvetil časnikarstvu. Potovanjem, poročevalskemu in novinar-skemu delu so se v sedemdesetih letih 19. stoletja pridružile zahtevnejše uredniške naloge: na Dunaju je urejal *Wiener Salonblatt* in *Die Regentenhalle*. Ko je leta 1873 Dunaj gostil svetovno razstavo, je Radics v tem videl podjetniško priložnost in je ustanovil svoj ilustrirani list *Neues Wiener Salonblatt im Prater*. Postal je njegov lastnik, izdajatelj ter edini urednik. Začetni kapital je deloma črpal iz ženine dote, predvideval pa je, da bo list zanimivo branje tako za obiskovalce dunajske razstave kakor tudi za radovedneže, ki so želeli vedeti, kaj se na razstavi dogaja ter zlasti, kateri častni gostje so jo obiskali. Toda ideja se ni obrestovala in list je še isto leto prenehal izhajati.³⁰⁵

V zadnjih letih svojega bivanja na Dunaju sta Radicseva postala vidna člana tamkajšnjega literarnega življenja. Ludvik Germonik (1823–1909), ki se je medtem preselil na Dunaj, je dal leta 1874, dve leti po smrti Franza Grillparzerja (1791–1872), pobudo za ustanovitev Grillparzerjevega društva. Medtem ko je bil Radics eden izmed članov ustanovnega odbora, je njegova soproga dejavno sodelovala predvsem pri organizaciji društvenih družabnih večerov.

Tri leta po poroki, 6. januarja 1873, se je zakoncema Radics na Dunaju rodil prvi sin Erwin. H krstu so ga odnesli v dunajskem okrožju Hernals 18. januarja³⁰⁶ in v krstno knjigo zapisali dečkovo ime: Erwin Böhoslau Leopold Josef Karl von Radics.³⁰⁷ Odslej je bilo potrebno skrbeti za otroka in vzdrževati družino. Ne smemo pozabiti, da je bil Radics tedaj star že 37 let in se je preživljal kot časnikar. Čeprav je v razvedrilnem *Wiener Salon-Albumu*, prilogi lista *Wiener Salonblatt*, leta 1873 priobčila svoj prvi prispevek tudi njegova, tedaj osemindvaj-

³⁰⁵ V avstrijski narodni knjižnici sta ohranjeni le tretja in peta številka lista (4. maj in 15. maj 1873).

³⁰⁶ Prim. Najberger, voščilo župnika Josefa Bermanna, ki je Erwina krstil.

³⁰⁷ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 5, št. 3: krstni list Erwina pl. Radicsa. Pri vseh Radicsevih otrocih (Erwin, Maria ter Paula) ohranjam nemški zapis imen; slovenske (oz. slovanske) iniače se namreč v virih, razen pri Erwinu (Ervin), potem ko se je po poroki preselil v Slavonski Brod, nikoli ne omenjajo. Obe sestri pa sta se vedno podpisovali kot Maria ali Mizzi ter Paula.

setletna soproga,³⁰⁸ ki je odslej s honorarji redno prispevala k izboljšanju družinskega proračuna, je bilo finančno stanje družine slabo.

Dota, ki jo je Hedwig Kaltenbrunner leta 1869 prinesla v zakon, ni mogla trajati večno. V svoj zvežčič je, verjetno leta 1869, zabeležila stroške, ki jih je imela od 8. do 30. dne v enem izmed zimskih mesecev. Natančne letnice in meseca ne navaja, ker pa sledi popis poročnih daril, lahko sklepamo, da gre za prvo leto zakonskega življenja. Izdatki, ki se nanašajo večinoma na živila (meso, mast, zelenjavo, maslo, krompir, moko, rozine) in kurjavo (oglje, premog, drva, vžigalice), so znašali dobrih 45 goldinarjev. Če pomislimo, da je vožnja z vlakom v drugem razredu od Ljubljane do Logatca leta 1867 stala 1,66 goldinarja,³⁰⁹ bi to pomenilo približno sedemindvajset voženj v eno smer, Radics pa je bil veliko na poti. Za članke, ki jih je objavljajl v različnih listih, je dobival v osemdesetih letih – a tedaj že na Kranjskem – pavšalni honorar 5 goldinarjev na prispevek.³¹⁰ Žal nimamo podatka o njegovi plači, a domnevamo lahko, da skupaj s honorarji za druge objave, več od 1500 goldinarjev letno ni zaslužil.³¹¹ Od tega je potrebno odšteti vse osnovne življenjske stroške ter deloma tudi financiranje raziskovalnega dela in izdaj v samozaložbi,³¹² čeprav za slednje velja, da je Radics v tem obdobju lahko vedno računal na finančno pomoč Anastazija Grūna. Gmotni položaj družine je postajal v sedemdesetih letih 19. stoletja vedno bolj negotov. Kar nekaj časopisov, pri katerih je Radics sodeloval, je prenehalo izhajati, sredi sedemdesetih let tudi *Oesterreichischer Volksfreund*, kjer je največ objavljajl.

Poleg tega so njegovo ženo pogosto pestile zdravstvene težave. Zbolela je že kmalu po poroki. Ko je pričakovala otroka, ji je oktobra 1872 pisal stric, pisatelj in pravnik Moritz Schleifer (1817–1877), materin

³⁰⁸ Radics-Kaltenbrunner, *Aus der Gesellschaft*.

³⁰⁹ Cvim, *Finančno poslovanje*, str. 128.

³¹⁰ Prim. NUK, Ms 484, Radicsevo pismo Franu Levcu kot uredniku *Ljubljanskega zvona*, Ljubljana, 6. avgust 1886. Radics je v postskriptumu prosil Levca, naj mu ob priliki nakaže honorar v višini 5 goldinarjev.

³¹¹ Lektor dunajskega *Volksblatta* je leta 1864 zaslužil 1200 goldinarjev letno (prim. op. 246).

³¹² Leta 1865 ga je samo tisk knjige *Der verirte Soldat* pri tiskarju Carlu Albrechtu v Zagrebu stal 125 goldinarjev (prim. NMS, Radisceva zapuščina, TE 2 / I / 1A, št. 101: pismo Radicsu, ki mu ga je poslal Carl Albrecht, lastnik tiskarne, litografske delavnice in kamnotiska, 12. julij 1865).

brat,³¹³ da se veseli zanjo in da bo otrok po vseh preizkušnjah, predvsem po hudi bolezni, v hišo mladega para končno prinesel veselje.³¹⁴ Po rojstvu sina v pismih vse do poletja 1874 ni več zaslediti, da bi Hedwig bolehalo. Avgusta tega leta pa je materi spet sporočala, da se slabo počuti. Po pismu sodeč so bile težave živčnega izvora in so izvirale iz potrnosti in razdražljivosti. Hedwig omenja, da ji preglavice povzročajo prevroči dnevi, jezi pa jo tudi, da ne uspe dobiti postrežnice za pomoč v gospodinjstvu – menda vse, ki pridejo, odslovi kar hišnica, a Hedwig ne ve, zakaj. Ko jo je v soboto spet pustil na cedilu eden od poslov, jo je to tako ujezilo, da je dobila žolčni napad, hudo drisko ter je morala ostati v postelji. V takšnem stanju jo je materino pismo še kako razveselilo, pravi. V nadaljevanju se ponovno razburja, da postrežnice tako ali tako niso za nobeno rabo ter da bo poleti najverjetneje pripeljala v Ljubljano neko dekle iz Krummaua, mesteca ob Vltavi na južnem Češkem (češko Krumlov),³¹⁵ kjer so se od 15. stoletja dalje, potem ko so odkrili rudnike srebra, naseljevali večinoma nemški rudarji. Morda bo imela srečno roko, piše Hedwig, in v hišo končno dobila pridne roke.³¹⁶

Ne glede na Hedwigino hitro jezo in vzkipljivost se moramo zavedati, da so bila hišna opravila v tem času naporna in je bila pomoč pri pranju, likanju in pospravljanju neobhodna – toliko bolj v primeru Radicseve, ki se ni posvečala le gospodinjstvu in otrokom, temveč je tudi sama pisala, se angažirala v javnem življenju in vodila izposojevalnico knjig. Toda vsakršno pomoč je bilo treba tudi plačati. Radicseva je po pokojnem očetu sicer prejemale pokojnino, vendar je znesek mesečno nakazovala materi. V istem pismu se ji namreč opravičuje, ker ji tokrat ni poslala vsega denarja, saj je z njim morala pokriti nekatere stroške. Le

³¹³ Prim. Najberger, zapiski Hedvike pl. Radić-Neuberger.

³¹⁴ Lauriacum, zapuščina KAK, pismo Moritza Schleiferja Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner, 14. oktober 1872.

³¹⁵ Več o mestu prim. *LeseReise Krummau*.

³¹⁶ Lauriacum, zapuščina KAK, pismo Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner materi, 13. avgust 1874. Pismo se v nemščini glasi: »Dein lieber Brief traf mich wieder im Bett, ich bin von der großen Hitze, die heuer herrschte, ganz weg, dazu die Galle über die Dienstboten, stell Dir vor, nun bin ich darauf gekommen, die Hausmeisterin redet mir alle ab, den Grund ahne ich nicht. Samstag ließ mich wieder eine im Stich, und da ärgerte ich mich so, daß ich 2 Tage Galle gebrochen habe, arge Diarrhöe hatte und liegen mußte, gerade 8 Tage nach meinem ersten Unwohlsein. Da machte mir Dein lieber guter Brief eine wirkliche Erheiterung und Freude [...] Wenn die Magd, die ich jetzt aufnahm wieder nichts taugen sollte, so lasse ich mir im Herbst von Krummau eine kommen; vielleicht glückt es mir, auf diese Art eine ordentliche zu erwischen.«

tako ji ni bilo treba prodati nekaterih družinskih dragocenosti, ki so ji bile pri srcu:

Liebe Mutter, nimm die Versicherung, daß diesmal es das letzte Mal war, daß ich Dir nicht die ganze Pension schicke, vom künftigen Monat an sende ich sie sogleich – 2–3 – nimm nochmals meinen innigsten Dank, daß Du mir meine wenigen Pretiosen gerettet hast, ohne Deine große Liebe hätte ich alles verloren. Jetzt ist alles in Sicherheit. Tausend, tausend Dank.³¹⁷

Najkasneje sredi leta 1874 sta Radicseva začela zaradi nižjih stroškov razmišljati o selitvi na obrobje Dunaja. Za stanovanje na *Naglergasse* v prvem dunajskem okrožju, v strogem centru mesta, saj je uličica nadaljevanje Grabna, sta morala plačevati celo premoženje. Vseeno sta se tako onadva, kot tudi Radicseva mati, ki je živel z njima, na dom na *Naglergasse* navezala. Predvsem Hedwig je bila tuja misel, da bi zapustila središče mesta. Leta 1874 je vesela pisala materi, da je selitev zaenkrat odložena ter da se družina odpravlja na pot v Rimske Toplice in v Zagreb, kjer se bosta z možem po šestih letih končno spet enkrat udeležila plesa:

Etwas muß ich Dir noch schreiben, was Dich freuen wird zu hören. Staunst Du nicht, wir bleiben in der alten Wohnung! Radics hat nicht gekündigt! Heute abend ½ 10 Uhr fahren wir nach Römerbad,³¹⁸ von wo aus wir Dir schreiben werden, bis Sonntag sind wir dort. Erfreue uns mit ein paar Zeilen! Am Montag fahren wir nach Zagreb, wo R. Geschäfte halber hin muß. Die Fahrt haben er und ich ganz frei. [...] Was sagst Du dazu, daß ich nach 6 Jahren wieder einmal auf einen Ball gehe und auch tanze! Zeiten und Menschen ändern sich! Liebes gutes Mütterl sei im Geiste tausendmal geküßt und begrüßt von Deiner Dich unendlich liebenden Hedi.³¹⁹

In čeprav se Radicsevi leta 1874 še niso preselili, se je to zgodilo dve leti kasneje. Spomladi 1876 je družina najprej stanovala v Währingu pri Dunaju,³²⁰ od tod pa odšla v kranjsko prestolnico. Temu je zagotovo

---

³¹⁷ Ravno tam.

³¹⁸ V Rimskih Toplicah so 15. avgusta 1874 odkrili spominsko ploščo Grillparzerju. Na slovesnosti je sodeloval tudi Radics, nato pa je družino pot vodila dalje v Zagreb.

³¹⁹ Lauriacum, zapuščina KAK, pismo Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner materi, 13. avgust 1874.

³²⁰ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1a, št. 68: pismo Radicsu (J. G. Cotta'sche Buchhandlung, Stuttgart, 10. marec 1876). Radicsev naslov ni več Naglergasse, temveč Währig pri Dunaju.

botrovala Hedwigina bolehnost in upanje, da se bo v Ljubljani zaradi milejšega podnebja bolje počutila.³²¹ Maja 1876 sta zakonca zapustila Dunaj. Bilo je slovo za vedno.

Družina pride na Kranjsko

Selitev družine na Kranjsko pozno spomladi 1876 ni bila le slovo od Dunaja, temveč je pomenila tudi življenje na obrobju velikih dogodkov, daleč stran od dunajske družbe in prijateljev. Blaga klima je po eni strani dobro vplivala na zdravstvene težave Radicseve, po drugi pa jo je selitev odrezala od znank in znancev ter od rodnega mesta. Še najmanj sprememb je selitev prinesla Radicsu, ki si je vedno želel živeti in delati na Kranjskem.

Hedwig je v Ljubljani pogrešala domači Dunaj. V pismu iz leta 1894, ki ga je pisala prijateljici Amélie Charlotte Lanna-Schmidt (1857–1839),³²² se pritožuje, da je življenje v provinci puščobno (*»Öde des Provinzlebens«*) in da se ji močno toži po Dunaju, ki ga imenuje »moje ljubo, drago rodno mesto, kjer je toliko življenja in razgibanosti (*»meine liebe, theuere Vaterstadt, wo so viel Leben und Bewegung ist«*). Dodaja pa, da se domotožje počasi razblinja in se privaja na kranjsko prestolnico, kjer sta si z možem ustvarila družino.³²³

Najstarejši sin Erwin je v Ljubljano prišel kot trileten fantič in je na Kranjskem obiskoval prve šolske razrede. Na začetku je imel veliko težav, saj se je moral spopasti z učenjem slovenskega jezika. V pismu pisateljici Emmi Laddey (ps. za Emmo Radtke; 1841–1892)³²⁴ je Ra-

---

³²¹ Prim. ZAL, LJU 346, str. 19.

³²² Lanna-Schmidt je pisala pesmi in novele in jih objavljala v antologijah in časopisih, kasneje pa jo je bolezen priklenila na posteljo in ji onemogočila nadaljnje literarno ustvarjanje. Leta 1893 je objavila epsko pesnitev *Die Schmiede am Odenwalde* (prim. *Lexikon deutscher Frauen der Feder*, zv. 1, str. 478).

³²³ ÖNB, HAN, Autogr. 173/14-1 (zapuščina Emil Lanna): pismo Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner pisateljici Amélie Charlotte Lanna-Schmidt, 28. januar 1894.

³²⁴ Emma Laddey se je rodila 9. maja 1841 v Elbingu. Že zgodaj se je navdušila nad gledališčem in bila ljubiteljska igralka. V Berlinu se je leta 1859 pod vodstvom priznane igralka Heindrichsa šolala za igralko. Nastopala je v Lübecku, Leipzigu in Königsbergu, vendar je morala kaj kmalu zaradi težav z grlom in zaradi pogostih vnetij pozabiti na igralsko kariero. Leta 1864 je na potovanju v Amsterdam spoznala slikarja Ernesta Laddeya in se z njim isto leto poročila. 1865 sta se preselila v Stuttgart. Emma Laddey je napisala nekaj iger, krajših zgodb pa tudi nekaj romanov (prim. *Deutsches Theater-Lexikon*, str. 1146; prim. tudi *Lexikon der deutschen Dichter*, str. 365).

dicseva tožila: »*Unser Knabe, der zur Zeit Ihrer Wiener Weltausstellungs-Anwesenheit $1/2$ Jahr alt war, wächst frisch heran, und geht in die hiesige Übungsschule, er hat als geborener Wiener mit der slowenischen Sprache, der sich die Lehrer zumeist bedienen, viel zu kämpfen.*«³²⁵ Ko je sin končal osnovne razrede v Ljubljani, sta se starša odločila, da je najbolje, če šolanje nadaljuje kje v bližini Dunaja. Zavedala sta se, da bo to povezano z visokimi stroški, zato je Radics 23. avgusta 1883 na Ministrstvo za uk in bogočastje hrvaško-slavonsko-dalmatinske vlade naslovil prošnjo za štipendiranje sinovega šolanja.³²⁶ Prosil je za pomoč v znesku 190 goldinarjev. Pri tem se je skliceval na to, da so Radicsi hrvaško narodno plemstvo, kar se je vedno priznavalo njegovemu očetu Petru pl. Raditsu, kadar je delal na Hrvaškem.³²⁷ Domnevati smemo, da je bilo prošnji ugodeno, saj je Radics konec februarja 1884 prosil dunajsko c. kr. Ministrstvo za vojaške zadeve »*um die Aufnahme [s]eines einizigen Sohnes Erwin von Radics in den 1. Jahrgang einer Militär-Unter-Realschule, womöglich jener zu St. Pölten*«, torej za sprejem svojega edinega sina v prvi letnik vojaške nižje realke, po možnosti tiste v St. Pölnu.³²⁸ Jeseni 1884 je Erwin dejansko začel obiskovati tamkajšnjo realko, nato je šolanje nadaljeval na višji realki ter se leta 1892 vpisal na vojaško akademijo v Dunajskem Novem mestu (Wiener Neustadt). Izkazal se je kot miren gojenec, obnašal se je vzorno, njegove

³²⁵ BSB, Bayerische StaatsBibliothek, München. Autogr. VIII A, Radics-Kaltenbrunner, Hedwig: pismo Emmi Laddey, 20. julij 1881: »Naš fantič, ki je bil v času svetovne razstave na Dunaju, ko ste ga videli, star pol leta, hitro raste in obiskuje tukajšno šolo, kot rojeni Dunajčan pa se spopada s slovenskim jezikom, ki ga učitelji največ uporabljajo.«

³²⁶ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2c, št. 3: prošnja za finančno podporo pri šolanju Erwina pl. Radicsa, naslovljena na hrvaško-slavonsko-dalmatinsko deželno vlado, Ministrstvo za uk in bogočastje, 23. avgust 1883.

³²⁷ Radicsev oče je bil, kot že omenjeno, rojen na Madžarskem, vendar pa je njegov rod verjetno izviral s Hrvaškega. O tem govori tudi grb družine, naslikan v plemiški diplomii iz leta 1733 (Najberger): šlem nad ščitom pomeni, da gre za podelitev enostavnega, netituliranega plemstva, dvojni orel v ščitu se povezuje s cesarstvom in so ga običajno imeli v grbu tisti, ki so naredili kaj pomembnega ozirom so se še posebej odlikovali v državni službi. Vsi ostali grbi v zgornji polovici slike nad grbom pa govorijo o tem, da je bilo Radicsem podeljeno ogrsko plemstvo. Za razlago pomena simbolov v grbu se zahvaljujem dr. Mihi Preinfalku.

³²⁸ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2c, št. 2: prošnja za sprejem Radicsevega sina Erwina na vojaško nižjo realko v St. Pölnu, naslovljeno na c. kr. Ministrstvo za vojaške zadeve, 29. februar 1884.

Grb Radicsevih, naslikan v plemiški diplomi iz leta 1733 (Najberger).

Erwin pl. Radics (Najberger).

sposobnosti pa so učitelji ocenili podobno kot tiste njegovega očeta v šolskih dneh. V spričevala so zapisali, da so Erwinovi šolski dosežki zadovoljivi, da dobro, a površno dojema razloženo in posredovano ter da je malce negotov pri podajanju slišane ali naučenega.³²⁹

Po končanem študiju je sprva služboval kot oficir in je kasneje po vojaški lestvici napredoval do čina majorja.³³⁰ Za dlje časa se na Kranjsko ni vrnil nikoli več. Potem ko se je 11. novembra 1911 v cerkvi sv. Štefana v Slavonskem Brodu poročil z Anno Eminger (1887–1968), rojeno v Schäßburgu (romunsko Sighișoara, medžarsko Segesvár) na Sedmograškem,³³¹ sta si mladoporočenca svoj dom ustvarila v Slavonskem Brodu.

Sedemdeseta leta družini niso bila naklonjena: Štiri leta po Erwinovem rojstvu se je v Ljubljani 1. maja 1877 rodil drugi sin Herbard Maria, a je kmalu po rojstvu umrl. Tudi leta 1878 rojena deklica Maria Barbara je umrla stara komaj nekaj mesecev.³³² Šele za božič, 25. decembra 1882, se je rodila zdrava hčerka, ki sta jo Radicseva krstila za Mario Carolino Adolfino, klicali pa so jo Mizzi. Komaj je deklica napolnila tri leta, se ji je pripetila nesreča. Hudo si je poškodovala oko in ljubljanski zdravnik Jenko je v zdravniškem spričevalu z dne 5. aprila 1886 staršem priporočil, naj za nekaj časa zamenjajo okolje, saj je deklica zaradi poškodbe fizično in psihično veliko pretrpela.³³³ Mizzi si je sčasoma opomogla in sledi nezgode iz rane mladosti so izginile. Na Dunaju se je šolala v samostanu šolskih sester v okrožju Erdberg, kar izvemo iz popisa prebivalstva iz leta 1890.³³⁴ Tu jo srečamo tudi še deset

³²⁹ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 5, št. 1: sporočilo o uspehu za šolsko leto 1894/95.

³³⁰ Prim. Najberger, domovnica Erwina pl. Radicsa [Radića] z dne 6. marca 1922, ki dokazuje, da živi v Slavonskem Brodu, v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev.

³³¹ Anna Eminger je živela v Sibiu (nem. Hermannstadt). Njena mati je bila Anna Lutsch (*Sighișoara, 1868; †Zemun, 1949), hči veleposestnika Martina Lutscha, Annin oče pa je bil pivovarnar Franc Eminger (*Pohvalov, 1860; †Slavonski Brod, 1909), Čeh po rodu. Svojega moža Erwina pl. Radicsa je Anna preživela za 28 let, umrla je v Zagrebu leta 1968. Erwin pl. Radics je umrl v Slavonskem Brodu 22. novembra 1940 (prim. Najberger).

³³² Prim. ravno tam.

³³³ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 5, št. 2: zdravniško spričevalo, 5. april 1886.

³³⁴ ZAL, LJU 504, popis prebivalstva iz leta 1890, Ballhausgasse 2.

let kasneje, kar govori o tem, da je stopila v redovniški poklic.³³⁵ Opravila je izpit za učiteljico nemškega jezika in je bila »*staatlich geprüfte Deutschlehrerin*«. ³³⁶ Ko so leta 1910 popisovali prebivalstvo, je Radics ob Mizzijinemu imenu zabeležil, da njeno stalno bivališče ni več Ljubljana, temveč da živi na Brežinah (Friesach) na Koroškem, kjer poučuje nemščino.³³⁷ Poleg tega je bila tudi glasbeno nadarjena, verjetno po materi, in je vse do svoje smrti leta 1944 poučevala klavir.³³⁸

Sredi osemdesetih let, dve leti po rojstvu hčerke Mizzi, ko je bila Radicseva spet noseča, je zakon zašel v težave. Na zadnji strani ene od knjig je odkrila vrstice, namenjene njenemu soprogu, nedvomno izpod ženskega peresa. Možu je 2. avgusta 1882 napisala dolgo pismo, prežeto z žalostjo in razočaranjem, saj ni pričakovala, da bi jo lahko varal:

Lieber Radics! Heute könnte ich mit Prescherens Gedicht beginnen »Der verlorene Glaube«, denn bis gestern hielt ich Dich in meiner Einfalt wirklich für das Muster eines treuen Ehemannes u. rühmte mich oft Freundinnen gegenüber dieser Deiner seltenen Eigenschaft, wie gesagt, bis ich gestern spät abends als letzte Arbeit Angis [nečitljivo] ansah, das an der Rückseite eine zärtliche Epistel an Dich enthält, die mit »Lieber Peterl« anfängt, und mit »herzlichen Bußerln« endet, welch letzteren ich hier aufpicke als Beweis; der Druckerei wegen ist es mir sehr unangenehm, daß ich es nicht abschneiden kann.³³⁹

Na dogodek pa sta Radicseva kmalu pozabila; očitno se je izkazal za nepomembnega. To je tudi edino pismo v Radicsevi zapuščini s tovrstno vsebino. Konec februarja, 23. v mesecu leta 1885, se jima je rodila hčerka Paula Marianne.

³³⁵ Prim. ravno tam. O svoji prateti, dedkovi sestri Mizzi, mi je pripovedovala tudi dr. Najberger Wacha iz Zagreba. O njej pravi, da je šla med nune, kar se ujema s podatki iz popisa prebivalstva.

³³⁶ ZAL, LJU 504, popis prebivalstva iz leta 1910, Ballhausgasse 2.

³³⁷ Ravno tam.

³³⁸ Maria pl. Radics je umrla 2. januarja 1944. Osmrtnico je dala 26. januarja 1944 natisniti njena mlajša sestra Paula Walland na Dunaju, kjer sta bili tudi maši zadušnici, prva v dominikanski fami cerkvi 3. februarja 1944 ter druga v cerkvi Am Platz v Hietzingu 1. februarja 1944 (prim. Najberger).

³³⁹ Najberger, pismo Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner Petru pl. Radicsu, 2. avgust 1882.

Maria pl. Radics je zaradi poškodovanega očesa na prav vseh fotografijah slikana iz profila (Najberger).

P. T.

4/3 85

P. v. Radics beehrt sich, ergebenst anzuzeigen, dass seine liebe Frau Hedwig am 23 d. M. um 3 Uhr nachmittags einer gesunden Tochter glücklich genesen ist. Das Mädchen erhält in der heiligen Taufe die Namen: Paula Marianne.

Laibach, 25. Februar 1885.

Sporočilo, ki ga je po rojstvu druge hčerke dal natisniti Radics. Svojem in znancem je sporočil, da je žena rodila hčerko, ki jo bodo krstili za Paulo Marianne (GSA 55/2333).

Poročna slika Paule pl. Radics in Eugena Wallanda (Najberger).

V otroštvu je imela Paula manj smole kot njena starejša sestra. Odraščala je brez nevšečnosti, bolezni in zapletov. Po končanem osnovnem šolanju se je v Ljubljani izsolala za vzgojiteljico.³⁴⁰ Učila je otroke premožnejših ljubljanskih družin,³⁴¹ nekaj časa pa je delala tudi kot vzgojiteljica v Romuniji. Leta 1906 je načrtovala poroko s poročnikom pehotnega polka Antonom Sieberjem,³⁴² vendar iz virov ni razbrati, ali je do poroke dejansko prišlo, prav tako pa o poroki molčijo ustni viri. Vsekakor se je Paula 16. septembra 1919 v Gradcu poročila z generalom Eugenom Wallandom, rojenim 23. aprila 1881 v Kranju.³⁴³ Njun zakon je ostal brez otrok. Paula je preminula 12. novembra 1970.

Konec sedemdesetih let se je morala družina na Ljubljano šele privaditi. Redne službe Radics ni imel, zato je veliko pisal in članke objavljajl tako v dunajskih in ljubljanskih časopisih kot tudi v številnih nemških, predvsem v Dresdnu in Berlinu. Kot publicistka je v tem času stopila v ospredje tudi Hedwig. S honorarji sta skrbela, da družinski proračun ni zašel v rdeče številke.

V prvih letih bivanja v kranjski prestolnici so se Radicsevi pogosto selili. Naslovi iz sedemdesetih let niso znani, v osemdesetih pa je družina, kot razberemo iz korespondence, med drugim živela v Kolizeju,³⁴⁴ leta 1885 na Cojzovi cesti (danes Zoisova ulica)³⁴⁵ in leta 1888 na Trgu sv. Jakoba 11 (danes Levstikov trg).³⁴⁶ Najkasneje leta 1890 so se Radicsevi ustalili na takratni Ballhausgasse 2, današnji Igriški ulici.³⁴⁷ Za pomoč pri hišnih opravilih so imeli postrežnico, ki jo Radics v nekem

³⁴⁰ Prim. Najberger, spričevalo Paule pl. Radics (Mädchen-Lehr- und Erziehungs-Anstalt in Laibach), Ljubljana, 12. julij 1902; prim. tudi ZAL, LJU 504, popis prebivalstva iz leta 1910, Ballhausgasse 2 (danes Igriška ulica 2). V času popisa prebivalstva Paula ni bila v Ljubljani, temveč v Romuniji v okrožju Brăila.

³⁴¹ Prim. Najberger, zapiski Hedvike pl. Radič-Neuberger.

³⁴² Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 4, št. 2.

³⁴³ Prim. ravno tam: poročni list, Gradec, 16. december 1919. Eugen Walland je umrl tik pred svojim 85. rojstnim dnevom, 16. aprila 1966, in je tako kot soproga Paula Walland pokopan v Gradcu.

³⁴⁴ GNM, Nachlass Radics, Paul von, ZR ABK 342 (naslov in dopisnici); prim. tudi *Laibacher Zeitung*, št. 107, 24. julij 1883, str. 1446; prim. tudi NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2c, št. 2.

³⁴⁵ NUK, Ms 484, Radicsevo pismo Franu Levcu, 15. november 1885. Glede starega in novega poimenovanja ljubljanskih ulic prim. Valenčič, Zgodovina ljubljanskih uličnih imen.

³⁴⁶ Prim. ZAL, LJU 346, str. 30.

³⁴⁷ ZAL, LJU 504, popis prebivalstva iz leta 1890, Ballhausgasse.

pismu Levstiku iz leta 1885 imenuje »unsere alte Bedienerin«, ³⁴⁸ Verjetno sta jo Radicseva pripeljala s seboj z Dunaja ali je prišla s Češkega, kot je leta 1874 v že omenjenem pismu Hedwig pisala materi, ³⁴⁹ in je bila tako že dolgo pri hiši ter tu opravljala hišne posle. ³⁵⁰

Za razliko od najslabše plačanih mladih, še neizučenihih pestern, zadolženih tudi za hišna opravila, so bile starejše hišne dekline plačane bolje, a so bile ravno tako »dekline za vse« ter so sodile v nižji plačilni razred kot kuharice, oskrbnice in dojljice. ³⁵¹ Postrežnica, ki je delala pri Radicsevih, je bila verjetno nekaj starejša ženska, sodila je k družini, poleg tega je imela streho nad glavo in je mesečno prejerala tudi nekaj krajcarjev iz družinskega proračuna. Pomagala je pri gospodinjskih opravilih in popazila na otroke, še posebej tedaj, ko se je tudi Radicseva posvečala pisanju ali pa je opravljala obveznosti, povezane z izposojevalno knjižnico, ³⁵² ki jo je ustanovila v Ljubljani. Poleg tega ne smemo pozabiti, da je imela Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner ves čas tudi zdravstvene težave. V osemdesetih letih je bila postrežnica v hiši nepogrešljiva, saj je zaposlenima zakoncema odvzela del skrbi za otroke. Leta 1882 in 1885 sta se rodili hčerki, jeseni 1880 je Radics prevzel uredništvo časnika *Laibacher Zeitung*, kar mu je ob številnih drugih zaposlitvah, predvsem raziskavah, jemalo veliko časa.

Že kmalu po prihodu na Kranjsko je Radics navezal stike s svojimi starimi znanci, med njimi zagotovo tudi z Ottomarjem Bambergom (1848–1934), ³⁵³ tedaj solastnikom ene najstarejših tiskarn v mestu, Kleinmayr & Bambergove, in obenem urednikom dveh časnikov: glasila

³⁴⁸ NUK, Ms 491, Radicseva posetnica Levstiku z dne 7. maja 1885.

³⁴⁹ Prim. Lauriacum, zapuščina KAK, pismo Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner materi, 13. avgust 1874.

³⁵⁰ Hišni posli, večinoma ženske, v ljubljanskih gospodinjskih niso bili redkost. Opravljali so bodisi osebno službo (vzgojiteljice, pestunje, dojljice) ali domača opravila (sobarice, kuharice, dekline). Moški so bili ali slabo plačani hlapci ali butlerji, ki so si jih lahko privoščili le petični in fini ljubljancani (prim. Studen, *Stanovati v Ljubljani*, str. 90).

³⁵¹ Prim. ravno tam, str. 91.

³⁵² Poudariti je potrebno, da je bila Radicseva polno zaposlena. Tako v popisu prebivalstva iz leta 1900 pri svojem poklicu navaja, da je »selbständig«, torej lastnica knjižnice, obenem pa je tudi objavljala (prim. ZAL, LJU 504, popis prebivalstva iz leta 1900, Erjavčeva ulica 4). V popisih prebivalstva niti leta 1890 niti kasneje hišne pomočnice niso navedli, kar lahko pomeni, da je ravno v času popisa ni bilo pri Radicsevih ali pa so vzroki povsem drugačni (prim. Studen, *Stanovati v Ljubljani*, str. 87).

³⁵³ Prim. Najberger, Bambergovi pismi Radicsu, 12. december 1879 in 22. avgust 1880.

nemške ustavoverne stranke *Laibacher Tagblatt* ter *Laibacher Zeitung*. Radics je bil Bambergu znan kot sodelavec *Tagblatta*,³⁵⁴ in je jeseni 1880, verjetno na Bambergovo povabilo, postal eden izmed urednikov »Ljubljancanke«. Svoje izkušnje, ki si jih je nabral kot urednik v Ljubljani, Zagrebu in na Dunaju, je znal dobro uporabiti. Pri delu se je izkazal in januarja 1883 mu je Ottomar Bamberg zaupal mesto odgovornega urednika. V sedmi številki, 10. januarja 1883, so v rubriki *Lokales* objavili kratko vest o zamenjavi urednika (*Redactions-Wechsel*), ki se glasi: »*Herr Ottomar Bamberg legte mit dem gestrigen Tage die Verantwortung für die Redaktion der 'Laibacher Zeitung' zurück, und übernimmt dieselbe von heute ab Herr P. v. Radics.*«³⁵⁵

Radics ni spreminjal podobe, strukture in vsebine uradnega nemškega glasila v Ljubljani, je pa svoj novi položaj izkoristil za to, da je v podlistku objavljajal pripovedi iz gornjeavstrijskega življenja izpod peresa svojega preminulega tasta Karla Adama Kaltenbrunnerja, na primer njegovi noveli *Der Wurzelgräber* ali pa *Der Kleinhäusler*.³⁵⁶ To »družinsko publiciranje« nekaterim ni bilo najbolj po volji in je povzročilo negotovanje nad novim urednikom in pripeljalo do tega, da je Radics že leto pozneje uredniški stolček spet prepustil Bambergu.³⁵⁷

Prvega aprila 1884 so pri *Laibacher Zeitung* naročnike pozvali k naročilu na drugi kvartal leta 1884. Novice o prenehanju Radicsevega urednikovanja Bamberg ni posebej objavil, je pa nemudoma prenehal tiskati Kaltenbrunnerjeve zgodbe v podlistku. V številki 73, dne 29. marca 1884, na zadnji dan Radicsevega dela pri časniku, je izšlo 51.

³⁵⁴ V *Laibacher Tagblattu* je Radics leta 1876 in 1877 objavil nekaj zanimivih podlistkov.

³⁵⁵ *Laibacher Zeitung*, št. 7, 10. januar 1883, str. 45.

³⁵⁶ Prim. *Laibacher Zeitung*, št. 5, 7. januar 1884, str. 33–34; nadaljevanja v naslednjih številkah. V *Laibacher Zeitung* v osemdesetih letih sicer večkrat naletimo na Kaltenbrunnerjevo ime v podlistku. Od aprila 1882 dalje je »Ljubljancanka« tu začela objavljati njegovo pripoved *Der Stellvertreter*, ki so jo v knjižni obliki objavili šele leta 1898. Rokopis iz zapuščine sta za objavo pripravila zakonca Radics. Danes je negotovljivo, v kolikšni meri je pri tem sodeloval Radics in koliko njegova soproga, ki velja za urednico očetove rokopisne zapuščine.

³⁵⁷ V 74. številki, 31. marca 1884, na strani 626 namesto Radicsevega imena na mestu odgovornega urednika preberemo: »*Für die Redaktion verantwortlich Ottomar Bamberg*«. Po Radicsevem odstopu z uredniškega mesta je Bamberg urejal »Ljubljancanko« le dober mesec, do 2. maja 1884. Tedaj je uredniško krmilo prevzel J. Naglič, ki je časnik urejal do 1. julija 1893. Nato ga je do 25. oktobra 1893 spet urejal Bamberg in za njim do 31. decembra 1898 Julius Ohm-Januschowsky. Z januarjem 1899 je urednik postal Anton Funtek, ki je časnik urejal do konca izhajanja leta 1918.

nadaljevanje novele *Der Kleinhäusler* s pripisom »Schluß folgt«, toda pričakovani konec ni izšel nikoli. Še več: Radics je za nekaj časa celo prenehal pisati novice o gledališču, ki so ponavadi prihajale izpod njegovega peresa. Že v 76. številki, 2. aprila 1884, na strani 642 pa pod prispevkom »Theater« ni več podpisan »-cs«, torej Radics, temveč neki »ss«. Pri tem verjetno ni šlo za osebne spore med Radicsem in Bambergom, saj je slednji deset let kasneje, leta 1893, ko je bil predsednik Kranjske hranilnice, velikodušno financiral Radicsevo študijsko potovanje v London. Radics se je verjetno sam odločil, da za nekaj časa ne bo objavljaj v »Ljubljancanki«.

Ko je konec marca 1884 prenehal urejati najpomembnejši nemški časnik v mestu, je Radics poskrbel, da je imel ob slovesu v žepu dostojno priporočilo in oceno svojega dela pri »Ljubljancanki«. V njegovi zapuščini je shranjen nedatiran osnutek takšnega potrdila, napisan z Radicsevo pisavo, v katerem beremo, da je Radics kot urednik delal prostovoljno in z zadovoljstvom, da je bil tako zasebno kakor tudi kot urednik prijazen, pošten in nesebičen, da se je izkazal predvsem kar zadeva prispevke s socialnega in gospodarskega področja mesta in dežele ter da so bili pri časniku z njegovim delom zadovoljni.³⁵⁸

Iz ohranjenega gradiva ni razbrati, ali je Radics uradno potrdilo dobil, vendar smemo z veliko verjetnostjo trditi, da je priporočilo podpisal Bamberg. Radics sam kot vzrok za nepreklicni odhod z uredniškega mesta pri *Laibacher Zeitung* navaja »kombinirane napade političnih in osebnih nasprotnikov«, ³⁵⁹ predvsem graškega lista *Tagespost*.³⁶⁰ Poleg tega mu je bil skrajnje nenaklonjen geograf in zgodovinar Janez Jesenko (1838–1908). Leta 1884 je začel v *Slovenskem narodu* v številkah 1 do 14 objavljati podlistek z naslovom *Naši časniki in časopisi*, ki je kasneje istega leta izšel kot separat v knjižni obliki.³⁶¹ V omenjenem podlistku Jesenko o Radicsu pravi: »Radics (ali kako se že piše mož, kteremu je

³⁵⁸ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 2g, št. 3. Nemško besedilo v celoti se glasi: »Wir Gefertigten bestätigen Herrn P. v. Radics[,] Redakteur der Laibacher Zeitung[,] freiwillig und mit Vergnügen, daß uns derselbe wie im persönlichen Verkehre so auch in seiner Stellung als Redakteur stäts nur in der freundlichsten, ehrenhaftsten und uneigennützigsten Weise entgegengekommen ist und daß wir mit seiner Tätigkeit als Redakteur insoweit sie sich auf die socialen und geschäftlichen Verhältnisse unserer Stadt und unseres Landes erstreckt stäts vollkommen zufrieden waren.«

³⁵⁹ ZAL, LJU 329, str. 5. Slovenski prevod cit. po ZAL, LJU 346, str. 27.

³⁶⁰ ZAL, LJU 329, str. 6.

³⁶¹ Jesenko, *Naši časniki in časopisi*.

neki leposloven list odprl celo svoje predale, če prav ne zna vrstice slovenski pisati, še svojega imena ne! Slovenci, slovenski uredniki, ne bodimo taki!).³⁶² Tudi Levstik ga ni štel med može, ki bi utegnili koristiti Slovincem in slovenstvu,³⁶³ in mu je še sredi šestdesetih let 19. stoletja očital, »da je že oddavna znan šmerlingovec in bojevalec velike Avstrije«. ³⁶⁴ Takšno mnenje preseneča toliko bolj, ker Radics Levstika leta 1885 v krajšem pismu imenuje »*Lieber Freund!*« in v njegovem pisanju ni najti žal besede, saj ga tudi zaključí s »*herzlich grüßend / Freund Radics*«. ³⁶⁵

Po teh dogodkih je Radics, kot sam pravi v svoji avtobiografiji, napisani v tretji osebi, ostal v Ljubljani iz kljubovanja, da bi dokazal, da so vsi napadi nanj popolnoma brez osnove.³⁶⁶ To je bila, kot nadalje ugotavlja, pametna odločitev, kajti »[er] *erfuhr seitens seiner Mitbürger beider Partheien die glänzendsten Genugthuungen*«. ³⁶⁷ V tem kontekstu, torej, da so ga številni someščani podprli, moramo Radicsu pritrditi, saj je iz njegovega ustvarjalnega dela naslednjih let razvidno, da na Kranjskem ni imel zgolj sovražnikov, temveč tudi veliko prijateljev. Založnik Giontini je prav Radicsu zaupal nalogo, napisati besedilo za vodnik po Kranjski. Ta je izšel že leta 1885 pod naslovom *Führer durch Krain. Ljubljanski zvon* je takoj objavil krajšo, pozitivno oceno Radicsevega dela:

³⁶² Ravno tam, str. 156.

³⁶³ Levstik, *Osnutek*, 8. knjiga, str. 178.

³⁶⁴ Ravno tam, str. 178. Več o očitkih in napadih na Radicsa v času, ko se je ta potegoval za mesto urednika ljubljanskega časnika *Triglav*, prim. Žigon, *Nemški časnik*, str. 82.

³⁶⁵ NUK, Ms 491: Radicseva posetnica Levstiku z dne 7. maja 1885. Morda je bilo med Kranjci tistega časa vendarle manj sporov in preprirov, kot se jih včasih trudi prikazati starejša literarna zgodovina. V epizodi ustanavljanja časnika za domovinske interese *Triglav* se zdi, da je Levstik iz dna srca nasprotoval Radicsu in bi si za urednika želel kogarkoli, le njega ne. Komaj dve desetletji zatem pa si ravno onadva v Ljubljani dopisujeta in se nazivata prijatelja. Ravno tako Levstikovo pismo hrvaškemu filologu Vatroslavu Jagiću (1838–1923) priča o tem, da sta bila Levstik in Radics v prijateljskih stikih, čeprav ga je Levstik včasih napadal – a napadal je tudi Bleiweisa! Levstik je Jagiću 1884 poslal podatke o »abecedni vojni«, ki pa jih Jagić očitno nikoli ni prejel. Levstik piše: »[...] a kakor mi zdaj pripoveduje g. Radič, Vi tega niste prejeli, česar mi je vrlo žal. Zakaj ste mi rekli pisati na *otvorenom pismu*? Vaš čestitelj Levstik« (cit. po *Levstikova pisma*, str. 129).

³⁶⁶ ZAL, LJU 329, str. 4. Tu Radics pretirava, saj ni imel velike izbire. Vrnitev na Dunaj bi verjetno pomenila finančni zlom, poleg tega pa je njegova žena zaradi zdravstvenih razlogov morala ostati v Ljubljani.

³⁶⁷ ZAL, LJU 329, str. 4.

Ta lepa knjižica bode dobro došla vsem tujcem, ki potujejo po naši deželi, a tudi domačin v nji najde marsikatero drobno zrno. Pisatelj najprej na kratko omenja lego, meje, gorovje, vodovje in podnebje kranjske dežele; potem navaja glavne momente iz deželne zgodovine, obširno opisuje Ljubljano in njé znamenitosti ter napósled spremlja bralca na prelepo Gorenjsko, na ljubeznivo Dolenjsko in na prezanimivo Notranjsko. Povsod poleg topičnih in prirodnih posebnostij navaja tudi zgodovinske znamenitosti. Knjižico lepša deset prav čedno zvršenih podob, ki nam od treh strani kažejo Ljubljano, Podturen, Bled, Bohinj, Savico, Radovino in Belopeški jezeri; tudi ji je pridejan prav čedno in natančno izdelan plan ljubljanskega mesta.³⁶⁸

A kljub vsej hvali Radics potem, ko je v Ljubljani v šestdesetih letih najprej urejal *Triglav* in nato v osemdesetih *Laibacher Zeitung*, na Kranjskem nikoli več ni sedel na uredniški stolček katerega koli časnika ali časopisa.

Ko je zapustil »Laibacherico«, se je spomladi 1885 najprej napotil na Dunaj, o čemer izvemo iz posetnice, ki jo je maja poslal Franu Levstiku:

Von Wien zurückgekehrt höre ich, daß unsere alte Bedienerin neulich eine Confusion angerichtet; sie hatte nur den Auftrag (da ich das benutzte Buch Dir nicht selbst übergeben hatte), die Erkundigung einzuziehen, ob es in Deine Hände gelangt und wirklich durch einen Zufall vergessen worden. Sie machte aber ihren Auftrag ganz ungeschickt und noch mehr und noch mehr, da Du eben die Sache mit mir persönlich beredet hattest, »Wolle dieß gütigst entschuldigen« würde Germonik sagen und in diesem Falle sage ich es auch.³⁶⁹

Na Dunaju se je Radics srečal z Germonikom, ki je skrbel za dokumentacijo in delovanje Grillparzerjevega društva, ter navezal stike z uredniki, ki jim je v naslednjih letih pošiljal svoje članke. Odslej je bil Radics namreč v svobodnem poklicu oziroma »*unabhängig*«, kot je zapisal v popisno polo prebivalstva leta 1890 pod rubriko »*stan v glavnem poklici*«. ³⁷⁰ Posvetil se je raziskovalnemu ter publicističnemu delu.

³⁶⁸ Avtor ocene v *Ljubljanskem zvonu*, objavljene na strani 445 pod naslovom »Führer durch Krain und die Landeshauptstadt Laibach. Mit Ansichten von Laibach und anderen hervorragenden Orten in Oberkrain und einem Plane von Laibach. Verlag von J. Giuntini, Laibach 1885«, se ni podpisal.

³⁶⁹ NUK, Ms 491: Radicseva posetnica Levstiku z dne 7. maja 1885.

³⁷⁰ ZAL, LJU 504, popis prebivalstva iz leta 1890, Ballhausgasse 2.

tedanjega časa, temveč tudi z založniki. Ti so ji sprva pošiljali recenzentske izvode, kasneje pa se je Radicseva nanje obračala, ko je po nižjih cenah kupovala knjige za svojo knjižnico.³⁷¹ Na Dunaju si je kot aktivna članica in sodelavka Grillparzerjevega društva nabrala veliko izkušenj, povezanih z organizacijskim delom in pripravo damskih družabnih večerov. Ker je imelo društvo svojo knjižnico, je spoznala tudi delovanje takšne ustanove, predvsem pa se ji je morda ravno zaradi dunajske izkušnje porodila ideja, da tovrstno središče bralne kulture, dostopno širši javnosti, odpre v Ljubljani, kjer so tradicijo knjižnic sicer poznali, a knjige niso bile dostopne širšemu krogu bralstva.³⁷² Ljudje so si knjige načeloma lahko izposodili pri mestnih knjigotržcih, ki so na tak način igrali pomembno vlogo pri širjenju znanja in bralne kulture. Knjige v Ljubljani je izposojal Kleinmayr, na Ptuju Schütz, v Celovcu celo dva knjigotržca, Johann Finsterbusch in Karl Friedrich Walliser.³⁷³ Število žensk, ki so zahajale v izposojevalnice je bilo sicer majhno, a ne zanemarljivo. Celovski Finsterbuschov *Lesekabinett* naj bi imel 74 članov, med njimi šest žensk.³⁷⁴

O leta 1886 ustanovljeni ljubljanski izposojevalnici knjig, za katero ni zaslužen eden izmed knjigotržcev, temveč Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner, je bilo še pred časom le malo znanega. Omenja jo Silvo Kranjec v *Slovenskem biografskem leksikonu*.³⁷⁵ O njenem obstoju je vedel

³⁷¹ V Ljubljani so shranjene ovojnice, v katerih so Radicsevi pošiljali knjige v Ljubljano (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 3c: ovojnica brez pisma; pošiljatelj Universitäts-Bibliothek Graz).

³⁷² Slovenske dežele so sledile trendu razvoja knjižnic, čeprav s skoraj stoletnim zamikom. Po Evropi so pod vplivom humanistične miselnosti ter reformacijskega gibanja mestne in univerzitetne knjižnice začele nastajati že v 16. stoletju, porajale pa so se tudi ideje o ustanavljanju javnih knjižnic. Tako so za razsvetljevanje preprostega ljudstva v angleških, nemških in francoskih deželah ustanavljali župnijske knjižnice, bralna društva z izposojevalnimi knjižnicami ter javne mestne knjižnice. Že v 17. stoletju so odprle svoja vrata prve javne znanstvene knjižnice v Oxfordu, Milanu, Rimu, Parizu in Londonu. Na Slovenskem je iz tega časa znana knjižnica protestantskih deželnih stanov, iz 18. stoletja pa knjižnica Academiae operosorum (prim. Berčič, Avstrijska bibliotečna instrukcija str. 281–289). Licejska knjižnica, predhodnica današnje Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani, je bila ustanovljena leta 1774.

³⁷³ Prim. Dular, Knjižnica splošnega ženskega društva, str. 117.

³⁷⁴ Prim. ravno tam. Avtorica citira seznam članov kabineta, ki ga v svoji diplomski nalogi na Dunaju leta 1993 navaja Eva Liegl: *Der Klagenfurter Buchhandel im 17. und 18. Jahrhundert*. Podatke za Ljubljano bi bilo potrebno še poiskati in preveriti, bodisi na podlagi tiskanih bodisi arhivskih virov.

³⁷⁵ SBL, zv. 3, str. 5.

na podlagi naslovov na pismih, ki so jih Radicsevi pošiljali založniki. Tu je ponavadi zabeleženo, da je Radicseva »*Eigenthümerin der Leih-Bibliothek in Laibach*«. Na tiskan katalog knjig, ki jih je ponujala knjižnica, je prva naletela Anja Dular,³⁷⁶ ki meni, da so si v njej knjige izposojale predvsem Ljubljankanke, čeprav to v pravilih ni nikjer posebej zapisano.³⁷⁷ Seznam članov knjižnice ni ohranjen,³⁷⁸ vendar je možno sklepati, da je bila knjižnica v prvi vrsti namenjena ljubljanskim meščankam, poleg njih pa seveda tudi vsemu ostalemu bralstvu. Če pomislimo, so ob štetju prebivalstva leta 1890 v Ljubljani našli 1292 gospodinjev in da je mesto štelo 30.505 prebivalcev, 15.099 moškega in 15.406 ženskega spola, ter da se je od tega 5127 vprašanih izreklo za nemški občevalni jezik, 24.199 pa za slovenskega,³⁷⁹ smemo sklepati, da si je knjige v izposojevalni knjižnici Radicseve izposojal vsaj del nemško govorečega, verjetno pa tudi del slovensko govorečega prebivalstva, ki je ravno tako znal nemško. Grobo smemo oceniti, da je knjižnica štela okoli 500 do 1500 bralcev. Seveda člani izposojevalne knjižnice niso bili le Ljubljankani, temveč tudi vsi, ki so stanovali drugje na Kranjskem in so jim knjige pošiljali po pošti.

Izposojevalna knjižnica Radicseve je bila predhodnica ljubljanske knjižnice Splošnega ženskega društva, ki je bila ustanovljena v prvem desetletju 20. stoletja.³⁸⁰ Svoje prostore je imela knjižnica na Ballhausgasse 2, današnji Igriški ulici, kjer so Radicsevi tudi živeli v visokem pritličju.³⁸¹ Vhod v knjižnico je bil z dvorišča,³⁸² večino knjig pa je Radicseva verjetno imela v stanovanju. Na dejavnost Radicseve v okviru te knjižnice opozarja tudi okoliščina, da se je v popisne pole prebivalstva zapisala kot »*selbständig*«, to pomeni, da si je kruh služila v svobodnem poklicu kot sodelavka različnih časopisov ter kot lastnica izposojevalne

³⁷⁶ Katalog hrani NUK (sig. DS 65521). Zahvaljujem se dr. Anji Dular, da me je opozorila nanj.

³⁷⁷ Prim. Dular, Knjižnica splošnega ženskega društva, str. 118.

³⁷⁸ V Radicsevi ljubljanski zapuščini ni popisa članov knjižnice, ravno tako je bilo iskanje za njim v Zagrebu neuspešno. Če je seznam obstajal, se je po smrti Radicseve bodisi izgubil, bodisi so ga s celotno pošiljko knjig poslali dedinji knjižnice, Pauli Walland na Dunaj.

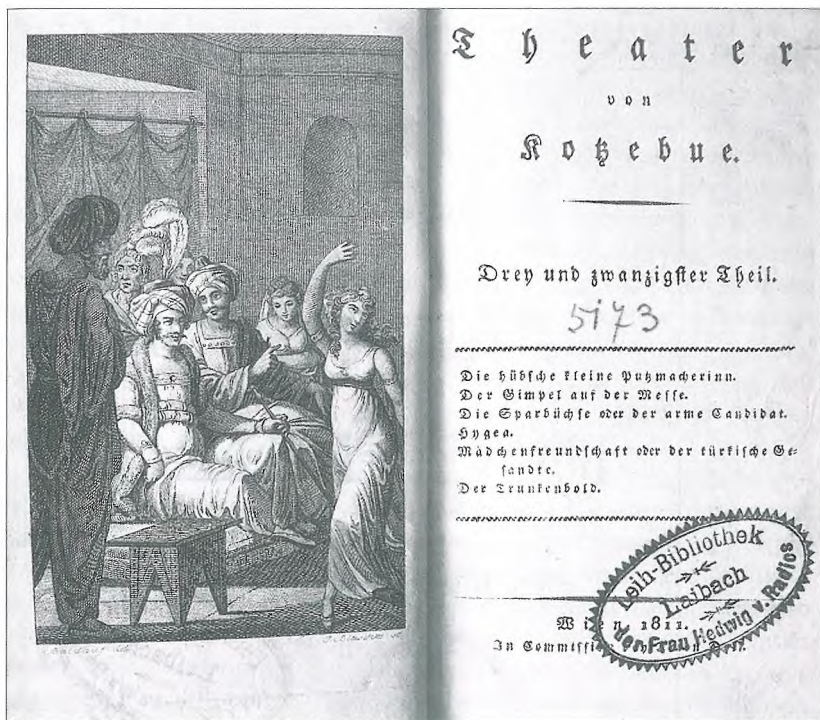
³⁷⁹ *Spezial-Orts-Repertorium von Krain*, str. 1.

³⁸⁰ Več o tem prim. Dular, Knjižnica splošnega ženskega društva, str. 115–131.

³⁸¹ Stanovanje Radicsevih je imelo kuhinjo in dve sobi (prim. ZAL., LJU 504, popis prebivalstva iz leta 1900, Ballhausgasse 2).

³⁸² Prim. *Katalog der Leih-Bibliothek*.

Kotzebuejeva knjiga z žigom ljubljanske izposojevalne knjižnice (Najberger).

knjižnice.³⁸³ Z ustanovitvijo knjižnice je Radicseva v Ljubljano prinesla širokega duha, ki ga je mesto sprejelo.³⁸⁴

Leta 1898 je izdala tiskan katalog knjig *Katalog der Leih-Bibliothek der Frau Hedwig v. Radics*. V njem je natančno določeno, pod katerimi pogoji si je bilo mogoče izposoditi knjige, na kaj so morali bralci posebej paziti in s kakšnimi knjigami je bila knjižnica založena. Uvodoma izve-

³⁸³ Prim. ZAL, LJU 504, popis prebivalstva iz leta 1900, Erjavčeva ulica 4.

³⁸⁴ Tako kot Peter pl. Radics si je tudi Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner v Ljubljani hitro ustvarila ime. Ljubljancani so jo sprejeli medse. O njeni priljubljenosti in pomembni vlogi v kulturnem življenju pričajo tudi številne sožalnice, ki so jo nanjo ob smrti Radicsa naslovili njihni znanci (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 3, št. 3).

Prva stran tiskanega kataloga knjig *Katalog der Leih-Bibliothek der Frau Hedwig v. Radics* iz leta 1898 (NUK, sig. 65521).

mo, da je bila knjižnica ustanovljena pred dvanajstimi leti, torej 1886. V nadaljevanju pa, da je založena s skoraj 4000 knjigami, med katerimi so le najboljša dela znanih avtorjev, ter da si knjižnica prizadeva, na svoje police v najkrajšem možnem času postaviti novosti na knjižnem trgu.³⁸⁵

Katalog obsega oseminpetdeset oštevilčenih strani in priloge z oglasi ljubljanskih bank, trgovcev in obrtnikov, ki so s svojim oglasom plačali del stroškov tiska kataloga. Član knjižnice je lahko postal, kdor je poravnal mesečno ali letno članarino. Prva je znašala za Ljubljančane en goldinar, druga pa 10 goldinarjev. Knjige so izposojali tudi bralcem izven Ljubljane. Pošiljali so jim jih kar po pošti, po želji tudi večkrat mesečno, pakirane v zabojčkih po pet kilogramov.³⁸⁶ Prejemnik je moral poravnati poštino, stroške pošiljanja ter članarino, ki je v tem primeru mesečno znašala 1,20 goldinarja. Drugih kavcij ob izposoji ni bilo potrebno plačati.

Posebej stroga je bila lastnica knjižnice, kadar so bralci knjige poškodovali. Kdor s knjigo ni spoštljivo ravnal, je iz nje iztrgal posamezne liste, jo polil s črnilom, pisal in risal po njej ali podobno, je moral poravnati ceno novega izvoda: »Bei Beschädigung eines Buches im Allgemeinen insbesondere durch Herausreißen von Blättern, Einschreiben mit Blei oder Tinte u.s.w. u.s.w. oder bei Verlorenggehen eines Bandes ist der volle Ladenpreis des betreffenden ganzen Werkes zu entrichten.«³⁸⁷ Knjige si je bilo mogoče izposoditi vsak dan od devetih do dvanajstih dopoldan in od treh do sedmih popoldan, le ob nedeljah popoldan izposojevalnica ni bila odprta. Bralce so prosili, da si v katalogu že doma označijo dela, ki jih želijo prebrati. Tako so jim v primeru, da je bila ena od knjig izposojena, lahko postregli z drugim naslovom.³⁸⁸

V edinem ohranjenem katalogu, ki ga je izdala Radicseva, je naštetih 3586 naslovov, pri čemer je bila knjižnica ponavadi založena z enim, včasih pa tudi z dvema ali več izvodi istega naslova. Pri vsakem naslovu je bila navedena literarna zvrst (roman, novela, pripoved, kratke zgodbe, potopisi, skice, kriminalni romani, zgodovinska in humoristična dela). Knjige so razvrščene v skupine po zbirkah, naslovi pa ponavadi po abecednem vrstnem redu avtorjev.

³⁸⁵ Prim. ravno tam, str. 3.

³⁸⁶ Prim. ravno tam.

³⁸⁷ Ravno tam.

³⁸⁸ Prim. ravno tam.

Najobsežnejši sklop predstavljajo novele in romani, zbrani v zbirki »Allgemeine Roman- und Novellen-Bibliothek«. ³⁸⁹ Med avtorji srečamo številna bolj ali manj znana imena nemške in tudi svetovne literature, na primer: dvanajst romanov Roberta Byra (ps. za Karla Emmericha Roberta von Bayerja; 1835–1902), ki v svojih delih tematizira avstrijsko zgodovino in vojaško življenje, tri dela Dostojevskega, natisnjeno predavanje o Grillparzerjevih dramah, osemnajst romanov nemškega avtorja Friedricha Wilhelma Hackländerja (1816–1877), ³⁹⁰ potopise, novele in štiri romane Paula Lindaua (1839–1919), ki je med drugim znan tudi kot urednik časnika *Düsseldorfer Zeitung* ter berlinskih časopisov *Gegenwart* (od 1872 do 1881) in *Nord und Süd* (od 1878 do 1904). ³⁹¹ Manjkali niso niti Karl May (1842–1912) in Guy de Maupassant (1850–1893), Peter Rosegger (1843–1918) je zastopan s kar ducat deli, Radicev znanec Sacher-Masoch (1836–1895) s petnajstimi in v Magdeburgu rojeni Friedrich Spielhagen (1829–1911) ³⁹² z več kot dvajsetimi deli. Sem so sodili še pustolovski romani Julesa Vernea (1828–1905), kar petindvajset jih je bilo v izposojevalnici knjig, romani Emila Zolaja (1840–1902) v francoščini, dva izvoda Balzacovega (1799–1850) romana *Les Rivalités* in mnoga druga dela. Francoski literaturi je bila poleg tega v katalogu namenjena še posebna stran, kjer je bilo navedenih približno dvajset avtorjev in njihovih del, ki so jih imeli v knjižnici. ³⁹³

³⁸⁹ Prim. ravno tam, str. 5–39.

³⁹⁰ Hackländer naj bi s svojim delom *Handel und Wandel* (1850) spodbudil k pisanju Gustava Freytaga (1816–1895) k pisanju romana *Soll und Haben*, kjer slavi sposobnost in poštenost nemškega trgovca v primerjavi s prevarantskim židovskim trgovcem in z barbarskim poljskim podeželskim prebivalstvom. Arno Schmidt (1914–1979) se je v svojem romanu *Abend mit Goldrand* (1975) spomnil pozabljenega Hackländerja in ga upodobil kot majorja Eugena Fohrbacha.

³⁹¹ Veliko uspeha pri publiku je Lindau doživel v letih 1870 do 1880 s svojimi dramami, predvsem z *Mario Magdaleno*. V letih od 1900 do 1903 je bil direktor berlinskega gledališča, od 1909 do 1917 pa dramaturg kraljevske gledališke hiše. Nekaj časa je Lindau veljal za najbolj znanega kritika v Berlinu. Več o njem prim. Wilhelm, Lindau, str. 574–575.

³⁹² Pisal je romane in novele, pa tudi drame, čeprav nimajo neprecenljive literarne vrednosti. Njegov roman *Problematische Naturen*, ki si ga je bilo mogoče izposoditi tudi v ljubljanski knjižnici, je nastal pod vplivom Karla Gutzkowa (1811–1878). Glede na tematiko in tehniko pisanja lahko v Spielhagnu prepoznamo predhodnika Eduarda Keyserlinga (1855–1918).

³⁹³ O recepciji francoskih avtorjev v Sloveniji prim. dela Toneta Smoleja in sicer: *L'Assommoir et l'oeuvre romanesque d'Ivan Cankar*; *Slovenska recepcija francoske na-*

Na knjižnih policah je bilo zastopanih tudi veliko avtoric. Med knjigami najdemo pet romanov, dve noveli in eno zbirko pesmi Marie von Ebner-Eschenbach (1830–1916), dvajset romanov Natalie von Eschstruth (1860–1939), eno novelo Luise Ernesti (ps. za Luise Ernestine Malvina von Humbracht; 1825–1891), hčerke pruskega oficirja, ki je svoje novele objavljala tudi v nedeljski literarni prilogi *Marburger Zeitung*,³⁹⁴ en roman in zbirko krajših zgodb Margarethe Halm (ps. za Alberto Maytner, roj. von Wilhelm; 1835–1898), ki je prijateljevala z Robertom Hamerlingom (1830–1889). Slednji, ki je od 1855 do 1866 živel v Trstu in svoje pesmi objavjal v tamkajšnjih časopisih in njihovih literarnih prilogah,³⁹⁵ je bil v knjižnici zastopan le z enim naslovom, novelo *Die Waldsängerin*. V knjižnici so bila še dela Helene von Hülsen (1829–1892), novele in kritični spisi Isabelle Nowotny (ps. Ida Klein; 1828–1899), dve noveli in en roman Emme Laddey (1841–1892), številna dela v Gorici živeče pisateljice Marie von Egger-Schmitzhausen (ps. Paul Maria Lacroma; 1852–1929), devet romanov – od desetih objavljenih – turingijske pisateljice Frederike Henriette Christiane Eugenie John (1825–1887), ki je objavljala pod psevdonimom E[ugenie] Marlitt in velja za prvo avtorico uspešnic na svetu.³⁹⁶ V knjižnici je bilo tudi osem romanov in nekaj novel nobelovke Berthe von Suttner (1843–1914).³⁹⁷

---

turalistične proze; Slovenska recepcija Émila Zolaja ter leta 2008 objavljeno monografijo *Iz francoskega poslovenjeno. Prispevki za zgodovino slovenskega literarnega prevoda*.

³⁹⁴ Luise Ernesti je v *Marburger Zeitung* oz. v nedeljski prilogi časopisa *Sonntags-Beilage der Marburger Zeitung* objavila noveli »Nur ein Bauer« (št. 106, 109, 112, 115, september 1888) in »Stille Wasser sind tief« (št. 70, 73, 76, 79, 82, 85, 88, avgust 1888). O objavah v ilustriranem časopisju na Spodnjem Štajerskem prim. Kramberger, Na straneh ilustriranih časnikov, str. 397–412.

³⁹⁵ Prim. Žigon, *Deutschsprachige Presse in Slowenien*, let. 13, str. 155–213, tu str. 190–194.

³⁹⁶ E. Marlitt je bila sodelovka leipziškega lista *Die Gartenlaube* in je v letih 1865 do 1880 veliko pripomogla k temu, da se je naklada časopisa dvignila s 100.000 na 400.000 izvodov. Njena prva novela je izšla leta 1866, tako kot tudi njen prvi roman *Goldelse*, ki je bil na razpolago tudi ljubljanskim bralcem v izposojevalni knjižnici. Njeni romani govorijo o tem, da je zelo dobro poznala življenje na dvoru ter da je imela neizmerno rada domačo Turingijo. Več o njej prim. Merbach, *E. Marlitt*; prim. tudi Andermatt, *Haus und Zimmer im Roman*.

³⁹⁷ Leta 1905 je Bertha Suttner kot prva ženska dobila Nobelovo nagrado za mir.

Knjige, ki so v katalogu oštevilčene od 1 do 869, so bile razvrščene po naslednjih skupinah: 1. *Eine Anthologie deutscher Classiker*; 2. *Classiker*; 3. *Bachem's Roman- und Novellensammlung*; 4. *Bibliothek der Gesammt-Literatur*; 5. *Engelhorn's Roman-Bibliothek*; 6. *Collection Spemann*; 7. *Jugendbibliothek*; 8. *Gressner's Collection*; 9. *Theater-Stücke*; 10. *Gedichte*. Tem je sledil še dodatek (*Nachtrag*) na treh straneh s popisom tistih naslovov, ki so na knjižne police prišli v času, ko je bil katalog že pripravljen za tisk.³⁹⁸

Med nemškimi klasiki (*Anthologie deutscher Klassiker*), ki je štela 45 naslovov, najdemo Klopstocka, Lessinga, Wielanda, Gellerta, Kleista in druge avtorje. Med klasike (*Klassiker*) pa je Radicseva uvrstila Heinricha Heineja, Gustava Freytaga, Friedricha Schillerja, Johanna Wolfganga Goetheja, pa tudi *Poetische Schriften* izpod peresa graškega pesnika in zgodovinarja Johanna Kalchberga (1765–1835), skupaj 82 naslovov. Skoraj vse knjige, ki so izhajale v različnih zbirkah, so bile dostopne v knjižnici. Domnevati smemo tudi, da jih je Radicseva prejela po ugodni ceni, sodeč po zelo naklonjenih in pohvalnih recenzijah, ki jih je v časopisju o tovrstnih zbirkah objavljala.³⁹⁹ Knjižnica je ponujala tudi 90 naslovov dram, med njimi dela Nestroya, Schillerja, Grillparzerja, Ibsna, Kotzebueja, Shakespeara, pa tudi *Die Waffen nieder* izpod peresa Berthe von Suttner, *Das Herz* avtorice Ide Klein ter delo Nataly Eschstruth *Der kleine Rittmeister*. Med knjigami je bilo še 92 naslovov pesniških zbirk. V rubriko *Jugend-Bibliothek* pa je sodilo branje za mladino.

Večinoma je knjižnica Radics-Kaltenbrunnerjeve bralcem ponujala nemška dela, le majhen delež (60 naslovov) je francoskih. Na policah knjižnice ni bilo najti del kranjskih avtorjev, pogrešamo Gagerna, Grūna, tudi Pesjakovo. Ravno tako v knjižnici ni bilo slovenskih knjig. Preseneča tudi, da v katalogu naletimo na zgolj štiri Radicseve publikacije: turistični in kulturnozgodovinski vodnik *Das Bad Gallenegg* (1885), daljšo razpravo *Die k. k. Post in Krain* (1896), ki jo je Radics izdal ob odprtju nove poštne zgradbe v Ljubljani po potresu leta 1895, ter zgodovinski študiji *Die Fürstinnen des Hauses Habsburg in Donna Leonor v. Portugal und Anderes*.⁴⁰⁰

³⁹⁸ Prim. *Katalog der Leih-Bibliothek*, str. 56–58.

³⁹⁹ Prim. npr. objavo recenzije zbirke *Engelhorn's Allgemeine Romanbibliothek*, ki jo je objavila v deseti številki *Erste Beilage zum »Gmundner Wochenblatt«*, 14. januarja 1895, str. 99.

⁴⁰⁰ Prim. *Katalog der Leih-Bibliothek*, str. 26.

Cilj Radicseve je bil, da ljubljanskemu bralstvu predstavi knjige evropskih klasikov, jim približa svetovno literaturo ter jih seznaniti z aktualnimi literarnimi deli sodobnikov, saj si je prizadevala, da so vse novosti s knjižnega trga čimprej prišle na police njene izposojevalnice knjig. Pri tem ne moremo spregledati, da je bila knjižnica najboljše založena z deli avtorjev in avtoric, ki jih je Radicseva poznala osebno ali posredno zaradi ocenjevanja njihovih del. Manj posluha je imela za domoznansko literaturo in zaradi tega okusu Kranjcev ni vedno in povsem ugodila. Sklepati smemo, da je bil njen osnovni namen razsvetljevati in izobraževati ljubljansko bralstvo, predvsem bralke, in jim omogočiti, da spoznajo tedanje popularne avtorje in imajo stik tudi z velikimi imeni literarnega sveta. Nikakor ni podcenjevala pomena izobraževanja otrok in mladostnikov, ki so na policah knjižnice našli tudi dela, primerna njihovi starosti. S svojo knjižnico je prinesla življenje na kulturno področje v Ljubljani, skrbela za razvoj bralne kulture nasploh, obenem pa je njena knjižnica na neki način postala zbirališče vedoželjnih bralcev.

Zadnja želja Radicseve je bila, da po njeni smrti vse knjige – vključno s knjižničnim inventarjem kakor tudi pohištvo, posodo in druge gospodinske reči – dobi najmlajša hčerka Paula z Dunaja. Maja 1919 je napisala oporoko:

Mein Testament.

Schon im Jahre 1915 unterm 1. Mai verfaßte ich ein Testament mit ähnlichen Bestimmungen wie ich solche heute niederschreibe, und in der Folge am 29. Juli 1915 noch ein zweites gleichen Inhalts. Nun hat sich infolge der schweren Kriegszeit die Notwendigkeit herausgestellt, mehrere der in dieselben beiden Testamenten namentlich angeführten Gegenstände zu veräußern, wodurch dieselbe ihre Giltigkeit verloren haben. Aus diesem Grunde habe ich eigenhändig die beiden Testamente vernichtet, und bezeuge dies bei vollem Verstand und gesundem Sinne gethan zu haben. // Die in beiden Testamenten enthaltenen Bestimmungen, daß sowohl die Bibliothek sammt allem dazu gehörigen Inventar, meiner jüngsten Tochter Paula von Radics gehört, sowie überhaupt alles, was ich an Möbiliar, Geschirr und Hausrat aller Art hinterlaße, wiederhole ich hiermit nochmals. // Die Verzichtleistungen meiner beiden ältesten Kinder Erwin und Marie liegen hier bei. // Hedwig von Radics // Laibach, 17. Mai 1919.⁴⁰¹

⁴⁰¹ Najberger, *Mein Testament* (lastnoročno napisana oporoka Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner).

Paula Walland je fond knjižnice odpeljala s seboj na Dunaj. Redke knjige so po njeni smrti našle svoj dom v Zagrebu, v zasebnem arhivu družine Radics in nosijo žig knjižnice, za drugimi pa se je sled izgubila.

Po velikonočnem potresu leta 1895

Za veliko noč, 14. aprila 1895, je Ljubljano prizadel potres. Gmotna škoda je bila ogromna, na srečo pa naravna katastrofa ni terjala več kot deset življenj. Kmalu zatem so začeli Radicsevi, zato ker je bila hiša na Igriški potrebna obnove, razmišljati o selitvi v novo, večje stanovanje. Najkasneje leta 1900 so se preselili v bližnjo Erjavčevo ulico v dvosobno stanovanje v visokem pritličju s kuhinjo in kabinetom, ki ga na Igriški niso imeli.⁴⁰² Selitev je zakoncema omogočila tudi finančna podpora nemške ustanove *Schillerstiftung*, ustanovljene leta 1859 z namenom, da pomaga zaslužnim ustvarjalcem in njihovim svojcem v finančni stiski, če zbolijo ali ko ostarijo. Čeprav zakonca Radics nista sodila v ožji krog avtorjev, ki jih je ta ustanova finančno podpirala, sta v leta 1897, kakor tudi še dvakrat v začetku 20. stoletja prejela njeno denarno pomoč. S tem denarjem, prihranki in honorarji sta si privoščila nov dom, Radics pa je lažje nadaljeval s pisanjem monografije o Valvasorju.

Leta 1906, ko je praznoval svoj sedemdeseti rojstni dan, je Radics zadnjič prejel podporo Schillerjeve ustanove. V kratkem pismu se je prisrčno zahvalil tedanjemu predstojniku ustanove, weimarskemu ministru Carlu von Rotheju, ki je na tak način izkazal priznanje Radicsevimi prizadevanjem na področju nemške literarne ustvarjalnosti. Poleg tega je Radics v zahvalnem pismu zapisal še, da ga je novica o denarni pomoči toliko bolj razveselila, ker ga je dosegla ravno za sedemdeseti rojstni dan:

Hoher Vorort!⁴⁰³ Genehmigen den Ausdruck des ganz besondern und tiefgefühlten Dankens für die huldvolle Anerkennung der Bestrebungen des ganz ergebenst Gefertigten in Angelegenheit der Aufrechterhaltung der culturellen Beziehungen deutscher litterarischer Thätigkeit sowie für die gütigst zuerkannte ansehnliche Aushilfe. Dieselbe hat für den durch 50jähriges litterarisches Wirken eben erst vor wenigen Tagen zu seinem 70. Geburtstage hierorts deutscherseits Geehrten einen um so erfreuenderen Nachklang hervorgerufen!

---

⁴⁰² ZAL, LJU 504, popis prebivalstva iz leta 1900, Erjavčeva ulica.

⁴⁰³ »Vorort« v pomenu »Vorstand einer überregionalen Körperschaft«, predstojnik nadregionalne ustanove.

Genehmige ein hoher Vorort in Wiederholung meines und meiner Frau innigsten Dankes die Versicherung unentwegter hingebungsvollster Ergebenheit [...]»⁴⁰⁴

Za svoj praznik je Radics prejemal čestitke z vseh koncev in krajev.⁴⁰⁵ Vest o njegovem jubileju je objavil *Laibacher Zeitung*, dobesedno pa jo je povzel dunajski list *Der Salon*.⁴⁰⁶ V »Ljubljancanki« beremo, da je Radics zgodovinar prvega razreda, ki se mu mora znanstveni svet zahvaliti za številna obsežnejša in manj obsežna dela,⁴⁰⁷ nepodpisani avtor prispevka pa je na koncu izrazil še upanje, da bo Radicsevo življenjsko delo o Valvasorju, ki ga je pripravljal, kmalu izšlo:

Herr Peter v. Radics ist seit langen Jahren ein geschätzter Mitarbeiter unseres Blattes, und so gereicht es uns zu besonderer Freude, den treuen Mitarbeiter zu seinem Feste zu beglückwünschen, wobei noch dem Wunsche Ausdruck gegeben werden mag, daß es ihm gegönnt wäre, sein Lebenswerk, an dem er schon jahrelang unentwegt arbeitet, seinen »Valvasor«, fertigzustellen, ihm, dem berufenen Historiographen zum Ruhme des größten krainischen Historikers und zur Ehre des Landes Krain, dessen Namen er wie einstens Valvasor durch seine Schriften getragen!⁴⁰⁸

Dobre želje »Ljubljancanke« so se uresničile čez štiri leta. Kranjska hranilnica je leta 1910 finančno podprla izdajo monografije, s katero je Radics zaslovel in dobil naslov cesarskega svetnika. Dve leti zatem, tik pred svojim šestinsedemdesetim rojstnim dnevom, 24. septembra 1912, je Peter pl. Radics zaradi odpovedi pljuč⁴⁰⁹ umrl. *Slovenec* je poročal:

Včeraj je preminul v svojem stanovanju, Erjavčeva cesta št. 4, pisatelj P. P. pl. Radics. Rajnik je bil tipična podoba naših mestnih ulic in istotako tipična osebnost v domoznanski literaturi, osobito tam, kjer je bilo treba obelodaniti notice iz arhivskih virov. Porodil se je pl. Radics v Postojni 26. septembra 1836; pogreb bode imel torej ravno na svoj 76letni rojstni dan [...] Z njim je stopil s prizorišča mnogostransko delaven mož, Kranjec stare korenine in smeri. N. v. m. p.⁴¹⁰

---

⁴⁰⁴ GSA, 134/62,1: Radicseva zahvala za finančno pomoč, 18. oktober 1906.

⁴⁰⁵ NMS, Radicseva zapuščina, TE 1 / I / B: čestitke Radicsu za sedemdeseti rojstni dan (1906).

⁴⁰⁶ *Der Salon*, št. 28, 1. oktober 1906, str. 9.

⁴⁰⁷ Prim. *Laibacher Zeitung*, št. 218, 24. september 1906, str. 2044.

⁴⁰⁸ Ravno tam.

⁴⁰⁹ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 2: mrliški list.

⁴¹⁰ Anonimno, Peter Pavel pl. Radics umrl, *Slovenec*, št. 22, 25. september 1912, str. 4.

Pokopali so ga 26. septembra 1912 na ljubljanskih Žalah. Pogreba so se udeležili vsi vidnejši predstavniki tedanjega javnega življenja: župan Ljubljane Ivan Tavčar, pisatelj Fran Levec, župnik Ivan Vrhovec, podpredsednik Maticе Slovenske Peter Grasselli, vladni svetnik in profesor v pokoju dr. Alfred pl. Valenta, ter mnogi drugi dostojanstveniki, vladni uradniki, tožilci, uradniki in prijatelji, ki so mu izkazali zadnjo čast.⁴¹¹

Septembra 1912, ko je umrl Peter pl. Radics, je imela njegova vdova 67 let. Moža je preživela za sedem let: umrla je 16. novembra 1919 v Ljubljani. V sožalnem pismu novembra 1919, naslovljenem na najmlajšo hčerko Radicsevih, Paulo Walland (1885–1970), je profesor A. O. Puschnig posebno izpostavil človeško veličino preminule:

Novica o smrti vaše gospe matere me je močno presunila, kot da bi z njo odšel človek iz dobrih starih časov, človek, kot jih danes ne najdeš več. Ne znam opisati njenega dobrohotnega in srčnega ter le njej lastnega čutečega in duhovitega načina, kako se je pogovarjala – to je bilo zame, ko sem spoznal vašo gospo mati, nekaj novega in bila mi je ljuba in spoštovanja vredna kot moja lastna mati, ki je prav tako pred dvema letoma odšla iz mojega življenja. Kako toplo je bilo pri srcu, ko te je s svojim otroškim obrazom in prijaznimi očmi sočutno pogledala ter poslušala o tujih skrbeh in načrtih, medtem ko je na svoje skrbi pozabila. Najglobji vtis name pa je naredilo, da je, čeprav sama v hudih življenjskih stiskah, vedno živela v svetu visokih idealov ter jo je bogastvo njene duhovne polnosti in njenega kroga prijateljev izvleklo iz brezupnega vsakdana. Zato lahko rečem: Dom vaših staršev je bil zame od vseh, kamor sem zahajal, najprijetnejši in duhovno najpomembnejši v Ljubljani. Čeprav vaša mati ni bila pesnica, je bila v svoji notranjosti umetnica v pravem pomenu besede. Česa takšnega ne moreš pozabiti, kajti v vaši hiši sem pogosto naletel in s seboj odnesel čista in dobra prepričanja. V mojem srcu bo vedno svetila luč in do konca mojega življenja bo v njem ostal prijeten spomin na dobrotljivo gospo Hedwig.⁴¹²

⁴¹¹ Prim. Anonimno. Pogreb ces. svetnika pl. Radicsa, *Slovenski narod*, 27. september 1912, št. 222, str. 3.

⁴¹² Lauriacum, zapuščina Paule Walland roj. Radics: natipkano pismo prof. Puschniga iz Gradca novembra 1919. Nemško besedilo sožalnega pisma se glasi: »Ihre Nachricht vom Tode Ihrer Mama berührt mich tief und es ist mir, als wäre mit ihr ein Mensch aus der guten alten Zeit dahingegangen, wie man sie jetzt nicht mehr findet. Die unbeschreibliche gütige und herzliche Art dieser Frau, der ein Zauber der gemütvollen

Vse do svoje smrti je Radicseva živela v Ljubljani. Ulrich Kaltenbrunner kot njeno zadnje domovanje leta 1919 navaja Prešernov trg 1.⁴¹³ Po moževi smrti si je dopisovala večinoma le z najmlajšo hčerko Paulo na Dunaju,⁴¹⁴ ki jo je nekajkrat tudi obiskala. Pisma njene starejše hčerke niso ohranjena ali pa si nista dopisovali, saj je Marie živela v samostanu. Ravno tako ni izpričane obsežne korespondence s sinom Erwinom v Slavonskem Brodu, edinim izmed Radicsevih otrok, ki je imel potomce. Erwin in Anna pl. Radics sta imela hčerko, ki se je rodila 3. junija 1914 v Debrecenu na Madžarskem. Zakonca sta deklico krstila za Hedwig Anno, podpisovala pa se je večinoma Hedvika pl. Radics. Poročila se je s podpolkovnikom Stjepanom Neubergerjem (1901–1941). Njuna hčerka, Radicseva pravnukinja, Dagmar Najberger (1942), je poročena z Mladenom Wacho (1942). Tako kot njuni dve hčerki, Ira (1967) in Lara (1977), živita zakonca Najberger Wacha v Zagrebu in danes hranita zapuščino družine Radics.⁴¹⁵

---

und geistreichen Unterhaltung eigen war, war mir, als ich Ihre Frau Mama kennen lernte, etwas Neues und hat sie mir lieb und verehrungswürdig gemacht wie meine eigene Mutter, die auch vor zwei Jahren aus meinem Leben verschwand. Wie wam wurde es mir ums Herz, wenn sie mit ihrem Kindergesicht und den gütigen Augen einen anblickte und teilnahmsvoll von fremden Sorgen und Plänen sich erzählen liess, während sie so schnell ihre eigenen Sorgen zu vergessen schien. Den tiefsten Eindruck hat aber auf mich gemacht, dass sie – im schwersten Lebenskampfe – trotzdem immer in einer hohen idealen Welt lebte und dass der Reichtum ihrer geistigen Güter und ihres Bekanntenkreises sie über den oft trostlosen Alltag heraushob, sodass ich sagen muss: Ihr Elternhaus ist mir das vomehmste und geistig bedeutendste in Laibach gewesen, wieviel ich auch sonst dort verkehrt habe. Wenn ihre Mutter auch nicht gedichtet hat, sie ist innerlich eine Künstlerin reiner Art gewesen. So etwas lässt sich nicht vergessen, denn aus Ihrem Hause habe ich oft reine, hohe Gesinnungen davongetragen, und in meinem Herzen wird ein Lämpchen lichten, freundlichen Gedenkens Zeit meines Lebens unserer gütigen Frau Hedwig brennen.«

⁴¹³ Prim. Kaltenbrunner, *Die Geschichte der Kaltenbrunner*, str. 222.

⁴¹⁴ Lauriacum, zapuščina Paule Walland, pisma Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner hčerki.

⁴¹⁵ Paula pl. Radics po pripovedovanju Radicseve pravnukinje do smrti svojega moža leta 1966 takorekoč ni imela stikov z bratovo družino, ki je živela v Slavonskem Brodu in kasneje v Zagrebu. Verjetno je bil za to kriv tudi drugačen politični sistem v tedanji Jugoslaviji. Šele tik pred smrtjo je ponovno poiskala svojce ter jim zapustila nekaj knjig (večinoma Radicsevih) iz knjižnice Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner, ter nekaj redkih dragocenosti, npr. portreta očeta in matere Petra Pavla pl. Radicsa, nekaj srebrnine in vrednejše posode (prim. Najberger, oporoka Paule Walland iz leta 1966: *Mein Testament für Hedi Neuberger, meines Bruders Erwin Tochter*). Sicer pa je po pripovedovanju gospe Najberger Wacha Paula zadnja leta na Dunaju preživela sama in nadvse skromno.

Radicseva hčerka Paula okoli leta 1925 na Dunaju (Najberger).

Hčerka Radicsevega sina Erwina, Hedvika pl. Radics, z mamo Anno Eminger (1877–1968) in babico Anno Lutsch (1868–1949) ter psom Waldijem v Debrecenu leta 1914 (Najberger).

Zakonca Radics, fotografirana za božič 1899, sta skupaj delovala in ustvarjala kot pravi »team« (Najberger).

USTVARJALNA POT

Iz useh njegovih razprav, katerih število je izredno veliko, govori iskrena ljubezen do Kranjske in do njene slavne preteklosti. To žarko navdušenje obenem z neprisljano prijaznostjo in z neizčrpnim humorom si je ohranil do pozne starosti navzlic temu, da mu je življenje prineslo dokaj bridkosti.

Milan Pajk v *Ljubljanskem zvonu* leta 1912.

Ko je bilo Petru pl. Radicsu petindvajset let, je v Lloydovi zbirki *Illustrierte Reisebibliothek* v Trstu izšlo njegovo prvo delo v knjižni obliki *Adelsberg und seine Grotten*. Posvetil ga je rodnemu kraju Postojni, na katerega je bil v rani mladosti zelo navezan. V drobni knjižici z desetimi slikami, načrtom Postojnske jame ter zemljevidom železniške proge od Ljubljane do Trsta je orisal topografske značilnosti in zgodovino Postojne in opisal slovito podzemlje. Bralcem je v berljevem jeziku ter zanimivem in natančnem kulturnozgodovinskem orisu predstavil tudi preteklost in znamenitosti okoliških krajev Planine, Rakeka, Erazmove Predjame, Logatca in Sežane. Kasneje pa je ravno ljubezen do rodne Kranjske v njem vzbudila raziskovalnega duha.

Radicseve prve objave

Svoj prvi tekst, recenzijo knjige poljskega zgodovinarja Stanislawo Zaránskega (1817–1889) z naslovom *Weltgeschichte in Annalen, Chroniken- und Historienreise*, je Peter pl. Radics objavil leta 1856 v glasilu Historičnega društva za Kranjsko *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*.⁴¹⁶ Tedaj mu je bilo komaj dvajset let ter je ravno začel s študijem v Gradcu. Njegovo zanimanje za zgodovino se ne kaže le v izbiri smeri študija, temveč tudi v tem, da je bil že od 1855 dalje član leta 1844 ustanovljenega Historičnega društva za Kranjsko, kasneje pa

---

⁴¹⁶ Več o tem prim. Janša-Zorn, *Historično društvo*, str. 92–131. Historično društvo za Kranjsko je sodilo v vrsto podobnih društev po vsej Evropi. Društvo si je zadalo nalogo, zbirati gradivo o narodni preteklosti, skrbeti za etnološko blago, arheološke najdbe ter vse, kar je bilo na kakršen koli način povezano z zgodovino Kranjske. Glasilo društva *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* je izhajalo od leta 1846 do 1868.

je v društvenem glasilu objavljaj krajše zgodovinske študije ter večkrat predaval na mesečnih sestankih društva.⁴¹⁷ Od leta 1857 do srede šestdesetih let je bil tudi član Historičnega društva za Štajersko in je v njem aktivno sodeloval.⁴¹⁸ Pisal je še za literarno prilogo »Ljubljancanke«, *Blätter aus Krain*, za glasilo kranjskega deželnega muzeja *Jahreshefte des Vereins des Krainischen Landes-Museums* in objavljaj v graškem *Grazer Zeitung*, v dunajskem *Wiener Zeitung* in ljubljanskem *Laibacher Zeitung*.

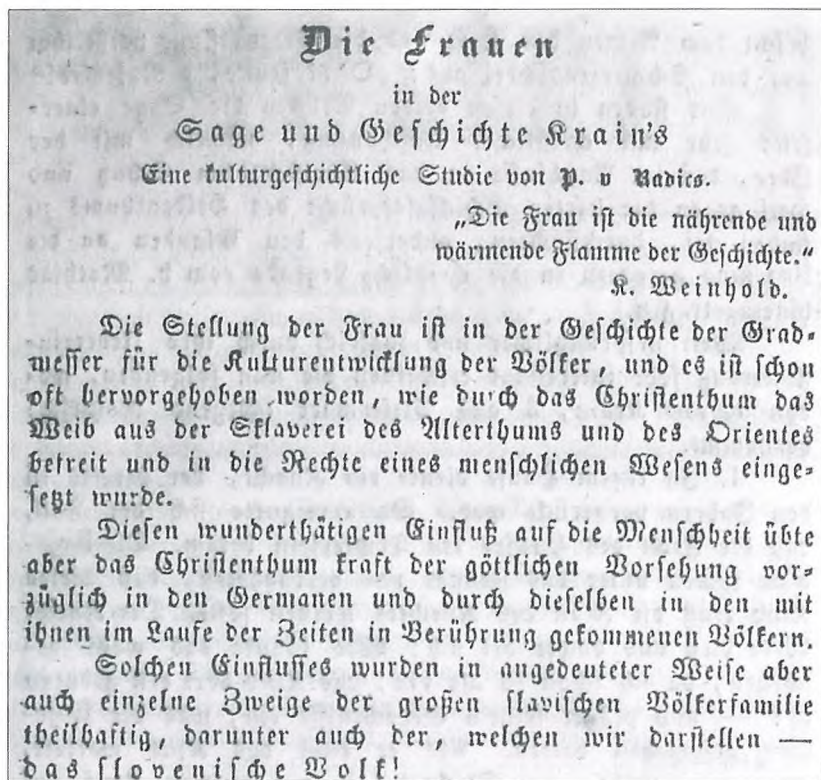
Radics je s svojimi objavami vidneje stopil v ospredje v začetku šestdesetih let. Leta 1862 je v prvi številki šestega letnika *Blätter aus Krain* začel objavljaj kulturnozgodovinsko študijo o ženskih likih v pravljici ter o ženskih osebnostih, ki so odigrale pomembno vlogo v kranjski zgodovini. Razpravi je dal naslov *Die Frauen in der Sage und Geschichte Krains* in jo je razdelil v tri dele. Uvodoma je v splošnem zgodovinskem pregledu orisal vpliv žensk na kulturni razvoj na Kranjskem, zatem je izpostavil pomen posameznih junakinj za kranjsko zgodovino. Na koncu je predstavil še ženske, ki so se poročile na Kranjsko ali so bile tu rojene in so si s svojim delovanjem zagotovile častno mesto v kranjski zgodovini. Od zgodb o rojenicah in dobrih vilah Radics preide na pokristjanjevanje ter na podlagi Prešemovega *Krsta pri Savici* oriše vlogo Bogomile, nadaljuje s kultom Marijinega čaščenja ter kot prvi izpostavi vlogo žensk v kmečkih uporih ter v času turških vpadov ter reformacije. Natančno oriše pomen terezijanskih reform za kranjsko šolstvo, delo prednic v samostanih, predvsem v Škofji Loki, čas francoskega interregnuma ter spregovori o stopnji izobrazbe žensk in o prihodnjem razvoju. Tu ugotavlja, da so na knjižnih omaricah kranjskih dam dela Goetheja, Schillerja in Heineja. Pri Heineju izpostavi njegovo, kot pravi Radics, »*vergoldetes*« *Buch der Lieder*. Poudari pa tudi, da bralke na Kranjskem poznajo in berejo ep *Amaranth*, ki ga je pod vplivom ultramontanizma v letih 1846 do 1846 napisal Oskar vitez Redwitz

⁴¹⁷ Prim. Janša-Zom, *Historično društvo*, str. 228.

⁴¹⁸ Radics je naveden med darovalci za društveno zbirko, objavljaj je v društvenem glasilu ter odkril nekaj pomembnih virov za štajersko zgodovino, v dunajski dvorni knjižnici npr. načrte za obrambo pred Turki iz leta 1600 za trdnjave Feldbach, Ptuj in Fürstenfeld. Janša-Zom piše, da ni jasno, zakaj je Radics izstopil iz društva, da pa je v tem času društvu obmilo hrbet še nekaj članov (prim. Janša-Zom, *Historično društvo*, str. 230).

(1823–1891). Ni presenetljivo, da Radics navaja ravno to zanesenjaško apologijo pozitivnega krščanstva v primerjavi z racionalizmom in panteizmom, saj je imelo Redwitzovo delo izreden uspeh in je z njim njegov avtor zaslovel.⁴¹⁹

Uvodna odstavka Radicseve študije *Die Frauen in der Sage und
Geschichte Krains*, objavljene leta 1862 v *Blätter aus Krain*.

Uvodoma je citiral misel svojega graškega profesorja Karla Weinholda.

⁴¹⁹ Do leta 1904 so ep ponatisnili kar štiriinštiridesetkrat (prim. *Biographisch-bibliographisches Kirchenlexikon*, zv. XXIII, stolpec 1161–1164).

Že v tej študiji iz zgodnjih let kaže Radics tudi zanimanje za glasbeni razvoj na Kranjskem in ocenjuje, da naj bi kranjske pianistke po zaslugi ljubljanske filharmonične družbe vedno bolj segale po delih velikih mojstrov. Pri tem ima skoraj zagotovo v mislih komponistko Anno Schmerling, poročeno Pessiak (1834–1896), ki je imela v salonu svojih staršev glasbenikov na Dunaju priložnost spoznati številne umetnike tistega časa, med njimi je osebno poznala Felixa Mendelssohna (1809–1847) in Karla Gottfrieda Wilhelma Tauberta (1811–1891), iz materinih pripovedovanj pa ji je bil znan tudi Beethoven (1770–1828).⁴²⁰

Radics v sklepu priporoča, naj dame berejo in otrokom prebirajo tudi Koseskega in Prešerna, ki ju ima za velika umetnika, pomembna za slovenski kulturni razvoj. Pravi, da bodo tako veličastna dela velikanov slovenskega naroda (*»die herrlichen Schöpfungen der 'Großen unserer Nation'«*)⁴²¹ našla pot v srca otrok, ki bodo kasneje, ko se bodo srečali z deli klasikov, znali ceniti domače umetnike. Temelja naloga mater je po Radicsevem mnenju, da svoje otroke naučijo ljubezni do domovine. V tem smislu pravi: *»Wir erkennen unsere Frauen als die Hüterinnen unserer Nationalität und als die Gründerinnen einer schönen, im Einklange mit der Entwicklung der gebildetsten Völker stehenden Zukunft unseres Volkes!«*⁴²² Med ženskimi osebnostmi, ki so se zapisale v ljudsko zavest Kranjske, navaja sv. Hemo, grofico Ano Ortenburško, Barbaro Celjsko, Marijo Terezijo, cesarico Elizabeto, Veroniko Desejško in tudi junakinje, kot je bila na primer Uršula Ferjan, ki je leta 1813 Francozom preprečila, da bi z blejskega otoka odpeljali cerkveni zaklad. Žal v svoji kulturnozgodovinski razpravi ni posegel na področje literature. V sklepni besedah našteva le nekatere avtorice (npr. Tomanovo soprogo, Josipino Urbančič Turnograjsko (1833–1854), in Matildo Prettnar, o kateri vemo le, da je objavljala v *Blätter aus Krain*, mednje pa je nekoliko nespretno pomešal tudi dve slikarki: Amalijo Oblak Hermann pl. Hermannsthal ter Terezijo Lipič Köstl.

Še zahtevnejšo nalogo si je Radics v šestdesetih letih zadal s pisanjem zgodovine Kranjske. V zvezi s to široko zasnovano monografijo si

⁴²⁰ O tem prim. Radics, *Quellenstudien*, str. 143–146. Pri Beethovnu ni natančen, saj pravi, da je ta Anno poznal že kot otroka, kar ne more biti res, saj je umrl pred njenim rojstvom.

⁴²¹ Radics, *Die Frauen in der Sage und Geschichte*, str. 35.

⁴²² Ravno tam.

je dopisoval s Petrom Hitzingerjem (1812–1862)⁴²³ in z Gregorjem Krekom (1840–1905),⁴²⁴ utemeljiteljem znanstvene slavistike v Gradcu, ki je, kot je razbrati iz pisem, po smrti Josipa Cimpermana prevajal Radicseva nemška besedila v slovenščino. K sodelovanju je želel Radics pritegniti tudi Davorina Trstenjaka, a je ta leta 1860 hudo zbolel.⁴²⁵ Del rokopisa zgodovine Kranjske je že leta 1859 ležal pri Antonu Kleinu, faktorju pri ljubljanskem tiskarju Egru,⁴²⁶ a ker Radics ni dostavil nadaljevanja, mu je tiskar 14. januarja 1862 besedilo vrnil.⁴²⁷ Isti dan je Radics Kleina prosil, naj rokopis preda Giontiniju, ki je bil založnik knjige. Leta 1862 je izšel prvi zvezek *Geschichte Krains* s prilogo *Archeologische Karte von Krain*, a v njem je Radics podal le del prazgodovinskega pregleda Kranjske. Nadaljevanje ni izšlo nikoli. Morda je Radics uvidel, da bi bilo zastavljeno delo zanj preobsežno, sodelavec pa ni uspel pritegniti. Poleg tega pa je ravno v tem času raziskoval in pisal tudi na drugih področjih.

Njegovo najbolj odmevno delo v šestdesetih letih je bila monografija o Herbardu VIII. Turjaškem (1528–1575), ki je izšla v založbi dunajskega dvornega knjigamarja Braumüllerja.⁴²⁸ S tem delom se je Radics želel oddolžiti Auerspergom, predvsem Anastaziju Grünu, za razumevanje, napotke in naklonjenost ter denarno podporo pri svojih raziskavah. Ko je v šestdesetih letih začel zbirati gradivo o slavnem Auerspergu je pisal Grünu in ga prosil za dovoljenje, da mu posveti načrtovano delo. Grof Auersperg mu je odgovoril konec oktobra 1860. Najprej se je opravičil, da zaradi selitve iz letne v zimsko rezidenco ni takoj sedel k papirju in mu odgovoril, nato pa izrazil veselje, da bo priznani zgodovinar napisal monografijo o Herbardu ter tudi zato, da se bo v posvetilu knjige pojavilo njegovo ime. Z velikim zadovoljstvom in pristrčno zahvalo je Grün privolil, da mu Radics posveti knjigo, ter mu je pri nadaljnjem delu zaželel vse najboljše:

⁴²³ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1A, št. 48: Hitzingerjevi pismi Radicsu, 5. december 1859; 23. oktober 1860.

⁴²⁴ Prim. ZAL, LJU 346, str. 6a; prim. tudi NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1A: Krekovi pismi Radicsu: št. 122, 4. maj 1861; 2. julij 1861.

⁴²⁵ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1A, št. 41: pismo Davorina Trstenjaka Radicsu, 18. december 1860.

⁴²⁶ Prim. ZAL, LJU 346, str. 6.

⁴²⁷ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 3a, št. 8: osnutek Radicsevega pisma Kleinu, 14. januar 1862.

⁴²⁸ Radics, *Herbard VIII., Freiherr zu Auersperg*.

Euer Hochwohlgeboren! // Verehrtester Herr Professor! // Vor allem erlauben Sie mir, Ihre gütige Nachricht für die, wiewohl unfreiwillige, Verspätung meiner Antwort auf Ihr so überaus freundliches und für mich so schmeichelhaftes Schreiben v. 27. d. M. in Anspruch zu nehmen. Die gerade in diesen Tagen stattgefundene Uebersiedlung aus unserer Sommer- in die Winterwohnung beraubte mich des ruhigen Plätzchens an meinem Schreibtische und somit auch der Gelegenheit meiner angenehmen Pflicht gegen Sie nachzukommen. // Der Inhalt Ihrer geehrten Mittheilung mußte mich in doppelter Beziehung mit Freude und Dank erfüllen, denn erstens halte ich es für eine glücklich gewählte eines vaterländischen Historikers würdige Aufgabe, das Leben und Wirken Herbarths von Auersperg in einer Monographie zusammenzufassen und zweitens kann ich mich nur beglückt und geehrt fühlen, wenn Sie meinen Namen mit Ihrem vielversprechenden Werke in Verbindung bringen wollen. Mit wahren Vergnügen und herzlichstem Danke nehme ich daher Ihr freundliches Anerbieten an und meine besten Wünsche begleiten Ihr schönes Unternehmen [...]⁴²⁹

Radics se je z monografijo o baronu Herbardu VIII. Turjaškem, posvečeno Anastaziju Grünu, izkazal za izvrstnega poznavalca življenjske poti Turjaškega. Ljubljanski list *Blätter aus Krain* v deseti številki leta 1862 ni hvalil le obsega in ličnega izgleda knjige, temveč je izpostavil tudi, da je slednja prava zakladnica zgodovinskega gradiva. Tako beremo, da je Radicsevo delo »ein stattliches, umfangreiches, in typischer Beziehung sehr schön ausgestattetes Buch, reich an geschichtlichem Materiale.«⁴³⁰

S Herbardom VIII. je Radics napisal veliko delo. Čeprav je honorar, ki ga je za delo prejel, prinesel razočaranje, saj mu je dunajski založnik Braumüller zanj odštél borih 60 goldinarjev,⁴³¹ se je mladi avtor upravičeno lahko veselil odziva kritikov. V obširni recenziji v treh nadaljevanjih⁴³² ga je anonimni avtor, podpisan kot »-e« poimenoval »der junge Erforscher krainischer Geschichte«,⁴³³ torej mladi raziskovalec kranjske preteklosti in hvalil njegovo delo, napisano na podlagi do tedaj neznanih arhivskih virov. Radicseva razprava vse do danes ni izgubila svo-

⁴²⁹ Grünovo pismo Radicsu, poslano iz Gradca 30. oktobra 1860; cit. po Radics, *Anastasius Grün*, str. 193.

⁴³⁰ *Blätter aus Krain*, št. 10, 8. marec 1862, str. 40.

⁴³¹ Prim. ZAL, LJU 346, str. 7.

⁴³² *Blätter aus Krain*, št. 13, 22. marec 1862, str. 52, št. 14, 5. april 1862, str. 55–56, št. 15, 12. april 1862, str. 59–60.

⁴³³ *Blätter aus Krain*, št. 13, 22. marec 1862, str. 52.

je vrednosti, saj velja za najpopolnejše delo o junaku iz 16. stoletja, ki je padel v vojni proti Turkom leta 1575.⁴³⁴

Potem ko je študija o baronu Herbardu VIII. Turjaškem naletela na ugoden odziv bralstva, strokovnjakov in rodbine Auersperg, se je Radics odločil, da se bo lotil jezikovnih in zgodovinskih, topografskih in jezikovnih raziskav Kočevske. Leta 1862 je prosil Anastazija Grüna, naj ga priporoči vplivnemu Karlu Viljemu (Carlosu) knezu Auerspergu (1814–1890), četrtemu vojvodi Kočevskemu, od leta 1861 predsedniku gosposke zbornice, ki je bil obenem tudi cesarski, kraljevi in tajni svetnik. Knez je pokazal zanimanje za Radicseve raziskave in ga je povabil na Kočevsko. Tu naj bi se lotil iskanja podatkov in pisanja.

Konec poletja 1862 se je Radics odpravil proti Kočevju. Tu je verjetno pod vplivom pozitivnih ocen in zaradi uspeha, ki mu je ga je prinesel *Herbard*, pričakoval velik in odmeven sprejem. Poleg tega so se o Radicsevih raziskovalnih načrtih, ki se jih je lotil po naročilu kneza Auersperga osebno, razpisali številni časopisi. Toda ob Radicsevem prihodu na Kočevsko so se pojavile nepričakovane težave. Ne le, da ga upravitelj Auerspergovega posestva ni pričakal, še več, sploh ga ni bilo v Kočevju, za bivanje in delo pa so mu v gradu dodelili le majhno, skromno sobico, medtem ko bi za ostale izdatke in stroške moral poskrbeti sam. Bil je ogorčen, a si ni upal pisati knezu. Čez nekaj dni, 3. septembra 1862, je segel po papirju in peresu – edinem, kar mu je še ostalo, kajti – tako Radics: »*Ich [bin] von allen materiellen Hilfsmitteln entblößt, nur auf den Erwerb meiner Feder beschränkt*«,⁴³⁵ in potožil grofu Auerspergu:

Als ich in von Sr. Durchlaucht in Ober St. Veit empfangen wurde und die gestellte Bitte erfüllt sah, so reiste ich mit einem Theile der von Euer Hochgeboren überkommenen Unterstützung von Wien ab, während die Notiz, daß ich im Auftrage Sr. Durchlaucht nach Gottschee gesendet sei durch alle Zeitungen gieng und von den deutschen Fachblättern mit Freuden begrüßt wurde. Als ich nun hier ankam, fand ich zu meinem nicht geringen Erstaunen, daß hier beim Forstamte bloß die Anweisung auf ein Zimmer im Schlosse eingelangt war – den Lebensunterhalt sollte ich selbst schaffen. Der Forstmeister kam erst diese Tage heim und so sende ich heute ein Schreiben an Sr. Durchlaucht nach Wlašim, worin ich um Abhilfe bitte. Nun erlaube ich mir Euer Hochgeboren im In-

⁴³⁴ Prim. Preinfalk, *Auerspergi*, str. 94.

⁴³⁵ Prim. KFU, zapuščina AG, Radicsevo pismo Grünu, 3. september 1862, str. 1.

teresse der deutschen Wissenschaft um günstige – nochmalige – Fürsprache bei Sr. Durchlaucht, da nur ein Missverständnis Ursache davon sein kann, daß dieser für mich keineswegs gleichgültige für Sr. Durchlaucht wol ganz unerhebliche Fall eingetreten ist.⁴³⁶

Anastazij Grün je nemudoma posredoval pri knezu Carlosu in že 21. septembra 1862 se mu je Radics zahvalil za »*Hochdero gnädige Verwendung bei Seiner Durchlaucht dem Herrn Präsidenten*« in dodal, da si bo moral izkazano naklonjenost še zaslužiti, vendar, tako Radics, to ne bi smelo biti težko, saj mu ne manjka volje in raziskovalne vneme.⁴³⁷ In res se je zavzeto lotil dela ter rezultate svojih raziskav objavil leta 1864 v daljši razpravi v reviji *Oesterreichische Revue*⁴³⁸ ter v krajših člankih v časniku *Wiener Zeitung*.⁴³⁹

Jeseni 1863 je začel razmišljati o tem, da bi začel pisati zgodovino Turjaških. Oktobra je o tem seznanil cesarskega tajnega svetnika in vrhovnega komornika Vincenca Karla kneza Auersperga (1812–1867). Upal je, da ga bo uspel navdušiti za projekt ter seveda tudi, da bo tako dobil denar, ki bi ga za raziskavo nujno potreboval. Toda pragmatični Auersperg je sodelovanje zavrnil. Zahvalil se je za poslano knjigo o Herbardu VIII. Turjaškem, nad Radicsevimi načrtom, da napiše zgodovino rodbine, pa ni bil navdušen. Skeptičen je bil predvsem zaradi visokih stroškov, ki bi utegnili nastati, še zlasti zaradi zamudnega znanstvenega dela in mnogih potovanj, ki bi jih terjala raziskava. Poudaril je, da so to nepredvidljivi izdatki in kot primer navedel, da je pred kratkim naročil kopiranje slike *Bitka pri Sisku* ter računal na to, da ga bo delo stalo okoli 400 do 500 goldinarjev. Vendar se je uštel in je moral na koncu plačati štirikrat več. Zato morebitnih Radicsevih stroškov nikakor ni bil pripravljen prevzeti:

Was aber Ihr Projekt, die Geschichte des Hauses von Auersperg zu schreiben und herauszugeben, so kann ich leider Ihnen in dieser Richtung weder den gewünschten Auftrag zur Vornahme dieser Arbeit geben, noch sonst eine Unterstützung meinerseits zukommen lassen, denn allererst weiß ich nicht, welche Quellen Sie zu benützen gedenken,

⁴³⁶ Ravno tam, str. 2–3.

⁴³⁷ Prim. ravno tam, str. 1.

⁴³⁸ Prispevek z naslovom »Die altdeutsche Colonie Gottschee in Krain« je Radics objavil v tretjem (str. 210–221) in četrtem zvezku (str. 210–231) leta 1864.

⁴³⁹ Da je objavljal tudi v *Wiener Zeitung*, navaja Radics leta 1885 v avtobiografiji (prim. ZAL, LJU 329).

da die vielen derselben in dieser Richtung schon benützt wurden, und dann ist es der Kostenpunkt, der nicht außer Acht gelassen werden darf. Ich weiß es aus Erfahrung, wie leicht alle Vorberechnungen bei einem derartigen zeitraubenden, die Vornahme weiterer Reisen erheischenden Unternehmen illusorisch werden, und habe mir diesfalls erst heuer die neuerliche Überzeugung verschafft, als ich das Gemälde »die Schlacht bei Sissek« copieren ließ, welche Arbeit ich nach meinem dafürhalten höchstens auf 4 bis 500 fr. schätzte, mich aber in der Wirklichkeit nun 2000 fr. kostete.

Ich befürchte, Euer Wohlgeborn sind wegen des großen Umfanges der Arbeit und des im voraus gar nicht zu bestimmen möglichen Zeitaufwandes kaum in der Lage, die Kosten des Unternehmens genau zu berechnen und deshalb auch kann ich solches in keiner Weise auf meine Kosten in Gang bringen.⁴⁴⁰

Ko je Radics uvidel, da finančne podpore ne bo dobil, je svoj prvotni načrt opustil ter je tematiko obravnaval v številnih člankih. Knez Carlos mu je zatem zaupal nalogo,⁴⁴¹ da uredi in popiše knjige v turjaški knežji, fidejkomisni knjižnici.⁴⁴² Domneva, da je doslej izgubljeni popis shranjen v zapuščini v Ljubljani, je bila napačna. Žal se je pri nadaljnjih arhivskih raziskavah izkazalo, da seznama ni niti v Zagrebu. Radics sam poroča, da je imel v rokah prav vsako od več kot 7000 knjig.⁴⁴³ Vsekakor je bil

⁴⁴⁰ NMS, Radicseva zapuščina, TE 1 / II / D, št. 4: pismo Vincenca Karla Auersperga, Schloß Slatinan (Slatiňany na Češkem), 12. oktober 1863.

⁴⁴¹ O tem Radics piše v uvodu svojega članka o knežji knjižnici »Die Hausbibliothek der Auersperge« v reviji *Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekwissenschaft* januarja leta 1878 na strani 10.

⁴⁴² Prvi popis knjig v knjižnici iz leta 1668 je dal izdelati deželni glavar Volf Engelbert Turjaški. Popis je delo tedanjega bibliotekarja Janeza Ludvika Schönlebna (1618–1681). V prepisu iz leta 1762 ga hranijo na Dunaju (HHStA, FAA, VII Laibach, A 14/4 conv. 1 Laibach-Fürstenhof 1729–1895). Knjige iz knjižnice so danes razkropljene vsepovsod, predvsem v Kongresni knjižnici v ZDA, pri nas v NUK-u, v knjižnici NMS ter v številnih zasebnih zbirkah. Katalog zbirke ni bil objavljen nikoli, ravno tako ni znan natančnejši opis rokopisov. Radics, ki se sklicuje na rokopisni knjižnični katalog, govori o osemnajstih tematskih sklopih knjig v katalogu, ki pa se le delno ujemajo z današnjo katalogizacijo knjig v Kongresni knjižnici (prim. Fagin Davis, Wolfgang Engelbert pl. Auersperg, str. 193–213). Nekaj knjig iz knjižnice hrani dr. Jernej Sekolec, ljubiteljski zbiralec redkih tiskov, pomembnih za Slovenijo. Zahvaljujem se mu za napatke ter posredovane naslovnice nekaterih tiskov, na katerih je prepoznati Radicseve zaznamke.

⁴⁴³ »[...] jedes Buch der höchst interessanten, an 7000 Bde zählenden Sammlung [ist] mehrmals durch meine Hände gegangen [...]« (prim. Radics, *Die Hausbibliothek der Auersperge*, str. 10).

eden redkih, ki so poznali knjigo *Orbis Lusus* (*Svet je igra ali igra geografije*), disertacijo Volfa Engelberta pl. Auersperga (1610–1673), ki so jo leta 1659 natisnili v Gradcu in je bila shranjena v fidejkomisni knjižnici. To ne bi bilo nič posebnega, če ne bi šlo za zanimivo in zahtevno geografsko igro iz 17. stoletja, ki jo poleg Radicsa⁴⁴⁴ omenjajo le redki viri. Nemški leksikoni iger iz 17. in 18. stoletja je ne navajajo, ker je niso poznali.⁴⁴⁵

Radics se je urejanja knežje knjižnice lotil sistematično in že konec leta 1863 objavil prvo razpravo o njej v literarni prilogi dunajskega *Wiener Zeitung*,⁴⁴⁶ v sedemdesetih letih pa še občiren prispevek v dresdenski bibliotekarski reviji *Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekwissenschaft*.⁴⁴⁷ Delo za Turjaške je Radicsu prineslo nekaj denarja, a dobro poznanstvo s knezom Carlosom so mu zamerili Slovenci, saj jim knezova liberalna politika ni bila povšeči in so imeli druženje s knezom za izdajstvo.⁴⁴⁸

Skromni honorarji v šestdesetih letih

Radics se je v šestdesetih letih prebijal iz dneva v dan s skromnimi honorarji. Pogosto se je zgodilo tudi, da člankov, ki jih je pošiljal na naslove različnih uredništev, niso objavili. Leta 1862 je pisal novomeškemu občinskemu svetu, da pripravlja zgodovino Novega mesta, ki naj bi izšla ob petstoletnici ustanovitve mesta, leta 1865. Bil je prepričan, da bo občinski svet zamisel podprl ter ga uradno pooblastil in mu

⁴⁴⁴ Delo navaja Radics v monografiji o Anastaziju Grünu (prim. Radics, *Anastasius Grün*, str. 180).

⁴⁴⁵ Sekolec, O družabni igri kranjskega plemiča, str. 365–386.

⁴⁴⁶ Radics, Die Fürst Carlos von Auersperg'sche Hausbibliothek, str. 624–631.

⁴⁴⁷ Radics, Die Hausbibliothek der Auersperge, str. 50–55. Članek je nameraval objaviti tudi v leipziškem bibliotekarskem časopisu *Serapeum. Zeitschrift für Bibliothekwissenschaft, Handschriftenkunde und ältere Litteratur*, vendar ga v časopisu, ki ga hrani dunajska ÖNB (sig. 105686-B. Han) v šestdesetih letih ni objavil.

⁴⁴⁸ Knez Auersperg si je kot predsednik deželnega komiteja za izgradnjo dolenske železnice prizadeval, da bi povezava med Ljubljano in Karlovcem potekala po zgornji Krki. S tem bi bila do njegove železame na Dvoru speljana prometna povezava. Slovenci so načrtu nasprotovali, saj so v železarni videli zgolj nemški kapital. Kako osovražen je bil knez, priča tudi to, da sta Karel Rudež in Janez Trdina leta 1872 od Bleiweisa, ki je bil član komiteja za izgradnjo železnice, zahtevala, da iz omenjenega organa izstopi (prim. Preinfalk, *Auerspergi*, str. 266–267).

izdal naročilo za pisanje monografije. Toda ponudba ni bila sprejeta.⁴⁴⁹ Slabo pa je kazalo tudi v Trstu. Julija 1862 mu je urednik časopisa *Illustriertes Familienbuch* Julius Ohswaldt sporočil, da ne bo več objavljaj njegovih novih prispevkov, dokler ne bodo natisnili vseh, ki še čakajo na objavo.⁴⁵⁰ Razmere se do jeseni leta 1863 niso izboljšale. Ko je Radics povprašal, ali sme tržaškemu uredništvu poslati nove članke, je dobil iz Trsta odgovor, da imajo na mizi še vedno precej njegovih neobjavljenih besedil. Vendar pa je Ohswaldt dopisal, da mu sme poslati na ogled svoje rokopise, če so le-ti vsesplošno kulturno-zgodovinsko zanimivi in niso namenjeni le ozkemu krogu bralcev.⁴⁵¹ Radics mu je poslal članek o Valvasorju, *Freiherr von Valvasor*, a Ohswaldt je v pismu 12. oktobra 1863 objavo odklonil, češ da je besedilo predolgo ter namenjeno bralstvu, ki tematiko delno že pozna. Če bi tekst dejansko objavil v svojem listu, ugotavlja Ohswaldt, bi ga moral skržiti in objaviti le kratko notico o Valvasorju in njegovem življenjskem delu *Slavi vojvodine Kranjske*.⁴⁵²

O tem, kako na tesnem je bil takrat z denarjem, govorijo pisma Anastaziju Grünu, kjer ga Radics redno prosi za denarno pomoč. Od jeseni leta 1862 je, upajoč, da mu bo to kasneje prineslo mesto skriptorja v ljubljanski licejski knjižnici, veliko raziskoval na Kranjskem. Pozimi mu je hudo zbolela mati in nemudoma se je moral vrniti k njej na Dunaj. Nenačrtovani izdatki so ga močno udarili po žepu, zato je

⁴⁴⁹ Prim. ZAL, LJU 346, str. 6b. Leta 1865 je Radics v časniku *Triglav*, ki ga je urejal, priobčil daljši prispevek o Novem mestu z naslovom »Rudolfswerth. Am 7. April 1365 (*Triglav*, št. 28, 7. april 1865, str. 121–122). O zgodovini Novega mesta več v obsežni monografiji Staneta Grande (prim. Granda, *Novo mesto*).

⁴⁵⁰ Tržaški *Illustriertes Familienbuch* je avtorjem plačeval 40 goldinarjev za avtorsko polo (prim. ZAL, LJU 346, str. 4). Radics je leta 1860 za prispevek o Auerspergih dobil 25 goldinarjev honorarja (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1A, št. 120: pismo uredništva *Illustriertes Familienbuch*, 10. december 1860). Do julija 1862 je Radics uredništvu poslal preko sto svojih prispevkov in če bi objavili vse, bi njegov honorar znašal več kot 3000 goldinarjev (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1A, št. 120: pismo uredništva *Illustriertes Familienbuch*, 9. julij 1862).

⁴⁵¹ Ravno tam, pismo uredništva *Illustriertes Familienbuch*, 12. oktober 1863. Urednik je zapisal, da bi članke objavil in zapisal: »Dies soll indes kein Hinderniss sein, wenn die von Ihnen geschriebenen Aufsätze vom so allgemeinen culturhistorischen Interesse sind, daß auch die außerösterreichischen Leserkreise dieselben mit Befriedigung aufnehmen würden.«

⁴⁵² Ravno tam.

Die Redaction des Illustrierten Familienbuches

herausgegeben vom Oesterreichischen Kaiser

An Herrn C. von Radicsu k. k. Hofrathsrath
in Wien (Anlegungs-Num. 21/IV.)

Triest, am 12. October 1863.

Zur gefälligen Beachtung:

1. Es werden nur deutsche Original-Handschriften, keine Abschriften, erbeten und jene auch nur dann, wenn sie nicht die Förmlichkeit von amtlichen Urkunden haben, bei dem Familienbuche prinzipiell nicht annehmbar sind, wenn nicht ein besonderer Interesse hat.
2. Eine Sendung darf in der Regel den Umfang von 4 bis 1 1/2 Bänden nicht überschreiten, und die Mannigfaltigkeit der monatlich und einmal erschienenen Hefen nicht zu berücksichtigen, welches meist ein alphabetisches Ganze bildet und nur in seltenen Fällen eine Fortsetzung enthält.
3. Das Honorar wird gleich nach Annahme des Manuscriptes angesetzt.
4. Jedes Heft empfängt das betreffende Kist, wenn sein Inhalt abgedruckt wurde, gratis zugestellt.
5. Die Verlagshandlung behält sich das Recht vorbehalten, nach gedrucktem Abdruck des originalen Familienbuche recht über alle ihre Illustrierten Familienbuche anzufragen, Artikel von

Die ungeliebte Lebertheilung wird
Gefallen nun 9 bis fünf brennendste
ist da, daß der Mannsrecht-Warhaft
für das Familienbuch immer noch ein
überaus lobenswürdiges ist, so daß mir
ganzlich Besorgnis finden darunter an
wichtigem. Hier soll es daß kein
Gedanken sein, wenn die von Ihnen
gekauften Heftchen nur so allge-
mein kultiviert sind, so daß sie
daß mir die ungeliebte Lebertheilung
kriegen sind, und die ungeliebte
unabhängig sind. In diesem
Falle bitte ich, mir gütlich zu sein
das ungeliebte Heftchen zu lassen
Mit Hochachtung
Ihrer
Julius Schmidt

Eno od pisem urednika tržaškega lista *Illustriertes Familienbuch*
Petru pl. Radicsu (NMS, Radicseva zapuščina,
TE 2 / I / 1A, št. 120).

decembra Grünu poročal o svojih težavah in ga prosil, naj mu pomaga iz denarne zagate, saj se sicer ne more vrniti v Ljubljano in nadaljevati arhivskega dela v licejski knjižnici, kjer je popisoval inkunabule in druge stare tiske. Radics piše Grünu o materini bolezni in pomanjkanju denarja:

Durch diesen so aeußerst traurigen Zwischenfall ist nun aber meine ohnedies so aeußerst karge Kasse ganz zusammengeschmolzen und ich sehe mich im besten Anlaufe zur dauernden Begründung meines Glückes gehemmt, da ich die genannte Arbeit, ohne wieder nach Laibach zurückzukehren, nicht vollenden und auch nicht meine bibliothekarischen Forschungen fortsetzen kann.⁴⁵³

Prosil ga je, naj mu pošlje 50 goldinarjev, ki mu bodo omogočili dvomesečno bivanje v Ljubljani.⁴⁵⁴ Denar je dobil in tako nadaljeval z raziskavami. Svoje izsledke o študijski knjižnici⁴⁵⁵ je pod naslovom »Die k. k. Studienbibliothek in Laibach« objavil sredi šestdesetih let v *Blätter aus Krain*.⁴⁵⁶ V Ljubljani je med drugim našel tudi izgubljeno dramo iz 17. stoletja, ki sta jo napisala Martinus Höndler in Melchior Harrer, *Der verirrtte Soldat*, jo opremil s spremnimi besedili ter izdal v Zagrebu leta 1865.⁴⁵⁷

Januarja in februarja 1863 se je Radics zadrževal na Štajerskem, v samostanu Rein,⁴⁵⁸ ki velja za najstarejši cistercijanski samostan na svetu. Njegova knjižnica hrani preko sto tisoč zvezkov, med njimi tristo inkunabul in rokopisov, ki so zanimali Radicsa. Grünu je poročal, da je polno zaposlen, saj pripravlja študijo o stiškem samostanu, poleg tega pa nadaljuje s pisanjem razprav o rokopisih, ki jih hranijo samostani v

⁴⁵³ KFU, zapuščina AG, Radicsevo pismo Grünu, 27. december 1862, str. 4.

⁴⁵⁴ Ravno tam, str. 5.

⁴⁵⁵ Ustanovitev ljubljanske študijske knjižnice je povezana s terezijanskim odlokom iz leta 1774. Tedaj je okoli šeststo knjig, ki so jih rešili iz gorečega jezuitskega kolegija, prišlo v novo ustanovljeno ljubljansko licejsko knjižnico. Vanjo je bilo potrebno že od leta 1807 dalje oddajati obvezne izvode knjig, natisnjenih na Kranjskem, pod francosko upravo pa knjig, natisnjenih v Ilirskih provincah. Leta 1850, po šolski reformi in s tem ukinitvi ljubljanskega liceja, je knjižnica postala deželna študijska knjižnica. S koncem prve svetovne vojne se je preimenovala v Državno študijsko knjižnico in postala osrednja knjižnica za vso Slovenijo, leta 1921 pa je postala Državna biblioteka, ki je prejemale tudi obvezne izvode iz vseh predelov nekdanje Jugoslavije.

⁴⁵⁶ Prim. *Blätter aus Krain*, št. 22, 4. junij 1864, str. 86–88.

⁴⁵⁷ Radics, *Der verirrtte Soldat*.

⁴⁵⁸ O tem izvemo iz pisma Grünu (prim. KFU, zapuščina AG, Radicsevo pismo Grünu, 28. februar 1863).

Notranji Avstriji.⁴⁵⁹ Že leta 1863 je imel pripravljen rokopis o ljubljanski študijski knjižnici. Posamezna poglavja so govorila o samostanskih knjižnicah na Kranjskem, o ljubljanski knežji fidejkomisni in zagrebški Valvasorjevi knjižnici. Iz osnutka pisma iz leta 1863, kjer Radics poroča o svojem delu, razberemo, da neznanega naslovnika sprašuje, ali bi bil pripravljen knjigo založiti. Radics je v grobih obrisih orisal vsebino dela, obseg ocenil na 15 do 20 pol ter prosil za hiter odgovor:

Im Anschlusse erlaube ich mir die ergebene Anfrage zu stellen, ob Sie geneigt wären ein Buch, an dessen Abfassung ich eben bin, in Verlag zu nehmen. Es würde den Titel führen: *Die k. k. öffentliche Studienbibliothek in Laibach* und folgende Abtheilungen enthalten: Einleitung: Bibliotheken in Krain von den ältesten Zeiten bis auf uns, wobei die Klosterbibliotheken, die fürstlich. Carlos-Auerspergsche und die von mir eben erst in Agram wiederentdeckte Freih. von Valvasorische Bibliothek in ihren Incunabeln, seltenen Drucken und vorzüglich in den Manuscripten zur Besprechnug kämen, dann Geschichte der Laibacher Bibliothek und Aufzählung der Manuscripte, Incunabeln und seltener Drucke sowie Schilderung des Zustandes und der Einrichtung dieser Bibliothek. Bei meiner ausschließlichen Beschäftigung mit der Geschichte Krains ist es nun mir möglich eine solche Darstellung des Bibliothekwesens in Krain unter stäter notwendiger Berücksichtigung der pragm. u. Culturgeschichte des Landes zu biethen. Die beigegebenen Biographien der bisherigen Bibliothecare enthalten den bekannten Linguisten Tschopp und den Französen Charles Nodier. // Das Werk durfte 15 bis 20 Bogen stark werden. // Um gütige, baldige Antwort ersucht, der ganz ergebenst gefertigte // P. v. Radics // krain. Historiograph⁴⁶⁰

Žal se je obrnil na napačen naslov. Ne le da omenjeno delo ni izšlo nikoli,⁴⁶¹ kasneje tudi mesta skriptorja v študijski knjižnici, ki si ga je zaradi bibliotekarskih raziskav obetal, ni dobil.

Spomladi 1863 je začel iskati uredništva, ki bi bila pripravljena objaviti katerega od njegovih prispevkov. Mnogo stikov je navezal predvsem z nemškimi deželami. Poleg že omenjenega dresdenskega časopisa, namenjenega bibliotekarstvu, je Radics maja 1863 pisal še Ernstu Keilu (1816–1878), uredniku leipziškega lista *Die Gartenlaube*. Keil je

⁴⁵⁹ Prim. ravno tam, str. 2–3.

⁴⁶⁰ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 3A, št. 1.

⁴⁶¹ V Ljubljani so shranjeni le nepopolni zapiski v rokopisu (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 1 / II / D, št. 3).

bil pripravljen objaviti njegov članek z naslovom *Naturwissenschaft und Aberglaube*,⁴⁶² a ga kasneje iz neznanega razloga ni natisnil. Med številne objave iz šestdesetih let sodi še Valvasorjeva biografska slika,⁴⁶³ predhodnica kasnejše obsežne monografije o kranjskem polihistorju Valvasorju, izšle leta 1910.

Raziskovalno delo je Radicsu pomenilo znanstveni izziv, a obenem predstavljalo tudi visoke stroške. Veliko denarja s svojimi raziskavami ni zaslužil. Julija 1863 se je zato obrnil na Grüna in ga prosil, naj mu sporoči, če bi slišal, da kdo na Kranjskem išče domačega učitelja:

[Ich möchte] die Monate August und September recht gerne irgendwo auf dem Lande als Hofmeister bei Knaben oder Mädchen zubringen, wo ich mir einige Gulden ersparen könnte; falls Euer Excelenz ein solcher Fall bekannt würde, so gienge meine Bitte dahin, mich davon gnädigst benachrichtigen zu wollen.⁴⁶⁴

Ali je Radics poleti 1863 res poučeval kje na podeželju, ne vemo; vsekakor mu je jeseni tega leta postalo jasno, da na Kranjskem ne bo dobil stalnega dela. S svojimi raziskavami je vseeno z enako vnemo nadaljeval. Januarja 1864 je grofu Auerspergu pisal, da bo v naslednjih dneh v literarni prilogi uradnega dunajskega lista *Wiener Zeitung*, imenovani *Österreichische Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und öffentliches Leben*, izšel njegov članek o ljubljanski študijski knjižnici,⁴⁶⁵ istočasno je za drugo številko mesečnika za gledališče in glasbo (*Monatschrift für Theater und Musik*)⁴⁶⁶ pripravil prvi del razprave o Volfu

⁴⁶² Ali je Radics članek Keilu dejansko poslal, ni znano. Vsekakor ga Keil v svojem časopisu, ki je imel literarni – tu so objavljali med drugim tudi pesmi Theodorja Storma, Friedricha Rückerta in Alberta Traegerja – in naravoslovni del, ni objavil niti leta 1863 niti kasneje (izvod časopisa hrani ÖNB, sig. 393769-D Neu Per). Obenem velja pripomniti še, da Radics, kar je začudujoče, v tem času ni objavjal niti v časopisu *Gartenlaube für Österreich*, izhajajočem od leta 1866 dalje, ki sta ga sprva urejala Heinrich Penn in Sacher-Masoch, oba Radicseva prijatelja, kasneje le Sacher-Masoch in nato Heinrich Hügel. Zakaj ni bil sodelavec tega lista, iz korespondence ni razbrati.

⁴⁶³ Radics, *Valvasor. Biographische Skizze*.

⁴⁶⁴ HHStA, FAA, Abt. XXI (Thum am Hart), C. 49, Sch. 30, Radicsevo pismo Grünu, 10. julij 1863, str. 2–3.

⁴⁶⁵ Ravno tam, Radicsevo pismo Grünu, 21. januar 1864, str. 2–3.

⁴⁶⁶ Časopis s celotnim naslovom *Recensionen und Mittheilungen über Theater und Musik*, je bil naslednik Bäuerelejevega *Theaterzeitung*. Do leta 1861 ga je izdajal knjigar in založnik Josef Klemm (1821–1882), od leta 1862 pa ga je tiskal in zalagal J. Löwenthal. Časopis je urejal Constantin Czatorisky. V drugi in četrti številki desetega letnika (1864) je bila objavljena Radicseva razprava »Wolf Engelbert, Graf zu Auersperg. Krainischer Landeshauptmann. Ein vorzüglicher Theatermäcen (1610–1673)«.

Engelbertu Turjaškemu (1610–1673), kranjskem deželnem glavarju ter gledališkem mecenu,⁴⁶⁷ ki jo je kasneje povzel v svojem leta 1912 natisnjem delu o razvoju nemškega gledališča v Ljubljani.

Časnikar: Zagreb – Ljubljana – Dunaj

Čas od leta 1864 do 1866 je bil za Radicsa zelo razgiban, poln sprememb in izzivov. Pozno poleti 1864 je za kratek čas prevzel uredništvo časnika *Agramer Zeitung*, se konec leta vrnil v Ljubljano ter za leto in tri mesece urejal časnik *Triglav*. Junija 1866 se je napotil v Italijo in delal kot vojni poročevalec, dokler se v drugi polovici leta 1866 ni ustabil na Dunaju.

Zagrebski list *Agramer Zeitung* se od ljubljanske »Laibacherice« iz leta 1864, vsaj kar zadeva vsebino, ni bistveno razlikoval. Imel je uradni in neuradni del, v prvem so objavljali vesti iz dunajskih listov, razglase, objave sabora in druge uradne novice, v drugem pa različne novice iz domačih in tujih krajev. Tako kot *Laibacher* je imel tudi *Agramer Zeitung* podlistek ter prilogo *Intelligenzblatt*. Lista sta se razlikovala le po tem, da posamezna številka zagrebskega časnika ni bila tako obsežna.

V podlistku je »Agramerica« prinašala romane v nadaljevanjih, črtice, kratke zgodbe, ponavadi brez navedbe avtorja, ter kulturmozgodovinske slike. Svojih prispevkov Radics v časniku ni objavljajal, čeprav je bila to kasneje, na primer v času urejanja dunajskih listov ali »Laibacherice« v osemdesetih letih, njegova navada. Ravno tako v časniku ni, niti preden je bil njegov urednik niti v času petmesečnega urednikovanja, zaslediti prispevkov avtorjev s Kranjskega. Celo od Radicsevih znancev so v teh mesecih v »Agramerici« objavljali le redki, med njimi Leopold vitez Sacher-Masoch in Ludwig Ißleib (1827–1882). Medtem ko sta s prvim prijateljela, preseneča, da je Radics v zagrebskem časniku objavil nekaj Ißleibovih prispevkov. Zadnja ohranjena pisma, ki jih je Ißleib poslal Radicsu, segajo namreč v leto 1864,⁴⁶⁸ njuno uredniško sodelovanje pa v junij 1864.⁴⁶⁹ Tedaj je v *Blätter aus Krain* izšel uvodni del

⁴⁶⁷ Prim. HHStA, FAA, Abt. XXI (Thurn am Hart), C. 49, Sch. 30, Radicsevo pismo Grünu, 21. januar 1864, str. 3.

⁴⁶⁸ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1A, št. 37.

⁴⁶⁹ V šestdesetih letih sta bila tako Ißleib kot tudi Radics sodelavca tržaškega razvedrilenega lista *Das illustrierte Familienbuch* (Žigon, Deutschsprachige Presse in Slowenien, 2. in 3. del, str. 193–194), vendar ni dokazov, da sta tudi prijateljela.

Radiceve študije *Culturgeschichtliches aus Krain*, kjer je pisal o turnirjih.⁴⁷⁰ Nadaljevanj Ißleib, od konca petdesetih let urednik *Blätter aus Krain*,⁴⁷¹ ni objavil nikoli. Po tem pripetljaju Radics v *Blätter aus Krain* ni več objavljaj. Domnevati smemo, da je med njima prišlo do nesoglasja, morda je šlo za prenizke honorarje, ali pa Radics zaradi dela v Zagrebu preprosto ni imel več časa za ljubljanske liste.⁴⁷²

Za razliko od Ißleibovih tekstov pa Radics v *Agramer Zeitung* nikoli ni objavil del kranjskega rojaka in znanca Leopolda Kordescha (1808–1879),⁴⁷³ čeprav mu jih je le-ta pošiljal. Kordesch, nekdanji urednik *Carniolie*,⁴⁷⁴ si je v šestdesetih letih služil denar kot publicist. Precej

⁴⁷⁰ *Blätter aus Krain*, št. 30, 25. junij 1864, str. 119–120.

⁴⁷¹ Ludwig Ißleib je prihajal iz Turingije, sprva je študiral farmacijo, nato pa na univerzi v Jeni poslušal filozofijo in zgodovino. Konec leta 1856 je prevzel uredništvo časnika *Laibacher Zeitung* in v njem odtlej objavljaj podlistek *Laibacher Plaudereien*. Kasneje je urejal literarno prilogo »Ljubljancanke« z naslovom *Blätter aus Krain*, nato pa je leta 1865 odšel v Celovec in prevzel uredništvo *Klagenfurter Zeitung* ter od leta 1866 urejal tudi *Carinthio* (*SBL*, 1. zvez., str. 366). Prim. o Ißleibu tudi Žigon, *Nemški časnik*, str. 36–38.

⁴⁷² Prim. v zvezi s tem Straub, *Die Wahrnehmung des Slovenentums*, str. 117.

⁴⁷³ Kordesch in Radics sta se morala, sodeč po ohranjenem pismu iz leta 1861, dobro poznati. Dne 5. aprila 1861 je Kordesch namreč Radicsa prosil, naj mu posodi nekaj denarja. Prosi za malenkost, dva goldinarja ali še manj, ki naj jih Radics diskretno, v zapečateni kuverti izroči njegovi najmlajši hčerki, ki bo prišla do njega: »Euer Wohlgeboren! // Wenn man von Ihrem Geiste, Ihrer Leutseligkeit auf Ihre Herzensgüte schließen soll, so kann ich ein Unglücklicher Ihnen ohne Risiko anvertrauen. // In wenig Worten also: Mir geht es bei einem Familienstande von 6 Kindern und bei meinem so langen Warten auf eine vom Ministerium des Inneren mir zugesagte Redakteurstelle mißlich, so mißlich, daß ich selbst als Schriftsteller meine Lage nicht zu schildern vermöchte. // Die innigste Überzeugung in mir, daß es mir bald besser gehen wird und ich sicher zur Geltung komme, wage ich auf Rechnung unserer mich ehrenden literarischen Bekanntschaft für Euer Wohlgeboren inständig zu ersuchen, wenn möglich und thunlich, mir nur etwa mit zwei Gulden oder auch noch mit weniger gegen dem freundschaftlich aushelfen zu wollen, daß ich mich verpflichte, Ihnen bei besserer Lage den Betrag dankbarst zu erstatten oder Ihnen jeden anderen nur möglichen Dienst bereitwilligst zu erweisen, der in meinen Kräften liegt. // In jedem, auch im ungünstigsten Falle auf Ihre Diskretion sicher rechnend, bitte ich, insofern mein Ansuchen berücksichtigt werden kann, den Betrag meiner Kleinen versiegelt übergeben zu wollen und des besten Dankes, so wie der größten Hochachtung versichert zu seyn // Ihres // ergebensten Dieners // Leopold Kordesch« (NMS, Radiceva zapuščina, TE 2 / I / 1A, št. 74: Kordeschevo pismo Radicsu, 5. april 1861). Več o Kordeschu prim.: Miladinović Zalaznik, Leopold Kordesch, str. 157–168; Miladinović Zalaznik, *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen*, str. 82–111; prim. tudi Miladinović Zalaznik, *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen II*.

⁴⁷⁴ Leopold Kordesch je leta 1838 ustanovil list *Carniolia*, se zavzemal za izdajanje

njegovih novel so v tem času natisnili v *Blätter aus Krain*.⁴⁷⁵ Zaradi številčne družine – imel je šest otrok,⁴⁷⁶ ki jih je moral preživljati – je upal, da bo Radics njegove rokopise objavil. Konec novembra 1864 je založnik Kleinmayr Radicsu poslal Kordeschevo novelo *Die Ehre eines Herzoghauses*, ki naj bi bila objavljena v eni izmed prihajajočih števil. Ker pa se to ni zgodilo, je Kordesch nekaj dni zatem pobaral urednika »Agramerice«, če je novelo dobil in izrazil upanje, da bo objavljena:

Meine historische Originalnovelle: [»]Die Ehre eines Herzoghauses« wird Ihnen vor etwa 8 Tagen durch Herrn von Kleinmayr doch wohl zugekommen seyn? Da sie einer meiner besten und spannendsten erzählten Aufsätze ist, so hege ich die Hoffnung, daß sie Euer Wohlgeboren gefallen und eine freundliche Aufnahme finden wird.⁴⁷⁷

Vendar delo ni našlo poti v zagrebški podlistek. Morda je temu botrovalo dejstvo, da je Radics konec leta 1864 zapustil Zagreb in v začetku leta 1865 prevzel uredništvo novoosnovanega časnika za slovenske interese *Triglav* (1865–1870) v Ljubljani.

Časnik *Triglav* je po vzoru tedanjih dunajskih listov prinašal uvodni članek, kratek pregled političnega dogajanja, poročila z zasedanj deželne zbornice, izčrpna poročila o delovanju slovenskih in nemških društev, lokalne prispevke, podlistek pa tudi prispevke dopisnikov, poročila o gledališču, o tržnih cenah, o umrlih v mestu, objavljali so oglase itd. V podlistku je Radics objavljali Prešermove pesmi, večinoma v prevodu Luize Pesjakove (1828–1898) ter številne lastne študije, med drugim o Valvasorju in Tomažu Hrenu.⁴⁷⁸ Že v prvi številki je začel objavljati dela čeških avtorjev, kot urednik pa je kazal tudi veliko zanimanje za slovanske jezike, posebej za ljudsko poezijo.⁴⁷⁹ Čeprav je v času urejanja

---

slovenske priloge *Zora* in leta 1850 za ustanovitev slovenskega gledališča v Ljubljani (več o tem Miladinović Zalaznik, *Literarna in kritiška ustvarjalnost*); Miladinović Zalaznik, *Theaterkritik in der Zeitschrift 'Carniola'*, str. 67–79; Miladinović Zalaznik, *Neues zum Laibacher Blatt Carniola*, str. 71–86.

⁴⁷⁵ Tu je objavil npr. naslednje novele »Eine sonderbare Anleihe« (*Blätter aus Krain*, št. 47, 21. november 1863, str. 181–182; nadaljevanje v naslednji številki), »Die drei Kameraden« (*Blätter aus Krain*, št. 50, 12. december 1863, str. 194–195; nadaljevanje v naslednji številki), »Die Hochzeit zu Maichau« (*Blätter aus Krain*, št. 9, 5. marec 1864, str. 33–34; nadaljevanja v naslednjih številkah).

⁴⁷⁶ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1A, št. 74: Kordeschevo pismo Radicsu, 3. december 1864.

⁴⁷⁷ Ravno tam.

⁴⁷⁸ Prim. Radicsevo bibliografijo v *Prilogah*.

⁴⁷⁹ Več o vsebini in uredniški politiki *Triglava* v Žigon, *Nemški časnik*, str. 173 ss.

nikov dunajskih dnevnikov.⁴⁸² Rojak Levstik je Radicsu zameril ravno njegovo naklonjenost duhovščini. V pismu Dragotinu Rudežu (1833–1885) je leta 1864 posmehljivo zapisal, da je Radicsu »duhovstvo posebno gorko«.⁴⁸³

V *Volksfreund* je Radics sprva sodeloval tudi pri oblikovanju podlistka. V feljtonu 92. številke, 20. aprila 1867, ter v nekaj naslednjih številkah je izšla drama *Der Hl. Eusthachius*, ki je nastala v 17. stoletju. Med zanimivejše prispevke zagotovo sodijo še podlistki o svetovni razstavi na Dunaju, ki jo je leta 1873 budno spremljal.⁴⁸⁴

Poleg *Volksfreunda* je Radics, kot je razvidno iz korespondence ter zapiskov v ljubljanski zapuščini, pisal še za dunajski *Fremden-Blatt*, *Oesterreichische Post*, praško *Bohemio*, *Pester Lloyd*, *Kölnische Volkszeitung*, *Kamerad*,⁴⁸⁵ pa tudi za mariborski *Slovenski narod*. Spomladi 1870 je uredniku Antonu Tomšiču (1842–1871) poslal dva svoja prispevka v nemščini. Tomšič ju je bil zelo vesel in je bil pripravljen poskrbeti za prevod ter ju objaviti. Pri sodelovanju z Radicsem ga je skrbela le višina honorarja, ki bi bila primerna za človeka Radicevega slovesa, saj se je *Slovenski narod* utapljal v rdečih številkah. V Tomšičevem pismu marca 1870 zato beremo:

Ihre beiden freudigen Sendungen, die mich sehr angenehm überraschten und die ich auch beide im Blatte verwerthet habe, trafen mich krank im Bette, daher ich Ihnen nicht sofort antworten konnte. Mit Ihren Beiträgen wäre mir sehr gedient, würde die Übersetzung unsererseits natürlich mit Freuden besorgt werden, doch setzte mich Ihr freundlicher Antrag in einige Verlegenheit. Euer Wohlgeboren kennen die Verhältnisse unserer Journalistik. Was speziell unser Blatt betrifft, hat es bisher mit einem ziemlichen Defizit gearbeitet, welches fürs laufende Jahr zwar verschwinden wird, doch wird es uns jedenfalls auch im laufenden Jahre unmöglich sein, die Arbeiten auch nur annäherungsweise so zu

⁴⁸² Prim. ZAL, LJU 346, str. 16a.

⁴⁸³ Prim. Levstikovo pismo Rudežu z dne 10. decembra 1864 (cit. po *Levstikova pisma*, str. 242)

⁴⁸⁴ *Oesterreichischer Volksfreund*, št. 115, 18. maj 1873, nepag. Nadaljevanja sledijo v naslednjih številkah.

⁴⁸⁵ Prim. NMS, Radiceva zapuščina, TE 8 / I / 2a, št. 2 (v prošnji za šolanje sina Erwina navaja Radics tudi časnike, za katere je pisal). Fabjančič poroča o objavi, da bo na Dunaju v kratkem, datuma in leta ne navaja, začel izhajati družinski list za c. kr. armado in njene prijatelje. Naslov lista, ki nikoli ni izšel, naj bi bil *Die Wachtstube*, njegov odgovorni urednik pa Peter pl. Radics (prim. ZAL, LJU 346, str. 17).

honorieren, wie es ein Journalist von Ihrem Rufe und Ihrer Leistungsfähigkeit zu fordern berechtigt ist.⁴⁸⁶

Pismo je zaključil z upanjem, da se bo morda le našel način, da bi Radics postal redni sodelavec lista. Radicsev odgovor ni ohranjen, vendar je moral Tomšiču pisati, naj poskrbi za prevod ter oba prispevka ne glede na višino honorarja objavi, saj sta aprila in junija leta 1870 v *Slovenskem narodu* izšla oba članka ter leta 1871 še eden.⁴⁸⁷ Poleg tega je Radics leta 1871 v odprtem pismu *Slovenskemu narodu* zagovarjal upravičenost in nujnost formiranja notranjeavstrijske skupine dežel in mariborski program iz leta 1865.⁴⁸⁸ Kasneje v časniku, katerega uredništvo je po Tomšičevi smrti prevzel Jurčič, na njegove objave ne naletimo več.

Kot dunajski poročevalec se je Radics od 9. do 11. septembra leta 1872 udeležil srečanja treh cesarjev, Viljema I., Franca Jožefa in ruskega carja Aleksandra II. v Berlinu,⁴⁸⁹ poročal je o visokih državnih in cesarskih obiskih dunajske svetovne razstave leta 1873, med drugim tudi za *Pester Lloyd*,⁴⁹⁰ ter se v začetku aprila 1875 udeležil potovanja cesarja Franca Jožefa v Benetke na sestanek z italijanskim kraljem. Za svoje delo je dobival priznanja in odlikovanja. Perzijski šah mu je podelil naziv »*Offizier des kaiserlich persischen Sonnen- und Löwenordens*«. ⁴⁹¹ Radics je bil tudi »*Ritter des kaiserlich brasilianischen Rosenordens etc.*«. ⁴⁹² Nad njegovimi objavami je bila navdušena cesarica Augusta

⁴⁸⁶ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1a, št. 50: pismo Antona Tomšiča Radicsu, 21. marec 1870.

⁴⁸⁷ Naslovi prispevkov so: »Knez in njegovi svetniki« (*Slovenski narod*, št. 39, 2. april 1870, str. 1–2), »Pragmatična sankcija v deželnem zboru Kranjskem« (*Slovenski narod*, št. 69, 16. junij 1870, str. 3) in »Zagreb« (*Slovenski narod*, št. 27, 7. marec 1871, str. 2).

⁴⁸⁸ Prim. *Slovenski narod*, št. 53, 7. maj 1870, nepag.

⁴⁸⁹ Odpravljene so bile napetosti, ki so vladale med Rusijo in Avstrijo ter vsaj začasno zagotovljen mir v Evropi. To je bila politična demonstracija dobrega sodelovanja konservativnih moči v Evropi. V zakulisju pa so se odvijali pogovori med vodilnimi državniki. Otto von Bismarck, Gyula Andrássy in knez Aleksander Michailowitsch Gortschakow so se dogovarjali o skupnih ukrepih, s katerimi bi zadušili revolucionarna gibanja v Evropi. Prišlo je do rusko-avstrijskega sporazuma o statusu quo na Balkanu, zavzeli pa so tudi stališče do republikanske Francije. Leta 1873 so dogovor vsi trije podpisali v Schönbrunn (Dreikaiserabkommen).

⁴⁹⁰ Prim. *SBL*, 3. zv., str. 6.

⁴⁹¹ Prim. listino v NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 2h: št. 4.

⁴⁹² Prim. notranjo naslovnico Radicseve knjižice *Mineralbad Töpliz in Unterkrain und seine Umgebungen*, ki je izšla 1878 na Dunaju.

Marie Luise Katharina von Sachsen-Weimar-Eisenach (1811–1890), žena cesarja Viljema I.,⁴⁹³ ravno tako pa tudi brat cesarja Franca Jožefa, nadvojvoda Karel Ludvik (1833–1896).⁴⁹⁴ Že v sedemdesetih letih 19. stoletja Radics ni več le dopisoval v različne liste, temveč je prevzel uredništvo dveh dunajskih časopisov: *Wiener Salonblatt* in *Die Regentenhalle*.

Poskusna številka časopisa *Wiener Salonblatt* je izšla 6. marca 1870.⁴⁹⁵ Lastnika in izdajatelja sta bila Otto von Hentl in Victor Silberer (1846–1924), ki je bil sprva tudi urednik. Časopis je objavljaj krajše zgodbe, novele, prinašal novice s področja umetnosti in gledališča, različne novice od blizu in daleč, imel pa je tudi športno rubriko. Že maja 1870 je lastništvo *Salonblatta* prešlo v roke Moritza Engla. Urednik je bil nekaj časa še Silberer, oktobra pa ga je zamenjal Richard von Turnfels. Radics je bil tedaj sodelavec časopisa in je delo glavnega urednika prevzel najkasneje jeseni 1871.⁴⁹⁶ Kmalu zatem se je izdajatelj in lastnik časopisa Moritz Engel odločil, da bo kot letno prilogo k časopisu začel izdajati *Wiener Salon-Album*. Na ta način je želel pritegniti večji krog bralcev ter zvišati naklado lista. Že za božič leta 1872 je pod Radicsevimi uredništvom izšel prvi zvezek *Albuma*. Po urednikovih predstavah sodeč je bil to neke vrste »Familienbuch«, ki je nadaljeval tradicijo tovrstnih publikacij iz srede 19. stoletja, kot je bil to na primer leipziški družinski list *Unterhaltungen am häuslichen Herd*, ki ga je urejal dramatik, pripovednik in publicist Karl Gutzkow (1811–1878), bolj znan kot avtor razvpitega romana *Wally, die Zweiflerin*, ali pa ravno tako v Leipzigu izhajajoči list *Die Gartenlaube*, ki je izhajal od leta 1853 dalje in ga je urejal Ernst Keil. Še najverjetneje pa je, da se je Radics pri dunajskem *Salon-Albumu* zgledoval po listu *Illustriertes Familienbuch*, ki je od septembra 1850 petnajst let izhajal pri tržaškem Lloydju.⁴⁹⁷ V uvodniku je

⁴⁹³ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 2b, št. 8.

⁴⁹⁴ Prim. ravno tam, TE 2 / I / 1a, št. 65.

⁴⁹⁵ Kot zanimivost naj omenim, da je kasneje, v letih 1884–1887, v časopisu *Wiener Salonblatt* objavljaj svoje, večinoma zelo ostre in predvsem skrajno »netolerantne« glasbene kritike znameniti slovenskoštajerski skladatelj Hugo Wolf (1860–1903). Več o tem Glauert, *Hugo Wolf*.

⁴⁹⁶ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1a, št. 96: pismo Sigfrida Spitzerja uredniku *Wiener Salonblatta*, Petru pl. Radicsu, 6. oktober 1871; prim tudi HHStA, FAA, Abt. XXI (Thum am Hart), C. 49, Sch. 30, Radicsevo pismo Grünu, 1. oktober 1871.

⁴⁹⁷ Ta prvi tržaški nemški nepolitični časopis je bil namenjen vsej družini, različne teme so nagovarjale vsakega družinskega člana. In čeprav se na prvi pogled zdi, da je šlo za

urednik namreč zapisal, da je temeljna naloga *Albuma*, da v sliki in besedi predstavi domovino Avstrijo, njene lepote, umetnost, kulturo in življenje v preteklem letu nasploh.⁴⁹⁸

Po zgledu omenjenega lista je dunajski družinski list prinašal zanimive rubrike kot na primer *Unterhaltendes, Unsere Galerie, Aus der Gesellschaft, Aus dem Kunst- und Kulturleben Wiens, Situationspläne der Wiener Theater*. Poleg razvedrilnega branja je urednik v *Albumu* postregel tudi s knjižnim božičnim bazarjem ter informativno natisnil vozne rede parnikov in vlakov. Med avtorji, ki so objavljali v Radicsevem *Albumu*, pa ni imen, ki bi se kosala s tistimi v tržaški publikaciji. Veliko prispevkov je bilo Radicsevih, sledili so sorodniki in znanci. Objavljal je pesmi in zgodbe Karla Adama Kaltenbrunnerja, pesmi Mathiasa Schleiferja, članke svoje soproge Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner, prispevke svojega znanca Heinricha Moritza Penna (1838–1919),⁴⁹⁹ prijatelja iz Dresdna Nicolausa von Gerbla (1837–1927),⁵⁰⁰ lirika, dramatika ter oficirja Emericha grofa Stadion (1838–1901),⁵⁰¹ pesmi in krajše zgodbe Dunajčanke Ade Christen (ps. za Christiane von Breden; 1839–1901),⁵⁰² pisateljice in od 1872 urednice graških *Frauenblätter* Johanne

lahkotno, trivialno branje, vtis vara. V tržaškem listu – in to je bil vsekakor tudi Radicsev namen pri dunajskem *Albumu* – so objavljali Franz Grillparzer, Paul Heyse, Theodor Fontane, Heinrich Laube, Anastazij Grün ter tudi avtorice kot Betty Paoli (1814–1894), katere pesmi srečamo še v ljubljanskih *Blätter aus Krain*, ali pa Amely Bölte (1811–1891), ki so jo po njenih novelah poznali tudi bralci nedeljske priloge časnika *Marburger Zeitung*. In nenazadnje je med sodelavce lista poleg Ludwiga Ibleiba sodil tudi Radics. Več o tem prim. Žigon, *Deutschsprachige Presse*, 2. in 3. del, str. 193–196; prim. tudi De Lugnani, *La cultura tedesca a Trieste*, str. 49.

⁴⁹⁸ *Wiener Salon-Album*, let. 1 (1872), str. III.

⁴⁹⁹ *SBL*, 2. zv., str. 296 navaja slovenko ime za Penna in sicer Franc Henrik oz. v oklepaju tudi Henrik Moric, vendar pa se sicer v literaturi pojavlja nemška inačica imena (Franz se ne pojavi nikjer), ki jo v nadaljevanju ohranjam.

⁵⁰⁰ Nekatera Gerblova pisma Radicsu so shranjena v Ljubljani (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1A, št. 46).

⁵⁰¹ Tudi z grofom Stadionom si je Radics kot urednik *Wiener Salonblatta* v sedemdesetih letih redno dopisoval (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1A, št. 140).

⁵⁰² V ljubljanski zapuščini je ohranjeno eno njeno pismo Radicsu (NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1A, št. 170). Ada Christen je bila Dunajčanka. Odraščala je v revnih razmerah in se s petnajstimi leti pridružila potujočim gledališčnikom, ki so igrali na madžarskih odrih. Leta 1864 se je poročila z nekim madžarskim veleposestnikom, ki pa je dve leti zatem umrl. Zatem je živela zelo revno in se preživljala s pisanjem za različne liste. Med drugim je bila, tako kot Radics, tudi sodelavka ilustriranega družinskega lista *Die Heimat*, kjer je objavljala svoje pesmi (prim. npr. *Die Heimat*, let. VI (1881), št. 33, str. 518: pesmi *Abschied in Heimkehr*). Leta 1868 se je poročila, njen

Leitenberger (1818–1893) itd. Med avtorji, ki so objavljali tudi v tržaškem časopisu *Illustriertes Familienbuch*, zasledimo le Roberta Hamerlinga (1830–1889).

Jeseni 1871 se je Radics trudil, da bi za sodelovanje navdušil Anastazija Grüna, saj si je obetal, da bo *Album* s prispevki predmarčnega pesnika pritegnil več bralstva. Oktobra 1871 je pisal grofu Auerspergu, poročal o načrtovanem izidu *Salon-Albuma*, za katerega pravi, da bo po vsebini in obliki sijajno delo, ter ga povprašal, če bi pripravljen prispevati kratek članek:

Die ergebenst gefertigte Redaktion, im Begriffe, für den *Weihnachtstisch* dieses Jahres einen *illustrierten belletristischen Album-Kalender* unter dem Titel: WIENER SALON-ALBUM auszugeben, erlaubt sich an *Euer Excellenz* die ganz ergebenste Bitte um einen kleinen Beitrag aus Ihrer hochgeschätzten Feder zu stellen [...] Für den Fall einer freundlichen Betheiligung an unserm Unternehmen, das wir nach *Inhalt und Form* zu einem *Prachtwerke* gestalten wollen, erlauben wir uns zugleich das Ersuchen um recht baldige gefällige Einsendung anzufügen.⁵⁰³

Toda Grün na uradni dopis uredništva *Wiener Salon-Albuma*, ki ga je podpisal Radics, ni odgovoril. Tako v prvem kot tudi v drugem letniku *Albuma* zaman iščemo njegove prispevke. A tudi *Salon-Album* se ni dolgo obdržal na trgu; po dveh letih izhajanja je leta 1873 zamrl.

Leto zatem je Radics prevzel uredništvo dunajskega štirinajstdnevnik *Die Regentenhalle*, ki je izhajal vsakega prvega in petnajstega v mesecu. Delo je obljubljal dodatni zaslužek. Prva številka časopisa, namenjenega visoki družbi, je prišla na svetlo 1. avgusta 1874, zadnja, brez predhodnega sporočila bralcem o prenehanju izhajanja, 30. junija 1875.⁵⁰⁴ Lastnik lista je bil Alexander Pinkus, o katerem viri molčijo, odgovorni urednik pa Radics.

---

mož je bil plemiškega porekla, Adalmar von Breden po imenu. Njeno najbolj znano delo je zbirka pesmi *Gedichte einer Verlorenen*, ki je zaradi erotične in socialne tematike vzbudila veliko pozornosti (prim. *ÖBL*, zv. 1, str. 110).

⁵⁰³ HHStA, FAA, Abt. XXI (Thum am Hart), C. 49, Sch. 30, Radicsevo pismo Grünu, 1. oktober 1871.

⁵⁰⁴ Sodeč po ohranjenih številkah v avstrijski narodni knjižnici časopis kasneje ni več izhajal.

Wien, 1. October 1871.

F. C. Euer *Excellenz!*
Hauptmann Hr. Graf!

Die ergebenst gefertigte Redaction, im Begriffe, für den Weihnachtstisch dieses Jahres einen *illustrirten belletristischen Album-Kalender* unter dem Titel:

WIENER SALON-ALBUM

auszugeben, erlaubt sich an *Euer Excellenz* die ganz ergebene Bitte um einen kleinen Beitrag aus Ihrer hochgeschätzten Feder zu stellen. Die Wahl des Inhaltes bleibt natürlich *Euer Excellenz* vollkommen überlassen und erlauben wir uns nur zu bemerken, dass wir gerne so ziemlich alle Richtungen der belletristischen Literatur in unserm Album vertreten sehen möchten. Für den Fall einer freundlichen Betheiligung an unserm Unternehmen, das wir nach *Inhalt und Form zu einem Prachtwerke* gestalten wollen, erlauben wir uns zugleich das Ersuchen um recht baldige gefällige Einsendung anzufügen.

Indem wir unser Unternehmen *Euer Excellenz* wärmsten Theilnahme empfehlen, zeichnen wir mit dem Ausdrucke vorzüglichster Hochachtung

ergebenst

Die Redaction des „Wiener Salonblatt“.

P. v. Radice

Prof. Dr. v. Grün

Die Beiträge werden bestens honoriert.

Einsendungstermin Mitte October.

Radicsevo povabilo k sodelovanju, naslovljeno na Anastazija Grūna,
1. oktober 1871 (HHStA, FAA, Abt. XXI (Thurn am Hart),
C. 49, Sch. 30).

Die Regentenhalle se je bistveno razlikovala od *Wiener Salonblatta* po tem, da je bila namenjena izključno daljšim prispevkom o vladarskih hišah, posameznih vladarjih, njihovem življenju in delu. Posebne rubrike so bile *Hofnachrichten* (Novice z dvora) ter *Theater, Kunst und Literatur* (Gledališče, umetnost in literatura) in *Bücherschau* (S knjižnega trga). Vrstice slednjih dveh je najpogosteje polnil kar Radics sam. Časopis s številnimi ilustracijami, predvsem portretnimi, je tiskal dunajski dvorni tiskar in knjigar Braumüller. A kljub velikopotezno zastavljenim ciljem se *Die Regentenhalle* na trgu ni obdržala niti leto dni. To je bilo nedvomno povezano z visokimi stroški tiska, ki so naraščali sorazmerno s številom slikovnega materiala v posamezni številki, poleg tega pa list tudi med bralstvom nikoli ni dosegel pričakovane priljubljenosti.

Leta 1873 je Radics za kratek čas začel izdajati tudi svoj lasten list *Wiener Salonblatt im Prater* (1873), kjer je poročal večinoma o dunajski svetovni razstavi, tega leta temi številka ena v avstrijski prestolnici. Toda ukvarjanje s časopisom, organizacijo in uredništvom je Radicsu prinašalo malo dobička, a jemalo veliko časa. V tem obdobju skorajda ni raziskoval. Od leta 1867 do 1870 ni izšlo nobeno njegovo delo v knjižni obliki. Šele leta 1871 je na Dunaju pri Mayer & Co. izdal zgodovinsko študijo o baronih Grimšičih s preprostim naslovom *Die Freiherren von Grimschitz*. Še zlasti je izpostavil Jurija Adama, soustanovitelja kranjske akademije delovnih »Academie operosorum«. ⁵⁰⁵

Čeprav se je Radics na Dunaju posvečal večinoma časnikarskemu delu, je začel v sedemdesetih letih zbirati tudi gradivo za monografijo *Anastasius Grün und seine Heimat*, ki je izšla leta 1876 ob Grünovi sedemdesetletnici in je sploh prva monografija o tem predmarčnem pesniku. ⁵⁰⁶ Anastazij Grün je bil Radicseva rojstnodnevna darila zelo vesel in se mu je 21. aprila 1876 toplo zahvalil v pismu, poslanem iz Gradca:

Euer Hochwolgeboren! // Auch heute noch – vielfach und fortwährend mit Abstattung meiner Dankespflichten in Anspruch genommen – kann

⁵⁰⁵ Baroni so sredi naravnega parka ob Rečici pri Bledu postavili mogočno graščino in jo konec šestdesetih let 19. stoletja prodali diplomatu in tajnemu svetniku baronu Schweglu iz Gorij, ki jo je popolnoma prenovil. Po prvi svetovni vojni je graščino podedoval diplomat Ivan Švegelj, ki jo je zaradi občudovanja ameriškega predsednika Wilsona preimenoval v »Wilsonio« (prim. Schwegel, *Spomini in pisma*, str. 110 in 268).

⁵⁰⁶ Več o tem Schamitzer, *Anastasius Grün*, str. 143.

ich Ihnen nur in aller Eile und in unzureichendem Maße für alles Liebe und Freundliche, das Sie mir jüngst erwiesen meinen Dank aussprechen. // Aber seien Sie überzeugt, daß ich auch in dieser knappen Form mein ganzes Gefühl und die dankbare Erkenntniß der mannigfachen Mühen und Studien niederlege, welche Sie in solchem Umfange meinen bescheidenen Arbeiten gewidmet haben [...]

Meinen herzlichen Dank wiederholend mit der vorzüglichsten Hochachtung Euer Hochwolgeborenen ergebenster // Anton Auersperg⁵⁰⁷

Septembra 1876 je grof Auersperg umrl. Citirano pismo je zadnje ohranjeno in doslej znano pismo, ki ga je poslal Radicsu.

Grillparzerjevo društvo

V Radicsev dunajski čas sodi tudi ustanovitev Grillparzerjevega društva oziroma nemško *Grillparzer-Verein*, ki sta ga literarna in kulturna zgodovina popolnoma prezrli.⁵⁰⁸ Društvo je bilo ustanovljeno dve leti po smrti največjega avstrijskega dramatika Franza Grillparzerja (1791–1872). Najpomembnejši cilj ter osnovno vodilo društva je bilo »izražanje visokega spoštovanja nepozabnemu pesniku in patriotu«,⁵⁰⁹ ki je, če si izposodimo besede Claudia Magrisa, soustvarjal habsburški mit, postal del le-tega in je naravnost posebljal bistvo avstrijske duše ter je celotnemu medčloveškemu in kulturnemu vzdušju vtisnil osebni pečat.⁵¹⁰

Grillparzerjevo društvo bi lahko bilo predhodnik literarne družbe *Grillparzer Gesellschaft*, ustanovljene januarja 1890 na Dunaju, ki je ena najstarejših v Avstriji. Njena temeljna naloga je bila in je še danes preučevanje Grillparzerja in njegovega dela, svojo pozornost pa namenja tudi gledališču in literaturi. Medtem ko je delo in poslanstvo *Grillparzer Gesellschaft* danes poznano vsakomur, pa je društvo najver-

⁵⁰⁷ Cit. po Radics, *Anastasius Grün*, str. 199–200 (pismo Anastazija Grüna Radicsu, 21. april 1876).

⁵⁰⁸ Mnogo bolj znana je še danes delujoča Grillparzerjeva družba (*Grillparzer-Gesellschaft*), ustanovljena 21. januarja leta 1890 na Dunaju, ki se ukvarja z raziskovanjem Grillparzerjevega življenja in dela ter z avstrijsko literaturo.

⁵⁰⁹ Prim. WStLB, zapuščina Ludwig August von Frankl-Hochwart, sig. 73835; Radicsevo pismo Frankl-Hochwartu, 6. januar 1874.

⁵¹⁰ Prim. Magris, *Der habsburgische Mythos*, str. 119. Magris tu citira Gerharda Baumanna, ki v svoji monografiji o Grillparzerju pravi, da le-ta uteleša »das Wesen der österreichischen Seele schlechthin und verleiht einer ganzen menschlichen wie kulturellen Stimmung persönlichen Ausdruck« (Baumann, *Franz Grillparzer*, str. 4).

jetneje prenehalo delovati na predvečer prve svetovne vojne. Nena-
vadno je, da je društvo prezrla tudi sekundarna literatura. Ob tem se
nam postavlja vprašanje, ali imata Grillparzerjevo društvo in dve deset-
letji kasneje ustanovljena družba kaj skupnega. Toda vsakršno sklepanje
v tej smeri se je že v času raziskav izkazalo za neutemeljeno; na podlagi
doslej znanih virov ni mogoče dokazati, da je med obema obstajala ka-
kršna koli povezava.

Ustanovitev, delovanje in cilje društva lahko rekonstruiramo na os-
novi dokumentov shranjenih v Radicsevi zapuščini v Ljubljani ter iz pi-
sem izpod Radicsevega peresa, ki jih hrani dunajska mestna in deželna
knjižnica (WStLB). Med naslovniki so imenitne osebnosti tedanjega
časa: zdravnik, publicist in pisatelj Ludwig August von Frankl-Hochwart
(1810–1894), sin Grillparzerjevega bratranca baron Rizey (1807–1882)
ter na Dunaju, na Spiegelgasse 21, stanujoče sestre Fröhlich, pri katerih
je Grillparzer kot najemnik živel od leta 1849 do smrti; s tretjo od štirih
sester, Katharino Fröhlich (1800–1879), pa je bil tudi zaročen. Poročila
se nista nikoli, tako da je »Kathi« ostala njegova »večna nevesta«. ⁵¹¹ Po-
leg omenjenih pisem je v Avstrijski narodni knjižnici ohranjeno še tis-
kano poročilo o prvem letu društvenega delovanja, *Jahresbericht des
Grillparzer-Vereines*, nekakšna kronika društva od njegove ustanovitve
aprila 1874 pa do konca leta 1875. Kasnejši letopisi bodisi niso ohran-
jeni bodisi jih nikoli niso natisnili.

Pobudo za ustanovitev društva je dal leta 1874, dve leti po smrti
Franza Grillparzerja (1791–1872), Ludvik Germonik (1823–1909). ⁵¹²
Tedaj je bil že drugo leto na Dunaju, saj je leta 1872 zapustil Ljubljano,
da bi si v avstrijski prestolnici ustvaril novo eksistenco. Potem ko se je
namreč v sedemdesetih letih 19. stoletja lotil obnove posestva in domo-
vanja svojega starega očeta, je zaradi visokih stroškov zašel v globoke

⁵¹¹ Več o tem Prels, *Grillparzers ewige Braut*.

⁵¹² Na Reki rojeni publicist je sprva študiral pravo v Gradcu ter bil med ustanovitelji
demokratskega društva v Celovcu leta 1848, zaradi česar si je nakopal policijsko
preganjanje. V petdesetih letih se je umaknil v publicistiko, urejal *Klagenfurter Zeitung*
in veliko objavljval v kranjskih listih. Do leta 1872, ko je dal odpoved, je bil Germonik
amanuensis v ljubljanski študijski knjižnici. Leta 1865 je prevedel Prešemovo *Turjaško
Rozamundo*, leto kasneje pa še *Povodnega moža* ter je avtor prve obsežnejše biogra-
fije o Prešemu, ki bi, kot je načrtoval Radics, morala iziti že leta 1865 v *Triglavu* (prim.
Triglav, št. 25, 28. marec 1865, str. 109), a jo je Germonik priobčil šele leta 1874 v
dunajskem časniku *Wiener Sonn- und Montags-Zeitung* (prim. Miladinović Zalaznik,
Edward Samhaber, str. 24).

dolgove.⁵¹³ Iz finančnih težav so mu pogosto pomagali znanci, v sedemdesetih letih na Dunaju nekajkrat tudi Radics – čeprav večkrat tudi sam brez denarja. Germonik, ki Radicsa v pismih vedno znova imenuje »Dragi stari prijatelj«,⁵¹⁴ je aprila 1872 Radicsu potožil, da se je znašel v nezavidljivi finančni stiski ter da se zato ne upa prikazati prav nikjer.⁵¹⁵ Sklicujoč se na Radicsevo »prijateljsko dobroto« ga je prosil, naj mu pomaga iz neprijetne zagate ter mu posodi pet goldinarjev, dokler v nekaj dneh ne dobi vsote, 110 goldinarjev, ki mu jo dolgujejo.⁵¹⁶ Denar naj mu pošlje, tako ga prosi, tekom naslednjega dne v hotel *Lamm* in ga izroči vratarju, ki je zelo zanesljiv človek:

Gleichwol bin ich in peinlicher finanzieller Klemme und kann mich nirgendwo blicken lassen. Sei daher von der gewohnten alten freundschaftlichen Güte mir 5 fl. – ist gedient – im Laufe des morgigen Tages unter Couvert in's Hotel Lamm (Portier, verlässlicher Mann) zu schicken, ich werde sie gleich nach Erhalt meiner Gelder mit Dank retournieren.⁵¹⁷

Na Dunaju je Germonik sprva delal kot revizor v dvorni tiskarni, kasneje pa se je popolnoma posvetil publicistiki, saj je imel na tem področju bogate izkušnje. Najprej je postal sourednik časopisa *Wiener Vorstadtzeitung* ter *Neues Wiener Blatt* ter sodelavec dunajskega lista *Wiener Salonblatt*, ki mu je v začetku sedemdesetih let 19. stoletja pomagal »shoditi« Peter pl. Radics.⁵¹⁸ Dve leti po prihodu v habsburško prestolnico se je Germonikovo finančno stanje toliko izboljšalo, da ga niso več pestile denarne skrbi. Tako je začel s svojim rojakom Radicsem in njegovo soprogo Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner snovati načrt o ustanovitvi društva za pospeševanje avstrijske literature *Grillparzer-Verein* v čast osebi in delu

⁵¹³ Prim. *SBL*, 1. zv., str. 210.

⁵¹⁴ Prim. pisma v Radicsevi zapuščini v Narodnem muzeju Slovenije, ki jih Germonik v sedemdesetih in osemdesetih letih začenja z »*Lieber alter Freund*« (NMS, TE 2 / I / 1A, št. 33 (16. april 1872, 22. oktober 1872, 31. maj 1882). Radics in Germonik sta se poznala že v petdesetih letih 19. stoletja. Že iz pisma z dne 24. februarja 1859 razberemo Germonikovo naklonjenost Radicsu, imenuje ga cenjeni prijatelj ter mu poroča o dogajanju, povezanim s Historičnim društvom za Kranjsko (prim. ravno tam).

⁵¹⁵ Prim. NMS, TE 2 / I / 1A, št. 33, Germonikovo pismo Radicsu, 16. april 1872.

⁵¹⁶ Prim. ravno tam.

⁵¹⁷ Ravno tam.

⁵¹⁸ Tu je Germonik objavil nekaj prispevkov, med drugim zanimivo študijo o kranjskemu slikarju, krajinarju Antonu Karingerju (1829–1870), ki je med drugim študiral tudi v Münchnu in je bil prav tako cenjen kot portretist (prim. Germonikov članek z naslovom *Ein österreichischer Künstler*, objavljen v 19. številki *Wiener Salonblatta*, 12. maja 1872, str. 233).

nedavno preminulega Grillparzerja. Njegova pobuda je padla na plodna tla. Sklepati smemo, da je bila ustanovitev društva tesno povezana z Radicsevimi in Germonikovim poznanstvom z razgledanimi in izobraženimi sestrami Fröhlich, morda celo z Grillparzerjem, a za to ni neposrednih dokazov. Fröhlichove so društvo od vsega začetka finančno podpirale. Predvsem požrtvovalna je bila Katharina, ki je leta 1875 – ker je Grillparzer vse svoje premoženje zapustil sestram – ustanovila sklad, namenjen Grillparzerjevi nagradi za avstrijsko dramatiko.

V začetku januarja 1874 je bila sklicana ustanovna skupščina Grillparzerjevega društva, kjer so se dogovorili o njegovih najpomembnejših nalogah in smernicah. Peter pl. Radics je sodil med člane ustanovnega odbora in je bil od vsega začetka Germonikova desna roka.⁵¹⁹ Med navzočimi na ustanovnem zboru je bil Grillparzerjev prijatelj in častni meščan Dunaja Ludwig August von Frankl-Hochwart,⁵²⁰ čigar prisotnosti so bili člani ustanovnega odbora še posebej veseli. Radics, ki je bil imenovan za društvenega tajnika, začasno pa je prevzel tudi blagajniške posle, se je v pismu z dne 6. januarja 1874 visokemu gostu zahvalil za njegovo navzočnost in s tem društvu izkazano čast.⁵²¹

Potem ko je bil obstoj društva 10. februarja 1874 tudi uradno potrjen, so se 26. aprila istega leta v eminentnem hotelu *Zum römischen Kaiser* v samem centru Dunaja, le streljaj oddaljenem od opere ali Štefanove katedrale, zbrali ustanovitelji in člani društva ter drugi literarni navdušenci.⁵²² Višek večera je bil glasbeni in deklamatorični program. Sledilo mu je branje pozdravnega telegrama, ki ga je na Dunaj poslal častni član društva, bavarski pravljичni kralj Ludvik II.⁵²³

Predsednik društva je postal v Ljubljani rojeni literarni zgodovinar in politik Vincenc Fererri Klun (1823–1875), ki pa je konec julija 1874 zaradi vedno večjih težav z očmi, predsedovanje predal Radicsu oziro-

⁵¹⁹ Prim. npr. WStLB, zapuščina Franz Grillparzer, sig. 81264: Radicsevo pismo eni od sester Fröhlich, 25. december 1874 ter pismo Frankl-Hochwartu, 6. januar 1874 (zapuščina Ludwig August von Frankl-Hochwart, sig. 73835); prim. tudi. NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 2g, št. 1: Radicsevi zapiski o izdatkih za Grillparzerjevo društvo.

⁵²⁰ V letih 1842 do 1848 je Frankl-Hochwart izdajal vpliven dunajski časopis, namenjen družbenemu življenju, literaturi in umetnosti z naslovom *Sonntagsblätter*, bil pa je tudi stalni gost literarnega salona Karoline Pichler roj. Greiner (1769–1843).

⁵²¹ Prim. WStLB, zapuščina Ludwig August von Frankl-Hochwart, sig. 73835.

⁵²² Prim. *Jahresbericht*, str. 1.

⁵²³ Ravno tam.

ma, kot se je sam izrazil, rojaku, ki ga pozna že petindvajset let.⁵²⁴ Klun se je zatem umaknil v ozadje ter do smrti, 15. julija 1875, ostal podpredsednik društva. V upravni odbor društva so bili februarja 1874 poleg Germonika, ki je prevzel naloge društvenega knjižničarja in arhivarja, ter Radicsa, ki je bil tudi tajnik in blagajnik društva, imenovani še: J. Hoffelner, o katerem ne vemo nič natančnejšega, profesor dr. Ferdinand Kürschner, pravnik in pisatelj Ferdinand von Lentner (1840–1919) ter upokojeni c. kr. ministrski tajnik dr. F. S. Pichler.⁵²⁵ Med člani naletimo na številne imenitne osebe, o čemer beremo v kratki predstavitvi društva, natisnjeni leta 1914 na vabilu na društveni literarni večer:

Ob ustanovitvi Grillparzerjevega društva leta 1874 so bili njegovi člani vidni možje iz vseh družbenih krogov, ne le predstavniki visoke aristokracije, uradništva in finančnega sveta, temveč tudi odlični literati in znanstveniki. Sestre Fröhlich, ki so bile Grillparzerju blizu, so v vseh pogledih podpirale društvo, tako da je lahko ohranjalo spomin na nesmrtnega poeta.⁵²⁶

Društvo si je pomagalo s finančno podporo in donacijami častnih članov, obenem pa je vsakdo moral plačati tudi članarino, ki je znašala tri goldinarje letno.⁵²⁷ Med pomembnejšimi člani so bili: dvorni svetnik in direktor dunajskega Hišnega, dvornega in državnega arhiva Alfred vitez Arneth (1818–1897), predmarčni pesnik Anastazij Grün (1806–1876), pisatelj Eduard von Bauernfeld (1802–1890), dvorni tiskar, založnik in knjigarnar, Wilhelm vitez Braumüller (1807–1884), c. kr. veleposlanik v Londonu Friedrich Ferdinand grof Beust (1809–1886), profesor filozofije na dunajski univerzi Franz Brentano (1838–1917), ki je bil nečak romantičnega pisatelja Clemensa Brentana (1778–1842) in njegove ravno tako umetniško nadarjene sestre Bettine von Arnim (1785–1859),

⁵²⁴ Prim ZAL, LJU 346, str. 18.

⁵²⁵ Najverjetneje je bil F. S. Pichler v sorodu z dunajsko družino tiskarjev Pichler, v katero je po poroki sodila tudi pisateljica Karoline, vendar pa tega na podlagi doslej pregledanih virov ne moremo z gotovostjo trditi.

⁵²⁶ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 3b, št. 1: pismo Franca Jožefa Zlatnika Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner. Nemško besedilo se glasi: »Dem Grillparzer-Vereine gehörten bei seiner im Jahre 1874 erfolgten Gründung eine große Anzahl hervorragender Männer aus allen gesellschaftlichen Kreisen an, nicht nur Mitglieder der hohen Aristokratie, der Beamtenschaft und der Finanzwelt, sondern auch die hervorragenden Vertreter der Literatur und der Wissenschaft. Die dem Dichter Grillparzer nahegestandenen Schwestern Fröhlich förderten den Verein in jeder Weise, so daß er vielfach das Andenken des unsterblichen Poeten hochzuhalten vermochte.«

⁵²⁷ Prim. WStLB, zapuščina Franz Grillparzer, sig. 81266.

štajerski politik, pisatelj, pesnik in filozof, Bartholomäus vitez Carneri (1821–1909), goriški deželni glavar Franc grof Coronini (1830–1901), predstavniki založbe Cotta iz Stuttgarta, češki pesnik in pisatelj Siegfried Kapper (1821–1879), ki je študiral na Dunaju in sredi 19. stoletja kot zdravnik služboval tudi v Karlovcu, igralka in pisateljica iz Stuttgarta Emma Laddey (ps. Emma Radtke; 1841–1892), v Ljubljani rojeni dramatik in pripovednik Heinrich Moritz Penn, Theobald baron Rizy (1807–1882), lirik, pripovednik in dramatik, avtor besedila avstrijske cesarske himne Johann Gabriel Seidl (1804–1875), soproga društvene tajnika Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner (1845–1919) in mnogi drugi.⁵²⁸ Konec leta 1875 sta postala častna člana poleg že omenjenega Ludvika II. Bavarskega še August princ Sachsen-Coburg-Gotha (1818–1881) in Johann Adolf knez Schwarzenberg (1832–1914).⁵²⁹ Že naslednje leto so se društvu pridružila nova imena, med njimi dvorni gledališki direktor Heinrich Laube (1806–1884).

Štiri leta po ustanovitvi je društvo dobilo tudi lastno glasilo, časopis *Der Patriot*, ki so ga člani brezplačno prejeli dvakrat mesečno.⁵³⁰ Lastnika in izdajatelja sta bila Ludvik Germonik in Anton Liedek, od leta 1881 dalje pa je bil Germonik izdajatelj in odgovorni urednik v eni osebi.⁵³¹

Leta 1879 se je društveno glasilo združilo s prilogo časnika *Wiener Intelligenzblatt*, kar je na eni strani pomenilo manjše stroške tiska za društvo ter širši krog bralstva, po drugi strani pa, da je list odslej prinašal ne le novice s področja znanosti, kulture in literature, temveč se je ukvarjal tudi s politiko, ekonomijo, industrijo in celo poljedelstvom ter zavarovalništvom, o čemer je bilo bralstvo obveščeno v podnaslovu.⁵³² Slednji se je dve leti kasneje ponovno spremenil, s čimer je želel Ger-

⁵²⁸ Prim. *Jahresbericht*, str. 16–19.

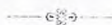
⁵²⁹ Prim. ravno tam.

⁵³⁰ Že leta 1879 glasilo ni več izhajalo tako pogosto; septembra je npr. izšla šele dvojna številka 4 in 5.

⁵³¹ Pred tem je Germonik od 1874 do 1878 urejal versko in filozofsko usmerjeni list *Das Inland*, vendar pa je zaradi nezdržljivosti svojih nazorov s političnimi interesi in tendencami časnika odstopil z mesta urednika.

⁵³² Celotni podnaslov se je glasil: *Zeitschrift für Politik, National-Oekonomie, Industrie, Bodenkultur und Versicherungswesen – Gemeinde-, Vereinsleben und Pädagogik, für Curorte, Naturheilkunde und Alpentouristik – Wissenschaft, Kunst und Literatur*. Zadnja tri področja, znanost, umetnost in literatura, so bila v glavi časopisa natisnjena z večjimi črkami.

VORSTANDS-MITGLIEDER.

Präsident: (durch Domicilwechsel unbesetzt).

Vice-Präsident: (durch Todesfall erledigt).

Herr Dr. L. Germonik (Bibliothekar und Archivar).

„ J. Hoffelner.

„ Dr. F. Kürschner.

„ Dr. F. Lentner.

„ Dr. F. S. Pichler.

„ P. v. Radics (Secretär und prov. Cassier).

(Zwei Stellen unbesetzt.)

Člani upravnega odbora, navedeni v letnem poročilu društva
(*Jahresbericht des Grillparzer-Vereines* iz leta 1876,
nepaginirana stran; ÖNB).

monik izpostaviti, da gre za glasilo Grillparzerjevega društva. *Der Patriot* se je v podnaslovu tako preimenoval v *Organ des Grillparzer-Vereines. Zeitschrift für Politik, National-Oekonomie, Wissenschaft, Theater, Kunst und Literatur*.⁵³³ Obenem je časopis dobil tudi rubriko »pod črto«, podlistek, namenjen posebej umetnosti, gledališču, literaturi in znanosti, ki ga je urejal neki Adalbert Jantschowitsch.

V odprtem pismu bralcem (*An unsere Leser*) je Ludvik Germonik septembra 1879 opredelil politično orientiranost *Patriota*. Zapisal je, da list od vsega začetka svojega izhajanja dosledno zastopa devizo *Österreich über alles!*, zagovarja aneksijo Bosne in Hercegovine ter dualizem sprejema kot nujnost, ki je avstrijskim deželam prinesla napredek ter omogočila parlamentarno in publicistično diskusijo.⁵³⁴ V literarnem smislu je uredništvo želelo odkriti čim več novih talentov, jim ponuditi možnost, da objavijo svoje prvence ter tako dajo zagon svojemu ustvarjalnemu duhu.⁵³⁵ »To zadnje,« je izpostavil Germonik, »si smemo šteti za posebno zaslugo v naši prestolnici, kjer je zaradi zadušujočega materializma skorajda nemogoče, da bi se kakšno novo ime uveljavilo na katerem koli področju, če ni denarja, ki bi mu zagotovil nastop v javnosti.«⁵³⁶

Naklada *Patriota* je bila, če pomislimo, da je šlo za društveno glasilo in da, sodeč po navedbah v letnem poročilu 1874/75, društvo ni štelu več kot 160 članov, presenetljivo visoka. Že leta 1878 so *Patriota* namreč tiskali v nakladi 8000 izvodov,⁵³⁷ kar nedvomno govori o odmevnosti društva, verjetno pa je bilo veliko zanimanje za časopis tudi odgovor na obljubo, da bo uredništvo iskalo in spodbujalo mlade talente.⁵³⁸

⁵³³ V prevodu: *Organ Grillparzerjevega društva. Časopis za politiko, narodno ekonomijo, znanost, gledališče, umetnost in literaturo*.

⁵³⁴ Germonik je bil v devetdesetih letih tudi član dunajskega katoliško-konservativnega kroga *India*.

⁵³⁵ Prim. *Der Patriot*, št. 4–5, 15. september 1879, str. 1.

⁵³⁶ V originalu se citat glasi: »Dies letztere Moment werden wir uns als ein besonderes Verdienst anrechnen dürfen in unserer Metropole, in welcher es bei dem erdrückenden Materialismus fast unmöglich wird, einen neuen Namen in irgendeiner Sphäre zur Geltung zu bringen, wenn er seinem Hervortreten nicht in pekuniärer Weise Vorschub leisten kann« (*Der Patriot*, št. 4–5, 15. september 1879, str. 1).

⁵³⁷ Prim. navedbo v prvi številki lista z dne 21. aprila 1878, str. 1.

⁵³⁸ Ker so v Avstrijski narodni knjižnici ohranjene le posamezne številke *Patriota* iz let 1878, 1879, 1880 in 1881 ali pa so celotni letniki izgubljeni, nimamo natančnejših podatkov o tem, kateri avtorji so objavljali v društvenem glasilu. V redkih ohranjenih številkah naletimo na objave Germonika, Radicsa in njegove soproge ter na najrazličnejše kratice, za katere žal ne vemo, kdo se skriva za njimi.

Vzrok smemo iskati tudi v tem, da so verjetno že leta 1878 stekli pogovori o združitvi *Patriota* s časnikom *Wiener Intelligenzblatt*.

Germonik si je prizadeval, da bi k sodelovanju pri *Patriotu* pritegnil čim več znanih avtorjev. Tako je že konec leta 1873, ko sta z Radicsom šele kovala načrt o ustanovitvi lista, Radics pisal svojemu znanцу iz graških študijskih let, Leopoldu vitezu Sacher-Masochu (1836–1895). Najprej ga je vabil, da sem in tja napiše kakšen prispevek za tedaj še Germonikov list *Das Inland*, nato pa ga je snubil za sodelovanje pri *Patriotu*, ki se je šele porajal. Sacher-Masoch, ki o namerah Germonika in o možni izdaji društvenega glasila do tedaj še ni bil obveščen, je odgovoril kratko, jedmato in samovšečno: »Popolnoma razumem, kako pomembno je za vas, da se v programu lista ter v njem samem pojavi zveneče ime, kot je moje, ki je dobro poznano tako v Berlinu, Parizu, Petrogradu kot tudi v New Yorku,«⁵³⁹ ter nadaljeval, da je pripravljen sodelovati pri časopisu, a pod pogojem, da bodo njegove prispevke natisnili le, če mu bodo pred tem v branje poslali krtačne odtise ter bo odobril tisk.⁵⁴⁰ Danes ni znano, ali je Sacher-Masoch v *Patriotu* dejansko objavljaj, saj v številkah, ki so ohranjene, zaman iščemo njegovo ime.

Od vsega začetka si je društvo prizadevalo pospeševati avstrijsko literaturo in širiti zanimanje zanjo. Mesečno so organizirali literarne večere, ki so jih imenovali »populäre Literaturabende«, kakor tudi »Damen-Abende«, na katerih so se zbirale članice društva in soproge članov ter prebirale odlomke iz literarnih del ali pa so pripravile posebne tematske večere z recitiranjem, glasbo, plesom in podobnim.⁵⁴¹ Poleg tega so na tovrstnih družabnih srečanjih zaigrale amaterske gledališke skupine ter izkupiček namenile društvu ali pa so predavali znanstveniki z različnih področij. Upravni odbor društva se je namreč trudil, da so vsaj tri- ali štirikrat letno organizirali srečanja, na katera so povabili znane osebnosti, predvsem iz dunajskega kulturnega življenja, ali pa umetnike, ki so se mudili v prestolnici. Od leta 1874 do 1876 je tako društvo med drugim gostilo dvorno igralko Charlotte Frohn iz Petrograda, violinistko Camillo von Ott, operno pevko Olgo Morini, profesorja Siegwarta Fried-

⁵³⁹ »Ich begreife vollkommen, daß es Werth für Euch hat, einen Namen, der wie meiner in Berlin, Paris, Petersburg und New York gleich guten Klang hat auf sein Programm und Blatt zu setzen« (prim. ÖNB, HAN, sig. 1283/27-3: pismo Sacher-Masocha Radicsu, 18. december 1873).

⁵⁴⁰ Prim. ravno tam.

⁵⁴¹ Prim. *Jahresbericht*, str. 6.

manja, igralce kot so bili Leo Friedrich, Josef Lewinsky in drugi, kakor tudi člane dvornega opernega orkestra, glasbenike, predavatelje itd.⁵⁴²

Društvo je imelo tudi lastno knjižnico, ki je bila dobro založena že v prvem letu njegovega delovanja, saj so društvu mnogi podarili redke tiske in knjige, ki so imele visoko ceno med ljubitelji literature.⁵⁴³ Denar za nakup knjig so večinoma prispevale sestre Fröhlich ter častni člani društva, mnogo izdaj pa so društvu podarili tudi razni založniki iz lastnega fonda. Dvorni knjigotržec Braumüller je knjižnici podaril trideset del iz svojega programa, med njimi izdaje Anastazija Grüna, Bauernfelda, Goetheja, Shakespearea, Tiecka, Radicsa itd.,⁵⁴⁴ ravno tako pa je številna dela prispevala tudi stuttgartska založba Cotta.⁵⁴⁵

Društvo pa knjig ni le kupovalo, temveč si je zadalo tudi, da nekatere publikacije izda v lastni založbi. Leta 1887 je izšla dopolnjena izdaja Germonikovega dela o zgodovini ljudske pesmi na Kranjskem (*Zur Geschichte der Volkslieder in Krain*),⁵⁴⁶ leta 1906 je Germonik zbral, uredil in izdal liriko duhovnika in publicista Vincenza Rizzija (1816–1856),⁵⁴⁷ ki si je ustvaril ime predvsem kot urednik celovške literarne revije *Carinthia*.⁵⁴⁸ Društvena založba se je poleg tega zavzemala še za izdajanje

⁵⁴² Prim. ravno tam, str. 7–8.

⁵⁴³ Prim. ravno tam, str. 11.

⁵⁴⁴ Prim. ravno tam.

⁵⁴⁵ Prim. ravno tam.

⁵⁴⁶ Germonikov tekst so najprej objavili v nadaljevanjih v *Patriotu*, nato pa v knjižni obliki.

⁵⁴⁷ Knjižico z naslovom *Vinzenz Rizzi's Dichtungen und Denkblätter* hrani NUK, sig. 37671.

⁵⁴⁸ Vinzenz Rizzi je bil rojen na Koroškem, v Špitalu ob Dravi, gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, učila sta ga Čop in Petruzzi. Prijateljel je s Prešermom, bil v tridesetih letih časnikar pri dunajskem *Adlerju* in *Humoristu*, leta 1840 je v Celovcu vstopil v duhovniški seminar in bil štiri leta zatem posvečen za duhovnika. Kot kaplan je veliko pisal. Boljše od njegove lirike so novele s socialno tendenco, na primer *Marktnovelle* in *Nannele*, ki sta nastali leta 1855. Germonik, ki je v založbi Grillparzerjevega društva po Rizzijevi smrti izdal njegovo liriko, se je z Rizzijevim ustvarjanjem ukvarjal vse od osemdesetih let 19. stoletja dalje. Že okoli leta 1880 je nameraval izdati Rizzijeve zbrane pesmi, vendar pogajanja s tiskarjem niso bila uspešna. V zvezi z Rizzijem je leta 1882 pisal Radicsu kot uredniku *Laibacher Zeitung*, češ naj sem in tja priobči tudi kakšno notico o Rizziju: »Sei so freundlich[,] manchmal über Rizzi eine Notiz einzuflechten. Wir geben seine 3 größten Novellen, darunter *Nannele* – gefällt hier ungemain – heraus. Wegen Gedichten Rizzi's bin ich in neuerliche Unterhandlungen mit meinem Drucker Raimann getreten« (NMS, TE 2 / I / 1A, št. 33). O Rizziju ter njegovem sodelovanju pri ljubljanski literarni reviji *Camoliola* prim. tudi Miladinović Zalaznik, *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen*, str. 54–57.

znanstvenih razprav o Grillparzerju in njegovem delu; tako je na primer leta 1886 izšlo delo o Grillparzerju v poljski literaturi (*Grillparzer in der polnischen Literatur*) izpod peresa Alberta Zipperja. Nadalje je društvo podpiralo in spodbujalo znanstveno udejstvovanje in raziskovanje svojih članov. Ko se je Radics septembra 1876 odpravil na študijsko pot po Štajerskem in Kranjskem – ukvarjal se je predvsem z Auerspergi – je stroške potovanja prevzelo društvo.⁵⁴⁹

Posebej pomembno se je zdelo društvu, skrbeti za popularizacijo, širjenje in prepoznavnost Grillparzerjevega imena ne v literarnem temveč tudi v širšem smislu. Ko je avgusta 1873 avstro-ogrška polarna odprava Karla Weyprechta (1838–1881) in Juliusa von Payerja (1841–1915) z bojno ladjo SMS Tegetthoff odkrila otočje v Severnem ledenem morju, severno od Nove dežele in zahodno od Svalbarda, ki predstavlja najsevernejšo otoško skupino Evrazije, ga je poimenovala po cesarju Zemlja Franca Jožefa.⁵⁵⁰ Julius von Payer, na Češkem rojeni oficir, kartograf, pisec in slikar, ki je umrl na Bledu,⁵⁵¹ je enega izmed rtov poimenoval: Rt Grillparzer. Po vrnitvi domov so v Grillparzerjevem društvu oba raziskovalca, geofizika Weyprechta in Payerja, imenovali za častna člana. Radics pa je na sveti večer leta 1874 evforično pisal Katharini Fröhlich, da je Julius von Payer držal obljubo, ki jo je dal, ter rt na Zemlji Franca Jožefa imenoval po velikem poetu.⁵⁵²

Med pomembnejše naloge, ki si jih je društvo zadalo, sodi tudi postavljanje spominskih plošč in spomenikov zaslužnim umetnikom, za kar je Radicsa, Germonika in ostale člane društva najverjetneje spodbudil in navdušil Ludwig August von Frankl-Hochwart, saj se je kot predsednik Schillerjeve ustanove iz Weimarja (*Schiller-Stiftung*) tudi sam zavzemal za ureditev številnih spomenikov pesnikom in pisateljem.

⁵⁴⁹ Prim. *Der Patriot*, št. 2, 30. junij 1879, str. 5.

⁵⁵⁰ O tem prim. Payer, *Die österreichisch-ungarische Nordpol-Expedition*.

⁵⁵¹ Prim. Sinobad, Pozabljeni »Blejčan«, str. 1–3.

⁵⁵² Prim. WStLB, zapuščina Franz Grillparzer, sig. 81264; prim. tudi notico v letnem poročilu društva: »26. September [1874]. Begrüssung der glücklich Heimgekehrten und zu Ehrenmitgliedern ernannten Nordpolfahrer J. Payer und Carl Weyprecht durch eine Deputation (Prof. Dr. Lentner und P. v. Radics) und Anregung der Benennung eines Cap auf Franz Josefs-Land mit dem Namen: 'Grillparzer', welchem Ansuchen Herr Payer auch freundlichst nachkam« (*Jahresbericht*, str. 3).

Festgruss

dem

Grillparzer-Verein.

23. Jänner 1875.

Oesterreich! du Land der Wonne,
Wo des Sanges Kunst mich wehte,
Wo mein Minnelied begonnen,
Das so manches Herz erfreute:
Wohl mir! dass du meiner noch gedenkest,
Der zu Wien genoss die schönste Zeit,
Dass du, mir zu lauschen stets bereit,
Jetzt noch alte Liebe schenkest.

Laute Klagen liess ich hören,
Dass in Wien einst Frösche quakten,
Um den rechten Sang zu stören,
Und ich floh die Abgeschmackten.

Aber nun verkünd' ich laut dein Lob:
Dass du nimmer lobst des Mühlsteins-Hall
Dass in dir froh schlägt die Nachtigall,
Hei! wie freut' ich mich darob!

Ja, du hast noch Nachtigallen,
Die gar schön und heiter schlagen,
Dass man loben muss ihr Schallen,
Heut' und noch in späten Tagen.

Aber ach! nun sind's der Jahre vier —
Dass verstummt ist eines Sängers Mund,
Dessen Lied durchrauscht das Erdenrund —
Als er starb, ward wehe mir!

Von des „Meeres und der Liebe
Wellen“ hat er schön gesungen,
Hat im freistem Sangestriebe
Sich ins reine Licht geschwungen.
War verkannt auch oft des Meisters Wort,
Dass darob ihm blutete das Herz:
Dauernder als Schrift in Stein und Erz
Lebt sein Bild nun ewig fort!

Bozen, 13. Jänner 1875.

Walter von der Vogelweide.

J. Weglmuth'sche Buchdruckerei.

Slavnostni letak *Festgruss dem Grillparzer-Verein* iz leta 1875
(WStLB, zapuščina Franz Grillparzer, sig. 81265).

Oktober 1874 sta Germonik in Radics odpotovala v Bolzano, kjer so odkrili spominsko ploščo, posvečeno srednjeveškemu pesniku Waltherju von der Vogelweide. Ko sta se vrnila domov, je Radics, oktober 1874, v pismu sestram Fröhlich, verjetno naslovljenem na Katharino, opisal ta dogodek. Poročal je, da sta z Germonikom v Bolzanu zastopala ne le Grillparzerjevo društvo, temveč vse dunajske umetnike, pesnike in pisatelje, saj se sicer nikomur od njih ni zdelo vredno, da bi se udeležil tega patriotskega praznovanja, pomembnega za avstrijstvo oziroma kot to imenuje Radics »*patriotisches Fest, die Oesterreichschwerdung*«,⁵⁵³ saj je šlo na nek način za pesnikovo pot nazaj v domovino. Za Radicsa je bil to simbolični akt, vrnitev srednjeveškega pesnika v domači kraj, v monarhijo,⁵⁵⁴ kar se ujema z Magrisovo tezo, da literatura tega časa živi in črpa iz spominov na preteklost in brani mit o habsburški kulturi.

Januarja leta 1875, ob prvi obletnici društva, so tudi na Dunaju pripravili literarni večer, posvečen srednjeveškemu pesniku.⁵⁵⁵ Ob tej priložnosti so želeli podpreti pobudo odbora za postavitve spomenika Walterju von der Vogelweide v Bolzanu. Ves denar, ki so ga zbrali, je bil namenjen bolzanskemu odboru. Le-ta je dobrodelno potezo Grillparzerjevega društva pozdravil. Natisnili so poseben slavnostni letak *Festgruss dem Grillparzer-Verein (23. Januar 1875)* s pesmijo Walterja von der Vogelweide *Oesterreich! Du Land der Wonnen*.⁵⁵⁶ Letake so delili med zbrane na literarnem večeru.⁵⁵⁷

Iz drugega pisma, naslovljenega 2. aprila 1875 na barona Rizyja,⁵⁵⁸ izvemo, da je Radics kot predstavnik Grillparzerjevega društva v Trstu prisostvoval odkritju spomenika Ferdinandu Maksimiljanu (1831–1867). Njegov lik zasanjanega, tankočutnega nadvojvode, romantičnega reacionarja in razsvetljenega liberalca, ki je bil mlajši brat cesarja Franca Jožefa in ga bolj poznamo kot zadnjega viteza 19. stoletja, Maksimiljana

⁵⁵³ Prim. WStLB, zapuščina Franz Grillparzer, sig. 81267.

⁵⁵⁴ Do danes ni povsem jasno, kje se je rodil Walther von der Vogelweide. V srednjem veku so si mnoga mesta prizadevala dokazati, da so pesnikov rojstni kraj, npr. Frankfurt ob Maini, Würzburg in Bolzano na Južnem Tirolskem.

⁵⁵⁵ Prim. WStLB, zapuščina Franz Grillparzer, sig. 81265: Radicsevo vabilo sestram Fröhlich, 22. januar 1875.

⁵⁵⁶ Ravno tam: *Festgruss dem Grillparzer-Verein (23. Januar 1875)*.

⁵⁵⁷ Prim. *Jahresbericht*, str. 4.

⁵⁵⁸ Prim. WStLB, ostalina Theobald von Rizy, sig. 110514: Radicsevo pismo Rizyju, 2. april 1875. Rizy je uredil Grillparzerjevo zapuščino ter leta 1872 pri založbi Cotta izdal Grillparzerjevo zbrano delo, leta 1877 pa še *Grillparzer-Album*.

Mehiškega, je v avstrijski literaturi postal ena najpriljubljenjših tem in sestavni del habsburškega mita.⁵⁵⁹ Maksimilijan Mehiški je prijateljaval z Grillparzerjem, ohranjena je živahna korespondenca, in cesarjeva smrt leta 1867 je pesnika močno potrla, tako kot vsi udarci usode, ki so prej ali potem zadeli habsburško cesarstvo.⁵⁶⁰ Slavnost v Trstu so člani društva sprejeli in razumeli kot patriotsko dejanje, kjer niso izkazali časti le prisotnima nadvojvodama Karlu Ludviku in Ludviku Viktorju,⁵⁶¹ temveč je bila to tudi posebna adoracija cesarske hiše in s tem posredno tudi Grillparzerja.

Zasluga društva, ki se nanaša na naše kraje, je bilo odkritje Grillparzerjeve spominske plošče 15. avgusta 1874 v Rimskih Toplicah,⁵⁶² kamor je pesnik, tako kot drugi imenitni gostje tistega časa,⁵⁶³ rad zahajal. O tem je v daljšem članku 16. avgusta 1874 poročal *Laibacher Zeitung*,⁵⁶⁴ teme pa se je kasneje, leta 1878, dotaknilo še društveno glasilo *Patriot*. Ta je pisal, da je Grillparzer vedno bival v enostavni, prijetni sobici, pod oknom katere se je spletala trta in objemala marmomato ploščo z napisom, ki ga je sestavil graški pesnik Friedrich Marx (1830–1905) in se glasi: »Zur Erinnerung an den mehrmaligen Aufenthalt des Dichters Franz Grillparzer in Römerbad. Unter fördernder Mitwirkung des Ehrenmitgliedes k. k. Baurathes Karl Baron Schwarz, errichtet vom Schriftsteller-Vereine 'Grillparzer' in Wien 1874.«⁵⁶⁵

Pomembnost tega dogodka je znala ceniti celo cesarica Elizabeta, ki je na dan odkritja plošče v Rimske Toplice v svojem imenu poslala višjega dvornega učitelja, barona Nopesa. Ta je zbranim izročil cesaričin telegram,⁵⁶⁶ ki so ga prebrali pred otvoritvijo večernega slavnostnega

⁵⁵⁹ Prim. Magris, *Der habsburgische Mythos*, str. 159.

⁵⁶⁰ Prim. ravno tam, str. 160.

⁵⁶¹ Prim. *Jahresbericht*, str. 5.

⁵⁶² Prim. o tem Studen, Odkritje spominske plošče, str. 273–274. Prim. tudi Janko, Grillparzer in Slowenien, str. 159–176.

⁵⁶³ Med uglednimi gosti Rimskih term so bili še najmlajša Napoleonova sestra Caroline Bonaparte (1782–1839), po poroki z enim od bratovih generalov princesa Murat, srbski književnik Vuk Karadžić (1787–1864), cesar Ferdinand (1793–1875) in mnogi drugi.

⁵⁶⁴ *Laibacher Zeitung*, št. 185, 16. avgust 1874, str. 1607.

⁵⁶⁵ Prim. *Der Patriot*, št. 2–3, 23. maj 1878, str. 6. Prevod napisa pa se glasi: »V spomin na večkratno bivanje pesnika Franza Grillparzerja v Rimskih Toplicah. S finančno podporo častnega člana, c. kr. stavbnega svetnika Karla barona Schwarza, postavilo literarno društvo 'Grillparzer' z Dunaja 1874.«

⁵⁶⁶ Prim. *Jahresbericht*, str. 2–3.

plesa in v katerem se je društvu najtopleje zahvalila za izkazano čast Grillparzerju. Če gre verjeti ustnemu izročilu, je bila tudi cesarica Sisi skupaj z možem nekajkrat gostja v zdravilišču.

Kdaj in zakaj je društvo prenehalo delovati, ne moremo z gotovostjo trditi. Vsekakor je delovalo še na predvečer prve svetovne vojne, o čemer izvemo iz živahne korespondence Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner z gledališčnikom Pennom,⁵⁶⁷ tedanjim predsednikom društva in tesnim prijateljem zakoncev Radics. Aprila 1914 je Penn Radicsevi najprej podaril svojo knjigo *Der Ostmark Wiege. Ein deutsches Bühnenspiel in 3 Akten*. V posvetilo na prvi strani pa je zapisal:

»Der verehrten Schriftstellerin Hedwig Kaltenbrunner-Radics zur freundlichen Erinnerung an vierjahrzehnte langes Zusammenarbeiten und Schaffen mit ihrem verewigten unvergessenen Gatten, meinem Jugendfreunde Peter von Radics, in treuer Freundschaft. Heinrich Penn.«⁵⁶⁸

Istega leta je Radicsevi po Pennovem naročilu pisal njegov namestnik v društvu, Franc Jožef Zlatnik (1871–1933)⁵⁶⁹ in jo povabil na družaben večer, ki so ga prirejali v začetku maja v okviru literarnih večerov, posvetili pa so ga kar njemu in njegovemu delu. V vabilu beremo:

Am 6. Mai d. J. abends 8 Uhr findet im Rahmen der 'Populären Literaturabende' im Saale der Literaturfreunde, Wien, I., Postgasse 13 ein Zlatnik-Abend statt. Vorerst gelangt eine von Herrn Penn verfasste Conférence über mich zur Vorlesung und dann trägt ein Rezitator von mir Gedichte vor. Bin sehr gespannt, wie den Abend ausfallen wird.⁵⁷⁰

Obenem je Zlatnik Radicsevi sporočil, da društvo išče nove redne in podporne člane, ki bodo s svojim prispevkom omogočili ureditev Grill-

⁵⁶⁷ Na ljubljanskem Cekinovem gradu rojeni dramatik, lirik, pripovednik in gledališčnik je bil dober prijatelj zakoncev Radics. Več o Pennu prim. tudi Žigon, *Die deutschsprachige Literatur*, str. 191–193.

⁵⁶⁸ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / I / 1, št. 9. V slovenskem prevodu se posvetilo glasi: »Spoštovani pisateljici Hedwig Kaltenbrunner-Radics v drag spomin na štiri desetletja, ko sem sodeloval in ustvarjal z njenim pokojnim, nepozabnim možem, mojim mladostnim prijateljem Petrom pl. Radicsem. V vdanem prijateljstvu, Heinrich Penn.«

⁵⁶⁹ Zlatnika in njegovo delo, pisal je pesmi, krajše skice in novele, so za časa njegovega življenja primerjali celo z velikim lirikom Nikolausom Lenauom (1802–1850), ki v nemški literaturi velja za tipičnega predstavnika svetobolja.

⁵⁷⁰ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 3b, št. 1. V slovenskem prevodu: »Dne 6. maja t. l. ob osmih zvečer bo v okviru 'Popularnih literarnih večerov' v dvorani prijateljev literature, v prvem dunajskem okrožju, Postgasse 13, potekal Zlatnikov večer. Gospod Penn je sestavil napovednik o meni, ki ga bodo uvodoma prebrali, nato pa bo nekdo recitiral moje pesmi.«

parzerjeve hiše na Dunaju.⁵⁷¹ To je tudi zadnja pisna omemba društva, ki jo danes poznamo.

Za prenehanje delovanja društva, če izhajamo iz tega, da je društveno življenje zatonilo na predvečer prve svetovne vojne, je nekaj razlogov. Najprej vojna sama, ki je za trenutek v ozadje potisnila druge dejavnosti, zatem pa dejstvo, da sta leta 1909 in 1912 preminula Germonik in Radics, obe gonilni sili Grillparzerjevega društva. Sedem let za možem, je umrla Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner, ki je bila ravno tako tesno povezana z nemotenim delovanjem društva, saj jo je Radics že leta 1875 pooblastil, da ga je smela v društvu zastopati in opravljati njegove naloge, ko je bil odsoten.⁵⁷² Že leto pred njo je umrl zadnji znani predsednik društva Heinrich Moritz Penn. Oba nazadnje omenjena sta z začetkom vojne že zakorakala v sedemdeseta leta in se organizatorskemu delu v društvu verjetno nista mogla več popolnoma posvetiti.

Za slovensko kulturno in literarno zgodovino je posebnega pomena, da sta bila pobudnika dunajskega Grillparzerjevega društva, Germonik in Radics, s Kranjskega. Vneto sta se zanimala za literaturo in kulturo ter sta z ustanovitvijo društva na nek način izkazala zvestobo cesarski hiši, patriotizem in lojalnost Avstriji.⁵⁷³ Ustanovitev društva je bila nedvomno

⁵⁷¹ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 3b, št. 1. Letna članarina za podpome člane je leta 1914 znašala deset, za redne člane pa 6 goldinarjev. Danes spomenik dramatik stoji v dunajskem parku *Volksgarten*, medtem ko je Grillparzerjeva spominska soba urejena v drugem nadstropju *Johannesgasse 6* na Dunaju. V njej je popolnoma ohranjeno pohištvo v bidenmajerskem slogu. V bližini Dunaja, v mestecu Baden, je poleg tega na hiši, imenovani »*Das Haus Rollettgasse Nr. 3*« po družini Rollett, ki se je sem preselila sredi 17. stoletja, spominska plošča posvečena Grillparzerju, ki je leta 1818 v tej hiši začel pisati svojo trilogijo *Das goldene Vließ*.

⁵⁷² Prim. Lauriacum, zapuščina Karl Adam Kaltenbrunner, pooblastilo z dne 1. aprila 1875. Pooblastilo se glasi: »Vollmacht, kraft welcher ich meine Frau Hedwig von Radics ermächtigte, Gelder und Geldwert für mich, sowohl in eigenen Angelegenheiten, als auch in meiner Eigenschaft als Sekretär des Grillparzer-Vereins zu beheben, in Empfang zu nehmen und darüber rechtsgültig zu quittieren; deßgleichen ermächtigte ich meine Frau zur Empfangnahme aller Arten von Zustellungen, die an mich in welcher Eigenschaft auch immer gerichtet sind. // Peter von Radics, Redakteur, Sekretär des Grillparzer-Vereins.«

⁵⁷³ Poudariti je treba, da v dani zgodovinski situaciji ter predvsem v odnosu do Grillparzerja pobudniki tovrstnega literarnega združenja zagotovo ne bi mogli biti Čehi, ki se jim je dramatik zameril ne le s tragedijo v petih aktih *Königs Ottokars Glück und Ende* (krstna uprizoritev 1825), temveč tudi s svojim drugim delom *Libussa* (krstna uprizoritev prvega akta 1840, sicer 1874).

povezana s prijateljevanjem s sestrami Fröhlich, morda celo z Grillparzerjem. Njuno odločitev, da ustanovita društvo, lahko razumemo tudi kot patriotsko dejanje, in sicer etabliranje »avstrijske« literature pred »nemško«. Razumeti moramo, da smrt Adalberta Stifterja (1805–1868) in Grillparzerja pomeni začetek zavedanja o avstrijski literaturi in obenem distanciranje od nemštva. Zgodovinsko gledano so sedemdeseta leta 19. stoletja tudi rojstvo nemškega cesarstva. Po pruski zmagi nad Francijo januarja 1871 je bila dosežena združitev nemških držav, razglašeno je bilo cesarstvo in začel se je hiter gospodarski vzpon Nemčije. Grillparzerjeva smrt sovpada s tem obdobjem in sklepati smemo, da je tudi zgodovinsko ozadje vplivalo na odločitev Germonika, Radicsa in njunih somišljenikov, da ustanovijo društvo, ki bo zavezano skrbi za avstrijsko literaturo za razliko od nemške. V tem kontekstu ne smemo prezreti slovenske pripadnosti monarhiji in zavezanosti dinastiji.⁵⁷⁴ Slovenci so si v svoji imaginarni predstavi namreč slikali cesarja kot očeta naroda in ga idealizirali oziroma, kot bi rekel Claudio Magris, literatura tedanjega časa živi od spominov ter tega, da brani »mit« o nekdanji intaktni in zdravi *habsburški kulturi*, ki jo uteleša Grillparzer. In prav slednja in slednji sta imela tudi za Radicsa in Germonika poseben pomen in vrednost.

Publicist v Ljubljani

Leta 1876 sta Radicseva prišla v Ljubljano. Tu se je začel Radics natančneje in bolj poglobljeno ukvarjati z domoznanstvom in kulturno zgodovino. Leta 1877 je ob 175. obletnici ustanovitve ljubljanske filharmonične družbe (*Academia Philharmonicorum Labacensis*), najstarejšega glasbenega zavoda v monarhiji, izšla njegova študija o glasbeni zgodovini Kranjske *Frau Musica in Krain*. Delo, ki je zanimivo za raziskovalce slovenske glasbene preteklosti, je posvetil svojemu prijatelju iz gimnazijskih let Viktorju Leitmaierju, deželnemu sodnemu svetniku in direktorju filharmonične družbe.

V Ljubljani sta se Radicseva hitro vključila v družabno življenje. Hedwig je postala članica raznih društev, med drugim študentskega in filharmoničnega, njen mož pa je že v času, ko sta stanovala na Dunaju, gojil prijateljske stike s kranjskimi rojaki. Že leta 1871 je postal član Ma-

⁵⁷⁴ Prim. Vodopivec, Slovenci v 19. stoletju, str. 71–84.

tice Slovenske⁵⁷⁵ in v *Letopisu* so odtlej nekajkrat natisnili njegove prispevke. Potem ko je v Gradcu že leta 1866 izšla njegova krajša Valvasorjeva biografija, je leta 1877 v *Letopisu slovenske Matice*, ki ga je urejal Bleiweis, najprej izšel daljši prispevek o tem kranjskem učenjaku,⁵⁷⁶ dve leti kasneje kulturnozgodovinska študija o Tomažu Hrenu in leta 1879 še razprava o slovenščini po šolah in uradih.⁵⁷⁷ Do leta 1893 je večino Radicsevih besedil v slovenščino prevedel pesnik Josip Cimperman (1847–1893), ki so mu prevodi zgodovinskih pojmov pogosto povzročali preglavice.⁵⁷⁸

Radics je po preselitvi v Ljubljano poslal sotrudnik celovškega *Kresa*, v drugi polovici osemdesetih let *Ljubljanskega zvona* in Tavčarjevega *Slovana*, bil pa je tudi sodelavec *Kmetijskih in rokodelskih novic* in v devetdesetih letih 19. stoletja še celjskega *Ilustrovanega narodnega koledarja* in *Slovenskega pravnika*. V nemščini je leta 1877 napisal uvodno besedilo na sedmih straneh h ponatisu *Slave vojvodine Kranjske*, obenem pa je objavljajal številne krajše članke v najrazličnejših časnikih in časopisih, saj je moral skrbeti za družino, časopisne objave pa so v skupno blagajno redno prinašale prihodek.

⁵⁷⁵ Sodeč po imeniku članov je bil Radics ud Matice leta 1871, nato šest let ne, zatem ga najdemo na seznamu iz let 1878 in 1879, letnik 1880 pa nima imenika udov.

⁵⁷⁶ Prim. članek »Valvazor z ozirom na Slovanstvo« v *Letopisu Matice slovenske* za leto 1877, str. 251–323.

⁵⁷⁷ Naslov prvega članka je »Tomaž Chrön, pesnik, mecén umetelnosti in podpornik vednosti« in je bil leta 1878 objavljen na straneh 1–33, drugi prispevek pa je nosil naslov »Slovenščina v besedi in pismu po šolah in uradih« ter so ga objavili leto kasneje na straneh 1–33.

⁵⁷⁸ Ko je Cimperman leta 1881 prevajal Radicsev članek *Rudolf Habsburški in dežela Kranjska*, je prosil Levstika, naj mu pomaga pri prevodu izrazov »Landfriede«, »Landhandveste« in »Freiheitsbrief«. Levstik mu je sicer odgovoril, v veliko pomoč pa mu ni bil. Takole pravi: »Prijatelj dragi! Evo, pošiljam Vam, česar ste želéli, a knjige »Landhausveste« Vam ne morem pribaviti, ker se take stvari iz knjižnice ne posojajo, niti sam jaz bi je ne smél domóv vzeti. Še o treh besedah ste me vprašali: Landfriede, morébiti mir po deželi. // Landhandveste. Bog vé, kakó! Morda: Zapisana trdnoba. // Freiheitsbrief. Morda: branéče pismo? Svobodílno (svobodéče) pismo? // Vse to so nemške stvari, izmišljene po nemški pravdi in pripovedováne z nemško besedo. Prelagati jih je velíka nuja, ter na téšno in dobro se nikoli ne dadé preložiti. Slovan germanski je izgubil svojo staro svobodo ter z njó tudi staro pravdo. Vse naše zdanje preláganje tacih stvarfj je ubožen krpéz« (cit. po *Levstikova pisma*, str. 40). Več o prevodih Radicsevih del v slovenski jezik prim. Žigon, Sprachtransfer als Kulturtransfer, str. 469–480.

Dunajski knjigarnar Braumüller (Najberger).

Ko je Radics živel in delal kot časnikar na Dunaju, si je pridobil sloves in ugled. Tako se je nemalokrat zgodilo, da so ga uredniki prosili, naj napiše ta ali oni sestavek. Dne 9. marca 1877 ga je tako v Ljubljani doseglo pismo iz uredništva dunajskega časopisa *Neue Illustrierte Zeitung*. Spraševali so ga, ali bi k ilustraciji Hudičevega mostu pri Tržiču napisal 80 do 100 vrstic besedila.⁵⁷⁹ Istega leta je Radics začel sodelovati

---

⁵⁷⁹ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1a, št. 17. Prosili so ga naj besedilo pošlje uredništvu najkasneje do 13. marca 1877. Radics je to najverjetneje storil, saj je v

z nemškimi knjigotržci (Verlag des Börsenvereines der Deutschen Buchhändler) v Leipzigu⁵⁸⁰ in že leta 1881 v njihovem glasilu objavil daljšo razpravo o zgodovini knjigotrštva na Kranjskem,⁵⁸¹ za katero je prejel 78 goldinarjev honorarja.⁵⁸² Avgusta 1881 mu je honorar za poslane članke v višini deset goldinarjev izplačal časopis *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, uredništvo pa je Radicsa prosilo, naj mu še naprej pošilja svoje prispevke.⁵⁸³ V tem času je vzniklo tudi njegovo zanimanje za zgodovino lova na Kranjskem in konec sedemdesetih let je v dunajskem časopisu *A. Hugo's Jagd-Zeitung* priobčil številne prispevke o tej tematiki.

Leta 1882 je Braumüller na Dunaju kot dvanajsti zvezek v svoji zbirki »Bade-Bibliothek« izdal Radicseve kulturnozgodovinske opise z naslovom »In's Kärnten« – *Cultur- und Reisebilder aus alter und neuer Zeit für Badereisende und Touristen*. Tu se je avtor izkazal kot poznavalec Koroške in tudi do Slovencev je njegovo pisanje povsem korektno. Več prahu je istega leta dvignila v Leipzigu natisnjena knjižica *Anastasius Grüns' Lehrer und Freund der slovenische Dichter France Preschiren als deutscher Poet*. Ker je Radics v delu objavil Prešemove nemške sonete, je pesnikova hči Ernestina Jelovšek 24. novembra 1882 ogorčena pisala Levstiku in tožila, da pesmi njenega očeta objavljajo vsevprek brez njenega privoljenja:

»Seit Rizzi und bis zum letzten Artikel im 'Ljubljanski Zvon' gibt es keinen namhaften Schriftsteller in »Illirien« der nicht mit mehr oder weniger Nutzen sich Preširens bediente. Der 'Vater' Bleiweis gab das Signal. Er veröffentlichte in 'Novice' zuerst noch ungedruckte Gedichte Preširens, während dessen Kinder hungerten, was er wohl wußte.

Vor ungefähr zwei Jahren ward mir von einer Person, die ich nicht bezeichne, das Angebot gemacht, wenn ich legale Beweise besitze, so würde man, auf Hinweis darauf, in der 'Laibacher Zeitung' gerne publizieren, wie mit dem literarischen Eigentum Preširens verfahren

---

njegovi ljubljanski zapuščini ohranjen izrezek članka z naslovom *Die Teufelsbrücke bei Neumarkt in Oberkrain* (prim. NMS, TE 5 / II / 2, št. 6).

⁵⁸⁰ NMS, Radicseva zapuščina TE 2 / I / 1a, št. 133: pismo iz uredništva časopisa *Archiv für Geschichte des deutschen Buchhandels*, 13. oktober 1877.

⁵⁸¹ Razpravo »Geschichte des deutschen Buchhandels in Krain« je Radics objavil 1881 v glasilu *Archiv für Geschichte des deutschen Buchhandels* v Leipzigu (str. 72–94).

⁵⁸² Prim. ZAL, LJU 346, str. 23.

⁵⁸³ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1a, št. 64: pismo uredništva *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, 10. avgust 1881.

wird. Damals war noch nicht Hr. v. Radics Redakteur, der selbst unlängst *deutsche* Sonette meines Vaters verkaufte!⁵⁸⁴

Toda očitek Jelovškove Radicsu je bil popolnoma neutemeljen, saj je njena založniška pravica pravno zapadla februarja 1878, o čemer jo je pravočasno obvestil njen odvetnik Emil Gutnik, ki je zbral tudi vse potrebne dokumente.⁵⁸⁵

Že od šestdesetih let dalje je bil Radics sodelavec »Laibacherice«. V sedemdesetih je pisal tudi za druge ljubljanske liste, zaradi poznanstva z Ottomarjem Bambergom predvsem za nemško orientirani, leta 1868 ustanovljeni dnevnik *Laibacher Tagblatt*. Po vrnitvi v Ljubljano je leta 1880 postal eden izmed urednikov in tri leta kasneje za leto dni odgovorni urednik »Laibacherice«. Ko se je julija 1883 ob 600-letnici habsburške vladavine cesar Franc Jožef odpravil na potovanje po Štajerskem in Kranjskem, je Radics velik dogodek izkoristil v prid časnika, ki ga je urejal. Po posredovanju dvomega svetnika viteza Freiberga⁵⁸⁶ je postal član cesarjevega spremstva in je bil edini uradni, pooblaščen poročevalec s potovanja, o čemer beremo v njegovi legitimaciji, izdani posebej v ta namen konec junija 1883:

Legitimation für Herrn Peter von Radics, welcher in Folge Erlaßes des Hohen k. k. Ministerraths-Praesidiums vom 28. Juni 1883 [...] mit der telegrafischen Berichterstattung über die Reise Sr. k. k. und Apostolischen Majestät in Steiermark und Krain an das k. k. Telegraphen-Correspondenz-Bureau beauftragt ist. // Sämtliche k. k. Staatstelegraphen-Ämter und Eisenbahntelegraphen-Ämter in Steiermark und Krain werden demnach ersucht, die von Herrn von Radics an das k. k. Telegraphen Correspondenz-Bureau unter der Adresse: »Corbureau Wien« auszugebenden Telegramme anzunehmen, die hiefür entfallenden Gebühren demselben zu kreditiren und als Staatsdepeschen zu befördern.⁵⁸⁷

Laibacher Zeitung je v rubriki *Locales* poročal o poteku potovanja, ki se je začelo 1. julija 1883.⁵⁸⁸

584 Cit. po Boršnik, France Levstik in Prešernova hči, str. 309–311.

585 Prim. ravno tam.

586 ZAL, LJU 329, str. 5.

587 NMS, Radiceva zapuščina, TE 2 / III / 4, št. 1: Legitimacija c. kr. telegrafsko-korespondenčne pisarne na Dunaju, 30. junij 1883.

588 Prim. program potovanja v NMS, Radiceva zapuščina, TE 2 / III / 5, št. 17 (prim. tudi Najberger). O cesarjevih postankih na Gorenjskem je zanimivo, informativno in kritično razpravo objavil Globočnik. 'Presvitli cesar so videli nas in mi njih, in – spoznali smo se', str. 55–74.

Schriftsteller P. v. Radics

Mitarbeiter des Werkes: Die öst.-ung. Monarchie in Wort und Bild; emer. Berichterstatter der Allerh. Kaiserreise 1883; Kriegsreporter im Hauptquartiere Sr. k. u. k. Hoheit des durchlauchtigsten Herrn F.N. Erzherzog Albrecht 1866; Ritter d. Orden

Laibach.

Radicseva posetnica iz devetdesetih let 19. stoletja (Najberger).

Cesarjev obisk Ljubljane sredi meseca julija 1883 je imel velik pomen tudi zato, ker je Franc Jožef, potem ko je leto pred tem v čast prestolonasledniku dovolil preimenovanje Kranjskega deželnega muzeja v *Rudolfinum*,⁵⁸⁹ položil temeljni kamen nove muzejske zgradbe na mestu, kjer stoji še danes. Dogodek je na Radicsa, ki se je zapisal raziskovanju kranjske preteklosti, naredil tako velik vtis, da se je kot odgovorni urednik »Laibacherice« odločil, 12. in 13. julija 1883 izdati dve slavnostni številki časnika, *Fest-Nummer der Laibacher Zeitung anlässlich der Allerhöchsten Anwesenheit Sr. k. u. k. Apostol. Majestät des Kaisers Franz Josef I. gelegentlich der 600jährigen Landes-Jubelfeier der Zugehörigkeit Krains zur Hausmacht der erlauchten Dynastie Habsburg*. V barvah so ju natisnili v Kleinmayr & Bambergovi tiskarni. V obeh prazničnih izdajah so avtorji prisegali zvestobo cesarju in cesarski hiši, med

⁵⁸⁹ Kranjski deželni stanovi so v letu ljubljanskega kongresa 1821 sprejeli odločitev o ustanovitvi deželnega muzeja in ga poimenovali Kranjski stanovski muzej. Skrb zanj je prevzela Kranjska kmetijska družba, svoje prostore pa je muzej dobil v Pogačnikovi hiši v Salendrovi ulici. Pet let zatem je cesar odobril ustanovitev muzeja in določil, naj se imenuje Kranjski deželni muzej. Leta 1881 se je deželni zbor s finančno podporo Kranjske hranilnice odločil zgraditi novo muzejsko zgradbo, katere temeljni kamen je položil cesar Franc Jožef ob 600-letnici priključitve Kranjske Habsburžanom.

njimi tudi Luiza Pesjakova, ki je za to priložnost napisala *Huldigungs-Gedicht Sr. k. u. k. Apostolischen Majestät Franz Josef I. in tiefer Ehrfurcht dargebracht*. Radics je hvalnico cesarju, ki se končuje z znamenitim verzom: »Gott erhalte, Gott beschütze / unsern Kaiser und sein Haus!«,⁵⁹⁰ objavil na prvi strani druge slavnostne številke. Tudi v naslednjih dneh je »Ljubljancanka« vestno prinašala novice s potovanja, iz Postojne, z Bleda itd. Čeravno so prispevki nepodpisani, je znano, da jih je priobčil Radics.⁵⁹¹ Ob priložnosti cesarjevega potovanja je tudi sam pripravljval spominsko publikacijo o Habsburžanih na Kranjskem ter bralce časnika *Laibacher Zeitung* prijazno pozval, naj mu posredujejo podatke o dogodkih in morebitnih pripetljajih, ki jih je sam spregledal ali nanje ni bil pozoren.⁵⁹² Toda priprave in pisanje dela se je ne le zavleklo, temveč je publikacija ostala v rokopisu, saj Radics leta 1884 ni imel denarja za

⁵⁹⁰ *Laibacher Zeitung*, Festnummer, št. 158, 13. julij 1883, nepag.

⁵⁹¹ Prim. »Locales. Zur Allerhöchsten Anwesenheit Sr. Majestät in Laibach. 14. Juli.« *Laibacher Zeitung*, št. 160, 16. julij 1883, str. 1386–1388; »Locales. Zur Allerhöchsten Anwesenheit Sr. Majestät in Laibach. 16. Juli.« *Laibacher Zeitung*, št. 161, 17. julij 1883, str. 1395–1396; »Locales. Zur Allerhöchsten Anwesenheit Sr. Majestät in Laibach.« *Laibacher Zeitung*, št. 162, 18. julij 1883, str. 1403–1404; »Locales. Nachträgliches aus den Kaisertagen. Allerhöchster Besuch des 'Collegium Marianum'«. *Laibacher Zeitung*, št. 163, 19. julij 1883, str. 1411–1412; »Nachträgliches aus den Kaisertagen. Zum Empfang seiner Majestät in Veldes am 16. Juli.« *Laibacher Zeitung*, št. 164, 20. julij 1883, str. 1420; »Nachträgliches aus den Kaisertagen. Allerhöchste Besichtigung der Adelsberger Grotte. 15. Juli.« *Laibacher Zeitung*, št. 165, 21. julij 1883, str. 1427; »Nachträgliches aus den Kaisertagen. Zum Allerhöchsten Aufenthalte in Veldes am 16. Juli.« *Laibacher Zeitung*, št. 166, 23. julij 1883, str. 1437 itd.

⁵⁹² *Laibacher Zeitung*, št. 107, 24. julij 1883, str. 1446. Radics je zapisal: »An die P. T. Subscribenten auf das historische Gedenkblatt: Habsburger in Krain. Infolge vielseitig kundgegebenen Wunsches, es möchten in das Gedenkblatt auch die so glänzenden festlichen Momente der Landesjubelfeier vom 11. bis 16. Juli 1883, die beglückenden Details der Allerhöchsten Anwesenheit unseres Allergnädigsten Kaisers und Herrn Sr. k. u. k. Apostolischen Majestät Franz Josef I. Aufnahme finden, ist eine ganz veränderte Anordnung des Stoffes eingetreten und dadurch auch eine Verzögerung in der Ausgabe. Dieselbe erfolgt sobald möglich, und wird der Tag des Erscheinens des Gedenkblattes demnächst mitgeteilt werden. Diejenigen P. T. Subscribenten, welche das Gedenkblatt in der Form als Beilage zur umfassenden Beschreibung der Allerhöchsten Kaiserreise aus der Feder des Gefertigten, die im Herbst d. J. erscheinen wird, zu beziehen wünschen, mögen dies per Correspondenzkarte zur Anzeige bringen. Zugleich ersuche ich um freundliche Mittheilung allfälliger Wünsche wegen Aufnahme von Einzelheiten aus den Festtagen, so von Inschriften auf Triumpfbogen, Ausführung von Decorationsobjecten, Namen von Deputationen u.s.w. u.s.w., die mir im Drange der Geschäfte etwa entgangen sein könnten.«

izdajo v samozaložbi.⁵⁹³ Spomladi 1884 je namreč prenehal urejati »Ljubljanko«. Odslej se je posvetil publicističnemu delu in je eden prvih slovenskih ustvarjalcev, ki si je denar služil v svobodnem poklicu. V *Laibacher Zeitung* je od takrat dalje objavljaj predvsem v podlistku in v rubriki »Lokalne novice« (»Locales«).

V osemdesetih letih 19. stoletja je Radicsa k sodelovanju vabilo vedno več časopisov ali pa se je sam trudil, da bi z njimi navezal stike, čeprav ni bil vedno uspešen. Tako je na primer v Berlin, na naslov časopisa *Deutsche Bühnen-Genossenschaft* kmalu po tem, ko je zapustil »Laibacherico«, poslal rokopis o nemškem gledališču na Kranjskem. Dne 18. junija 1884 mu je odgovoril urednik Wilhelm Mannstädt (1837–1904)⁵⁹⁴ in ga prosil, naj mu do nadaljnjega ne pošilja člankov, da pa bi ga naslednje leto zanimali prispevki o razmerah v nemškem gledališču v Ljubljani:

Ich bitte Sie nun mit der Einsendung weiterer Beiträge aus Ihrer geschätzten Feder sich so lange zu gedulden bis ich Ihnen bezügliche Mittheilung gemacht habe. Es ist nämlich nicht unmöglich[,] daß unser Organ erst mit Beginn des neuen Jahres in seiner früheren Form u. Ausdehnung erscheint. Ich mache Sie dabei darauf aufmerksam, daß jede »Kritik« ausgeschlossen bleiben muß; es ist deshalb die Frage, ob ein Ueberblick über Ihr deutsches Theater für uns geeignet sein dürfte. Das zweite Thema: die Verhältnisse der Provinzialtheater wird dagegen desto willkommener für uns sein, es wird mich sehr freuen mit Ihnen darüber correspondieren zu können.⁵⁹⁵

⁵⁹³ V analih *Oesterreichisches Jahrbuch* na Dunaju je objavil prispevek *Krain's Huldigungen für das Haus Habsburg. Ein Erinnerungsblatt zur 600jährigen Jubelfeier des Landes Krain 1882/83* (str. 1–25). Za objavo je dobil 25 goldinarjev honorarja (prim. ZAL, LJU 346, str. 24).

⁵⁹⁴ Julija 1871 so v Weimarju ustanovili »Genossenschaft deutscher Bühnengenossen« , ki je imela tudi svoj organ *Deutsche Bühnengenossenschaft*. Časopis pod istim imenom izhaja še danes (prim. Hochdorf, *Die Deutsche Bühnengenossenschaft*).

⁵⁹⁵ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / 1 / 1a, št. 17: pismo uredništva *Deutsche Bühnen-Genossenschaft*, 18. junij 1884: »Prosim vas, da s pošiljanjem nadaljnjih člankov izpod vašega cenjenega peresa počakate, dokler vas v zvezi s tem ne obvestim. Izgleda namreč, da bo naš organ v svoji stari obliki in obsegu izšel šele v začetku novega leta. Pri tem vas opozarjam na to, da je potrebno opustiti vsakršno 'kritiko'; zato se postavlja vprašanje, ali je pregled vašega nemškega gledališča pri vas za nas primeren. Drugo pa: razmere na provincialnih odrih bodo za nas dobrodošla tema, veselilo me bo, če mi boste o tem lahko poročali.«

V Radicsevi zapuščini niso shranjeni niti izvodi časopisa *Deutsche Bühnen-Genossenschaft* niti kasnejša korespondenca z Mannstädtom. Ravno tako v tem berlinskem listu zaman iščemo Radicseve objave, kar pomeni, da iz danes neugotovljivega razloga rokopisov uredništvu ni poslal. Najverjetnejša razlaga je, da se je v tem času kot redni dopisnik in sodelavec ustalil pri nekaterih drugih listih.

Ko se je pozno spomladi 1885 napotil na Dunaj,⁵⁹⁶ je tam osvežil in navezal nove stike z uredniki. Sodeloval je pri *Oesterreichische Forst-Zeitung*, *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, *Wiener Landwirthschaftliche Zeitung*. Nekaj krajših člankov je v devetdesetih letih 19. stoletja objavil v *Wiener Zeitung*, v *Die Presse* in v časniku *Das Fremden-Blatt*. Pisal je tudi za dunajski ilustrirani družinski list *Die Heimath*, ki ga je urejal Ferdinand Gross (1848–1900). Tu je priobčil eno pesem, posvečeno Anastazija Grüna⁵⁹⁷ in članek o najstarejšem graškem časopisu, namenjenem damam.⁵⁹⁸ Gross je bil obenem urednik ob sredah izhajajočega lista *Wiener Feuilleton-Correspondenz* ter modnega journala *Wiener Mode*, kjer sta tako Radics kakor tudi njegova soproga veliko objavljala.

Leta 1887 je Radics postal sotrudnik avstrijskega časnika za turizem *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, kasneje je sodeloval še pri prvem avstrijskem listu za zdraviliški turizem *Der Cursalon* in leta 1906 pri znanem ilustriranem časopisu za popotnike *Dillinger's Reiseführer*. V vseh treh je priobčeval večinoma turistična besedila, potopisne prispevke, opise Kranjske, njenih zdravilišč, jam in drugih naravnih znamenitosti. Poleg tega je pisal tudi za katoliške liste kot *Das Rothe Kreuz*, *Das Vaterland*, za mesečnik *Katholische Warte*, za dunajski list, namenjen avstrijsko-nemški mladini *Grüß Gott!* in tudi za časopise kot *Militär-Zeitung*, tednik *Montags-Revue*, namenjen politiki, financam, umetnosti in literaturi. Od leta 1890 dalje je sodeloval pri dunajskem listu za visoko družbo *Der Salon (Oesterreichisches Adelsblatt)*, ki je bil neke vrste naslednik časopisa *Wiener Salonblatt*, ki ga je v sedemdesetih letih tudi urejal. Veliko prispevkov je priobčil v reviji *Oesterreichisch-Ungarische Revue*, ki je vsa besedila, ki so jih natisnili, avtorjem ponavadi poslala tudi v obliki separatov. Pogosto se je zgodilo tudi, da je posamezno delo

⁵⁹⁶ O tem izvemo iz Radicseve posetnice Levstiku dne 7. maja 1885, NUK, Ms 491.

⁵⁹⁷ Prim. *Die Heimath*, let. X (1885), št. 13, str. 176 (pesem: Ein Weihnachtslied von Anastasius Grün).

⁵⁹⁸ Prim. ravno tam, št. 4, str. 54–56 (članek: Die erste österreichische Damenzeitung, Graz 1792).

– tudi Radicsevo, kot je razvidno iz njegove bibliografije – izšlo v knjižni obliki v založbi *Oesterreichisch-Ungarische Revue*.

Omeniti je treba še Radicseve objave v dunajskem ilustriranem tedniku za umetnost, umetno obrt, glasbo, gledališče in literaturo *Allgemeine Kunst-Chronik*.⁵⁹⁹ Izdajal ga je v Stuttgartu rojeni publicist in zgodovinar Wilhelm Lauser (1836–1902), sicer tudi urednik dunajskega časnika *Neues Wiener Tagblatt*.⁶⁰⁰ Poleg tednika je vsako leto izšel še letopis *Die Kunst in Österreich-Ungarn*. Radics si je že v začetku osemdesetih let dopisoval z urednikom tednika Heinrichom Kábdebom.⁶⁰¹ Ta ga je 4. junija 1881 dobesedno prosil, naj mu pošlje dogovorjeni članek, vendar Radics tega ni storil.⁶⁰² V tedniku *Allgemeine Kunst-Chronik* je svoje prve prispevke objavil šele devet let kasneje, leta 1890, in je bil odtlej redni sodelavec tega lista. Leto kasneje (1891) je Radics s prispevkom *Laibach, der Unterkraimer Boden und Innerkrain* sodeloval tudi pri osmem delu (*Kärnten und Krain*) monumentalnega ilustriranega dela *Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild*,⁶⁰³ ki je v letih od 1886 do 1903 izhajalo pod budnim očesom prestolonaslednika Rudolfa, po njegovi nesrečni smrti pa pod pokroviteljstvom njegove vdove Štefanije, hčerke belgijskega kralja Leopolda II. V svojem prispevku je Radics stnil bistvene podatke o Ljubljani in Kranjski nasploh, o navadah, življenju in ustvarjanju ter tako Kranjsko predstavil širokemu krogu bralcev v monarhiji.

Poleg vseh omenjenih so Radicseve članke prinašali tudi drugi listi kot na primer celovski *Waidmannsheil!*, innsbruški *Bote für Tirol und Vorarlberg* ali pa *Braunschweiger Tagblatt*, *Frankfurter Zeitung*, *Gmundner Wochenblatt*, v letih 1884 in 1885 Sacher-Masochova literarna revija *Auf der Höhe* v Leipzigu ter leta 1905 puljski *Polaer Morgenblatt*.

⁵⁹⁹ V *Allgemeine Kunst-Chronik* sta objavljala tudi Sacher-Masoch in dunajski feljtonist Ferdinand Kümberger.

⁶⁰⁰ Prim. *Meyers Konversations-Lexikon*, zv. 10, str. 566.

⁶⁰¹ Radics in Kábdebo sta morala biti dobra znanca, saj se Kábdebo v pismu z dne 14. februarja 1881 Radicsu zahvaljuje za izrečeno sožalje ob smrti svojega brata (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1a, št. 63).

⁶⁰² V istem pismu Kábdebo Radicsa sprašuje, zakaj mu ni odgovoril na prejšnje pismo z dne 31. maja 1881 (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1a, št. 63).

⁶⁰³ Radicsev prispevek je objavljen na straneh 272–284.

Starejši ko je postajal, več je Radics objavljaj v kranjskih listih, tako nemških kot slovenskih. Potem ko od leta 1868 dalje ni več izhajalo glasilo Historičnega društva za Kranjsko *Mitteilungen des Historischen Vereins für Krain*, je leta 1882 nastalo praznino vsaj začasno zapolnil Schumijev *Archiv für Heimatkunde*.⁶⁰⁴ Tu je leta 1884 Radics objavil precej svojih prispevkov o kranjski zgodovini, o Auerspergih, o znamenitem feldmaršalu Laudonu (1717–1790), ki je v bojnem pohodu oktobra 1789 pred Beogradom porazil Turke,⁶⁰⁵ priobčil pa je tudi nekrolog Avgustu Dimitzu.

Leta 1889 je spet izšlo glasilo kranjskega muzejskega društva *Mitteilungen des Musealvereins für Krain*, katerega prvi zvezek je že leta 1866 izdal kustos Karl Dežman.⁶⁰⁶ V tem društvenem organu, kasneje pa tudi v slovenski *Izvestiji muzejskega društva za Kranjsko* ter v časopisu za kranjsko deželoznanstvo (*Argo. Zeitschrift für krainische Landeskunde*), ki ga je urejal kustos *Rudolfinuma* Alfonz Müllner (1840–1914), je Radics predvsem v devetdesetih letih 19. stoletja objavljaj prispevke o Vodniku (»Eine zeitgenössische Kritik über Vodnik's 'Pésme sa pokúshino'«),⁶⁰⁷ Trubarju (»Primus Truber's Haus in Laibach«),⁶⁰⁸ Valvasorju (»Die Landmannschaft und der Freiherrstand Valvasor's«),⁶⁰⁹ o nepremični dediščini (»Aeltere Geschichte des Schlosses Unterthurn (Tivoli) bei Laibach«)⁶¹⁰ in tudi številne zgodovinske članke, recenzije itd. Že leta 1881 je postal sodelavec celovškega *Kresa*, kjer je objavil daljši prispevek »Slovenec za škofa na Dunaji. Jurij Slatkonja 1456–1522«.⁶¹¹ V

⁶⁰⁴ Publikacijo jo urejal zgodovinar Franz Schumi (1848–1916), ki je spisal tudi večino člankov, ki so izšli v letih 1882 do 1887.

⁶⁰⁵ Laudonovo zmago je novembra 1789 v uvodnem verz, takrat izjemoma v slovenskem jeziku, opeval tudi pri tiskarju Merku tiskani *Merkische Laibacher Zeitung*, kjer beremo »Shivite jenu pite / Lubleni Lublanski Ludie / Vukaite, vekajte / Thu Laudonov ve felje« (*Merkische Laibacher Zeitung*, št. 93, 21. november 1789, nepag.; več o tem Žigon, *Deutschsprachige Presse* (2004), str. 219). O Laudonu je pisala tudi Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner. V zasebnem arhivu družine Radics v Zagrebu je shranjen njen članek »Laudonfeste im Süden Österreichs 1789« (Najberger, časopisni izrezek, vir neznan).

⁶⁰⁶ Več o tem prim. Žigon, *Deutschsprachige Presse*, let. 13 (2005), str. 142.

⁶⁰⁷ *Argo*, št. 2, februar 1893, str. 23–24.

⁶⁰⁸ Ravno tam, št. 5, maj 1893, str. 90–91.

⁶⁰⁹ Ravno tam, št. 8, avgust 1893, str. 148–152.

⁶¹⁰ *Mittheilungen des Musealvereines*, 1893, zv. I, str. 108–124.

⁶¹¹ *Kres. Leposloven in znastuen list*, 1881, str. 653–657.

glasilu, pri katerem je sodeloval tudi Davorin Trstenjak, je redno objavljajl v osemdesetih letih, sodeloval pa je tudi pri *Ljubljanskem zvonu* in *Slovenskem pravniku*. Leta 1877 je njegov prispevek o slovenskih narodnih jedeh na dvorni mizi v Gradcu pred tristo leti⁶¹² natisnil Tavčarjev *Slovan*, ilustriran leposlovni list, kjer je Radics več objavljajl v začetku 20. stoletja. Med slovenskimi listi mu je svoje strani leta 1897 odprl še celjski *Ilustrovani narodni koledar*, ki ga je urejal časnikar, tiskar, založnik, podjetnik, narodnjak in politik Dragotin Hribar (1862–1935),⁶¹³ leta 1903 in 1905 pa je priobčil še dva krajša članka (»Valvasorjeva 'Pasijska knjižnica'« iz leta 1679⁶¹⁴ in leta 1903«, »Slovenski nagovori iz leta 1808. Govor do vojaških novincev«⁶¹⁵) v »listu s podobami za leposlovje in znanstvo« *Dom in svet*. Najkasneje leta 1886 je ponovno začel, najprej občasno, nato pa dokaj redno objavljajti v

⁶¹² *Slovan. Ilustrovan leposlovni list*, IV. let. (1887), št. 22, 20. november, str. 350.

⁶¹³ Dragotin Hribar je bil rojen v meščanski družini v Ljubljani. Izučil se je tiskarske obrti, najprej je bil vajenec, pozneje pa od 1884 do 1886 tiskarski pomočnik pri Blazniku. Po vajeniški dobi je obiskoval in končal višjo trgovsko šolo na Dunaju. Sodeloval je pri *Novicah* in *Slovincu*, od 1887 tudi pri *Slovenskem narodu* in postal njegov odgovorni urednik (1888–1890). Hkrati je bil upravitelj Narodne tiskarne. V Celje se je preselil leta 1891 in tu ustanovil Društveno tiskarno D. Hribar. Pobudnica za ustanovitev tiskarne je bila Zveza slovenskih posojilnic, ki je želela pospeševati slovensko podjetništvo, še posebej v tem narodno ogroženem predelu Štajerske. V ta namen so želeli izdajati cenejši slovenski tisk. Ob tiskarni je Hribar odprl tudi knjigarno in papirmico. Tiskal je gospodarsko-politični list *Domovina*. Najiminenitnejša publikacija, ki jo je tiskal v Celju, je bil gotovo *Ilustrovani narodni koledar*, ki je izhajal od 1892–1904. Hribar je bil izjemno podjeten. Po poroki s hčerko lastnice tovarne slaščic in kandičev Evgenijo Schumi leta 1896 je začel načrtovati novo dejavnost v Ljubljani: izdelovanje pletenin. Zato se je družina že leta 1900 preselila v Ljubljano. Za novo dejavnost je skrbela žena, saj je Hribar hkrati vodil tiskarno v Celju. Sredi leta 1901 pa je v Ljubljani odprl knjigarno in papirmico, v drugi polovici leta 1903 pa poleg teh dveh dejavnosti še tiskarno. Tu je tiskal revijo *Slovan* (1902–1917). Ker je menil, da Slovincem primanjkuje humorja, je začel izdajati humoristični list *Jež* (1903–1909). Med leti 1919 in 1927 je bil predsednik Kranjske hranilnice. Leta 1919 je vstopil tudi v upravni svet Južne železnice in kmalu združil Slovenske lokalne železnice v enotno podjetje. Z velikimi denarnimi sredstvi je od avstrijske države kupil delnice dolenskih železnic in jih tako obvaroval pred tujimi vplivi. Bil je tudi ustanovitelj (1922) in predsednik ljubljanske borze (od 1924), predsednik Hipotekarne banke, upravni svetnik Donavsko-savske jadranske železniške družbe in nadzorni član Narodne banke v Beogradu. Razen tega je bil član še vrste drugih gospodarskih in humanitarnih ustanov (prim. Goropevšek, Od Hribarja do Tončke Čeč, str. 16; prim. več o družini prim. monografijo: Hribar, *Rodbinska kronika*).

⁶¹⁴ *Dom in svet*, 1903, str. 424–426.

⁶¹⁵ Ravno tam, 1905, str. 236–238.

podlistku časnika *Laibacher Zeitung*.⁶¹⁶ Od julija 1895 dalje je »Laibacherica« dnevno prinašala Radicseva dognanja o Valvasorju v podlistku *Valvasor-Studien*.

V zadnjem desetletju svojega življenja je Radics objavljajl večinoma v kranjskih glasilih, slovenskih in nemških. Poleg že omenjenih je pisal še za *Laibacher Schulzeitung*, mesečno glasilo kranjskega nemškega učiteljstva. V *Laibacher Zeitung* v rubriki »Local- und Provinzial-Nachrichten« je Radics leta 1906 začel objavljati še eno svoje imenitno delo *Alte Häuser in Laibach*. Prvo kulturnozgodovinsko sliko o starih hišah v Ljubljani je objavil decembra leta 1906. Odtlej je »Ljubljančanka« vse do leta 1910 objavljala posamezne študije, ki jih je Radics v letih 1908 do 1911 v treh delih v samozaložbi izdal v knjižni obliki. Nad izidom kulturnozgodovinskih slik starih ljubljanskih hiš je bil baron Born iz Tržiča tako navdušen, da je Radicsu leta 1909 nakazal 500, naslednje leto pa še 100 kron nagrade.⁶¹⁷

Današnji Prešernov trg na razglednici s preloma 19. in 20. stoletja
(zasebna zbirka Zupan-Pahor, Prvačina).

⁶¹⁶ Tu je objavil npr. prispevek o Turjaških »Die Auersperge in Krain« (*Laibacher Zeitung*, št. 261, 15. november 1886, str. 2147–2149).

⁶¹⁷ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 2b, št. 18 in 19.

Od leta 1884 do odhoda na študijsko potovanje v London leta 1893 je Radics izdal osemnajst samostojnih monografskih publikacij. V Braumüllerjevi zbirki »Bade-Bibliothek« je leta 1884 izšel turistični opis Opacije *Abbazia*, leto kasneje je Giontini založil že omenjeni *Führer durch Krain*, Braumüller pa študijo o zdravilišču Medijske toplice *Das Warmbad Gallenegg (Valvasor-Heim)* in Krain. V Berlinu je leta 1885 izšla kulturno zgodovinska študija o razvoju industrije na Kranjskem z ozirom na prevladujoč nemški kapital *Nationalismus und Fabrikwesen in Krain*, sledila je razprava *Kaiser Karl VI. als Staats- und Volkswirth* (1886), ki je izšla v Innsbrucku. Po naročilu kranjskega deželnega odbora je leta 1887 za objavo pripravil knjižico *Zgodovina deželne civilne bolnice v Ljubljani*, ki je izšla v nemškem in slovenskem jeziku, v Leipzigu so natisnili *njegove Landwirtschaftliche Kulturbilder 1486–1886, zumeist aus Österreich* ter študijo *Bergfahrten in Österreich einst und jetzt 1363–1887*.

Med pomembnejša dela v teh letih sodi *An Oesterreichs Alpenbahnen. Ein Führer im Liede durch Oesterreichs Hochgebirgswelt* (1889), separaten odtis iz revije *Oesterreichisch-Ungarische Revue*, kjer je Radics v pesmi predstavil avstrijsko visokogorje. Po železni cesti nas avtor popelje z Dunaja na Tirolsko, naprej na Bled, do Ljubljane ter do Gradca, kjer konča svoje popotovanje. V besedilo je vtikal pesmi številnih avtorjev, ki so opevali alpsko pokrajino: Anastazija Grüna, Johanna Gabriela Seidla, koroškega pesnika Ernsta Rauscherja pl. Stainberga (1834–1919), ki je pisal o Vrbskem jezeru v *svojih Elegien vom Wörthersee* (1866), Rudolfa Baumbacha z njegovim znamenitim *Zlatorogom*, Prešerna s *Krstom pri Savici*, ter celo Ludwiga Tiecka, ki v pesmi *Bozen* občuduje lepote Bolzana.

Če se Radicsu v šestdesetih letih ni zdelo vredno v *Agramer Zeitung* natisniti del Leopolda Kordescha, se je več kot dvajset let pozneje, ko je bil Kordesch že pokojni, odločil, da kranjsko prestolnico Ljubljano v svojem delu (stran 426) ilustrira prav s Kordeschevimi besedami iz pesmi *An Laibach*:

Sei mir gegrüßt, Aemona, meine Heimath, / Schöne freundliche Hauptstadt – Freunden Blickes / Sucht mein Auge sehnd die blauen Alpen, / Die dich umfängen. // Sei mir gegrüßt in froher Kindeswehmut! / Wenn dein liebliches Bild auch niemals, niemals / Dem entzückt Heimkehrenden mehr emportaucht – / Leb't's mir im Herzen! // Jeglichen Herbst, wenn / Oest'reichs flinke Schwalben / In ein milder Land ob

deinem Haupte / Hinzieh'n, werden treulich sie immer meine / Grüße dir bringen.⁶¹⁸

Kordesch je zgornje otožne verze moral spesniti potem, ko je leta 1850 zapustil Ljubljano in odšel v Gradec ter kasneje na Dunaj.⁶¹⁹ Morda je Radics izbral ravno to sentimentalno pesem zato, ker je odgovarjala njegovim lastnim občutjem – pomislimo samo na Müllerjeve verze v njegovem prvencu. Vloga je igralo tudi dejstvo, da mu za objavo ni bilo potrebno plačati honorarja, Kordesch pa tudi politično ni bil obremenjen tako kot na primer Emil Korytko. Sodeč po navdušenju nad Prešermovim nemškimi prevodom Korytkove pesmi *Den Schönen Laibachs*, ki jo je objavil leta 1865 v podlistku *Triglava*,⁶²⁰ bi si pri Ljubljani namreč lahko izbral tudi verze Korytka (1813–1839), etnologa in zbiralca narodnega blaga, ki je bil januarja 1837, ko so ga avstrijske oblasti obtožile protidržavne dejavnosti, izgnan v Ljubljano.⁶²¹

Lirični mozaik v Radicsevem literarnem popotovanju dopolnjujejo dela izpod peres manj znanih avtoric. Za Kordeschem nas v Postojnsko jamo na binkoštni dan popelje Mathilde Prettner z verzi *Der Grotte Wunder*,⁶²² ki jo poznamo po dveh objavah v literarni prilogi »Laibacherice« *Illyrisches Blatt*,⁶²³ sicer pa literarna zgodovina o njej molči. Bled Radics predstavi s sonetom nemške pesnice Elisabeth Bürstenbinder (ps. Elisabeth Werner; 1838–1918). Njeno pesem *Veldes*, tako piše Radics, mu je za objavo izročila njena prijateljica, pisateljica Harriet Grünwald iz Ljubljane.⁶²⁴ Končna postaja Gradec pred očmi bralca

⁶¹⁸ Cit. po Radics, *An Oesterreichs Alpenbahnen*, str. 27.

⁶¹⁹ Čeprav si je Kordesch vedno želel, da bi se vrnil v Ljubljano, je do svoje smrti s prekinitvami živel in delal na Dunaju. Več o Kordeschu prim. Miladinović Zalaznik, Leopold Kordesch, str. 157–168; Miladinović Zalaznik, *Neues zum Laibacher Blatt Carniolia*, str. 71–86; Miladinović Zalaznik, *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen II*.

⁶²⁰ *Triglav*, št. 9, 31. januar 1865, str. 33.

⁶²¹ Prim. Žigon, *Nemški časnik*, str. 203–204. Radics je poleg Korytkove pesmi v *Triglavu* objavil tudi Prešermov prevod Adama Mickiewicza (1798–1855), objavljal pa je tudi prevode ruskih pesnitev ter s tem dokazoval in branil čustva slovanske vzajemnosti (prim. ravno tam, str. 204 ss.). O Korytku prim. tudi Miladinović Zalaznik, Emil Korytko, str. 223–230.

⁶²² Prim. Radics, *An Oesterreichs Alpenbahnen*, str. 45.

⁶²³ Tu je objavila pesem »Die Blumen an Mirosław«, ki je najverjetneje namenjena Mirosławu Vilharju, čigar številne pesmi so danes ponarodele (*Illyrisches Blatt*, št. 50, 1849), ter pesem »Weihnachtsfeier« (*Illyrisches Blatt*, št. 103, 1849).

⁶²⁴ Radics, *An Oesterreichs Alpenbahnen*, str. 40. Elisabeth Werner se je rodila na gradu Labers pri Meranu, bila je sodelavka revije *Die Gartenlaube*.

zaživi v pesniški besedi Roberta Hamerlinga, medtem ko zaključne verze Radics prepusti Grillparzerju:

Immer und auf allen Fahrten durch Oesterreich klingt uns aber immer wieder unseres größten vaterländischen Dichters Grillparzer begeisterungsvoller Ruf entgegen:

Es ist ein gutes Land / Wo habt ihr dessen Gleichen schon gesehen / Schaut rings umher, wohin der Blick sich wendet / Lachts wie dem Bräutigam die Braut entgegen.⁶²⁵

Dve leti kasneje (1891) je pri isti založbi izšla Radicseva študija *Göthe, das Haus Habsburg und Oesterreich*, naslednje leto, ko je bila na Dunaju mednarodna razstava o glasbi in gledališču, daljša študija o teatru v času Leopolda I. z naslovom *Das Hoftheater Kaiser Leopold I. als Grundstein ständiger Bühnen in Oesterreich-Ungarn*, in leta 1893 še gospodarska razprava o dolenski železnici *Die unterkriener Bahnen*. Istega leta so pri Kleinmayr & Bambergu v Ljubljani tiskali študijo o bitki pri Sisku *Zur Siegesfeier der Schlacht bei Sissek am 22. Juni 1593*.

Oktobra 1893 je Radics odpotoval v London, kjer je raziskoval v arhivu Royal Society in dopolnjeval svoje raziskave o Valvasorju. Vendar ga ukvarjanje s to tematiko, ki se kot rdeča nit vleče skozi njegovo ustvarjalno in raziskovalno delo, ni odvrnilo od tega, da bi hkrati pisal in objavljaj tudi o izsledkih svojih drugih raziskav. Leta 1894 je v založbi *Österreichisch-Ungarische Revue* izšla študija o knezih Windisch-Graetz, kranjsko muzejsko društvo pa je založilo separaten odtis biografske slike o Schönlebnu. Radics je za denarno pomoč pri tisku sicer prosil ministrstvo za zunanje zadeve, vendar je slednje subvencijo zavrnilo, češ da je predmet razprave preveč oddaljen. Ker pa je Ljubljano ravno v tem času prizadel potres, je ministrstvo Radicsu 20. aprila 1895 namenilo 50 goldinarjev podpore ob tej naravni katastrofi.⁶²⁶

Po potresu so se Ljubljanci lotili obnove in leta 1896 je bila zgrajena in odprta mogočna nova poštna stavba. Ob tej priložnosti je v samozaložbi izdal knjižico z naslovom *Die k. k. Post in Krain und ihre geschichtliche Entwicklung*, ki so jo tiskali pri Kleinmayr & Bambergu.⁶²⁷

---

⁶²⁵ Radics, *An Oesterreichs Alpenbahnen*, str. 50.

⁶²⁶ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1a, št. 10.

⁶²⁷ Več o Radicsevem razmišljanju o pošti in njenem vplivu na modernizacijo na Kranjskem prim. Žigon, *Das Postwesen als Modernisierungsfaktor*, str. 112–127.

Novo ljubljansko poštno poslopje konec 19. stoletja
(zasebna zbirka Zupan-Pahor, Prvačina).

Naslednje leto je izšla kulturnozgodovinska študija o kranjskem plemstvu (*Der Adel Krains und die Culturentwicklung des Landes*), društvo ljubljanske ljudske kuhinje pa je založilo kulturnozgodovinsko skico *Die Laibacher Studenten- und Volksküche in ihrem Einfluss auf die Volkswohlfahrt*. Predvsem ob raznih obletnicah so Radicsa pogosto prosili, naj napiše jubilejno študijo o kakšni ustanovi ali društvu. Leta 1898 je izšla *Geschichte des kaufmännischen Kranken- und Unterstützungs-Vereins in Laibach 1838–1898*, naslednje leto zgodovina prostovoljnega gasilskega društva (*Die Laibacher freiwillige Feuerwehr 1870–1899*), leta 1902 pregled delovanja dijaške in ljudske kuhinje v petindvajsetih letih njenega delovanja *Die Laibacher Studenten- und Volksküche* (v nemškem in v slovenskem jeziku).⁶²⁸

V letih 1900 in 1901 je z besedili opremil Grefejeve akvarelne slike v razkošni monografiji *Stara Kranjska (Alt-Krain)*. Projekt, ki se ga je lotil akademski slikar Konrad Grefe, svoje vrednosti ni izgubil do danes. Na

⁶²⁸ Leta 1907 poroča *Slovenec*, da je Radics tajnik ljubljanske dijaške in ljudske kuhinje (prim. ZAL, LJU 346, str. 40).

akvarelih je upodobil Kranjsko: znane zgradbe, gradove, vodnjake, znamenja, ruševine gradov, cerkvene oltarje, votivne slike kot tudi grbe znamenitih kranjskih plemiških rodbin itd. Spremljajoče študije k posameznim slikam je napisal Radics. Delo je izhajalo leta 1900 in 1901 v posameznih snopičih – izšlo jih je več kot petdeset – v samozaložbi Conrada Grefeja. Za svetlotisk je poskrbel neki Johannes Beier (pojavlja se tudi oblika »Beyer«), nemško verzijo so tiskali v znani dunajski delavnici, ki jo je vodil Friedrich Jasper (1847–1938),⁶²⁹ slovensko pa v tiskarni R. Miliceva v Ljubljani.

Ob stoti obletnici Schillerjeve smrti leta 1905 je Radics v samozaložbi izdal študijo *Schiller auf der deutschen Bühne in Laibach*, kjer je predstavil kdaj in koliko se je Schillerjeva dela igrala na ljubljanskem odru. Leta 1903 je izšel njegov vodnik po Ljubljani *Führer durch Laibach*. Med najpomembnejša dela v zadnjem desetletju njegovega življenja pa nedvomno sodi še zgodovina lova na Kranjskem *Geschichte der Jagd in Krain und Franz Anton von Steinberg*,⁶³⁰ *ein altkrainischer Weidmann, geb. 1684, gest. 1765*, s katero je Radics za Dimitzom zaoral ledino v raziskovanje te tematike na Slovenskem. Njegovo življenjsko delo je monografija o Valvasorju (1910), njegovo zadnje izdano delo pa študija *Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach*, ki je v knjižni obliki izšla 1912 ob odprtju Franc Jožefovega jubilejnega gledališča v Ljubljani.⁶³¹

⁶²⁹ Prim. *ÖBL*, zv. 3, str. 85.

⁶³⁰ Franc Anton pl. Steinberg (1684–1765) se je rodil na gradu Kalec (Steinberg, Stembeg) pri Zagorju na Krasu, ki so ga njegovi predniki sezidali v 17. stoletju. Steinberg je študiral mehaniko in geodezijo na Dunaju. Bil je dolgoletni nadzornik kranjskih in primorskih deželnih cest in od leta 1724 upravitelj rudnika v Idriji. Kot upokojenec je živel na pristavi sv. Marije Magdalene na Marofu pri Cerknici, ki je obsegala eno samo kmetijo. Tam je poglobil svoje raziskovanje jezera iz let 1718–1720. Med prvim in zadnjim Steinbergovim opazovanjem so minila več kot štiri desetletja, tako da so se vmes nekatere luknje in globeli že zarasle z drevesi (prim. Habe; Kranjc, Delež Slovencev v speleologiji, str. 20). V nekdanji Steinbergovi graščini na Kalcu je živel Fran Levstik (1831–1887) od septembra 1858 do marca 1861 kot domači učitelj pri pesniku Miroslavu Vilharju (O Steinbergu in Cerkniškem jezeru prim tudi Shaw, Cerkniško jezero, str. 1–18).

⁶³¹ Oktobra 1911 je *Laibacher Zeitung* v začel v rubriki »Local- und Provinzial-Nachrichten« objavljati Radiceve kulturozgodovinske slike o razvoju nemškega gledališča v Ljubljani *Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach*.

Ustvarjalno delo Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner

Med raziskovanjem Radicsevega življenja in dela ter predvsem pri pregledovanju njegove zapuščine v Ljubljani in Zagrebu se je izkazalo, da njegova soproga ni bila samo žena in mati. Že v sedemdesetih letih je na Dunaju svojega moža v času njegove odsotnosti polnopravno zastopala pri delu v Grillparzerjevem društvu, kasneje pa se je njuno sodelovanje preneslo tudi na raziskovalno in publicistično področje. Po eni strani sta se pri delu dopolnjevala, spodbujala in podpirala, po drugi strani je bila skrb za družino in otroke naložena ženi, medtem ko je mož raziskoval, pisal ter tudi veliko potoval. Vsakdanje težave, s katerimi se je soočala in jih premagovala Radicseva, ter njeno sodelovanje z možem, sta omogočila vzpon Petra pl. Radicsa med najvidnejše kranjske ustvarjalce že v času njegovega življenja. Hedwig Kaltenbrunner je za razliko od svojega moža v slovenski kulturni zgodovini ostala prezrta, saj jo je v preteklosti prepogosto zasenčilo Radicsevo ustvarjanje.⁶³²

Če si dovolim primeri s Thomasom Mannom (1875–1955) in Katjo Pringsheim (1883–1980), sta bila tudi Radicseva neke vrste delovna naveza. Katjo Mann je Marcel Reich-Ranicki označil kot »eine literaturhistorische Figur«⁶³³ ter jo primerjal z Goethejevo Christiane, Schillerjevo Charlotte, Heinejevo Mathilde in Fontanejevo Emilie. Tudi Hedwig je v družini Radics igrala izredno pomembno vlogo. Bila je mati treh otrok. Bila je izobražena, načitana in vedoželjna Dunajčanka, polna idej, ki je svoje znanje želela posredovati ter izobraževati someščane. To je najprej dokazala z ustanovitvijo ljudske kuhinje in izposojevalne knjižnice, kasneje pa tudi tako, da je sama začela ustvarjati. Bila je urednica, publicistka in recenzentka, borka za pravice nižjih socialnih slojev ter se je zavzemala tudi za boljši položaj žensk v družbi. V tem smislu je

⁶³² O njenem delu se do danes, neupravičeno, takorekoč ni pisalo. Ko sem začela urejati Radicsevo zapuščino v NMS v Ljubljani, se je izkazalo, da je bila na publicističnem ter celo umetniškem področju prav tako kot Radics dejavna tudi njegova soproga. Bila je izvrstna risarka, objavljala je ne le članke in recenzije, temveč je pripravljala celo roman. Da podatki ne bi obležali v arhivskih škatlah, sem v grobih obrisih njeno ustvarjalno pot skicirala na zborovanju slovenskih zgodovinarjev leta 2004 v Celju (prim. Žigon, Drobci iz življenja in dela, str. 189–196). Odtlej se je vedenje o Radicsevi poglobilo, njena biografija in bibliografija pa je dopolnjena.

⁶³³ *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 29. april 1980, str. 23.

Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner okoli leta 1870 (Najberger).

naredila korak dlje od vseh prej omenjenih žensk, ki so stale ob strani velikih umetnikov.⁶³⁴ Njeno življenje, ustvarjanje, objavljanje in udejanje idej bistveno dopolnjuje raziskavo o Radicsu.

Radicseva je že v sedemdesetih letih 19. stoletja začela objavljati svoje krajše prispevke. Njena prva znana objava je iz leta 1873. Tedaj so v *Wiener Salon-Albumu*, ki je konec leta izšel kot priloga časopisa *Wiener Salonblatt*, ki ga je urejal njen mož in kjer je tudi sicer objavljala,⁶³⁵ natisnili njen prispevek *Aus der Gesellschaft*, opremljen s tremi risbami, ki jih je narisala sama.⁶³⁶ Zgodnejše objave, če je pred tem sploh objavljala, niso znane. Dejstvu, da je začela objavljati, so botrovali trije dejavniki. Najprej to, da se ji je ponudila ugodna priložnost za objavo v listu, ki ga je urejal Radics, zatem to, da je s svojim publicističnim delom prispevala k boljšemu finančnemu položaju družine, nenazadnje pa jo je mož k sodelovanju povabil tudi zato, ker mu je primanjkovalo sodelavcev in ker je bil mnenja, da dobro piše. Kasneje je Radicseva objavljala še v Germonikovem glasilu *Das Inland*⁶³⁷ ter v časopisu *Oesterreichische Badezeitung*,⁶³⁸ v obeh predvsem poročila iz zdraviliških krajev. Podobna besedila je objavljala še v časopisih *Der Tourist*⁶³⁹

⁶³⁴ Ameriška znanstvenica Elaine Showalter je razvila »ein dreiphasiges Modell der literarischen Emanzipation der Frauen, das sich an den Emanzipationsbestrebungen der gesellschaftlichen Subkulturen orientierte« (Lindhoff, *Einführung*, str. 40). V prvi fazi, t. i. *feminine phase*, ki jo Showalter omejuje z letoma 1840 in 1880, se ženske še podrejajo moškimi merilom, kar se kaže predvsem v objavljanju pod moškimi psevdoini, v drugi, t. i. *feminist phase*, ki jo Showalter postavlja v čas med letoma 1880 in 1920, sta v ospredju upor in protest. Po letu 1920 po Showalter sledi tretja faza, t. i. *female phase*, ko ženske naredijo odločilen korak naprej v smeri iskanja same sebe in svoje ženskosti. Radicsevo smemo uvrstiti tako v drugo kot v tretjo skupino, saj je v Ljubljani postala tudi borka za socialne pravice tako žensk kot tudi študentov ter revnejšega sloja prebivalstva nasploh, poleg tega je bila odločena, uresničiti svoje ideje.

⁶³⁵ Prim. njen prispevek »Aus dem ältesten steirischen Frauenbad. Tobelbad bei Graz, Ende August«, objavljen v časopisu *Wiener Salonblatt*; datum objave ni viden, kopijo članka pa hranijo v muzeju Lauriacum, zapsčica KAK.

⁶³⁶ Prim. njen prispevek v *Wiener Salon-Albumu* iz leta 1873 (nepag.) z naslovom »Aus der Gesellschaft«.

⁶³⁷ Prim. npr. njen članek »Aus einem Damenbade«, objavljen v 14. številki časopisa *Das Inland*, 16. julija 1877, na strani 5.

⁶³⁸ Prim. npr. članka »Aus Neuhaus bei Cilli«, objavljen v *Oesterreichische Badezeitung* (29. julij 1877, str. 179–180) ter »Bad Neuhaus bei Cilli (21. August)«, objavljen 26. avgusta 1877, str. 223.

⁶³⁹ Časopis *Der Tourist* je leta 1869 ustanovil alpinist in podjetnik Gustav Jäger (1815–1875) ter se je v podnaslovu imenoval *Organ für Touristik, gesamte Alpen- und Naturkunde*. Izhajal je 1. in 15. v mesecu.

in *Bade- und Reise-Journal*.⁶⁴⁰ Od vsega začetka je sodelovala pri glasilu Grillparzerjevega društva *Der Patriot*. Leta 1879 je tu objavila svojo prvo recenzijo. Bralcem je predstavila roman Ludwiga Steuba (1812–1888), avtorja, ki je kot jurist delal v Münchnu in se ljubiteljsko ukvarjal z etnologijo. Naslov romana, ki ga je napisal, je bil *Die Rose der Sewi*. Streub je prepeščil Tirolsko, Vorarlberg in Zgornjo Bavarsko ter o opažanjih in izkušnjah poročal v svojih delih, ki – tako kot omenjeni roman ocenjuje Radicseva – govorijo o zakladnici ljudske umetnosti. Roman s podnaslovom *Eine ziemlich wahre Geschichte aus Tirol*, je izšel leta 1879, torej je bila Radicseva dobro obveščena o novostih na knjižnem trgu.⁶⁴¹

Po preselitvi v Ljubljano je Radicseva pri raziskovanju in pisanju vedno bolj sodelovala s svojim možem. Iz člankov, ki sta jih objavljala v osemdesetih letih, je razvidno, da sta oba obravnavala iste teme. Večino prispevkov o življenju cesarice Marije Terezije, ki sta jih objavila spomladi leta 1888 na cesaričin rojstni dan,⁶⁴² sta napisala skupaj oziroma sta drug drugemu pomagala pri zbiranju gradiva. Hipotezo potrjuje dejstvo, da so si članki po vsebini zelo podobni, da pa sta jih objavljala v različnih glasilih. Radics v časopisih kot: *Militärzeitung*, *Das Vaterland*, *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, *Österreichische Forst-Zeitung*, *Lai-bacher Zeitung* ali v češki *Politik*,⁶⁴³ Radicseva v prilogi berlinskega časopisa *Deutsche Hausfrauenzeitung*,⁶⁴⁴ imenovani *Unterhaltungsblatt der Deutschen Hausfrauen-Zeitung für die Feierstunden in der Familie*,⁶⁴⁵ ki ga je urejala njena prijateljica, pisateljica, publicistka in borka za pravice žensk Lina Morgenstern (1830–1909). O Mariji Tereziji in njenih podonavskih potovanjih ter njeni plemenitosti je pisala tudi v zabavnem listu za vso družino *An der schönen blauen Donau*,⁶⁴⁶ ki je na

⁶⁴⁰ Časopis je izhajal vsako soboto na Dunaju.

⁶⁴¹ Prim. *Der Patriot*, št. 1, 1879, str. 4.

⁶⁴² Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 3.

⁶⁴³ Prim. ravno tam.

⁶⁴⁴ Časopis je imel podnaslov *Wochenschrift für die gesamten Interessen der Frauenwelt, mit einem Unterhaltungsblatt für die Feierstunden in der Familie*, obenem pa ga je spremljal tudi mesečnik z naslovom *Monatschrift 'Für junge Mädchen'*.

⁶⁴⁵ Prim. njen prispevek »Aus dem Familienleben der Kaiserin Maria Theresia«, objavljen v 18. in 19. številki omenjenega berlinskega časopisa, 29. aprila 1888, str. 214–215, in 6. maja 1888, str. 226–227.

⁶⁴⁶ Prim. njen prispevek »Maria Theresia's Donaufahrten«, objavljen v 9. zvezku leta 1888, str. 206–207.

Dunaju izhajal od leta 1887 dalje. To je bil literarno-glasbeni časopis, *Unterhaltungsblatt für die Familie*, ki ga je urejal publicist Fedor Mamroth (1851–1907), bolj znan kot oster in zato osovražen gledališki kritik in feljtonist, med drugim tudi urednik kulturne priloge pri časniku *Frankfurter Zeitung*. V njegovem polmesečniku *An der schönen blauen Donau* se je Radicseva znašla v imenitni družbi tedaj tako priznanih avtorjev kot sta bila Hofmannsthal in Schnitzler. Ta njena objava zagotovo najzgovorneje priča o tem, da je Radicseva sodila v krog cenjenih sodelavcev dunajskih listov.

V Ljubljani je objavljala v časniku *Laibacher Zeitung*, ostala pa je tudi zvesta dopisnica avstrijskih listov, kot je razvidno iz njene bibliografije. Objavljala je v dunajski *Die Reichswehr*,⁶⁴⁷ v časopisih v Zgornji Avstriji, kot sta bila *Gmundner Wochenblatt* in *Kremsthal-Bote*, od devetdesetih let 19. stoletja dalje pa je sodelovala tudi s tržaškim dnevnikom *Triester Tagblatt* ter različnimi turističnimi in modnimi časopisi in revijami, med njimi z znanim *Dillinger's Reiseführer* in z dunajskim modnim journalom *Die Wienerin*. Od leta 1873 do smrti leta 1919 je Radicseva, sodeč po doslej znanih objavah, napisala in objavila okoli 75 publicističnih tekstov.⁶⁴⁸ Besedila, ki jih je objavila, lahko na podlagi podnaslovov in rubrik, kjer so jih objavili, razvrstimo v šest zvrsti: zgodovinski opisi, turistične reportaže, poročila, biografije, recenzije in krajši strokovni prispevki.

Zgodovinski opisi imajo praviloma didaktično in poučno funkcijo, so tudi razvedrilni, namenjeni nezahtevnemu bralcu. Objavljala jih je večinoma v podlistkih. Besedila govorijo o njenem obsežnem znanju in vedenju o zgodovinskih dogodkih in pomembnih osebnostih, ki so krojile kranjsko preteklost. V svojih prispevkih dokazuje, da je zelo dobro poznala delo in raziskave svojega soproga ter da je pri njih sodelovala,⁶⁴⁹

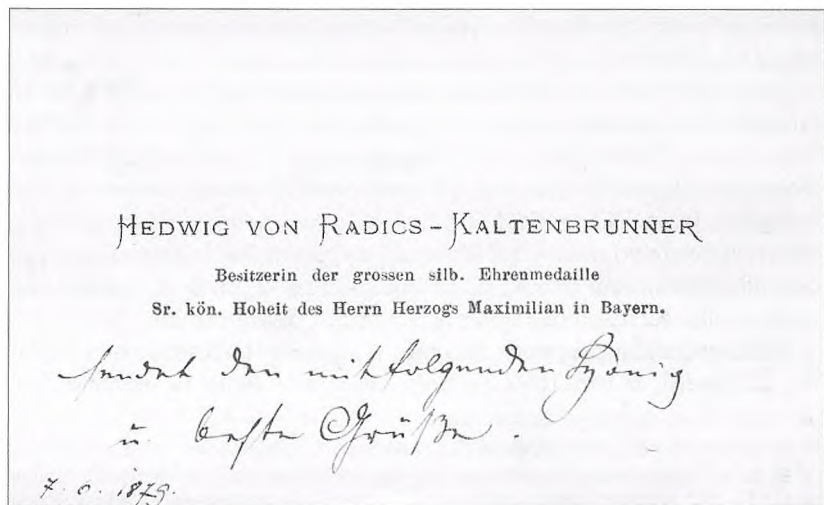
⁶⁴⁷ Radicseva je pogosto poročala o delu filharmonične družbe. Ko je ta leta 1902 praznovala svoj dvestoti jubilej je Radics članek o tem objavil v *Laibacher Zeitung* (»Das Heim des Begründers der Philharmonischen Gesellschaft in Laibach.« *Laibacher Zeitung*, št. 112, 17. maj 1902, str. 935–936), njegova žena pa v *Reichswehr* (»Die Laibacher Philharmoniker vor Kaiser Karl IV.« *Die Reichswehr*, št. 2972, 20. maj 1902, str. 1).

⁶⁴⁸ Pričakovati je, da bodo nadaljnje raziskave pokazale, da je Radicseva objavila še precej več člankov. Še pred nekaj leti je bilo znanih le okoli štirideset njenih objav (prim. Žigon, *Stilistische Eigenarten*, str. 159–160), do sedaj pa je njihovo število naraslo za več kot polovico.

⁶⁴⁹ Poleg že omenjenih člankov o Mariji Tereziji sta Radicseva tudi ob stoti obletnici smrti

saj obravnava podobne teme kot Radics. Zagotovo sta se o njih pogovarjala in tudi skupaj iskala podatke. Vsi prispevki so napisani v poljudnem in razumljivem jeziku, so strokovni in temeljijo na delu z arhivskimi viri, čeprav ne uporablja znanstvenega aparata. Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner zgodovinska dejstva spretno vpleta v svoje skoraj anekdotično pripovedovanje. Vendar pri njenih zgodovinskih orisih pogrešamo natančen pretres hipotez ter kritičen prikaz dejstev, ki je prisoten v Radicsevih študijah. Tako kot pri soprogu je tudi iz njenih besedil razbrati veliko naklonjenost cesarski hiši, kar je povezano s tem, da sta Radicseva v finančnih stiskah pogosto smela računati na pomoč iz najvišjega družbenega kroga ter sta bila cesarski hiši blizu. O tem pričajo ohranjeni telegrami s čestitkami in pisma, ki so jih zakoncema Radics

Posetnica Hedwig Radics-Kaltenbrunner, poslana Josipu Cimpermanu, (NUK, Ms 484).

cesarja Jožefa II., 20. februarja 1890, objavila vsak svoj prispevek, Radics v časopisu *Oesterreichische Touristen-Zeitung* (»Josef II. als Tourist. Zum 100. Gedenktage seines Todes, 20. Februar 1790«), št. 4, 1890, str. 42–43, njegova soproga pa je napisala prispevek z naslovom »Kaiser Josef II. Ein Gedenkblatt zum 20. Februar 1890«. Izrezek hranijo v NMS, Radicseva zapuščina, TE 4 / II / 3, št. 4.

pošiljali različni člani vladajoče rodbine, shranjeni večinoma v zagrebški zapuščini.⁶⁵⁰

Zgodovinski orisi kot tudi turistične reportaže in poročila izpod peresa Radicseve imajo še eno značilnost. Zelo naklonjena je, čeprav Nemka po rodu, deželi Kranjski, saj se je, verjetno pod Radicsevimi vplivom, z velikim veseljem posvečala domoznanski tematiki. Tako je na primer, potem ko se je Radics dolga leta ukvarjal z zgodovino knezov Windisch-Graetz, ki so imeli svojo letno lovsko rezidenco na gradu Haasberg v Planini pri Postojni, in je leta 1894 izšla njegova obsežna študija o tej plemiški rodbini,⁶⁵¹ daljši članek o njih napisala tudi Hedwig. Objavila ga je dunajska *Reichswehr*⁶⁵² s pripisom, da prispevka ne smejo ponatisniti drugi časniki, kar kaže na pomembnost in izvirnost članka, objavljenega v podlistku. Časnik *Die Reichswehr* si je tako zagotovil avtorsko pravico do njenega članka, tudi zato, ker je bil prispevek izredno dober.

Turistične tekste je Radicseva pisala večinoma za dva večja lista: za dunajski *Der Cursalon*, ki se je v podnaslovu imenoval *Zeitschrift für Balneologie, Klimatologie und Hydrotherapie – erstes deutsch-österreichisches Organ für Curorte, Curgäste und Touristen, Brunnen- und Badeärzte*, ter za *Dillinger's Reiseführer*, ki je prav tako izhajal na Dunaju. Njene reportaže so neke vrste itinerariji za popotnike. Iz perspektive poročevalke dokumentaristično posreduje dejstva, ki jim doda subjektivne ocene in vtise ter tako bralca prepriča o lepoti opisanih krajev.

Edini esejistični prispevek, ki ga je podpisala Radicseva, esej o planiki, *Edelweiß*, iz leta 1892, je prej odsev dela Petra pl. Radicsa, kot

⁶⁵⁰ Kot zanimivost naj omenim, da je Radicsevemu sinu Erwinu eden izmed telegramov, ki ga je Radicsu dne 26. junija 1891 z ladje Miramar poslal nadvojvoda Albreht (1817–1895), pomenil toliko, da uokvirjen še danes visi v stanovanju Radicseve pravnukinje Dagmar Najberger Wacha v Zagrebu. Telegram se glasi: »Ich danke Ihnen wärmstens für Ihre Worte und die gute Erinnerung an den gemeinsam erlebten gedenkwürdigen Tag. Erzherzog Albrecht.« Čeprav Radicseva pravnukinja ne ve, zakaj je njen dedek telegram postavil na ogled in za kakšno srečanje se je nadvojvoda zahvalil, se verjetno ne moti, kdor sklepa, da je Radics kot vojni dopisnik nadvojvodo spoznal na italijanskem bojišču leta 1866. Leta 1891 sta se moža ponovno videla, verjetno ravno ob petindvajseti obletnici znamenite zmage pri Custozzi. 24. junija 1866 je namreč nadvojvoda Albreht tu porazil piemontsko-sardinsko vojsko.

⁶⁵¹ Radics, *Die Fürsten zu Windischgrätz*.

⁶⁵² Primerjaj članek Hedwig Radics-Kaltenbrunner z naslovom »Aus der Familienchronik der Fürsten zu Windisch-Graetz«, objavljen v časniku *Die Reichswehr*, št. 2804, 29. november 1901, str. 1–3.

samostojni spis avtorice. Strokovna razprava ne kaže le vsebinskih in stilističnih podobnosti z dvema Radicsevima študijama, objavljenima pod naslovom »Edelweiß« leta 1891 v časnikih *Laibacher Zeitung* in *Gmundner Wochenblatt*, temveč gre za deloma dobesedno prepisane odlomke iz Radicsevega rokopisa »Das Edelweiß im deutschen Lied«, ki je shranjen v zapuščini v Narodnem muzeju Slovenije.⁶⁵³

Med situacijskimi poročili velja omeniti prispevke, ki se nanašajo na ljubljanski velikonočni potres 1895. Kot očitnica je Radicseva za *Gmundner* in *Salzburger Zeitung* napisala pretresljivi poročili iz Ljubljane. Čutiti je njeno prizadetost, ko se spominja nesrečnega dne: »Vierzehn Tage sind nun in's Land gegangen, seitdem die schöne, blühende krainische Hauptstadt von der verheerenden Katastrophe heimgesucht und die armen Bewohner aufs äußerste geschädigt worden sind.«⁶⁵⁴ Njeno poročanje vzbudi sočutje bralcev z usodo Ljubljančanov in Ljubljane po tem potresu: »Ein Gang durch die Straßen der Stadt zeigt, wie sehr die einzelnen Gebäude und namentlich die Kirchen, gelitten haben, wie alle Baulichkeiten in ihren Grundfesten erschüttert sind und bedenkliche Risse und Sprünge zeigen.«⁶⁵⁵

V osemdesetih letih 19. stoletja je Radicseva stopila v ospredje tudi kot recenzentka. Imela je zelo dobre stike tako z avtorji in avtoricami kakor tudi z njihovimi založniki. Leta 1886 piše svoji prijateljici, pisateljici Hermini Camilli Proschko (1854–1923), da se je zdaj, ko je hčerka okrevala,⁶⁵⁶ ponovno lotila pisanja ter jo prosi, naj naroči svojemu založniku, da ji pošlje recenzentski izvod njenega najnovejšega dela *Aus der Schule des Lebens*:

Nach einem in großer Trübsal verlebten Jahr – unser kl. 4 Jahre altes Mädchen verlor ein Auge – wende ich mich nun wieder mehr der Schriftstellerei zu, u. in meiner langjährigen Eigenschaft als Recensentin erlaube ich mir die schöne Bitte ob Sie, hochgeehrte Frau, deren Feder ich ja stets so sehr verehrte – nicht vielleicht die Güte hätten, Ihren Hr. Verleger I. Kröner, der Ihr neuestes Werk erscheinen ließ, zu beauftragen, mir ein Rec. Exemplar von: 'Aus der Schule des Lebens' zu senden!⁶⁵⁷

⁶⁵³ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / II / 2a: zap št. 1.

⁶⁵⁴ *Salzburger Zeitung*, št. 101, 2. maj 1895, str. 3.

⁶⁵⁵ Ravno tam.

⁶⁵⁶ Radicseva sta se leta 1886 veliko posvečala zdravju prve hčerke, ki si je pri jedi z vilico poškodovala oko.

⁶⁵⁷ BSB, Autogr. VIII A, Radics-Kaltenbrunner, Hedwig: pismo Hermini Camilli Proschko, 6. december 1886.

— Wir haben kürzlich an dieser Stelle auf die hohe humoristische Begabung der beliebten Schriftstellerin Nataly von Eschstruth hingewiesen und bei diesem Anlasse ihrer glänzend geschriebenen Romane gedacht. Heute empfehlen wir einen solchen der Beachtung des geehrten Leserkreises des „Curjalon“ und zwar die prächtige Spitzgeschichte: „Der Irrgeist des Schlosses“, die soeben die zweite Auflage erlebte; die Schöpfung erschien sowie das erstemal, in Jena bei Hermann Costenoble, welcher Verleger alle Werke dieser Autorin edirt. Scherz und Ernst mengen sich in gelungenster Weise, um diese Schloßgeschichte zur amüsantesten Lectüre zu gestalten, und die oft unerquicklichen Familienscenen, die sich in „Casgamala“ — dem Schlosse, in dessen verfallenen Gängen der berüchtigte Irrgeist sein Wesen treibt — unter den Mitgliedern des gräflichen Hauses derer von Echtersloh abspielen, sie verlieren an Schärfe durch den Zauber der Scenerie, durch die Farbenpracht der Schilderung, in der ja, wie bekannt Nataly von Eschstruth Meisterin ist. Die Dichtgestalt der Heldin des Romans, der lebensfrohen Baronesse Dagmar von der Ropp, hebt sich wie ein Schmetterling von grauer Felsentwand wirkungsvoll von dem düstern Hintergrunde, und noch eine zweite holdliebliche Mädchenerscheinung, Comtesse Fiabell Echtersloh, gejeilt sich dazu, deren Auftreten stets versöhnend stimmt, wenn die Wogen der Erzählung hoch gehen und das feindliche Brüderpaar, die adelsstolze Gräfin-Mutter und — der Irrgeist selbst lange Stunden herausbeschwören! Die Sprache dieser vorzüglichen Erscheinung auf dem Büchermarkte ist eine selten schöne, die lebendige Handlung stets spannend, und die Figuren trotz ihrer Originalität dennoch — wie es ein geübtes Recensentenauge sofort erkennt — lauter Portraits — wer weiß, ob unter den weiblichen Gestalten nicht auch — die skelmische Dichterin selbst steckt?! Die Ausstattung des Buches ist brillant.

H. v. R.

Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner kot recenzentka dela Nataly von Eschstruth: Der Irrgeist des Schlosses (Najberger).

Najpogosteje je Radicseva ocenjevala dela, ki so jih napisale tedaj znane in uveljavljene pisateljice. Največ ohranjenih recenzij se nanaša na dela ene najpriljubljenejših pripovednic wilhelmske dobe, Nataly von Eschstruth (1860–1939).⁶⁵⁸ Ko je leta 1897 v Leipzigu izšel njen roman *Jung gefreit* je Radicseva, ki je o sebi zapisala, da ima izkušeno recenzentsko oko (*»ein geübtes Recensentenauge«*),⁶⁵⁹ delo ocenila kot biblijo za mlada dekleta in mladoporočence (*»eine Bibel für junge Mädchen und Neuvermählte«*), ki mora biti pri roki prav v vsaki hiši, saj prinaša poleg humorja in zanimivih domislic tudi številne življenjske modrosti in resnice.⁶⁶⁰ Rdeča nit romana je zabavna zgodba dekleta, ki se kot mlada žena na skrivaj uči kuhati, da bi postala prava gospodinja.

Radicseva je kot kritik avtorici zelo naklonjena, tudi zato, ker sta se dobro poznali. Spomladi leta 1902, ob 25-letnici ustanovitve študentske in ljudske kuhinje, so v Ljubljani priredili veliko slavlje. Večino organi-

⁶⁵⁸ Nathaly (Natalie) von Eschstruth, hčerka hesenskega huzarskega oficirja, je svoje otroške dni preživela v Hofgeismaru, Meerseburgu in v Berlinu. Prve pesmi je napisala že pri petnajstih ter objavila novele s preprostim naslovom *Schweizerische Novellen*. Leta 1875 se je šolala v dekliskem penzionatu v Švici ter zatem obiskala najpomembnejša glavna mesta Evrope. Leta 1890 se je poročila z oficirjem Franzem von Knobelsdorff-Brenkenhoff (v javnosti se je še naprej pojavljala s svojim dekliskim priimkom). Z možem sta živela v najrazličnejših garnizonskih mestih, nazadnje v Schwerinu, kjer sta prijateljevala z vojvodo Johannom Albrechtom in njegovim krogom znancev, založnikov itd.. Tu je imela Nathaly von Eschstruth priložnost srečati Ibsna, Strindberga in priznanega gledališkega igralca Kainza. Po moževi smrti leta 1903 se je preselila v Teplitz. Njeni romani in novele – napisala je več kot 70 del – so preprosti, dotikajo se površinskih tem ter nimajo posebnega literarnega pomena. Nacionalno tematiko naivno predstavi v romanih z zgornjimi naslovi kot *In Ungnade* (1891), *Der Stern des Glücks* (1896), *Hofluft* (1899), dotakne se problema emancipacije, vendar pa so značaji v njenih delih idealizirani tipi, na eni strani ženska lepota in na drugi moške odlike in kreposti. Kljub vsemu pa se je Nathaly von Eschstruth v svojih delih izkazala kot izredna poznavalka okolja, življenja in načina komunikacije v družbi in se je s tekočim pripovedovanjem v času od 1880 do 1930 priljubila številnim bralcem vseh starosti, predvsem v meščanskih krogih (prim. Petzsch, Eschstruth, str. 651–652).

⁶⁵⁹ Tako zapiše Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner v recenziji dela Nataly von Eschstruth *Der Irrgeist des Schlosses*: »Die Sprache dieser vorzüglichen Erscheinung auf dem Büchermarkte ist eine selten schöne, die lebendige Handlung stets spannend und die Figuren trotz ihrer Originalität dennoch – wie es ein geübtes Recensentenauge sofort erkennt – lauter Portraits – wer weiß, ob unter den weiblichen Gestalten nicht auch – die schelmische Dichtern selbst steckt?!« (*Der Cursalon*, datum in paginacija nista vidna [Najberger]).

⁶⁶⁰ Prim. recenzijo dela *Jung gefreit*, ki jo je napisala Radicseva in je bila verjetno objavljena 12. oktobra 1897 v neznanem viru (Najberger, časopisni izrezek).

zacijskega dela sta prevzeli Radicseva in njena hčerka Paula. Ob tej priložnosti je Radicseva za sodelovanje prosila Nathaly von Eschstruth, ki je za ljubljansko slavnost leta 1902 je napisala prolog, ki ga je na prireditvi odlično recitirala Paula pl. Radics.⁶⁶¹

Čeprav se včasih zdi, da Radicseva pri ocenjevanju del ni dovolj kritična, bralcu spretno posreduje vtise ob branju recenziranih del, pove, da so ji knjige všeč, ter vzbudi zanimanje za posamezno delo. Poleg tega je zaslužna za to, da je redno in objektivno obveščala ljubljanske bralce o aktualnem dogajanju na knjižnem trgu. To je lahko storila tudi zato, ker je vodila izposojevalno knjižnico, objave recenzij so gotovo do neke mere vplivale tudi na izposojajo knjig.

Radicseva je prijateljela z mnogimi vplivnimi in uglednimi ženskami tistega časa, o čemer priča ohranjena korespondenca. Posebno dobro se je razumela z Berlinčanko Lino Morgenstem,⁶⁶² urednico ča-

⁶⁶¹ Prim. Tageschronik. 25jähriges Jubiläum der Laibacher Studenten- und Volksküche. *Triester Tagblatt, Morgenausgabe der 'Triester Zeitung'*, št. 6777, 23. april 1902, str. 1. Podobno so poročali tudi dunajski *Fremden-Blatt*, št. 114, 26. april 1902, str. 9, *Laibacher Zeitung*, št. 90, 21. april 1902, str. 906 in *Der Salon*, št. 13, 1. maj 1902, str. 8. Na osnovi ohranjene korespondence Radicseve in Eschstruthove (prim. Najberger) smemo sklepati, da ju družilo tesno prijateljstvo.

⁶⁶² Lina Morgenstem, rojena Bauer, se je rodila novembra 1830 v Breslavu (Wrocław) kot tretji otrok premožnega trgovca, židovskega rodu, Alberta Bauerja in njegove soproge Fanny, ki je bila hči senatorja iz Krakowa, Jakoba Adlerja. Leta 1854 se je poročila Theodorjem Morgenstemom, ki pa je zaradi pomoči prijateljem, za katere je finančno jamčil, zašel v hude finančne težave. Leta 1854 je pričela Lina Morgenstem pisati zgodbe za otroke, da bi tako prispevala k družinskemu proračunu. Obenem je skupaj z istomislečimi ženskami ustanovila tudi društvo za pospeševanje razvoja otroških vrtcev po ideji Friedricha Fröbela. V šestdesetih letih je Lina Morgenstem v Berlinu ustanovila osem vrtcev, ki so bili od 1851 do 1860 v Prusiji zaradi strahu, da bi se tu širile socialistične ideje in da otroke odvrčajo ob Boga, prepovedani. Poleg tega je Morgenstemova poskrbela tudi za izobraževanje vzgojiteljic. Odprla je šolo in izdala priročnik za njihovo izobraževanje *Das Paradies der Kindheit*. Diskusija, ki jo je sprožilo razpravljanje o vzgoji otrok, je bila odskočna deska za organizirano gibanje žensk (Berger, *Frauen in der Geschichte*). Leta 1868 je ustanovila akademijo za izobraževanje in izpopolnjevanje mladih dam, leta 1869 pa še društvo za varstvo otrok. V nemško-francoski vojni leta 1870 je Morgenstemova poskrbela za oskrbo ranjencev in vojakov, ki so prihajali v Berlin, organizirala pa je tudi vojno pošto. Konec devetdesetih let 19. stoletja je ustanovila še mnoga druga društva (kuharsko, vzgojiteljsko, društvo za pomoč in oskrbo bolnikov), leta 1897 je postala članica upravnega odbora organizacije »Deutsche Friedensgesellschaft«, udeleževala pa se je tudi mednarodnih kongresov žensk. Umrta je 16. decembra 1909 v Berlinu (prim. *Lexikon deutscher Frauen der Feder*, zv. 2, str. 56–57).

sopisa *Deutsche Hausfrauen-Zeitung*.⁶⁶³ Morgensternova, ki je odraščala v premožni židovski družini, je bila vzgojena v židovski veri, katere vodilo je ljubezen do bližnjega in dobrotelost. Verjetno je tudi zato Morgensternova zrasla v mlado žensko z občutkom za sočloveka in njegove socialne težave. Svojo nalogo je videla v tem, da je pomagala revnejšim. Že kot osemnajstletno dekle je ustanovila društvo za pomoč revnim šoloobveznim otrokom, leta 1866 pa je Berlin po njeni zaslugi dobil tudi prvo ljudsko kuhinjo. Tovrstne tople kuhinje, dobrotelnega značaja, so bile v nemškem prostoru znane že konec 18. stoletja in so bile namenjene revnejšemu sloju prebivalstva. Ponujale so tople enolončnice: fižolovo, grahovo, zdrobovo ali ovseno juho in ješprenj, plačilo za obrok pa je bilo minimalno. Kdor ni imel denarja, je jedel zastonj. Tudi v berlinski kuhinji so ponujali tople obroke po zelo nizkih cenah, s čimer je želela Lina Morgenstern ublažiti posledice prusko-avstrijske vojne leta 1866.⁶⁶⁴ Podobne kuhinje je poznala tudi habsburška prestolnica, prva

⁶⁶³ V podnaslovu se je časopis imenoval *Wochenschrift für die gesammten Interessen der Frauenwelt, mit einem Unterhaltungsblatt für die Feierstunden in der Familie und der Monatschrift Für junge Mädchen*. Zagotovo je Radicseva poznala tudi Jenny Hirsch (1829–1902), od leta 1887 do 1892 sourednica istega časopisa. Jenny Hirsch je v šestdesetih letih 19. stoletja urejala berlinski časopis *Bazar*, kjer je sodeč po korespondenci, objavljala Radics, najverjetneje pa tudi Hedwig (prim. NMS, Radicseva zapuščina: TE 2 / I / 1a, št. 60: pisma uredništva literarnega dela časopisa *Bazar* Petru pl. Radicsu, 12. avgust 1870, 22. november 1873 in 31. december 1873). Zatem je Jenny Hirsch živela v Berlinu kot pisateljica in prevajalka. Posebno pozornost je vzbudila s svojim prevodom dela Johna Stuarda Millsa *The Subjection of Women*, (nem. *Die Hörigkeit der Frau*) o emancipaciji žensk. Jenny Hirsch se je leta 1865 tudi sama udeležila leipziške konference ob prvem dnevu žensk, ki so ji sledile še konference v Berlinu, Darmstadt, Hamburgu, Wiesbadnu in Lübecku. Skupaj z Luise Otto-Peters, ki velja za ustanoviteljico nemškega gibanja žensk, je krajiš čas urejala časopis *Neue Bahnen*, ki ga je izdajalo leipziško društvo »Allgemeiner Deutscher Frauenverein«. Od 1870 do 1881 je urejala časopis *Der Frauenwalt*, pri katerem je sodelovala tudi sestra Georga Büchnerja, Luise Büchner. V listu je svoje somišljenice obveščala o napredku gibanja žensk (prim. *Lexikon der deutschen Dichter des 19. Jahrhunderts*, str. 168–169). Jenny Hirsch je bila židovskega rodu in zavzeta zagovornica pravic žensk, znana pa je bila tudi bralstvu v slovenskih deželah, saj je objavljala v literarni prilogi *Marburger Zeitung*, imenovani *Sonntags-Beilage der »Marburger Zeitung«*.

⁶⁶⁴ Prva ljudska kuhinja je začela s delom 4. julija 1866, zatem pa je Lina Morgenstern s podporo istomiselnih ustanovila še društvo ljudskih kuhinj. Obenem je poskrbela tudi za izdajo knjige o ljudskih kuhinjah s priloženimi recepti, iz katere je kasneje nastala ilustrirana univerzalna kuharica (*Illustriertes Universal-Kochbuch*). Čeprav je bila Lina Morgenstern Židinja, te knjige leta 1933 nacisti niso zažgali. Ljudje so imeli Lino Morgenstern radi in so jo med seboj imenovali kar »Suppenlina«. Njeno požrtvoval-

ljudska kuhinja na Dunaju je bila ustanovljena leta 1874, do leta 1898 pa jih je v mestu delovalo že deset.⁶⁶⁵

Radicseva je poznala idejo Morgensternove o ustanavljanju ljudskih kuhinj v Berlinu, poleg tega pa je v sedemdesetih letih na Dunaju поблиže spoznala cilje in poslanstvo ljudskih kuhinj. Ker je v teh ustanovah videla možnost, da pomaga socialno ogroženemu sloju, se je kmalu po preselitvi družine na Kranjsko odločila, da po berlinskem in dunajskem zgledu idejo ljudske kuhinje udejanji v Ljubljani. Leta 1877, enajst let po ustanovitvi prve ljudske kuhinje v Berlinu in le tri leta po odprtju prve kuhinje na Dunaju, se je zavzela za to, da tudi kranjska prestolnica dobi tovrstno kuhinjo, ki bo skrbela za toplo prehrano študentov in ljudi revnejšega sloja. Kuhinjo je finančno izdatno podpirala Kranjska hranilnica. Vsak dan so v njej razdelili okoli 300 kosil in večerij, večinoma dijakom in delavcem, ubožcem in nekaterim dijakom pa so hrano delili tudi brezplačno.⁶⁶⁶ Poleg odprtja kuhinje 15. aprila 1877 je po berlinskem zgledu zaživelo tudi Društvo ljudske kuhinje, katerega pobudnica in članica je bila Radicseva,⁶⁶⁷ njegov tajnik pa Peter pl. Radics. V okviru društva so prav tako kot v Berlinu izdajali knjige.⁶⁶⁸ Ljudska kuhinja na Streliški ulici v Ljubljani, tako imenovani po nekdanjem meščanskem strelišču, je delovala še v osemdesetih letih 20. stoletja, danes pa je stavba prenovljena. V njenih prostorih je ljubljanska Waldorfska šola.

Zglede in vzornice je Radicseva iskala tudi drugje. Z Emmo Laddey v mladih letih igralko, kasneje pisateljico in ustanoviteljico stuttgartskega društva *Schwäbischer Frauenverein* (1873), si je Radicseva dopisovala. Družilo ju je pisanje in zavzemanje za pravice in pomembnejšo vlogo žensk v družbi. V sedemdesetih letih sta znanki za kratek čas izgubili stik, nato pa je Radicseva leta 1881 od knjigarja Langa le dobila nov naslov Emme Laddey ter ji poročala, da ji je večkrat, a zaradi napačnega naslova žal neuspešno, pošiljala napisane in objavljene recenzije, ter da bi jo veselilo, če bi se zopet ponudila priložnost, da bi se osebno srečali:

---

nost je opazila tudi pruska kraljica Augusta, ki je odtlej finančno podpirala njeno delo (prim. *Neue Deutsche Biographie*, zv. XVIII, str. 109–111).

⁶⁶⁵ Singer, *Die Suppen- und Thee-Anstalten*, str. 483.

⁶⁶⁶ Prim. *Slovenec*, št. 78, 8. april 1907, nepag (članek »Slavnost 30 letnice dijaške in ljudske kuhinje«).

⁶⁶⁷ Za njeno delo v odboru društva so ji leta 1902 izrekli priznanje in ji podarili bronast pribor za pisanje z vgraviranim posvetilom (prim. *Laibacher Zeitung*, št. 88, 18. april 1902, str. 725).

⁶⁶⁸ Radics, *Die Laibacher Studenten- und Volksküche*.

Durch die Buchhandlung Lang, der Sie alle Ihre literarischen Erzeugniße anvertraut und die mir im Laufe des Winters u. et. auch das reizende Frauen-Album einsandte – über welches ich eine längere Kritik verfaßte, welche ich so frei bin diesen Zeilen anzufügen – gelang es mir, Ihre gegenwärtige Münchner Adresse zu erfahren, und wie Sie geehrte Frau aus diesem Forschen ersehen, habe ich Ihnen, obwohl ich lange nichts von Ihnen hörte, stets dasselbe treue Gedenken bewahrt, und spüre oft eine wahre Sehnsucht, wieder einmal die lieben Schriftzüge meiner verehrten literarischen Collegin von der Feder zu sehen. Ich schrieb Ihnen mehrmals, u. sandte Ihnen auch mehrere Besprechungen Ihrer Schriften in die Schweiz, unter der mir angegebenen Adresse, habe aber auf keine Sendung eine Erwiderung erhalten, bekamen Sie dieselben?

Nun, wie dem auch sei, jetzt sind Sie wieder in München, sind uns Österreichern also um vieles näher gerückt, nun hoffe ich auch wieder hie u. da etwas von Ihnen zu hören.

Sehr freuen würde mich, besuchten Sie wieder einmal unsere Heimat, damit wir wieder das Vergnügen hätten, persönlich mit Ihnen verkehren zu können.⁶⁶⁹

Prijateljski ton, v katerem Radicseva sprašuje, kako gre družini Laddey, in poroča o svoji družini, govori o pristnem odnosu obeh pisateljic.

V ožji krog znank Radicseve je sodila še Anna Hottner-Grefe (1867–1946), hči akademskega slikarja Konrada Grefeja, ki je od 1894 do 1896 urejala edini dunajski napredni ženski mesečnik *Frauenleben*⁶⁷⁰ ter v njem tudi objavljala.⁶⁷¹ V času njenega urednikovanja sta bili so-delavki časopisa tudi Radicseva in Lina Morgenstern.

---

⁶⁶⁹ BSB, Autogr. VIII A, Radics-Kaltenbrunner, Hedwig: pismo Emmi Laddey, 20. julij 1881.

⁶⁷⁰ Mesečnik se je sprva imenoval *Der Lehrerinnen-Wart, Monatsblatt für die Interessen des Lehrerintumes*, leta 1891 se je preimenoval v *Blätter für weibliche Bildung in Schule und Haus, zur Förderung der Frauenbestrebungen und Vertretung der Fraueninteressen*, leta 1894 pa v *Frauenleben, Blätter zur Vertretung der Frauen-Interessen*.

⁶⁷¹ Leta 1894 na primer je tu priobčila kar nekaj prispevkov: »Die Kunstgewerbeschule des k. k. österreichischen Museums in Wien« (št. 4, 1894), »Die Frau als geschulte Gärtnerin« (št. 5, 1894), »Die Pflegerinnenschule im Rudolfinerhause in Wien« (št. 10, 1895) itd. Anna Hottner Grefe je objavljala tudi v *Laibacher Zeitung*, tudi kasneje, ko ga ni več urejal Radics (prim. npr. *Laibacher Zeitung*, št. 68, 25. marec 1910, str. 590). Sklepamo lahko, da ji je pot v časopisni podlistek utrla prav Radicseva.

Radicseva se je tako kot večina njenih vzornic zavzemala za boljši položaj žensk v družbi ter o tem ne le pisala, temveč je svoje ideje prenašala v realno življenje. Prvi korak v smeri izboljšanja socialnih razmer je naredila že z ustanovitvijo ljudske kuhinje v Ljubljani, drugega s svojimi nasveti ženskam, objavljenimi v najrazličnejših avstrijskih in nemških časnikih in časopisih, tretjega in verjetno daleč najpomembnejšega pa z ustanovitvijo izposojevalne knjižnice v Ljubljani. Zavedala se je namreč, da do spremembe v družbi vodita le izobrazba in znanje.

Konec sedemdesetih let 19. stoletja je Radicseva začela urejati literarno zapuščino svojega očeta. Sprva je posamezne Kaltenbrunnerjeve pesmi iz rokopisne zapuščine objavljala v podlistkih časopisov. Ena njegovih hudomušnih pesmi z naslovom »Ven rad bi šel, ven!« je bila leta 1878 v slovenskem prevodu objavljena celo v Bleiweisovih *Novicah*.⁶⁷² V osemdesetih letih je očetove pesmi nekajkrat priobčila v letopisu *Herbstblüten (Jahrbuch des Pensions-Unterstützungs-Vereines der Mitglieder der k. k. Hof- und Staatsdruckerei und der kais. Wiener Zeitung)*, ki so ga tiskali na Dunaju,⁶⁷³ nekatere pesmi so natisnili v prilogi tednika *Gmundner Wochenblatt*.⁶⁷⁴

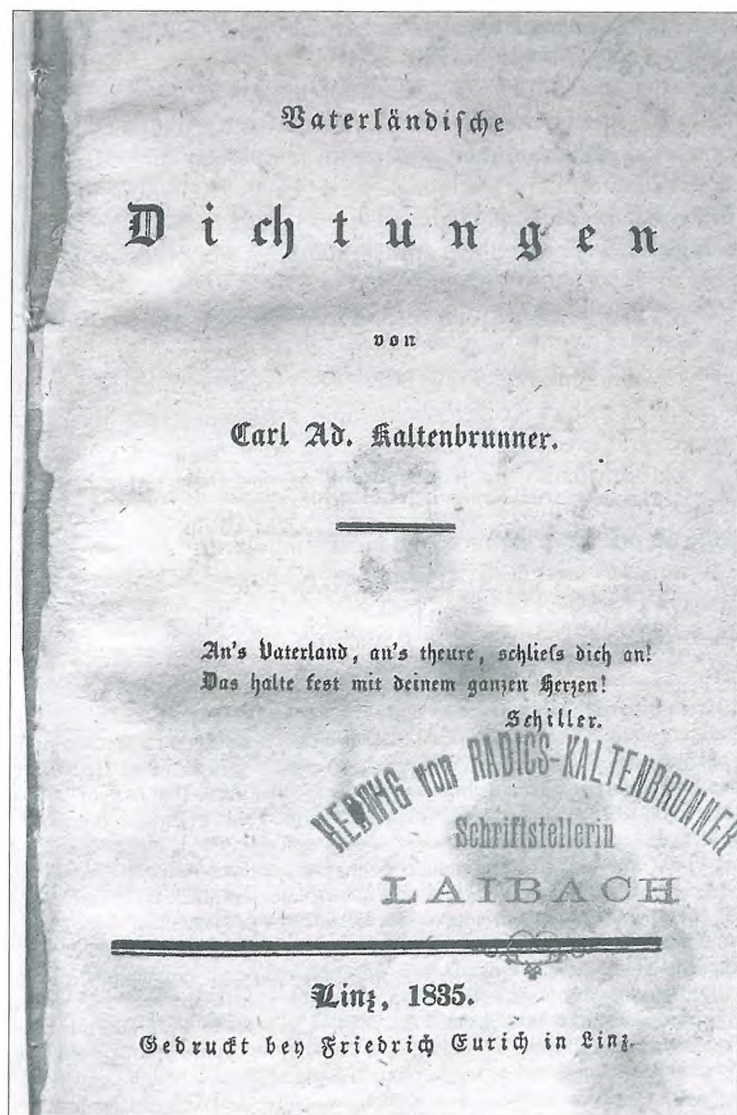
V knjižni obliki je izdala štiri očetova dela. Leta 1878 so v Linzu natisnili *Oberösterreichische Gedichte*, dve leti kasneje je uredila in opremila s spremno besedo in biografijo Kaltenbrunnerjeve *Geschichten aus Oberösterreich*. Leta 1898 je na Dunaju v zbirki »Allgemeine National-Bibliothek«, št. 194–195, izšla kratka proza iz življenja v Gornji Avstriji *Der Stellvertreter*, leta 1901 pa je sledila še zbirka *Gedichte*. Stroške tiska je deloma pokrila s finančno podporo nemške ustanove »Schillerstiftung«.⁶⁷⁵ Štiri leta zatem, 1905, je v Linzu v zbirki *Aus der*

⁶⁷² Prim. *Obrtniške in narodne novice*, št. 45, 6. november 1878, str. 354–355. V pompi je uredništvo zapisalo: »Ker se nam je posrečilo najti prevodnika (ta, verjetno Radics, se ni podpisal z imenom temveč s tremi zvezdicami v trikotu, zgoraj ena, spodaj dve; op. T. Ž.) šaljive pesmice 'Aussi möcht i' iz zbirke Kaltenbrunnerjevih po gospé pl. Radičevi na svitlo danih pesmi, damo našim blacem to kratkočasnico, ki je taka, da bi se utegnila tudi pri nas na kmetih goditi. Vred.«

⁶⁷³ Prvi letnik je izšel leta 1886. Nekaj letopisov hranijo v muzeju Lauriacum v Ennsu.

⁶⁷⁴ Ena takšnih pesmi je »Wie der Bau'r auf'n Kaiser wart. Nach einer Tatsache in Obersteiermark im Sommer 1856. Mitgetheilt aus dem Nachlasse ihres verewigten Vaters von H. v. R.-K.«. *Erste Beilage zum »Gmundner Wochenblatt«*, št. 48, 1898, str. 499.

⁶⁷⁵ GSA, 134/62,1: pismo zakoncev Radics Schillerjevi ustanovi v Weimar, 19. marec 1901, fol. 18.

Kaltenbrunnerjeve *Vaterländische Dichtungen* (Linz, 1835)
z žigom Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner (Najberger).

Heimat v samozaložbi zveze »Stelzhamerbund«, ki je tako obudila spomin na pesnika, izšlo Kaltenbrunnerjevo delo *Ausgewählte Dichtungen*. Izdajo so uredili dr. H. Zötl, dr. A. Matosch ter H. Commenda. Pri urejanju pa sta sodelovala dva pesnikova otroka: njegov sin iz prvega zakona, Karl Kaltenbrunner, ter hčerka iz drugega zakona, Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner. Slednja se je z izdajo Kaltenbrunnerjevih del izkazala ne le kot izvrstna poznavalka očetovega dela in narečne poezije, temveč je k izdajam, ki jih je uredila, napisala tudi predgovore ali daljše sklepne misli.

Njeno delo je cenil tudi cesar Franc Jožef I., saj so bile Kaltenbrunnerjeve izdaje na policah družinske fidejkomisne knjižnice.⁶⁷⁶ Bavarski vojvoda Maksimilijan (1808–1888), oče cesarice Sisi in ljubitelj umetnosti, je Radicsevi za prizadevanja na literarnem področju izročil srebrno častno medaljo. V pismu, ki so ji ga iz njegovega urada poslali dne 5. oktobra 1878, se ji je zahvalil za poslano zbirko pesmi Karla Adama Kaltenbrunnerja ter ji za njeno delo poklonil srebrno častno medaljo na področju literature, znanosti in umetnosti.⁶⁷⁷

Zaupanje v uredniške sposobnosti Radicseve je imela tudi njena prijateljica, pisateljica Isabella Nowotny (ps. Ida Klein; 1828–1899), ki je živela in delala v Pragi⁶⁷⁸ in je Radicsevo v testamentu določila za de-

⁶⁷⁶ *Deutsch-österreichisches Künstler- und Schriftsteller-Lexikon*, str. 221.

⁶⁷⁷ Pismo iz urada bavarskega vojvode Maksimilijana, naslovljeno na Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner, 5. oktober 1878 (Lauriacum, zapuščina KAK, mapa Hedwig von Radics-Kaltenbrunner). Tu sta shranjeni še dve njegovi pismi (19. februar 1880 in 31. marec 1880), ki govorita o prijateljskih odnosih med njim in družino Radics. Vojvoda se zahvaljuje tudi za poslana Radicseva dela in članke, Radicsevo pa naziva »Meine liebe Frau von Radics-Kaltenbrunner«. Prim. tudi posetnico Radics-Kaltenbrunnerjeve, poslano Josipu Cimpermanu, kjer pod njenim imenom piše: »Besitzerin der großen silb. Ehrenmedaille Sr. kön. Hoheit des Herrn Herzogs Maximilian in Bayern« (NUK, Ms 484).

⁶⁷⁸ Bila je bolehen otrok, avtodidakt, in je poleg pisanja pesmi igrala tudi klavir. Verjetno jo je s Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner družila tudi ta, vsaj kar zadeva bolezen, podobna izkušnja iz otroških let. Leta 1854 se je poročila s praškim pravnikom dr. Nowotnyjem. Leta 1862 je izdala svoj prvenec z naslovom *Psychologische Skizzen*. Po izidu novel leta 1868 je začela pisati tudi publicistične tekste in objavljati v časopisu. Njena ostala vidnejša dela so: *Gedichte* (1882), *Kritische Studien über berühmte Persönlichkeiten* (1882), *Winzige Sächelchen* (1882), romana *Sokrates* (1884) in *Jusjurandum* (1887) ter leta 1889 drama *Das Herz* (prim. *Das literarische Deutschland*, str. 984). Iz pisma Isabelle Nowotny iz leta 1878 nekemu neimenovanemu založniku je razbrati, da jo je pri literarnem ustvarjanju podpiral pisatelj Johann Karl Braun von Braunthal (1802–1866), ki je pisal pod psevdonimom Jean

dinjo svoje literarne zapuščine ter ji posvetila roman z naslovom *Jone*, ki je ostal v rokopisu.⁶⁷⁹ Nenazadnje pa o delu Radicseve govori tudi to, da so jo leta 1885 povabili, naj postane članica društva nemških pisateljic. V pismu neznanemu naslovniku (*»Hochverehrter Herr Professor«*) dne 25. januarja 1885 Radicseva odgovarja, da z veseljem sprejme povabilo:

In höflicher Erwidernng der an nach diesen Tagen gelangten Aufforderung, eventuell dem werdenden Verbande D. Schriftstellerinnen beitreten zu wollen, erkläre ich mich bereit, für den Fall des Gelingens dieses Vereins, demselben mit Freuden als Mitglied angehören zu wollen, sowie ich auch dem Zukunftsunternehmen meine schwache Kraft in journalistischer Beziehung widmen werde, indem ich dieß bei meinen weitverzweigten Bekanntschaften mit oesterr. Redakteuren und Journalisten leicht versprechen – u. auch halten kann.⁶⁸⁰

Verjetno gre pri omenjenem društvu za dunajsko društvo »Verein der Schriftstellerinnen und Künstlerinnen«, ustanovljeno leta 1885, saj med njegovimi ustanoviteljicami srečamo tudi dobri znanki Radicsevih, pisateljici Ado Christen in Betty Paoli. Na osnovi pregledanega arhivskega gradiva ni mogoče z gotovostjo trditi, ali je Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner društvu pristopila, vsekakor v letnih poročilih društva, v katerih so objavljali imena članov, na njeno ime ne naletimo.⁶⁸¹

Charles. Ustvarjal je na Dunaju, prišel leta 1837 zaradi *Musenalmanacha* v spor z Grünom in se odpravil v Dresden, nato pa v Opočno na Češkem, kjer je delal kot arhivar. Leta 1850 se je vmil na Dunaj (prim. *ÖBL*, zv. 1, str. 108 s.). Pismo Isabelle Nowotny trenutno hrani antikvariat »Autographen & Bücher, Eberhard Köstler« v Tutzingu pri Münchnu.

⁶⁷⁹ *Deutsch-österreichisches Künstler- und Schriftsteller-Lexikon*, str. 221. V Zagrebu je shranjen del rokopisa novele Ide Klein z naslovom *Mysterium und Nemesis* – glede na dosedanje raziskave besedilo ni bilo natisnjeno nikoli. Na prvi strani rokopisa beremo, da roman obravnava resnične pripetljaje iz življenja sester Kaltenbrunner: »Verfasst von Ida Klein (Isabella Nowotny), geb. Edle von Grab, und behandelt eine wahre Episode aus dem Leben der Schwestern Hedwig und Marianne Kaltenbrunner, Töchter des k. k. Vize-Direktors der k. k. Hof- und Staatsdruckerei, aus dem Sommer des Jahres 1867 zu Wien« (Najberger).

⁶⁸⁰ GSA 55 / 2333, pismo Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner neznanemu adresatu, 25. januar 1885.

⁶⁸¹ *Jahresbericht des Vereines der Schriftstellerinnen und Künstlerinnen in Wien*. Publikacija je v okviru projekta avstrijske narodne knjižnice »Ariadne« (Frauen in Bewegung) prosto dostopna na svetovnem spletu <http://www.onb.ac.at/ariadne/vfb/vfbverein.htm>.

Poleg uredniškega dela, si je Radicseva zadala tudi ambiciozno nalogo, zbrati podatke o nemških ustvarjalcih na Kranjskem. Sodeč po enaintridesetih ohranjenih osnutkih biografij je nameravala napisati bio- in bibliografije avtorjev in avtoric, ki so ustvarjali na Kranjskem na prelomu 19. in 20. stoletja. Kot je razvidno iz njenih zabeležk, jih je hotela izdati v knjigi z naslovom »Jung-Krain«.⁶⁸² Večinoma so to precej nepopolni zapiski, kratke notice, izrezki iz časopisja in koncepti biografskih skic posameznih avtorjev. Med najpomembnejša imena, ki jih je Radicseva uvrstila na svoj seznam, sodijo: lirik Eugen grof Aichelburg (1862–1902), pesnik Franz Goltsch (1865–1921), pripovednik Friedrich baron Gagern (1882–1947),⁶⁸³ lirik, pripovednik in dramatik Johann Gabriel Seidl (1804–1875),⁶⁸⁴ zgodovinarji Theodor Elze (1823–1900), Avgust Dimitz (1827–1886) in Henrik Costa (1796–1870),⁶⁸⁵ arheolog in v letih 1889 do 1903 kustos Narodnega muzeja Slovenije Alfonz Müllner, učitelj na ljubljanski gimnaziji Siegfried Schöppl itd.

Korespondenca Radicseve z Johannom Gröblom, učiteljem na kočevski gimnaziji,⁶⁸⁶ govori o tem, da je želela v posebnem poglavju predstaviti kočevske ustvarjalce. Tako Gröbl v pismu Radicsevi aprila 1914 natančno oriše literarno tvorstvo na Kočevskem:

Die Gottscheer Dichtung ist in erster Linie mundartig [...] Ferner zeigt die hiesige Stammesdichtung ein mehr episches als lyrisches Gepräge. Ursache darum dürfen die ununterbrechenden Kämpfe des Volkes um Gut und Leben sein. Allerdings äußert sich die Todesnot in den Liedern nicht in weichmütigen Klagen oder wilder Verzweiflung, sondern stimmt einen Ton der Resignation («Das Lied vom Türkenkriege») oder des Trotzes an. Dramatische Momente finden sich in den Liedern und Sagen allenthalben, was bei der uneingestandenem Leidenschaftlichkeit des Gottscheers nicht zu verwundern ist. Trotzdem ist bis heute von

⁶⁸² Te so shranjene v Radicsevi zapuščini v NMS (TE 8 / II).

⁶⁸³ Poglobljeno študijo o njem je leta 2005 napisal Janko, *Das Werk Friedrichs von Gagern*, str. 119–127.

⁶⁸⁴ Njegove objave v ljubljanskem nemškem literarnem listu *Carniola* in v literarni prilogi »Laibacherice« *Illyrisches Blatt* je raziskal Janko, Johann Gabriel Seidl als Beiträger des *Illyrischen Blattes*, str. 87–96.

⁶⁸⁵ Costini dnevnik o kongresu svete alianse v Ljubljani leta 1821 so izšli leta 1997 (Holz; Costa, *Ljubljanski kongres*). O tem prim. tudi Miladinović Zalaznik, *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen*, str. 1–12.

⁶⁸⁶ Gröbl je začel poučevati v Kočevju leta 1910 in je tu ostal do leta 1917. Več o njem v *Jahresbericht des k. k. Staatsgymnasiums in Gottschee*, str. 31.

Gottscheern noch nichts direkt Dramatisches geschaffen worden. Auch das dürfte seine Ursache in der Abgeschlossenheit des Ländchens und auch darin haben, das bis vor kaum 2 Jahrzehnten diejenigen Gottscheer, die mit der größeren deutschen Welt in Berührung kamen, zumeist Kaufleute waren [...] In neuester Zeit ist lyrisch in der Mundart hervorgetreten Herr Lehrer Wilhelm Tschinkel, ohne daß seine Lieder über die Grenzen des Ländchens hinausgedrungen wären; leicht begreiflich bei der für die übrigen Deutschen so schwer verständlichen Sprache. Auch Herr Apotheker Braune hat Lieder gedichtet, diese aber sind wie des Herrn Schulrathes Obergföll meist hochdeutsch und völkisch gehalten. Gerade des Hochdeutschen wegen sind mit Ausnahme der »Gottscheerhymne«⁶⁸⁷ des Schulrathes nicht ins Volk gedrungen [...] Was die ganz jungen betrifft, so verspricht (meines Erachtens) ein gutes lyrisches Talent, der Student Franz Eisenzopf aus Grafenfeld zu werden.⁶⁸⁸ Seine Poesie hat wohl noch viel Schülerhaftes, doch steckt eine glühende Liebe zu kleinem Heimort und eine brennende Begeisterung für das große deutsche Volk in ihr [...] Sollen gnädige Frau noch einen weiteren Wunsch haben, so stehe ich gern zu Diensten.⁶⁸⁹

⁶⁸⁷ Kočevska himna izpod Obergföllovega peresa se je imenovala *Die Wacht an der Kulpa*, in so jo natisnili v prvem letniku koledarja *Der deutsche Kalender für Krain* leta 1888 (prim. Michler, 'Die Deutschen in Krain', str. 207; prim. tudi Žigon, Deutschsprachige Presse, 2. del, str. 149).

⁶⁸⁸ Eisenzopf iz Grafenfelda oz. slovensko Dolge vasi je leta 1921 veliko objavljval v kočevskem koledarju *Gottscheer Kalender*, kasneje pa se sled za njim izgubi.

⁶⁸⁹ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 3a, št. 16: Gröblovlo pismo Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner, 19. april 1914. V prevodu se besedilo glasi: »Kočevska ustvarjalnost je v prvi vrsti narečna [...] Nadalje ima tukajšnja kočevska književnost bolj epski kot lirčni značaj. Vzrok je verjetno neprestani boj ljudi za imetje in za življenje. Sicer pa se velika stiska ljudi v pesmih ne odraža v mehkosrčnih tožbah in v strašnem obupu, temveč je v pesmih čutiti resignacijo («Das Lied vom Türkenkriege» [Pesem o turških vpadih]) ali kljubovanje. Dramske elemente najdemo vsepovsod v pesmih in pripovedkah, kar pri Kočevarjih ni začudujoče, saj si strastnosti na glas ne priznajo. Kljub temu pa do danes še nihče od njih ni ustvaril pravega dramskega dela. Vzrok je lahko odmaknjenost deželice pa tudi to, da so bili še pred dvema desetletjema tisti Kočevarji, ki so prišli v stik z velikim nemškim svetom, večinoma trgovci [...] V zadnjem času je na področju narečne lirike v ospredje stopil učitelj Wilhelm Tschinkel, vendar pa njegove pesmi niso dosegle bralstva izven meja kočevske dežele; to je razumljivo, če pomislimo na jezik, ki ga ostali Nemci težko razumejo. Tudi lekamar Braune je pisal pesmi, a te so, tako kot tiste, ki jih je spesnil šolski svetnik Obergföll, večinoma pisane v visoki nemščini in imajo nemško nacionalno vsebino. Ravno zaradi jezika pa z izjemo kočevske himne izpod peresa šolskega svetnika pesmi niso prodrle do ljud-

Gröbl je Radicsevi posredoval tudi nekaj podatkov o gledališču na Kočevskem, za katerega pravi, da je v rokah diletantskih igralcev. Poroča, da je bila od srede januarja do velike noči 1914 v Kočevju neka potujoča gledališka skupina in da so bile vse predstave – igrali so tri do štirikrat tedensko – do zadnjega mesta razprodane.⁶⁹⁰ V istem pismu pravi, da je sam že kakšno leto dejaven na področju dramatike in da pripravlja svoj prvenec. Dva meseca kasneje Radicsevi piše o svoji žaloigri *Die Gottscheer*, za katero je, kot sam navaja, dobil tudi nagrado v višini 500 kron in je postavljena v čas upora proti Napoleonu leta 1809.⁶⁹¹ V pismu ne navaja, kje naj bi bilo njegovo delo natisnjeno. Nam danes žal ni več poznano. Omenja pa ga, zagotovo po zapiskih Radicseve, Castlova nemško-avstrijska literarna zgodovina.⁶⁹²

Pozornost Radicseve je bila namenjena tudi avtoricam, ki so v nemščini ustvarjale na Kranjskem. Tako je nameravala orisati življenjsko in ustvarjalno pot pesnice, pripovednice, prevajalke in avtorice libreta za *Gorenjskega slavčka* (1872) Luize Pesjakove,⁶⁹³ zbirala je življenjepisne podatke o Marie Luckmann (1864–1941), hčerki ljubljanskega trgovca in bankirja Josepha Luckmanna (1840–1906), ki je pisala pesmi z večinoma religiozno vsebino ter je v nemščino prevedla nekaj pesmi Simona Gregorčiča, ki pa so ostale v rokopisu.⁶⁹⁴

Načrtovano delo Radicseve ni izšlo nikoli. Del zbranega gradiva kakor tudi zapiske svojega moža o nemški literaturi na Kranjskem je v sodelovanju z graškim profesorjem A. O. Puschnigom,⁶⁹⁵ ki je bil družinski prijatelj, po moževi smrti priredila in pripravila za objavo v drugem, tretjem in četrtem delu *Castle-Zeidler-Naglove nemško-avstrijske literarne zgodovine*. Radics je bil sodelavec prve knjige, ki je izšla leta

---

stva [...] Kar se tiče zelo mladih ustvarjalcev, veliko obeta (po mojem mnenju) študent Franz Eisenkopf iz Dolge vasi, ki ima pesniški talent. V njegovi poeziji je še veliko šolskega, vendar pa v njej tli vneta ljubezen do malega domačega kraja in goreče navdušenje za velik nemški narod [...] Če bi milostljiva gospa imeli še kakšno drugo željo, sem ji rad na razpolago.«

⁶⁹⁰ Ravno tam.

⁶⁹¹ Ravno tam.

⁶⁹² *Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte*, 4. del, str. 1264.

⁶⁹³ Več o delu Luize Pesjakove prim. Hladnik, Slovenski ženski roman, str. 259–296.

⁶⁹⁴ Leta 1899 je izšla drobna knjižica njenih nemških pesmi z naslovom *Poezije (Poesien)*. Zapuščino Luckmannove, kjer najdemo rokopisne osnutke slovenske kratke proze, na primer črtico *Trava*, hrani NUK, Ms 1470. Prim. o njej Perenič, Nemško pesništvo Marie Luckmann, str. 211–214.

⁶⁹⁵ Puschnig je bil nekdanji profesor v Ljubljani (prim. ZAL, LJU 346, str. 44a).

1898.⁶⁹⁶ Drugi del izšel 1914, dve leti po Radicsevi smrti. Namesto preminulega Jakoba Zeidlerja je poleg profesorja Johanna Willibalda Nagla uredništvo prevzel literarni zgodovinar Eduard Castle (1875–1959). Ta je sicer že imel Radicseve rokopise za drugo knjigo, ki obravnava obdobje od 1750 do 1848,⁶⁹⁷ pa tudi vsa nadaljnja besedila, a slednja je bilo potrebno pred objavo ponovno pregledati in morebiti aktualizirati. Dne 21. marca 1914 je zato pisal graškemu profesorju Puschnigu, tudi sodelavcu široko zastavljene literarne zgodovine, in mu poslal Radicseve rokopise s prošnjo, naj jih pregleda in po potrebi popravi.⁶⁹⁸ Če mu čas ne dopušča, ga je prosil, naj rokopise nemudoma vrne na Dunaj, da bo kot urednik lahko poiskal novega sodelavca za Kranjsko.⁶⁹⁹

Komaj teden dni kasneje je Castle pisal tudi Radicsevi vdovi. Njegovo pisanje, ohranjeno v ljubljanski zapuščini, je nedvomno odgovor na njeno pismo, v katerem mu je sporočila, da lahko pomaga pri urejanju moževega rokopisnega gradiva za objavo. Castle se je strinjal, da Radicseva pripravi tekste, ki obravnavajo obdobje od leta 1848 do 1890, Pusching pa popravi in dopolni besedila, ki so se nanašala na prelom stoletja in na novejše avtorje, torej na obdobje od 1890 do 1918.⁷⁰⁰ Obenem je Castle izpostavil, da slovenski avtorji ne sodijo v njegov koncept literarne zgodovine, v primeru pa, da bi se Radicseva odločila navesti nekatere Slovence, ki so pisali tudi v nemščini, naj jih navede kot dokaz za vpliv nemške kulture na porajajočo se slovensko literaturo. Castle je pri tem izrecno poudaril, da nikoli in nikakor ne sme nastati vtis, da je bilo nujno navesti avtorje tujega naroda, ker se nanje in na njihovo delo opira nemška literatura. Pisal je še, da je Puschnigu poslal izrezke iz Brümmerjeve in Kürschnerjeve literarne zgodovine ter da avtorjev obrobne pomena ni treba navajati. Želel pa si je, da se dotakne nemškega gledališča v Ljubljani in spregovori o nemških časopisih po letu 1848, kjer so objavljali kranjski avtorji, ter o literarnem življenju na Kočevskem.

⁶⁹⁶ *Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte*, seznam sodelavcev na začetku prve knjige (nepag.).

⁶⁹⁷ Ravno tam, seznam sodelavcev na začetku druge knjige (nepag.). Naveden je »Kais. Rat P. v. Radics † in Laibach«.

⁶⁹⁸ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / II / 3b: Castlovo pismo Puschnigu, 21. marec 1914.

⁶⁹⁹ Ravno tam.

⁷⁰⁰ Ravno tam, Castlovo pismo Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner, 27. marec 1914.

Verehrte Frau kaiserlicher Rat!

Ich bin vollständig mit Ihrem Vorschlage einverstanden, dass Sie die Umarbeitung der älteren Partien, Herr Prof. Puschnig die der späteren Teile des Manuskriptes Ihres sel. Herrn Gemahls besorgen; die Schriftsteller der jüngsten Zeit sind ja noch gar nicht behandelt gewesen und müssen jedenfalls hinzugefügt werden. Der Beitrag wird unter den Namen Ihres Herrn Gemahls erscheinen, ich denke aber doch mit dem Zusatze: »ergänzt und weitergeführt von...«. Ob es möglich sein wird die geplante Dreiteilung durchzuführen oder bloss eine Zeitteilung 1848–1890, 1890 bis zur Gegenwart überlasse ich ganz Ihrer Beurteilung. Erwünscht wäre mir die Einsendung der ersten Abteilung nach Ostern d. J. Was slowenische Schriftsteller betrifft, die sich gelegentlich auch der deutschen Sprache bedient haben, möchte ich an folgenden Grundsätze festhalten: wir können sie anführen, aber nur zum Beweis für die starke Einwirkung deutscher Kultur und Literatur auf das eben erst sich entwickelnde slowenische Schrifttum; niemals aber soll der Anschein erweckt werden, als ob wir genötigt wären, unser deutsches Schrifttum mit Autoren einer fremden Nation aufzustutzen und herauszuputzen. Ich glaube, dass sie auch hiermit vollständig einverstanden sein werden. Herrn Professor Puschnig habe ich Ausschnitte aus Brümmer und Kürschner zugesandt, um deren Berücksichtigung ich ersuche. Es ist aber keineswegs notwendig, Schriftsteller von ganz untergeordneter Bedeutung namhaft zu machen. Dagegen wären mir Andeutungen erwünscht über deutsches Theaterwesen in Laibach und ob auch nach dem Jahre 1848 eine belletristische Zeitschrift, ev. ein Kalender erschien, dem Krainerische Schriftsteller Ihre Beiträge zuwandten. Vielleicht liesse sich auch ganz kurz eine Notiz über literarisches Leben der Gottscheer Sprachinsel, soweit man sich hochdeutscher Sprache dabei bedient einschleiben.

Indem ich mich Ihnen und Herrn Prof. Puschnig bestens empfehle, zeichne ich mit dem Ausdrucke vorzüglicher Hochschätzung ganz ergebenst

Dr. E. Castle.⁷⁰¹

Besedila o Kranjski, ki sta jih pripravila Puschnig in Radicseva, so izšla šele leta 1935 in 1937. Navodil urednika se je bolj držal Puschnig kot Radicseva, ki je poleg nemških navajala in izpostavila tudi pomen slovenskih avtorjev. Omeniti je treba še, da v prvem in drugem delu

---

⁷⁰¹ Ravno tam.

literarne zgodovine ni najti niti ene sodelavke, v tretjem jih je šest in četrtem pet, med njimi Radicseva.

Poglavje o nemški literaturi na Kranjskem so v tretjem delu literarne zgodovine, za katerega je bila zadolžena Radicseva, objavili na petih straneh. V opombi beremo, da ji je pomagal tudi Puschnig:

Der seiner Zeit von unserm sehr geschätzten Mitarbeiter kais. Rat Peter von Radics gelieferte Beitrag wurde nach seinem Tod (24. September 1912) von seiner ebenfalls schriftstellerisch tätigen Witwe Hedwig, der Tochter des Volksdichters Karl Adam Kaltenbrunner, mit Unterstützung durch Prof. Dr. A. O. Puschnig, damals in Laibach, gänzlich erneuert. Inzwischen ist auch Frau von Radics am 16. November 1919 gestorben. Der Herausgeber mußte sich begnügen, ihrem umfanglichen Aufsatz einzelne Daten zu entnehmen.⁷⁰²

Na skromno odmerjenem prostoru petih strani v Castlovi literarni zgodovini beremo o Anastaziju Grünu, Josephu Buchenhainu, za katerega urednik (ali avtorja) ni vedel, da je to psevdonim za Jožefa Antona Babnika (Joseph Babnigg je namreč omenjen posebej),⁷⁰³ omenjeni pa so še Leopold Kordesch, Ludwig IBleib ter Luiza Pesjakova in Johann Gabriel Seidel.

Besedilo za zadnjo, četrto knjigo, ki je izšla leta 1937, je Radicseva najverjetneje pripravila v celoti in ga profesor Puschnig ni krajšal.⁷⁰⁴ Literarnemu razvoju na Kranjskem je namenila kar dvanajst strani. Radicsevi so osnovo pri pisanju tega poglavja predstavljali njeni zapiski o nemških ustvarjalcih. V Castlovi literarni zgodovini so namreč omenjeni in obravnavani prav vsi avtorji, o katerih je zbiral podatke. Puschnig, ki je pred objavo rokopis pregledal, jih je nekaj še dodal, na primer Rudolfa Baumbacha in na Dunaju živečega alpinističnega pisatelja Karla Domenigga (1867–?). Dokaj malo prostora pa je namenil Radicsu, le dobrih osem vrstic.⁷⁰⁵

V recenziji, objavljeni leta 1939 v *Časopisu za zgodovino in narodopisje*, je Joža Glonar menil, da je Puschnig glede razmerja med Nemci in Slovenci na Kranjskem podal mnogo bolj zaostreno formulo od Radicseve, celo bolj zaostreno od tiste, ki jo je zahtevalo ured-

---

⁷⁰² *Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte*, 3. del, str. 446.

⁷⁰³ Ravno tam, str. 448.

⁷⁰⁴ Ravno tam, 4. del, str. 1255, op. 1.

⁷⁰⁵ Ravno tam, str. 1258.

Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner okoli leta 1900 (Najberger).

ništvo.⁷⁰⁶ Radicsu kot avtorju besedil v prvih dveh knjigah je očital le, da je namenoma ali nehote pozabil omeniti podrobnosti kot na primer to, da je Valvasor med posvetili slovanska postavil na prvo mesto in da je znameniti Balthasar Hacquet, ki je s svojimi deli prispeval k širšemu poznavanju slovenske dežele, obenem pa je s svojo kritičnostjo pripomogel k dvigu slovenskega naroda iz strokovne in politične zaostalosti, leta 1778 v svoji knjigi *Oryctographia Carniolica*, ki je izšla v nemščini v Leipzigu, objavil slovensko posvetilo: »*Pres use shele eniga dobizhka, inu pres // neressnize, ampak is sgol nagnenja tó // povédati kar se je vidilu inu skussilu, // is Lubesni pruti eni dusheli tiga nar // mogozhneishiga inu nar bél rëshirieniga // Fòlka od tiga Stariga Sueitá*«. ⁷⁰⁷ S tem ni imel v mislih Nemcev, temveč Slovine. Radics je tovrstne podatke izpuščal. Tako na primer tudi pri Prešernu govori le o tem, da je bil Grünov učitelj. Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner, ki je začeto delo nadaljevala po moževi smrti, je to pomanjkljivost deloma popravila tako, da je pri Prešernu in Pesjakovi zapisala, da sta ustvarjala v obeh deželnih jezikih, v nemškem in v slovenskem, njen naslednik Puschnig pa se je strogo držal navodil uredništva in navajal slovenske avtorje, ki so pisali v nemščini, kot dokaz za vpliv nemške kulture na porajajočo se slovensko literaturo.

Poleti 1881 je Radicseva začela s pisanjem romana, ki naj bi izšel istega leta pozimi. O tem izvemo iz pisma, ki ga je julija tega leta poslala svoji prijateljici Emmi Laddey:

Ich habe mich der Literatur mit Haut und Haar ergeben, schreibe in viele Blätter und habe soeben mein erstes Buch unter der Feder, das im Winter erscheinen wird, weil ich es jetzt der großen Hitze wegen unterbrechen muß, ich bin so frei Ihnen dieses Erstgeborene schon heute anzuempfehlen! Was meine Artikel betrifft, so sind dieselben zumeist culturhistorisch, zu welchem Genre ich die meiste Lust und das meiste Talent besitze.⁷⁰⁸

Toda roman, ki ga je napovedovala, ni nikoli izšel. Danes ne poznamo niti njegovega naslova, saj med rokopisnim gradivom v nobeni od zapuščin ni najti sledi o omenjenem prvencu.

⁷⁰⁶ Cit. po Glonar, *Deutsch-österreichische Literaturgeschichte*, str. 226.

⁷⁰⁷ Hacquet, *Oryctographia Carniolica*, predlist.

⁷⁰⁸ BSB, Autogr. VIII A, Radics-Kaltenbrunner, Hedwig: pismo Emmi Laddey, 20. julij 1881.

Čeprav Radicseva na literarnem področju nikoli ni uspela doseči višokega ustvarjalnega nivoja, leksikalna dela iz konca 19. in začetka 20. stoletja pri njej navajajo, da je bila »Schriftstellerin«, pisateljica.⁷⁰⁹ Družinski prijatelj O. A. Puschnig je v sožalnem pismu najmlajši hčerki Radicsevih Pauli, zapisal, da je bila njena mati »innerlich eine Künstlerin reinster Art«,⁷¹⁰ čeprav sama ni bila pesnica ali pisateljica v pravem pomenu besede. Danes bi jo z vso pravico označili za publicistko. S svojimi raziskavami in objavami ter s svojo družbeno-kulturno angažiranostjo pa je prispevala k razvoju družbe svojega časa.

Ker je bila mati treh otrok, najmlajša Paula se je rodila leta 1885, ne preseneča, da je Radicseva začela intenzivneje pisati, objavljati in se uveljavljati kot publicistka tako v monarhiji kot izven njenih meja šele konec osemdesetih in v devetdesetih letih 19. stoletja, ko je sin Erwin odšel na šolanje na Dunaj, hčerki pa nista bili več v plenicah. Čeprav je bilo njeno delo pogosto v senci ustvarjanja Petra pl. Radicsa, vsaj za časa njenega življenja ni bilo popolnoma prezrto. Za njen sedemdeseti rojstni dan je *Gmundner Zeitung* objavil biografsko skico o Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner izpod peresa Anne Hottner-Grefe, ki se je podpisala le z inicialkami A. H-G.:

Hedwig von Radics hat sich in unzähligen Aufsätzen als eine echt deutsch österreichische Schriftstellerin erwiesen. Sie kennt ihre jetzige Heimat genau und hat sie oft wunderschön geschildert. Unzählige junge, strebende Talente hat sie durch ihre Besprechungen gefördert; ihre reine Güte, ihr heller Verstand, ihr warmes Herz spiegeln sich in jeder Zeile, welche sie schrieb. Vorzügliches leistete sie in ihren Aufsätzen über Literatur und Kunst. Eine ihrer letzten größeren Arbeiten ist für die große, neue Publikation Prof. Dr. Castles bestimmt und gibt ein glänzendes Zeugnis von der ungebrochenen Denkkraft und Frische dieser seltenen Frau, welche niemand je vergessen wird, der auch nur einmal im Leben mit ihr zusammentraf. Von erstaunlichem Fleiß und größter Tatkraft beseelt, war sie berufen, in ihrem Fache geradezu Hervorragendes zu leisten; ihrem Manne eine treue Helferin bei allen seinen Arbeiten, ihren

⁷⁰⁹ Prim. npr. *Deutsch-österreichisches Künstler- und Schriftsteller-Lexikon*, 2. zv., str. 221; *Biographien der österreichischen Dichterinnen*, str. 45–46; *Lexikon deutscher Frauen der Feder*, zv. 2, str. 162–163. To so do danes tudi vse leksikalne objave, ki nadvse kratko in jedmato omenjajo Radicsevo.

⁷¹⁰ Lauriacum, zapuščina Paule Walland, roj. Radics: pismo prof. Puschniga iz Gradca novembra 1919.

Kindern die teuerste Mutter, ihren Freunden die beste Freundin zu sein.⁷¹¹

Finančna podpora Schillerjeve ustanove iz Weimarja

Ker sta bila Radicseva dejavna na publicističnem področju, Hedwig se je uveljavila še kot izdajateljica Kaltenbrunnerjevih del in recenzentka, Radics pa izdajal tudi knjižna dela, sta se sredi devetdesetih let 19. stoletja, po ljubljanskem velikonočnem potresu, odločila, Schillerjevo ustanovo iz Weimarja⁷¹² prositi za finančno podporo. Ustanova je denarno podporo podeljevala nemškim literarnim ustvarjalcem, ki so se znašli v stiski; med njimi so jo dobili Eduard Mörike (1804–1875), Adalbert Stifter (1805–1868), Theodor Fontane (1819–1898), Wilhelm Raabe (1831–1910), Gustav Falke (1853–1916), Peter Altenberg (1859–1919), Arno Holz (1863–1929), Rainer Maria Rilke (1875–1926), Ricarda Huch (1864–1947) in drugi. Peter pl. Radics se s svojimi deli ni

---

⁷¹¹ *Gmundner Zeitung*, št. 50, 14. december 1915, str. 3. Prevod se glasi: »Hedwig pl. Radics se je v številnih sestavkih predstavila kot prava nemško-avstrijska pisateljica. Svojo sedanjo domovino zelo dobro pozna ter jo je velikokrat čudovito opisala. Z recenzijami je dala zagon številnim mladim, prizadevnim talentom; njena čista dobrota, njen jasen razum in toplo srce se zrcalijo v vsaki vrstici, ki jo je napisala. Odlični so njeni prispevki o literaturi in umetnosti. Eno njenih zadnjih večjih del je namenjeno obsežni, novi publikaciji, ki jo pripravlja prof. dr. Castle. To delo je sijajen izkaz nezlomljive miselne moči in svežine te posebne ženske, ki je nihče, ki jo je srečal, pa četudi le enkrat v življenju, ne pozabi. Obdarjena s presenetljivo pridnostjo in neizmerno energijo, je videla svoje poslanstvo v tem, da na svojem področju doseže odlične rezultate; da je možu zvesta pomočnica pri vseh njegovih delih, da je otrokom najdražja mati in prijateljem najboljša prijateljica.«

⁷¹² Lirik in feljtonist Julius Hammer (1810–1862) je leta 1855 ob petdesetletnici Schillerjeve smrti predlagal, naj se ustanovi Schillerjeva ustanova *Schillerstiftung*. Štiri leta kasneje se je v Dresdnu zbrala ustanovna skupščina in poleg osrednje dresdenske ustanovila še šestnajst podružnic, med drugim v Berlinu, Frankfurtu na Maini, Hamburgu, Leipzigu, Münchnu, Stuttgartu, Weimarju in na Dunaju. Weimarski gledališki intendant Franz Dingelstedt (1814–1881) je postal prvi predsedujoči društva, njegov prvi tajnik pa je bil Karl Gutzkow (1811–1878). Denarna sredstva je ustanova pridobila tako, da so organizirali Schillerjevo loterijo. Pobudnik je bil ustanovni član major Friedrich Anton Serre (1789–1863), z loterijo pa si je ustanova do leta 1862 ustvarila dobiček v višini 300.000 goldinarjev. Prvi, ki so mu dodelili podporo v višini 400 goldinarjev, je bil pripovednik Otto Ludwig (1813–1865). Do stote obletnice Schillerjeve smrti je ustanova dobila sloves pomembne literarne inštitucije v Nemčiji (prim. *Meyers Konversations-Lexikon*, zv. 14, str. 482). Ustanova obstaja še danes: <http://www.schillerstiftung.de>.

mogel kosati z njimi, še manj njegova soproga, ki se je v prošnjah sklicevala na dela svojega očeta Karla Adama Kaltenbrunnerja. V vlogah, ki sta jih zakonca Radics pošiljala v Weimar, sta poudarjala, da sodita med skrajne zaslužne nemške ustvarjalce, ki sicer ustvarjajo na Kranjskem, a se vneto zavzemajo in borijo za nemštvo.

Schillerjeva ustanova je pesnike, pisatelje in druge umetnike lahko podpirala predvsem s pomočjo velikodušnih donatorjev, med katerimi so bili pisatelj Berthold Auerbach (1812–1882), pisateljica hugenotskega plemiškega rodu Marie Louise von François (1817–1893), skladatelj Franz Liszt (1811–1886), soproga cesarja Viljema I. Augusta von Sachsen-Weimar-Eisenach (1811–1890), pisateljica Marie von Ebner-Eschenbach (1830–1916), igralec in dresdenski gledališki direktor, naslednik Ludwiga Tiecka, Philipp Eduard Devrient (1801–1877), recitator, dramaturg v Berlinu in igralec, prijatelj Josepha von Eichendorffa in Gustava Freytaga, pa tudi Radicsev znanec iz graških študijskih let, Karl von Holtei (1798–1880), igralec in dramatik Johann Nestroy (1801–1862) ter mnoge druge znane osebnosti.

Dne 28. decembra 1896 je Radics prvič pisal predstojniku nadregionalne Schillerjeve ustanove. Uvodoma se je predstavil kot nemški pisatelj in v duhu Gottfrieda Seumeja dodal, da že skoraj štirideset let na področju literarne in kulturne zgodovine, o čemer pričajo njegove objave, deluje na Kranjskem, na skrajni meji nemške zemlje in nemške kulture.⁷¹³ Ta izjava zveni precej oportunistično, če jo primerjamo z njegovimi pismi Costi, kjer prisega na kranjstvo in slovenstvo. Radics je v Weimar pisal:

Genehmigen huldvoll zu gestatten, daß der ganz ergebenst Gefertigte [Radics], seit nahezu 40 Jahren als deutscher Schriftsteller an der äußersten Grenzmark deutscher Orte und Sitten in seiner Heimath Krain in dem durch die vorjährige Erdbebenkatastrophe arggeschädigte Laibach zur Beförderung deutschen Schriftthums – Litteraturgeschichte, Culturgeschichte und gegenwärtige Geschichte – thätig [ist], wie dessen im Laufe der Jahre erschienene zahlreiche Werke beweisen, darunter in erster Linie sein: *Anastasius Grün und seine Heimath*, Stuttgart, J. G.

⁷¹³ Razsvetljenec Johann Gottfried Seume (1763–1810) je na svoje legendarno popotovanje iz Leipziga v Sirakuzo krenil 6. decembra 180, 1. aprila 1802 je prišel na cilj, avgusta istega leta pa je bil spet doma. Njegov popotni dnevnik *Spaziergang nach Syrakus im Jahre 1802* je izšel leta 1803.

Cotta 1876, *Verschollenes und Vergilbtes aus Anastasius Grüns Leben und Wirken*, Leipzig, seine Beiträge in der Allgemeinen deutschen Biographie der Akademie der Wissenschaften in München, seine seitens der hervorragendsten Göthe-Forscher anerkennend gewürdigte Skizze: *Göthe, das Haus Habsburg und Österreich*, zu der das Seitenstück *Schiller und Österreich* eben unter der Feder.⁷¹⁴

Za podporo je prosil tudi v imenu svoje žene, »[der] ebenfalls durch mehrere Jahrzehnte schon schriftstellerisch thätigen Hedwig geb. Kaltenbrunner, Tochter des 1867 verstorbenen österreichisch-deutschen Schriftstellers Karl Adam Kaltenbrunner.«⁷¹⁵ Po prejemu vloge je weimarska ustanova poprosila svojo dunajsko podružnico, naj ji posreduje mnenje o zakoncih Radics. Dne 19. januarja 1897 je profesor Jakob Minor (1855–1912), ki je na dunajski univerzi predaval nemški jezik in literaturo, napisal pohvalno oceno Radicsevega dela, izpostavil pa je tudi ustvarjanje Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner, predvsem njeno urejanje in izdajanje očetove zapuščine. Minorjevi oceni se je pridružil tudi drugi recenzent, šolnik in germanist, vladni svetnik Alois von Egger-Möllwald (1829–1904).⁷¹⁶ Sredi februarja 1897 sta Radicseva dobila enkratno finančno pomoč v višini 400 mark.⁷¹⁷

Dve leti pozneje, aprila 1898, se je Radics ponovno obrnil na weimarsko ustanovo. Tokrat je uporabil rahlo modificirano Seumejevo formulacijo. Poudaril je namreč, da ustvarja na Kranjskem, ki je zadnji košček nemštva, »der äußerste Zipfel des Deutschthums«.⁷¹⁸ Med nadlogami, ki so ga doletele, je izpostavil zdravstveno stanje svoje soproge, ki da je priklenjena na posteljo, »wieder bettlägerige Frau«.⁷¹⁹ Tudi tokrat sta junija 1898 dobila enkratno podporo v višini 300 mark.⁷²⁰

⁷¹⁴ GSA, 134/62,1: Radicsevo pismo Schillerjevi ustanovi, 28. december 1896 (fol. 1).

⁷¹⁵ Ravno tam.

⁷¹⁶ Prim. ravno tam, Minorjevo in von Eggerjevo mnenje (prim. fol. 3, 4, 5 in 6). Alois von Egger-Möllwald je bil učitelj prestolonaslednika Rudolfa in od leta 1878 do 1893 direktor dunajskega Terezijanišča.

⁷¹⁷ Prim. ravno tam, odločba Schillerjeve ustanove, 14. februar 1897 (prim. fol. 7 in 8).

⁷¹⁸ Ravno tam, pismo weimarski Schillerjevi ustanovi, 5. april 1898 (fol. 9).

⁷¹⁹ Ravno tam.

⁷²⁰ Prim. ravno tam, odločba Schillerjeve ustanove, 5. junij 1898 (prim. fol. 12 in 13).

Wien, am 10. Jänner 1897

W. G. G.

Besuchsteller: Peter von Radics
von Radics

Referats-Zuweisung:
Der Herr Anwesende hat Herrn Pro-
fessor Minor für den Miß-
verständniß zu erklären, die von
Herrn Minor erwähnte Miß-
verständniß haben zu erklären.

Biographische und literarische Notizen:

Der Herr Anwesende hat Herrn Pro-
fessor Minor für den Miß-
verständniß zu erklären, die von
Herrn Minor erwähnte Miß-
verständniß haben zu erklären.

Herrn Professor Minor schreibt:

Der Herr Anwesende hat Herrn Pro-
fessor Minor für den Miß-
verständniß zu erklären, die von
Herrn Minor erwähnte Miß-
verständniß haben zu erklären.

Präzise:
1. Oct. 1896 (der Herr Anwesende)

Beleuchtung:

Der Herr Anwesende hat Herrn Pro-
fessor Minor für den Miß-
verständniß zu erklären, die von
Herrn Minor erwähnte Miß-
verständniß haben zu erklären.

Prva stran mnenja, ki sta ga o ustvarjalnem delu zakoncev
Radics podala profesor Jakob Minor in vladni svetnik
Alois von Egger-Möllwald (GSA134/62,1).

Konec leta 1899 je Radics v tretje pisal v Weimar. Kot prvi razlog za pomoč sta tedaj zakonca navedla delo na kulturnem področju na Kranjskem, kjer slovanstvo ogroža nemštvo. Kot drugi pa, da morata precej zatiskovati pas, če želita svoje otroke vzgojiti koreninam in stanu primerno.⁷²¹ Sklicevala sta se tudi na to, da ustvarjata v interesu nemškega kulturnega napredka v deželi, torej »im Interesse deutsch-culturellen Fortschrittes hierlandes«.⁷²² Poleg tega je Radics prošnji priložil krajše pismo, kjer poroča o ustanovitvi nemškega prostovoljnega gasilskega društva v Ljubljani pred tridesetimi leti, svoje zasluge v boju za kranjsko nemštvo pa je videl v tem, da je napisal in izdal knjižico *Die Laibacher freiwillige Feuerwehr 1870–1899*, ki je spomin na ta dogodek in so jo natisnili pri Kleinmayr & Bambergu. Pismo z omenjeno vsebino je dobil v roke pripovednik in gledališki kritik Julius Waldemar Grosse (1828–1902).⁷²³ Pisanje ga je tako zelo razjezilo, da je ob rob zapisal: »Was in aller Welt hat darin die L. Feuerwehr mit der deutschen Nationalliteratur u. mit der F. Schillerstiftung zu thun? [...] Ablehnen brevi manu! J. G.«⁷²⁴

Petega januarja 1900 so iz Weimarja v Ljubljano poslali obvestilo in prosilcema z obžalovanjem sporočili, da se je upravni svet Schillerjeve ustanove po dolgem premisleku ter glede na sredstva, ki jih je imel na voljo odločil, da prošnji z dne 30. novembra 1899 ne ugodi.⁷²⁵ Radicseva seveda nista nikoli izvedela za pravi razlog zavrnitve. Le tako si lahko razložimo, da je Radics že dve leti zatem, 1901, ko je na Dunaju pri *Oesterreichisch-Ungarischen Revue* izšla njegova študija *Bischof, Krieger und Staatsmann Christoph von Rauber (1466–1536)*, spet pisal Schillerjevi ustanovi. Pravi, da kljub nenehni bolezni deluje v dobrobit nemštva na Kranjskem in izpostavi svoje zadnje delo o slavnem Ravbarju:

⁷²¹ Prim. ravno tam, pismo Schillerjevi ustanovi, 30. november 1899 (fol. 14).

⁷²² Ravno tam.

⁷²³ V turingijskem mestu Erfurt rojeni Grosse je študiral v mestu Halle ter se leta 1852 preselil v München. Tu je v drugi polovici petdesetih let objavljал gledališke kritike v *Neue Münchner Zeitung*. Leta 1862 pa je postal tudi urednik münchenskega časnika *Bayrische Zeitung*. V letih 1870 do 1874 je predsedoval Schillerjevi ustanovi.

⁷²⁴ GSA, 134/62,1: pismo weimarski Schillerjevi ustanovi, 30. november 1899 (fol. 15). V prevodu se njegova zabeležka glasi: »Kaj za božjo voljo imajo ljubljanski prostovoljni gasilci opraviti z nemško literaturo in s Schillerjevo ustanovo? [...] Zavrniti brevi manu! J. G.«

⁷²⁵ GSA, 134/62,1: odločba Schillerjeve ustanove, 5. januar 1900 (fol. 16).

Als Beleg, wie der ganz ergebenst Gefertigte, trotz andauernder Nervenkrankheit, als wissenschaftlicher Grundlage das durch Jahrhunderte her fortgesetzte Wirken und Walten deutschen Geistes, deutscher Tüchtigkeit auf krainischem Boden der Gegenwart und Zukunft vor Augen hält, diene die ganz ergebenst angeschlossene neueste Schrift desselben über einen hervorragenden deutschen Mann, den wackeren Kriegsgefährten, des »letzten Ritters«, den Angehörigen des deutschen Adelshauses der Herren Rauber, den berühmten Christoph von Rauber.⁷²⁶

Za vsak primer je Radics poudaril še, da je njegova soproga le s pomočjo denarja Schillerjeve ustanove lahko uredila in izdala pesmi svojega očeta Karla Adama Kaltenbrunnerja, ki bi sicer ostale v rokopisu. Priložil je tudi svoje zdravniško potrdilo, da trpi za nevrastenijo, povezano s prebavnimi motnjami. Zdravniško spričevalo je podpisal tedaj znani in cenjeni zdravnik, vladni svetnik, profesor v pokoju, kranjski deželni in sanitetni svetnik ter direktor deželne bolnice Alojzij Valenta pl. Marchthum.⁷²⁷

Herr Peter von Radics, Schriftsteller in Laibach in Folge geistiger Überarbeitung und Anstrengung, ob bedeutender Neurasthenie gepaart mit Dispepsie, so herabgekommen ist, daß er zur Herstellung seiner geistigen u. körperlichen Gesundheit wie Kräfte, je eher, desto besser, einer, in einem friedlichen Curorte zuzubringenden, klimatischen Cur dringlichst bedürfe, wird anmit bestätigt.⁷²⁸

Zaradi omenjene bolezni je maja 1901 odbor Schillerjeve ustanove sklenil dodeliti zakoncema Radics podporo v višini 200 mark.⁷²⁹ Z odločitvijo se je tokrat strinjali tudi Julius Grosse.

V začetku 20. stoletja se Radics ni več pritoževal nad gmotnim položajem družine. Živel so v centru Ljubljane, starejši sin Erwin je januarja 1900 dopolnil 27 let in se sprva zadrževal na Dunaju, nato pa je kot

⁷²⁶ Ravno tam, pismo Schillerjevi ustanovi, 19. marec 1901 (fol. 18).

⁷²⁷ Valenta je bil doma z Moravskega, medicino je študiral na Dunaju, uveljavil se je na področju ginekologije ter objavljal v priznanih medicinskih strokovnih revijah. Leta 1860 je pri Blazniku natisnil svoj *Lehrbuch der Geburtshilfe*. Priročnik je izšel tudi v slovenskem jeziku *Porodoslovje za babice* (prim. Wurzbach, 49. zv., str. 213). Poleg pomembnih funkcij, ki jih je imel na Kranjskem, se je kot prvi pri nas ukvarjal s problematiko detomora v 19. stoletju. Med analiziranimi primeri je ugotovil, da je bilo največ detomorilk slabo izobraženih. Spraševal se je tudi o uspešnosti socialne institucije, ki je predstavljala zasilni izhod za neporočene matere (prim. Čeč, 'Svoje prsi pokažem raje hudiču kot tebi!', str. 293–300).

⁷²⁸ GSA, 134/62,1: zdravniško spričevalo, 7. januar 1901 (fol. 20).

⁷²⁹ Ravno tam, odločba Schillerjeve ustanove, 4. junij 1901 (prim. fol. 23 in 24).

nadporočnik 39. polka odšel v Debrecen.⁷³⁰ Po poroki leta 1911 se je preselil v Slavonski Brod, kamor je najverjetneje zahajal tudi že pred tem, saj je tam živela njegova kasnejša soproga Anna Eminger.⁷³¹ Starejša hčerka Mizzi je bila ob prelomu stoletja stara osemnajst, mlajša Paula petnajst let in obe sta bili že precej samostojni, čeprav sta starša še vedno plačevala njuno šolanje. Radics je poleg honorarjev kot pohvalo in spodbudo za svoje delo pogosto prejemal tudi denarne nagrade. Jeseni leta 1902 je njegovo ustvarjanje nagradila Kranjska hranilnica. Ob izidu razprave *Die krainische Landschaft und das krainische Landtagswesen bis 1748* na Dunaju pri založbi »Oesterreichisch-Ungarische Revue« je Radics predsedniku hranilnice Ottomarju Bambergu poslal nekaj svojih del. Že 18. septembra 1902 se je direkcija banke odzvala z razveseljivim odgovorom: »Die Direktion dieser Sparkasse hat Ihnen in der Sitzung vom 16. d. M. in Würdigung einiger vorgelegter schriftstellerischer Arbeiten die Subvention von 200 K bewilligt.«⁷³² Nič manj radodarni niso bili leto kasneje, ko je izšel Radicsev vodnik po Ljubljani *Führer durch Laibach*. Tudi za to delo mu je hranilnica 18. maja 1903 namenila subvencijo v višini 200 kron. O tem, da je bil njegov prispevek res odmeven, govori dejstvo, da je Radicsu čestital ljubljanski župan Hribar osebno: »Preblagorodni gospod Peter pl. Radics v Ljubljani. Izrekajoč vam iskreno zahvalo na pripisanem izvodu najnovejšega vašega dela 'Führer durch Laibach', dovoljujem si naznaniti Vam, da sem naročil, naj se to delo shrani v mestni knjižnici.«⁷³³ Manjše zneske so mu za objave v znak zahvale nakazovali tudi drugi, na primer Filharmonična družba.⁷³⁴

Leta 1906 je Radics kljub dokaj dobremu finančnemu položaju družine še zadnjič zaprosil za finančno podporo weimarsko Schillerjevo ustanovo. Navedel je, da je leta 1905 v samozaložbi izdal monografijo *Schiller auf der deutschen Bühne in Laibach*, da je leta 1906 ob stoletnici rojstva Anastazija Grüna sodeloval pri slavnostni številki revije *Laibacher Schulzeitung* z daljšim prispevkom *Erinnerungen an Ana-*

⁷³⁰ Prim. ZAL, LJU 346, str. 49.

⁷³¹ Septembra 1906, za Radicsev sedemdeseti rojstni dan, mu je sin Erwin poslal čestitko iz Slavonskega Broda (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 1 / I / B, št. 2).

⁷³² Ravno tam, TE 2 / I / 1A, št. 80: pismo Kranjske hranilnice Radicsu, 18. september 1902.

⁷³³ Ravno tam, TE 2 / I / 1a, št. 75: pismo Ivana Hribarja Radicsu, 10. september 1903.

⁷³⁴ Prim. ZAL, LJU 346, str. 40.

stasius Grün ter kot vedno dodal, da tako on kot tudi njegova soproga, ki je tudi članica ženske krajevne skupine nemškega šolskega društva ter graškega društva »Südmark«, delujeta v dobro nemške kulture na Kranjskem:

Auch in seinen sonstigen zahlreichen Schriften zumeist auch litterar-geschichtlichen Inhalts vertritt der ganz ergebnst Gefertigte sowie auch seine schriftstellerisch wirkende Frau unentwegt die Interessen der deutschen Cultur und Gesittung auf dem von den slavischen Strebungen mehr und mehr umflutheten Boden Krains; Letztere auch als thätiges Mitglied für die Frauenortsgruppe des »Deutschen Schulvereines« und der »Südmark«. ⁷³⁵

V prošnji je omenil še slabo zdravstveno stanje. Na pomoč mu je ponovno priskočil Valenta pl. Marchthurn, ki je v zdravniškem izkazu zapisal, da Radics »in Folge seiner anstrengenden schriftstellerischen Thätigkeit an hochgradiger Neurasthenie leidet, und demgemäß dringend einer Badecur in einem Meerbade der Adria bedarf«. ⁷³⁶

Peter pl. Radics in Hedwig pl. Radics Kaltenbrunner nista sodila v krog izbranih, za nemško literaturo pomembnih avtorjev, zaradi katerih je bil ustanovljen weimarski fond. Verjetno se je Radics tega zavedal in se zato prav v vsaki svoji prošnji skliceval na to, da z ženo v oddaljeni »nemški« provinci Kranjski delujeta v dobrobit nemštva. Leta 1906 napisana prošnja zakoncev Radics je bila peta po vrsti ter četrta in obenem zadnja, ki so ji kljub negodovanju ugodili. Literarni zgodovinar in pesnik Adolf Stern (pravo ime Adolf Ernst; 1835–1907), od leta 1868 profesor literarne zgodovine na dresdenski politehnikni, je Radicsevo prošnjo odobril in mu namenil 300 mark, vendar pa zapisal, da je to enkratna pomoč, saj mora ostati ustanova zvesta svojim prvotnim ciljem in namenu, pomagati nemškim ustvarjalcem in njihovim svojcem. Za Radicsa so zapisali, da sodi med domišljave literate, ki jih ni malo, in da ni namen ustanove, da jih podpira, ter da so se zaradi takšnih literatov sredstva ustanove, namenjena prvotnim ciljem in potrebam, močno skrčila:

⁷³⁵ GSA, 134/62,1: pismo weimarski Schillerjevi ustanovi, 12. julij 1906 (fol. 33). Od leta 1880 dalje se je na Kranjskem zaostril odnos med Nemci in Slovenci. V Ljubljani so začela nastajati nemškonacionalna društva kot na primer »Deutscher Schulverein« (1880), »Deutscher Turnverein« (1885) pa tudi zveza nemških učiteljev »Carniola« (1884). Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner je bila članica graškega društva »Südmark« (več o tem. prim. Zettelbauer, »Die Liebe sei Euer Heldentum«).

⁷³⁶ GSA, 134/62,1: zdravniško spričevalo, 6. junij 1906 (fol. 30).

Als einmalige Bewilligung von 300 Mark. Der Autor gehört zu den eitlen, vielen Litteraten, an deren Unterstützung bei Begründung der Schillerstiftung gar nicht gedacht wurde und deren fortgesetzte Berücksichtigung dahin geführt hat, daß unsere Mittel für die ursprünglichen Zwecke der Stiftung so äußerst beschränkt sind.

Dresden, 22. September 1906.⁷³⁷

Verjetno je Radics slutil, da je tokrat zadnjič dobil denar, saj zatem v Weimar nikoli več ni poslal vloge za finančna sredstva.⁷³⁸ Vendar pa njegov položaj tedaj ni bil lahek. Končeval je svoje življenjsko delo o polihistorju Valvasorju ter obenem objavljaj. Negotovost glede financ, ki ni so redno pritekale v obliki mesečnega plačila, je bila v njegovem položaju in v njegovi starosti – leta 1906 je dopolnil 70 let – še kako obremenjujoča.

Avtor prve znanstvene monografije na Slovenskem

S svojim življenjskim delom, raziskovanjem Valvasorjevega življenja in ustvarjanja, se je Radics začel poglobljeno ukvarjati že v šestdesetih letih 19. stoletja. Tedaj je za finančno pomoč pri raziskavah pogosto prosil Anastazija Grüna. Dne 28. februarja 1863 mu je pisal, da je v Zagrebu našel prodano Valvasorjevo knjižnico,⁷³⁹ ter ga prosil, naj posreduje pri vplivnih znancih, da mu bodo omogočili dostop do nje:

Euer Hochgeboren!

Hochverehrtester Herr Graf!

Erlauben, daß ich Hochdero so karg gemessene Zeit mit einer Mittheilung in Anspruch neme [sic!]. Es gelang mir endlich die verloren geglaubte Bibliothek Valvasors in Agram zu entdecken, wohin sie der edle

---

⁷³⁷ Ravno tam, mnenje Adolfa Sterna o zakonih Radics in njenem delu (prim. fol. 33).

⁷³⁸ Radicsu je leta 1912 znesek v višini 100 kron nakazala dunajska izpostava Schillerjeve ustanove, najverjetneje kot zapoznelo priznanje za naziv cesarskega svetnika. Iz pisma dunajske podružnice pa je razbrati tudi, da je Radics tožil zaradi zdravja in slabega gmotnega stanja: »Geehrter Herr! In Berücksichtigung der von Ihnen angeführten Verhältnisse haben die Herren unseres Vorstands mich angewiesen Ihnen K. 100 zuzusenden, welche Sie durch die Postsparkasse erhalten werden. Freundlich grüßt Wiener Zweigverein der Deutschen Schiller-Stiftung [podpis nečitljiv]« (NMS, Radics-eva zapuščina, TE 2 / I / 1A, št. 7: pismo dunajske izpostave nemške Schillerstiftung Radicsu, 12. april 1910).

⁷³⁹ Ob izidu *Slave* je bil Valvasor namreč primoran prodati tako knjižnico kot svojo grafično zbirko, ki ju danes hranijo v okviru Metropolitanske knjižnice v zagrebški Narodni in vseučiliški knjižnici (prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 106).

Patriot, durch seine pecuniären Missverhältnisse gedrängt, an die Jesuiten verkauft, aus deren Händen sie in den Besitz des Fürsterzbischofs [Ignaz Mikulich – op. T. Ž.] übergieng.

Dieser Fund ist mir hochwichtig und vervollständigt meine Arbeit über den Freiherrn, die ich schon seit mehreren Jahren unter der Feder habe. Nun wandte ich mich soeben an den Herrn Landeshauptmann und ersuchte ganz allgemein um eine Unterstützung zum Betreffe [sic!] der Durchsicht der Schätze an Ort und Stelle. Meine Bitte an Euer Hochgeboren geht nun dahin, Euer Hochgeboren wollten im Interesse unserer heimatlichen Geschichtsforschung durch Hochdero so viel vermögendes Wort gnädigst Fürsprache thun, daß mir entweder vom Herrn Landeshauptmanne oder vom hohen Landtage die angeregte Besichtigung ermöglicht würde [...] ⁷⁴⁰

Tri mesece kasneje, junija 1863, je poročal Grünu, ki mu pomoči ni odrekel, o svojem delu. Omenil je, da bi moral v Zagrebu ostati še najmanj dva meseca, za kar seveda nujno potrebuje denar. Ker je skromen, piše, bi zadostovalo 50 goldinarjev, po goldinar na dan, ki jih bo pošteno porabil. Grüna prosi, naj mu jih pošlje kar na naslov univerze, kjer ga bo denar počakal pri vratarju. ⁷⁴¹

Nič drugače ni bilo v devetdesetih letih, razen tega, da Radicsev prijatelj in meceni Grün ni bil več med živimi. Med dokumenti v Narodnem muzeju Slovenije so shranjeni trije osnutki nedatiranega pisma, v katerih Radics toži, da je bil spomladi veliko bolan. Kranjsko hranilnico prosi za finančno pomoč pri svojih raziskavah o Valvasorju. ⁷⁴² Katerega leta so pisma nastala, iz napisanega ni razvidno. Znano pa je, da je imel Radics s Kranjsko hranilnico dobre izkušnje. Leta 1893 je ravno hranilnica sponzorirala njegovo pot v London, kar je zgleden primer sodelovanja gospodarstva in kulture v iztekajočem se 19. in v začetku 20. stoletja, posebej če upoštevamo, da je Kranjska hranilnica kasneje, leta 1910, prispevala tudi levji delež za izdajo Radicseve monografije o Valvasorju ⁷⁴³ in da je ista ustanova med drugim zaslužna tudi za graditev Franc Jožefovega jubilejnega gledališča v Ljubljani, današnje Drame.

⁷⁴⁰ KFU, zapuščina AG, Radicsevo pismo Grünu, 28. februar 1863.

⁷⁴¹ Prim. KFU, zapuščina AG, Radicsevo pismo Grünu, 4. junij 1863.

⁷⁴² NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 3a, št. 10.

⁷⁴³ Radics, *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor*.

TELEGRAMME: COOK, WIEN

Ref. N° 94

THO. COOK & SON

WELTREISE-BUREAU

Wien, 12. Okt. 1893

1. Stefansplatz 2.

TELEPHON N° 1206

HAUPT-BUREAU: LUDGATE CIRCUS, LONDON.

FILIALEN: EUROPA.

1) Constantin.

ATHEN, Place de la Constitution.
 BRAGAN, Terrest.
 BUDAPEST, Buda Markt.
 BUDAPEST, Dorety-szecs 3.
 BUDAPEST, rue de la Mediane 41.
 CANNES, Rue d'Antioch 11.
 COGNAC, St. Demestree 7.
 CONSTANTINOPLE, Rue Grande rue de Pera 110.
 FLORENCE, Via Nazionale 10.
 GENÈVE, Rue de l'Écluse 90.
 LISBONNE, Rue Pyramet 1.
 LONDON, Southampton Place.
 LYON, Place Bellecour 50.
 MADRID, Carrer de San Geronimo 1.
 MALLORCA, Place du Dome 45.
 MALTA, Strada Reale, Valletta 308.
 MARSEILLE, Rue Noailles 45.
 METZUNG, Avenue Victor Emmanuel 10.
 NAPLES, Piazza del Martiri.
 NISGA, Quai Masson 16.
 PARIS, Place de l'Opéra 1.
 Grand Hotel.
 ROME, Piazza di Spagna, 18.
 TUNIS, Hotel Tremblay.
 VENEZIE, Piazza San Marco 110.

2) Großbritannien.

BELFAST, Royal Avenue 27.
 BIRMINGHAM, Stephenson Place.
 and the Colonnade, New Street.
 BLACKBURN, Railway Road 6.
 EDLTON, Dinwiddie 10.
 HALIFAX, Exchange Market St. n.
 BIRMINGHAM, Kings Road 20.
 BURY, St. James Street 92.
 DONLON, Ovation Street 117.
 GLASGOW, Prince Street 9.
 LEEDS, Royal Exchange 4.
 LEICESTER, Colchester Gate 7.
 LIVERPOOL, Lord Street 61.
 MANCHESTER, Market Street 61.
 Oldham Street 98.
 NOTTINGHAM, Chamber Street 10.
 OLDHAM, Workable Street 110.
 SHEFFIELD, Change Alley Corner.
 WALSLEY, Leinster Square.
 WOLVERHAMPTON, Victoria Hall.
 King's Landing Street.

AMERIKA.

BOSTON, Washington Street 222.
 CHICAGO, South Clark Street 221.
 JACKSONVILLE, (Fla.) West Bay Street 72.
 NEW-YORK, Broadway 251-252.
 Broadway 1225.

PHILADELPHIA, South 2nd St. 102.
 SAN FRANCISCO, Market Street 291.

AFRIKA.

ALEXANDRIA, Place Mohamed Ali.
 ALGER, 1. Rue de la République 6.
 CAIRO, Cook's Tourist Office (between Shakhout & Hotel).
 ISMAILIA, Avenue de l'Appartement.
 PORTSAID.

ASIEN.

BETHOOF, gegenüber Hotel d'Orléans.
 BOMBAY, Commercial Row 12.
 CALCUTTA, Old Cut Horse 99, 11.
 HONGKONG, 1. Rue de la République 6.
 MANILA, 1. Rue de la République 6.
 SINGAPORE, Market Street.

AUSTRALIEN.

MELBOURNE, Victoria Street 4.
 SYDNEY, Prince Street 50.
 MELBOURNE, Rensselaer Street 82.
 SYDNEY, Hunter Street 4.
 WELLINGTON, Lambton Quay 22.

*Copyaslyborowu Jöwü
 Peter von Radics
 Nijstföndu,
 Ballhaus gasse 2.
 Laibach. Krain*

*Die bekannu
 und gürn durschführn Jöwü
 Garschou vom 11. d. M., und
 durschführn üm Jöwü einlingu
 ein Ründschreibbilat II. Klasse.
 Innsbruck - Paris - London
 und retour gegen Garschou.
 u. w. fl. 108. 85.*

*Die durschführn Jöwü
 Bilat Paris - London und
 retour wollen Jöwü gart, in
 unserm großn Büroam gegen
 ein affektion Bilat einlingu
 Das Bilat, Paris - Delle
 W. S. g. u.*

Pismo dunajske podružnice Cookove agencije, 12. oktobar 1893
 (NMS, Radiceva zapuščina, TE 2 / III / 5, št. 18).

Leta 1893 se je torej Radics odločil, da odide na študijsko potovanje v London ter s tamkajšnjimi raziskavami sklene svoje dolgoletno znanstveno ukvarjanje s kranjskim polihistorjem Janezom Vajkardom Valvasorjem. Potovanje se je časovno ujemalo z dvestoletnico Valvasorjeve smrti (1693), ko se je povečalo zanimanje za njegovo delo in preučevanje le-tega. Peter pl. Radics, tudi sam polihistor, je že sredi leta 1893 odkril, da v arhivu Royal Society hranijo originalna Valvasorjeva pisma tajniku Kraljevske družbe dr. Thomasu Galu (1635–1702). *Lai-bacher Zeitung* je že 16. maja 1893 poročal o tem odkritju.⁷⁴⁴

Radics je v London potoval z znano Cookovo potovalno agencijo (Weltreise-Bureau Thomas Cook & Son), stroški povratne vozovnice Ljubljana – Innsbruck – Pariz – London pa so znašali 108,85 goldinarjev.⁷⁴⁵ Na poti je ves čas ostajal v stiku z družino, predvsem z ženo, ki mu je v pismih zagotavljala, da ga vsi pogrešajo, ter poročala o dogajanju v Ljubljani in življenju družine.⁷⁴⁶ Dolgo potovanje je Radics izkoristil za študij. V knjižici *Styriaca*, ki jo je napisal direktor štajerskega deželnega arhiva Joseph von Zahn (1831–1916) in je izšla v Gradcu leta 1893 (z letnico 1894), je Radics na prvi strani zapisal: »Dieses Buch habe ich während meines Aufenthalts in London im Oktober 1893 durchgearbeitet.«⁷⁴⁷

Odlično priporočilo, datirano z dnem 17. oktober 1893, ki ga je potreboval za svoje delo v Londonu, naslovljeno na komornika in legacijskega svetnika, avstrijskega diplomatskega predstavnika v Londonu, Christophu grofa Wydenbrua, mu je napisal pisatelj in dvorni svetnik višjega deželnega sodišča v Gradcu Hans baron Falke-Lilienstein (1862–1932):

⁷⁴⁴ Prim. članek anonimnega dopisnika z naslovom »Briefe von der Hand Valvasors«, ki je bil objavljen v časniku *Lai-bacher Zeitung*, št. 111, 16. maj 1893, str. 961–962. O svojem potovanju v London je Radics pisal v »Laibacherici« v treh podlistkih z naslovom »Eine Reise nach London« (prim. *Lai-bacher Zeitung*, št. 274, 29. november 1893, str. 2345–2346; št. 275, 30. november 1893, str. 2353–2354; št. 276, 1. december 1893, str. 2361–2363).

⁷⁴⁵ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 5, št. 18: dunajska podružnica Cookove agencije, 12. oktober 1893.

⁷⁴⁶ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 5, št. 18: pisma Hedwig pl. Radics-Kaltebrunner.

⁷⁴⁷ NMS, Radicseva zapuščina, TE 5 / III / 5, št. 9.

Visokorodni grof!

Po posrednem naročilu deželnega odbora za Kranjsko se bo v Ljubljani živeči pisatelj in zgodovinar Peter pl. Radics v kratkem odpravil v London, da bi dobil kopije pisem leta 1683 umrlega kranjskega historio-grafa, znanega barona Valvasorja, ki jih je odkril ter jih potrebuje za pisanje domoznanske zgodovine.

Radics, ki ga že leta poznam kot poštenega človeka lojalnih in patriotskih nazorov, me je prosil, da ga za vsak primer, predvsem če bo to potreboval, predstavim pri enem izmed sodelavcev c. kr. veleposlaništva.

Sklicujoč se na vašo prijazno naklonjenost, ki sem je bil pri vas, visokorodni grof, vedno deležen, si dovoljujem s pričujočimi vrsticami, za primer, da jih bo potreboval, napovedati gospoda Radicsa ter ga priporočiti vaši dobrotljivi naklonjenosti.

Prosim vas, da mi oprostite vsiljivost, in vas pozdravljam z odličnim spoštovanjem

Vašemu Visokorodju vdani // Falke.⁷⁴⁸

Priporočilo je nameraval Radics uporabiti, če bi pri delu v Londonu naletel na težave. Vendar pa se je na študijsko potovanje zelo dobro pripravil, saj omenjenega pisma ni potreboval.⁷⁴⁹ Še preden je odšel v London, je navezal stike z Royal Society, med drugim s pomočnikom tajnika in knjižničarja družbe; to je bil tedaj Alfred Georg Hastings White (1859–1945). Z njim si je v angleščini dopisoval tudi še po vrnitvi na Kranjsko. Hastings White mu je v Ljubljano pošiljal različno gradivo ter

---

⁷⁴⁸ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 5, št. 18. Pismo se v originalu glasi: »Hochgeborener Graf! // Der in Laibach domicierende Schriftsteller und Historiker Peter von Radics begibt sich im indirecten Auftrage des Landes-Ausschußes von Krain demnächst nach London um einige daselbst aufgefundene Briefe des 1693 verstorbenen krainischen Historiographen des bekannten Freiherrn von Valvasor zu Zwecken der vaterländischen Geschichtsschreibung wenigstens in Kopien zu erwerben. // Von Radics, welcher mir seit Jahren als ein anständiger Mann, von loyaler, patriotischer Gesinnung bekannt ist, hat an mich die Bitte gestellt, für den Fall des Bedarfes bei einem Mitgliede der k. u. k. Botschaft empfehlend eingeführt zu werden. // Bauend auf das freundliche Wohlwollen, dem ich bei Ihnen Hochgeborener Graf jederzeit begegnet, erlaube ich mir Herrn von Radics bei Euer Hochgeboren mit gegenwärtigen Zeilen einzuführen und denselben für den Fall des Bedarfes Ihrem gütigen Wohlwollen zu empfehlen. // Wegen der Belästigung um Vergebung bittend, zeichnet sich in vorzüglicher Hochachtung // Euer Hochgeboren ergebenster // Falke.«

⁷⁴⁹ Priporočilo je v originalni ovojnici je shranjeno v njegovi ljubljanski zapuščini (NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 5, št. 18).

poskrbel za prepise Valvasorjevih pisem, ki jih je poslal Radicsu konec leta 1893.⁷⁵⁰

Ko se je Radics vrnil iz Londona, njegove raziskave še niso bile zaključene. Že junija 1894 se je s prošnjo za nadaljnjo finančno podporo pri raziskavah obrnil na ljubljanski občinski svet. Njegovo nemško besedilo je prevedeno v slovenščino, kdo ga je prevedel, ni znano – vsekakor pa pisava ni Radicseva:

Veleslavni občinski svet deželnega stolnega mesta Ljubljanskega!

Naj veleslavni občinski svet milostno dovoljuje najudaneje podpisnemu, ki nad 30 let deluje na polji preiskovanja zgodovine dežele Kranjske, se usoja stopiti pred veleslavni občinski svet in slavnoistemu prvikrat in izjemno podati neko ponižno prošnjo.

Najudaneje podpisani se ravnokar peča z izdelovanjem obsežnega natančnega životopisa preslavnega našega kronista Janeza Veichharta barona Valvazorja rojenega – kakor znano – v Ljubljani dne 28. maja 1641. Pri tem delu se mu je posrečilo, da je rešil tako dolgo odprto vprašanje po Valvazorjevi hiši v Ljubljani in dokazal, da je bila hiša št. 5 v Krojaških ulicah od l. 1681 do 1733 lastnina Valvazorjeva oziroma njegovih svojcev.

Dalje je pri tem delu udano podpisani zasledil v Londonu nahajajočo se zbirko Valvasorjevih pisem. Vsled tega sta lanskega leta v jeseni visoki deželni odbor oziroma deželni zbor vojvodine Kranjske in pa slavna Kranjska hranilnica udano podpisanemu naklonila po 200 f. podpore v ta namen, da je zamogel potovati v London in si ondi pridobiti natančne kopije navedenih rokopisov. A ta podpora se je vsa morala potrošiti za dolgo potovanje in za drago bivanje v Londonu.

V izvršitev preiskovanj in poizvedovanj za omenjeni obsežni životopis nepozabljivega našega velikega patriota treba pa je vsikako še nekaterih potovanj izven dežele – na Spodnje Štajersko, kjer je rodbina Valvazorjeva imela mnogobrojna posestva, na Hrvaško v Zagreb, kjer se še danes nahaja velika Valvazorjeva knjižnica, v Norinberk, kjer je bila tiskana Valvazorjeva kronika »Ehre des Herzogthums Krain«.

Da bi se zamogel podati na to potovanje, oziroma, da bi zamogel nadaljevati svoje studije o Valvazorji, slavnem tem sinu mesta Ljubljanskega, usoja se najudaneje podpisani prositi ponižno, da bi mu vele-

⁷⁵⁰ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1a, št. 188: pismo Radicsu, 20. november 1893. Več o temu članu Kraljeve družbe prim. *Notes and Records of the Royal Society of London*, zv. 4, št. 1, april 1946, str. 109–112.

slavni občinski svet blagovolil milostno nakloniti prodoro približno od 150 f. do 200 f.

Najudaneje podbeleženi ne bode prezrl v Valvasorjevem životopisu spodobno omenjati tudi udeležbo veleslavnega občinskega sveta v pospeševanje za srečni uspeh podvzet[eg]a dela, katero bodi posvečeno Valvasorjemu spomimu in katero naj se dostojno pridružuje od visokega c.k. ministerstva za uk in bogočastje odmerjenemu in od veleslavnega občinskega sveta blagovoljno posvečenemu spomeniku za onega moža, ki ni pisal samo »Čast Kranjsko« – (Ehre Krains) – ampak ki v pravem pomenu besede vedno ostane sam »čast Kranjske« – (die Ehre Krains).

Blagovoli veleslavni občinski svet milostivo uslišati najudanejšo prošnjo veleslavnega občinskega sveta najudaneji [Peter pl. Radics]⁷⁵¹

Ljubljanski občinski svet mu je denarno pomoč v višini 200 goldinarjev odobril⁷⁵² in Radics je lahko nadaljeval s svojim delom.

Tudi dvanajst let kasneje, decembra 1909, je župan Hribar Radicsu čestital in mu namenil dodatna denarna sredstva v višini 200 kron.⁷⁵³ Vse izsledke raziskave, tudi najpomembnejši del, torej opis Cerkniskega jezera, ki nosi datum 17. november 1687, ter tri originalna Valvasorjeva pisma tajniku Royal Society,⁷⁵⁴ ki jih je eruiral v Londonu, je Radics prvič objavil v svojem življenjskem delu, prvi znanstveni monografiji na Slovenskem o Valvasorju, izšli v Ljubljani leta 1910.⁷⁵⁵ Kako odmevno je bilo njegovo delo, ne govori le obširen prispevek z naslovom »Valvasors' Ehre des Herzogthum Krain« v rubriki *Znanost (Wissenschaft)* v osrednjem dunajskem časniku *Wiener Zeitung*,⁷⁵⁶ ki je bil objavljen aprila 1910, temveč predvsem visoko priznanje, naziv cesarski svetnik, ki ga je Radics dobil za svoje delo konec februarja 1910. Dne 12. marca 1910 mu je kranjski deželni predsednik poslal uradno listino z naslednjo vsebino:

Seine kaiserliche und königlich Apostolische Majestät haben mit Allerhöchster EntschlieÙung vom 28. Februar 1910 Euerer Hochwohl-

⁷⁵¹ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 3a, št. 6: osnutek pisma za ljubljanski občinski svet, junij 1894.

⁷⁵² Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / III / 3a, št. 5: osnutek potrdila o prejemu denarja.

⁷⁵³ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1a, št. 75: pismo Ivana Hribarja Radicsu, 2. december 1909.

⁷⁵⁴ Prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 316, op. 69.

⁷⁵⁵ Vladimir Fabjančič 1949 piše, da se Radicsev rokopis o Valvasorju nahaja v NMS (prim. ZAL, LJU 346, str. 43). V Radicsevi zapuščini v NMS omenjenega rokopisa ni.

⁷⁵⁶ *Wiener Zeitung*, št. 84, 14. april 1910, str. 6–7.

geborenen taxfrei den Titel eines Kaiserlichen Rates allergnädigst zu verleihen geruht. // Hievon setze ich Euren Hochwohlgeboren zufolge Erlasses des Herrn k. k. Ministers für Kultus und Unterricht vom 3. März 1910 [...] mit meinen besten Glückwünschen zur Allerhöchsten Auszeichnung in Kenntnis.⁷⁵⁷

Čestitke Radicsu so deževala z vseh strani, več kot sto jih je shranjenih v Radicsevi zapuščini v Narodnem muzeju Slovenije.⁷⁵⁸ Ob tej priložnosti je dal Radics izdelati posebne vizitke z zahvalo.⁷⁵⁹ Vsem, ki so mu čestitali, pa se je še dodatno zahvalil z objavo v *Laibacher Zeitung* 12. marca 1910:

Anlässlich der Allerhöchsten Auszeichnung durch die allergnädigste Verleihung des Titels eines kaiserlichen Rates sind dem ergebenst Gefertigten von nah und fern so viele höchst ehrenvolle und liebenswürdige Theilnahmebezeugungen auf persönlichem, brieflichem, und telegraphischem Wege sowie mündlich zugekommen, dass der selbe im Augenblicke ganz ausserstande sofort in gleicher Weise pflichtschuldigt zu erwidern und es bittet daher der ganz ergebenst Gefertigte, vorläufig an dieser Stelle seinen wärmsten und innigsten Dank gütigst entgegennehmen zu wollen. // Laibach, 11. März 1910 // Kaiserlicher Rat Peter von Radics // Historiker und Schriftsteller⁷⁶⁰

Kranjski deželni odbor mu je 31. marca 1910 za veliko delo izplačal nagrado v višini 300 kron,⁷⁶¹ Kranjska hranilnica mu je namenila dobiček od prodaje 76-ih izvodov knjige v višini 179,70 kron.⁷⁶² Poleg tega so odprli še poseben račun za prostovoljne prispevke avtorju.⁷⁶³ Tudi v zadnjih letih ustvarjanja je kranjska hranilnica Radicsu vsako leto namenila denar za njegove raziskave. Prvega julija 1910 je prejel 300 kron,⁷⁶⁴ konec meseca maja 1911 so mu namenili 400 kron⁷⁶⁵ in junija 1912 še

⁷⁵⁷ NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / 1 / 2a, št. 5.

⁷⁵⁸ NMS, Radicseva zapuščina, TE 1 / 1 / A.

⁷⁵⁹ Prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 8 / 1 / 2a, št. 5.

⁷⁶⁰ *Laibacher Zeitung*, št. 58, 12. marec 1910, str. 499.

⁷⁶¹ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / 1 / 1a, št. 79.

⁷⁶² NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / 1 / 1a, št. 80; pismo z dne 9. junija 1910.

⁷⁶³ Prim. ravno tam.

⁷⁶⁴ »In Stattgebung Ihres Ansuches vom 20. Mai l. J. hat Ihnen unsere Direktion in der Sitzung am 28. v. M. zum Zwecke der localen Geschichtsforschung eine Subvention von dreihundert Kronen bewilliget« (NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / 1 / 1A, št. 80; pismo Kranjske hranilnice Petru pl. Radicsu, 1. julij 1910).

⁷⁶⁵ »In Erledigung Ihres Gesuches vom 28. April l. J. übermitteln wir Ihnen im Auftrage des Präsidenten den Betrag von vierhundert Kronen, sehen einer gefälligen Emp-

nadaljnjih 300 kron kot subvencijo za pospeševanje znanstvenega dela na področju domače zgodovine oz. kot so zapisali »als Subvention zur Förderung wissenschaftlicher Arbeit auf dem Gebiete der heimischen Geschichte«. ⁷⁶⁶ S tem denarjem je lahko v miru pisal in v samozaložbi izdal svojo zadnjo monografijo o nemškem gledališču v Ljubljani.

Nagrada za življenjsko delo je Radics leta 1910 dobil povsem upravičeno. Njegove raziskave so bile za tisti čas pionirske. Morda je Radicsa za raziskovanje Valvasorjevega življenja in dela navdušil kar Etbin Henrik Costa, s katerim je Radics že v petdesetih letih 19. stoletja prijateljeval in si z njim dopisoval glede gradiva, shranjenega v knjižnici in arhivu Historičnega društva za Kranjsko. ⁷⁶⁷ Costa je julija 1856 v *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain* objavil daljši članek o Valvasorjevi *Slavi vojvodine Kranjske*. ⁷⁶⁸ Potem ko je prvo Valvasorjevo biografijo (»Johann Weikard Freyherr v. Valvasor«) objavil anonimni avtor leta 1815 v *Archivu für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*, ⁷⁶⁹ je z Radicsevimi prispevki od šestdesetih let 19. stoletja dalje

fangsbestätigung entgegen und zeichnen hochachtungsvoll, Krainische Sparkasse« (NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1A, št. 80: pismo Kranjske hranilnice Radicsu, 26. maj 1911).

⁷⁶⁶ NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1A, št. 80: pismo Kranjske hranilnice Petru pl. Radicsu, 15. junij 1912.

⁷⁶⁷ Leta 1856 je uredništvo glasila Historičnega društva za Kranjsko prevzel Costa. Radics je že kot študent veliko raziskoval in se zanimal za kranjsko preteklost. V njegovi zapuščini je shranjenih nekaj pisem, kjer Costo sprašuje po gradivu v Historičnem društvu. V pismu z dne 19. oktobra 1856 mu Costa odgovarja, da kopija reformačjskega rokopisa ni shranjena v društvu (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 6 / I / 3, št. 6, pismo E. H. Coste Petru pl. Radicsu, 19. oktober 1856), 17. maja 1857 Radics sprašuje po gradivu o kmečkih uporih (ravno tam).

⁷⁶⁸ Costa, *Die Ehre Krains*, str. 49–55.

⁷⁶⁹ *Archiv für Geographie, Historie, Staats- und Kriegskunst*, zv. 6, 1815, str. 380–381. Radics in E. H. Costa sta menila, da je članek napisal takratni profesor na ljubljanskem liceju Franz Xaver Johann Richter (1783–1856), čeprav Reisp dvomi v to, saj je bil Richter, kot pravi, tedaj še v Brnu (Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 303, op. 37). Vseeno se zdi, da sta imela Radics in Costa prav. Richter se je namreč jeseni leta 1815 preselil v Ljubljano in to potem, ko je 5. maja 1815 *Vereinigte Laibacher Zeitung (Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung*, št. 36, 5. maj 1815, nepag.) objavil oglas z datumom 28. april 1815, da ljubljanski licej išče profesorja. Richter se je prijavil, torej mu je bila Kranjska blizu vsaj od maja 1815. Wurzbach tako o Richterju piše: »Voll reger Tatkraft und Liebe für seine neue Heimat, arbeitete er nun für die Aufhellung der Geschichte Innerösterreichs in einer Weise, welche ihm einen ehrenden Platz unter den Historikern Krains sichert« (Wurzbach, zv. 25, str. 45). Richter je v Ljubljani v letih 1817 do 1818 urejal tudi *Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen*,

vedenje o Valvasorju in njegovi rodbini vidno napredovalo. Leta 1890 je o tem kranjskem polihistorju daljši članek napisal še zgodovinar Anton Kaspret (1850–1920),⁷⁷⁰ 1910 pa je sledila omenjena Radicseva monografija, ki je nedvomno temeljno delo o Valvasorju, čeprav je razumljivo, da so Radicseva dognanja danes presežena.

Radicsu je v svojem rokopisu številne zmotе, med njimi tudi to, da napačno sklepa, v kateri hiši je bil rojen Valvasor, očital Vladislav Fabjančič. Ta pravi, da se Radics moti, ko navaja, da se je Valvasor rodil v Ljubljani na Starem trgu št. 4, češ da urbar iz let 1640–1643,⁷⁷¹ kjer naj bi bilo to zabeleženo, ne obstaja. Branko Reisp je Fabjančičev očitek ovrgel in potrdil Radicsevo ugotovitev. Brez dvoma so v Radicsevem delu tudi napake. Tako na primer piše, da je Valvasor na svojem prvem potovanju obiskal Salzburg,⁷⁷² česar na podlagi virov ne moremo dokazati, Petra Zrinjskega ima za isto osebo kot Nikolaja Zrinjskega⁷⁷³ itd. Radics se je uštel celo pri formalnem obsegu Valvasorjeve *Slave*, saj njegova navedba o 3320 straneh in 533 slikah ni pravilna – so jo pa po njem, ne da bi se sami prepričali o dejanskem številu strani, prevzemali številni avtorji. Radics je namreč spregledal, da ima 12. knjiga svojo paginacijo, skupnemu številu strani ni prištel uvodnih nepaginiranih listov ter nekaterih opomb in popravkov, navodil knjigovezu sploh ni poznal, za povrh pa se je pri svojem izračunu uštel še za nadaljnjih deset strani. Obseg *Slave* je tako zmanjšal za skoraj 200 strani.⁷⁷⁴

Kljub temu smemo njegovo delo označiti za prvo znanstveno monografijo o kranjskem polihistorju Valvasorju na Slovenskem. Velik pomen tej monografiji so pripisovali tudi kritiki tistega časa. Josip Gruden je v

literarno prilogo »Laibacherice«, ki je od leta 1919 izhajala pod imenom *Illyrisches Blatt* (prim o tem Žigon, '...von Krainern verfasst, und für Krainer berechnet...!', str. 476–501; prim. tudi Žigon, *Laibacher Wochenblatt*, str. 67–91).

⁷⁷⁰ Kaspret, Valvasor als Historiker, str. 3–40.

⁷⁷¹ Fabjančič pravi, da tega urbarja tudi Anton Aškerc (1856–1919), ki je do 1898 vodil ljubljanski mestni arhiv, danes ZAL, ni poznal in da si ga je Radics kratko malo »izkalkuliral« (ZAL, LJU 346, nepag. / zadnja stran, ki nosi naslov »Med Radicsevimi zmotami«). Grob očitek je neupravičen, saj Fabjančič ni upošteval vrzeli, ki so nastale pri oštevilčevanju arhivskega gradiva še pred Aškerčevim oštevilčevanjem in po tem. Radics v svoji monografiji iz leta 1910 na strani 36 citira danes izgubljeni urbar iz let 1640–1643 (prim. tudi Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 296, op. 4).

⁷⁷² Radics, *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor*, str. 71.

⁷⁷³ Ravno tam, str. 185. Glede drugih napak, ki jih je zagrešil Radics, prim. Reisp, *Kranjski polihistor*, str. 297, op. 16, 18 itd.

⁷⁷⁴ Prim. ravno tam, str. 318, op. 2.

Izvestji muzejskega društva za Kranjsko delo ocenjeval kot »temeljito delo dolgih let« in nadaljeval: »Pisatelj se je že nekaj desetletij pečal s preiskovanjem Valvasorjevega življenja [...] Sedaj nam je podal celotno sliko največjega pospeševatelja našega domovinoznanstva. Mnogo novega je spravil na dan iz raznih virov.«⁷⁷⁵ Vendar pa je Gruden Radicsa okaral, češ da na nekaterih mestih veliko zahteva od bralca, saj so njegovi stavki včasih dolgi tudi več kot pol strani: »Glede na nemški slog, moram pripomniti, da se giblje le preveč v dolgovезnih periodah in napravlja čitanje precej utrudljivo.«⁷⁷⁶

Ivan Merhar je v *Ljubljanskem zvonu* Radicsa pohvalil in zaključil, da je njegovo delo osnova in spodbuda za nadaljnje raziskovanje:

Radics nam je podal, kakor vidimo, zrelo delo trajne znanstvene vrednosti. Seveda nam ta lepa knjiga ne sme postati ovira, da bi ne raziskovali nadalje ogromnega gradiva, ki je nakopičeno v Valvasorjevih delih, marveč nam mora biti izpodbuda in zanesljiv kažipot. To je gotovo tudi pisateljeva želja, kajti on se dobro zaveda in to tudi jasno izpoveda, da zaklad, ki ga hranijo mogočni Valvasorjevi folijanti, še dolgo ne bo dvignjen. Tuintam nas naravnost pozivlje, da naj zastavimo svoje kritično pero.⁷⁷⁷

O Radicsu in njegovih londonskih raziskavah ter drugih temah, povezanih z Valvasorjem, je bilo v zadnjem času napisanega veliko. Dve temeljiti razpravi je prispevala Catherine Carmichael, prvo leta 1993 v *Zgodovinskem časopisu*⁷⁷⁸ in drugo 1995 v *Traditiones*.⁷⁷⁹ Branko Reisp je leta 1983 objavil obsežno monografijo *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*,⁷⁸⁰ pet let zatem pa je v zbirki *Korespondence pomembnih Slovencev* pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti izšla še Reispova študija *Korespondenca Janeza Vajkarda Valvasorja z Royal Society*. Tu je objavil še nadaljnjih pet pisem iz korespondence med tajnikom Royal Society in Valvasorjem, ki dopolnjujejo že znano sliko o Valvasorju in njegovemu položaju v družbi.⁷⁸¹ Dva znanstvena pretresa je prispevala Mira Miladinović Zalaznik. Leta 2001 je v Münchnu izšla njena razprava »*Ein Geschichtsschreiber, der wissendlich Romanen für*

⁷⁷⁵ Izvestja muzejskega društva za Kranjsko, let. XIX (1909), str. 188.

⁷⁷⁶ Ravno tam.

⁷⁷⁷ Merhar, Radics, P. von. Johann Weikhard v. Valvasor, str. 117–119.

⁷⁷⁸ Carmichael, Pismo Edmonda Halleya Valvasorju, str. 85–87.

⁷⁷⁹ Carmichael, 'Za filozofa preveč romantičnega pridiha', str. 95–107.

⁷⁸⁰ Reisp, *Kranjski polihistor*.

⁷⁸¹ Prim. Reisp, *Korespondenca Janeza Vajkarda Valvasorja*.

Historien ausgibt...« Johann Weichard Freiherr von Valvasor (1641–1693), v Poznanu pa študija z naslovom *Der krainische Polyhistor Johann Weichard Freiherr von Valvasor (1641–1693) und die Royal Society*.⁷⁸² Zagotovo najrevolucionarnejše odkritje doslej o Valvasorju pa je našel zgodovinar Boris Golec, ki je na podlagi ponovnega pretresa arhivskih virov dokazal, da si je Valvasor baronski naslov nadel sam, meneč, da mu le-ta zaradi monumentalnega življenjskega dela o vojvodini Kranjski pripada. Do zdaj je za njegovo plemiško zaledje veljalo, da se je Valvasor leta 1641 rodil v kranjski plemiški rod, ki mu je od leta 1667 naprej pripadal tudi naziv baronske družine. Njegova mati Ana Marija Ravbar s Krumperka pa je bila že prej nosilka naziva baronice. Poleg tega je Golec ovrigel tudi prepričanje, da naj bi Valvasor, potem ko je obubožal in bil prisiljen prodati grad Bogenšperk, svoja zadnja leta preživel v Krškem v stavbi, ki jo je dobrotnik Martin Hočevar podaril za mestno hiralnico. Valvasorjev zadnji dom naj bi bila namreč bližnja hiša, kjer je živel pisatelj in odvetnik Janez Mencinger.⁷⁸³ Golčevo odkritje je nov prispevek k poznavanju slovenske preteklosti, Valvasorju pa kljub temu ne odreka njegove pomembnosti za slovensko kulturno zgodovino.

Raziskovanje nemškega gledališča v Ljubljani

Peter Pavel pl. Radics velja za prvega zgodovinarja gledališča na Slovenskem⁷⁸⁴ ali, kakor ga imenuje teatrolog Filip Kalan (1910–1989), za »kronist[a] nemškega gledališča na Slovenskem«,⁷⁸⁵ čeprav je ta oznaka za Radicsa preozka, saj se je sistematično lotil raziskovanja in pisanja o razvoju gledališča na Kranjskem; pri tem je upošteval ne le nemški, temveč tudi slovenski oder ter tako oba umestil v slovensko kulturno zgodovino.

Pred Radicsem so o gledališču fragmentarno pisali že drugi avtorji. Ljubljanski kronist Janez Gregor Dolničar (Thalnitscher; 1655–1719) tako poroča o igrah na Ljubljani, ki naj bi bile podobne pomorskim

⁷⁸² Miladinović Zalaznik, 'Ein Geschichtsschreiber, der wissendlich Romanen für Historien ausgibt...' str. 91–124; Miladinović Zalaznik, *Der krainische Polyhistor*, str. 151–163.

⁷⁸³ Golec, *Der Polyhistor J. V. Valvasor*, str. 27–36.

⁷⁸⁴ Filipič, *Zgodba o teatrskem arhivskem molju*, str. 280–288, tu str. 280. Filipič ga imenuje tudi »prvi kronist slovenskega gledališča« (ravno tam, str. 283).

⁷⁸⁵ Prim. Kalan, *Obris gledališke zgodovine pri Slovencih*, str. 78.

igram v rimski areni.⁷⁸⁶ Tudi Valvasor se je v *Slavi vojvodine Kranjske* z omembo jezuitskega teatra in navedbo igre *Raj* (ali *Paradiž*, nem. *Paradies*), ki naj bi jo igrali revni študenti kolegija v domačem jeziku,⁷⁸⁷ dotaknil slovenske gledališke zgodovine. Dušan Moravec pravi, da je Valvasorjevo besedilo »naše prvo natisnjeno teatrološko sporočilo«.⁷⁸⁸ Po Valvasorju je bil Radics prvi, ki se je lotil sistematičnega raziskovanja gledališke preteklosti na Kranjskem, sledili pa so mu tudi drugi, že leta 1865 Ludvik Dimitz. Ta je ob stoletnici ljubljanskega odra v *Blätter aus Krain* objavil razpravo *100 Jahre der Laibacher Bühne (1765–1865)*,⁷⁸⁹ ki jo Silvo Kranjec v *Slovenskem biografskem leksikonu* pomotoma pripisuje Radicsu.⁷⁹⁰ Leta 1892, ob otvoritvi novega deželnega gledališča ter ob petindvajsetletnici Dramatičnega društva, je študijo o gledališču napisal Anton Trstenjak,⁷⁹¹ ki pa se prvenstveno ukvarja s slovenskim odrom⁷⁹² in nemškega le bežno omenja.

Po Radicsu se je zvrstilo nekaj raziskovalcev, ki so se ukvarjali s to tematiko, vendar se vsi sklicujejo na njegove ugotovitve. Esejist in teatrolog Filip Kalan ter dramaturg in gledališki kritik Lojze Filipič ocenjujeta Radicsevo delo kot pomembno, a ne strogo znanstveno, germanist Dušan Ludvik pa se leta 1957 v svojem delu *Nemško gledališče v Ljubljani do leta 1790*⁷⁹³ velikokrat opira na Radicseva dognanja. Čeprav večkrat poudarja, da je Radics kot vir nezanesljiv, ga kljub temu vedno znova citira in na redkih mestih opozarja na njegove

⁷⁸⁶ Prim. ravno tam, str. 71. Ta podatek Kalan povzema po Trstenjaku (Trstenjak, *Slovensko gledališče*, str. 9).

⁷⁸⁷ Prim. Kalan, *Obris gledališke zgodovine pri Slovencih*, str. 74. O igri piše tudi Radics že v svoji prvi objavi o gledališču v Ljubljani »Aelteste Geschichte des Laibacher Theaters« (*Blätter aus Krain*, št. 20, 16. maj 1863, str. 78).

⁷⁸⁸ Moravec, *Temelji slovenske teatrologije*, str. 6.

⁷⁸⁹ *Blätter aus Krain*, št. 17, 29. april 1865, str. 66–67; št. 18, 6. maj 1865, str. 70–71; št. 19, 13. maj 1865, str. 74–75.

⁷⁹⁰ Prim. *SBL*, zv. 3, str. 5. Dimitz je svojo študijo ob stoletnici ljubljanskega odra objavil v treh nadaljevanjih, vendar njegovo ime pod besedilom ni navedeno. Navedbo avtorja s kratico »A. D.« zasledimo le v kazalu za letnik 1865. Poleg tega je uredništvo v opombi pri naslovu v prvega nadaljevanja posebej opozorilo na to, da so v *Blätter aus Krain* v svojem sedmem letniku (1863) že natisnili razpravo o najstarejši zgodovini ljubljanskega gledališča z naslovom »Aelteste Geschichte des Laibacher Theaters« (prvo nadaljevanje v *Blätter aus Krain* je bilo objavljeno v št. 18, 2. maja 1863), ki pa je prišla izpod Radicsevega peresa.

⁷⁹¹ Trstenjak, *Slovensko gledališče*.

⁷⁹² O tej tematiki prim. tudi Miladinović Zalaznik, *Das einzige Wort 'svinja'*, str. 73–83.

⁷⁹³ Ludvik, *Nemško gledališče v Ljubljani*.

spodrsrljaje ter jih na podlagi pregledanega arhivskega gradiva v Ljubljani in na Dunaju popravlja. Ludvik je leta 1966 v *Dokumentih slovenskega gledališkega muzeja* objavil še drugi daljši prispevek, kjer obravnava zveze med stanovskim gledališčem v Ljubljani in predmestnimi odri na Dunaju v času od 1790 do 1848⁷⁹⁴ ter s tem napovedal nadaljnje raziskave, a je pri tem tudi ostalo. Zadnji se je podrobneje s problematiko nemškega odra v Ljubljani ukvarjal Matjaž Birk, ki se v svojih razpravah pogosto opira na Radicsa ter ga navaja kot verodostojen in poučen vir za zgodovino nemškega gledališča v Ljubljani do leta 1850.⁷⁹⁵ V Birkovi prvi razpravi je posebej zanimiv dodatek, kjer avtor na podlagi poročil iz *Ilirskega lista* (*Illyrisches Blatt*), literarne priloge »Laibacherice«, rekonstruira dramsko produkcijo v ljubljanskem stanovskem gledališču v predmarčni dobi.⁷⁹⁶ Pri tem avtor žal ne navaja Radicseve gledališke mape, shranjene v Narodnem muzeju Slovenije, ki bi dopolnila zbrana poročila iz časopisa *Illyrisches Blatt*. V drugih dveh prispevkih avtor obravnava ljubljanski oder v luči dunajske predmarčne publicistike ter recepcijo Nestroya pri nas.⁷⁹⁷

O Radicsevemu navdušenju pri zbiranju gradiva o gledališču najzgovorneje priča njegova zgledno urejena mapa o gledališču na Kranjskem v Narodnem muzeju Slovenije.⁷⁹⁸ Zbrane dokumente je natančno oštevilčeval in jih smiselno uredil po tematskih sklopih. Njegova mapa do danes predstavlja osnovo za raziskovanje razvoja gledališča pri nas. Radics je imel od vseh zgoraj omenjenih kronistov in raziskovalcev najvišje zastavljene cilje. Nameraval je napisati zgodovinski pregled gledališča v Ljubljani in na Kranjskem nasploh. Zbiral je gradivo in svojo najpomembnejšo študijo o nemškem gledališču v Ljubljani izdal v knjižni obliki v samozaložbi tik pred smrtjo, leta 1912, po otvoritvi jubilejnega Franc Jožefovega gledališča, današnje Drame. Njegova razprava se je močno razlikovala od tiste, ki jo je ob odprtju gledališča, nemške talije v Ljubljani, leta 1911 napisal Ohm-Januschowsky.⁷⁹⁹ Čeprav je

⁷⁹⁴ Ludvik, *Zveze med stanovskim gledališčem v Ljubljani in predmestnimi odri na Dunaju*, str. 231–238.

⁷⁹⁵ Birk, *Die deutsche Bühne in Ljubljana*, str. 11–22, tu str. 13, op. 5.

⁷⁹⁶ Birk, *Die deutschsprachige Dramenproduktion*, str. 213–226.

⁷⁹⁷ Birk, *Die deutsche Bühne in Ljubljana*, 11–22; Birk, [...] *es flogen Äpfel*, str. 185–194.

⁷⁹⁸ NMS, Radicseva gledališka mapa.

⁷⁹⁹ Ohm-Januschowsky, *Das Kaiser Franz Joseph-Jubiläums-Theater*. Medtem ko je Radicsevo delo kronološki pregled gledališkega dogajanja v Ljubljani od začetkov do leta 1850, je Ohm-Januschowsky spregovoril o nemškem gledališkem društvu

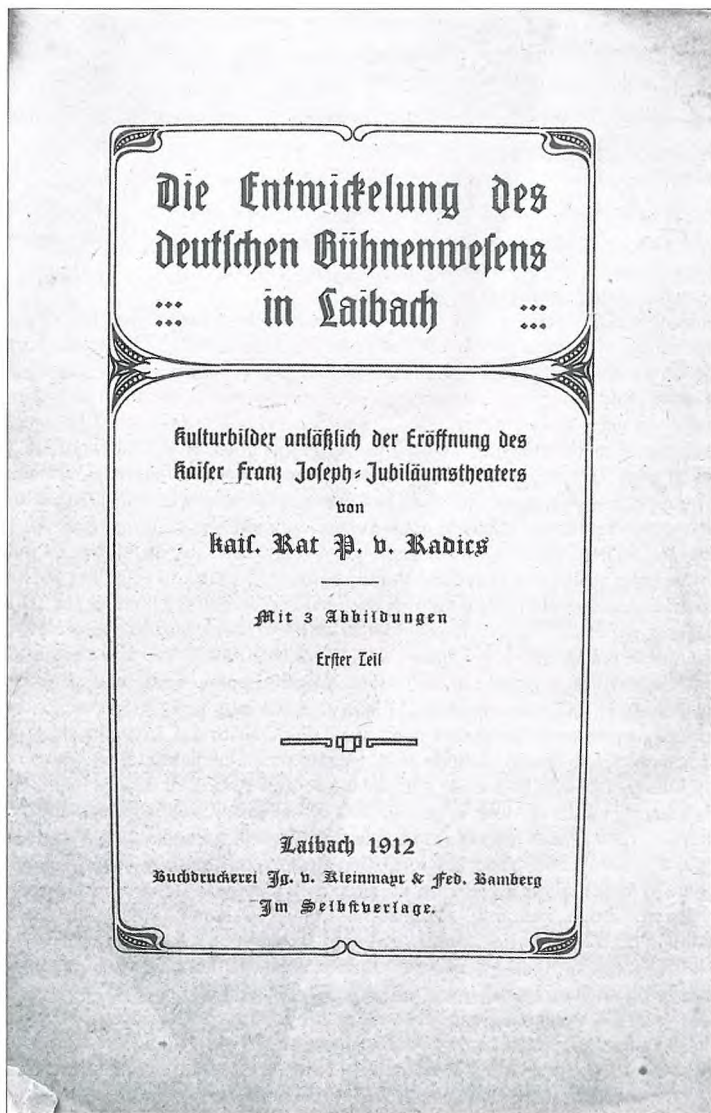
Radics bralcem v predgovoru zagotovil, da bo nedvomno izšel tudi drugi del študije, ki bo zadevala drugo polovico 19. stoletja, ta ni bil natisnjen nikoli. Žal se je pri natančnem pregledu arhivskega materiala za napačno izkazala domneva, da so Radicsevi rokopisi o gledališču po letu 1850 shranjeni v Ljubljani. Ker teh zapiskov ni niti v ljubljanski niti v zagrebški zapuščini, je najverjetneje, da s pisanjem drugega dela monografije o razvoju nemškega gledališča v Ljubljani ni pričel nikoli, saj so mu načrte prekržali starost, bolezen in smrt. Mogoče je tudi, da je gradivo njegova hčerka Paula odnesla s seboj na Dunaj ali pa se je izgubilo.

V nadaljevanju je prikazano Radicsevo raziskovanje gledališča, pri čemer ni moj namen, napisati zgodovino nemškega odra in predstav v Ljubljani, saj bi to preseglo okvir pričujočega dela, temveč podati sliko ohranjenega gradiva o gledališču, ki ga je zbral Radics, ter predstaviti njegove objave, povezane z gledališčem, ki posredno veliko povedo tudi o njegovem odnosu do nemštva oziroma slovenstva na Kranjskem. Radics namreč iz svojim študij nikoli ni izpuščal slovenskega odra in mu je pripisoval veliko in pomembno vlogo v slovenski kulturni zgodovini.

Če smemo za veliko Radicsevih člankov trditi, da jih je napisal po naročilu urednikov, mnogokrat pa tudi mecenov, predvsem Auerspergov, do katerih je čutil še posebno zavezanost in predanost, je za njegove študije o gledališču značilno ravno nasprotno. Podobno kot z raziskovanjem Valvasorjevega življenja in dela se je začel že v šestdesetih letih 19. stoletja iz lastnega vzgiba in veselja ukvarjati z gledališko tematiko. Zanj se je navdušil najkasneje takrat, ko je proučeval stare tiske in inkunabule v Zagrebu ter v ljubljanski licejski knjižnici, popolnoma pa so ga prevzeli tiski, ki jih je našel v turjaški knežji knjižnici v Ljubljani. V svojem temeljnem delu o gledališču (*Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach*; 1912), se vedno znova sklicuje na dela, ki jih je odkril bodisi na turjaških ali licejskih knjižnih policah. Radics je bil med redkimi, ki je imel dostop do Auerspergovih knjig, kar si je še posebej štel v čast. Ker je bil poleg tega bolj družboslovno kot naravoslovno naravnan, je razumljivo, da so ga manj zanimale knjige s

---

Theaterverein, ki si je vse od leta 1887, ko je pogorela stavba starega stanovskega gledališča, prizadevalo za gradnjo novega gledališča, o odprtju deželnega gledališča leta 1892 ter predvsem o nemških predstavah v njem. V zadnjem delu je avtor predstavil še načrte za gradnjo jubilejnega gledališča, sedežne razporede in druge splošne podatke.

Naslovnica Radicsevega dela *Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach* (1912).

področja fizike ali matematike,⁸⁰⁰ za katere bi se v bogato založeni Auerspergovi knjižnici – ne le po številu, temveč predvsem po vsebini – navsezadnje tudi lahko navdušil, temveč se je posvetil področjema, ki sta ga animalni: glasbi in glasbeni zgodovini⁸⁰¹ ter predvsem zgodovini gledališča na Kranjskem.

⁸⁰⁰ Prim. o tem Južnič, *Fizikalne knjige*, str. 23–52.

⁸⁰¹ Tu imam v mislih njegovo monografsko študijo *Frau Musica in Krain*, ki so ji natisnili pri Kleinmayr & Bambergu leta 1877 in je ena tistih, ki si zasluži znanstveni pretres in je posebej zanimiva za vse, ki se ukvarjajo z zgodovino glasbene umetnosti na Kranjskem. Radics je zaradi nenavajanja virov med strokovnjake, ki so se to tematiko ukvarjali za njim, vnesel nekaj zmede vsaj glede enega vprašanja. V komentarju k objavi drame iz 17. stoletja *Der verirrte Soldat*, je trdil, da je Ljubljana leta 1660, deset let pred Parizom, slišala prvo italijansko opero (prim. str. VI, XV). Kasneje je bil celo prepričan – vira ne navaja – da se je prva italijanska opera v Ljubljani v Auerspergovi palači pela leta 1652, torej osemnajst let pred Parizom (prim. *Frau Musica in Krain*, str. 21), medtem ko je v monografiji leta 1912, ne da bi zanikal prejšnje navedbe, spet zapisal, da za začetek italijanske opere v Ljubljani velja leto 1660, ko je Leopold I. prišel v belo mesto, da bi prisostvoval poklonitvi deželnih stanov (*Die Entwicklung*, str. 19–20). S tem je poskrbel za to, da so kasnejši raziskovalci iskali dokaz o italijanskih predstavah v Ljubljani v letih 1652 in 1655 (tudi to leto navaja Radics; prim. *Frau Musica in Krain*, str. 21). Stanko Škerlj ugotavlja, da je prva na podlagi virov dokazana italijanska opera v Ljubljano prišla leta 1660. Radicsev podatek o zgodnejših predstavah je opravičeval tako, da je avtor pri urejanju fidejkomisne knjižnice naletel na librete z letnico 1652 ter zato menil, da je to tudi leto, ko so opero peli v Ljubljani (Škerlj, *Italijanske predstave*, str. 103–104). Bolj strog je bil do Radicsa tri leta kasneje Rudolf Mole, ki je na podlagi naključne najdbe pri gradnji NUK-a, dokazoval, da so začeli palačo graditi šele 1660, kar je postavilo na glavo Radicseve trditve. Če namreč ni bilo palače, ni bilo operne predstave v njej. V luči svojih dognanj je Mole zapisal: »S tem, da smo ugotovili to letnico, odpade – kakor rečeno – marsikatero drugo datiranje, zlasti razne trditve in kombinacije Petra Radiča o gledaliških predstavah v Knežjem dvorcu pred šestdesetimi leti sedemnajstega stoletja« (Mole, *K zgodovini Knežjega dvorca v Ljubljani*, str. 50). Do danes so zastarele tudi Moletove ugotovitve. Igor Weigl je lani dokazal, da se je dvorec gradil postopoma od tridesetih let 17. stoletja dalje in je v šestdesetih dobil svojo dokončno podobo (prim. Weigl, *Ljubljanska palača knezov Auerspergov*, str. 29–48). Radicseve trditve bi torej danes lahko dokazali ali ovrgli le na podlagi virov, ki pa v tem trenutku niso dostopni. Nedvomno so v baročni Ljubljani leta 1660 ob cesarjevem prihodu v mesto – Leopold I. je bil tudi sam glasbenik in gledališki tekmeč Ludvika XIV. – na Auerspergovem, dogodku primerno okrašenem vrtu peli italijansko opero. O tem poročata Valvasor in cesarjev potni maršal (prim. Radics, *Die Entwicklung*, str. 20; prim. tudi Kalan, *Obris gledališke zgodovine*, str. 82). O tej tematiki prim. tudi Kokole, *Italijanske opere predstave*, str. 115–129.

Konec leta 1862 je Radics za slovesno otvoritev kranjskega deželnega zbora januarja 1863 začel pripravljati besedilo o kranjski zgodovini. Ob tej priložnosti je nameraval na oder postaviti dvanajst scenskih slik. Vsaka zase naj bi prikazovala enega izmed pomembnih dogodkov iz kranjske preteklosti. Decembra 1862, ko je Anastazija Grüna prosil za denar, da se bi lahko vrnil z Dunaja v Ljubljano, je med drugim poročal tudi o svojih načrtih glede predstave. Radics piše: »Zudem habe ich zur festlichen Eröffnung des hohen Landtages die Darstellung von 12 lebenden Bildern, wovon ich im Anschlusse das Programm mitzuthemen die Ehre habe, angeregt und die Leitung derselben übernommen.«⁸⁰² Ob enem toži, da bo predstava odpovedana, če se ne bo pravočasno vrnil na Kranjsko. Pismu je priložil seznam slik, ki jih je pripravil za slavnostno predstavo:

Mettulums Fall.

Taufe an der Savica.

Erster krainischer Landtag 1370.

Gregors Schwester Alenka, wobei das Volkslied in Hochdero deutscher Übertragung declamirt wird.

Wilhelm von Auersperg überbringt den Bürgern von Laibach den kais. Freiheitsbrief, sich den Bürgermeister selbst zu wählen 1504.

Leichenrede an der Bahre Herbard VIII. von Auersperg 1575.

Einzug des Sieges bei Carlstadt nach der Schlacht von Sissek 1593.

Erzherzogin Maria und ihr Sohn Ferdinand ziehen in den Laibacher Dom 1597.

Valvasor und der Kupferstecher Andreas Trost, dieser überbringt dem Freiherrn den ersten Band der fertigen Chronik 1689.

Eugen von Savoyen Empfang in Laibach im Jahre 1703.

Die mutigen Weiber von Veldes 1813.

Carniolia und Aemona beäugen die Büsten der Majestäten.⁸⁰³

Kasneje je Radics predstavo malenkostno spremenil, saj ga je Anastazija Grün prosil, naj izpusti deklamacijo njegovega nemškega prevoda ljudske pesmi o Alenčici.⁸⁰⁴ Radics je prošnji nemudoma ugodil. Konec leta,

---

⁸⁰² KFU, zapuščina AG, Radicsevo pismo Grünu, 27. december 1862, str. 5.

⁸⁰³ Ravno tam, str. 7.

⁸⁰⁴ Radicseva odločitev, da v predstavo uvrsti tudi deklamacijo Grünovega prevoda ljudske pesmi, je bil dokaz hvaležnosti, ker ga je Grün v šestdesetih letih neprestano finančno podpiral ter mu pomagal tudi pri njegovih raziskavah, tako da mu je preko svojih zvez omogočil vstop v marsikateri arhiv in knjižnico.

30. decembra 1862, je pisal Grünu,⁸⁰⁵ da je četrto sliko zamenjal z zgodbo iz 15. stoletja, iz leta 1462, ko so se Kranjci zavzemali za osvoboditev cesarja Friderika III., ki so ga oblegali dunajski meščani.⁸⁰⁶

Podatkov o predstavi nimamo, saj časniki o njej niso pisali. *Laibacher Zeitung* je sedmega januarja sicer poročal o dogodku, a Radicsa in njegove predstave ni posebej omenil.⁸⁰⁷ Ravno tako o tem ne zasledimo niti vrstice v *Grazer* in *Wiener Zeitung*. Neglede na to si je občinstvo januarja 1863 lahko ogledalo dvanajst slik iz kranjske zgodovine, saj so v Kleinmayr & Bambergovi tiskarni natisnili knjižico z naslovom »*Erklärender Text zu den lebenden Bildern aus der Geschichte Krains zur Feier der Eröffnung des hohen krain. Landtages, dargestellt auf dem landschaftlichen Theater am 7. Jänner 1863 unter der Direction der Herrn Hermann Sallmayer*«. ⁸⁰⁸ Radics se je občinstvu ob tej priložnosti predstavil kot avtor besedila k scenskimi slikam iz zgodovine Kranjske, sam je izbral teme ter napisal scenarij za predstavo.

V kasnejšem obdobju Radics ni več uresničeval tovrstnih projektov. V šestdesetih letih je sodeloval in verjetno svetoval le gledališčniku Pennu, ki je gostoval v Ljubljani, sicer pa se je raje posvetil raziskovalnemu delu, povezanemu z gledališčem.

Svojo prvo študijo o gledališču je Radics objavil maja 1863 v *Blätter aus Krain* in ji je dal naslov *Aelteste Geschichte des Laibacher Theaters*. Zavedal se je naloge, ki si jo je zastavil in uvodoma zapisal, da je za majhen narod, ki pa je bil vedno v stiku z evropskimi kulturnimi tokovi, izrednega pomena, da lista in brska po svoji kulturni zgodovini.⁸⁰⁹ Poudariti moramo, da je Radics v citiranem uvodnem odstavku postavil temelj slovenski teatrologiji, ki jo imenuje »mlada znanost« [»*junge Wissenschaft aus unserm Krain*«], in napovedal svoje nadaljnje raziskovanje gledališke zgodovine,⁸¹⁰ kar je ostalo njegovo poslanstvo vse do smrti

⁸⁰⁵ KFU, zapuščina AG, Radicsevo pismo Grünu, 30. december 1862, str. 2–3.

⁸⁰⁶ Zaradi delitve Avstrije med Friderika III. in njegovega brata Albrehta VI. je prihajalo do sporov. Leta 1462 so Dunajčani, ki so podpirali Albrehta VI., oblegali Friderika III. v dunajskem Hofburgu.

⁸⁰⁷ Prim. *Laibacher Zeitung*, št. 4, 7. januar 1863, str. 13–14.

⁸⁰⁸ Knjižica je izšla v Ljubljani, tiskali pa so jo v Kleinmayr & Bambergovi tiskarni. Edini izvod hrani NMS.

⁸⁰⁹ Prim. *Blätter aus Krain*, št. 18, 2. maj 1863, str. 70–71.

⁸¹⁰ Radics je zapisal dobesečno: »Was sage ich *blättern* – mühsam zusammenklauben müssen wir uns die Beiträge für diese erst noch junge Wissenschaft aus unserm Krain; wir müssen in dumpfen, kellerartigen Räumen unserer wissenschaftlichen Samm-

leta 1912, ko je izšlo njegovo temeljno delo *Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach*.

V tej prvi razpravi v *Blätter aus Krain* je obravnaval nemško in slovensko gledališče v Ljubljani do leta 1801. Gledališki pregled začenja z jezuitskim obdobjem, posveča se tako igram, ki so bile postavljene na oder v latinskem in nemškem jeziku ter ne zanemarija uprizoritev »im slovenischen Idiome«. ⁸¹¹ Za starejša obdobja ne navaja podatkov. Vedel je, da so arheologi pri nemških vratih izkopalii ostanke antičnega amfiteatra in v zvezi s tem, tako kot kasneje vsi njegovi sodobniki, priznava, da začetki gledališča v Ljubljani sodijo v čas stare Emone, za čas od antike do reformacije pa pri njem kot tudi pri kasnejših raziskovalcih vlada praznina, ki jo zapolnijo protestanti, jezuiti in kapucini. ⁸¹²

Pri mladem Radicsu, ki je imel ob objavi besedila 27 let, pogrešamo več logičnega sklepanja, na primer povezave med rimskimi igrami v areni ter pasijonskimi igrami ter jezuitskimi šolskimi dramami, saj gre pravzaprav za kontinuiteto. Velike zasluge za razvoj gledališča Radics pripisuje Turjaškim, zlasti deželnemu glavarju Volfu Engelbertu Turjaškemu (1610–1673), ⁸¹³ ter baronu Žigi Zoisu (1747–1819), ki ga imenuje »der edle Patriot«. ⁸¹⁴ Pri Linhartovi *Županovi Micki* navaja napačno letnico premiere in sicer leto 1790 namesto 1789, kar bi utegnila biti tudi tiskarska napaka. Prav tako Radics v tem svojem prvem delu o gledališču navaja igro *Paradies* iz leta 1670 in dokazuje, da so smeli igrati tudi neplemiči. Leta 1912 je v svoji monografiji na podlagi jezuitskih virov navedel tudi številna imena igralcev, med njimi tudi popolnoma slovenska, brez plemiških predikatov. ⁸¹⁵

Na koncu svoje objave o najstarejši zgodovini gledališča v Ljubljani je Radics napovedal, da namerava napisati izčrpno razpravo o tej tematiki, in bralce *Blätter aus Krain* pozval, naj mu posredujejo morebitne

---

lungen, unter ungeordneten Faszikeln wühlen, wir müssen hieroglyphenartige Zettelkataloge von Handschriften entziffern, um das Dasein von für uns wichtigen Stücken zu erkunden, wir müssen Diese selbst verstaubt und halbvermodert von der Stellen greifen – und dann als Wiederentdecker wahre »Unica« an Büchern und Manuscripten in Händen zu halten.«

⁸¹¹ Ravno tam, str. 71.

⁸¹² Ravno tam, str. 71–72.

⁸¹³ Prim. npr. Radics: Das Haustheater der Auersperge, str. 65–72.

⁸¹⁴ Ravno tam, str. 83.

⁸¹⁵ Ravno tam, *Blätter aus Krain*, št. 20, 16. maj 1863, str. 78; Radics, *Die Entwicklung*, str. 12–14.

zapiske, librete, gledališke liste.⁸¹⁶ Kljub temu lahko iz članka razberemo, da je veliko gradiva, ki se nanaša na čas po izgradnji stalne gledališke stavbe v Ljubljani leta 1765,⁸¹⁷ že bilo v njegovih rokah. Večino besedil in dokumentov, ki jih omenja, so v njegovem času hranili v Turjaški knežji, del pa v študijski in v muzejski knjižnici v Ljubljani.⁸¹⁸ Med gradivom, ki je tudi danes še dostopno v Radicsevi mapi o gledališču v Narodnem muzeju Slovenije, najdemo pri Egru natisnjena programa za igri v jezuitskem kolegiju, in sicer za žaloigro *Penelope* in pastirsko igro *Alexis*.⁸¹⁹ Pri prvi so navedeni igralci, dan predstave, 9. september 1767, sledi pa seznam gojencev kolegija v posameznih razredih. Pri drugi igri, postavljeni na oder dve leti kasneje, gre za pastirsko igro v latinščini.⁸²⁰ Teda je ljubljanski jezuitski kolegij obiskoval Anton Tomaž Linhart (1756–1795), ki bi bil lahko sodeloval pri predstavi, a to ni dokazano.⁸²¹ Tudi ta tisk prinaša le naslovno stran igre *Alexis*, kjer so navedeni igralci,

⁸¹⁶ »Da ich die Absicht habe, bei anderer Gelegenheit das Thema *ausführlich* zu behandeln, so habe ich nur noch an die P. T. freundlichen Leser die Bitte anzufügen, mir allfällige Beiträge an Aufzeichnungen, Textbüchern, Theaterzetteln u. s. w. der behandelten Periode und der von 1801 bis 1822 gütigst durch die Redaktion dieses Blattes zukommen zu lassen« (*Blätter aus Krain*, št. 21, 23. maj 1863, str. 84).

⁸¹⁷ Dotlej so potujoče igralske družine nastopale sprva v novi mestni hiši, od leta 1736 na stalnem odru »Comedi Haus am Rathaus«, pa tudi v lontovžu, torej poslopju deželnih stanov, in rotovski dvorani ter v stanovski jahalnici (prim. Radics, *Die Entwicklung* str. 43–45). Tudi Dušan Ludvik piše o tem, a podrobnosti izpušča in kot vir navaja Radicsa, obenem pa popravi nekaj njegovih zmotnih podatkov (prim. Ludvik, *Nemško gledališče v Ljubljani*, str. 174). Leta 1765, ko je Ljubljana pričakovala obisk cesarja Franca I. in njegove soproge, so se stanovi odločili, postaviti že dlje časa načrtovano gledališko poslopje. Velik dogodek je sicer prekržila cesarjeva smrt avgusta 1675, a v Ljubljani je na mestu stare stanovske jahalnice zrasla gledališka stavba. Tu so se dotlej vse do februarja 1887, ko je gledališče pogorelo, odvijale predstave (prim. Horvat, *Das Kaiser Franz Joseph-Jubiläumstheater*, str. 27–32).

⁸¹⁸ Radics na primer navaja tudi pasijonsko igro iz leta 1730, ki so igrali v Kranju leta 1730 (*Das Leiden unseres Herrn und Heliands Jesu Christi*), rokopis le-te pa imel tedaj Henrik Costa, o čemer beremo v Radicsevem članku »Aelteste Geschichte des Laibacher Theaters (prim. *Blätter aus Krain*, št. 18, 2. maj 1863, str. 82). O tem prim. tudi Radics, *Die Entwicklung*, str. 5–6).

⁸¹⁹ Prim. NMS, Radicseva gledališka mapa, VIII. Carn. [J]: Laibach Theater, kuv. 17, št. 2–3.

⁸²⁰ Leta 1769 je vlogo Alexisa na deskah jezuitskega kolegija odigral retorik Joseph Desselbrunner, kasnejši ljubljanski tekstilni tovarnar. Isti je leta 1789/90 igral Tulpenheima v *Županovi Micki* na odru stanovskega gledališča v Ljubljani. Radics navaja, da naj bi v *Alexis* igral tudi Jurij Vega (1754–1802); prim. Radics, *Die Entwicklung*, str. 52.

⁸²¹ Prim. Kalan, *Obris gledališke zgodovine*, str. 274.

podatek, da so igro predstavili 8. septembra 1769, ter kratek povzetek dela v nemškem jeziku, kjer beremo: »*In diesem [Schäferspiel] wird die ausnehmende Liebe eines Fürsten, unter dem Namen des Agathokles, gegen sein untergebenes Volk abgesehen. Das von dem Schäferstande berühmte Arkadien gab Anlaß, den Fürsten, als einen Hirten, und das Reich, als ein Hirtenreich vorzustellen.*«⁸²² Žal celotno besedilo ni natisnjeno in ni ohranjeno v Radicsevi zapuščini. Tu manjka tudi kakršno koli gradivo o italijanski humoristični spevoigri *L'incognita Perseguitata (Die verfolgte Unbekannte)* iz leta 1769, ki so jo odigrali na deskah štiri leta pred tem postavljenega stanovskega gledališča in ki naj bi jo po Radiscevih navedbah hranili v muzejski knjižnici.⁸²³ Prav tako med njegovim gradivom ni žaloigre *Diego und Leonore* iz leta 1783 ter spevoigre *Pyrrhus, König von Epirus* iz leta 1795,⁸²⁴ zato pa tu najdemo kar nekaj libretov italijanskih oper. V svojem kasnejšem delu iz leta 1912 je Radics sicer navedel več naslovov, kot jih srečamo v njegovi zapuščini, vendar pri nekaterih pravi, da so v zasebni lasti.⁸²⁵ V njegovi mapi v Narodnem muzeju Slovenije so naslednji: *Il Carnovale* (dramma giocoso per musica, 1773), *La Locanda* (dramma giocoso per musica, 1773), *La buona Figliuola* (dramma giocoso per musica, 1773), *Il Re Teodoro in Venezia* (dramma eroicomico, 1790) in *Gli oppositi caratteri* (opera per musica dell' abate Giulio Artusi, 1807), *Elisa* (dramma sentimentale in un' atto per musica, 1805).⁸²⁶ Vse librete so natisnili ljubljanski tiskarji.

Že svoji prvi študiji v *Blätter aus Krain* je Radics omenil znano Schickanederjevo gledališko skupino, ki je gostovala v Ljubljani od septembra 1799 do sezone 1781/1782,⁸²⁷ ter Wilhelma Frasla, ki je v Ljubljano prišel s svojimi igralci v sezoni 1800/1801,⁸²⁸ ne pa tudi drugih družin, ki so se zvrstile na ljubljanskem odru v vmesnem času in jih je v

⁸²² NMS, Radicseva gledališka mapa, VIII. Cam. [J]: Laibach Theater, kuv. 17, št. 3.

⁸²³ Prim. *Blätter aus Krain*, št. 21, 23. maj 1863, str. 83; prim. tudi Radics, *Die Entwicklung*, str. 52. V Radicsevi zapuščini o gledališču besedila v italijanskem in nemškem jeziku ni.

⁸²⁴ Prim. *Blätter aus Krain*, št. 21, 23. maj 1863, str. 83.

⁸²⁵ Prim. Radics, *Die Entwicklung*, str. 53.

⁸²⁶ NMS, Radicseva gledališka mapa, XVII. (neoznačeno gradivo, libreti, v kuvertah brez Radicsevih oznak).

⁸²⁷ Več o tem prim. Ludvik, *Nemško gledališče v Ljubljani*, str. 61.

⁸²⁸ O tem piše Radics v članku »Aelteste Geschichte des Laibacher Theaters« (*Blätter aus Krain*, št. 21, 23. maj 1863, str. 84).

svojem delu predstavil Dušan Ludvik.⁸²⁹ Leta 1912 je Radics poleg Schickanederja in Frasla navedel le še Johanna Friedla, ki je bil v Ljubljani v sezoni 1787/1788,⁸³⁰ in Franza Antona Göttersdorfa, ki je s svojo družino in sedmimi vozovi 18. septembra 1789 prišel v belo mesto.⁸³¹ V tem pogledu je Radicsevo delo nepopolno. Do leta 1790 ga dopolnjuje Ludvik, vendar tudi on navaja le skope podatke o posameznih družinah, za zadnje desetletje 18. in za 19. stoletje pa bodo potrebne nadaljnje raziskave.

V zadnjem delu razprave je Radics omenil še Schillerjev *Fiesco*, ki so ga igrali 4. oktobra 1801, ter Shakespearejevega *Kralja Leara*, postavljenega na oder 13. avgusta 1801. Zanimivo je, da v tem kontekstu ni navedel Kotzebujevga *Hahnschlaga*, ki ga je leta 1802 za slovenski oder priredil Jernej Kopitar, sklepne verze pa prevedel Valentin Vodnik.⁸³² Uprizorili so ga otroci na ljubljanskem stanovskem odru.⁸³³ V zvezi s Kotzebujem je poročal le o uprizoritvi igre v petih dejanjih *Die silberne Hochzeit*, ki so jo igrali 1. januarja 1799. Tu navaja, da gre za popolno novost, saj so delo natisnili v Leipzigu konec leta 1798, z letnico 1799. Čeprav ne citira vira, je po pregledu njegove gledališke zapuščine jasno, da so mu bili znani ohranjeni ljubljanski *Theaterjournali*, časopisi, ki so poročali o predstavah in jih moramo razlikovati od tistih, ki so jih ob začetku ali koncu posamezne sezone izdajali šepetalci, raznašalci gledaliških lističev ali drugo osebje. Ljubljanski *Journal* je svojo drugo številko leta 1799 v celoti posvetil Kotzebujevemu delu. Uvodoma je gledališki časopis napovedal vsebino številke: »Am 2. Jenner 1799 wurde aufgeführt, die silberne Hochzeit, ein ganz neues hier noch nie gesehenes noch ungedrucktes Original-Schauspiel in 5 Aufzügen von

⁸²⁹ Prim. Ludvik, *Nemško gledališče v Ljubljani*, str. 96–100.

⁸³⁰ Prim. Radics, *Die Entwicklung*, str. 58.

⁸³¹ Prim. ravno tam, str. 59. Dejansko med Radicsevimi gradivom ni najti podatkov in gradiva o družinah in gledaliških direktorjih, ki jih navaja Ludvik: Ernst Kuhne v sezoni 1782/1783, Felix Berner v sezoni 1784, Franz Diwald v sezoni 1784/1785 itd. (prim. Ludvik, *Nemško gledališče v Ljubljani*, str. 96 ss.).

⁸³² Prim. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva*, str. 351 in 443–446. Prim. tudi *Lai-bacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen*, št. 33–34, 1806, nepag.

⁸³³ Ljubljanski časnik *Triglav* je desetletja po uprizoritvi, leta 1865, ko ga je urejal Radics, objavil v rubriki *Lokales und Provinziales* poziv bralcem, naj pomagajo najti nikoli natisnjeno slovensko delo »Tinček Petelinček« ali pa vsaj posredujejo morebitne podatke o njem uredništvu *Novic (Triglav)*, št. 6, 20. januar 1865, str. 23). Sklepati smemo, da ta podatek Radicsu leta 1863 še ni bil znan, da pa se je kot urednik časnika zavzel, da se to delo najde. V njegovi zapuščini ga danes ni.

August Kotzebue. «⁸³⁴ Temu sledi povzetek vsebine igre na treh straneh ter kritični pretres s komentarji in razsvetljevsko poučnimi predlogi. Avtor med drugim pravi, da igri ni veliko očitati, razen tega da je predolga, da so vmesni dialogi stranskih oseb dolgočasni ter da se po nepotrebnem zavlačuje pri razkrivanju zapletov. V nadaljevanju sledi ocena igre posameznih protagonistov, kritik pa se je na koncu ustavil še pri sceni in kostumih, kjer ugotavlja, da je bilo oboje preprosto in zato o tem ni potrebno posebej govoriti.⁸³⁵

V petdesetih letih se je Dušan Ludvik zapletel v polemiko z Alfonzom Gspanom, tedaj vodjo rokopisnega oddelka Narodne in univerzitetne knjižnice, o najstarejšem ljubljanskem gledališkem časopisu. Ludvik je bil prepričan v svojo tezo, da je bil prvi tovrsten gledališki časopis v Ljubljani natisnjen leta 1798, in jo je utemeljeval z dokumenti v Radicsevi gledališki mapi v NMS.⁸³⁶ Tu so dejansko shranjeni štirje primerki tovrstnih časopisov, vsebino vsaj enega pa je Radics, kot omenjeno, poznal že za časa svoje prve objave o teatru, leta 1863. V njegovi zapuščini se nahajajo še trije takšni tiski:

a) *Nachricht* iz leta 1798, ki napoveduje začetek izhajanja ljubljanskega gledališkega časopisa;

b) prva (1. januar 1799) in druga (že omenjena) nedatirana številka tega časopisa iz leta 1799;

c) polemika režiserja Schantrockove družine Philippa Frankensteina z anonimnim recenzentom (*Appelation an die gesunde Vernunft gegen das sehr ungesunde hiesige Theaterjournal*; Philipp Frankstein, Mitglied und Regisseur des Schauspiels bey der deutschen Schauspieler- und Sängergesellschaft des H. Schantrock in Laibach).⁸³⁷

Ludvik se seveda ni motil glede najstarejšega ohranjenega gledališkega časopisa v Ljubljani, spregledal pa je podatek iz popisa zapuščine Henrika in Etbina Henrika Coste, ki jo je Komelija Schollmayer Costa (1834–1913) leta 1875 prodala v Petrograd,⁸³⁸ kar mu je v javni

⁸³⁴ NMS, Radicseva gledališka mapa, IX. Cam. [Jo.]: Laibach Theater, kuv. 18, št. 3 (glede na trenutno razporeditev razvrščeno v mapo št. 10).

⁸³⁵ Prim. ravno tam.

⁸³⁶ Ludvik, Prvi ljubljanski gledališki list, str. 155–959.

⁸³⁷ NMS, Radicseva gledališka mapa, IX. Cam. [Jo.]: Laibach Theater, kuv. 18, št. 1–[4] (glede na trenutno razporeditev razvrščeno v mapo št. 10).

⁸³⁸ Komelija Schollmayer Costa (1834–1913), sestra Etbina Henrika Coste, je bratovo in očetovo zapuščino prodala Imperatorski javni knjižnici v Petrogradu (danes Gosudarstvennaja Publicnaja Biblioteka Saltykova-Scedrina). Ob prodaji je nastal natančen

polemiki očital Alfonz Gspan.⁸³⁹ V popisu prodanega gradiva je namreč navedeno, da so bili v fasciklu »*Laibacher Theater*« med drugim shranjeni tudi gledališki časopisi ljubljanskega stanovskega gledališča od leta 1787 dalje oziroma, kot je zabeleženo v dokumentu, »*Theater-Nachrichten von 1787 angefangen*«. ⁸⁴⁰ Seveda je mogoče, da to pravzaprav niso gledališki časopisi s poročili o predstavah in kritikami le-teh, temveč zgolj tako imenovani *Theater-Journali*, ki so jih ponavadi izdajali šepetalci ter so v zgodovini gledališč v monarhiji v 18. in 19. stoletju dobro poznani. V nasprotnem primeru bi to pomenilo, da je Ljubljana že leta 1787 in ne šele 1799 imela časopis, ki je prinašal gledališke ocene in poročila.⁸⁴¹

Radicsevo razpravo o gledališču v Ljubljani, objavljeno v *Blätter aus Krain*, navaja kot vir za najstarejše obdobje ter za obdobje nemških komedijantov pri nas Anton Trstenjak. Nanjo kakor tudi na kasnejšo Radicsevo študijo o gledališču (1912) se je v svojem delu o nemškem odru v Ljubljani do leta 1790 skliceval tudi Ludvik.⁸⁴² Gradivo, ki ga je uporabil, je poznal že Radics in ga v svojih delih tudi navaja.⁸⁴³ V delu *Entwicklung des deutschen Bühnensens in Laibach* je nadgradil svoja dotedanja dognanja ter na straneh od 81 do 127 obravnaval tako čas francoskega interregnuma, ki je na področje nemških predstav v Ljubljani prinesel mrtvilo, kakor tudi obdobje od ljubljanskega kongresa v

---

popis gradiva. Šlo je za dva zaboja s skupno težo okoli dvesto kilogramov, ki sta vsebovala več kot 160 skupin s tisočimi bibliografskih enot. Pod številko 81 je v popisu zabeležen fascikel »*Laibacher Theater*«, v katerem naj bi bili tudi najstarejši ljubljanski gledališki časopisi.

⁸³⁹ Gspan, K najdbi doslej neznanega ljubljanskega gledališkega lista, str. 165–166.

⁸⁴⁰ NUK, Ms 1201/I (N): dokumentacija o delu Costine zapuščine, prodanem l. 1875 Imperatorski javni knjižnici v Petrogradu.

⁸⁴¹ Do gradiva v Petrogradu je že v petdesetih letih prejšnjega stoletja poskušal priti Alfonz Gspan, a brez uspeha. V času raziskav sem navezala stike s petrograjsko knjižnico, vendar so mi sporočili, da gradivo še ni katalogizirano, da pa bodo to storili v kratkem. Šele tedaj bo dostop do omenjenega gradiva lažji in bo mogoče ugotoviti, kdaj je v Ljubljani izšel prvi gledališki časopis. Po zadnjih informacijah med doslej pregledanim gradivom žal še niso našli omenjenih *Theater-Nachrichten*.

⁸⁴² Ludvik, *Nemško gledališče v Ljubljani*.

⁸⁴³ Ludvik je na podlagi virov iz dunajskih arhivov in iz Arhiva Slovenije natančneje predstavil posamezne gledališke družine v Ljubljani, čeprav jih redko postavlja tudi v širši, evropski okvir. V tem smislu pravzaprav ni naredil mnogo več od Radicsa, saj je v svojem pregledu nemškega gledališča v Ljubljani do leta 1790, ravno tako kot Radics, zbral le številne arhivske vire, ki bi sicer ostali neznan.

Deželno gledališče na fotografiji iz leta 1907
(zasebna zbirka Zupan-Pahor, Prvačina).

letu 1821 do leta 1850. Tu je navedel številne predstave, ki so jih igrali na ljubljanskem odru. Njegove navedbe ustrezajo ohranjenemu gradivu v Narodnem muzeju Slovenije in v Arhivu Slovenije, vendar pa pogrešamo sistematiko, rekonstrukcije programov v posameznih sezonah, ocene vpliva dunajskih odrov na ljubljanskega in pregled siceršnjega gledališkega razvoja v monarhiji. Na to problematiko je Radicsa že leta 1884 opozoril Wilhelm Mannstädt, urednik berlinskega časopisa *Deutsche Bühnen-Genossenschaft*, ter ga prosil, naj napiše prispevek o tem; vendar Radics tega ni storil nikoli.

Radiceva študija ima veliko kulturnozgodovinsko vrednost. Izkazal se je kot odličen kronist in zbiralec gradiva, svoj namen pa je upravičil že s podnaslovom dela, ki se glasi *Kulturbilder anlässlich der Eröffnung des Kaisers Franz Joseph-Jubiläumstheaters*. Poleg tega je v predgovoru, kjer razumljivo hvali dobrodelnost Kranjske hranilnice, ki je poleg cesarja z izdatnim zneskom pripomogla ne le k graditvi gledališča, temveč je vse od leta 1893 dalje podpirala tudi Radicevo delo, razložil, da njegova študija ni popolna zgodovina nemškega gledališča v Ljubljani, temveč gre prej za posamezne slike, ki bralcu približajo razvoj nemškega

odra v Ljubljani oz. kot o svojem delu pravi sam: »*Es soll vielmehr nur durch scharfgekennzeichneten Stufengang fesselnde Kulturbilder aus den Tagen des Beginnes deutscher Bühnentätigkeit bis heute dem Leserkreise vorführen.*«⁸⁴⁴ Zavedal se je tudi svojih pomanjkljivosti. V zadnjem odstavku predgovora je izpostavil, kaj vse je v delu iz pragmatičnih razlogov izpustil, na primer navedbe gledaliških ravnateljev, osebja in programa, ter tako opozoril, na kaj bi morali biti pozorni njegovi nasledniki:

Daß aber aus diesen Kulturbildern, wengleich die Pragmatik in Vollaufzählung von Direktionen, Personalen und theatralen Darbietungen aus den obenangeführten Gründen ausgeschlossen sein muß, doch einzelne hervorragende Erscheinungen auch der neueren und neuesten Zeiten zur freundlichen Rückerinnerung der lebenden Generationen von Besuchern des deutschen Theaters in Laibach aufleuchten und der Geschichte erhalten bleiben sollen, erscheint ebenso selbstverständlich.⁸⁴⁵

V prvem delu monografije bi Radicsu lahko očitali le, da se je pri obravnavi gledališke zgodovine v Ljubljani zelo nerodno lotil delitve na poglavja. Tako na primer skupaj obravnava pasijonske igre in jezuitske šolske drame, nadaljuje z nemškimi potujočimi skupinami ter italijansko opero, nato pa preide na formalno delitev po stoletjih, iz katere izstopa le francoski čas v začetku 19. stoletja. Njegovo pisanje se bralcu mestoma zdi le golo naštevanje. Kljub temu je to delo pomemben, če ne kar temeljni vir za raziskovanje slovenske kulturne zgodovine. Radicseve podatke na mnogih mestih v svoji razpravi navaja Filip Kalan, še bolj pa je Radicsu zaupal Frank Wollman, ki ga v delu *Slovinske drama* vedno znova citira kot najzanesljivejši vir.⁸⁴⁶

Že na začetku raziskav Radicsevega dela se je postavljalo vprašanje, ali je pripravljaj tudi izid drugega dela monografije o nemškem odru v Ljubljani po letu 1850. Pričakovati je bilo, da je rokopis ali vsaj osnutki le-tega shranjen v Radicsevi ljubljanski ali zagrebški zapuščini. Vendar se je izkazalo, da Radics s pisanjem ni začel. Na podlagi zbranega gradiva v njegovi gledališki mapi v Narodnem muzeju Slovenije lahko sklenemo, da je izid drugega dela vsekakor načrtoval, da pa se pisanja ni lotil. Omenjeno gradivo, del tega hranijo v Arhivu Republike Slovenije, se nanaša na obdobje nemških in slovenskih predstav pod eno streho po

⁸⁴⁴ Radics, *Die Entwicklung*, str. 3.

⁸⁴⁵ Ravno tam, str. 4.

⁸⁴⁶ Wollman, *Slovinske drama*.

odprtju Deželnega gledališča, današnje Opere, leta 1892. Poleg tega obravnava tudi zavzemanje lastnikov lož v starem stanovskem gledališču ter nemškega društva »Theaterverein« za izgradnjo novega gledališkega poslopja, kar se je uresničilo leta 1911. Radics je zbiral tudi plakate, ki so napovedovali ljubljanske predstave, številne *Theaterjournale*, ki so jih ob začetku in koncu sezone izdajali šepetalci, ter razne druge dokumente, povezane z gledališko zgodovino v Ljubljani. Ko se sprašujemo, zakaj ni napisal drugega dela monografije, ki ga je v prvem napovedal, se moramo zavedati dejstva, da je leta 1910 dokončal svoje monumentalno delo o Valvasorju, da je kmalu zatem hudo zbolel ter si vse do smrti, septembra 1912, ni popolnoma opomogel. Bolezen in visoka starost sta mu onemogočili, da bi uresničil tudi svoj drugi veliki cilj, napisati zgodovino nemškega gledališča v Ljubljani v drugi polovici 19. stoletja. Če bi Radics to delo napisal, bi bilo v njem zagotovo najbolj zanimivo prebrati, kako bi se opredelil do razvoja slovenskega odra – predvsem zato, ker je v večini svojih del poleg nemških, vedno izpostavljal tudi slovenske predstave in se celo zavzemal zanje.⁸⁴⁷

Poleg že omenjenega in predstavljenega temeljnega dela s področja gledališke zgodovine je Radics objavil še nekaj pomembnejših del. Pri pregledovanju gradiva v ljubljanski študijski knjižnici je naletel na dramo v rokopisu iz 17. stoletja z naslovom *Der verirrte Soldat oder: Des Glück's Probirstein*. Napisala sta jo dva Kranjca, o katerih nam danes razen imen ni znanega ničesar. To sta bila Marthinus Höndler in Melchior Harrer,⁸⁴⁸ ki nista bila plemiča. Svoje delo sta posvetila deželnemu glavarju in gledališkemu mecenu Volfu Engelbertu Turjaškemu. Radics je zaradi tega uvodoma objavil devet strani dolg prispevek o njem. Besedilo je identično tistemu, ki ga je leto pred tem objavil v

---

⁸⁴⁷ Rekonstrukcije dramske produkcije v ljubljanskem stanovskem gledališču v predmarčni dobi se je deloma lotil Matjaž Birk (prim. Birk, *Die deutschsprachige Dramenproduktion*, str. 213–226). Seznam osebja in programe posameznih sezon v Franc Jožefovem jubilejnem gledališču pa je v prilogi k svoji magistrski nalogi zbrala Sandra Horvat (prim. Horvat, *Das Kaiser Franz-Jubiläumstheater*, str. 213–234). Pri tem gre za natančen popis, ki ga bo v prihodnosti potrebno podrobneje analizirati in ovrednotiti vlogo ljubljanskega odra v širšem habsburškem okviru.

⁸⁴⁸ Radics je pri Höndlerju zapisal, da je njegov priimek lahko izhajal iz »Handler«, po čemer sklepa, da bi bil lahko Kočevar, medtem ko pri Harrerju navaja, da je njegov priimek pogost v času reformacije, da se na Kranjskem pojavlja že v 14. stoletju ter da je bil neki Harrer prefekt jezuitov (prim. Radics, *Der verirrte Soldat*, str. XVII).

7 1/2 Linsen
Kajine

Der verirrte Soldat

oder:

Des Glück's Probirstein.

Ein deutsches Drama des XVII. Jahrhunderts

aus einer Handschrift

der k. k. Studienbibliothek in Laibach.

Herausgegeben

von

P. v. Radics.

(Mit einer Einleitung: Wolf Engelbert Graf von Auersperg (1610—1673) der Theaternämen, und einem Anhang: A) Theatralische Aufführungen in Laibach im XVII. und XVIII. Jahrhunderte und B) Slovenische Dramen und die sloven. Aufführungen im Laibacher Theater.)

Agram 1865.

Commissions-Verlag der Franz Suppan'schen Buchhandlung.

Das Papier aus den Josefsthaler-Fabriken bei Laibach;

Niederlage L. Zeschko in Agram.

Naslovnica Radicsevega Zmedenega vojščaka
(Der verirrte Soldat) iz leta 1865.

dunajskem gledališkem listu *Recensionen und Mittheilungen über Theater und Musik*.⁸⁴⁹ V njem avtor najprej našteva zasluge posameznih pomembnih osebnosti iz rodu Turjačanov, nato pa spregovori o predstavah, ki so se odvijale v Auerspergovem knežjem dvorcu in o najdeni drami, ki po njegovem mnenju sodi med najstarejše, ki so jih igrali v Ljubljani, verjetno v času med 1650 in 1673.⁸⁵⁰ Radics je dramo skupaj s svojimi spremnimi študijami posvetil že nekajkrat omenjenemu knezu Vincencu Karlu Auerspergu (1812–1867), cesarskemu in kraljevemu tajnemu svetniku in vrhovnemu komorniku iz mlajše veje knežje linije Auerspergov, t. i. tirolsko češke linije,⁸⁵¹ ki je bil od leta 1863 tudi vrhovni direktor dunajskega Burgtheatra.

Rokopis drame v treh dejanjih je obsegal 47 listov na formatu oktava (višina do 25 cm). Dogajanje je postavljeno na perzijski dvor. Princa Selimorja je oče zavrzel in zapustil. Oče in sin se prvič spet srečata po sedmih letih, ko se bojujeta proti turškemu sultanu. V boju sin očetu reši življenje. Dramski zaplet predstavlja ljubezen očeta in sina do ujete sultanove hčerke, v razpletu pa smo po mnogih zapletih priča srečnemu koncu. Princ se poroči z ljubljeno turško princeso. Posamezna dejanja so se, kot piše Radics, zaključevala z apoteozo deželnemu glavarju, ki so ga povzdigovali in častili kot boga.

Največja vrednost tega dela pa ni natis drame iz 17. stoletja, temveč obe prilogi, ki ju je avtor objavil kot prilogi na koncu dela. Prvo je naslovil *Theatralische Aufführungen in Laibach im XVII. und XVIII. Jahrhunderte*, drugo pa *Slovenische Dramen und die slovenischen Aufführungen im Laibacher Theater*. Predvsem drugi seznam je izjemnega pomena za slovensko gledališko zgodovino, saj je to prva zgodovina slovenskega gledališča od leta 1670 do 1864. Obenem je to popolna bibliografija slovenske izvorne in prevodne dramske literature, kjer avtor ne navaja le knjižnih objav, temveč upošteva tudi vse zabeležke v *Novicah*. Zelo pomembno je, da je v seznamu navedel prav vse čitalniške

⁸⁴⁹ Prim. *Recensionen und Mittheilungen über Theater und Musik*, št. 2, 9. januar 1864, str. 17–20; št. 4, 23. januar 1864, str. 49–51. Radics je članek objavil pod naslovom »Wolf Engelbert, Graf zu Auersperg. Krainischer Landeshauptmann. Ein vorzüglicher Theaternähen (1610–1673)«. V predgovoru k delu *Der verirte Soldat* pa je zapisal, da se že dalj časa ukvarja z zbiranjem podatkov o gledališču, ki jih zdaj končno objavlja. Predgovor je datiran s 15. majem 1865 (str. VII).

⁸⁵⁰ Prim. *Blätter aus Krain*, št. 20, 26. maj 1863, str. 79.

⁸⁵¹ Prim. Preinfalk, *Auerspergi*, str. 281–182.

»Besede«, o katerih je ponavadi poročal v podlistku ljubljanskih časnikov, v šestdesetih letih v *Triglavu*, kasneje v »Ljubljancanki«. ⁸⁵² Radicseve pripombe pri posameznih delih in avtorjih odslikavajo duh časa. Tako naprimer zapiše o Koseskem, da je »naš najodličnejši dramski prevajalec« oz. nemško »*unser vorzüglichster Dramenübersetzer*« ter izpostavi njegov prevod Schillerjeve *Devica Orleanske* (1842), ki je izšel v prilogi Bleiweisovim *Novicam* ali – kot zapiše sam – »*in einer Beilage des von unserm ausgezeichneten Schriftsteller Dr. Bleiweis trefflich redigierten Volksblattes 'Novice' (Laibach 1842)*«. ⁸⁵³ Ker je vse naslove dram prevajal tudi v nemščino, imamo možnost spoznati tudi Radicseve prevajalske sposobnosti in razumevanje slovenščine. Najbolj posrečena je njegova prestavitev Linahartovega *Matička*. Naslov je Radics prevedel »*Der Freudentag oder der kleine Mathias heiratet*«.

Nekatere netočnosti, ki so se pojavile pri Radicsu, je popravil že Anton Trstenjak leta 1892, vendar gre pri tem bolj za dopolnila, kot napačne podatke. Tako Radics na primer ni vedel, katero Jelačićevo dramo so 15. decembra 1849 uprizorili v Ljubljani in je v oklepaj zapisal (*welches*), ⁸⁵⁴ Trstenjak pa je podatek dopolnil, in sicer: »*Dne 15. decembra 1849 se je predstavljala Josipa bana Jelačića igra: 'Rodrigo in Elvira' (ali: 'Hochverrath und Bürgertreue'), dramatična slika v treh oddelkih*«. ⁸⁵⁵ Pri Županovi Micki tudi v tem seznamu Radics ni popravil napake, ki jo je zagrešil že dve leti pred tem; piše, da je bila krstna uprizoritev leta 1790. ⁸⁵⁶ Sicer pa sta seznama identična.

Radics je v predgovoru k delu zapisal, da je Kranjska most med romansko in germansko kulturo, njegovi dragi slovenski rojaki pa čuvajo tega mostu ter da sta stoletja po njem od severa proti jugu romali romanska in germanska umetnost in je zaradi tega prišlo do spajanja

⁸⁵² Prim. Radicseva prispevke v podlistku, npr. »Die große Beseda am Ostermontage!« (*Triglav*, št. 32, 21. april 1865, str. 137–138; št. 33, 25. april 1865, str. 142–143; št. 35, 2. maj 1865, str. 149–150; št. 36, 5. maj 1865, str. 153–154) in »Die Vodnik-Feier am Ostermontage« (*Laibacher Zeitung* št. 74, 2. april 1883, str. 622–623).

⁸⁵³ Radics, *Der verirte Soldat*, str. 114.

⁸⁵⁴ Prim. ravno tam, str. 115.

⁸⁵⁵ Prim. Trstenjak, *Slovensko gledališče*, str. 40.

⁸⁵⁶ Radics, *Der verirte Soldat*, str. 113. Napako je popravil šele leta 1887, ko je v *Ljubljanskem zvonu* objavil članek »Slovenske predstave v deželnem gledališču v Ljubljani od leta 1789 do 1850« (str. 289–294). Vsebina članka je sicer popolnoma enaka nemškemu besedilu v dodatku k drami *Der verirte Soldat*.

obeh kultur s slovensko.⁸⁵⁷ Radicseva naklonjenost in njegov odnos do Slovencev se kaže tudi na koncu dodatka, torej seznama slovenskih predstav, kjer Slovincem svetuje, naj vendar na oder začno postavljati klasična dela, če ne gre drugače, vsaj odlomke iz njih. Kajti ob vsem veselju, ki človeka prevzame, ko si ogleda živahno dramsko delo na čitalniških deskah, ga razžalosti dejstvo, da je izbira iger popolnoma nepravilna. Pri tem Radics poudari še, da so slovanski jeziki enakovredni germanskim ter ugotavlja, da je slovenski jezik ne samo primeren za uprizoritev velikih klasikov, temveč je svoj ognjeni krst že zdavnaj prestal. Pravi pa tudi, da Slovanu seže človeška veličina, torej temeljna ideja »Viljema Tella« ali »Device Orleanske«, »Marije Stuart« ali »Ifigenije« ravno tako do srca kot Nemcu, v čigar jeziku so ta velika dela napisana:

Denn wir müssen daran denken, die oben genannten bereits seit Jahren gelieferten meisterhaften Uebersetzungen klassischer Stücke unserm Publikum zur Anschauung zu bringen, damit auch jene, die noch über den bisherigen Stand unserer Literatur gänzlich im Finstern tappen, belehrt werden, dass unsere Sprache nicht nur die Eignung besitzt, sondern dass sie diese Feuerprobe schon lange in glänzender Weise bestanden hat. [...] Denn das allgemein Menschlich-grosse und Gewaltige – die Grundidee in einem »Wilhelm Tell«, einer »Jungfrau von Orleans«, einer »Maria Stuart«, einer »Iphygenie« – greifen dem Slaven ebenso an sein Herz und sprechen in wahlverwandten Worten zu seinem Geiste, wie dem Deutschen, in dessen Sprache das Kunstwerk im Originale geschaffen worden!⁸⁵⁸

Knjigo *Der verirrte Soldat* so natisnili v Zagrebu, za njeno prodajo pa je skrbela knjigarna Franza Suppana.⁸⁵⁹ Vsekakor so delo že v začetku

⁸⁵⁷ Prim. Radics, *Der verirrte Soldat*, str. III.

⁸⁵⁸ Radics, *Der verirrte Soldat*, str. 120.

⁸⁵⁹ Pri tisku knjige je prišlo tudi do manjših zapletov. Junija 1865 je Radicsu pisal tiskar Carl Albrecht in poročal, da stroški tiska znašajo 125 goldinarjev, ki naj jih poravna pri L. Zeschku, ki je poskrbel za skladiščenje vse naklade. Žal iz pisma ni razvidno, koliko izvodov so natisnili. Prodajo je tiskar prepustil Franzu Suppanu. Tiskar je Radicsu pisal: »Herr P. v. Radics, Redakteur und Schriftsteller in Laibach. // Hiermit zeige ich Ihnen ergebenst an, daß wir morgen den Druck des 'Verirrten Soldaten' beenden und ersuchen Sie deshalb uns zu berichten, wie Sie es mit den Zahlungsbedingungen halten wollen, da wir durchaus nicht gewillt sind, früher ein Exemplar herauszugeben. Wir stehen mit Herrn L. Zeschko in Rechnung, daher sind ihm schuldig und so wäre es recht passend, wenn Sie die Summe für die Druckkosten, die bisläufig fl. 125. – öst. W. beträgt, dem Herrn L. Zeschko erlegen wollten, der Ihnen gewis als Freund die

decembra prodajali tudi v ljubljanskih knjigarnah.⁸⁶⁰ V *Triglavovem* podlistku je Peter Hitzinger v dveh nadaljevanjih poročal o knjigi, na kratko je povzel vsebino dela ter ga toplo priporočal v branje. Prispevek je zaključil z upanjem, da Slovenci kmalu dobimo svoj domači oder.⁸⁶¹

Pri tem je potrebno opozoriti tudi na to, da je bil tega leta Radics sam urednik časnika za domovinske interese *Triglav* ter da z njegovo objavo dodatka o slovenskih dramah v delu *Der verirrte Soldat* sovpada njegovo navdušenje nad gostovanjem gledališčnika Heinricha Moritza Penna (1838–1918), tedaj člana zagrebškega narodnega gledališča, v Ljubljani. Na deskah stanovskega gledališča se je 20. oktobra 1865, na dan pete obletnice sprejema federalistične oktobrske diplome, Penn predstavil z žaloigro v štirih dejanjih, »*vaterländisches Trauerspiel aus der Geschichte Krains*« z naslovom *Der Untergang Metullums (Propad Metulj)*.⁸⁶² Po uprizoritvi igre v Ljubljani je Radics v številnih prispevkih in kritikah hvalil Pennovo delo.⁸⁶³ Odlična predstava v deželnem gledališču je vzpodbudila *Novice*, da so 25. oktobra 1865 v oceni predstave pristavile, da bi bilo potrebno misliti na ustanovitev slovenskega odra v Ljubljani ter da bi bil Penn za to najbolj primeren.⁸⁶⁴ Znova je bila obujena ideja, ki je petnajst let pred tem, leta 1850, ni uspel udejanjiti Leopold Kordesch.⁸⁶⁵ A tudi Pennu ni bilo dano, da bi jo uresničil, zapustil je Ljubljano in v Gorici začel izdajati *Görzer Wochenblatt*, v Ljubljani pa se je leta 1861 brez njega rodilo *Dramatično društvo*.

---

günstigsten Zahlungsbedingungen stellen wird. // Den Debit habe ich der Franz Suppan'schen Buchhandlung übergeben da ich mich mit solchem nicht befasse und die Errichtung der Buchhandlung noch im weiten Felde ist. – Wollen Sie mir gefäll. Ihre Willensmeinung wissen lassen[,] um sofort das Weitere veranlassen zu können. // Ergebenster // Carl Albrecht« (TE 2 / I / 1A, št. 101: Carl Albrecht, 12. julij 1865).

⁸⁶⁰ Prim. *Triglav*, št. 96, 1. december 1865, str. 396.

⁸⁶¹ Prim. H. P.: Das Repertoire für den Beginn einer slovenischen Nationalbühne. *Triglav*, št. 87, 31. oktober 1865, str. 357–358 in št. 88, 3. november 1865, str. 361.

⁸⁶² Delo je v knjižni obliki izšlo leta 1866 v samozaložbi, Penn pa ga je posvetil Costi: »Dem unermüdlichen krainischen Patrioten und Forscher, dem muthigen Kämpfer für slovenische Interessen Herrn Dr. Ethbin Heinrich Costa, Bürgermeister von Laibach, widmet dies Buch als Zeichen aufrichtiger Verehrung der Verfasser« (Penn, *Der Untergang Metullums*, nepag.).

⁸⁶³ Prim. npr. *Triglav*, št. 85, 24. oktober 1865, str. 352.

⁸⁶⁴ Več o tem prim. Žigon, *Nemški časnik*, str. 209–225; prim. tudi Žigon, *Die deutschsprachige Literatur in Krain*, str. 191–206.

⁸⁶⁵ Več o tem Miladinović Zalaznik, *Neues zum Laibacher Blatt Carniola*, str. 71–86.

V uvodu k besedilu drame *Der Hl. Eustachius. Ein deutsches Drama des 17. Jahrhunderts*, objavljenem v podlistku dunajskega časnika *Oesterreichischer Volksfreund*, je Radics zapisal, da je v času raziskav in urejanja Auerspergovne knežje knjižnice⁸⁶⁶ v šestdesetih letih je naletel na petdeset broširanih oziroma pri obsežnejših delih v usnje vezanih rokopisov, opremljenih z zlatimi črkami in grofovskim grbom. Večinoma so bila to besedila ali le posamezna dejanja iz dramskih del z navedbami nastopajočih oseb, včasih pa le prologi in dialogi, ki so nastali ob različnih slavnostnih priložnostih.⁸⁶⁷

Med omenjenimi rokopisi je našel tudi delo z naslovom *Christlicher Actaeon* oziroma daljše *Das Leben des hl. Eustachii, seines Weibes und seiner beiden Söhne*. Avtor besedila Hans Ernst Hoffmann, član družine innsbruških komedijantov, ki so v Ljubljano prišli maja 1662,⁸⁶⁸ je prozno petdejanjo, ki upošteva vsa dramatična pravila stare grške drame, posvetil deželnemu glavarju Volfu Engelbertu Turjaškemu.⁸⁶⁹

Delo tematizira legendo o spreobrnitvi rimskega stotnika Placida. Rojen je bil sredi 1. stoletja, njegovo življenje pa je ovito v tančico skrivnosti. Znano je, da je bil vzgojen v poganski veri in da se je v več vojnah izkazal s hrabrostjo in junaštvom, zato ga je cesar Trajan imenoval za poveljnika legije v Mali Aziji. Bil je poročen in je imel dva sinova. Na njegovo spreobrnjenje, po katerem se je imenoval Evstahij, je vplivalo

⁸⁶⁶ Prim. Reisp, O nekdanji knjižnici knezov Auerspergov, str. 37–47.

⁸⁶⁷ Prim. *Oesterreichischer Volksfreund*, št. 92, 20. april 1867, nepag.

⁸⁶⁸ Prim. Radicsev članek »Hochdeutsche Komödianten in Laibach. Parallelen aus zwei Jahrhunderten«, objavljen v *Laibacher Zeitung*, št. 276, 30. november 1888, str. 2351–2352.

⁸⁶⁹ Volf Engelbert grof Turjaški (Wolf Engelbert Graf von Auersperg; 1610–1673) je 9. julija 1641 kupil gospostvi Kočevje in Poljane. Leta 1649 je postal deželni glavar, naslednje leto pa si je dal sezidati grad ob robu tedanjega mesta Kočevje. Leta 1642 je nadaljeval očetovo gradnjo v Ljubljani (*SBL*, zv. 1, str. 19), aprila 1660 pa je ob očetovi severni polovici »knežjega dvorca« začel zidati še južni del stavbe na prostoru današnje Plečnikove Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani. Gradnjo je zaključil v dveh letih. Blizu knežjega dvorca je bratranec Volfa Engelberta, Janez Andrej grof Turjaški (1615–1664), med letoma 1654 in 1659 združil tri stavbe v Turjaško grofovsko palačo na Gosposki in Križevniški ulici. Danes je tam Mestni muzej na Gosposki ulici št. 15 (Vovk Čepič; Veselko, *Preobrazbe Turjaške palače*). Volf Engelbert je v svojem dvorcu prirejal gledališke in operne predstave. Ob začetku gradnje severnega dela dvorca je dal leta 1660 uprizoriti opero po beneškem zgledu. V dvorcu je dopolnjeval tedaj najbogatejšo plemiško knjižnico v deželi, ki so jo njegovi predniki začeli zbirati na Turjaškem gradu v 14. stoletju.

videnje na lovu. Prikazal se mu je jelen s sijočim križem med rogovi. Vsa družina se je pokristijanila ter kasneje pretrpela mnogo gorja. Legenda pripoveduje, da so izgubili premoženje ter se napotili v Egipt. Ker Evstahij ni mogel plačati vožnje, so njegovo ženo prodali kot sužnjo, sinova sta umrla v puščavi, sam pa je služil pri nekem kmetu. Šele ko so imperij spet ogrožali sovražniki, je dal Trajan poiskati Evstahija, ki se je vrnil v Rim in ponovno dosegel bleščeče zmage. Trajanov naslednik Hadrijan, ga je hotel spoznati, ko je izvedel, da je kristjan. Ker se je Evstahij uprl temu, da bi pred njim daroval rimskim bogovom, so ga zažgali kot mučenca.

V to osnovno zgodbo je avtor vpletel prvine jezuitske baročne drame: veliko število nastopajočih oseb, številni rekviziti in uporaba odrskih efektov (Kristus v oblakih, jelenji rogovi in razpelo med njimi, živalski balet itd.). Sicer pa se igra ni bistveno razlikovala od siceršnjih predstav potujočih skupin, saj je v njej nastopal tudi Placidov služabnik po imenu Pickelhärig, ki je predstavljal komično osebo.⁸⁷⁰ Radics glede na Schönlebnov oz. Dolničarjev zaznamek v *Jahrschriften des Herzogthums Krains* navaja, da so delo v Ljubljani prvič postavili na oder leta 1662.⁸⁷¹

Besedilo krščanske žaloigre *Der Hl. Eusthachius* je Radics prvič objavil v podlistku dunajskega časnika *Oesterreichischer Volksfreund*.⁸⁷² Leta 1867 pa je pri dunajskem tiskarju Ludwigu Mayerju v samozaložbi dal besedilo tudi natisniti.⁸⁷³ Zakaj je Radics tedaj v podnaslov zapisal, da so innsbruški komedijanti delo postavili na oder pred dvesto leti, torej leta 1667 in ne že leta 1662 v Turjaški palači, ni popolnoma jasno, sklepati pa smemo, da Radics ni mislil na leto 1667, temveč je dramo postavil le v časovni okvir, torej v čas pred dvema stoletjema. Ker je bil avtor drame član innsbruške družine, so jo ti komedijanti tudi igrali. Leta 1667 pa jih ni bilo več v Ljubljani, saj so že leta 1663 odšli na Dunaj.⁸⁷⁴

⁸⁷⁰ Prim. Radics, *Die Entwicklung*, str. 21 ss.

⁸⁷¹ Prim. ravno tam, str. 25.

⁸⁷² Radics je v podlistku podal vsebino drame (prim. *Oesterreichischer Volksfreund*, št. 92, 20. april 1867, nepag.; št. 94, 24. april 1867, nepag.; št. 97, 27. april 1867, nepag.; št. 101, 2. maj 1867, nepag.; št. 106, 8. maj 1867, nepag.; št. 111, 13. maj 1867, nepag.).

⁸⁷³ Radics, *Der Hl. Eusthachius*.

⁸⁷⁴ Ludvik, *Nemško gledališče v Ljubljani*, str. 21.

**Schiller auf der deutschen
Bühne in Laibach**

**Aus Anlass des
100. Gedenktages
seines Todes.**

**Von
P. von Radics.**

**Laibach 1905.
Selbstverlag.
Druck von D. Hribar.**

Naslovna stran Radicsevega dela o Schillerju na ljubljanskem odru.

Zadnji obsežnejši sklop v okviru raziskovanja nemškega gledališča pri nas je Radics sklenil s pisanjem o Schillerjevih delih na ljubljanskem odru. Ob stoletnici Schillerjeve smrti je v samozaložbi izdal knjižico s preprostim naslovom *Schiller auf der deutschen Bühne in Laibach*, v obsegu tridesetih strani.⁸⁷⁵ Uvodoma je bralcem obljubil, da bo podal natančen pregled del, ki so se pojavila na ljubljanskih deskah od konca 18. do druge polovice 19. stoletja, to je do leta 1859, ko so praznovali stoletnico Schillerjevega rojstva. Svoj pregled je začel s kratko zgodovino gledališča na Kranjskem, se ustavil pri sezoni 1791/1792, ko je gledališka družina Philippa Berndta iz Celovca uprizorila *Razbojnike* (*Die Räuber*) in *Kovarstvo in ljubezen* oz. v novejšem prevodu *Spletke in ljubezen* (*Kabale und Liebe*) in nadaljeval z uprizoritvami Schillerjevih del. Čeprav Radics v predgovoru pravi, da bo predstavil duh časa in odnos posameznih igralskih družin ter predvsem gledaliških ravnateljv do Schillerja, se njegovo delo izpoje v naštevanje uprizoritev z redkimi komentarji in priloženim slikovnim gradivom, ki ponavadi prikazuje gledališke plakate k posamezni predstavi. Sem in tja omeni odmeve na posamezno predstavo v časopisu *Laibacher Zeitung*, če je le-ta o njej poročal. Njegov pregled je kronološki, lahko bi mu rekli celo statistični, predstavlja pa dobro izhodišče za nadaljnje raziskave o uprizoritvah Schillerja v Ljubljani.

Zanimivejša je njegova kasnejša objava. Kot arhivski navdušenec je odkril monolog device Orleanske izpod peresa belgijskega pesnika in znanstvenika Nikolausa Vernulaeusa (1583–1649) ter ga primerjal s Schillerjevim. Besedilo je najprej objavil v dunajski reviji *Revue des geistigen Lebens*,⁸⁷⁶ kasneje pa ga je dal pri Hribarju v Ljubljani natisniti in založiti.⁸⁷⁷ Pričakovali bi literarno zgodovinsko primerjavo, ki je Radics ne ponudi, objavi le oba monologa in konča tam, kjer bi pravzaprav moral začeti, kot ugotavlja že Filipič.⁸⁷⁸

Poleg tega se je Radics, kot že omenjeno, večkrat posvetil tudi slovenskim temam. V članku o slovenskem gledališču leta 1735, objav-

⁸⁷⁵ Radics, *Schiller auf der deutschen Bühne*.

⁸⁷⁶ Filipič poroča, da je ta izrezek videl v Radicsevi zapuščini (prim. Filipič, *Zgodba o teatrskem arhivskem molju*, str. 287). Danes ga tu ni več.

⁸⁷⁷ Radics, *Der Abschied der Jungfrau von Orleans*.

⁸⁷⁸ Prim. Filipič, *Zgodba o teatrskem arhivskem molju*, str. 287.

ljenem v *Slovanu*,⁸⁷⁹ je nekritično verjel v eksistenco Tomaža Markawitscha, ki je govoril o obstoju slovenskega gledališča v prvi polovici 18. stoletja. France Kidrič je že leta 1926 v članku z naslovom *Dramatične predstave v Ljubljani do leta 1790*⁸⁸⁰ in izčrpni polemični glosi⁸⁸¹ istega leta dokazal, da je Markawitsch izmišljena oseba. Zaradi razumevanja Radicsevega odnosa do slovenstva pa je izrednega pomena, da je v tem prispevku iz leta 1904 izpostavil idejo (poudaril jo je z razmaknjeno pisavo!), da Slovenci potrebujejo narodno gledališče, »za katero je resnično treba predusem izdatnega fonda, domačih igralcev po poklicu (ne diletantov), domačega igralskega naraščaja in domačih iger«.⁸⁸²

Zadnji članek, ki si tu zasluži pozornost, je prispevek o Antonu Tomažu Linhartu v *Ljubljanskem zvonu* leta 1893.⁸⁸³ Pri Linhartu je Radics hvalil in izvrstno komentiral njegovo zgodovinsko delo (*Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven*). Pri oceni njegovega dramskega opusa je bil mnogo bolj skop in je zgolj nizal podatke. Čeprav ni podajal lastnega mnenja, je tu izpostavil pomen dramatike v domačem, slovenskem jeziku. Zapisal je, da je bil Linhart prvi, »ki je dal naši dramatiki v domačem jeziku govoriti svojemu narodu, in ta poskus, ustanoviti slovensko dramatično književnost, uspel mu je takó urlo, da njega igri 'Županova Micka' in 'Matiček se ženi' še sedaj, po sto letih, kàr najbolj zanimljeta slovensko občinstvo«.⁸⁸⁴ Tudi zato je potrebno na Radicsa in njegovo delo pogledati v novi, drugačni luči in mu nikakor ne pripisovati protislovenske nastrojenosti, s čimer so mu nekateri pisci v preteklosti naredili veliko krivico.

⁸⁷⁹ Prim. Radicsev članek z naslovom »Slovensko gledališče leta 1735«, ki je bil objavljen v *Slovanu*, let. III (1904–1905). str. 139–142.

⁸⁸⁰ Prim. Kidrič, *Dramatične predstave v Ljubljani*, str. 108–120.

⁸⁸¹ Prim. Kidrič, *Tomaž Markawitsch*, str. 143–153.

⁸⁸² Prim. *Slovan*, let. III (1904–1905). str. 139–142, tu str. 142.

⁸⁸³ Prim. *Ljubljanski zvon*, let. XIII (1893), str. 27–32 in str. 86–91.

⁸⁸⁴ Ravno tam.

Vom tiefsten Schmerze gebeugt, geben wir Nachricht von dem Hinscheiden unseres innigstgeliebten, unvergeßlichen Gatten, Vaters und Schwiegervaters, des Herrn

kaiserlichen Rates

Peter Paul von Radics

Schriftstellers und krainischen Landeshistoriographen, Offiziers und Ritters hoher Orden

welcher am 24. September l. J. um 11 Uhr vormittags nach langem schweren Leiden, versehen mit den Tröstungen der heil. Religion, in seinem 76. Lebensjahre selig im Herrn entschlafen ist.

Das Leichenbegängnis des teuren Dahingefahrenen findet am Donnerstag den 26. d. M. um 3 Uhr nachmittags vom Trauerhause Erjavcestraße Nr. 4 auf den Friedhof zum Heil. Kreuz statt.

Friede seiner Asche!

LAIBACH, am 25. September 1912.

Hedwig von Radics, geb. Kaltenbrunner

Gattin

Erwin von Radics

k. u. k. Hauptmann
Sohn

Anna von Radics

Schwiegertochter

Mizzi von Radics

Paula von Radics

Töchter

Radicseva osmrtnica, ki jo je dala pri Kleinmayerju natisniti njegova družina (Najberger).

SKLEP

*Bil je Kranjec stare korenine, sicer Nемеc po rodu,
ki ima zasluge tudi za slovenko domačo zgodovino.
Dom in svet, 1912.*

Ko je Radics jeseni 1912 umrl in so ga žalujoči prav na njegov šestinsedemdeseti rojstni dan pospremili na zadnjo pot, so o njegovi smrti poročali številni časniki in časopisi, od ljubljanskega časnika *Laibacher Zeitung*, graškega *Grazer Tagblatt*, dunajskega lista *Fremden-Blatt* do *Slovana*, *Slovenskega naroda*, *Doma in sveta* ter celo revije *Slovenski pravnik*. To govori o tem, kako odmevno je bilo že tedaj njegovo delo. Najobširnejša nekrologa sta objavila ljubljanski⁸⁸⁵ in graški⁸⁸⁶ dnevnik, Radicsa pa so se spomnili tudi dunajski listi. Celo *Neue Freie Presse*, eden najvidnejših časnikov,⁸⁸⁷ je na dan smrti jedmato poročal: »In Laibach ist der Historiograph kaiserlicher Rat Peter v. Radics heute gestorben.«⁸⁸⁸ Anonimni avtor kratke notice v *Slovanu* je hvalil Radicsevo pridnost in zagnanost pri raziskovanju in zapisal, da je z Petrom pl. Radicsem umrl »velemarljivo kranjski zgodovinar« ter da nam »vedno bolj zmanjkuje mož, kakor je bil pokojnik, ki bi se ne bali arhiuskega prahu in starih papirjev.«⁸⁸⁹ Temu je *Slovenski pravnik* dodal, da je bilo polje, na katerem je Radics deloval več kot pol stoletja, domača, kranjska zgodovina in zaključil svoje poročilo z besedami: »Pl. Radics, ki je kot starček dobil naslov cesarskega svetnika, je iskreno ljubil svojo kranjsko domovino in v domači zgodovinski znanosti pri-

---

⁸⁸⁵ *Laibacher Zeitung*, št. 220, 25. september 1912, str. 2103.

⁸⁸⁶ *Grazer Tagblatt*, št. 266, 26. september 1912, str. 3.

⁸⁸⁷ Časnik *Neue Freie Presse* je prvič izšel 1. septembra 1864 in se kmalu po svoji ustanovitvi uveljavil kot eno najbolj branih dunajskih glasil, posebno priljubljeno med liberalnim izobraženim meščanstvom. Svoj sloves si je časnik zagotovil tudi s tem, da je pritegnil ugledne sodelavce, kot sta bila dunajska lokalna feljtonista Daniel Spitzer (1835–1893) in Ferdinand Kümberger (1821–1879) pa tudi pisatelji Arthur Schnitzler (1862–1931), Hugo von Hofmannsthal (1874–1929), Stefan Zweig (1881–1942) in drugi. Še danes izhajajoči dunajski list *Presse* se rad pohvali, da je bil londonski dopisnik *Neue Freie Presse* nekaj časa celo Karl Marx (1818–1883), vendar moramo pri tem dodati, da je šlo le za kratko obdobje ter da je uredništvo večino Marxovih član- kov zavrnilo. O zgodovini časnika prim. Wandruszka, *Geschichte einer Zeitung*.

⁸⁸⁸ *Neue Freie Presse*, št. 17274, 24. september 1912, str. 10.

⁸⁸⁹ *Slovan*, let. X. (1912), str. 352.

dobil si odlično mesto in hvaležen spomin.«⁸⁹⁰ Milan Pajk je Radicsa v *Ljubljanskem zvonu* imenoval »odličen nestor kranjskih zgodovinarjev«, ki je bil sicer po vzgoji Nmec, a je imel Kranjsko in s tem slovensko zemljo rad, ter mu pripada »častno mesto med slovenskimi literati zadnjih desetletij«. ⁸⁹¹

V drugačni luči so Radicsa in njegovo delo videli in razumeli kranjski Nemci. Profesor A. O. Puschnig je leta 1918 v glasilu kočevskih Nemcev *Deutscher Kalender für Krain* hvalil Radicsevo delo, kajti iz njega je razvidno, tako Puschnig, kakšen vpliv sta imela nemška moč in nemški duh na razvoj na Kranjskem:

Peter v. Radics ist dahingegangen – still, wie er gelebt hat. Aber ihm gebührt der Dank aller Heimatsgenossen. Das, was er uns in seiner Lebensarbeit gegeben hat, birgt einen reichen Schatz in sich, und wahrhaft, es öffnet dem Deutschkrainer die Augen über sein Heimatland; nicht nur im körperlichen Sinne: mit der eindringlichen Kenntnis alles dessen, was durch lange Jahrhunderte deutsche Kraft und deutscher Geist in Krain geleistet haben, gewinnt er auch das Bewußtsein, daß er auch in Krain auf deutscher Erde steht. Daher ist darauf zu dringen, daß der Nachlaß Radics' nicht begraben liege, sondern nutzbringend für die Öffentlichkeit gesichtet werde; ferner, daß vergriffene Einzelwerke neu aufgelegt, ungedruckte aus dem Nachlasse gehoben und in handlicher Form veröffentlicht würden.⁸⁹²

Konzervativna politična publicistika z začetka 20. stoletja – tako slovenska kakor nemška – Radicsa označuje kot »Kranjca stare korenine in smeri«, ⁸⁹³ kot »gorečega patriota, ki je bil od malih nog vedno udan

⁸⁹⁰ *Slovenski pravnik*, št. 11–12, 15. november 1912, str. 344.

⁸⁹¹ *Ljubljanski zvon*, let. XXXII (1912), št. 9, str. 567–568.

⁸⁹² *Deutscher Kalender für Krain*, let. XXX (1918), str. 105–107, tu str. 107. Odlomek se v prevodu glasi: »Peter pl. Radics je umrl – tiho, kot je živel. A njemu se moramo zahvaliti vsi domoljubi. To, kar nam je zapustil s svojim življenjskim delom, v sebi skriva zaklad, in po pravici povedano, kranjskim Nemcem odpira oči o njihovi domači deželi; ne le v konkretnem pomenu: potem, ko se človek natančno seznanj z vsem, kar sta v dolgih stoletjih na Kranjskem ustvarila nemška zagnanost in nemški duh, se zave, da tudi na Kranjskem stoji na nemški zemlji. Zato je treba stremeti k temu, da Radicseva zapuščina ne bo pozabljena obležala, temveč da se jo bo v javno korist uredilo; poleg tega pa tudi, da se Radicseva razprodana dela ponatisne, nenatisnjena, ki so še v zapuščini, pa v praktični obliki izda.« Puschnigove želje o ponatisih Radicsevih del se niso uresničile. Leta 1992 je v Slovenskem prevodu izšla le študija *Marija Terezija in Slovenci*, popis Radicseve ljubljanske zapuščine pa prinaša pričujoče delo.

⁸⁹³ *Slovenec*, št. 22, 25. september 1912, str. 4.

domovini in cesarski hiši«. ⁸⁹⁴ Fran Šuklje, ki je pripadal prvi generaciji šolanih slovenskih zgodovinarjev in velja poleg že omenjenih Janeza Jesenka in Frana Levstika za še enega hudega Radicsevega kritika, Radicsu ni očital oportunitizma, čeprav je ta zanj morda še najbolj značilen, zameril pa mu je klečeplazenje in dobrikanje Auerspergom, poleg tega pa je dvomil tudi v Radicsevo strokovnost. Pravi, da je »*laskal knežji rodbini Auerspergov, kateri je urejal knjižnico in arhiv*« in dodal, da je Radics sicer mnogo »*brskal po domači povestnici, tupatam je staknil kako zdravo zrno, vobče pa odbija njegova pisava z nelepo servilnostjo*«. Šuklje mu v svojih Spominih očita še, da »*ni bil veščak v splošni zgodovini, [zato] tudi njegove lokalno-zgodovinske študije malo uredijo*«. ⁸⁹⁵ Res je, da je bil Radics včasih preveč površen, da je navajal napačne podatke, se motil v letnicah in se včasih ni do potankosti poglobil v svoje pisanje, a do njega vseeno ne smemo biti tako strogi kot Šuklje, za katerega se zdi, da ga je motila predvsem številčnost Radicsevih objav. Malokdo se je tedaj lahko pohvalil z bibliografijo, kot jo je imel Radics. Zagotovo ne smemo prevelike vrednosti pripisovati številnim časopisnim člankom, razen če je šlo za podlistke v nadaljevanjih (npr. o Valvasorju), ne moremo pa mu odreči pomena njegovih raziskav o Turjaških, o nemškem gledališču, o lovu na Kranjskem in drugih. V tem smislu se je Radics izkazal kot kranjski polihistor, ki je s svojo znanstveno monografijo o Valvasorju postavil spomenik svojemu velikemu predhodniku.

Dramaturg Lojze Filipič je leta 1952 v *Novem svetu* zapisal, da je Radicsu v »*zgodovini slovenskega nacionalnega uprašanja pripadla močno reakcionarna in v bistvu protinarodna vloga*«, ⁸⁹⁶ kar dokazuje s tem, da je Radics skupaj s Hitzingerjem utemeljeval t. i. Mariborski program iz leta 1865, ⁸⁹⁷ ki je bil zasnovan na naravnem in ne na historičnem pravu ter je predvideval obnovo notranje-avstrijskih dežel (Kranjske, Štajerske, Koroške in Avstrijsko-Ilirskega primorja). Ideje, ki je izzvenela kot nepomembna epizoda v slovenski zgodovini, pa nista zagovarjala le Radics in Hitzinger, temveč se je zanjo zagrel tudi konzervativni slovenski krog, pa mu zaradi tega nihče ne očita protinarodnega delovanja.

⁸⁹⁴ Prim. *Laibacher Zeitung*, št. 219, 25. september 1912, str. 2050.

⁸⁹⁵ Šuklje, *Sodobniki*, str. 31.

⁸⁹⁶ Filipič, *Zgodba o teatrskem arhivskem molju*, str. 282.

⁸⁹⁷ V odprtem pismu *Slovenskemu narodu* celo trdi, da je on teoretični utemeljitelj programa (prim. *Slovenski narod*, št. 53, 7. maj 1870, nepag.).

Staroslovenci z Bleiweisom na čelu so se zavzemali za zmernejšo držo, pripravljeno na kompromise. V nasprotju s starslovenci je mladoslovenski tabor terjal »prebujo« slovenskega naroda. Toda načelno sta bili prav obe strani trdno zasidrani v federalistično-konzervativnih vodah. Pri tem je šlo bolj za politično kot za narodno vprašanje oziroma, kot pravi angleški zgodovinar in sociolog Eric Hobsbawm, ne moremo zanikati, da so bili nekateri glede na materni jezik ali jezik, ki so ga govorili, Poljaki ali Slovenci, da pa so se nekateri iz kakršnih koli razlogov že v političnem smislu raje opredelili za Nemce ali Avstrijce.⁸⁹⁸ Radics se je imel za Kranjca.

Slovenci so Radicsu zamerili, da se v ljudskih štetjih 1900 in 1910 ni izrekel za slovenski občevalni jezik. Medtem ko je njegova soproga že leta 1890 navedla kot občevalni jezik le nemščino, kar je bilo za Dunajčanko po rodu normalno, je Radics še leta 1900 vztrajal pri nemščini in slovenščini, deset let kasneje pa je pod rubriko občevalni jezik zabeležil le še nemščino. Po drugi strani je ravno Peter pl. Radics v 19. stoletju s svojimi objavami veliko naredil za prepoznavnost slovenske kulture ne le v Avstriji, temveč tudi zunaj njenih meja. Bil je med tistimi, ki so se zavedali pomena ustanovitve Narodne galerije in se je že konec 19. stoletja skupaj z županom Ivanom Hribarjem zavzemal za odprtje doma oziroma »akropole« slovenske umetnosti, kot so jo imenovali ob ustanovitvi. Čeprav Radics ni dočakal ustanovitve društva Narodne galerije leta 1918, so se njegove ideje uresničile šestnajst let po njegovi smrti. V ljubljanskem Narodnem domu, stavbi, ki jo je zgradil praški arhitekt František Škabroust med leti 1893 in 1896, so leta 1928 končno odprli prostore Narodne galerije.⁸⁹⁹ V začetku 20. stoletja je bil Radics tudi tajnik odbora za postavitve Vegovega spomenika v Ljubljani.⁹⁰⁰ Tudi tega niso postavili za časa njegovega življenja. Vega je moral čakati še dobrih sto let, preden so mu v Ljubljani leta 2004 ob dvestoletnici rojstva na Levstikovem trgu odkrili spominsko ploščo, delo Janeza Pirmata.

Morda se je o Radicsu še najbolje izrazil dr. Ulrich Kaltenbrunner, njegov daljni sorodnik po ženini strani, ki je zapisal, da je Radics ustvarjal vse do konca svojega življenja in da sta bila pisanje in kultura

⁸⁹⁸ Hobsbawm, *Nationen und Nationalismus*, str. 73–74.

⁸⁹⁹ Stele, *Narodna galerija*.

⁹⁰⁰ AS 984, fascikel 13, mapa LII (dokumenti odbora za postavitve Vegovega spomenika).

njegovo poslanstvo. Ugotavlja, da iz Radicsevih besedil ne govori estet ali pesniška duša, temveč raziskovalec in zgodovinar, ki je svoje delo posvetil domovini Kranjski.⁹⁰¹ Temu moramo dodati, da je Radics svoje poslanstvo videl v kulturnozgodovinskem delu. Pomen njegovih skic, člankov, študij in daljših knjižnih objav je v tem, da je obelodanil zanimivosti in arhivske podatke, ki bi sicer utonili v pozabo. Radicsevimi očem ni ostala skrita skoraj nobena knjižnica in skoraj noben arhiv na Kranjskem. Znal je zbrati podatke in jih kronološko ter zanimivo predstaviti. Včasih pri Radicsu pogrešamo le malo več sistematičnosti in kritičnih opomb. Slednjih je več v njegovih zgodovinskih besedilih in dosti manj v literarnih študijah. Tako Radics na primer svojo monografijo o Anastaziju Grünu označi za »literarno-biografsko študijo«, a se ob branju izkaže, da gre zgolj za nizanje podatkov o pesniku, ki so informativnega značaja. Kljub temu so Radicseva dela pomemben prispevek k slovenski kulturni zgodovini in pogosto vir številnih podatkov za nadaljnje raziskave tudi še danes.

Radics se je s svojim delom zapisal v zavest slovenskih raziskovalcev. Germanisti ne morejo prezreti njegovega dela *Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach*, zgodovinarji se nanj sklicujejo kot na vir za študije o preteklosti Ljubljane ali za kulturnozgodovinske in biografske študije, na primer razprave o Valvasorju. Čeprav so nekateri izsledki njegovih raziskav danes preseženi, je Radicsevo pionirsko delo je še vedno aktualno. Njegovih del, tako monografij kot tudi člankov, ki se dotikajo slovenske krajevne, gospodarske, socialne, kulturne, literarne in gledališke zgodovine, ter njegovih razprav dandanes ne morejo spregledati niti raziskovalci nehumanističnih znanosti. Obravnaval je namreč tudi vprašanja lova, ribolova, gozdarstva in poljedelstva.

»Es ist das kleinste Vaterland der größten Liebe nicht zu klein; // Je enger es Dich umschließt, je näher wird's dem Herzen sein.« Ta uvodo-

⁹⁰¹ Kaltenbrunner, *Die Geschichte der Kaltenbrunner*, str. 228–229. V originalu pravi: »Es war nicht seine Art, den geheimen Wegen des Genius nachzugehen, wohl aber die Entwicklung einer Kunstgattung aus den örtlichen und zeitlichen Verhältnissen herauszuklären, Dichterpersönlichkeiten in ihren Lebensbeziehungen zu betrachten, dichterische Motive auf ihre Quellen zurückzuverfolgen – und das alles in einfach zusammenstellender Weise vorzubringen. Daß diese Studien in letzter Hinsicht dem Zwecke dienen, Österreich und das Heimatland Krain im großen Kulturzusammenhang mit dem deutschen Volke zu zeigen, macht diese Schriften besonders wertvoll und ist zugleich ein Zeugnis von der einheitlichen Persönlichkeit Radics', dessen ganzes Wirken von der Heimatliebe beherrscht war.«

ma citiran verz nemškega pesnika Johanna Ludwiga Wilhelma Müllerja, ki ga je petindvajsetletni Radics izbral za moto svojega prvenca, knjige o Postojni in njenem podzemlju, ne sodi k visoki literaturi, vendar pa je emotiven in ga smemo razumeti kot moto Radicsevega življenja in snovanja. Že kot mladenič je v sebi je nosil željo, raziskati preteklost Kranjske in prihodnjim rodovom zapustiti delo, ki bo predstavilo Kranjsko. Ko mu je bilo 74. let se mu je želja, ki ji je sledil vse življenje, izpolnila. Izšlo je njegovo življenjsko delo o Valvasorju.

Sklenemo lahko, da sodi leta 1836 v Postojni rojeni Peter Pavel pl. Radics, po očetu plemiškega rodu, med najbolj plodne ustvarjalce na Slovenskem. Njegova bibliografija obsega preko petsto različnih naslovov. Kot publicist, urednik, germanist in zgodovinar se je, čeprav po materi in očetu ni bil kranjskega porekla, posvečal temam s področij slovenske kulture, literature, gledališke umetnosti pa tudi različnim socialnim in znanstvenim temam. V življenju je bil razpet med Dunaj in Ljubljano, dve glavni mesti tedanjega časa: Dunajem kot prestolnico monarhije in Ljubljano kot glavnim mestom Kranjske. Številna poznanstva in uredniške izkušnje, ki si jih je nabral na Dunaju, so mu koristila v Ljubljani predvsem po letu 1884, saj je odtlej deloval kot samostojni publicist. Drugo polovico življenja, dobrih 36 let, je Radics preživel na rodnem Kranjskem. Imel je precej vplivnih prijateljev na visokih položajih, med njimi družino Auersperg, Janeza Bleiweisa, Etbina Henrika Costo in Frana Levca, v ožji krog njegovih mecenov in zaupnikov pa so sodili tudi člani vladarske hiše. O njegovih dobrih odnosih s kronanimi glavami, predstavniki modre krvi ter zvestobi cesarski hiši govori dejstvo, da so ob vsakem uspehu na njegov naslov prihajale čestitke, zahvale in dobre želje, ki so mu jih izrekli.

Radics je bil navezan na rodno Kranjsko in je bil njen zgodovinski spomin. Njegov vzornik je bil Valvasor. Z njim ima Radics nekaj podobnosti: Valvasorjeva starša sta bila iz severne Italije, iz Bergama, Valvasor je bil rojen v Ljubljani. Tudi Radicseva starša nista bila Kranjca, mati je prihajala iz Spodnje Avstrije, oče je bil rojen na Madžarskem. Tako Valvasor kot Radics sta bila po kraju rojstva Kranjca, a pisala sta nemško, saj je bil to jezik, v katerem sta se lahko izražala avtentično. Radics je tako kot Valvasor vse življenje posvetil raziskovanju in pisanju, bil je garač, ki je ustvarjal vse do smrti.

Radicevo delo je izrednega pomena za raziskovanje slovenske preteklosti. Na številnih področjih je postavil smernice nadaljnjemu znan-

stvenemu raziskovanju. Za Avgustom Dimitzem je bil prvi, ki je pisal o zgodovini lova na Kranjskem, sistematično se je lotil zbiranja gradiva o gledališki zgodovini ter s svojimi študijami ohranil marsikateri spomin na preteklost Ljubljane in številnih inštitucij na Kranjskem. Skupaj z ženo Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner sta se zavzemala za boljši položaj revnejšega sloja prebivalstva in z ustanovitvijo ljudske kuhinje v Ljubljani dokazala, da sta človeka širokega duha z občutkom za socialne stiske. Na njenem domu v Ljubljani je Radicseva odprla izposojevalno knjižnico, kar je bil za tedanje razmere zelo napreden in velik korak. Čeprav sta bila Radicseva po poreklu nemškega rodu, sta v Ljubljani delovala kot Kranjca ter veliko sta naredila za dobrobit ljubljanskega prebivalstva. Poleg tega sta uspela združiti svojo poklicno pot z družinskim življenjem in sta svojim trem otrokom omogočila šolanje, sinu tudi študij na vojaški akademiji.

Radicseva življenjska in ustvarjalna pot je del slovenske preteklosti in ustvarjalnosti. Radics je živel v razgibanem času 19. stoletja. Rodil se je leta 1836 in umrl 1912, ko je v balkanskem kotlu že vrelo in sta Avstro-Ogrska in Nemčija le še čakali na primeren trenutek za začetek vojne. Tega Radics sicer ni več doživel, bil pa je pričrta zgodovinskim in političnim spremembam, ki jih je prineslo »dolgo stoletje«. V revolucionarnem letu 1848 je bil kot dvanajstleten deček še premlad, da bi razumel zahteve narodov monarhije in predvsem pomen programa »Zedinjena Slovenija«, vendar se je kasneje s to tematiko ukvarjal in Slovence pozival, naj cenijo svoj jezik, preteklost in kulturo. Stoletje, v katerem je živel, so v evropskem okviru zaznamovale vojne. Konec petdesetih let se je Avstrija zapletla v vojno proti Franciji in Sardiniji ter morala po porazu odstopiti Lombardijo, leta 1864 je prišlo do nemško-danske vojne, 1866 do nemške vojne. Radics se je zavedal pomembnosti zgodovinskega trenutka in se ni zadovoljil le z vlogo opazovalca. Aktivno se je vključil v dogajanje, se udeležil bojev v Italiji in postal vojni poročevalec. Obenem je bilo 19. stoletje čas vedno hitrejšega gospodarskega razvoja. Radicsa je navdušila gradnja železnic, ki je v kraje na Kranjskem prinesla nov gospodarski utrip ter skrajšala razdalje. Da je odvzela kruh prevoznikom in tovornikom, je v svojih člankih obžaloval. Zavedal pa se je tudi pomena razvoja poštnih povezav, telegrama in telefona ter je to pozdravil v svojih prispevkih, kar vse kaže na njegov odprt, napreden duh in sprejemanje tehničnega razvoja ter modernizacije.

V političnem smislu je bilo 19. stoletje na Kranjskem tudi stoletje razlik med nemštvom in slovenstvom. V Ljubljani je sredi 19. stoletja živel približno 60 odstotkov slovenskega in 40 odstotkov nemškega prebivalstva, to je okoli 5000 prebivalcev, ki so se izrekli za Nemce. Številka je ostala do leta 1910 skorajda nespremenjena, le da je v odstotkih to pomenilo le še 14,7 odstotkov Nemcev.⁹⁰² Ljubljana je imela do leta 1868 slovensko, zatem do leta 1882 nemško, nato pa znova slovensko večino. Slovenski politični tabor ni imel enotnega nastopa. Jeran je v *Zgodnji Danici* prisegal na vero, Bleiweis se je v *Novicah* poskušal izogniti kakršnim koli verskim geslom ter je zagovarjal umirjeno politiko, nagnjeno h kompromisom. Slovenska inteligenca pa je svobodomiselne nazore raje širila v medsebojnih pogovorih kot javno. Kranjski Nemci so v svojih glasilih kot *Laibacher Tagblatt* (1868–1880) in *Laibacher Wochenblatt* (1880–1893) zastopali skrajne liberalna načela. Zahtevali so osebno, politično in versko svobodo, demokratizacijo življenja, omejitev moči cerkve, zavzemali so se za modernizacijo in napredek gospodarstva ter podpirali individualno podjetniško iniciativo. V danem zgodovinskem trenutku je jasno, da se je Radics identificiral z liberalnimi zahtevami in podpiral napredek in modernizacijo. To tematiko je tako kot slovensko kulturno zgodovino in druge za Slovence pomembne teme vedno znova obravnaval v svojih delih.

Radics je v svojem življenju delal v številnih poklicih, v prvi vrsti pa je bil pedagog. Ne le kot mlad učitelj v Ljubljani, temveč tudi kot novinar, dopisnik, vojni poročevalec, urednik, samostojni publicist, zgodovinar in kulturni zgodovinar je informiral in poučeval. Zaradi širokega spektra njegovega delovanja smemo Radicsa označiti za polihistorja, ki si v slovenski kulturni zgodovini nedvomno zasluži posebno mesto in spoštovanje.

---

⁹⁰² Brix, Die zahlenmäßige Präsenz des Deutschtums, str. 43–62.

Družina Radics leta 1903, spredaj oba zakonca, zadaj otroci:
Paula, Erwin in Maria (Najberger).

Peter pl. Radics s hčerko Paulo okoli leta 1900 (Najberger).

ZUSAMMENFASSUNG

Das historische Gedächtnis des Landes Krain – Peter Paul von Radics, dessen Leben und Schaffen.

Die vorliegende Abhandlung über das Leben und Schaffen des Krainer Polyhistor Peter Paul von Radics (1836–1912) ist ein Fallbeispiel: Durch das Erforschen des Lebens und des Schaffens eines einzelnen Autors werden allgemein wichtige Züge eines aufgeklärten Intellektuellen des 19. Jahrhunderts deutlich, der seine öffentliche Bestimmung ausdrücklich darin gesehen hat, mehrere Kulturen miteinander zu verbinden, insbesondere die slowenische und die deutsche.

Einleitend wird die Thematik dargestellt sowie die Problemstellung und die Quellenlage erläutert. Peter Paul von Radics, ein in vielen Fächern bewandeter Gelehrter, war bereits zeit seines Lebens wegen seiner zahlreichen Studien zur Krainer Kultur-, Literatur-, Theater-, Sozial- wie auch Jagdgeschichte, Archiv-, Landes- und Erdkunde als *der* Krainer Historiograph bekannt. Trotzdem schenkten ihm die lexikalischen Werke des 19. und angehenden 20. Jahrhunderts keine große Aufmerksamkeit. So hielt es sogar sein Bekannter, der illustre Laibacher Bibliograph Constant von Wurzbach (1818–1893), nicht für notwendig, Radics in seinem monumentalen Lebenswerk, dem 60 Bände umfassenden *Bibliographische[n] Lexikon des Kaisertums Österreich* zu erwähnen, gewscheige denn, ihm einen ganzen Lexikonartikel zu widmen. Im Jahre 1891 wird Radics in der zweiten Ausgabe des in Leipzig erschienenen Werkes *Das literarische Deutschland* lapidar erwähnt (S. 1074), genauso wurden auch im *Deutsch-österreichische[n] Künstler- und Schriftsteller-Lexikon*, das im Jahre 1906 in Wien herausgegeben wurde, nur knapp die wichtigsten bio- und bibliographischen Daten zu seiner Person zusammengestellt und veröffentlicht (S. 221–222). Erst in dem 1937 erschienenen vierten Teil der *Deutsch-österreichische[n] Literaturgeschichte* wird Radics als einer der wichtigsten deutschen Autoren in Krain behandelt (S. 1258 ff). Das überrascht jedoch nicht, weil die Autoren dieses längeren Beitrages über sein Leben und Wirken die Witwe Radics, Hedwig von Radics-Kaltenbrunner, und der deutsch-orientierte Grazer Professor A. O. Puschnig, ein guter Freund der Familie Radics, waren. Neben Peter Paul von Radics wurden hier auch noch andere Autoren der damaligen Zeit wie der Vormärzdichter Ana-

stasius Grün (1806–1876), Eduard Samhaber (1846–1927), Franz Goltsch (1865–1921), Friedrich Freiherr von Gagern (1882–1947) und weitere in Krain lebende, auf Deutsch schreibende Autoren besprochen.

In den gegenwärtigen slowenischen und österreichischen Lexika wird Peter Paul von Radics zwar erwähnt, doch sind die Angaben zu seinem Leben und Schaffen oft ungenau, inkorrekt und mangelhaft. Der ausführlichste Artikel wurde 1960 von Silvo Kranjec verfasst und im *Slovenischen Biografischen Lexikon* veröffentlicht. Abgesehen von den handschriftlichen Aufzeichnungen von Vladislav Fabjančič im Historischen Archiv der Stadt Ljubljana (ZAL) stellt der Lexikonartikel von Kranjec, worin sich der Autor entsprechend kurz fasst und auf das Wesentliche beschränkt, bis dato die eingehendste Bio- und Bibliographie von Peter Paul von Radics dar. Außerdem wurde in der 1996 erschienenen Monographie aus der Feder der slowenischen Historikerin Olga Janša-Zorn (1938–2008) die Tätigkeit von Peter Paul von Radics innerhalb des Historischen Vereines für Krain besprochen und 2005 darüber hinaus in der umfassenden Recherche von Tanja Žigon über die deutschsprachige Zeitung *Triglav* seine redaktionelle Arbeit in den Sechzigerjahren des 19. Jahrhunderts in Ljubljana erläutert.

Im ersten zentralen Kapitel widmet sich die Autorin dem biographischen Werdegang von Peter Paul von Radics. Sein Lebensweg wurde anhand der Archivquellen rekonstruiert. Der umfangreichste Teil des Nachlasses samt einer sog. *Theatermappe*, worin die von Radics gesammelten Materialien zur Geschichte des deutschen Theaters in Krain und besonders in Ljubljana enthalten sind, ist im Slowenischen Nationalmuseum in Ljubljana aufbewahrt. Die zweite wertvolle, ebenfalls bis dato noch nie herangezogene Quelle stellt das Privatarchiv der Familie Radics in Zagreb dar. Der ersterwähnte, aus acht abgeschlossenen Einheiten (fünfzehn Schachteln) zusammengesetzte Nachlass musste vor Beginn der Forschungsarbeit gesichtet, systematisch geordnet und katalogisiert werden, um damit einen ernsthaften wissenschaftlichen Zugang zu ermöglichen (eine Auflistung des Nachlassinventars wird im Anhang zum ersten Mal veröffentlicht). Die Dokumente aus dem privaten Nachlass der Familie in Zagreb wurden gesichtet, jedoch nicht inventarisiert. Außerdem werden diverse Dokumente über Peter Paul von Radics auch in Archiven in Enns in Oberösterreich, in Wien, Weimar und Nürnberg verwaltet.

Peter Paul von Radics wurde am 26. September 1836 in Postojna (Adelsberg) in Krain geboren. Am nächsten Tag wurde er in der Kirche des Hl. Stephan auf den Namen Peter Marty. Joseph Johann N. getauft. Obwohl Radics seine Texte überwiegend als Peter unterschrieb und wenn auch sein zweiter Name, Paul, nicht einmal in der Geburtsurkunde erwähnt wird und zum ersten Mal auf dem Probeabzug eines für den *Wiener Almanach* geschriebenen, im Nachlass in Ljubljana aufbewahrten Artikels erscheint, bleibt die Tatsache, dass sich Radics, wengleich selten, auch dessen bediente; dementsprechend ließ seine Familie anlässlich seines Todes im Jahre 1912 in der Traueranzeige seinen Namen Peter Paul von Radics abdrucken. Im Weiteren wird allerdings die gängigste Variante benützt: Peter von Radics.

Zum ersten Mal werden in diesen Ausführungen die urkundlichen Belege für Radics' adlige Abstammung dargelegt. Aus dem im Privatnachlass der Familie Radics gefundenen Adelsbrief, der bisher als verschollen galt, geht eindeutig hervor, dass ein gewisser Franz Ludwig Raditsch, »*der Rechten Doctor und Statt Syndicus zu Laibach in Unserm Herzogthum Crain, wie auch Unser geschwornen Wechsel-Gerichts Notarius*«, am 24. Juni 1733 von Kaiser Karl VI. geadelt wurde.

Peter von Radics entstammte einer Mischehe. Sein Vater Peter von Radits (1779–1854) – dessen Familienname wurde damals noch mit »t« geschrieben – war aus Ungarn gebürtig, Sohn eines österreichischen Edelmannes, seine Mutter stammte aus Niederösterreich. Seinem Geburtsort nach war Radics also ein Krainer, seiner Abstammung nach jedoch ein Deutscher. Die ersten Schuljahre verbrachte er in seiner Geburtsstadt, danach besuchte er das Gymnasium in Ljubljana. Die letzten Gymnasialklassen absolvierte er in Graz, wo er 1854 sein Abitur machte. Er studierte in Graz und in Wien, und zwar nicht nur Geographie und Geschichte, wie bisher bekannt, sondern auch die deutsche Sprache und Literatur. Allerdings beendete er wegen einer Lungenkrankheit das begonnene Studium nicht und konnte damit auch kein staatlich geprüfter Lehrer werden. Es ist anzunehmen, dass dem damals dreiundzwanzigjährigen Studenten die Bedeutung dieser Prüfung noch nicht bewusst war. Weil er den Prüfungstermin mehrmals verschoben hat und schließlich bei der Prüfung nicht erschienen ist, hat er sich die Ungunst seines einflussreichen Landsmannes, des damaligen Vorsitzenden der Prüfungskommission, Fran Miklošič (1813–1891), zugezogen. Dessen starken Einfluss bekam Peter von Radics erst später, in den

Siebzigerjahren des 19. Jahrhunderts, zu spüren, als Miklošič durch seine Intervention erreichte, dass Radics keine Bibliothekarsstelle in Ljubljana bekam.

Als im Jahre 1854 Radics' Vater verstarb, geriet seine Mutter in finanzielle Not und konnte das Studium ihres Sohnes nicht mehr finanzieren. Peter von Radics reichte zunächst ein Gesuch um ein Stipendium an das hohe Kultus- und Unterrichtsministerium in Wien ein. Diesem wurde entsprochen, jedoch war die bewilligte Summe zu niedrig, als dass er sein Studium und alle zusätzlichen Nebenkosten hätte bezahlen können. Darüber hinaus hatte er nicht nur seinen eigenen Lebensunterhalt zu bestreiten, sondern musste auch für seine betagte Mutter Sorge tragen. In dieser schwierigen Lage, sah er sich genötigt, eine Arbeit zu suchen.

Nachdem ihn sein guter Freund, der spätere Bürgermeister von Ljubljana, Ethbin Heinrich Costa (1832–1875), dem Direktor des Ljubljauer Gymnasiums Johann Nečásek empfohlen hatte, kam Radics im Herbst 1858 als Aushilfslehrer für Geographie und Geschichte nach Ljubljana. Mit ziemlicher Sicherheit ist zu behaupten, dass Radics aufgrund dieser schulischen Erfahrung den Entschluss fasste, später nicht den pädagogischen Weg einzuschlagen.

Ende der Fünfzigerjahre des 19. Jahrhunderts widmete sich Radics nicht nur seinen Pflichten als Lehrer, sondern entdeckte auch seine Vorliebe für das Schreiben und Forschen. Bereits 1861 ist in Triest sein erstes Werk erschienen, eine topographisch-historische Schilderung von Postojna und der Adelsberger Grotte wie auch aller in der Umgebung befindlichen Sehenswürdigkeiten. Das Interesse des Publikums wie auch sein brennendes Interesse für Geschichtsforschung bestärkten den damals 25-jährigen Radics in seiner Ansicht, seine Aufgabe bestehe darin, alles festzuhalten, was mit der Geschichte seines Vaterlandes Krain zusammenhänge.

Im Jahr 1862 ließ sich Peter von Radics in Wien nieder und bemühte sich seinen »Platz unter der Wiener Sonne« zu finden. Doch was ihn erwartete, war eine Enttäuschung: Weder im dortigen Staatsarchiv noch an der Hofbibliothek konnte er eine Stelle finden. In der prekären Situation half ihm sein Freund und Mäzen Anton Alexander Graf von Auersperg (Ps. Anastasius Grün [1806–1876]). Er wusste Radics' Arbeit zu schätzen und unterstützte ihn stets sowohl mit guten Ratschlägen als auch mit finanziellen Mitteln. Etliche Briefe zeugen davon, dass Peter

von Radics auch noch in den Siebzigerjahren des 19. Jahrhunderts nicht zögerte, sich mit Bitten um finanziellen Beistand an Anastasius Grün zu wenden, auf dessen Hilfe er sich verlassen konnte.

Im Jahre 1864 zog Radics nach Zagreb um, wo er für eine kurze Zeit, von April bis Ende Juli 1864, die *Agramer Zeitung* redigierte. Ende des Jahres 1864 kam er wieder nach Ljubljana und übernahm bis Frühling 1866 die Redaktion der *Zeitschrift für vaterländische Interessen – Triglav*. Als im Jahre 1866 der Krieg zwischen Italien, Preußen und der Donaumonarchie ausbrach, traf Radics die Entscheidung, als Kriegsberichterstatter auf italienische Kriegsschauplätze zu ziehen, weil ihm die Wichtigkeit der historischen Situation durchaus bewusst war. Außerdem hatte er sich mit seiner redaktionellen Tätigkeit und seinen Veröffentlichungen bis zu diesem Zeitpunkt bereits einen Namen gemacht. Er wurde zum offiziellen Berichterstatter für die katholisch orientierte *Wiener Zeitung Oesterreichischer Volksfreund*, die von 1848 bis zu ihrem Einstellen im Jahre 1877 unter dem Protektorat und Mäzenatentum des wirkungsreichen Wiener Fürstenbischofs und Kardinals Josef Othmar Rauscher (1797–1875) herausgegeben wurde. Radics begleitete als Kriegskorrespondent die berühmte Schlacht bei Custoza und bekam für seine Berichterstattung die allerhöchste kaiserliche Auszeichnung.

Im Spätsommer 1866 ging er aus Italien nach Wien zurück, wo seine damals siebzigjährige Mutter lebte. Hier lernte er auch seine zukünftige Gattin, Hedwig Kaltenbrunner (1845–1919), Tochter des oberösterreichischen Mundartdichters Karl Adam Kaltenbrunner (1804–1867), kennen. Die Heirat fand drei Jahre später, im September 1869, als Radics dreiunddreißig war, statt. Ab den Siebzigerjahren des 19. Jahrhunderts spielte Hedwig an Radics' Seite eine wichtige Rolle nicht nur als Gattin, sondern hauptsächlich als seine Mitarbeiterin und gesellschaftlich engagierte Frau.

Wie aus den Archivquellen hervorgeht, entstammte Hedwig Kaltenbrunner einer alten Eisengewerker- und Sensenschmiedfamilie im Krems- und Ennstal in Oberösterreich. Ihr Vater war Beamter und ab 1859 Vizedirektor der Wiener k. u. k. Hof- und Staatsdruckerei, daneben aber auch Erzähler und Mundartdichter. Er ging 1844 eine zweite Ehe mit Theresia Schleifer (1819–1878) ein, der Tochter des Schriftstellers Mathias Leopold Schleifer (1771–1842), der mit Anastasius Grün befreundet war. Hedwig Kaltenbrunner kam am 11. Dezember 1845 in Wien als älteste Tochter des in zweiter Ehe verheirateten

Kaltenbrunner zur Welt. Sie war ein kränkliches Kind und litt auch in ihren reiferen Jahren häufig unter Kopfschmerzen. Zu Hause genoss sie eine gründliche und für jene Zeit überdurchschnittliche Erziehung. Sie spielte Klavier und zeichnete leidenschaftlich gern. Als zehnjähriges Mädchen schickten ihre Eltern sie nach Krems, wo sie die Klosterschule besuchte und sich weiterbildete. Durch ihre Heirat mit Peter von Radics bekam sie Zutritt zu publizistischen und literarischen Kreisen.

Nach der Heirat standen den Eheleuten Radics schwere Zeiten bevor. Der Umzug in die neue, größere Wohnung in der Naglergasse im Stadtzentrum Wiens kostete nicht nur Zeit, sondern auch Geld. Teilweise wurde die Wohnung mit den Möbeln von Hedwig Kaltenbrunner eingerichtet, mit ihrer Aussteuer wurden auch alle Transportkosten gedeckt. Allerdings reichte die bescheidene Summe kaum aus, um sich ein unbeschwertes Leben zu leisten. Mitunter fühlte sich die verheiratete Hedwig Kaltenbrunner, wie aus diversen Briefen hervorgeht, auch noch ihrer verwitweten Mutter verpflichtet und überwies ihr monatlich einen Teil der Rente, die ihr nach dem Ableben ihres Vaters ausbezahlt wurde. Dazu kam noch die Sorge für die in die Jahre gekommene Mutter von Peter von Radics und die Geburt des ersten Sohnes Erwin im Januar 1873.

Die ungünstige finanzielle Lage zwang Peter von Radics, sich mit Bienenfleiß der publizistischen Tätigkeit zu widmen, um mit Honoraren den Lebensunterhalt der Familie zu sichern. Die Geldnot hinderte ihn auch daran, sich eingehender der Forschungsarbeit zu widmen, was zur Folge hatte, dass in den Jahren 1867 bis 1870 überhaupt kein Werk aus seiner Feder in Buchform erschienen ist; er war nur als Publizist und Redakteur tätig. In den Siebzigerjahren des 19. Jahrhunderts redigierte er in Wien das *Wiener Salonblatt* und *Die Regentenhalle*, schrieb für weitere Wiener Blätter und versuchte, seine Artikel auch außerhalb der Donaumonarchie zu platzieren. Als im Jahre 1876 Gerüchte aufkamen, dass der *Österreichische Volksfreund* sein Erscheinen einstellen würde, was kurz danach auch erfolgte, sah sich die Familie Radics genötigt, Wien zu verlassen.

Im Jahre 1876 zogen die Radics' aufgrund der dort zu erwartenden besseren Verdienstmöglichkeiten und auch wegen Hedwigs angegriffener Gesundheit ins klimatisch mildere Ljubljana um. In den ersten Jahren in der Krainer Hauptstadt wechselte die Familie des Öfteren den Wohnsitz und mietete spätestens 1890 eine Wohnung in der damaligen

Ballhausgasse 2, der heutigen Igriška ulica. Hier ließen sich die Radics' für eine geraume Zeit nieder. Ein letzter Umzug der Familie erfolgte nach dem schweren Erdbeben im Jahre 1895, weil ihr Haus erheblich beschädigt wurde. Damals zog die Familie Radics in die nahe gelegene Erjavcestraße 4, heute Erjavčeva ulica.

Radics verdiente sein Geld mit dem Publizieren. Immer öfter trat auch seine Gattin als Publizistin auf und steuerte damit tatkräftig zum Familienhaushalt bei. Im Jahre 1880 übernahm Radics auf Bitte seines Freundes Ottomar Bamberg (1848–1934), des damaligen Chefredakteurs, die Redaktion der *Laibacher Zeitung*. Nachdem er im März 1884 die Redaktionsleitung aufgegeben hatte, befand sich die Familie wiederum in einer schwierigen finanziellen Lage. Diese wurde seit dem Jahre 1896 teilweise durch die Subventionen der Weimarer Schillerstiftung gemildert, teilweise wurde Radics aber auch seitens des Landes Ausschusses für Krain und der Krainischen Sparkasse wegen seiner Arbeiten im Bereich der vaterländischen Geschichte mehrmals gefördert. Ferner gründete Hedwig von Radics-Kaltenbrunner in der Stadt im Jahre 1886 eine Leihbibliothek, wo den Lesern mehr als 3500 Titel zur Verfügung standen. Die Bibliothek bot dem Publikum ein breites Sortiment an deutschen und französischen Klassikern, an unterhaltender Literatur, leichteren erbaulichen Romanen wie auch an verschiedenen Jugendbüchern. Die Mitglieder, schätzungsweise zwischen 500 bis 1000 Leser, mussten einen Mitgliedsbeitrag bezahlen, der monatlich einen und jährlich zehn Gulden betrug. Dadurch konnte Hedwig von Radics-Kaltenbrunner ständig für den Erwerb neuer Bücher sorgen, denn die Zahl derer, die sie von den Verlegern umsonst geliefert bekam, wenn sie diese rezensierte, war nicht sehr hoch. Das übrig gebliebene Geld war für die Errichtung der Räumlichkeiten der Bibliothek und für die Familie bestimmt. Dadurch trug Hedwig von Radics-Kaltenbrunner auch zur Verbesserung der familiären finanziellen Lage bei.

Außerdem war die geborene Wienerin auch sozial und gesellschaftlich sehr engagiert: Im Jahr 1877 gründete sie nach dem Wiener und Berliner Vorbild in Ljubljana eine Volks- und Studentenküche. In solchen Suppenanstalten wurden Bohnen-, Erbsen-, Reis-, Grieß-, Hafermehl-, Gerstensuppen zum Selbstkostenpreis ausgegeben. Konnte jemand aber nicht zahlen, bekam er dennoch sein Essen. Die Eröffnung dieser Einrichtung in Ljubljana zeugt von dem fortschrittlichen Denken von Hedwig von Radics-Kaltenbrunner und dem außerordentlichen Mut

dieser Frau, ihre Ideen zu verwirklichen. Die Laibacher Volksküche war noch in den Achtzigerjahren des 20. Jahrhunderts in Betrieb.

Peter von Radics verstarb zwei Tage vor seinem 76. Geburtstag, am 24. September 1912 in Ljubljana. Seine Frau Hedwig von Radics-Kaltenbrunner überlebte ihn um sieben Jahre, sie starb am 16. November 1919 ebenfalls in Ljubljana. Das Ehepaar hatte drei Kinder, zwei Töchter und einen Sohn, der wiederum als einziger Kinder hatte. Seine Nachkommen leben heute in Zagreb (Kroatien).

Vom Biografischen geht die Autorin im zweiten Kapitel zum Schöpferischen über und richtet das Augenmerk auf das Wirken und Schaffen von Peter von Radics unter besonderer Berücksichtigung seiner Theaterforschungen. Es wird aber auch zum ersten Mal die Rolle und berufliche Tätigkeit seiner Frau Hedwig von Radics-Kaltenbrunner untersucht und dargelegt.

Über Radics' Schaffen und Wirken war bisher relativ wenig bekannt. Seine ersten Beiträge veröffentlichte er in den *Mitteilungen des Historischen Vereines für Krain* wie auch in den *Blätter[n] aus Krain*, der Feuilleton-Beilage der *Laibacher Zeitung*. Bereits in den Sechzigerjahren des 19. Jahrhunderts wurden auch seine ersten eigenen Publikationen veröffentlicht, u. a. die bereits erwähnte Monographie über seinen Heimatort *Postojna Adelsberg und seine Grotten* (1861), die kulturgeschichtliche Studie *Die Frauen in der Sage und Geschichte Krain's* (1862), wie auch ein dem österreichischen Dichter Anastasius Grün gewidmetes, umfangreiches Werk, eine Monographie über den berühmten Held aus dem Geschlecht Auersperg, *Herbard VIII., Freiherr zu Auersperg, ein krainischer Held und Staatsmann 1528–75*. Diese gilt bis heute als die gründlichste Chronik über den Helden aus dem 16. Jahrhundert, der 1575 im Krieg gegen die Türken gefallen war.

Auf Grüns Empfehlung nahm sich Radics 1863 im Auftrag des einflussreichen Fürsten Carlos von Auersperg (1814–1890) der sprachlichen, topographischen und historischen Erforschung der Gottschee, einer deutschen Sprachinsel in Krain, an und veröffentlichte hierzu 1864 einige längere Studien in der *Oesterreichischen Revue* und in der *Wiener Zeitung*. Ferner begann er sich ab dem Jahre 1863 mit der Geschichte des Laibacher Theaters zu befassen und veröffentlichte seine ersten Studien in den *Blätter[n] aus Krain* (1863, 1865). Das Thema wurde später zu einem der Schwerpunkte seiner Forschungen.

Zwischen 1864 und 1884 war Radics überwiegend als Publizist und Redakteur tätig. Trotzdem sind in diesem Zeitraum, wie aus seiner Bibliographie im Anhang zu diesem Buch hervorgeht, auch einige seiner selbständigen Buchveröffentlichungen erschienen. Im Auftrage diverser Institutionen verfasste er Texte zu deren geschichtlichen Entwicklung. So beauftragte ihn 1865 der Verwaltungsrat des neu gegründeten Elisabeth-Kinderspitals in Ljubljana, eine geschichtliche Skizze über das Gesundheitswesen in Ljubljana zu verfassen; im Jahre 1883 schrieb er eine Geschichte der Rohrschützen-Gesellschaft. Außerdem widmete er zu dieser Zeit auch einige Werke seinem Gönner Anastasius Grün. Als erstes ist 1876 in Stuttgart Radics' Festschrift zum siebzigsten Jubiläum des Dichters *Anastasius Grün und seine Heimath* erschienen, dieser folgte eine Monographie über Grüns Leben und Wirken mit dem Titel *Anastasius Grün. Verschollenes und Vergilbtes aus dessen Leben und Wirken*, die zwei Jahre später, 1879, in Leipzig herausgegeben wurde.

Als Publizist ging Radics 1864 zunächst nach Zagreb. Die Redaktion der *Agramer Zeitung* übernahm er, weil der vorherige Redakteur tschechischer Abstammung, Josef Praus (1829–1874), wegen der Unverträglichkeit der politischen Interessen der Zeitung und seiner eigenen Ansichten – er vertrat die Vereinigung der Südslawen in der Habsburger Monarchie und die Gleichstellung aller Nationen – von dem Redaktionsposten zurücktrat. Radics' Aufgabe bei der Zeitung war es, die Kroaten davon zu überzeugen, ihre politischen Vertreter in den Wiener Reichsrat abzuschicken. Aus diesem Grund warfen ihm seine Gegner, vor allem der slowenische Schriftsteller Fran Levstik (1831–1887), im 20. Jahrhundert aber auch Literaturhistoriker und Theaterforscher, darunter insbesondere Lojze Filipič (1921–1975), politische Lauheit und Anpassungsfähigkeit vor.

Ende des Jahres 1864 nahm Radics, der mittlerweile eingesehen hatte, dass seine redaktionell-politische Aufgabe in Zagreb gescheitert war, die Einladung des damaligen Bürgermeisters von Ljubljana, Ethbin Heinrich Costa, und des einflussreichen Redakteurs der slowenischen Zeitschrift *Kmetijske in rokodelske novice* (*Krainischer Landwirtschaftszeitung*), Johann Bleiweis (1808–1881), an und zog erneut nach Ljubljana. Hier redigierte er von Januar 1865 bis Ende April 1866 eine Zeitschrift für slowenische Interessen, die von 1865 bis 1870 auf Deutsch erschien (*Zeitschrift für vaterländische Interessen – Triglav*). Radics zeigte sich als Redakteur deutscher Abstammung den Slowenen

gegenüber freundlich gesinnt und bezeugte damit seine Liebe zum Land Krain. Unter seiner Redaktion wurden im Feuilleton slowenische Volkslieder in deutscher Sprache, Übertragungen von Gedichten des größten slowenischen Dichters France Prešeren (1800–1849), Biographien berühmter Krainer sowie slowenische ethnographische, kultur- und literaturgeschichtliche Texte veröffentlicht. Des Weiteren ließ Radics hier in Fortsetzungen auch seine ersten Forschungsergebnisse zur Biographie vom Krainer Polyhistor Johann Weichard Freiherr von Valvasor abdrucken. Die Valvasor-Forschungen wurden später zum wichtigsten Bestandteil seiner wissenschaftlichen Recherchen.

In der zweiten Hälfte der Sechzigerjahre wurde Radics in Wien zunächst Mitarbeiter des *Österreichische[n] Volksfreund[es]*, zeitweise auch der verantwortliche Redakteur der Rubrik für Innenpolitik. Im Jahre 1872 beteiligte er sich an dem Dreikaisertreffen in Berlin und berichtete 1875 von der Zusammenkunft Kaiser Franz Josefs mit dem italienischen König in Venedig, was davon zeugt, dass Radics Zutritt zu den oberen Gesellschaftskreisen hatte. Seine Artikel wurden in diversen Wiener Zeitungen veröffentlicht, er schrieb aber auch für die damals meist gelesene und noch heute existierende Zeitung in Budapest, den *Pester Lloyd*, für die Prager *Bohemia*, die *Kölnische Volkszeitung* und andere.

Seit 1871 redigierte Radics in Wien das *Wiener Salonblatt* und *Die Regentenhalle*. Im ersten seit 1870 herausgegebenen Blatt wurden überwiegend unterhaltsame Kurzgeschichten und Novellen unbekannter Autoren veröffentlicht. Es brachte darüber hinaus Neuigkeiten aus dem Kultur- und Kunstbereich wie aus dem Wiener Theaterleben. Ende des Jahres 1872 entschied sich dessen Eigentümer und Herausgeber Moritz Engel, eine jährliche literarische Beilage, das *Wiener Salon-Album*, ins Leben zu rufen, die das Gesamtvaterland Österreich im sozialen, geistigen und kulturellen Leben in *Wort* und *Bild* darstellen sollte. Das *Album*, das Radics redigierte, war eine Art »Familienbuch«, das in der Tradition derartiger Publikationen aus der Mitte des 19. Jahrhunderts stand, wie beispielsweise die Leipziger *Unterhaltungen am häuslichen Herd* oder *Die Gartenlaube*. Am wahrscheinlichsten erscheint es jedoch, dass Radics sein *Wiener Salon-Album* nach dem Vorbild des Triester Blattes *Illustriertes Familienbuch* (1850–1860) konzipierte, dessen geschätzter Mitarbeiter er in den Fünfzigerjahren war. So beinhaltet das *Wiener Album* wie auch sein Triester Vorgänger Rubriken wie *Unter-*

haltendes, Unsere Galerie, Aus der Gesellschaft usw. Leider ist es Radics nicht gelungen, das *Salon-Album* auf das gewünschte literarische Niveau zu heben und renommierte Autoren als Mitarbeiter des Blattes zu gewinnen: Sein Versuch, Anastasius Grün dafür zu begeistern, scheiterte aus unbekanntem Gründen. Es steht fest, dass Grün Radics' Bitte, ihm seine Texte zu schicken, nie erwiderte. Unter den Autoren, die auch regelmäßig in dem Triester *Familienbuch* veröffentlicht hatten, stößt man hier nur auf den Lyriker Robert Hamerling (1830–1889). Jedenfalls gilt es aber hervorzuheben, dass Hedwig von Radics-Kaltenbrunner im *Wiener Salon-Album* ihren ersten, fünf Seiten langen Beitrag mit drei eigenen Zeichnungen veröffentlichte. Leider konnte sich das *Salon-Album* keinen treuen Leserkreis sichern. Das Desinteresse des Publikums trug dazu bei, dass sich die unterhaltende, jeweils zu Weihnachten erscheinende Publikation nur zwei Jahre lang auf dem Markt behaupten konnte und nach 1874 nicht mehr herausgegeben wurde.

Die *Regentenhalle* hingegen widmete sich überwiegend den Adligen und deren Leben und Wirken, berichtete aber auch über die königlichen Häuser in Europa wie auch weltweit. Allerdings ist die Herausgabe dieses Blattes 1874 ebenfalls eingestellt worden. Radics, der somit eine wichtige Einnahmequelle verlor, gründete 1873, im Jahre der Wiener Weltausstellung, sein eigenes publizistisches Organ, das *Neue Wiener Salonblatt im Prater*, das über die prominenten Besucher und über die wichtigsten Wiener Ereignisse zur Zeit der Ausstellung schrieb. Radics war sein Eigentümer und Herausgeber und versprach sich von diesem Unternehmen Erfolg und wirtschaftlichen Gewinn. Doch seine Rechnung ging nicht auf. Bereits nach einigen Nummern wurde das Blatt wegen mangelnder Abonnentenzahlen eingestellt.

In den Siebzigerjahren des 19. Jahrhunderts nahmen die Eheleute Radics engagiert am Wiener öffentlichen Leben teil. Sie gehörten im Jahre 1874 zu den Mitbegründern des literarischen Grillparzer-Vereines. Dieser könnte als »Vorgänger« der im Januar 1890 konstituierten, heute noch existierenden Grillparzer Gesellschaft verstanden werden, einer der ältesten literarischen Gesellschaften Österreichs, allerdings gibt es keine konkreten Hinweise darauf, dass es je eine Verbindung zwischen dem Verein und der Gesellschaft gegeben hat. Der bis vermutlich 1914, denn aus diesem Jahre stammen die letzten schriftlichen Belege über seine Tätigkeit, bestehende Grillparzer-Verein war bis dato völlig unbekannt: Die Literaturgeschichte schenkte ihm keine Aufmerksamkeit und auch in

der Sekundärliteratur scheint der Verein übersehen worden zu sein.

Die Initiative, diesen literarischen Zirkel ins Leben zu rufen, ging von dem slowenischen Juristen und Publizisten Ludwig Germonik (1823–1909) aus, der seit 1848 sowohl in Villach, Klagenfurt als auch in Wien publizistisch und redaktionell tätig war. Bei der Gründung des Vereines hatte sich jedoch nicht nur Germonik, sondern auch sein Freund Peter von Radics große Verdienste erworben. Radics wurde zum ersten Sekretär des Vereines erkoren und wurde in seiner Abwesenheit von seiner Gattin vertreten. Entscheidend bei der Konstituierung des Vereines war allerdings die Bekanntschaft beider Krainer mit den belesenen und gebildeten Schwestern Fröhlich, die dem Dichter Grillparzer nahe gestanden hatten und den Verein von Anfang an materiell unterstützten. Der Verein finanzierte sich vorwiegend durch Spenden seitens der Ehrenmitglieder. Jedes Mitglied musste aber auch jährlich einen Mitgliedsbeitrag in Höhe von drei Gulden entrichten.

Ferner verfügte der Verein über eine eigene Bibliothek und gab zweimal monatlich die Zeitschrift *Der Patriot*, das literarisch-publizistische Sprachrohr des Vereines, heraus. Die Zeitschrift versprach, junge Talente zu fördern; ob das in die Realität umgesetzt wurde, kann wegen der zu wenigen erhaltenen Exemplaren nicht mehr festgestellt werden. Die Auflage war für ein Vereinsorgan sehr hoch; sie betrug bereits im Jahre 1878 achttausend Exemplare. Germonik bemühte sich, als Mitarbeiter für seinen Patrioten auch möglichst viele bekannte Autoren zu begeistern. So schrieb Peter von Radics bereits Ende des Jahres 1873 an seinen Freund und alten Kommilitonen aus der Grazer Studienzeit, Leopold Ritter von Sacher-Masoch (1836–1895), und bat ihn zunächst, für Germoniks Blatt *Das Inland*, dann aber auch für das neu zu gründende Blatt *Der Patriot* zu schreiben. Doch sind seine Texte im Blatt nie erschienen.

Eine weitere Aufgabe des Vereines bestand darin, Gedenktafeln als Erinnerung an berühmte Autoren zu enthüllen. Es ist anzunehmen, dass der damalige Vorstand der Weimarer Schiller-Stiftung, das Ehrenmitglied des Grillparzer-Vereines August von Frankl-Hochwart, den Verein für diese Idee begeistert hatte, da er sich an der Schiller-Stiftung ein Beispiel nahm, welche einige Denkmäler errichten ließ. Der Verdienst des Grillparzer-Vereines war so z. B. die Enthüllung der Grillparzer-Gedenktafel am 15. August 1874 im Römerbad (Rimske Toplice) in Krain, wo Grillparzer gerne weilte, und der Walther-von-der-Vogel-

weide-Gedenktafel im Oktober 1874 in Bozen in Südtirol. In einem Brief an Katharina Fröhlich berichtet Radics von diesem Ereignis und betont, dass die Enthüllungsfeier der Gedenktafel an Walther von der Vogelweide ein patriotisches Fest war, ein Fest der »Österreichischerwerden«. Es ist zu vermuten, dass Radics darunter die Heimholung von Walter von der Vogelweide versteht. Seine Motivation kann auch als ein patriotischer Akt erklärt werden: Die Etablierung einer »österreichischen« als »nicht-reichsdeutschen« Literatur unter besonderer Berücksichtigung des Todes Grillparzers gerade zur Reichsgründung. Dabei sollte man auch Magris These nicht vergessen, dass die Literatur der damaligen Zeit von der Erinnerung oder der Verteidigung eines »Mythos« lebte und zehrte, eben des Mythos von einer einstmals intakten, heilen, Schutz gewährenden *Habsburger Kultur*, die auch für Radics und Germonik, die Gründer des Vereines, eine wichtige Bedeutung und einen besonderen Wert hatte.

Als die Familie Radics 1876 Wien verließ und nach Ljubljana kam, hatte Radics zunächst keine feste Arbeitsstelle gefunden und schlug sich mit seinen Veröffentlichungen durch, damals auch schon in den Berliner und Dresdner Zeitungen und Zeitschriften. Außerdem wurden zahlreiche seiner Beiträge übersetzt und in slowenischen Zeitschriften veröffentlicht.

Eine unangenehme Episode aus seinem Leben, die Radics gravierende Folgen haben sollte, ist mit seiner redaktionellen Tätigkeit bei der *Laibacher Zeitung* verbunden. Im Frühling 1884 wurde er von dem Geographen Janez Jesenko (1838–1908) völlig unbegründet und unberechtigt als Deutschtümler angefeindet. Jesenko hat dabei die Bedeutung der Arbeiten von Peter von Radics für die slowenische Kulturgeschichte gänzlich übersehen. Nach dieser öffentlichen Auseinandersetzung legte Radics Ende März 1884 die Redaktion der *Laibacher Zeitung* nieder und war seitdem freiberuflich als Publizist tätig.

Von 1884 bis zu seiner Studienreise nach London im Jahre 1893 gab Radics 18 umfangreiche Publikationen heraus, darunter einige Reiseführer, *Abbazia* und *Führer durch Krain*, aber auch die längere Studie *Das Warmbad Gallenegg in Krain*. Ferner weckte auch der wirtschaftliche Bereich sein Interesse: 1885 erschien in Berlin seine kulturhistorische Abhandlung *Nationalismus und Fabrikwesen in Krain*, 1886 seine Untersuchung *Kaiser Karl VI. als Staats- und Volkswirth*, während in Leipzig seine *Landwirtschaftliche[n] Kulturbilder 1486–*

1886, zumeist aus Österreich und die Studie *Bergfahrten in Österreich einst und jetzt 1363–1887* erschienen sind. Über sein breit gefächertes Wissen und sein Interesse an Literatur zeugt das 1889 herausgegebene Werk *An Oesterreichs Alpenbahnen*. Für diese Ausgabe sammelte Radics die Gedichte der zeitgenössischen Autoren wie Anastasius Grün, France Prešeren, Johann Gabriel Seidl, Rudolf Baumbach, Leopold Kordesch und anderen und führte mit ihren Worten den Leser durch die österreichische Hochgebirgswelt.

In den Neunzigerjahren des 19. Jahrhunderts begann Peter von Radics unermüdlich an seinem Lebenswerk über Valvasor zu arbeiten und die noch fehlenden Quellen über diesen Krainer Polyhistor zu sammeln. Um seine Recherchen erfolgreich abschließen zu können, bat er 1893 die Krainische Sparkasse, seine Studienreise nach London zu finanzieren, denn er vermutete dort die Korrespondenz Valvasors mit der Royal Society. Der Vorstand des Geldinstitutes, damals Ottomar Bamberg, entsprach seinem Gesuch. Im Oktober 1893, was auch mit dem zweihundertsten Todestag Valvasors zusammenfiel, brach der 57-jährige Radics nach London auf. Seine Forschungen waren außerordentlich wichtig und von großer Bedeutung für die vaterländische Geschichtsschreibung. In einem bis dato unbekanntem, in Ljubljana aufbewahrten Empfehlungsschreiben an den österreichischen diplomatischen Vertreter in London, Graf Christoph Wydenbrue, bürgte der Hofrat Hans Freiherr von Falke-Lilienstein (1862–1932) für Radics, der, so Falke, ihm seit Jahren als ein anständiger Mann, von loyaler, patriotischer Gesinnung bekannt sei und sich mit dem verstorbenen krainischen Historiographen, dem bekannten Polyhistor Valvasor zu Zwecken der vaterländischen Geschichtsschreibung beschäftige. In London eruierte Radics drei bis dahin unbekannte Briefe Valvasors, an den Sekretär der Royal Society Dr. Thomas Gale (1635–1702) adressiert, samt einer Beilage – Beschreibung des Zirknitzer Sees – und veröffentlichte diese, wie auch die Ergebnisse seiner vorherigen Untersuchungen zu Valvasor, in seinem 1910 erschienenen Lebenswerk. Damals war er bereits 74 Jahre alt, weswegen seine Leistung umso bewundernswerter ist. Sein Werk über Valvasor kann man mit Fug und Recht als eine erste wissenschaftliche Monographie in Slowenien und ein grundlegendes Werk zum Leben und Wirken von Valvasor bezeichnen. Die Herausgabe finanzierte, was in den heutigen Zeiten der Rezession kaum vorstellbar wäre, die Krainische Sparkasse. Radics wurde nach dem Erscheinen seiner Monographie

hoch gefeiert. Ihm wurde mit »Allerhöchster EntschlieÙung« vom 28. Februar 1910 der Titel eines Kaiserlichen Rates verliehen.

Mit seinem Werk schuf Peter von Radics eine breit gefächerte Grundlage für alle späteren wissenschaftlichen Auseinandersetzungen mit Valvasor. Besonders wertvoll sind seine Quellenangaben, denn zahlreiche Schriften, die er noch einsehen konnte, gelten heute als verschollen. Allerdings bleibt auch festzuhalten, dass einige seiner Thesen heute überholt sind. Seine Recherchen vervollständigten in der neueren Zeit Branko Reisp, Catherine Carmichael, Mira Miladinović Zalaznik und Boris Golec.

Wie bereits angedeutet, war auch Hedwig von Radics-Kaltenbrunner publizistisch tätig. Es hat sich im Laufe meiner Forschungen herausgestellt, dass sie auch als Rezensentin, Herausgeberin des literarischen Nachlasses Ihres Vaters und Mitarbeiterin bei der Castles *Deutsch-Österreichischen Literaturgeschichte* hervorgetreten ist.

Publizistisch trat sie bereits in den Siebzigerjahren in den Vordergrund. Anfangs schrieb sie vornehmlich touristische Reportagen und Situationsberichte, die in den Zeitungen veröffentlicht wurden, die ihr Mann redigierte. Sie publizierte ihre Aufsätze aber auch in den damals viel gelesenen und anerkannten österreichischen touristischen Zeitungen *Der Tourist* und *Oesterreichische Badezeitung*, in dem von Ludwig Germonik (1823–1909) redigierten Blatt religiös-philosophischen Inhalts *Das Inland* und im offiziellen Organ des Grillparzer-Vereines *Der Patriot*.

In Ljubljana wurde sie zur rechten Hand ihres Gatten und war ihm bei seinen Recherchen behilflich. Erschienen sind ihre Beiträge in einer Reihe österreichischer und deutscher Zeitschriften wie den Wiener Blättern. Die meisten Artikel aus ihrer Feder befinden sich heute in Form von Zeitungsausschnitten im Nachlass ihres Mannes in Ljubljana, im Nachlass ihres Vaters in Enns und im Privatnachlass der Familie Radics in Zagreb.

Außerdem beabsichtigte Hedwig von Radics-Kaltenbrunner, ein Lexikon der deutschsprachigen Autoren in Krain herauszugeben. Im Nachlass von Peter von Radics liegen einige Textkonzepte aus der Feder seiner Gattin vor, darunter biographische Skizzen der Lyriker Eugen Graf Aichelburg (1862–1902) und Franz Goltsch (1865–1921), des Erzählers Friedrich Freiherr von Gagern, der mütterlicherseits der krainischen Adelsfamilie von Auersperg entstammte, wie Biographieentwürfe von Johann Gröbl, eines Lehrers am deutschen Gymna-

sium in Gottschee, und von Siegfried Schöppl, der am Laibacher Gymnasium unterrichtete. Ihre Aufmerksamkeit galt auch Autorinnen. So hatte sie vor, den Werdegang der Laibacher Lyrikerin, Erzählerin, Übersetzerin und Verfasserin des Librettos zur ersten slowenischen Oper *Gorenjski slavček* (Die Oberkrainier Nachtigall, 1872), Luise Pessiak (1828–1898), zu skizzieren, eine biographische Skizze der weniger bekannten Laibacher Lyrikerin Maria Luckmann (1864–1941) wie auch eine Autobiographie zu verfassen. Obwohl sie ihr eigenes Werk nie herausgeben konnte, bearbeitete sie nach dem Tod ihres Gatten die gesammelten Notizen samt seinen handschriftlichen Aufzeichnungen zur deutschen Literatur in Krain und veröffentlichte sie im dritten und vierten Teil der deutsch-österreichischen Literaturgeschichte von Zeidler-Nagl-Castle (1935, 1937). Es ist von Bedeutung, dass Hedwig von Radics-Kaltenbrunner sowohl die auf Slowenisch als auch die auf Deutsch schreibenden Autoren besprach. Sie hob ausdrücklich hervor, dass die Slowenen in beiden Landessprachen dichten und dass die slowenische Sprache der deutschen ebenbürtig sei.

Das zweite Tätigkeitsfeld von Hedwig von Radics-Kaltenbrunner betrifft den Nachlass ihres Vaters Karl Adam Kaltenbrunner. Sie begann sich in Ljubljana, mit seinem handschriftlichen Nachlass zu befassen und trat als dessen Herausgeberin hervor. Sie gab drei Sammelbände mit seinen Gedichten, eine Anthologie mit so genannten »erbaulichen«
Geschichten sowie eine Erzählung aus dem oberösterreichischen Volksleben heraus: *Oberösterreichische Gedichte* (1878), patriotische Gedichte *Ob der Enns und Austria* (1880), *Geschichten aus Oberösterreich* (1880), *Der Stellvertreter* (1898), *Gedichte* (1901). Im Jahr 1905 erschienen in Linz Kaltenbrunners *Ausgewählte Dichtungen*. Hedwig von Radics-Kaltenbrunner bewies mit der Herausgabe der Werke ihres Vaters nicht nur, dass sie eine ausgezeichnete Kennerin seines Werkes sowie der mundartlichen Dichtung überhaupt war, sondern schrieb zu den von ihr edierten Werken auch umfangreiche Kommentare und eine biographische Studie zu Karl Adam Kaltenbrunner. 1878 erhielt sie von Herzog Max in Bayern, dem Vater der Kaiserin Elisabeth, für den ihm gewidmeten Gedichtband aus dem Nachlass ihres Vaters die silberne Medaille. Die von ihr herausgegebenen Schriften aus dem väterlichen Nachlass wurden sogar von Kaiser Franz Josef I. der Aufnahme in die Allerhöchste Familien-Fideikommiss-Bibliothek für würdig befunden.

Ferner trat Hedwig von Radics-Kaltenbrunner auch als Rezensentin

hervor. Die meisten ihrer Buchbesprechungen, die uns heute vorliegen, beziehen sich auf die Werke einer der beliebtesten Erzählerinnen der wilhelminischen Epoche, Nataly [auch Natalie] von Eschstruth (1860–1939), die ihre ersten Novellen bereits mit fünfzehn Jahren veröffentlichte.

Das Schaffen und Wirken von Hedwig von Radics-Kaltenbrunner wurde von der slowenischen Kulturgeschichte bis dato nicht beachtet. Zusammen mit ihrem Ehemann bildete sie eine *Arbeitsgemeinschaft*. Es gelang ihr, sich in die Laibacher Gesellschaft völlig zu integrieren, denn man schätzte ihre selbständige Arbeit (Volksküche, Leihbibliothek, publizistische Tätigkeit) und ihre Fähigkeit, die Pflichten einer Ehefrau und Mutter dreier Kinder mit der Arbeit einer öffentlichen Persönlichkeit zu vereinen.

Nach heutigem Stand der Quellenforschung verfasste Hedwig von Radics-Kaltenbrunner von 1873 bis 1910 rund siebzig publizistische Texte, was mit der publizistischen Produktion ihres Ehemannes kaum vergleichbar ist, denn seine Bibliographie umfasst nach jetzigem Forschungsstand mehr als 500 Einträge, darunter 76 eigenständige wissenschaftliche Buchveröffentlichungen (siehe Anhang zu diesem Buch).

Abschließend werden in diesem zentralen Kapitel noch die Forschungen von Peter von Radics zum deutschen Theater in Ljubljana erläutert. Sein grundlegendes Werk betitelt *Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach* erschien 1912 anlässlich der Eröffnung des Kaiser Franz Joseph-Jubiläumstheaters in Ljubljana. Darin bespricht Radics die Laibacher Theatergeschichte bis 1850. Ein angekündigter zweiter Teil dieser Arbeit ist nie erschienen, ebenso erwies sich die Suche nach dem eventuell bestehenden Manuskript als erfolglos. Es liegt die Vermutung nahe, dass Radics wegen seines hohen Alters im Jahre 1912, er war 76, das Schreiben an dieser Arbeit unterbrochen hat oder dass das Manuskript heute verschollen ist.

Seine erste Recherche zum Theaterwesen in Krain veröffentlichte Peter von Radics im Jahre 1863 in den *Blätter[n] aus Krain* unter dem Titel *Aelteste Geschichte des Laibacher Theaters*. Da er zu diesem Zeitpunkt auch viel in der Laibacher Studienbibliothek forschte, stieß er dort einige Zeit später auf eine Handschrift aus dem 17. Jahrhundert. Es handelte sich um das Drama *Der Verirrte Soldat oder Des Glück's Proberstein* aus der Feder der heimatlichen Verfasser Martin Höndler – nach Radics' Angaben soll er ein Gottscheer gewesen sein – und

Melchior Harrer. Im Drama ist der Einfluss der Exotik auf die damalige Unterhaltungsliteratur zu erkennen, obwohl Radics in dem vorausgeschickten Vorwort diese Tatsache nicht beachtet. Die Handlung des Dramas ist dem persischen Hofleben entnommen. Der von seinem eigenen Vater verworfene Prinz, kehrt nach sieben Jahren zurück, gerade in dem Augenblick, als sein Vater gegen den türkischen Sultan im Felde liegt, und rettet dem Vater das Leben. Zu guter Letzt verliebt sich der Prinz in die gefangene Sultanstochter, die er letztendlich heimführt und heiratet.

Das Drama wurde dem »Theatermäzen«, Vincenz Karl Fürst von Auersperg (1812–1867) gewidmet. Besonders wertvoll in diesem Werk sind die angehängten Begleitstudien, die Peter von Radics selbst beisteuerte. Die erste Abhandlung bespricht die theatralischen Aufführungen in Ljubljana im XVII. und XVIII. Jahrhundert, die zweite ist ein Beitrag zur Geschichte der slowenischen Theatervorstellungen (*Slovenische Dramen und die slowenische Aufführungen im Laibacher Theater*), von ihren Anfängen im Jahre 1789 – Anton Tomaž Linhart (1756–1795) schrieb das erste slowenische Drama, das nach Richters *Feldmühle* bearbeitete Lustspiel *Županova Micka* – bis 1865.

Peter von Radics warfen vornehmlich die Theaterforscher Mitte des vorigen Jahrhunderts, insbesondere Lojze Filipič vor, dass er die Entwicklung des slowenischen Theaters und der slowenischen Kultur nur im Schatten des deutschen kulturtragenden Elementes befürwortet und eine selbständige Weiterentwicklung der slowenischen Kultur abgestritten habe. Jedoch sprechen seine Ausführungen in den Begleittexten zu dem oben erwähnten Drama aus dem 17. Jahrhundert deutlich gegen diese Behauptung. Radics, der selbst deutscher Abstammung war, appelliert an die Slowenen, sie sollten auch die großen klassischen Werke der Weltliteratur auf der Bühne zeigen und betont dabei ausdrücklich, dass die slowenische Sprache nicht nur die Eignung dafür besitze, sondern dass sie diese Feuerprobe schon lange in glänzender Weise bestanden habe.

Peter von Radics beschäftigte sich neben August Dimitz (1827–1886) und Anton Trstenjak als erster mit der Krainer Theatergeschichte. Seine Studien dienen auch späteren Wissenschaftlern als Grundlage weiterer Forschungen. Auf seine Thesen stützte sich in den Fünfzigerjahren des 20. Jahrhunderts der slowenische Germanist Dušan Ludvik, einer der wenigen, der sich nach Radics die Geschichte der Laibacher Bühne zum

Thema seiner wissenschaftlichen Forschungen machte. Jedoch behandelte Ludvik in seiner Monographie *Nemško gledališče v Ljubljani* [*Das deutsche Theater in Ljubljana*] (Ljubljana, 1957) nur den Zeitraum bis 1790. Einige Feststellungen von Radics hat er revidiert und verbessert, an vielen anderen Stellen zitiert er ihn.

Radics konstatiert, dass das Schuldrama an der protestantischen ständischen Schule seit 1582 und bei den Jesuiten (auch in deutscher Sprache) seit 1596 gepflegt wurde. Er berichtet ferner von den Auftritten der deutschen Wandertruppen. Die Vorstellungen fanden bis Mitte des 18. Jahrhunderts teilweise im Freien, in der Jesuitenkirche, im Jesuitenkollegium, im Auerspergepalais und -garten, im Rathausgebäude, abwechselnd auch in der Reitschule statt. Im Jahre 1765 wurde die ständische Reitschule in ein Theaterhaus (Ständisches Theater) für 650 bis 700 Besucher umgebaut. Seither haben Ljubljana jedes Jahr deutsche Schauspielerkompanien besucht. Ferner behandelt Radics in seinem Buch auch die Zeit des französischen Interregnums (1809–1813), als Napoleon Bonaparte (1769–1821) über die slowenischen Gebiete regierte, die sog. »Illyrischen Provinzen« gründete und es auf der deutschen Bühne in Krain keine deutschen Theatervorstellungen gab. Diese wurden durch die italienische Oper ersetzt; die deutschen Vorstellungen wurden erst im Dezember 1813 wieder aufgenommen.

Es bleibt festzuhalten, wie bereits Radics feststellte, dass die deutschen Vorstellungen der Anfangszeit zwei gemeinsame Ziele hatten: die Unterhaltung der Zuschauer und die Geldeinnahmen. Bis 1848 ist dem deutschen Theater in Ljubljana der nationale Hass ganz fremd, es ist auch nicht antislowenisch eingestellt, man bringt auf die deutschen Bretter mitunter sogar slowenische Spiele. Es soll nicht vergessen werden, dass das erste slowenische Lustspiel von Linhart im deutschen Ständischen Theater mit großem Beifall über die Bühne ging.

Jahrelang sammelte Peter von Radics sorgfältig das Material zur Laibacher Theatergeschichte. Mitte des 20. Jahrhunderts bezeichnete ihn der Essayist und Theaterforscher Filip Kalan (1910–1989) in seiner Studie über die slowenische Theatergeschichte *Obris gledališke zgodovine pri Slovencih* als den Chronisten des deutschen Theaters in Krain. Ferner stellte der Dramaturg und Theaterkritiker Lojze Filipič fest, dass Radics eine Fülle des Materials für die slowenische Theatergeschichte gesammelt und damit den Grundstein für die Forschungen der kommenden Generationen gelegt hat. Radics' Theaternachlass in Ljubljana

enthält Verzeichnisse des Theaterpersonals und der aufgeführten Stücke, Plakate, die man aushängte, um das Publikum über die neuen Stücke auf der Laibacher Bühne zu informieren und ins Theater einzuladen, wie auch verschiedene Theaterberichte, die von den Souffleuren und Zettelträgern herausgegeben wurden. Die ersten Theaterjournale, die Radics in seinem Nachlass katalogisiert hatte, stammen aus dem Jahre 1799. Ein weiterer Teil der Materialien zur Theatergeschichte, die Radics gesammelt hatte, befindet sich im Archiv der Republik Slowenien. Alle einschlägigen Notizen aus diesen zwei Nachlässen wurden inventarisiert und sind im Anhang dieses Buches veröffentlicht.

Abschließend seien die wichtigsten Ergebnisse der vorliegenden Untersuchungen zusammengefasst. Peter von Radics sah sich selbst als einen »*Krainer der alten Wurzeln*«. Die emotional geladenen Verse des deutschen romantischen Lyrikers Johann Ludwig Wilhelm Müller (1794–1827), die Radics in seinem ersten Werk über Postojna und seine Grotten veröffentlichte, begleiteten ihn sein Leben lang als seine wichtigste Devise: »*Es ist das kleinste Vaterland der größten Liebe nicht zu klein; / Je enger es Dich umschließt, je näher wird's dem Herzen sein.*«⁹⁰³

Radics liebte sein Geburtsland Krain und es ist ihm zu verdanken, dass sowohl die historische Vergangenheit als auch die Kulturgeschichte Krains im ausgehenden 19. und im anbrechenden 20. Jahrhundert systematisch erforscht wurden. Radics war das historische Gedächtnis des Landes Krain. Sein Vorbild war der Polyhistor Valvasor. Mit ihm hatte Radics einiges gemeinsam: Valvasors Eltern stammten aus der Region Bergamo in Norditalien und auch Radics' Eltern waren keine Krainer bzw. Slowenen. Er wurde in Postojna in Krain geboren und fühlte sich als Krainer. Sowohl Valvasor als auch Radics schrieben auf Deutsch. Radics machte sich zur Aufgabe, alles was mit seinem Vaterland Krain in Verbindung stand, aufzuschreiben, um es den kommenden Generationen zu erhalten, genauso wie sein Vorbild Valvasor, der sein Leben lang an dem monumentalen Werk *Die Ehre des Herzogthums Krain* (1689) arbeitete. Mit Valvasor, einem in vielen Fächern bewanderten Gelehrten, der im Mittelpunkt der Forschungen von Peter

⁹⁰³ Zit. nach Radics, *Adelsberg und seine Grotten*, unpag.

von Radics stand, teilte Radics die leidenschaftliche Begeisterung für die Vergangenheit Krains. Bis heute sind sowohl das Werk Valvasors als auch die Veröffentlichungen von Peter von Radics nicht in Vergessenheit geraten, mit ihren Texten schufen sie eine wichtige Grundlage für eine weitere wissenschaftliche Auseinandersetzung mit den von ihnen besprochenen Themen.

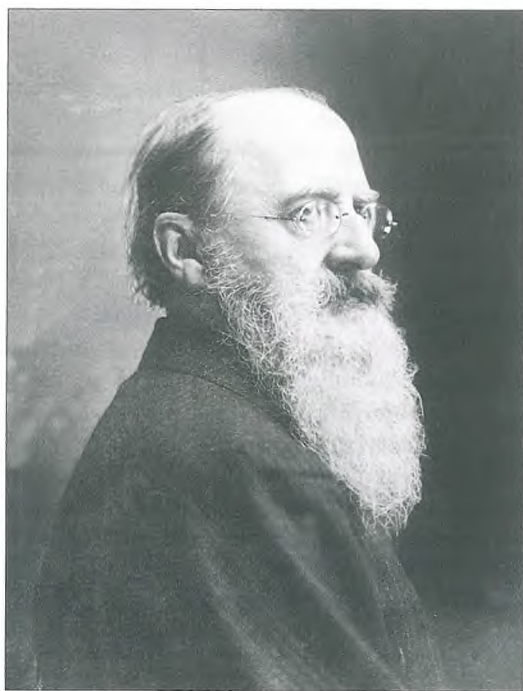
Peter von Radics gehört zweifelsohne zu den produktivsten Autoren im 19. Jahrhundert in Krain, auch wenn er keine bahnbrechenden Werke schuf. Das Jahrhundert, in dem er lebte, wurde im europäischen Rahmen einerseits durch Kriege, andererseits durch die fortschreitende wirtschaftliche Entwicklung gekennzeichnet. Allmählich begeistert von dem Bau der Eisenbahnen, von der Modernisierung des Postwesens, der Einführung des Telegramms und des Telefons beschrieb er in seinen Artikeln die neuesten technischen Errungenschaften, was von seinem fortschrittlichen Denken zeugt. Auch im politischen Sinne identifizierte sich Radics mit den liberalen Forderungen und unterstützte den Fortschritt und die Modernisierung.

Radics' Leben wurde durch seine in Wien und Ljubljana gesammelten Erfahrungen geprägt. In der Hauptstadt der Monarchie hat er zehn Jahre lang, von 1866 bis 1876, als Publizist und Redakteur gearbeitet, während er die letzten 36 Jahre seines Lebens in Ljubljana verbrachte, wo er als Freiberufler tätig war. Er ist geradezu das Musterbeispiel eines Intellektuellen in der Habsburger Monarchie, ein Autor, der mit seiner Arbeit zu einem verhältnismäßig hohen kulturellen Niveau in der Habsburger Monarchie beigetragen hat. Er suchte nach seinem »Platz unter der Wiener Sonne«, doch wurde ihm dort kein Erfolg beschert: zu viele Rivalen, zu wenige Beziehungen zu den richtigen Leuten. Er teile das Schicksal vieler Intellektueller seiner Zeit: In Wien gab es kein Brot für ihn, dagegen konnte es sich im Mikrokosmos seines Vaterlandes Krain behaupten, überleben und bewundernswerte Erfolge erzielen.

Das Leben und Schaffen von Peter von Radics stellt einen Teil der slowenischen Vergangenheit dar. Radics lebte in einer Zeit, die von Kämpfen um die Macht gezeichnet war, die sich wirtschaftlich immer weiter entwickelte und auch nach neuen Lösungen der Nationalfrage strebte, in einer Zeit der sich zuspitzenden nationalen Verhältnisse in Österreich-Ungarn. Trotzdem blieb er sein ganzes Leben lang einer Konzeption der Zusammenarbeit zwischen den verschiedenen Kulturen

innerhalb der österreichischen Grenzen treu. Ergo wirkte er in den Jahren vor seinem Tod schon ziemlich anachronistisch, denn zu dieser Zeit begann auch die von ihm so angepriesene einheitliche *krainerische* Identität allmählich zu verschwinden.

Peter von Radics war Pädagoge, Journalist, Berichterstatter, Kriegskorrespondent, Redakteur, Publizist, Germanist, Ethnologe, Historiker und Kulturhistoriker. Er war ein Krainer Polyhistor, der in der slovenischen Kulturgeschichte einen besonderen Platz und große Hochachtung verdient.

Peter Pavel pl. Radics slikan v Gradcu v ateljeju fotografa Wilhelma Helferja okoli leta 1910 (Najberger).

PRILOGE

PRILOGA 1: BIBLIOGRAFIJA PETRA PAVLA PL. RADICSA

Radicseva bibliografija je razdeljena na knjižne objave, separate in članke. Objave si sledijo kronološko. Pri knjižnih izdajah kot tudi pri separatnih odtisih so navedene vse doslej znane objave. Pri člankih je nemogoče sestaviti popolno bibliografijo, saj je Radics od šestdesetih let 19. stoletja do svoje smrti objavljajl v številnih časnikih, časopisih in revijah tako v Avstro-Ogrski kot izven njenih meja. Večina pomembnejših časnikov, kjer se Radicsevo ime pojavlja predvsem v podlistku, je izhajalo dnevno, nekateri so poznali tudi jutranjo in večerno izdajo.

Pričujoča bibliografija upošteva tudi tiste objave, ki doslej niso bile evidentirane. V bibliografiji niso navedeni članki, ki so kot izrezki shranjeni v Radicsevi zapuščini v Narodnem muzeju Slovenije, ponavadi pa tudi ni znano, kje so bili objavljeni. Te navajam v popisu Radicseve zapuščine, ki je prav tako priložena temu delu.

Bibliografski popis dopolnjuje in popravlja morebitne napačne ali pomanjkljive podatke, navedene v predhodnih bibliografijah. Največ popravkov in dodatkov se nanaša na Radicseve objave v nemških revijah, časnikih in časopisih. Navedbe Radicsevih objav v kranjskih listih, glasilih historičnega ali muzejskega društva ali v *Blätter aus Krain* so ponavadi točne, predvsem po zaslugi Gratzyjevega *Repertorija*.⁹⁰⁴ Nekaj bibliografskih podatkov je v nekrologu Radicsu zbral Viktor Steska, ki uvodoma ugotavlja, da je vse Radicseve članke nemogoče naštetih.⁹⁰⁵ Radicseve objave v leksikalnem članku v *Slovenskem biograf-skem leksikonu* navaja tudi Silvo Kranjec.⁹⁰⁶

---

⁹⁰⁴ Gratzy, *Repertorium*, str. 12–13. Leta 1898 je gimnazijski profesor Oskar Gratzy ob petdesetletnici kranjskega zgodovinopisja izdal abecedni register osebnih, krajevnih in stvarnih imen k naslednjim publikacijam: *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain* (1846 do 1868), *Mittheilungen des Musealvereines für Krain* (1866, 1889 do 1898), *Jahreshefte des Vereines des krainischen Landesmuseums* (1856, 1858, 1862), *Argo – Zeitschrift für krainische Landeskunde* (1892 do 1898), *Blätter aus Krain* (1857 do 1865) in *Carniola* (1838 do 1844) ter med avtorji, ki so objavljali v teh publikacijah, navedel tudi Radicseve objave.

⁹⁰⁵ Steska, † Peter Pavel pl. Radics, str. 293–296.

⁹⁰⁶ Prim. *SBL*, zv. 3, str. 4–7.

Knjižne objave

1861

1. *Adelsberg und seine Grotten. Eine topographisch-historische Schilderung des Orthes, der Grotten und der nächsten in der Umgegend befindlichen Sehenswürdigkeiten.* Triest : Literarisch-artistische Abtheilung des österreichischen Lloyd, 1861.
2. *Die Schlacht bei Sissek. 22. Juni 1593, am Festtage des hl. Achatius. Eine Denkschrift.* Laibach : [tisk: Blasnik], 1861.

1862

3. *Geschichte Krain's. Ein Handbuch, mit einer archäologischen Karte samt Erklärung im Anhang.* Ljubljana : J. Giontini, 1862.
4. *Herbard VIII., Freiherr zu Auersperg, ein krainischer Held und Staatsmann 1528–1575.* Wien : Wilhelm Braumüller, 1862.
5. *Die Frauen in der Sage und Geschichte Krains.* Laibach : Selbstverlag, 1862.

1863

6. *Das Archiv der krainischen Landschaft. Ein Vortrag, gehalten im historischen Vereine für Krain vom korrespondierenden Mitgliede P. v. Radics.* Laibach: [tisk: Ig. v. Kleinmayr & F. Bamberg], 1863.
7. *Erklärender Text zu den lebenden Bildern der Geschichte Krains zur Feier der Eröffnung des hohen krain. Landtages, dargestellt auf dem landschaftlichen Theater am 7. Jänner 1863 unter der Direction des Herrn Hermann Sallmayer.* Laibach : [tisk: Ig. v. Kleinmayr & F. Bamberg], 1863.

1864

8. *Archaeologische Karte von Krain.* Laibach : J. Giontini, 1864.

1865

9. Höndler, Martinus; Melchior Harrer: *Der verirrte Soldat oder Des Glücks-Probierstein. Ein deutsches Drama des XVII. Jahrhunderts aus einer Handschrift der k. k. Studienbibliothek in Laibach* (Hrsg. von Peter von Radics) Agram : Commissions-Verlag der Suppan'schen Buchhandlung, 1865.
10. *Geschichte der Gründung des Elisabeth-Kinderspitals in Laibach. Erster Jahresbericht des unter dem höchsten Protectorate Ihrer k. k. Majestät der allerdurchlauchtigsten großmächtigsten Kaiserin Elisabeth stehenden Elisabeth-Kinderspitals in Laibach für das Jahr 1865.* Laibach : Verlag des Elisabeth-Kinderspitals, 1865.

1866

11. *Die Gegenäfte Albert und Peter von Sittich und Abt Angelus von Rein (1404–1414)*. Wien : Verlag der Mechitaristen-Congregation-Buchhandlung, 1866.
12. *Valvasor. Biographische Skizze (mit dem Portrait und Facsimile Valvasors)*. Graz : Leuschner & Lubensky, 1866.⁹⁰⁷

1871

13. *Die Freiherren von Grimschitz. Eine geschichtliche Studie*. Wien : Mayer & Co., 1871.

1876

14. *Anastasius Grün und seine Heimat. Festschrift zum 70jährigen Jubiläum des Dichters 11. April 1876*. Stuttgart : Cotta, 1876.

1877

15. *Frau Musica in Krain. Kulturgeschichtliche Skizze* (Festgabe zur Feier des 175. Gedenktages der Gründung der philharmonischen Gesellschaft in Laibach). Laibach: Verlag Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1877.

1878

16. *Mineralbad Töpliz in Unterkrain und seine Umgebung* (Braumüllers Bade-Bibliothek Nr. 88). Wien : Wilhelm Braumüller, 1878.
17. *Serben-Lieder von Anastasius Grün*. Mitgetheilt von P. von Radics. Leipzig : Webel, 1878.⁹⁰⁸

1879

18. *Anastasius Grün. Verschollenes und Vergilbtes aus dessen Leben und Wirken*. Leipzig : H. Foltz, 1879.
19. *Das befreite Bosnien. Prinz Eugen 1697 – Laudon 1788 – Phillipovič 1878*. Wien, Teschen : Verlag Karl Prochaska, 1879.
20. *Führer für Bad Veldes. Veldes als Mittel- und Ausgangspunkt in die nähere und weitere Umgebung für Badebesucher und Touristen*. Laibach : J. Mallner, 1879.⁹⁰⁹

---

⁹⁰⁷ Izšlo leta 1865 z letnico 1866.

⁹⁰⁸ Delo, nad katerim je bil navdušen tudi Wurzbach, je izšlo leta 1878 z letnico 1879 (knjigo hrani graška univerzitetna knjižnica). Wurzbach je Radicsu poslal celo 5 goldinarjev kot prispevek za stroške tiska tega dela (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1a, št. 108: Wurzbachovo pismo Radicsu, 6. november 1878).

⁹⁰⁹ Blejski hotelir Joseph Mallner je nameraval že leta 1872 izdati vodnik po Bledu (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1a, št. 49: Mallnerjevo pismo Radicsu, 21. januar 1872). Za besedilo v knjižici, ki je izšla leta 1879, je Radicsu plačal 30 gol-

1881

21. *Geschichte des deutschen Buchhandels in Krain*. Leipzig : B. G. Teubner, 1881.
22. *Maria Theresia und das Land Krain (1740–1780)*. Novo mesto : [tisk: J. Krajec], 1881.
23. »Quellenstudien.« *Alte und neue Culturbilder von Oesterreichs Alpenbädern und Alpenseen* (Braumüllers Bade-Bibliothek Nr. 88). Wien : Wilhelm Braumüller, 1881.⁹¹⁰

1882

24. *Anastasius Grüns' Lehrer und Freund der slovenische Dichter France Preschiren als deutscher Poet*. Leipzig: J. H. Webel 1882.
25. »In's Kärnten«. *Cultur- und Reisebilder aus alter und neuer Zeit für Badereisende und Touristen* (Braumüllers Bade-Bibliothek Nr. 12). Wien: Wilhelm Braumüller, 1882.

1883

26. *Geschichte der Rohrschützen Gesellschaft des k. k. priv. Landes-Hauptschiesstandes Laibach*. Festschrift zur 600jährigen Jubelfeier der Zugehörigkeit Krains zu Österreich. Laibach : Rohrschützen Gesellschaft, 1883.

---

dinarjev (prim. ravno tam: Mallnerjevo nedatirano pismo Radicsu). Zanimivo je, da je Radics za denarno podporo pri izdaji knjižice prosil tudi Kranjsko industrijsko družbo (prim. NMS, Radicseva zapuščina, TE 2 / I / 1a, št. 51: pismo datirano s 27. avgustom 1879). Odgovor Radicsu, ki ga je podpisal Luckmann, verjetno Joseph Luckmann (1840–1906), ljubljanski trgovec in bankir, je bil kratek in jednat. Upravni svet družbe je finančno podporo zavnil. Pri tem ni zanemarljivo dejstvo, da je lahko šlo za čisto osebne zadeve. Blejski hotelir Mallner, ki je knjigo založil, je bil v sorodu z Luckmannovo soprogo Luise Mallner. Ali za tem tiči osebna zgodba, ki je Radicsu zaprla dotok denarja, iz virov ni razbrati. Morda pa so zgolj vedeli, da je denar dobil že iz drugega vira.

- ⁹¹⁰ Vsebina: Vorwort; Einer Wienerin Badefahrt 1573; Der Bischof im Damenbad 1613–1627; Der Gebrauch des »Badner Bad« 1658; Die Coniferen von Reichenau (Villa Wartholz); Ueber den Semmering; Oesterreichs Alpenländer und Alpenseen im Liede; Nach Graz »anno 1«; Eine Princess Liechtenstein als Medicinæ Doctor 1697; Alte Geschichten aus Tobelbad; »Hochlandsloreley« – an den Kärntner Seen; Eine alte Reclame für Bad Leonhars in Kärnten 1649; Die Cottage Ihrer Majestät der Kaiserin und Königin in Ischl; »Rohitscher«, Füllung: 1685; Ein alpiner Gruß von Bad Neuhaus 1878; Grillparzer in Römerbad; »Occupierte« Bäder; Badeleben der Pfahlbauern; Medicinalia im Laibacher »Fürstenhof«; Karstbäder; Der See Veldes in Oberkrain; »Fliegende Brathühner«; »Zur Nachcur« – nach Tirol.

1884

27. *Abbazia*. Mit einer Karte der Umgebung (Braumüllers Bade-Bibliothek Nr. 37). Wien: Wilhelm Braumüller, 1884.

1885

28. *Führer durch Krain. Die Landeshauptstadt Laibach und die schönsten Touren in Oberkrain, Innerkrain und Unterkrain für Reisende und Einheimische, mit Ansichten von Laibach und anderen hervorragenden Orten in Oberkrain und einem Plane von Laibach*. Laibach : J. Giontini, 1885.
29. *Das Warmbad Gallenegg (Valvasor-Heim) in Krain* (Braumüllers Bade-Bibliothek Nr. 45). Wien : Wilhelm Braumüller, 1885.
30. *Nationalismus und Fabrikwesen in Krain. Eine kulturgeschichtliche Studie*. Berlin : F. A. Herbig, 1885.

1886

31. *Kaiser Karl VI. als Staats- und Volkswirt*. Nach zeitgenössischen Quellen dargestellt. Innsbruck : Wagner'sche Universitäts-Buchhandlung, 1886.

1887

32. *Zgodovina deželne civilne bolnice v Ljubljani*. Ljubljana : Deželni odbor kranjski, 1887.
33. *Geschichte des landschaftlichen Civilspitales in Laibach*. Laibach : Krainischer Landesauschuss, 1887.
34. *Geschichte der Laibacher Volksküche. Festschrift zur Feier des zehnjährigen Bestandes 1877–1887*. Laibach : Laibacher Volksküchen-Verein, 1887.
35. *Landwirtschaftliche Kulturbilder 1486–1886, zumeist aus Österreich*. Leipzig : Gebhardt, 1887.
36. *Bergfahrten in Österreich einst und jetzt 1363–1887*. Augsburg, Leipzig : Amthor'sche Verlagsbuchhandlung, 1887.

1888

37. *Habsburgs-Denkmaale in Oesterreich-Ungarn. Geschichtserinnerungen aus Anlaß des 40jährigen Regierungsjubiläums Sr. Majestät Kaiser König Franz Joseph I*. Wien : Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«, 1888.

1889

38. *An Oesterreichs Alpenbahnen. Ein Führer im Liede durch Oesterreichs Hochgebirgswelt*. Wien : Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«, 1889.

1890

39. *Die Reisen Kaiser Joseph II. und die Volkswirtschaft in Oesterreich* (Zum 100. Gedenktag seines Todes am 20. Februar 1790 aus Anlaß der großen land- und forstwirtschaftlichen Ausstellung in Wien 1890). Wien : Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«, 1890.

1891

40. *Göthe, das Haus Habsburg und Oesterreich*. Wien : Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«, 1891.

1892

41. *Das Hoftheater Kaiser Leopold I. als Grundstein ständiger Bühnen in Oesterreich-Ungarn* (Aus Anlaß der Internationalen Ausstellung für Musik und Theaterwesen in Wien 1892). Wien : Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«, 1892.

1893

42. *Zur Siegesfeier der Schlacht bei Sissek am 22. Juni 1593*. Laibach : [tisk: Kleinmayr & Bamberg], 1893.
43. *Die unterkriener Bahnen. Eine volkswirtschaftliche Studie*. Wien : Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«, 1893.

1894

44. *Die Fürsten zu Windischgrätz*. Wien : Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«, 1894.

1896

45. *Die k. k. Post in Krain und ihre geschichtliche Entwicklung* (Anläßlich der Eröffnung des neuen k. u. k. Post- und Telegramm-Amtsgebäudes in Laibach verfasst). Laibach : Selbstverlag, 1896.
46. *Johann Weichard von Valvasor. geb. 1641, gest. 1693. Ein Lebensbild*. Wien : Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«, 1896.
47. *Fürstinnen des Hauses Habsburg in Ungarn* (Zur Millenniums- und Huldigungsfeier). Dresden, Leipzig, Wien : E. Pierson's Verlag, 1896.

1897

48. *Der Adel Krains und die Culturentwicklung des Landes. Eine Geschichtsstudie*. Wien : Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«, 1897.
49. *Die Laibacher Studenten- und Volksküche in ihrem Einfluss auf die Volkswohlfahrt* (Anläßlich der Wiener Jubiläums-Ausstellung 1898). Laibach : Selbstverlag des Volksküchen-Vereines, 1897.

1898

50. *Die Wohltätigkeit in Krain unter den Herrschern aus dem Hause Habsburg. Eine kulturgeschichtliche Studie.* Wien : Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«, 1898.
51. *Geschichte des kaufmännischen Kranken- und Unterstützungs-Vereins in Laibach 1838–1898.* Laibach : Verlag des kaufmännischen Kranken- und Unterstützungs-Vereins, 1898.
52. *Kaiser Franz Joseph im Liede. Zur 50. Feiertage seiner Regierung (Allgemeine National-Bibliothek 184–185),* Wien : Daberkow's Verlag, 1898.

1899

53. *Die Laibacher freiwillige Feuerwehr 1870–1899.* Laibach : Laibacher freiwillige Feuerwehr, 1899.
54. »Codex Austriacus«. *Ein Gedenkbuch über Fürst und Volk in Oesterreich.* Dresden/Leipzig : E. Pierson's Verlag, 1899.
55. *Die Südbahn und ihr Verkehrsgebiet in Oesterreich-Ungarn, samt dem Verkehrsgebiet des Österreichischen Lloyd.* Unter Mitwirkung folgender Autoren und Künstler: Rosegger – Chiavacci – Christomanos – Domenigg – Erler – Foltin – Jabornegg – Platter – Radics – Rohrachner – Scholze – Stradner – Compton – Grubhofer – Hummer – Schramm. Wien : Rohrer und K. k. priv. Südbahn-Verkehrsgesellschaft, 1899.

1900

56. *Bischof, Krieger und Staatsmann Christoph von Rauber (1466–1536).* Wien : Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«, 1900.

1900–1901

57. Grefe, Conrad; Radics, Peter von: *Alt-Krain.* Wien, Laibach : Selbstverlag 1900–1901.
58. Grefe, Conrad; Radics, Peter pl.: *Stara Kranjska.* Dunaj, Ljubljana : Samozaložba 1900–1901.

1902

59. *Die krainische Landschaft und das krainische Landtagswesen bis 1748. Eine Geschichtsstudie.* Wien : Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«, 1902.
60. *Die Laibacher Studenten- und Volksküche. Ein Rückblick anlässlich der 25jährigen Gründungsfeier 1902.* Laibach : Selbstverlag des Volksküchen-Vereines, 1902.
61. *Ljubljanska dijaška in ljudska kuhinja. Ozir povodom petindvajsetletnice njenega obstanka 1877–1902.* Ljubljana : Samozaložba ljubljanske dijaške in ljudske kuhinje, 1902.

1903

62. *Erzherzogin Elisabeth, Regentin der Niederlande (geboren 1680, gestorben 1741). Ein Geschichtsbild.* Wien : Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«, 1903.
63. *Führer durch Laibach, die Landeshauptstadt des Herzogthums Krain.* Laibach : O. Fischer, 1903.

1904

64. *Ein zeitgenössisches Lied vom »windischen Bauernkrieg 1573«.* Laibach : Selbstverlag, 1904.

1905

65. *Schiller auf der deutschen Bühne in Laibach (Aus Anlass des 100. Gedenktages seines Todes).* Laibach : Selbstverlag, 1905.

1908

66. *Alte Häuser in Laibach. Geschichteerinnerungen.* 1. Serie. Laibach : Selbstverlag 1908.⁹¹¹

1909

67. *Alte Häuser in Laibach. Geschichteerinnerungen.* 2. Serie. Laibach : Selbstverlag 1909.
68. *Festschrift zur Feier des 75jährigen Bestandes der Kleinkinderbewahranstalt in Laibach gegründet am 4. November 1834.* Laibach : Vereinsleitung, 1909.

1910

69. *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Mit 5 Porträts und 15 andren Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor.* Laibach : Verlag der Krainischen Sparkasse, 1910.
70. *Geschichte der Jagd in Krain und Franz Anton von Steinberg, ein altkrainischer Weidmann, geb. 1684, gest. 1765 (Im Auftrage des Landeskomitees für Krain der ersten Internationalen Jagdausstellung in Wien 1910 verfaßt vom kaiserlichen Rat P. v. Radics).* Laibach : Verlag des Landeskomitees für Krain in der ersten Internationalen Jagdausstellung in Wien, 1910.

---

⁹¹¹ Radicseva kultumozgodovinska študija *Alte Häuser in Laibach* je začela decembra 1906 izhajati v podlistku časnika *Laibacher Zeitung*.

71. *Der Abschied der Jungfrau von Orleans aus ihrem Heimatsorte. Zwei Dichtermonologe 1631 und 1801: Vernulaeus und Schiller.* Laibach : Druck und Verlag von Dragotin Hribar, 1910.
72. *Der erste Aviatiker in Wien 1808.* Laibach : Selbstverlag, 1910.

1911

73. *Alte Häuser in Laibach. Geschichtserinnerungen.* 3. Serie. Laibach : Selbstverlag, 1911.
74. *Franz Xaver Freiherr von Taufferer, der letzte Abt des ehemaligen Cisterzienserstiftes Sittich, und sein Nachlaß.* Laibach : [...], 1911.
75. *Zur Geschichte der Herrschaft Neumarkt (Neuhaus-Altgutenberg).* Laibach : [tisk: Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg], 1911.

1912

76. *Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach. Kulturbilder anlässlich der Eröffnung des Kaiser Franz Joseph-Jubiläumstheaters.* Laibach : Selbstverlag, 1912.

Izdaje po Radicsevi smrti

77. Berglar, Peter; Radics, Peter. pl.: *Marija Terezija in Slovenci. Izbrana besedila in podobe. Terezijanski Sloveniji v spomin.* Ljubljana : Pegaz International, 1992 (slovenski prevod Radicsevega dela *Maria Theresia und das Land Krain* iz leta 1881).

Separati

1862

78. *Geschichte der Laibacher Schützen-Gesellschaft. Eine Denkschrift. Separat aus Blättern aus Krain, 1862.*⁹¹²

---

⁹¹² Delo *Die Geschichte des Laibacher k. k. priv. Landeshaupt-Schiesstandes 1562–1862*, ki ga navaja Silvo Kranjec v *SBL* (zv. 3, str. 4), je Radics izdal pod drugim naslovom. Knjižico hrani NUK, naslov pa se pravilno glasi: *Schiessordnung für die 350jährige Bestandesfeier des k. k. priv. Landeshauptschiesstandes in Laibach verbunden mit einem grossen Fest-und Freischiessen unter dem Protektorate Sr. Durchlaucht des Fürsten Karl Auersperg Herzogs von Gottschee usw. am 23., 24., 25., 29. u. 30. Juni 1912 auf dem k. k. Landeshauptschiesstand in Laibach* [na ovitku: *350jährige Bestandesfeier des k. k. priv. Landeshauptschiesstandes in Laibach*]. Za tisk so leta 1912 poskrbeli pri Kleinmayr & Bambergu. Knjižica je shranjena tudi v NMS, Radicseva zapuščina TE 2 / III / 5, št. 3.

79. Siegmund Freiherr von Zois und Valentin Vodnik in ihrem gegenseitigen Verhältnisse (1793–1819). Eine kulturhistorische Skizze. Separatabdruck des Widmungskapitels aus der *Geschichte Krain's*, 1862.

1864

80. Die Einfälle der Osmanen in Steiermark, Kärnten und Krain im XV. und XVI. Jahrhundert, mit besonderer Berücksichtigung der von ihnen benützten »Militärstrassen,« und der Grenzvertheidigung. Mit einer Karte von Inner-Österreich. Separatabdruck aus der *Österreichischen militärischen Zeitschrift*, 1864.

1867

81. Der Hl. Eusthachius. Ein deutsches Drama des 17. Jahrhunderts. Vor 200 Jahren aufgeführt in Laibach, im Palais Auersperg, genannt Fürstenhof. Separatabdruck aus dem *Oesterreichischen Volksfreund*, 1867.⁹¹³

1873

82. Die Wiener Weltausstellung 1873. Separatabdruck aus dem *Oesterreichischen Volksfreund*. Wien : Selbstverlag des Verfassers [Druck von Ludwig Mayer], 1873.

1885

83. Bilder oesterreichischer Vergangenheit und Gegenwart. Leipzig : Verlag von »Auf der Höhe« Sacher-Masoch, 1885.⁹¹⁴

1894

84. Der krainische Historiograph Johann Ludwig Schönleben. Separatabdruck aus *Mittheilungen des Musealvereines für Krain*. Laibach : Verlag des Musealvereines, 1894.

1903

85. Geschichtliche Erinnerungen an das große Erdbeben in Fiume im Jahre 1750. Separatabdruck aus der Zeitschrift *Die Erdbebenwarte*, Nr. 11–12), 1903.

---

⁹¹³ Izvod knjižice hrani Arhiv Slovenije (AS 984, fascikel 13, mapa LII).

⁹¹⁴ Vsebina: I. Eine verschollene Predigt Abraham's a St. Clara; II. Die älteste österreichische Damenzeitschrift 1792; III. Zur Biographie Anastasius Grün's; IV. Ernstes und Heiteres aus einer Cavaliersbibliothek des 17. Jahrhunderts; V. Vergilbte Studentenbriefe; VI. Nationalismus und Fabrikwesen in Krain; VII. Zur Geschichte des Handels und Creditwesens in Krain; VIII. Prinz Coburg und Laudon; IX. Kaiser Franz Joseph unter seinem Volke in den südlichen Alpenländern 1883. Separat hrani NMS, sig. 1165.

1905

86. Historisches über Beben in Friaul. Sonderabdruck aus der Zeitschrift *Die Erdbebenwarte*, Nr. 5–9, 1905.

1908

87. Chronologische Übersicht der Wiener Erdbeben. Sonderabdruck aus der Zeitschrift *Die Erdbebenwarte*, Nr. 5–12, 1908.

Brez letnice

88. Krains Chronist Freiherr von Valvasor. Das Urbild eines Patrioten († 1693). Separatabdruck [...].⁹¹⁵

Članki⁹¹⁶

1856

1. Weltgeschichte in Annalen, Chroniken- und Historienreisen, mit einer sinnbildlichen, chronologischen und geographischen Geschichtskarte, von Stanislaw Zaránski. Wien, 1856. [ocena dela]. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, januar 1856, str. 13–14, [podpisan R....cs in Graz].

1857

2. Beiträge zur Geschichte der Alpen- und Donauländer. Über die ältesten Bewohner Noricums von Dr. Franz Ilwof (Graz 1856, Carl Tendler) [ocena dela]. *Mittheilungen des historischen Vereines*, februar 1857, str. 13–14, [podpisan P. Radits].

1859

3. Über ein »Protocoll Religionis Reformationis« in Krain, aus den Jahren 1614–1618. *Vodnik-Album, mit Beiträgen von 86 Verfassern und vier lithographirten Beilagen / Vodnikov spomenik. S spisi od 86. pisateljev in štirimi na kamen tiskanimi dokladami*. Ljubljana : Ignaz v. Kleimmayr & Fedor Bamberg, 1859, str. 199–210.
4. Die Vermählung Erzherzogs Ferdinand (II.) mit Maria Anna von Baiern, 23. April 1600. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, april 1859, str. 27–29.

---

⁹¹⁵ Separat hrani Slovanka knjižnica, sig. K M C 2531.

⁹¹⁶ Pri posameznih letih navajam članke kronološko, vendar sem jih združevala v skupine glede na časnike in časopise, kjer so bili objavljeni (prim. npr. objave za leto 1860, ko je bil članek naveden pod številko 10 objavljen že februarja v časniku *Laibacher Zeitung*, vendar ga navajam za vsemi članki, ki so bili objavljeni v *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*). Tako je bibliografija preglednejša.

5. Grabstein des Herrn Georg v. Lenkovitsch, Freiherrn zu Freyenthurn und Wördl (1601). *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, oktober 1859, str. 81–82.
6. Zur Schillerfeier. Vortrag, gehalten in der Novemberversammlung des historischen Vereins für Krain, durch P. v. Radič. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, november 1859, str. 85–88.

1860

7. Abt Georg von Rein und das Kloster Landstraß (1577 bis 1606). *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, januar 1860, str. 1–6.
8. Die Stiftungsurkunde des ehem. Cistercienserstiftes Maria Brunn bei Landstraß ddo. 7. Mai 1249. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, februar 1860, str. 18–20.
9. Cypressus Labacensis etc. etc. Laibacherischer Cypreßzweig, das ist: Alte und neue Grabschriften u.s.w.; zusammengetragen durch Joh. Gregor Thalnitscher v. Thalberg 1688. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, junij 1860, str. 47–52.
10. Errichtung eines Landes-Archiv's für Krain. *Laibacher Zeitung*, 3. februar 1860, št. 29, str. 115.

1861

11. Beiträge zur Reformationgeschichte Krains, aus Archivalien chronologisch zusammengestellt. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, september 1861, str. 67–69; oktober 1861, str. 73–75.
12. Über des Anton Vramec »Chronika vezda« und über die Buchdruckerei des Manlius 1578 und über des Letzteren Buchdruckerei im Allgemeinen. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, november 1861, str. 84–89.
13. Schon 1698 ein juristischer Verein in Laibach. *Blätter aus Krain*, št. 46, 16. november 1861, str. 184.
14. Die Auersperge in Krain. *Blätter aus Krain*, št. 18, 4. maj 1861, str. 71–72; št. 19, 11. maj 1861, str. 74–76; št. 20, 18. maj 1861, str. 78–79; št. 21, 25. maj 1861, str. 82–83.
15. Die Salender-Gasse. *Blätter aus Krain*, št. 42, 19. oktober 1861, str. 168.
16. Wo befindet sich gegenwärtig die Bibliothek Valvasor's?! *Blätter aus Krain*, št. 45, 9. november 1861, str. 180.
17. Die Auersperger in der Steiermark. *Grazer Zeitung*, 10. marec 1861, nepag.

1862

18. Über ein unser Krain betreffendes Manuskript in der Handbibliothek Sr. Majestät des Kaisers. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, maj in junij 1862, str. 37–42.

19. Die fürstlich Auerspergische Bibliothek in Laibach in ihrer Beziehung zur Literaturgeschichte Krains. *Mittheilungen des historischen Vereins für Krain*, november 1862, str. 95–97.
20. Das große Erdbeben in Krain im Jahre 1511. *Jahreshefte der Vereins des Krainischen Landes-Museums*, let. 3, str. 115–119.
21. Die Frauen in der Sage und Geschichte Krains. *Blätter aus Krain*, št. 1, 4. januar 1862, str. 3–4; št. 2, 11. januar 1862, str. [6–8!]; št. 3, 18. januar 1862, str. 10–12; št. 4, 25. januar 1862, str. 14–16; št. 5, 1. februar 1862, str. 18–20; št. 6, 8. februar 1862, str. 22–24; št. 7, 15. februar 1862, str. 26–28; št. 8, 22. februar 1862, str. 30–32; št. 9, 1. marec 1862, str. 34–36; št. 10, 8. marec 1862, str. 38–40; št. 11, 15. marec 1862, str. 42–44; št. 12, 22. marec 1862, str. 46–48; št. 13, 29. marec 1862, str. 50–52; št. 14, 5. april 1862, str. 54–56; št. 15, 12. april 1862, str. 58–59; št. 16, 19. april 1862, str. 62–64; št. 17, 26. april 1862, str. 66–68.
22. Geschichte der Laibacher Schützengesellschaft. *Blätter aus Krain*, št. 20, 17. maj 1862, str. 78–80; št. 21, 24. maj 1862, str. 83–84; št. 22, 31. maj 1862, str. 87–88; št. 23, 7. junij 1862, str. 90–92; št. 24, 14. junij 1862, str. 94–96; št. 25, 21. junij 1862, str. 98–100; št. 26, 28. junij 1862, str. 102–104; št. 27, 5. julij 1862, str. 106–108; št. 28, 12. julij 1862, str. 111–112.
23. Krain und die Habsburger. Aus einer Rede Franz X. Richter, Professor der Universalgeschichte. *Blätter aus Krain*, št. 19, 10. maj 1862, str. 75–76.
24. Wiener Studien zur Geschichte Krains. *Blätter aus Krain*, št. 28, 12. julij 1862, str. 111–112; št. 32, 9. avgust 1862, str. 127; št. 33, 16. avgust 1862, str. 131–132; št. 34, 23. avgust 1862, str. 134–136.
25. Dr. Wattenbach: Ueber Archive, deren Nutzen und Verwaltung [ocena dela]. *Blätter aus Krain*, št. 41, 11. oktober 1862, str. 164.
26. Aus Gottschee. *Laibacher Zeitung*, št. 260, 12. november 1862, str. 1038; št. 261, 13. november 1862, str. 1042.
27. Das Archiv der krainischen Landschaft. *Laibacher Zeitung*, št. 284, 11. december 1862, str. 1334–1335 (izhaja v sedmih nadaljevanjih do št. 292).

1863⁹¹⁷

28. Recht und Verfassung der Markgrafschaft Mähren im XV. Jahrhundert. *Blätter aus Krain*, št. 8, 21. februar 1863, str. 32.
29. Buchbesprechung von Peter v. Radics: *Die Superintendenten in Krain während des XVI. Jahrhunderts*. Von Th. Elze, evangelischer Pfarrer in Laibach. Wien, 1863. *Blätter aus Krain*, št. 13, 28. marec 1863, str. 52.

---

⁹¹⁷ Članek »Die Aufhebung der philosophischen Fakultät in Laibach«, objavljen v *Blätter aus Krain*, št. 26, 1. avgust 1864, str. 102, ki ga Radicsu pripisuje Fabjančič (prim. ZAL, LJU 346, str. 9), je napisal Avgust Dimitz.

30. Niclas Meldeman's Rundansicht der Stadt Wien während der Türkenbelagerung im Jahre 1529. *Blätter aus Krain*, št. 17, 25. april 1863, str. 68.
31. Aelteste Geschichte des Laibacher Theaters. *Blätter aus Krain*, št. 18, 2. maj 1863, str. 70–72; št. 19, 9. maj 1863, str. 75–76; št. 20, 16. maj 1863, str. 78–80; št. 21, 23. maj 1863, str. 82–84.
32. Ob Reisende aus Krain in das illyrische Hospital St. Hieronymi in Rom aufzunehmen? Eine Streitfrage im XVII. Jahrh. *Blätter aus Krain*, št. 24, 13. junij 1863, str. 94–95.
33. Die hochadelige Gesellschaft der ritterlichen Exercitien in Krain Ende des XVII. Jahrhunderts. *Blätter aus Krain*, št. 26, 27. junij 1863, str. 102–103.
34. Primus Truber's Haus in Laibach. *Blätter aus Krain*, št. 42, 17. oktober 1863, str. 164.
35. Eine krainische Gelehrten-Familie (Schönleben – Dolnitscher). *Blätter aus Krain*, št. 46, 14. november 1863, str. 178–179; št. 47, 21. november 1863, str. 182–184; št. 49, 5. december 1863, str. 190–191; št. 50, 12. december 1863, str. 195–196; št. 51, 19. december 1863, str. 199–200.
36. Die Fürst Carlos von Auersperg'sche Hausbibliothek im Laibacher Fürstenhofe. *Österreichische Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und öffentliches Leben. Beilage zur k. u. k. Wiener Zeitung*, št. 2, str. 624–631.
37. Zur Oktober-Jubelfeier. *Laibacher Zeitung*, št. 237, 17. oktober 1863 str. 940–941.
38. Die Bibliothek Valvasor's. *Laibacher Zeitung*, št. 112, 19. maj 1863, str. 444.

1864⁹¹⁸

39. Das Manuscript der k. k. Studienbibliothek in Laibach. »Libellus Poëmatum ... Thomae Chrön«. Ein Beitrag zur Biographie des Bischofs. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, september 1864, str. 76–79.
40. Herzog Rudolf IV. und das Land Krain. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, št. 12, december 1864, str. 99–106.
41. Die Dismas-Brüder im XVII. und XVIII. Jahrhundert. Ein Beitrag zur Culturgeschichte Krains. *Blätter aus Krain*, št. 8, 27. februar 1864, str. 31–32; št. 9, 5. marec 1864, str. 34–36; št. 10, 12. marec 1864, str. 38–40; št. 12, 26. marec 1864, str. 46–47; št. 13, 2. april 1864, str. 50–52; št. 14, 9. april 1864, str. 54–55; št. 15, 16. april 1864, str. 58–59.
42. Der kaiserliche Gesandte Johann Chobenzl von Prosseck, des Deutschen Ordens Comthur in Laibach. Biographische Skizze. *Blätter aus Krain*, št. 11, 18. marec 1864, str. 42–44.

---

⁹¹⁸ Prispevek »100 Jahre der Laibacher Bühne«, objavljen leta 1865 v *Blätter aus Krain*, ki ga Oskar Gratzy pripisuje Petru pl. Radicsu, je napisal Avgust Dimitz (prim. *Blätter aus Krain*, št. 17, 29. april 1865, str. 66–67; št. 18, 6. maj 1865, str. 70–72; št. 19, 13. maj 1865, str. 74–75).

43. Die Studentenwirtschaft des Grafen, später Fürsten Joh. Weikh. von Auersperg auf der Universität Bologna 1633. *Blätter aus Krain*, št. 17, 30. april 1864, str. 67–68.
44. Die Türkenschlacht bei Radkerspurg 1418. Eine vaterländische Comödie, in Wien aufgeführt um 1730. *Blätter aus Krain*, št. 18, 7. maj 1864, str. 71–72.
45. Sagen, Sitten und Gebräuche in Krain. Ein Mahnwort zu deren systematischen Sammlungen und Aufzeichnungen durch den historischen Verein für Krain. *Blätter aus Krain*, št. 20, 21. maj 1864, str. 79–80.
46. Die k. k. Studienbibliothek in Laibach. *Blätter aus Krain*, št. 22, 4. junij 1864, str. 86–88.
47. Die krainische Landschaft und das Sanitätswesen in Krain. Historische Skizze. *Blätter aus Krain*, št. 23, 11. junij 1864, str. 90–91; št. 24, 18. junij 1864, str. 94–96.
48. Die Malerkunst in Krain. Culturhistorische Skizze. *Blätter aus Krain*, št. 25, 25. junij 1864, str. 98–100.
49. Culturgeschichtliches aus Krain. Turniere. *Blätter aus Krain*, št. 30, 25. junij 1864, str. 119–120.
50. Die altdeutsche Colonie Gottschee in Krain. *Oesterreichische Revue*, let. 2, 3. zv., str. 210–221; 4. zv., str. 210–231.
51. Der Liberalismus und die Auersperge. Geschichtliche Erinnerungen [z uredniško opombo, da gre za ponatis iz dnevnika *Grazer Zeitung*]. *Laibacher Zeitung*, št. 45, 25. februar 1864, str. 178; št. 46, 26. februar 1864, str. 182; št. 49, 1. marec 1864, str. 194–195; št. 50, 2. marec 1864, str. 198; št. 51, 3. marec 1864, str. 202; št. 52, 4. marec 1864, str. 206–207.
52. Das krainische Nationalmuseum und seine Neugestaltung. *Laibacher Zeitung*, št. 72, 28. marec 1864, str. 286–287.
53. Für das k. k. Kunst- und Kunst-Industrie-Museum in Wien. *Laibacher Zeitung*, št. 111, 18. maj 1864, str. 441–443.
54. Wolf Engelbert, Graf zu Auersperg. Krainischer Landeshauptmann. Ein vorzüglicher Theatermäcen (1610–1673). *Recensionen und Mittheilungen über Theater und Musik*, št. 2, 9. januar 1864, str. 17–20; št. 4, 23. januar 1864, str. 49–51.

1865

55. Andenken Valentin Vodnik's (V spomin Valentina Vodnika). Am 3. Februar 1758. *Triglav*, št. 10, 3. februar 1865, str. 39–40.
56. Die Wiener Universität und das Land Krain. *Triglav*, št. 23, 21. marec 1865, str. 99–101.
57. Rudolfswerth. Am 7. April 1365. *Triglav*, št. 28, 7. april 1865, str. 121–122.
58. Der Laibacher Bischof Thomas Chrön und die slovenische Literatur. *Triglav*, št. 29, 11. april 1865, str. 126; št. 30, 14. april 1865, str. 130–131.

59. Die große Beseda am Ostermontage! *Triglav*, št. 32, 21. april 1865, str. 137–138; št. 33, 25. april 1865, str. 142–143; št. 35, 2. maj 1865, str. 149–150; št. 36, 5. maj 1865, str. 153–154.
60. Aus der Geschichte des k. k. 8. Infanterie-Regimentes. *Triglav*, št. 42, 26. maj 1865, str. 177–179.
61. Die Fahnenweihe des k. k. 8. Infanterie-Regimentes FML Baron Gerstner. *Triglav*, št. 44, 2. junij 1865, str. 185; št. 45, 6. junij 1865, str. 189–190; št. 46, 9. junij 1865, str. 193–194.
62. Für die Errichtung eines Kranken-Unterstützungs- und Versorgungsvereines in Laibach. *Triglav*, št. 57, 18. julij 1865, str. 238–239.
63. Johann Weikhard Freiherr von Valvasor. *Triglav*, št. 58, 21. julij 1865, str. 241–242; št. 59, 25. julij 1865, str. 245–246; št. 60, 1. avgust 1865, str. 253–254; št. 63, 8. avgust 1865, str. 261–262; št. 65, 15. avgust 1865, str. 269–270.
64. Zum 18. August. Geschichtliche Erinnerungen. *Triglav*, št. 66, 18. avgust 1865, str. 273–274; št. 67, 22. avgust 1865, str. 277–278; št. 68, 25. avgust 1865, str. 281–282; št. 69, 29. avgust 1865, str. 285–288.
65. Der Untergang Metullums (aus Krains Geschichte). *Triglav*, št. 84, 20. oktober 1865, str. 345.
66. Uredniška opomba pod prevodom pesmi *Den Schönen Laibachs*. Aus dem Polnischen des E. Korytko von F. Prešern. *Triglav*, št. 9, 31. januar 1865, str. 33.⁹¹⁹
67. Beim Jahresschluß. *Triglav*, št. 102, 22. december 1865, str. 419.

1866

68. Johann Weikhard Freiherr von Valvasor. *Triglav*, št. 20, 9. marec 1866, str. 77–78; št. 21, 13. marec 1866, str. 81–82; št. 22, 16. marec 1866, str. 85–87; št. 23, 20. marec 1866, str. 89–90; št. 24, 23. marec 1866, str. 93–95; št. 25, 27. marec 1866, str. 97–100; št. 26, 30. marec 1866, str. 101–103.
69. Martin Pegius aus Krain, ein juridischer Schriftsteller des 16. Jahrhunderts. Bibliographische Skizze. *Verhandlungen und Mittheilungen der Juristischen Gesellschaft in Laibach*, letniki 1863, 1864, 1865, natisnjeno leta 1866, II. del, 5. in 6. zvez., str. 181–194.
70. Nachtrag zur Biographie des Juristen Pegius. *Verhandlungen und Mittheilungen der Juristischen Gesellschaft in Laibach*, letniki 1863, 1864, 1865, natisnjeno 1866, II. del, 5. in 6. zvez., str. 217–220.

⁹¹⁹ Gre za prevod Korytkove pesmi »Piękne Lublano«, h kateremu je Radics pripisal uredniško opombo: »Die Uebersetzung rührt, wie oben bemerkt, von seinem [Korytkos] Dichterfreund Dr. Fr. Prešern«.

71. Wissenschaftlicher Bericht über die von dem Gefertigten nach dem Beschluß des löblichen Gemeinderathes vorgenommene Durchsicht und Ordnung des Archives und der älteren Registratur der Stadt Laibach. *Mittheilungen des historischen Vereines für das Herzogthum Krain*, Schlussheft, str. 29–38.

1867

72. Der Hl. Eusthachius. Ein deutsches Drama des 17. Jahrhunderts. Vor 200 Jahren aufgeführt in Laibach, im Palais Auersperg, genannt Fürstenhof. *Oesterreichischer Volksfreund*, št. 92, 20. april 1867, nepag.; št. 94, 24. april 1867, nepag.; št. 97, 27. april 1867, nepag.; št. 101, 2. maj 1867, nepag.; št. 106, 8. maj 1867, nepag.; št. 111, 13. maj 1867, nepag.
73. Thomas Chrön – ein Glaubenslied. Geschichtsbild. *Beilage zu Nr. 144 des »Oesterreichischen Volksfreund«*, nepag.; *Oesterreichischer Volksfreund*, št. 145, 26. junij 1867, nepag., št. 147, 28. junij 1867, nepag.: nadaljevanja v naslednjih številkah [št. 97, št. 101, št. 106, št. 111].

1868

74. Die Auersperge. *Die Debatte*, št. 18, 19. januar 1868, nepag.

1870

75. Knjaz in njegovi svetniki. *Slovenski narod*, št. 39, 2. april 1870, str. 1–2.
76. Odprto pismo *Slovenskemu narodu* [Radics zagovarja notranje avstrijsko skupino dežel in mariborski program]. *Slovenski narod*, št. 53, 7. maj 1870, nepag.
77. Pragmatična sankcija v deželnem zboru Kranjskem. *Slovenski narod*, št. 69, 16. junij 1870, str. 3.
78. Ein junger Prinz. Original-Bericht des »Wiener Salonblattes«. *Wiener Salonblatt*, št. 40, 4. december 1870, str. 313–314.

1871

79. Wie man 1751 gegen die feudale Presse vorging. *Beilage zum »Neuen Wiener Tagblatt«*, št. 114, 26. april 1871, nepag.
80. Zagreb. *Slovenski Narod*, št. 27, 7. marec 1871, str. 2.

1872

81. Theatervorstellungen beim Fürsten Carlos Auersperg in Prag. *Wiener Salonblatt*, št. 11, 17. marec 1872, str. 136 [avtor je podpisan kot »*†*«, verjetno Radics].
82. Erzherzogin Gisela von Oesterreich und Herzog Leopold von Baiern. *Wiener Salonblatt*, št. 15, 14. april 1872, str. 181–184.

83. Ein Landschaftsfest auf Schloß Erlaa. Original-Bericht des »Wiener Salonblattes«. *Wiener Salonblatt*, št. 20, 19. maj 1872, str. 245.
84. Bücherschau. *Wiener Salonblatt*, št. 30, 24. julij 1872, str. 370.
85. Die Auersperge (mit dem Porträt Sr. Durchl. des k. u. k. Ministerpräsidenten Fürsten Adolf Auersperg). *Wiener Salon-Album*, I. let., str. 7–8.
86. »Der Schillerer«. Gedicht in oberösterreichischer Mundart aus C. A. Kaltenbrunn's Nachlasse. Mitgetheilt von P. v. Radics. *Wiener Salon-Album*, I. let., str. 49–50.
87. Vergilbte Studentenbriefe aus dem fürst. Auerspergischen Hausarchive. *Wiener Salon-Album*, I. let., str. 65–67.
88. Ä hairát-liedle (Vorstehendes Heiratlied). Mundartliches aus der Gottschee, mitgetheilt von P. v. Radics. *Wiener Salon-Album*, I. let., str. 75.
89. Die Burg Hochosterwitz in Kärnten. Geschildert von P. v. Radics, mit Illustration nach der Natur gezeichnet von Hedwig von Radics. *Wiener Salon-Album*, I. let., str. 76–77.
90. Bücherschau.⁹²⁰ *Wiener Salonblatt*, št. 9, 3. marec 1872, str. 118–119.
91. Soirée beim Grafen Andrassy. Original-Bericht des »Wiener Salonblattes«. *Wiener Salonblatt*, št. 10, 10. marec 1872, str. 123–124.
92. Bücherschau.⁹²¹ *Wiener Salonblatt*, št. 12, 24. marec 1872, str. 153–154.
93. Erzherzogin Gisela von Oesterreich und Herzog Leopold von Baiern. *Wiener Salonblatt*, št. 15, 14. april 1872, str. 181–184.
94. Eine Osterfahrt nach Bozen. *Wiener Salonblatt*, št. 16, 21. april 1872, str. 195–196; št. 20, 19. maj 1872, str. 245–247.

1873

95. Wiener Weltausstellung 1873. *Oesterreichischer Volksfreund*, št. 115, 18. maj 1873, nepag., nadaljevanja v naslednjih številkah.
96. Spiegel der Ehren des Erzhauses Oesterreich. *Oesterreichischer Volksfreund*, št. 276, 30. november 1873, nepag.
97. Krainischer Bauernaufstand gegen die Franzosenherrschaft (1809). *Oesterreichischer Volksfreund*, št. 63, 16. marec 1873, nepag.
98. Die Heidelberger Parade 1745. Nach einem gleichzeitigen Bilde geschildert von P. v. Radics. *Wiener Salon-Album*, II. let., str. 65–66.
99. Das Bankett Sr. Excellenz des Hrn. Handels-Ministers Dr. Banhans. Original-Bericht des »Neuen Wiener Salonblattes«. *Neues Wiener Salonblatt im Prater*, št. 4, 15. maj 1873, str. 50–53.

⁹²⁰ Med drugim Radics piše o Grillparzerjevih nazorih o literaturi, gledališču in življenju, o novelah Elise Polko ter o pesnitvi »Rheinfahrt«, ki jo je napisal Wolfgang Müllner von Königswinter.

⁹²¹ Vsebinska: Drama *Freie Wahl* avtorice Adele grofice Bredow; žaloigra *Das Kronenhaus* izpod peresa Victorja Sterna; poročilo o zadnjem zvezku revije *Die deutsche Schaubühne* leta 1871 ter poročilo o izidu *Letopisa Matice Slovenske* v Ljubljani.

1874

100. Sr. Majestät Kaiser Alexander II. von Rußland. *Die Regentenhalle*, 1. august 1874, str. 2–3.
101. Sr. kais. Hoheit FM Erzherzog Albrecht. *Die Regentenhalle*, 1. avgust 1874, str. 3–4.
102. Fürst Carol und Fürstin Elisabeth von Rumänien. *Die Regentenhalle*, 1. september 1874, str. 18–20.
103. Ein Epilog czum Kaisers Jubiläum. *Die Regentenhalle*, 1. oktober 1874, str. 26–27.
104. Ein Panorama von Rio de Janeiro. Original-Bericht der »Regenten-Halle«. *Die Regentenhalle*, 15. oktober 1874, str. 36–37.
105. Fürst Nicola und Fürstin Milena von Montenegro. *Die Regentenhalle*, 1. november 1874, str. 42–45.

1875

106. Kaiser und Kaiserin Wilhelm. *Die Regentenhalle*, 15. januar 1875, str. 50–53.
107. Bücherschau. *Die Regentenhalle*, 15. januar 1875, str. 55–56.
108. Nekrolog: Ferdinand der Gütige. *Die Regentenhalle*, 30. junij 1875, str. 64.

1876

109. Priester und Paffen bei Anastasius Grün. *Vossische Zeitung. Sonntags-Beilage*, št. 15, 9. april 1876, str. 9–12.
110. Die adelige Gesellschaft »Diana, die Jägerin«, und das Jagdwesen in Krain. Kulturgeschichtliche Skizze. A. *Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 18, 15. september 1876, str. 505–510.
111. Eine Kriegsbibliothek illyrischer Grenzhelden aus dem XVI. und XVII. Jahrhunderte. Eine culturgeschichtliche Skizze. *Österreschische militärische Zeitschrift*, 1876, str. 27–32.⁹²²
112. Der Stadt Laibach Gerichtsordnung vom Jahre 1586. *Laibacher Zeitung*, št. 261, 14. november 1876, str. 2087–2088.
113. Inmitten seines Heim. Ein Weihnachts-Andenken an Anastasius Grün. *Laibacher Zeitung*, 1876, št. 294, 23. december 1876, str. 2376–2377.
114. Ein verschollenes Laibach. *Laibacher Tagblatt*, št. 268, 22. november 1876, nepag.

1877

115. Valvazor z ozirom na Slovanstvo. *Letopis Matice slovenske*, str. 251–323.

---

⁹²² Članek hrani NUK, sig. 37221 (datum in številka nista vidna).

116. Johann Weikhard Freiherr von Valvasor: *Die Ehre des Herzogthums Krain von Johann Weikhard Freiherr von Valvasor*. Rudolfswerth: Krajec, 1877; kratka Valvasorjeva biografija, sedem strani uvoda pred I. knjigo.
117. Anastasius Grün und seine Werke. *Literarische Correspondenz*, let. 1, str. 157–161, str. 187–190, str. 221–225.⁹²³
118. Ein verschollenes Lied von A. Grün. *Allgemeine Literarische Correspondenz*.⁹²⁴
119. Das Haustheater der Auersperge als Grundstein eines deutschen Theaters in Krain. *Europa*, št. 3, str. 65–72.
120. Zur Hebung des Jagdwesens in Krain. *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 9, 1. maj 1877, str. 243.
121. Zur Geschichte der adeligen Gesellschaft »Diana«. *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 10, 15. maj 1877, str. 301–305.
122. »Wahrhaftige« Jagdgeschichten vom Zirknitzer-See. *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 22, 15. november 1877, str. 632–647.
123. Zur Geschichte der filharmonischen Gesellschaft in Laibach. *Laibacher Tagblatt*, št. 32, 9. februar 1877, nepag.
124. Auf klassischen Boden. *Laibacher Tagblatt*, št. 239, 17. oktober 1877, nepag.
125. Der unterbrochene Bestand der philharmonischen Gesellschaft. *Laibacher Tagblatt*, št. 233, 10. oktober 1877, nepag.
126. Ein Laibacher Kasino 1775. *Laibacher Tagblatt*, št. 49, 1. marec 1877, nepag.
127. Ein Offiziers-Reiten in Laibach 1797. *Laibacher Tagblatt*, št. 51, 3. marec 1877, nepag.
128. Die »Societas militaris« in Laibach 1670. *Laibacher Zeitung*, št. 17, 22. januar 1877, str. 129–130.
129. Eine »neue Schule« auf klassischem Boden. Zur Eröffnung des neuen Schulhauses in Gurkfeld. *Laibacher Zeitung*, št. 237, 16. oktober 1877, str. 1961–1963.

1878

130. Tomaž Chrön, pesnik, mecén umetelnosti in podpornik vednosti. Kulturno-zgodovinska študija. *Letopis slovenske matice*, III.–IV. zvez., str. 1–33.
131. Die Hausbibliothek der Auersperge. *Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekwissenschaft* (Dresden), januar 1878, str. 10–17; februar 1878, str. 50–55.

⁹²³ Časopisa *Literarische Correspondenz* ni v ljubljanskih in dunajskih knjižnicah, zato članek navajam po Scharmitzer, *Anastasius Grün*, str. 346.

⁹²⁴ Članek navaja SBL, zv. 3, str. 5, a ga zagotovo citira po Fabjančičevih zapisih (prim. ZAL, LJU 346, str. 20).

132. Oesterreichische Fürstinnen als Jägerinnen. *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 1, 1. januar 1878, str. 4–7.
133. Adlerkämpfe 1655 und 1666. *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 7, 1. april 1878, str. 206–208.
134. Die älteste Jagdordnung in Krain von 1750. *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 19, 1. oktober 1878, str. 540–544.
135. Bären und Bärenjagden in Krain. *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 21, 1. november 1878, str. 606–609.
136. Erzherzog Franz Karl und die Stadt Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 59, 13. marec 1878, str. 493–494.
137. Ein Freudenfest für Oesterreich-Baiern. *Laibacher Zeitung*, št. 207, 10. september 1878, str. 1717–1718.
138. Stare hiše naše Ljubljane: z zgodovinskimi črticami po gradivu pl. Radica in dr. Lipiča. *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 18, 27. april 1878, str. 100–101.⁹²⁵

1879

139. Grün, Anastasius. *Allgemeine Deutsche Biographie*, zv. 10. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, 1879, str. 27–33.
140. Slovenščina v besedi in pismu po šolah in uradih. Kulturno-zgodovinska študija. *Letopis Matice slovenske*, str. 1–33.
141. Johann Weikhard Freiherr von Valvasor und »eine löbliche Landschaft« von Krain. Die Ehre des Hertzogthums Krain von Johann Weikhard Freiherr von Valvasor. Rudolfswerth: Krajec, 1879; štiri strani o Valvasorjevem razmerju do kranjskih deželnih stanov na koncu zadnje knjige.
142. Aus Anastasius Grüns Jugendleben. *Die Presse*, št. 253, 14. september 1879, str. 1–3.
143. Kaiser Max der »letzte Ritter« und seine Krainer. Eine Geschichtserinnerung. *Oesterreichisches Jahrbuch* (für den österr. Volksschriften-Verein geleitet und hrsg. von H. v. Helfert), str. 3–23.
144. Das Haus Habsburg und die Bäder in Oesterreich-Ungarn. *Oesterreichische Badezeitung*, št. 20, 24. avgust 1879, str. 193–194.
145. Der Seidenbau in Krain. Aus bisher unbenutzten Quellen. *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, št. 5, 1. februar 1879, str. 39–40.
146. Die Bienenzucht in Krain. *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, št. 18, 3. maj 1879, str. 183–184.
147. Wald und Wild in den Volksliedern der Südslaven. *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 2, 15. januar 1879, str. 73–75.
148. Aus dem Lavantthale Kärntens. *Patriot*, št. 1, 1879, str. 4.

⁹²⁵ Rokopis besedila je shranjen v Bleiweisovi ostalini (dela) v rokopisni zbirki v NUK-u (Ms 1387/II).

149. Oesterreichs Fürstinnen in Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 92, 23. april 1879, str. 783–784.
150. Pfarrkirche und Schatzkammer in Veldes. *Laibacher Zeitung*, št. 176, 2. avgust 1879, str. 1509–1510 [v opombi: Aus dem soeben erschienenen *Führer durch Veldes*].
151. Die Fresken von Wodeschitz. *Laibacher Zeitung*, št. 177, 4. avgust 1879, str. 1521–1522 [v opombi: Aus dem soeben erschienenen *Führer durch Veldes*].
152. Das Schloß von Veldes. *Laibacher Zeitung*, št. 178, 5. avgust 1879, str. 1529–1531 [v opombi: Aus dem soeben erschienenen *Führer durch Veldes*].
153. Aus der Geschichte des Regimentes Kuhn. *Laibacher Zeitung*, št. 273, 27. november 1879, str. 2349–2351.
154. Drobotinice v kneževi rodbini Windisch-Grätz. *Slovenec*, št. 144, 3. december 1879, str. 1–2.

1880

155. Uméteľjnost in uméteľjna obrtnost Slovencev. Kulturno-zgodovinska študija. *Letopis Matice slovenske*, str. 1–58.
156. Das Haus Habsburg und die österreichischen Länder im Drama. *Oesterreichisches Jahrbuch* (Im Vereine mit mehreren veterländischen Schriftstellern red. von Dr. Ferdinand Stamm), str. 1–35.
157. Die Jagd im krainischen Volksliede. A. *Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 2, 15. januar 1880, str. 57–60.
158. Slovenščina za časa Marije Terezije. *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 45, 10. november 1880, str. 362–363.
159. Tristoletno godovanje cesarske kobilarne v Lipici in Prestranku na Krasu. *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 21, 26. maj 1880, str. 165.
160. Veljava slovanskih narodov v ednajstem stoletji. *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 28, 14. julij 1880, str. 225.
161. Zur Geschichte der philharmonischen Gesellschaft 1716, 1717. *Laibacher Zeitung*, št. 8, 12. januar 1880, str. 61–62.
162. Von des Ausstellung in Graz [Original-Correspondenz der »Laibacher Zeitung«]. *Laibacher Zeitung*, št. 202, 3. september 1880, str. 1695–1696 [podpisan »-cs«].

1881⁹²⁶

163. Rudolf Habsburški in dežela Kranjska, *Letopis slovenske matice*, I–XXVIII.⁹²⁷
164. Slovenec za škofa na Dunaji. Jurij Slatkonja 1456–1522. *Kres*,⁹²⁸ str. 653–657.
165. Geschichte des deutschen Buchhandels in Krain. *Archiv für Geschichte des deutschen Buchhandels*,⁹²⁹ str. 72–94.
166. Anastasius Grün als »Buchkritiker«. *Die Heimath*,⁹³⁰ let. VI, št. 27, str. 426–428.
167. Ein Jugendgedicht von Anastasius Grün (»Der Jüngling im Walde«). *Die Heimath*, let. VI, št. 15, str. 228.
168. Fürstenbesuche in Marburg. Eine Geschichtserinnerung. *Südsteirische Post*, št. 8, 30. april 1881, str. 2–4.
169. Der letzte Ritter auf der Gemsejagd in Krain. A. Hugo's *Jagd-Zeitung*, št. 6, 15. marec 1881, str. 184–185.

1882

170. Anastasius Grün's Lehrer, France Prešeren, als deutscher Dichter. *Die Heimat*, let. VII, št. 8, str. 124–126.
171. Der Zirknitz-See im Liede. *Die Heimat*, let. VII, št. 15, str. 238–239.
172. Verschollenes von J. G. Seidl. *Die Heimat*, let. VII, št. 26, str. 410–414.
173. Anastasius Grün über die slovensische Sprache. *Tribüne*, št. 120, 2. maj 1882, str. 1–2.
174. Zbirka slovenskih pregovorov iz leta 1592. *Kres*, str. 332–334.
175. Pr. Truberja slovenski koledar za l. 1582. Donesek k zgodovini slovenskega koledarja. *Kres*, str. 641–645.
176. *Das Erz-Herzogthum Kärnten von Johann Weichard Freiherrn von Valvasor*. Rudolfswert: Krajec [štiri strani uvoda »Valvasor in Kärnten« na začetku knjige].

⁹²⁶ Tega leta naj bi po navedbah *SBL* v reviji *Auf der Höhe* izšel tudi Radicsev prispevek »Der slovensische Dichter Prešeren«, vendar ta tega leta ni bil natisnjen.

⁹²⁷ Z letom 1882 je uredništvo *Letopisa Matice Slovenske* prevzel Fran Levec. Odtlej Radics v *Letopisu* ni več objavljaj. Leta 1884 je *Letopis* uredil Evgen Lah.

⁹²⁸ *Kres*, *leposloven in znanstven list* je izhajal v Celovcu, urejal ga je profesor na celovski gimnaziji dr. Jakob Sket v sodelovanju s profesorjem dr. Gregorjem Krekom in župnikom Davorinom Trstenjakom.

⁹²⁹ Publikacija je v Leipzigu izhajala letno v založbi »Verlag der Börsenvereins der Deutschen Buchhändler«.

⁹³⁰ *Die Heimath* je bil ilustrirani družinski list, ki se je v podnaslovu imenoval *Illustriertes Familienblatt*.

177. Krain's Huldigungen für das Haus Habsburg. Ein Erinnerungsblatt zur 600jährigen Jubelfeier des Landes Krain 1882/83. *Oesterreichisches Jahrbuch* (für den österr. Volksschriften-Verein geleitet und hrsg. von H. v. Helfert), 1882/1883, str. 1–25.
178. Anastatius Grün und Johann Christian Reinhart. *Laibacher Zeitung*, št. 207, 11. september 1882, str. 1761–1762.
179. Ein Familienfest. *Laibacher Zeitung*, št. 238, 17. oktober 1882, str. 2028 [podpisan »-cs«; poročilo o odprtju novih prostorov Bambergove tiskarne v Ljubljani].
180. Primuža Truberja slovenski koledar za leto 1582. *Kres. Leposloven in znastven list*, let. 2 (1882), št. 12, str. 641–645.

1883

181. Prvo slovensko društvo in njega ustanovitelj J. N. Primic. *Kres. Leposloven in znastven list*, let. 3 (1883), št. 12, str. 606–610.
182. Zur Geschichte des Laibacher Theaters. *Laibacher Zeitung*, št. 66, 22. marec 1883, str. 558.
183. Die Vodnik-Feier am Ostermontage. *Laibacher Zeitung* št. 74, 2. april 1883, str. 622–623.
184. Eine Saison von Wohltätigkeitsvorstellungen. *Laibacher Zeitung*, št. 79, 7. april 1883, str. 662–663.
185. Von der Kaiserreise. *Laibacher Zeitung*, št. 167, 24. julij 1883, str. 1443–1444.
186. Frauenarbeit in der culturhistorischen Landes-Ausstellung. *Laibacher Zeitung*, št. 168, 25. julij 1883, str. 1451–1453; št. 169, 26. julij 1883, str. 1459–1461 [podpisan »-cs«].
187. Ein Tag in St. Paul im Lavantthale. *Laibacher Zeitung*, št. 170, 27. julij 1883, str. 1467–1468.
188. Von der Landesausstellung im Gebäude der k. k. Oberrealschule. *Laibacher Zeitung*, št. 172, 30. julij 1883, str. 1485–1486 [podpisan »-cs«].
189. Von der Landesaustellung. Die Bibliotheks-Ausstellung des Fürsten Auerberg. *Laibacher Zeitung*, št. 177, 4. avgust 1883, str. 1425–1426 [podpisan »*«, verjetno Radics].
190. Valvasor als Krieger in Steiermark 1683. *Laibacher Zeitung*, št. 211, 15. september 1883, str. 1815–1816.
191. Zur Literaturgeschichte Krains. *Laibacher Zeitung*, št. 212, 17. september 1883, str. 1827–1828.
192. Der krainische Fischerei-Verein. *Laibacher Zeitung*, št. 278, 4. december 1883, str. 2356.
193. Literatur. *Laibacher Zeitung*, št. 283, 11. december 1882, str. 2421–2422 [pod prispevkom podpisan »-cs«].

1884

194. Donesek k zgodovini cesarskih ukazov v slovenskem jeziku. *Kres*, let. 4, št. 5, str. 261–265.
195. Laudon und das Land Krain. *Archiv für Heimatkunde*, zv. II, str. 42–56.
196. Briefe hervorragender Krainer. *Archiv für Heimatkunde*, zv. II, str. 115–123.
197. Beiträge zur Geschichte Krains. *Archiv für Heimatkunde*, zv. II, str. 129–160.
198. Zur Geschichte der Auersperge. *Archiv für Heimatkunde*, zv. II, str. 238–242.
199. August Dimitz (nekrolog). *Archiv für Heimatkunde*, zv. II, str. 288–290.
200. Die Leipziger Gelehrten von 1689 über Valvasor's »Ehre des Herzogthums Krain«. *Laibacher Zeitung*, št. 41, 19. februar 1884, str. 341–342.
201. Valvasor als Künstler und Erfinder. *Laibacher Zeitung*, št. 45, 23. februar 1884, str. 373.
202. Der Monolog der Jungfrau von Orleans bei Vernulaeus und Schiller. *Auf der Höhe*, zv. X, str. 129–160.
203. »Bilder österreichischer Vergangenheit und Gegenwart«. *Auf der Höhe*, zv. X, str. 226–251.
204. »Bilder österreichischer Vergangenheit und Gegenwart«. *Auf der Höhe*, zv. XII, str. 416–436.
205. Heide und Wald bei Herrn Walther von der Vogelweide. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, 19. avgust 1884, str. 29–30.
206. Das Jagdschloss Haasberg in Innerkrain einst und jetzt. *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 22, 15. november 1884, str. 651–653.

1885

207. Cesar Karol VI. in trgovina na Kranjskem (Spomenica na 200-letni rojstni dan cesarja dne 1. oktobra 1685). *Slovenec*, št. 223, 2. oktober 1885, str. 1–2; št. 224, 2. oktober 1885, str. 1–3.
208. Ljubljana (iz Radicsevega *Führer durch Krain*), št. 143, 26. junij 1885, str. 1–2; št. 144, 27. junij 1885, str. 1–2.
209. Rožnik. *Slovenec*, št. 208, 14. september 1885, str. 1–2.
210. Novi donesek k slovstveni zgodovini slovenskej. Kerfzhanske leipe Molitve ... Skusi Jansha Tulfzhaka. V Lublani. Skusi Jansha Mandelza MDLXXIX. *Kres*, št. 11, str. 568–572.
211. Dva nova poznavatelja slovenskega jezika iz XVII. stoletja. *Kres*, št. 12, str. 633–334.
212. Goričani pred 100 leti. *Soča*, let. 15 (1885), št. 9, str. 100.

213. Eine Forstinstruction von 1650. *Oesterreichische Forst- und Jagdzeitung*, št. 113.⁹³¹
214. Zur Geschichte des Waldwesens in Krain. *Oesterreichische Forst- und Jagdzeitung*, št. 130, str. 26–27.⁹³²
215. »Bilder österreichischer Vergangenheit und Gegenwart«. *Auf der Höhe*, zv. XIV, str. 41–58.
216. Die erste österreichische Damenzeitung, Graz 1792. *Die Heimath*, let. X, št. 4, str. 54–56.
217. Ein Weihnachtslied von Anastasius Grün. *Die Heimath*, let. X, št. 13, str. 176.
218. Jagdhistorisches aus Tirol (1703). *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 15, 1. avgust 1885, str. 425–428.
219. Die Slowenen in Krain. Eine kulturhistorische Skizze. *Salzburger Kalender*, 1885, str. 85–90.

1886

220. Zemljepisec Ortelij in dežela Kranjska v XVI. stoletji. *Ljubljanski zvon*, let. VI, str. 160–164.
221. O šetalščih mesta ljubljanskega. *Ljubljanski zvon*, let. VI, str. 626–630.
222. Prva slovenska ustavna listina Kranjske. *Ljubljanski zvon*, let. VI, str. 757–761.
223. Die Auersperge in Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 261, 15. november 1886, str. 2147–2149.
224. Das Wiener Theater vor 200 Jahren. Eine kulturgeschichtliche Studie. *Der große illustrierte Salzburger Schreib-Kalender auf das Jahr nach der gnadenreichen Geburt unsers Herrn und Erlösers Jesu Christi 1886, welches ein gemeines Jahr ist und 365 Tage hat*, str. 81–86.
225. Neu verfaßte Jäger-Ordnung in Steyer (Aus dem Jahre 1716). *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 12, 15. junij 1886, str. 355–359.

1887

226. Slovenske predstave v deželnem gledališču v Ljubljani od leta 1789 do 1850. *Ljubljanski zvon*, let. VII, str. 289–294.
227. Iz francoske dobe. Slovenski uradni spis iz leta 1810. *Ljubljanski zvon*, let. VII, str. 547–551.
228. Slovenski recepti (ok. l. 1700). *Ljubljanski zvon*, let. VII, str. 704.

⁹³¹ Članek navaja SBL, zv. 3, str. 6.

⁹³² Ravno tam; prim. tudi NMS, TE 4 / I / 1, št. 60. Radics je poleg Ludvika Dimitza prvi pisal o lovu na Kranjskem. Od leta 1876 dalje je v nemških strokovnih listih objavljaj na to temo. Njegovo najpomembnejše delo je iz leta 1910 v Ljubljani izšlo delo *Geschichte der Jagd in Krain und Franz Anton von Steinberg, ein altkrainischer Weidmann, geb. 1684, gest. 1765*.

229. Slovenske narodne jedi na dvorski mizi v nemškem Gradcu pred tristo leti. *Slovan*, let. IV, št. 22, 20. november, str. 350.
230. Stare beležke o »slovenščini na propovednici«. *Slovan*, let. IV, št. 24, 20. december, str. 377–379.
231. Aus dem Stammbuche der Wochein. *Oesterreichische Touristenzeitung*, št. 1, str. 5–7.
232. Vom Triglav und dessen Besteigerungen, *Oesterreichische Touristenzeitung*, št. 15, str. 5–7.
233. Eine Jubelfeier des Glaubens im Gnadente Veldes. *Alte und Neue Welt*,⁹³³ 1887, str. 505–507.
234. Die Geschichte von Abbazia. *Österreichisch-Ungarische Revue*, 3. del, 4. zvez., str. 223–231.
235. Kaiser Ferdinand II. und die Jagd. *Waidmannsheil!*,⁹³⁴ št. 17, 1. september 1887, str. 237–238.
236. Altes Waidmannsheil auf dem Zirknitzer See. *Laibacher Zeitung*, št. 282, 12. december 1887, str. 2309–2310; št. 283, 13. december 1887, str. 2317–2318.

1888

237. Eine Maria-Theresia-Feier in Laibach 1743. *Laibacher Zeitung*, št. 109, 12. maj 1888, str. 913–915.
238. Scopoli im Lande Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 143, 23. junij 1888, str. 1221–1223.
239. Wintercurort und Seebad Abbazia. *Laibacher Zeitung*, št. 158, 12. julij 1888, str. 1351–1352.
240. Das Wildpret auf der Grazer Hoftafel vor 300 Jahren. *Laibacher Zeitung*, št. 179, 6. avgust 1888, str. 1525–1526.
241. Hochdeutsche Komödianten in Laibach. Parallelen aus zwei Jahrhunderten. *Laibacher Zeitung*, št. 276, 30. november 1888, str. 2351–2352.
242. Tiroler Schauspieler in Krain. Eine Culturstudie. *Extra-Beilage zu »Bote für Tirol und Vorarlberg«*, št. 165, 20. julij 1888, nepag.
243. Die Toilettenfrage in den Tagen der Kaiserin Maria Theresia. *Wiener Mode*, št. 10, 15. maj 1888, str. 3–5.
244. Das Humanitätsgefühl der Kaiserin Maria Theresia. *Das Rote Kreuz*, št. 10, 1888, str. 150–151.
245. Maria Theresia unter ihren Völkern. *Grüsz' Gott*, zv. 10, str. 190–191; zv. 11, str. 209–211, zv. 12, str. 236–238.

⁹³³ Ilustrirano revijo je izdajala založba »Verlag von Gebr. Karl und Nikolaus Benziger in Einsiedeln, New York, Cincinnati und St. Louis«.

⁹³⁴ Časopis je izhajal v Celovcu in se je v podnaslovu imenoval *Illustrierte Zeitschrift für Jagd, Fischerei und Schutzwesen in Österreich*.

246. Die Mutter der Kaiserin Maria Theresia, die Kaiserin Elisabeth geb. Herzogin von Braunschweig-Wolfenbüttel in Karlsbad 1721. *Braunschweiger Tagblatt*, 14. maj 1888, nepag.
247. Die Reise der Kaiserin Maria Theresia nach Deutschland. *Frankfurter Zeitung*, 2. junij 1888 [paginacija ni vidna].
248. Die Erbhuldigung für Maria Theresia in Wien. *Das Vaterland, Zeitung für die österreichische Monarchie*, št. 133, 13. maj 1888, str. 1–2.
249. Die Taufe der Kaiserin Maria Theresia. *Katholische Warte*, april 1888, str. 84–86.
250. Maria Theresia's Donaufahrten. *An der schönen blauen Donau*, 9. zv., 1888, str. 206–207.
251. Der einstige Biberreichtum des Landes Krain. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, 13. april 1888, str. 15–16.
252. Die Kaiserin Maria Theresia im Lager ihrer Armee bei Heidelberg 1745. *Militär-Zeitung*, št. 34, 8. maj 1888, str. 269–271.
253. Von der Audienz habsburgischer Fürsten und Fürstinnen. *Grüß Gott! Ein Blatt für Oesterreichs deutsche Jugend*, zv. 1, 1888, str. 1–2; zv. 2, 1888, str. 25–26.
254. Habsburgs-Denkmale in Oesterreich-Ungarn. Geschichtserinnerungen aus Anlaß des 40jährigen Regierungsjubiläum Sr. Majestät Kaiser König Franz Joseph I. *Österreichisch-Ungarische Revue*, 6. let., 1. in 2. zvez., str. 1–41.
255. Das Wildschwein in Krain einst und jetzt. *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 11, 1. junij 1888, str. 326–329.
256. Habsburger auf der Jagd in Krain. *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 23, 1. december 1888, str. 674–676.
257. Doneski k zgodovini advokature na Kranjskem. *Slovenski pravnik*, let. IV, št. 6, str. 189–192.

1889

258. Archäologische Karte von Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 85, 13. april 1889, str. 703.
259. »Wagensberg am 14. April 1689«. *Laibacher Zeitung*, št. 86, 15. april 1889, str. 713–714.
260. Die große Goldschmied-Ausstellung in Wien. *Laibacher Zeitung*, št. 130, 7. junij 1889, str. 1115–1117.
261. Ein Tag beim Fürsten Lichtenstein auf Burg Hollenegg. *Alte und Neue Welt*, zv. I, str. 45–47.
262. Eine Prinzeß Lichtenstein als »Medicinae Doktor«. Eine Kulturskizze. *Alte und Neue Welt*, zv. XI, str. 730.
263. Speis und Trank bei Walther von der Vogelweide. Ein Epilog zur Enthüllung des Walther-Denkmal in Bozen. *Bote für Tirol und Vorarlberg*, št. 229, 5. oktober 1889, str. 2118–2119.

264. Božja pota Slovencev. *Ilustrovani narodni koledar*, 1889, str. 67–70.

1890

265. Der österreichische Volksschriften-Verein und sein Jahrbuch für 1890. *Laibacher Zeitung*, št. 23, 29. januar 1890, str. 181–182.
266. Das Pavillon der k. k. Gesellschaft für Krain und der land- und forstwirtschaftlichen Ausstellung in Wien. *Laibacher Zeitung*, št. 135, 16. junij 1890, str. 1119–1122.
267. Die Jagdschlösser des Kaisers. *Laibacher Zeitung*, št. 241, 20. oktober 1890, str. 2003–2004.
268. Vom Edelweiß. Eine Natur- und Culturstudie. *Laibacher Zeitung*, št. 270, 24. november 1890, str. 2251–2252; št. 271, 25. november 1890, str. 2259–2260; št. 272, 26. november 1890, str. 2267–2268.
269. Kaiser Josef II. als Tourist. Zum 100. Gedenktage seines Todes, 20. Februar 1790. *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, št. 4, 1890, str. 42–43.
270. Die kaiserlichen Jagdschlösser Neuberg und Mürzsteg in der Steiermark. *Illustrierte Jagd-Zeitung*, št. 40, 4. julij 1890, str. 471–473.
271. Zum 70. Geburtsfeste Sr. kais. und könig. Apostol. Majestät des Kaisers und Königs Franz Josef I. *Der Salon. Oesterreichisches Adelsblatt*, št. 23, 10. august 1890, str. 2–3.
272. Ischl im deutschen Liede. *Gmundner Wochenblatt*, št. 30, 20. julij 1890, str. 291–293.
273. Das Haus Habsburg und die Landwirtschaft Oesterreichs. *Zweiter Bogen des »Neuigkeits-Welt-Blatt« (Illustrierte Beilage)*, 20. maj 1890, nepag.
274. Unvergängliche Bilder von der Ischler Festtagen. *Der Cursalon*, št. 17, 13. avgust 1890, str. 1.
275. Kunststudien Kaiser Josefs II. auf seinen Reisen. *Allgemeine Kunst-Chronik*, zv. XIV, št. 4, str. 95–98.
276. Landleben und Landwirtschaft in der antiken und mittelalterlichen Malerei. (Ein Festgruß zur Eröffnung der land- und forstwirtschaftlichen Ausstellung in Wien im Mai 1890). *Allgemeine Kunst-Chronik*, zv. XIV, št. 10, str. 269–272.
277. »Nichts zu suchen war mein Sinn...«. Ein Gang durch die allgemeine land- und forstwirtschaftliche Ausstellung in Wien. *Gmundner Wochenblatt*, št. 25, 24. junij 1890, str. 241–242.
278. Schulvisiten Kaisers Josef II. auf seinen Reisen. *Grüß Gott! Ein Blatt für Oesterreichs deutsche Jugend*, zv. 4, 1890, str. 97–100.
279. Von der Kirche und für die Kirche. (Ein Gang durch die land- und forstwirtschaftliche Ausstellung in Wien 1890). *Land- und Forstwirtschaftliche Ausstellungs-Zeitung*, št. 38, 11. oktober 1890, str. 327–329.

280. Die Jagden Kaiser Josef II. auf seinen Reisen in Frankreich. Zum 100. Gedenktage seines Todes am 20. Februar 1790. *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 4, 15. februar 1890 (let. 33), str. 97–99.
281. Božja pota Slovencev. *Ilustrovani narodni koledar*, 1890, str. 70–73.

1891

282. Laibach, der Unterkrainer Boden und Innerkrain. *Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild. Kärnten und Krain*. Bd. 8. Wien: Druck und Verlag der kaiserlich-königlichen Hof- und Staatsdruckerei, str. 272–284.
283. St. Paul in Kärnten (1. Mai 1091 bis 1. mai 1891). *Allgemeine Kunst-Chronik*, zv. XV, št. 10, str. 263–268.
284. Kunsthistorisches aus Bruneck. Eine Reiseerinnerung. *Allgemeine Kunst-Chronik*, zv. XV, št. 18, str. 487–491.
285. Von der Entstehung und Fortbildung des Gewerbefleißes in der Stadt Reichenberg. *Laibacher Zeitung*, št. 224, 2. oktober 1891, str. 1865–1867.
286. Die Entwicklung des Forstwesens in Görz und Gradisca. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, št. 41, 9. oktober 1891, str. 41–42.
287. Die Localbahn Laibach-Stein in ihrer Bedeutung für die Landwirtschaft Krains. *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, št. 70, 2. september 1891, str. 559–560.
288. Die Landwirtschaft in der Graffschaft Görz und Gradisca (Ein Rückblick auf deren Entwicklung). *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, št. 81, 10. oktober 1891, str. 81–82.
289. Kaiser Rudolf I. von Habsburg und die Jagd (Zum 600. Gedenktage dessen Todes am 15. Juli 1291). *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 14, 15. julij 1891, str. 401–404.
290. Göthe und Serbenlieder. *Gmundner Wochenblatt*, št. 31, 4. avgust 1891, str. 303–304.
291. Die Lokalbahn Laibach-Stein. *Dritter Bogen des »Neuigkeits-Welt-Blatt«*, 7. februar 1891, nepag.
292. Die Schönheiten Krain's im Bilde. Eine Kulturhistorische Studie. *Der Cursalon*, št. 2, 5. maj 1891, str. 1–3.
293. Im Paradiese Kärnthens. Eine Geschichtserinnerung. *Der Cursalon*, št. 5. 1. junij 1891, str. 2–3.
294. Die Reisen Kaiser Rudolf I. von Habsburg (Zum 600. Geburtstage dessen Todes, 15. Juli 1291). *Fremden-Blatt*, št. 192, 15. julij 1891, str. 11–12.
295. Edelweiß. Eine Cultur- und Naturstudie. *Gmundner Wochenblatt*, št. 5, 3. februar 1891, str. 35–36; nadaljevanje v *Erste Beilage zum Gmundner Wochenblatt*, št. 7, 1891, str. 57.
296. Eine Erzherzogin von Oesterreich als Romanschriftstellerin. *Wiener Mode*, april 1891, str. 479.

297. Wald und Jagd des Fürsten Schwarzenberg in Böhmen. *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, št. 43, 30. maj 1891, str. 343–344.
298. Ein Brief an Goethe über die Adelsberger Grotte und Istrien. *Laibacher Zeitung*, št. 58, 12. marec 1891, str. 461–462.
299. Die Ausstellung orientalischer Teppiche im k. k. Handelsmuseum in Wien. *Laibacher Zeitung*, št. 101, 5. maj 1891, št. 101, str. 833–834.
300. Goethe an seinem 72. Geburtstag beim Grafen Auersperg in Böhmen. *Laibacher Zeitung*, št. 154, 10. julij 1891, str. 1281–1282.
301. Ein Kaiserfest der philharmonischen Gesellschaft im Jahre 1716. *Laibacher Zeitung*, št. 236, 16. oktober 1891, str. 1967–1968.
302. Slepár Valvasor. *Ljubljanski zvon*, let. XI, str. 446–447.
303. Načrtke za propoved z leta 1573. *Ljubljanski zvon*, let. XI, str. 572–573.
304. Trsat 1291–1891. *Slovenec*, št. 101, 5. maj 1892, str. 1–2.

1892

305. Kunsthistorisches in Wiener-Neustadt. *Allgemeine Kunst-Chronik*, zv. XVI, št. 18, str. 431–436.
306. Metternich und Gentz auf dem Laibacher Congresse. *Argo*, št. 5, november 1892, str. 87–91; št. 6, december 1892, str. 118–122.
307. Früheste Darstellungen von Frauengestalten durch Frauen auf der Wiener Bühne. Eine theateregeschichtliche Studie. *Allgemeine Kunst-Chronik*, zv. XVI, št. 13, str. 316–317.
308. Die Geschichte der Stadt Rudolfswert. *Laibacher Zeitung*, št. 26, 3. februar 1892 str. 221–222 [podpisan »cs«].
309. Oesterreichisches Jahrbuch. *Laibacher Zeitung*, št. 39, 18. februar 1892, str. 331–332 [podpisan »cs«].
310. Die Laibacher Theatersaison von 1791/92. *Laibacher Zeitung*, št. 218, 24. september 1892, str. 1879–1882.
311. Touristisches im Liede. *Laibacher Zeitung*, št. 225, 2. oktober 1892, str. 1949–1950.
312. Die Schlacht bei Custozza. *Laibacher Zeitung*, št. 253, 5. november 1892, str. 2201–2203; št. 256, 8. november 1892, str. 2231–2232.
313. Die Renovierung der Stadtpfarrkirche in Krainburg. *Laibacher Zeitung*, št. 261, 15. november 1892, str. 2277–2280.
314. Schiller's Vater und die Hebung der Obstzucht. *Wiener landwirthschaftliche Zeitung*, št. 69, 27. avgust 1892, str. 557–558 [poleg Radicsa je kot avtor naveden še Georg H. z. S.].
315. Auf Schloß Sebenstein. Eine Reise-Erinnerung. *Erste Beilage zum Gmundner Wochenblatt*, št. 2, 1892, str. 15.
316. Das Badner Bad. Eine deutsche Komödie zu Wien aufgeführt 1727. *Der Cursalon*, št. 2, 8. maj 1892, str. 1–2.

1893

317. Die ersten Garnisonen der k. u. k. Armee in Krain. *Argo*, št. 1, januar 1893, str. 6–8.
318. Eine zeitgenössische Kritik über Vodnik's »Pésme sa pokúshino«. *Argo*, št. 2, februar 1893, str. 23–24.
319. Der Grubenbrand von Idria vor 90 Jahren. *Argo*, št. 3, marec 1893, str. 47–52.
320. Krain in Leipziger mercantilen Adressbuche vom Jahre 1804. *Argo*, št. 4, april 1893, str. 76–78; št. 5, maj 1893, str. 88–89.
321. Primus Truber's Haus in Laibach. *Argo*, št. 5, maj 1893, str. 90–91.
322. Dar erste Freiherr von Billichgratz. *Argo*, št. 6, avgust 1893, str. 116–120.
323. Das Werk eines Laibachers über »Hygiene« aus dem Jahre 1692. *Argo*, št. 7, julij 1893, str. 129–132.
324. Die Landmannschaft und der Freiherstand Valvasor's. *Argo*, št. 8, avgust 1893, str. 148–152.
325. Kaiser Leopold I. Schenkung der Stadt Gottschee an die Auersperge. *Argo*, št. 9, september 1893, str. 171–175.
326. Aus dem Privilegbuche der Stadt Gottschee. *Argo*, št. 10, oktober 1893, str. 185–190.
327. Belobung vor dem Feinde 1683, ausgestellt durch Joh. Weikhard Freiherrn v. Valvasor. *Argo*, št. 11, november 1893, str. 205–209.
328. Übersicht der Verwaltungs- und Rechtsgeschichte des Landes Krain. *Argo*, št. 11, november 1893, str. 212–214.
329. Der Rechtslehrer Dr. Franz Xaver Jellenz und dessen Büste in Innsbruck. *Argo*, št. 12, december 1893, str. 231–234.
330. Recenzija: Styriaca, Gedrucktes und Ungedrucktes, zur steierm. Geschichte und Culturgeschichte. Vom Landes-Archiv-Director Joseph von Zahn. Graz, Ulrich Moser's Buchhandlung (J. Meyerhoff) 1894. *Argo*, št. 12, december 1893, str. 239.
331. Recenzija: Armée françaises jugées par les habitants de l'Autriche 1797–1800–1808 d'après des rapports de l'époque par Raoul Chélard. – Paris Librairie Plon 1893. *Argo*, št. 12, december 1893, str. 240.
332. Anton Linhart. *Ljubljanski zvon*, let. XIII, str. 27–32; str. 86–91.
333. Pravo- in državoslovna predavanja v Ljubljani. *Slovenski pravnik*, št. 10, str. 298–302; št. 11, str. 325–331; št. 12, str. 357–362.
334. Die Erwählung des Freiherrn von Valvasor zum Mitglied der Königlichen Englischen Societät 1687. *Südösterreichische Post*, št. 1, 17. december 1893, str. 1–2.
335. Valvasorjeva pisma v Londonu. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, str. 226–229.
336. Die Einführung der Stadtbeleuchtung in Laibach (1. Jänner 1793). *Lai-bacher Zeitung*, št. 1, 2. januar 1893, str. 1–2.

337. Das Tagebuch des k. und k. Infanterie-Regiments von 1790 bis 1805. *Laibacher Zeitung*, št. 187, 17. avgust 1893, str. 1605–1606; št. 188, 18. avgust 1893, str. 1613–1614; št. 189, 19. avgust 1893, str. 1621–1622.
338. Die Reisen des Freiherrn von Valvasor. *Laibacher Zeitung*, št. 212, 16. september 1893, str. 1817–1819.
339. Eine Reise nach London. *Laibacher Zeitung*, št. 274, 29. november 1893, str. 2345–2346; št. 275, 30. november 1893, str. 2353–2354; št. 276, 1. december 1893, str. 2361–2363.
340. Johann Weikhard Freiherr von Valvasor in seinen Beziehungen zur Kunst und Kunstindustrie. *Allgemeine Kunst-Chronik*, zv. 17, št. 10/11, str. 230–236.
341. Das Skilaufen der krainischen Bauern vor 200 Jahren. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, št. 1, 6. januar 1893, str. 1–2.
342. Der größte staatliche Forstgarten in Oesterreich zu Laibach in Krain. *Die Presse*, št. 168, 20. junij 1893, str. 1–2.
343. Von zwei Kaiserfahrten. Nach Güns und Innsbruck. *Gmundner Wochenblatt*, št. 40, 3. oktober 1893, str. 413–414; št. 41, 10. oktober 1893, str. 423–424.
344. Aeltere Geschichte des Schlosses Unterthutn (Tivoli) bei Laibach. *Mittheilungen des Musealvereines*, zv. I, str. 108–124.
345. Die Schlacht bei Sissek. *Laibacher Schulzeitung*, let. 21 (1893), št. 6, str. 81–89.

1894

346. »Die pragmatische Sanction« und der krainische Landtag vom 19. Juni 1720. *Argo*, št. 1, januar 1894, str. 13–16.
347. Der Kaiserin Eleonore Censurpatent gegen des Freih. von Pelzhoffer Werke 1711. *Argo*, št. 2, februar 1894, str. 35–40.
348. Eine Vereinssitzung in Laibach im J. 1694. *Argo*, št. 3, marec 1894, str. 67–68.
349. Die Privilegien der Stadt Stein. *Argo*, št. 3, marec 1894, str. 68–53.
350. Die Brüder »Heinricus et Johannes de Carniola«. *Argo*, št. 4, april 1894, str. 81–85.
351. Ein slovenisches bibliographisches Unicum auf der königlichen Bibliothek in Kopenhagen. *Argo*, št. 5, maj 1894, str. 99–100; št. 6, junij 1894, str. 121–123.
352. Die Ausgaben der Stadt Laibach bei der Anwesenheit Kaiser Leopold I. im Jahre 1660. *Argo*, št. 6, junij 1894, str. 124–128.
353. Thomas Crön, Fürstbischof von Laibach (geb. 1560, † 1630). Ein Lebensbild. *Argo*, št. 7, julij 1894, str. 139–144; št. 8, avgust 1894, str. 160–164; št. 10, oktober 1894, str. 198–199.

354. Recenzija: Die Post in Triest und ihre historische Entwicklung. Von Dr. Petrus Tomasin. Triest 9, Balestra 1894. *Argo*, št. 12, december 1894, str. 230.
355. Recenzija: Höhlenkunde, Wege und Zweck der Erforschung unterirdischer Räume. Von Franz Kraus. Mit 155 Textillustr., 3 Karten und 3 Plänen. Wien, C. Gerold's Sohn 1894. *Argo*, št. 12, december 1894, str. 230–231.
356. Avstrijska vojna proklamacija iz leta 1813. *Ljubljanski zvon*, let. XIV, str. 56–58.
357. Stari zemljevidi dežele Kranjske v narodni knjižnici pariški. *Ljubljanski zvon*, let. XIV, str. 185–186; str. 306–308.
358. Graščine in hiše rodovine Valvasorjeve na Kranjskem. *Ljubljanski zvon*, let. XIV, str. 433–437, str. 566–570.
359. Der krainische Historiograph Johann Ludwig Schönleben. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain*, zv. I, str. 1–72.
360. Lussin Piccolo. *Laibacher Zeitung*, št. 6, 7. januar 1894, str. 45–46.
361. Das Valvasor-Haus in Laibach 1681 bis 1733. *Laibacher Zeitung*, št. 130, 9. junij 1894, str. 1115–1116; št. 131, 11. junij 1894, str. 1127–1128.
362. Valvasor und die Freifrau von Seisenegg. *Laibacher Zeitung*, št. 146, str. 1251–1252; št. 147, 30. junij 1894, str. 1259–1260; št. 148, 2. julij 1894, str. 1269; št. 149, 3. julij 1894, str. 1277.
363. Valvasor in Wien. *Laibacher Zeitung*, št. 275, 30. november 1894, str. 2353–2354; št. 276, 1. december 1894, str. 2361–2362.
364. Feuilleton. Oesterreichisches Jahrbuch. *Laibacher Zeitung*, št. 55, 8. marec 1894, str. 453–454.

1895

365. Johann Weikhard Freiherr von Valvasor. *Allgemeine Deutsche Biographie*, zv. 39. Leipzig: Verlag von Duncker & Humblot, str. 471–475.
366. Erzherzog Karl und Erzherzog Albrecht in Krain. I. *Laibacher Zeitung*, št. 44, 22. februar 1895, str. 369–370; št. 45, 23. februar 1895, str. 375–376.
367. Die Gründung der krainischen Sparcasse. *Laibacher Zeitung*, št. 75, 2. april 1895, str. 625–626; št. 76, 3. april 1895, št. 76, str. 633–634; št. 77, 4. april 1895, str. 641–641; št. 78, 5. april 1895, str. 649–650.
368. Das große Erdbeben in Krain im Jahre 1511. *Laibacher Zeitung*, št. 111, 15. maj 1895, str. 948–950.
369. Valvasor-Studien I. Aus dem Archive der Pfarre St. Martin bei Littai. *Laibacher Zeitung*, št. 164, 20. julij 1895, str. 1425–1426.
370. Valvasor-Studien II.–III. Aus dem steiermärkischen Landesarchive. *Laibacher Zeitung*, št. 165, 22. julij 1895; str. 1437–1438; št. 166, 23. julij 1895, str. 1443–1444.
371. Valvasor-Studien IV. Auf der k. k. Universitäts-Bibliothek in Graz. *Laibacher Zeitung*, št. 167, 24. julij 1895, str. 1451–1452.

372. Valvasor-Studien V.–VI. Aus dem Pfarrarchive von Watsch. *Laibacher Zeitung*, št. 170, 27. julij 1895, str. 1475–1476; št. 171, 29. julij 1895, str. 1485–1486.
373. Valvasor-Studien VII.–X. Das Testament des Johann Bapt. Valvasor 1581. *Laibacher Zeitung*, št. 186, 16. avgust 1895, str. 1607–1698; št. 187, 17. avgust 1895, str. 1615; št. 188, 19. avgust 1895, str. 1625–1626; št. 189, 20. avgust 1895, str. 1633.
374. Valvasor-Studien XI.–XII. Karl Freiherr von Valvasor und der Bau des Clarissinen-Klosters in Laibach 1650. *Laibacher Zeitung*, št. 232, 9. oktober 1895; str. 2013; št. 277, 10. oktober 1895, str. 2021–2022.
375. Valvasor-Studien XIII.–XIV. Zur Hereinbeförderung der »Ehre des Herzogthums Crain« aus Nürnberg. *Laibacher Zeitung*, št. 276, 30. november 1895; str. 2391; št. 277, 2. december 1895, str. 2403–2404.
376. Ein krainischer Geschichtsforscher Siegmund Graf Gallenberg (1749). *Laibacher Zeitung*, št. 285, 11. december 1895, str. 2473–2474; št. 286, 12. december 1895, str. 2481; št. 287, 13. december 1895, str. 2488–2490.
377. Auf dem Montebello. Erinnerung an weiland Sr. k. u. k. Hoheit Feldmarschal Erzherzog Albrecht. *Gmundner Wochenblatt*, št. 10, 5. marec 1895, str. 93–94.
378. Beim Erzherzog Karl-Monument. *Gmundner Wochenblatt*, št. 11, 12. marec 1895, str. 105.
379. Torquato Tasso und Barbara von Oesterreich-Erste (Zum 25. April, den 300. Gedenktage des Todes Torquato Tasso's). *Montags-Revue. Wochenschrift für Politik, Finanzen, Kunst und Literatur*, št. 16, 22. april 1895, str. 1–4.
380. Das große Erdbeben in Krain bzw. Laibach im Jahre 1511. *Zweite Beilage zum Dresdner Anzeiger*, št. 144, 24. maj 1895, str. 10.
381. Recenzija dela *Denkschrift zur Erinnerung an die zweite Türkenbelagerung Wiens im J. 1683*. Von H. R. von Zeissberg. Wien 1894, A. Hölder, gr. 8°, 37 S. *Mitteilungen des Musealvereins für Krain*, zv. 2, str. 65–66.
382. Ribnik. *Mitteilungen des Musealvereines für Krain*, zv. 2, str. 66.

1896

383. Valvasor-Studien XV.–XVI. Francesco Valvasor, Notar zu S. Marco in Venedig und dessen »Finanzpläne« für Innerösterreich 1584. *Laibacher Zeitung*, št. 7, 10. januar 1896, str. 51–52; št. 8, 11. januar 1896, str. 57.
384. Valvasor-Studien XVII. Ein Kupferbergwerk bei Ratschach in Unterkrain 1602. *Laibacher Zeitung*, št. 9, 13. januar 1896, str. 75.
385. Valvasor-Studien XVIII.–XX. Die Ermordung des Pfarrers von Čemšenik und des Joh. Weikh. Freiherrn von Valvasor Vater als Gerichtsherr 1645. *Laibacher Zeitung*, št. 10, 14. januar 1896, str. 75; št. 11, 15. januar 1896, str. 83; št. 12, 16. januar 1896, str. 89.

386. Valvasor-Studien XXI.–XXII. Johann B. Valvasor »Spitals-Gründung« in Gonobitz 1598. *Laibacher Zeitung*, št. 26, 1. februar 1896, str. 195; št. 27, 3. februar 1896, str. 205.
387. Valvasor-Studien XXIII.–XXIV. Georg Siegmund Valvasors Amtsreise nach Idria 1669. *Laibacher Zeitung*, št. 28, 4. februar 1896, str. 213; št. 29, 5. februar 1896, str. 221–222.
388. Valvasor-Studien XXV. Ein Pseudo-Valvasor 1714. *Laibacher Zeitung*, št. 30, 6. februar 1896, str. 229–230.
389. Valvasor-Studien XXVI.–XXVII. Die Schreiben der steiermärkischen Landschaft 1683 an Johann Weikhard Freiherrn von Valvasor und an die krainische Landschaft. *Laibacher Zeitung*, št. 43, 21. februar 1896, str. 331; št. 44, 22. februar 1896, str. 337–338.
390. Valvasor-Studien XXVIII.–XXX. Ein Bruder Johann Weikhard Freiherrn von Valvasor. *Laibacher Zeitung*, št. 45, 24. februar 1896, str. 347; št. 46, 25. februar 1896, str. 356; št. 47, 26. februar 1896, str. 363.
391. Die italienische Reise eines krain. Cavaliers (1649–1651). *Laibacher Zeitung*, št. 208, 11. september 1896, str. 1787; št. 209, 12. september 1896, str. 1795; št. 210, 14. september 1896, str. 1807; št. 211, 15. september 1896, str. 1815; št. 213, 17. september 1896, str. 1833; št. 214, 18. september 1896, str. 1840–1841; št. 215, 19. september 1896, str. 1849; št. 216, 21. september 1896, str. 1859–1860; št. 217, 22. september 1896, str. 1866; št. 218, 23. september 1896, str. 1874; št. 219, 24. september 1896, str. 1882.
392. Valvasor-Studien XXXI.–XXXI (XXXII!). Johann Weikhard Freiherrn von Valvasor verkauft sein Schloss Schwarzenbach. *Laibacher Zeitung*, št. 297, 28. december 1896, str. 2561; št. 298, 29. december 1896, str. 2569–2570.
393. Zur Geschichte des Augartens. *Gmundner Wochenblatt*, št. 47, 24. november 1896, str. 507.
394. Theater und Kunst. Das slovenische Volkslied in Krain (Original-Mittheilung der »Abend-Presse«). *Abend-Presse*, št. 83, 24. marec 1896, str. 2–3.
395. Slovenische Frauentrachten. *Montags-Revue. Wochenschrift für Politik, Finanzen, Kunst und Literatur*, št. 12, 23. marec 1896, str. 5–6.
396. Die Glocknerfahrt des Kaisers Franz Josef's und der Kaiserin Elisabeth am 7. September 1856. *Montags-Revue. Wochenschrift für Politik, Finanzen, Kunst und Literatur*, št. 36, 7. september 1896, str. 1–2.
397. Das Neue Post- und Telegraphenamts-Gebäude in Laibach. *Wiener Zeitung*, št. 270, 20. november 1896, str. 9–11.
398. Der Dichter M. L. Schleifer als »Pfleger« in Wallsee. *Die Presse*, št. 210, 3. avgust 1896, str. 1–3.
399. Bad- und Kneippcur-Anstalt. Stein in Krain. *Fremden-Zeitung. Central-Organ zur Förderung des Fremdenverkehrs in Oesterreich und in dem angrenzenden bayrischen Hochland*, št. 30, 23. maj 1896, str. 1–2.

1897

400. Celjski grofje. *Ilustrovani narodni koledar*, let. IX, str. 110–130.
401. Valvasor-Studien XXXIII.–XXXVI. Ein Valvasor-Porträtgalerie auf Schloss Plankenwert [sic! Planhenwart] in Steiermark. *Laibacher Zeitung*, št. 57, 11. marec 1897, str. 489; št. 58, 12. marec 1897, str. 497; št. 59, 13. marec 1897, str. 505; št. 60, 15. marec 1897, str. 517.
402. Valvasor-Studien XXXVII.–XXXVIII. Ein arg gebüsstes Tanzvergnügen (1650). *Laibacher Zeitung*, št. 125, 3. junij 1897, str. 1129; št. 126, 4. junij 1897, str. 1137.
403. Valvasor-Studien XXXIX.–XXXX. Eine Finanzdebatte im krainischen Landtage anno 1636. *Laibacher Zeitung*, št. 127, 5. junij 1897, str. 1145–1146; št. 128, 8. junij 1897, str. 1159–1160.
404. Der Krainer Georg Prenner. Prälat von Herzogenburg (1578–1590). *Laibacher Zeitung*, št. 289, 18. december 1897, str. 2615; št. 290, 20. december 1897, str. 2631.
405. Die neue Hauscapelle im Bistum zu Laibach. *Der Salon. Oesterreichisches Adelsblatt*, št. 4, 1. februar 1897, str. 3–4.
406. Kaiser Ferdinand II. in Laibach 1597. *Wiener Zeitung*, št. 64, 19. marec 1897, str. 2–5.
407. Im Galeriewaggon auf »Steirerwagerln« (Reiseerinnerungen aus dem letzten Sommer). *Gmundner Wochenblatt*, št. 50, 14. december 1897, str. 531–532.

1898

408. Tri zgodovinske povesti v slovenskem jeziku. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, str. 95–99.
409. Ljubljanski knezoškof Tomaž Hren na Spodnjem Štajerskem. Spomenica k 300-letnici njegovega imenovanja za lj. škofa 18. vinotoka 1597. leta. *Ilustrovani narodni koledar*, let. X, str. 103–119.
410. Ein Militär-Schematismus von 1756. *Laibacher Zeitung*, št. 139, 22. junij 1898, str. 1137–1138.
411. Zur Erinnerung an den 18. August 1878. *Fest-Blatt zur zwanzigjährigen Erinnerungs-Feier der Occupation Bosniens und der Herzegowina verbunden mit dem fünfzigjährigen Regierungsjubiläum Seiner Majestät des Kaisers*. Celovec, 13., 14. in 15. avgust 1898, str. 4–5.
412. Ein krainisch-slovenischer Patriot. Zur Enthüllungsfeier des Vodnik-Denkmal in Laibach. *Zweiter Bogen des »Neuigkeits-Welt-Blatt« (Illustrierte Ausgabe)*, 11. april 1889, nepag.
413. Vergilbte Prälatenbriefe aus österreichischen Benediktiner-Stiften. *Zehntes Bogen des »Neuigkeits-Welt-Blatt« (Illustrierte Ausgabe)*, 6. julij 1889, nepag.
414. Der neue Bischof in Laibach. *Zweiter Bogen des »Neuigkeits-Welt-Blatt« (Illustrierte Ausgabe)*, 24. maj 1898, nepag.

415. Das Industrie- und Gewerbe-Schulwesen in Krain. Geschichtliche Reminiscenzen. *Mittheilungen des k. k. technologischen Gewerbe-Museums. Section für Holz-Industrie. Fachzeitschrift für Holz-Production, Holzhandel und Holz-Industrie*, št. 111, 15. marec 1889, str. 33–36.
416. Aus den Gründungsjahren der philharmonischen Gesellschaft in Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 107, 24. junij 1898, str. 857–858.
417. Ein Brief des Fürstbischofs Thomas Chrön. *Laibacher Zeitung*, št. 140, 17. junij 1898, str. 1145–1146.

1899

418. Kranjski dijaki na nemških vseučiliščih v XVI. in XVII. veku. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, str. 24–27.
419. Valvazorjev rod na Spodnjem Štajerskem. *Ilustrovani narodni koledar*, let. XI, str. 103–114.
420. Eine »Laibacher Correspondenz« über die Anwesenheit des Papstes Pius VI. (16. März 1782). *Laibacher Zeitung*, št. 72, 29. marec 1899, str. 551–552.
421. Vor fünfzig Jahren. Zur Enthüllung des Erzherzogs Albrecht-Denkmales in Wien. *Laibacher Zeitung*, št. 114, 19. maj 1899, str. 909–910; št. 115, 20. maj 1899, str. 917–918.
422. Vor fünfzig Jahren. *Laibacher Zeitung*, št. 114, 19. maj 1899, str. 909–910.
423. Professor B. Hacquet als Ehrenmitglied der Gesellschaft naturforschender Freunde. *Laibacher Zeitung*, št. 55, 8. marec 1899, str. 409–410.
424. Neue Literatur zur Geschichte Krains. *Laibacher Zeitung*, št. 111, 16. maj 1899, str. 885–886; št. 112, 17. maj 1899, str. 893; št. 113, 18. maj 1899, str. 901–902.
425. Kaiser Leopold I. in Oberlaibach (1660). *Laibacher Zeitung*, št. 166, 23. julij 1899, str. 1331–1332.
426. Zur Erinnerung an den Geschichtsschreiber Paulus Diaconus. *Laibacher Zeitung*, št. 205, 7. september 1899, str. 1623.
427. Domherr Franz Josef Freiherr von Valvasor (1705 bis 1795). *Laibacher Zeitung*, št. 212, 16. september 1899, str. 1677–1678.
428. Das Slovenische in einer polyglotten Bibel von 1599. *Laibacher Zeitung*, št. 214, 18. september 1899, str. 1698.
429. Zur Geschichte des vaterländischen Infanterie-Regiments Nr. 17. *Laibacher Zeitung*, št. 217, 22. september 1899, str. 1720.
430. Die Hautreliefs an der Pfarrkirche in Gurkfeld, št. 220, 26. september 1899, str. 1739–1740.
431. Der Krainer Dr. Lukas Guttenfelder, Rector der Wiener Universität (1547 und 1557). *Laibacher Zeitung*, št. 293, 23. december 1899, str. 2341–2342.
432. Von Sommer zu Sommer. *Gmundner Wochenblatt*, št. 37, 12. september 1899, str. 415–416.

433. Ein Blutbad an der »Riviera Oesterreichs«. *Zweiter Bogen des »Neuigkeits-Welt-Blatt« (Illustrierte Neben-Ausgabe)*, 6. september 1899, nepag.

1900

434. Provincia Sclavonia ali Slavonia. *Ljubljanski zvon*, let. XX, str. 327–328.
435. Vrhnika in nova železnična proga Ljubljana – Vrhnika. *Ilustrovani narodni koledar*, let. XII, str. 104–113.
436. Opomin pred prisego, zapriseganje in zaslisevanje prič v slovenskem jeziku leta 1729. *Slovenski pravnik*, št. 1, 15. januar 1900, str. 11–13; št. 2, 15. februar 1900, str. 41–43.
437. Ein Glückwunsch zu Neujahr 1800. Culturgeschichtliche Erinnerugen. *Laibacher Zeitung*, št. 1, 2. januar 1900, str. 1–2.⁹³⁵
438. Valvasors Geburtshaus. *Laibacher Zeitung*, št. 100, 2. maj 1900, str. 815–816.
439. Die erste Anwesenheit Sr. Majestät des Kaisers Franz Josef I. in Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 188, 18. avgust 1900, str. 1544–1545.
440. Die Huldigungsfeier zu Laibach am 4. October 1814. *Laibacher Zeitung*, št. 227, 4. oktober 1900, str. 1855–1856.

1901

441. Ukaz cesarja Franca I. iz leta 1814 v slovenskem jeziku. *Slovenski pravnik*, št. 1, 15. januar 1901, str. 11–15.
442. Friderik Velbič, vsled svojih študij po Afriki slaven botanik. *Ljubljanski zvon*, let. XXI, str. 278–280.
443. »Kranjska kroneka« p. Marka Pohlina. Po rokopisu c. kr. dvorne knjižnice na Dunaju. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, str. 33–45.
444. Idričanka, »prijateljca« in spremljevalka Napoleona I. imenovana »pasja grofica«. *Ilustrovani narodni koledar*, let. XIII (1901), str. 107–123.
445. Die Gründung der Philharmonischen Gesellschaft in Laibach, *Laibacher Zeitung*, št. 16, 19. januar 1901, str. 123–124.
446. Der Glasschneider (Graveur) Franz Kreybich aus Steinschönau in Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 85, 15. april 1901, str. 701–702; št. 86, 16. april 1901, str. 707–708.
447. Die Einführung der Tragsessel in der Stadt Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 206, 9. september 1901, str. 1705–1706.

---

⁹³⁵ Članek je prepis noveletnega voščila iz *Degotardische Laibacher Zeitung*, dne 1. januarja 1800 (prim. Žigon, *Nemško časopisje*, str. 26–27). Radics je prispevek objavil in komentiral.

448. Robert Hamerling in seinem Verhältnisse zu Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 274, 28. november 1901, str. 2277; št. 275, 29. november 1901, 2285–2286.
449. Historische Erdbebennotizen aus Krain und den Nachbarländern. *Die Erdbebenwarte*, let. 1, št. 1, str. 17–18.
450. Zur Geschichte des grossen Erdbebens im Jahre 1511. *Die Erdbebenwarte*, let. 1, št. 7, str. 86–87.

1902

451. Vojni člani za c. kr. vojsko v slov. jeziku iz leta 1798. *Slovenski pravnik*, št. 6–7, 15. julij 1902, str. 215–221; št. 8–9, 15. september 1902, str. 281–287.
452. Licejsko poslopje v Ljubljani. *Ljubljanski zvon*, let. XXII, str. 696–699.
453. Erzherzog Rainer und Erzherzogin Marie in Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 42, 20. februar 1902, str. 337.
454. Ein »Präsent« der krainischen Landschaft 1573. *Laibacher Zeitung*, št. 35, 12. februar 1902, str. 283–285.
455. Fürstengärten in Laibach 1702. *Laibacher Zeitung*, št. 89, 19. april 1902, str. 729–730.
456. Die Augustiner-Grufft unter dem demolierten Landesspital in Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 172, 29. julij 1902, str. 1443–1444.
457. Das Heim des Begründers der Philharmonischen Gesellschaft in Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 112, 17. maj 1902, str. 935–936.
458. Eine Erinnerung an die Anwesenheit des Kaisers Franz I. und der Kaiserin Karolina in Laibach (1832). *Laibacher Zeitung*, št. 116, 23. maj 1902, str. 975–976.
459. Einst und jetzt des Schloßes Kroisseneck bei Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 265, 18. november 1902, str. 2191; št. 266, 19. november 1902, str. 2197.
460. Pozabljena knjiga Valvasorjeva (Ovidove metamorfoze). *Slovan*, let. I, str. 58–60.
461. Krvavo klanje na avstrijski rivieri pri Opatiji I. 799. *Slovan*, let. I, str. 246–248.
462. Papež Pij II. iz kranskega rodu grofov Barbov. *Slovan*, let. I, str. 315–318.
463. Baron Jurij Vega. *Slovan*, let. I, str. 333–335.
464. Die Erzherzogin Elisabeth, Regentin der Niederlande. *Wiener Zeitung*, št. 266, 19. november 1902, str. 3–5.
465. Ein Tag auf Burg Hollenegg. *Reichswehr* (Morgenblatt), št. 3154, 21. november 1902, str. 1–2.
466. Historische Erdbebennotizen aus Krain und den Nachbarländern. *Die Erdbebenwarte*, let. 1, št. 11–12, str. 143–145.

1903

467. Valvasorjeva »Pasijska knjižnica« iz leta 1679 in leta 1903. *Dom in svet*, str. 424–426.
468. Familien-Chroniken krainischer Adeliger im 16. und 17. Jahrhundert. *Mittheilungen des Musealvereins für Krain*, zv. I in II, str. 1–27.
469. Iz nekdanjih samostanskih knjižnic v Stični, Kostanjevici, Bistri in Pleterjah. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, str. 53–64.
470. Die Rekonstruktion des Weinbaues in Krain, insbesondere in Unterkrain. *Laibacher Zeitung*, št. 87, 18. april 1903, str. 751; št. 90, 22. april 1903, str. 783; št. 95, 28. april 1903, str. 829.
471. Das älteste Laibacher Zeitungsblatt (1708). *Laibacher Zeitung*, št. 181, 11. avgust 1903, str. 1557; št. 182, 12. avgust 1903, str. 1563.
472. Johann Jakob Samassa († 17. Avg. 1803). *Laibacher Zeitung* št. 185, 16. avgust 1903, str. 1591–1592.
473. Das Valvasor-Denkmal in Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 286, 15. december 1903, str. 2519; št. 287, 16. december 1903, str. 2528–2529; št. 288, 17. december 1903, str. 2541.
474. Kaiser Ferdinand III. als Schriftsteller. *Wiener Zeitung*, št. 233, 11. oktober 1903, str. 3–5.
475. Novi deželni dvorec v Ljubljani. *Ilustrovani narodni koledar*, let. XIV, str. 88–94.
476. Krainer Beben nach Aufzeichnung bei Schönleben und Valvasor. *Die Erdbebenwarte*, let. 2, št. 7–8, str. 153–156.

1904

477. Familien-Chroniken krainischer Adeliger im 16. und 17. Jahrhundert. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain*, zv. I in II, str. 3–13.
478. Od Hansa Lanthierija doslej. Slike iz zgodovine 1564–1904. *Dom in svet*, let. II, str. 257–261; str. 307–310.
479. Valvasor 1641–1693. *Dom in svet*, let. II, str. 6–8.
480. Slovensko gledališče leta 1735. *Dom in svet*, let. III, str. 139–142.
481. Doneski iz arhiva k Prešernovemu životopisu. *Dom in svet*, let. III, str. 297–299.
482. Der deutsch-österreichische Dichter Johann Gabriel Seidl und das Land Krain. Zum 100. Gedenktage seiner Geburt. *Laibacher Zeitung*, št. 105, 9. maj 1904, str. 921; št. 106, 10. maj 1904, str. 929.
483. Der Berg Semmering. *Laibacher Zeitung*, št. 117, 25. maj 1904, str. 1047–1048.
484. Von der bischöflichen Pfalz in Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 154, 30. maj 1904, str. 1391.
485. Kaiser Maximilians I. Privilegium der freien Bürgermeisterwahl in Laibach 1504. *Laibacher Zeitung*, št. 155, 11. julij 1904, str. 1406–1407.

486. Das Erbkaiserthum Österreich 1804 bis 1904. *Laibacher Zeitung*, št. 180, 9. avgust 1904, str. 1619; št. 181, 10. avgust 1904, str. 1625.
487. Kaiser Maximilians I. Privilegium der freien Bürgermeisterwahl in Laibach 1504. *Laibacher Zeitung*, št. 155, 11. julij 1904, str. 1406.
488. Georg Freiherr von Vega [recenzija knjige Fridolina Kaučiča v rubriki »Theater, Kunst und Literatur«. *Laibacher Zeitung*, št. 251, 3. november 1904, str. 2250.
489. Von der Deutsch-Ordens-Konturei in Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 276, 2. december 1904, str. 2495; št. 277, 3. december 1904, str. 2503; št. 278, 5. december 1904, str. 2519; št. 279, 6. december 1904, str. 2527.
490. Die Wiener Kaufmannschaft und der Semmering. *Wiener Zeitung*, št. 133, 12. junij 1904, str. 3–5.
491. Ein Hymnus auf Oesterreichs Kaisertum. Des steirischen Dichters Johann Fellingner Jugendsang. *Siebter Bogen des »Neuigkeits-Welt-Blatt« (Illustrierte Ausgabe)*, 14. avgust 1904, nepag.
492. Das Erdbeben in Kärnten im Jahre 1348 und die Zerstörung in Villach. *Die Erdbebenwarte*, let. 3, št. 6–9, str. 141–145.

1905

493. Slovenski nagovori iz leta 1808. Govor do vojaških novincev. *Dom in svet*, str. 236–238.
494. Deutsche Stimmen aus Krain, Triest und Küstenland. *Beilage zur Nr. 276 des »Grazer Tagblattes«, Organs der Deutschen Volkspartei für die Alpenländer*, št. 91, 5. oktober 1905, nepag.
495. Reiseberichte aus Pola vom Jahre 1805. *Polaer Morgenblatt*, št. 65, 19. december 1905, str. 1–2; Reiseberichte aus Pola vom Jahre 1805 (Schluß). *Polaer Morgenblatt*, št. 67, 21. december 1905, str. 1–2.
496. Zur Schillerfeier (9. Mai 1905). *Laibacher Zeitung*, št. 104, 6. maj 1905, str. 917; št. 105, 8. maj 1905, str. 935; št. 106, 9. maj 1905, str. 943–944.
497. Zur Einführung des Impfverfahrens in Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 137, 16. junij 1905, str. 1232.
498. Ein Laibacher Kalender von 1579. *Laibacher Zeitung*, št. 150, 4. julij 1905, str. 1357; št. 151, 5. julij 1905, str. 1365; št. 152, 6. julij 1905, str. 1373.
499. Zur Geschichte der Reformation und Gegenreformation in Krain [poročilo o delu dr. Friedricha Ahna v rubriki »Theater, Kunst und Literatur«]. *Laibacher Zeitung*, št. 157, 12. julij 1905, str. 1422.
500. Eine Badebeschreibung aus Krain vom Jahre 1792. *Laibacher Zeitung*, št. 196, 28. avgust 1905, str. 1749; št. 197, 29. avgust 1905, str. 1756; št. 198, 30. avgust 1905, str. 1763.
501. Zur Dolinar-Feier. *Laibacher Zeitung*, št. 219, 24. september 1905, str. 1951.

502. Eine Geschichtserinnerung zum 19. November. *Laibacher Zeitung*, št. 264, 19. november 1905, str. 2359–2360.
503. Ein verschollenes Lied des Prinzen Eugen. *Wiener Zeitung*, št. 126, 1. junij 1905, str. 5–7.
504. Gastein im Liede. *Fremden-Blatt*, št. 259, 19. september 1905, str. 13–14.
505. Kasinogesellschaften in Laibach. *Deutsche Stimmen aus Krain, Triest und Küstenland*. Beilage zur Nr. 276 des *Grazer Tagblattes, Organs der Deutschen Volkspartei für die Alpenländer*, št. 91, 5. oktober 1905, nepag.

1906

506. Aus Anastasius Grüns Jugendzeit. *Oesterreichische Rundschau*, zv. VI, 5. april 1906, str. 446.
507. Slovenske brambovske pesmi. Zložil Fr. Cvetko 1809. *Zbornik*. Na svetlo daje Slovenska Matica v Ljubljani, zvez. VIII, str. 230–235.
508. Erinnerungen an Anastasius Grün. *Anastasius-Grün-Nummer der Laibacher Schulzeitung*, april 1906, str. 93–97.
509. Anastasius Grün als Parlamentarier im Vormärz. *Neuigkeits-Weltblatt*, št. 85, 13. april 1906, nepag.
510. Anastasius Grüns Jungloblied auf seine Heimat Krain (Ein Erinnerungsblatt zum 11. April). *Montags-Revue. Wochenschrift für Politik, Finanzen, Kunst und Literatur*, št. 15, 9. april 1906, nepag.
511. Die »Heldin von Gaeta« und Anastasius Grün. *Fremden-Blatt*, št. 99, 10. april 1906, str. 13.
512. Die krainische Kunstwebeanstalt in Laibach – eine Sehenswürdigkeit. *Dilinger's Reiseführer. Illustrierte Zeitschrift für internationalen Reise- und Fremdenverkehr*, št. 11, 15. julij 1906, str. 166–167.
513. Erinnerung an Custozza, 24. junij 1866. *Der Salon. Oesterreichisches Adelsblatt*, št. 18, 20. junij 1906, str. 2–3.
514. Ein verschollenes Jugendgedicht von Anastasius Grün. Zum 100. Gedenktage seiner Geburt. *Laibacher Zeitung*, št. 83, 11. april 1906, str. 753.
515. Gottlieb Graf Windischgrätz (1656) und Georg Sigmund Freiherr Gall (1662), Mitglieder des Palmenordens. *Laibacher Zeitung*, št. 102, 4. maj 1906, str. 939.
516. Der Heimzug des Siegers von Custozza 1866. *Laibacher Zeitung*, št. 142, 23. junij 1906, str. 1340–1341.
517. Geschichtliche Erinnerungen an Wiener Beben. *Die Erdbebenwarte*, let. 5, št. 6–9, str. 199–200.
518. Der Triglav [recenzija knjige Rudolfa Roschnika]. *Laibacher Zeitung*, št. 165, 27. julij 1906, str. 1563; št. 166, 28. julij 1906, str. 1577.
519. Ein Stammbuch der Wochein. *Laibacher Zeitung*, št. 161, 17. julij 1906, str. 1533.

520. Zwei typographische Seltenheiten aus Johann Mannels Druckerpresse. *Laibacher Zeitung*, št. 243, 23. oktober 1906, str. 2276.
521. Viktor Galle †. *Laibacher Zeitung*, št. 253, 5. november 1906, str. 2371–2372.
522. Alte Häuser in Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 278, 4. december 1906, str. 2611.⁹³⁶

1907

523. Vom Laibacher Kongreß 1821. *Laibacher Zeitung*, št. 14, 17. januar 1907, str. 121.
524. Ihre Majestät Kaiserin-Königin Elisabeth in Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 126, 5. junij 1907, str. 1171; št. 127, 6. junij 1907, str. 1179.
525. Wissenschaftliche Erschließung Krains durch Engländer. *Beilage zu Nr. 125 der »Laibacher Zeitung« vom 4. Juni 1907* (»Den englischen Journalisten die Laibacher Zeitung«), str. 2–4.
526. Laibach in Ziffern. *Laibacher Zeitung*, št. 206, 9. september 1907, str. 1915; št. 207, 10. september 1907, str. 1923; št. 208, 11. september 1907, str. 1931.
527. Thornwaldsens Tochter in Laibach getraut 1832. *Laibacher Zeitung*, št. 238, 16. oktober 1907, str. 2208–2209.

1908

528. Primož Trubarjeva hiša v Ljubljani. *Slovan*, let. VI, str. 220.
529. Felicijan Trubarjeva hiša v Ljubljani. *Slovan*, let. VI, str. 220.
530. Primož Trubar in glasba. *Slovan*, let. VI, str. 220–223.
531. Kaiser Franz Josef I. in Krain als Erzherzog 1848 [Radics je letnico v naslovu popravil: 1845].⁹³⁷ *Laibacher Zeitung*, št. 22, 28. januar 1908, str. 189.
532. Die Fahnenweihe des k. u. k. Infanterie-Regiments Nr. 17 im Jahre 1845. *Laibacher Zeitung*, št. 27, 3. februar 1908, str. 235.
533. Das älteste St. Georgsfest auf dem Laibacher Schloßberge neueingeführt. *Laibacher Zeitung*, št. 95, 25. april 1908, str. 865.
534. Zum 11. Juli 1883–1903. *Laibacher Zeitung*, št. 157, 11. julij 1908, str. 1475–1476.
535. Krainer Studenten an der ehemaligen Universität Salzburg 1620 bis 1810. *Laibacher Zeitung*, št. 229, 30. december 1908, str. 2801; št. 300, 31. december 1908, str. 2809.

---

⁹³⁶ Od leta 1906 do 1910 so v nerednih presledkih v *Laibacher Zeitung* izhajale posamezne študije o starih hišah v Ljubljani, ki jih je kasneje Radics izdal v samozaložbi v knjižni obliki, zato ne navajam posameznih objav v »Laibacherici«.

⁹³⁷ Prim. NMS, TE 5 / I / 1, št. 22.

1909

536. Nadaljevanje Dolničarjeve Epitome. *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, str. 153–161.
537. Iz dnevnika ljubljanskega meščana. *Slovan*, let. VII, str. 192–193; str. 222; str. 250–251.
538. Eine Erinnerung an Josef Emanuel Hilscher. *Laibacher Zeitung*, št. 1, 2. januar 1909, str. 5.
539. Laibach in Ziffern. *Laibacher Zeitung*, št. 137, 19. junij 1909, str. 1243; št. 138, 21. junij 1909, str. 1255; št. 139, 22. junij. 1909, str. 1263; št. 141, 24. junij 1909, str. 1279.
540. Die Erzherzog Karl-Ausstellung in Wien und das Land Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 145, 30. junij 1909, str. 1319; št. 146, 1. julij 1909, str. 1329.
541. Zur Geschichte der Luftschiffahrt. *Laibacher Zeitung*, št. 205, 9. september 1909, str. 1831; št. 206, 10. september 1909, str. 1839; št. 207, 11. september 1909, str. 1847; št. 208, 13. september 1909, str. 1863; št. 209, 14. september 1909, str. 1873; št. 210, 15. september 1909, str. 1881; št. 211, 16. september 1909, str. 1891; št. 212, 17. september 1909, str. 1899; št. 214, 20. september 1909, str. 1919.
542. Der Dominikanermönch P. Johan Bapt. Haquet über Erdbeben 1659. *Die Erdbebenwarte*, let. 9, str. 57–60.
543. Erdbeben in Gurfeld. *Die Erdbebenwarte*, let. 9, str. 60–61.

1910

544. Aus der Geschichte des deutschen Schulhalters in Laibach. *Laibacher Schulzeitung*, št. 8, 15. avgust 1910, str. 140–142.
545. Einnahmen und Ausgaben der Stadt Laibach im Jahre 1581. *Laibacher Zeitung*, št. 136, 18. junij 1910, str. 1231.
546. Eine Schilderung der Adelsberger Grotte aus dem Jahre 1807. *Laibacher Zeitung*, št. 104, 6. maj 1910, str. 931.
547. Kaiser Franz Josef I. und die Wohlthätigkeit in Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 185, 17. avgust 1910, str. 1688.
548. Alte Häuser in Laibachs Umgebung. *Laibacher Zeitung*, št. 242, 22. oktober 1910, str. 2215–2216.
549. Nach der französischen Zwischenherrschaft in Illyrien 1813. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Theaters in Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 258, 12. november 1910, str. 2365.
550. Laibacher Drucker Ottomar Bamberg und Ignaz von Kleinmayr. *Österreichisch-ungarische Buchhändler-Correspondenz*, zv. II, str. 65–70.⁹³⁸

⁹³⁸ Članek navaja Fabjančič (prim. ZAL, LJU 346, str. 43).

1911

551. Kaiser Franz Josef I. bei der sechshundertjährigen Landesjubelfeier in Krain. Eine Erinnerungsgeschichte. *Wiener Almanach*, str. 224–227.
552. Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach. Kulturbilder.⁹³⁹ *Laibacher Zeitung*, št. 231, 9. oktober 1911, str. 2187.
553. Zur Geschichte der Herrschaft Neumarkt (Neuhaus-Altgutenberg). *Mitteilungen des krainisch küstenländischen Forstvereines*, let. XI, str. 132–153.

1912

554. Neuere und neueste Häuser in Laibach an altdenkwürdigen Stellen. Geschichtserinnerungen. I. Handelslehranstalt Mahr. *Laibacher Zeitung*, št. 15, 19. januar 1912, str. 131 št. 16, 20. januar 1912, str. 139; št. 20, 25. januar 1912, str. 179 [ter več nadaljevanj, objavljenih v nerednih presledkih].
555. Zum vierzigjährigen Bestande des »krainischen Schulpfennigs«. *Laibacher Schulzeitung*, št. 5, 14. maj 1912, str. 91–95.

Objavljeno po Radicsevi smrti

1. Nagl, Johann Willibald; Zeidler, Jakob; Castle, Eduard (ur.): *Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der Deutschen Dichtung in Österreich-Ungarn*, 3. del (1848–1890). Wien: Verlag von Carl Fromme, 1935, str. 446–450; 4. del (1890–1918), Wien: Verlag von Carl Fromme, 1937, str. 1255–1276.

Uredniško delo

2. *Agramer Zeitung* (Zagreb, 1848–1912), Radics je urejal 39. letnik časnika (1864) in sicer od številke 174 dalje. Že prvo številko naslednjega letnika (1865) redigira nov urednik R. Mallin.
3. *Triglav. Zeitschrift für vaterländische Interessen* (Ljubljana, 1865–1870). Radics je časnik urejal od 3. januarja 1865 do 3. aprila 1866.
4. *Wiener Salonblatt* (Dunaj, 1870–1938). Časopis, ki je izhajal ob nedeljah in je pogosto menjal lastnike, je Radics urejal od leta 1871 do 1873.
5. *Wiener Salon-Album* (Dunaj, 1872–1873). Radics je urejal prilogo k časopisu *Wiener Salonblatt* obe leti njenega izhajanja.

---

⁹³⁹ Kulturmozgodovinske slike o razvoju nemškega gledališča v Ljubljani je Radics objavljaval oktobra, novembra in decembra 1911 v rubriki »Local- und Provinzial-Nachrichten« v »Laibacherici«, s pripisom »Alle Rechte vorbehalten«. Leta 1912 je besedilo izšlo v knjižni obliki, zato v nadaljevanju ne navajam vseh posameznih podlistkov.

6. *Neues Wiener Salonblatt im Prater* (Dunaj, 1873). Ilustrirani list je ves čas izhajanja urejal Radics, ki je bil tudi lastnik lista.
7. *Die Regentenhalle* (Dunaj, 1874–1875). Izdatatelj lista, ki je izhajal 1. in 15. v mesecu, je bil Alexander Pinkus, odgovorni urednik pa Radics.
8. »Steirisch-Grün«. *Festblatt »Graz« zur Erinnerung an die Landes-Ausstellung 1880*. Redigirt von P. v. Radics. Carl Huber, Herausgeber und verantwortlicher Redacteur. Graz, Buchdruckerei Carl Huber, 1880.
9. *Laibacher Zeitung* (Ljubljana, 1784–1918). Radics je bil eden izmed so-urednikov od jeseni leta 1880 do spomladi 1884. Od 10. januarja 1883 (št. 7) do 29. marca 1884 (št. 73) je bil tudi odgovorni urednik časnika.

Nekrologi

1. Steska, Viktor: † Peter Pavel pl. Radics. *Carniola*, n. v. III (1912), zv. 4, str. 293–296.
2. Pajk, Milan: † Peter Pavel pl. Radics. *Ljubljanski zvon*, let. XXXII, št. 9, september 1912, str. 567–568.
3. Anonimno: † Peter Pavel pl. Radics. *Dom in svet*, št. 10, 1912, str. 389.
4. Anonimno. *Neue Freie Presse*, št. 17274, 20. september 1912, str. 10.
5. Anonimno: † Peter Pavel pl. Radics. *Fremden-Blatt*, št. 264, 26. september 1912, str. 9.
6. Anonimno: † Peter Pavel pl. Radics. *Grazer Tagblatt*, št. 266, 26. september 1912, str. 3.
7. Anonimno. † Peter von Radics. *Laibacher Zeitung*, št. 220, 25. september 1912, str. 2103.
8. Anonimno: Gedächtnisfeier. *Laibacher Zeitung*, št. 274, 28. november 1912, str. 2635.
9. J. P[onebšek]: † Peter Pavel pl. Radics. *Lovec. List za lov in ribarstvo*, št. 12, let. III, december 1912, str. 228–229.
10. Anonimno. † Peter Pavel pl. Radics. *Slovan*, let. X, str. 352.
11. Anonimno. † Peter Pavel pl. Radics. *Slovenski prawnik*, št. 11 in 12, 15. november 1912, str. 344.
12. Anonimno. Pogreb ces. svetnika pl. Radicsa. *Slovenski narod*, 27. september 1912, št. 222, str. 3.
13. Puschnig, Dr. A. O.: Peter von Radics. *Laibacher Schulzeitung*, št. 2, 15. februar 1913, str. 22–24; št. 3, 15. marec 1913, str. 44–45.
14. Puschnig, A. O.: Peter von Radics. Ein Gedenkblatt (Mit einem Bildnisse). *Deutscher Kalender für Krain*, let. XXX (1918), str. 105–107.
15. *Slovenec*, št. 22, 25. september 1912, str. 4.

Prispevki o Radicsu in njegovih predavanjih

1. Poročilo o Radicsevem predavanju v Historičnem društvu o reformacijski komisiji na Kranjskem (1614–1618). *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, december 1859, str. 103.
2. Poročilo o Radicsevem predavanju v Historičnem društvu: Die Freudenthaler Handschrift »Augustinus decivitate Dei« (1347). *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, januar 1862, str. 6.
3. Poročilo o mesečnem zboru Historičnega društva, kjer je Radics govoril o Auerspregovi knjižnici: Die fürstliche Auersperg'sche Bibliothek in Laibach in ihrer Beziehung zur Literaturgeschichte Krains. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, november 1862, str. 95.
4. Poročilo o Radicsevem predavanju v Historičnem društvu: Nachricht über ein Manuskript der Hofbibliothek in Wien. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, oktober 1863, str. 71.
5. Poročilo o Radicsevem predavanju v Historičnem društvu: Die Sitticher Kloster-Bibliothek. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, maj 1865, str. 50.
6. Kratka omemba Radicsevega predavanja v Historičnem društvu: Biographie des verstorbenen Mitgliedes Herrn Baudirectors Gintel. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, julij 1865, str. 78.
7. Poročilo o Radicsevi objavi v *Triester Zeitung* o najstarejših obiskovalcih Postojnske jame, objavljeno pod naslovom »Die ältesten Besucher der Adelsberger Grotte« v rubriki »Locales« v *Laibacher Zeitung*, št. 125, 3. junij 1879, str. 1075–1076.
8. Poročilo o Radicsevi petdeseti obletnici mature in srečanju maturantov Gradcu. *Laibacher Zeitung*, št. 242, 22. oktober 1904, str. 2166.
9. Poročilo o Radicsevi 70-letnici v *Laibacher Zeitung* v rubriki »Local- und Provinzial-Nachrichten; št. 218, 24. september 1906, str. 2044.
10. Poročilo o Radicsevi 70-letnici v dunajskem listu *Der Salon*, št. 28, 1. oktober 1906, str. 9.
11. Šuklje, Fran: *Sodobniki, mali in veliki*. Založba »Satura«, Ljubljana, 1933, str. 28–31.
12. Filipič, Lojze: Zgodba o teatrskem arhivskem molju. Donesek k zgodovinospisju slovenskega gledališča. *Novi svet*, 1952, št. 3, str. 280–288.

Recenzije Radicsevih del

1. »-e«. Recenzija dela *Herbard VIII., Freiherr zu Auersperg, ein krainischer Held und Staatsmann 1528–1575*. Wien: Wilhelm Braumüller, 1862 v rubriki »Literatur« v *Blätter aus Krain*, št. 10, 8. marec 1862, str. 40; št. 13,

22. marec 1862, str. 52; št. 14, 5. april 1862, str. 55–56; št. 15, 12. april 1862, str. 59–60.
2. Hitzinger, Peter: Zur Geschichte des Geschlechtes Auersperg (recenzija Radicsevega dela *Herbard VIII., Freiherr zu Auersperg*). *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, maj in junij 1862, str. 43. [S pripisom uredništva: »Wien, 1862 bei Wilhelm Braumüller erschienen, verfaßt von unserem geschätzten correspondierenden Mitgliede Herrn P. v. Radics. Wir behalten uns eine eingehende Würdigung dieses Werkes vor].
  3. Anonimno. Das Repertoire für den Beginn einer slovenischen Nationalbühne [Poročilo o Radicsevi izdaji dela *Der verirrte Soldat*]. *Triglav*, št. 877, 31. oktober 1865, str. 357–358; št. 88, 3. november 1865, str. 360–361.
  4. Anonimno. Ocena Radicseve izdaje drame *Der verirrte Soldat* (1865). *Blätter aus Krain*, št. 43, 28. oktober 1865, str. 172.
  5. Anonimno. Komentar, objavljen v *Ljubljanskem zvonu* v rubriki »Slovenski glasnik«, k Radicsevi objavi »Anastasius Grün über die slovenische Sprache« v jutranji izdaji dunajskega časnika *Tribüne* (št. 120, 2. maj 1882, str. 1–2). *Ljubljanski zvon*, let. II (1882), str. 381–382.
  6. Anonimno: »Führer durch Krain und die Landeshauptstadt Laibach. Mit Ansichten von Laibach und anderen hervorragenden Orten in Oberkrain und einem Plane von Laibach. Von Peter v. Radics; Verlag von J. Giontini, Laibach 1885. *Ljubljanski zvon*, let. V (1885), str. 445.
  7. V. L.: Johann Weikhard Freih. v. Valvasor (geb. 1641, gest. 1693). Ein Lebensbericht von P. v. Radics. Wien. Verlag der Oesterreichisch-Ungarischen Revue. 1896. 8°. 60 S. (Separatabdruck aus dem 2., 3. u. 4. Heft des XIX. Bds. Der »Oest.-Ung. Revue«). *Mittheilungen des Musealvereines für Krain*, 1896, zv. 2, str. 96.
  8. S[imon] R[utar]: Stara Kranjska. K. Grefe. Peter pl. Radics. *Ljubljanski zvon*, let. XX (1900), str. 255.
  9. Fr. Komatar: Radics, P. v.: Ein zeitgenössisches Lied vom »windischen Bauernkrieg 1573«. 23. S., Laibach 1904. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain*, 1906, zv. 1, str. 62.
  10. I. G.⁹⁴⁰: P. v. Radics. Johann Weikhard Freiherr von Valvasor. Herausgegeben von der krainischen Sparkasse (350 str. in 16. tab.). *Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, let. XIX (1909), sešitek 5–6, str. 188.
  11. Merhar, Ivan: Radics, P. von, Johann Weikhard v. Valvasor. *Ljubljanski zvon*, let. XXX (1910), str. 117–119.
  12. Schmid, Walter Dr.: P. v. Radics: Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (rubrika *Literatur und Kunst*). *Grazer Tagespost*, 16. januar 1910.⁹⁴¹

⁹⁴⁰ Josip Gruden, »I.« je tiskarska napaka.

⁹⁴¹ Prim. izrezek iz časnika v ZAL, LJU 340, Lazarinijeva genealoška zbirka, škatla XVI, črka R.

13. C. S.: Der Abschied der Jungfrau von Orleans aus ihrem Heimatsorte (rubrika *Theater Kultur und Literatur*). *Laibacher Zeitung*, št. 65, 22. marec 1910, str. 566.
14. V[rhovnik], I[van]: P. v. Radics, *Alte Häuser in Laibach*. Geschichtserinnerungen. *Ljubljanski zvon*, let. XXXI (1911), str. 390.
15. P[ajk], M[ilan]: P. v. Radics, *Alte Häuser in Laibach*.⁹⁴² *Carniola*, n. v. III (1912), zv. 4, str. 276.
16. P[ajk], M[ilan]: P. v. Radics, *Die Entwicklung des deutschen Bühnenwesens in Laibach*.⁹⁴³ *Carniola*, n. v. III (1912), zv. 4, str. 276–277.
17. Glonar, Joža. »Deutsch-österreichische Literaturgeschichte«. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 34 (1939), str. 224–227.

---

⁹⁴² Ocena objav v ljubljanskih stavbah, ki jih je objavljala časnik *Laibacher Zeitung*.

⁹⁴³ Ocena Radicsevih prispevkov o nemškem gledališču v Ljubljani, ki so oktobra, novembra in decembra 1911 izhajali v podlistku *Laibacher Zeitung*.

PRILOGA 2: BIBLIOGRAFIJA HEDWIG PL. RADICS-KALTENBRUNNER

Seznam objav Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner je prva bibliografija njenih del nasploh, saj doslej o njeni publicistični dejavnosti ni bilo nič znanega. Upoštevane so vse objave, torej tudi tiste, ki so v obliki časopisnih izrezkov shranjene bodisi v ljubljanski ali zagrebški zapuščini bodisi v muzeju Lauriacum v Ennsu. Ponekod je bilo nemogoče ugotoviti vir objave, zato v takšnih primerih navajam zapuščino, kjer je shranjen izrezek članka. Nerazvrščeni ostajajo vsi prispevki, kjer ni bilo mogoče določiti datuma objave. Posebej navajam tiste članke, ki so podpisani kot »v. R.«, saj gre pri tem za domnevno avtorstvo. Z veliko gotovostjo lahko na osnovi tematike ter časopisov, kjer so bili objavljeni takšni članki, trdim, da gre za prispevke Radicseve. Ker pa v zapuščinah ni rokopisov, ki bi njeno avtorstvo potrdili, so članki ostali nerazvrščeni. Za kratico »v. R.« bi se namreč utegnil skrivati tudi Peter pl. Radics.

Razvrstitev objavljenih člankov v bibliografiji je kronološka.

Članki

1873

1. Aus der Gesellschaft. *Wiener Salon-Album*, 1873, nepag. (pet strani in tri ilustracije).

1877

2. Aus einem Damenbade. *Das Inland*, št. 14, 16. julij 1877, str. 5.
3. Korrespondenzen. Aus Neuhaus bei Cilli. *Oesterreichische Badezeitung*, 29. julij 1877, str. 179–180.
4. Bad Neuhaus bei Cilli (21. August). *Oesterreichische Badezeitung*, 26. avgust 1877, str. 223.

1879

5. Damenbad und Touristenstation. *Der Tourist*, št. 19, 1. oktober 1879, str. 2–5.
6. Recenzija knjige *Die Rose der Sewi*. Eine ziemlich wahre Geschichte aus Tirol von Ludw. Steub. Stuttgart, Verlag von A. Bonz und Comp. 1879. *Der Patriot*, št. 1, 1879, str. 4.
7. Aus Steiermark. Tobelbad bei Graz. *Der Patriot*, št. 4–5, 1879, str. 2–3.
8. Aus dem Lavantthale Kärntens. *Der Patriot*, št. 7, 1879, str. 2.
9. Poročilo o Emmi Laddey v rubriki »Kunst und Literatur«. *Der Patriot*, št. 8, 1879, str. 3.
10. Tobelbad bei Graz. *Bade- und Reise-Journal*, št. 22, 6. september 1879, str. 1.

1880

11. Aus Italien. *Der Patriot*, št. 1, 1880, str. 3–4.
12. Aus Graz. *Der Patriot*, št. 4, 1880, str. 3.
13. Nekrolog: Auguste Fiedler. *Der Patriot*, št. 11, 1880, str. 2.

1882

14. Vom Erzherzog Johann. *Kremsthal-Bote. Organ zur Förderung der heimatlichen Interessen*, št. 17, 22. januar 1882, nepag.

1886

15. Oesterreichische Geburtstätten Habsburgischer Fürsten und Fürstinnen außerhalb Wiens. *Der große illustrierte Salzburger Schreib-Kalender auf das Jahr nach der gnadenreichen Geburt unsers Herrn und Erlösers Jesu Christi 1886, welches ein gemeines Jahr ist und 365 Tage hat*, str. 70–80.

1887

16. Die Mutter Maria Theresia's. Ein edles Frauenbild, [vir neugotovljen], str. 71–75; pripis: abgedruckt im Jahre 1887 zu Salzburg [nadaljevanje nečitljivo], *Schöne bl. Donau*, I. let, str. 268.⁹⁴⁴

1888

17. Aus dem Familienleben der Kaiserin Maria Theresia. *Unterhaltungsblatt der Deutschen Hausfrauen-Zeitung für die Feierstunden in der Familie*, št. 18, 29. april 1888 (let. XV), str. 214–215; št. 19, 6. maj 1888, str. 226–227.

1889

18. Helene von Beniczky-Bajza. Eine ungarische Schriftstellerin. *Deutsche Hausfrauen-Zeitung*, št. 5, 3. februar 1889, str. 50–51.

1890

19. Kaiser Josef II. Ein Gedenkblatt zum 20. Februar 1890. Nach zeitgenössischen Quellen. [vir neugotovljen].⁹⁴⁵
20. Von der Teppichweberei in Gobelinmanier. *Kölnische Volkszeitung und Handels-Blatt*, št. 731, 8. avgust 1899, str. 1.

1892

21. Das Edelweiß. Eine Studie von Hedwig v. Radics-Kaltenbrunner. *Edelweiß-Frauen-Kalender für 1892*. Berlin: Verlag des Christlichen Zeitschriftenvereines 1892, str. 33–49.

---

⁹⁴⁴ Izrezek shranjen v NMS, Radicseva zapuščina, TE 3 / I / 4, št. 2.

⁹⁴⁵ Izrezek shranjen v NMS, Radicseva zapuščina, TE 4 / II / 3, št. 4.

22. Recenzija: Nemesis (von Helene von Hülsen, Berlin, Verlag Otto Janke). *Laibacher Zeitung*, št. 32, 10. februar 1892, str. 3834–3836.
23. Ehrentafel für Verstorbene. Helene von Hülsen, geb. Gräfin von Haefeler. *Unterhaltungsblatt der Deutschen Hausfrauen-Zeitung für die Feierstunden in der Familie*, 22. maj 1892, str. 1–2.

1894

24. Von der Nadel der Pfahlbäuerin bis zur Nähmaschine. *Frauenleben. Blätter zur Vertretung der Frauen-Interessen*, let. 6, št. 5, str. 103–105.

1895

25. Ein Situationsbild aus Laibach. *Salzburger Zeitung*, št. 101, 2. maj 1895, str. 3.
26. Aus Laibach. *Gmundner Wochenblatt*, št. 19, 7. maj 1895, str. 191–192.
27. Recenzija: Engelhorn's Allgemeine Romanbibliothek. *Erste Beilage zum »Gmundner Wochenblatt«* št. 10, 1895, str. 99.
28. Recenzija: Gedichte *Spätsommer* von Anna Henschel. *Erste Beilage zum »Gmundner Wochenblatt«* št. 10, 1895, str. 99.
29. Tolmein als Sommerfrische. Ende Juli. *Gmundner Wochenblatt*, št. 35, 27. avgust 1895, str. 376.
30. Feuilleton. Tolmein als Sommerfrische. Mitte August. *Laibacher Zeitung*, 11. september 1895, str. 1799–1800.

1897

31. Recenzija romana *Jung gefreit* pisateljice Nataly Eschstruth. [vir neugotovljen], 12. oktober 1897 [datum dopisan z roko].⁹⁴⁶

1898

32. Geschichte der Stadt Gmunden. *Gmundner Wochenblatt*, št. 33, 16. avgust 1898, str. 340–341.
33. Oesterreichisches Echo. Momentbilder aus Oesterreichs Städten. Laibach, 21. März. *Das Welt-Echo. Internationale illustrierte Zeitschrift*, št. 10, 1. april 1898 (2. let.), str. 13.
34. Wie der Bau'r auf'n Kaiser wart. Nach einer Tatsache in Obersteiermark im Sommer 1856 von Karl Adam Kaltenbrunner. Mitgetheilt aus dem Nachlasse ihres verewigten Vaters von H.v.R-K. *Erste Beilage zum »Gmundner Wochenblatt«*, št. 48, 1898, str. 499.
35. Von Weichnachts-Büchermarkt. *Gmundner Wochenblatt*, št. 51, 20. december 1898, str. 527–528.

---

⁹⁴⁶ Izrezek shranjen v Zagrebu (Najberger).

1899

36. Die erste Kunstwebe-Anstalt in Oesterreich. *Mode-Journal »Die Wienerin«*, 2. let., 1. september 1899, str. 8.
37. Von der neuen Localbahn Laibach-Bresovic-Oberlaibach. *Triester Tagblatt*, št. 5913, 11. julij 1899, nepag.; št. 5914, 12. julij 1899, nepag.⁹⁴⁷

1901

38. Aus der Familienchronik der Fürsten zu Windisch-Graetz. *Die Reichswehr* (Morgenblatt), št. 2804, 29. november 1901, str. 1–3.

1902

39. Die Laibacher Philharmoniker vor Kaiser Karl IV. *Die Reichswehr* (Morgenblatt), št. 2972, 20. maj 1902, str. 1.
40. Veldes am See. Ein Landschaftsidyll im Süden Oesterreichs. *Die Reichswehr* (Morgenblatt), št. 2858, 24. januar 1902, str. 2–3.
41. Ein Tiroler als Stifter in Krain. Porträtstudie aus dem 17. Jahrhundert. *Die Reichswehr* (Mittagsblatt), št. 2930, 7. april 1902, str. 1–2.
42. Das Laibacher Jubiläumsjahr. *Dillinger's Reiseführer*, št. 30, 1. december 1902, str. 466–467.

1903

43. Adelsberg und seine Grotten. *Dillinger's Reiseführer*, št. 8, 1. junij 1903, str. 113–115.

1904

44. Aus einer stillen Ecke. *Grazer Tagblatt* (Abend-Ausgabe), št. 347, 15. december 1904, str. 3–4.
45. Karl Adam Kaltenbrunners Gmundner-Verehrung. Epilog zur Enthüllung seines Denkmals in Enns, 16. Oktober 1904. *Gmundner Zeitung*, št. 45, 8. november 1904, str. 2–4.
46. Lina Morgenstern: Aus Vergilbten Papieren. Eine österreichische Dichterehuldigung an die Frau Großherzogin von Baden (Louise von Preußen) aus dem Jahre 1862. *Deutsche Hausfrauen-Zeitung*, št. 51, 18. december 1904, str. 613–615

1905

47. Das Kastell auf dem Laibacher Schlossberge. *Dillinger's Reiseführer*, št. 4, 1. april 1905, str. 49–51.

---

⁹⁴⁷ Rokopis članka je shranjen v zasebni zapuščini družine Radics v Zagrebu (Najberger).

48. »Wienerisches« aus einem österreichischen Dichterleben. Separat-Abdruck aus *J. Jaeger's Wiener Almanach, Jahrbuch für Literatur, Kunst und öffentliches Leben*, let. XIV, str. 1–17.
49. Der Lebenslauf des Dichters. V: Karl Adam Kaltenbrunner: *Ausgewählte Dichtungen*. Linz: Selbstverlag der Herausgeber als Stelzhamerbund 1905, str. IX–XXIII.

1906

50. Konrad Grefe. *Neue freie Presse*, št. 15446, 23. august 1907, str. 6.

1907

51. Schloß und Stadt Möttling in Unterkrain. *Dillinger's Reiseführer*, št. 1, str. 6–7.

1909

52. Ein Erinnerungstag (27. bis 28. Juni 1909). *Laibacher Zeitung*, št. 143, 26. junij 1909, str. 1295–1296.

1910

53. Feuilleton. Paul Maria Lacroma. Ihr Lebensgang. *Triester Zeitung* (Abend-Ausgabe), št. 292, 24. december 1910, str. 5.

Nerazvrščeno

54. Recenzija knjige Paula Lindaua »Hängendes Moos« v rubriki »Kunst, Schrifttum, Bühne«. *Deutsche Wacht*, [datum ni viden] 1892, str. 6.⁹⁴⁸
55. Recenzija knjige »Ein Ueberfall« (avtor: Herzen) v rubriki »Kunst, Schrifttum, Bühne«. *Deutsche Wacht*, [datum ni viden] 1892, str. 6.⁹⁴⁹
56. Illustrierte Romane und Novellen von Nataly von Eschstruth. *Laibacher Schulzeitung*, [datum ni viden], str. 182.
57. Der Irrgeist des Schlosses. Eine Spukgeschichte von Nataly Eschstruth. *Der Cursalon*, [datum in paginacija nista vidna].⁹⁵⁰
58. Aus dem ältesten steirischen Frauenbad. Tobelbad bei Graz. *Wiener Salonblatt*, [datum in paginacija nista vidna].⁹⁵¹
59. Unsere Gesundbrunnen und Bäder. Bad Neuhaus bei Cilli in Untersteiermark. [vir neugotovljen], str. 137–141.⁹⁵²

---

⁹⁴⁸ Izrezek shranjen v NMS, Radicseva zapuščina, TE 4 / II / 3, št. 5. Časnik *Deutsche Wacht* je v Celju izhajal od leta 1883 do 1919.

⁹⁴⁹ Ravno tam.

⁹⁵⁰ Izrezek shranjen v Zagrebu (Najberger).

⁹⁵¹ Izrezek shranjen v muzeju Lauriacum, zapuščina KAK.

⁹⁵² Ravno tam.

60. Aus anderen Ländern. Abbazia an der Riviera Oesterreichs. [vir neugotvljen].⁹⁵³
61. Südliche Frühlingstage. [vir neugotvljen].⁹⁵⁴
62. Laudonfeste im Süden Österreichs 1789. [vir neugotvljen].⁹⁵⁵
63. Unsere Gesundbrunnen und Bäder. Bad Neuhaus bei Cilli in Untersteiermark. [vir neugotvljen], str. 137–141.⁹⁵⁶
64. Eine Prinzessin Lichtenstein als Medicinae Doctor (1697). *Unsere Kunst in Wort und Bild*. Hg. v. Rudolf Wittmann. Wien: [brez letnice], str. 124.
65. Schloß Orth am Traunsee. Eine deutsche Dichter-Gedächtnisstätte. [vir neugotvljen].⁹⁵⁷

Domnevno avtorstvo

66. Ein interessanter Theaterzettel [vir neugotvljen].⁹⁵⁸
67. Nachruf an Frau von Hülsen [vir neugotvljen].⁹⁵⁹
68. Feuilleton. Ernstes und Heiteres für groß und klein. Eine Weihnachtsbücherschau. *Laibacher Zeitung*, št. 291, 19. december 1888, str. 2481–2483; št. 292, 20. december 1888, str. 2503–2504.
69. Feuilleton. Vom Büchermarkte. *Laibacher Zeitung*, št. 181, 8. avgust 1896, str. 1553; št. 182, 10. avgust 1896, str. 1565.
70. Feuilleton. Vom Büchermarkte. *Laibacher Zeitung*, št. 260, 11. november 1896, str. 2223–2224.
71. Deutsche Städtebesuche (Ein Brief aus Schwerin, von 30. März 1898). *Das Welt-Echo. Internationale Illustrierte Zeitschrift für Gesellschaft, Politik, Wissenschaft, Kunst, Literatur, Hygiene, Mode, Sport, Ausstellungen, Erfindungen, Industrie, Handel und Verkehrswesen*, zvez. 12, 20. avgust 1898, str. 10–11.
72. Bilder aus Krain II. Ein Ausflug nach Schloss Bilichgrätz bei Laibach. *Fremden-Zeitung. Central-Organ zur Förderung des Fremden- und Reise-Verkehrs in und nach Oesterreich und dem angrenzenden bayerischen Hochland*, št. 20, 25. februar 1899, str. 1–2.
73. Bilder aus Krain III. Neu-Laibach. *Fremden-Zeitung. Central-Organ zur Förderung des Fremden- und Reise-Verkehrs in und nach Oesterreich und dem angrenzenden bayerischen Hochland*, št. 13, 6. januar 1900, str. 1–2.

---

⁹⁵³ Izrezek shranjen v NMS, Radicseva zapuščina, TE 4 / II / 3, št. 6.

⁹⁵⁴ Ravno tam, št. 10.

⁹⁵⁵ Izrezek shranjen v Zagrebu (Najberger).

⁹⁵⁶ Izrezek shranjen v muzeju Lauriacum, zapuščina KAK.

⁹⁵⁷ Izrezek shranjen v Zagrebu (Najberger).

⁹⁵⁸ Ravno tam.

⁹⁵⁹ Ravno tam.

74. Allerlei von Flaschenkorken. Eine Skizze. *Erster Wiener Local-Anzeiger. Unparteiische österreichische Tageszeitung*, št. 37, 30. marec 1900, str. 8.
75. Recenzija: Der Vollmensch. Ein Rennfarerroman von Michael Angelo Freiherrn von Zois. *Laibacher Zeitung*, št. 119, 27. maj 1902, str. 1006 [objavljeno v rubriki *Theater, Kunst und Literatur*].

Illustracije

76. Die Burg Hochosterwitz in Kärnten. Geschildert von P. v. Radics, mit Illustration nach der Natur gezeichnet von Hedwig von Radics. *Wiener Salon-Album*, I. let. (1872), str. 76–77.
77. Aus der Gesellschaft. *Wiener Salon-Album*, 1873, nepag. (pet strani besedila in tri ilustracije).

Prispevki o Radicsevi in njenem delu

1. A. S.: Hedwig von Radics-Kaltenbrunner. *Der Salon. Oesterreichisches Adelsblatt*, št. 4, 1. februar 1905, str. 10–11.
2. A[nna] H[ottner]-G[refe]: Hedwig von Radics-Kaltenbrunner (objavljeno v rubriki »Aus Gmunden und Umgebung«). *Gmundner Zeitung*, št. 50, 14. december 1915, str. 3.
3. Nachruf an Hedwig von Radics-Kaltenbrunner. *Neues Grazer Abendblatt. Abendausgabe des Neuen Grazer Tagblattes*, št. 455, 1. december 1919, nepag.

PRILOGA 3: POPIS GRADIVA O NEMŠKEM GLEDALIŠČU

Gradivo o nemškem odru na Kranjskem in še posebej v Ljubljani, ki ga je zbral Radics, je shranjeno na dveh mestih: v Narodnem muzeju Slovenije in v Arhivu Republike Slovenije. Gradivo v NMS je razporedil v najmanj 15 map, ki so označene s številkami od 10 do 25. Ker dva libreta, razvrščena v neoštevilčene mape, nosita z Radicsevo pisavo dopisani oznaki »Kuv. 30« in »Kuv. 33« (mapa 30 in mapa 33), smemo sklepati, da je bilo gradiva več, a je bodisi založeno bodisi izgubljeno. Če je Radics pravilno številčil vse gradivo, potem v nekaterih mapah gradivo manjka.⁹⁶⁰ Vendar je potrebno upoštevati tudi, da je v posameznih mapah shranjeno gradivo, ki je neoštevilčeno. Pri gradivu, ki je danes glede na Radicsevo številčenje in označevanje razporejeno v »napačno« mapo, je napačna razporeditev posebej omenjena. Navedeno je tudi, kam bi gradivo sodilo po Radicsevem razporedu. Prvotna domneva, da je manjkajoče gradivo shranjeno v Radicsevem fondu v Arhivu Republike Slovenije, se je izkazala za napačno, saj je tu najti le nekaj posameznih listov. Ker ga prav tako ni med gradivom v zagrebški zapuščini, je najverjetneje, da je založeno in bo na dan prišlo verjetno po naključju pri nadaljnjih raziskavah. Sicer pri popisu Radicseve mape (NMS) o nemškem gledališču v Ljubljani ohranjam Radicsevo abecedno zaporedje map in njegovo številčenje gradiva.

Arhiv Republike Slovenije hrani štirinajst fasciklov gradiva Petra Pavla pl. Radicsa (AS 984), ki se nanašajo na leta od 1883 do 1910. Gradivo je pregledno uredila Majda Smole, vsebina pa je naslednja: osebni dokumenti, korespondenca, spisi Odbora za postavitev Vegovega spomenika, časopisni izrezki, gradivo za biografske študije, gradivo o Valvasorju, gradivo za etnografske, topografske in meteorološke študije, gradivo za zgodovinske študije (zgodovina gradov, krajevna zgodovina, kulturna, politična zgodovina, zgodovina zdravstva in socialnega skrbstva), izpiski iz arhivov, časopisov in knjig. Del gradiva je Arhiv Republike Slovenije kupil leta 1912 in 1919 od neznanih prodajalcev. Rokopis *Die Laibacher freiwillige Feuerwehr* je arhivu leta 1907 izročil C. J. Achtschin iz Ljubljane.

Naziskovanje nemškega gledališča se v Radicsevi zapuščini v Arhivu Republike Slovenije nanaša le gradivo v treh mapah v fasciklu 13 (gradivo za zgodovinske in kulturno-zgodovinske študije; mape L do LV). Pri navajanju je ohranjena razporeditev gradiva, kot ga je uredila Majda Smole.

⁹⁶⁰ V popisu je to vidno tako, da je pri številčenju izpuščena zaporedna številka manjkajočega gradiva.

Radicseva gledališka mapa v NMS⁹⁶¹

I. Carn. A: Laibach Theater XXVII, Kuv. 10, Nr. 1–25⁹⁶²

Abschieds-Almanach etc. der Souffleure; 1793–1797 von Paraßkovitsch'sche Gesellschaft u.s.w. [Poslovilni almanahi šepetalcev itd.; o gledališki družini Paraßkovitsch itd.]⁹⁶³

Št. 1. *Verzeichniß* aller in Laibach unter Führung des Herrn Konstantin v. Paraßkovitz auf dem Landschaftlichen Theater aufgeführten Lust-, Schau-, Sing- und Trauerspielen von 24. Sept. 1796 bis Aschermittwoch 1797. Herausgegeben von A. P. Souffleur. Laibach, 1796.⁹⁶⁴

⁹⁶¹ Pri prepisih nemških naslovov ohranjam originalno obliko z vsemi pravopisnimi in slovničnimi napakami.

⁹⁶² Radicsev popis gradiva o gledališču se začne s črko A, torej *Abschieds-Almanache etc. der Souffleure*, vendar pa je sodeč po numeraciji to že deseta kuverta. Najverjetneje gradivo v prvih devetih ni bilo povezano z gledališčem.

⁹⁶³ Prim. tudi *VI. Carn. Gl.: Laibach Theater XXVII, kuv. 15, št. 1–48*. Predvsem šepetalci, pa tudi drugi rekviziterji v gledališču so ponavadi enkrat, lahko pa tudi dvakrat v sezoni izdajali tako imenovane *Theater-Journale*. Tu so uvodoma predstavili direktorja, režiserja, drugo osebje ter igralce, poročali so o programu določenega odra, včasih pa zapisali tudi anekdote iz gledališkega življenja. Vsi po vrsti so tožili nad svojo usodo, saj jih gledalci ne vidijo, čeprav je njihova vloga v gledališču takorekoč najpomembnejša. Šepetalec Gustav Sachs je tako v posvetilu leta 1870 zapisal: »*Unter allen Ständen auf dieser Erden / Ist keiner verknüpft mit so viel Beschwerden, / Als dessen, der dieses zum Abschiede bringt. / Verborgen im Kasten, der grausigen Hülle, / Muß täglich er spenden die Worte in Fülle; / Doch wenn seine Stimme zu leise erklingt, / Dann wehe dem Armen, dann ruft der Acteur, / Mein Gott! Heute schläft, glaub ich, unser Souffleur. / Doch ist er zu laut, dann hört er die Klagen / Der Gönner, und darf doch die Gründe nicht sagen, / Die ihn bewegen: d'rum sehen sie ein, / Es kann in dem ganzen menschlichen Leben, / Kein härteres Amt, als dasjenige geben, / Der zweier Herren Diener muß sein*« (prim. NMS, Radicseva mapa, I. Carn. A: Laibach Theater XXVII, kuv. 10, št. 17: *Abschieds-Journal zum Beschluss der Theater-Saison 1870*. Hochachtungsvoll gewidmet von Gustav Sachs, Souffleur beim landschaftlichen Theater in Laibach). Tovrstna besedila niso bila avtorstvo posameznega šepetalca, temveč so krožila od gledališča do gledališča in so jih poznali vsi odri po monarhiji (prim. npr. Kovács, Ulrich, *Die Souffleure im deutschsprachigen Theater*, str. 148–176). Za podatke in nasvete za posebno študijo o tej tematiki, ki jo pripravljam, se zahvaljujem gospodu Paulu S. Ulrichu iz Berlina.

⁹⁶⁴ Gradivo je danes razvrščeno v mapo 22, vendar ga navajam tu, ker ga je Radics prvotno označil kot: Kuv. 10, Nr. 1. Nekateri kataloški lističi, ki sodijo k gradivu so danes shranjeni v Radicsevi zapuščini v Arhivu Slovenije.

- Št. 2. *Theatralisches Vermächtniß oder Denkmal der Dankbarkeit*. Gewidmet allen Hohen, Gnädigen, und verehrungswürdigen Theater-Gönnern Laibachs. Laibach, 1803.
- Št. 3. *Laibacher Theater-Taschenbuch für das Jahr 1805*. Von 7. Okt. 1804 an bis 24. Febr. 1805. Einem hohen gnädigen Adel, löbl. k. k. Militär, und ganzen verehrungswürdigen Publikum in tiefster Unterthänigkeit geweiht von Johann Nepomuk Adolphy, Mitglied der Gesellschaft des ständischen Theaters in Laibach. Laibach, 1805.
- Št. 4. *Theater-Journal des ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1833*. Einem hohen gnädigen Adel, und den verehrungswürdigen Schauspielgönnern zum neuen Jahre 1834 ehrfurchtsvoll gewidmet vom Souffleur Schäber. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik, 1834.
- Št. 5. *Theater-Journal des ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1837*. Einem hohen gnädigen Adel, löbl. k. k. Militär, und allen hochwerthen Theaterfreunden zum Abschiede 1837 ehrfurchtsvoll gewidmet vom Souffleur [Joh. Bruno]. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik, 1837.
- Št. 6. *Neujahrs-Journal des Souffleurs* mit dem alphabetisch geordneten, vollständigem [sic!] Verzeichniß des sämtlichen Theater-Personals der ständischen Bühne in Laibach; so wie auch aller von Eröffnung der heurigen Saison, bis 1. Dezember 1858 gegebenen Stücke und vorgefallenen Gastspiele. Dem hohen Adel, löbl. k. k. Militär, so wie allen verehrungswürdigen Gönnern des Theaters ehrfurchtsvoll gewidmet von Ludwig Franz Rath, Souffleur der ständischen Bühne in Laibach. Laibach. Druck von Josef Blasnik.
- Št. 7. *Neujahrs-Journal allen Freunden und Gönnern der Kunst* gewidmet vom Souffleur des ständischen Theaters in Laibach. Laibach, gedruckt bei Joseph Blasnik, [1860].
- Št. 8. *Laibacher Theater-Almanach für das Jahr 1864*. Allen Freunden und Gönnern der dramatischen Kunst hochachtungsvoll gewidmet von Leonhard Bauer, Souffleur. Laibach. Gedruckt bei J. Blasnik. Verlag von Leonhard Bauer.
- Št. 9. *Almanach des landschaftlichen Theaters für die Winter-Saison 1864*. Allen Freunden der Kunst mit Hochachtung gewidmet von Eduard Strebel, Souffleur. Laibach 1864. Gedruckt bei J. Blasnik. Verlegt von Ed. Strebel.
- Št. 10. *Theater-Almanach für das Jahr 1865*. Allen Freunden und Gönnern zum neuen Jahre gewidmet von Eduard Strebel, Souffleur des landschaftlichen Theaters in Laibach. Laibach. Gedruckt bei J. Blasnik. Verlag von Eduard Strebel.
- Št. 11. *Immortellen-Kränzchen*. Den hochverehrten Gönnern und Freunden zum Abschiede ehrfurchtsvoll gewidmet von Eduard Strebel, Souffleur des landschaftlichen Theaters in Laibach. Laibach, 1865. Gedruckt bei J. Blasnik. Verlag von Eduard Strebel.
- Št. 12. *Theater-Journal*. Allen Gönnern und Freunden der dramatischen Kunst,

- als Zeichen der Hochachtung und als Souvenir zum neuen Jahre 1866 in größter Ehrfurcht gewidmet von Paul Schottenek, Souffleur des landschaftlichen Theaters in Laibach. Laibach, 1866. Gedruckt bei Jos. Blasnik. Verlag von Paul Schottenek.
- Št. 13. *Theater-Journal*. Allen Gönnern und Freunden der dramatischen Kunst, als Zeichen der Hochachtung in größter Ehrfurcht gewidmet von Paul Schottenek, Souffleur des landschaftlichen Theaters in Laibach. Laibach, [1866]. Gedruckt bei Jos. Blasnik. Verlag von Paul Schottenek.
- Št. 14. *Theater-Journal des landschaftlichen Theaters in Laibach*. Allen hochverehrten Gönnern der dramatischen Kunst zum neuen Jahre achtungsvoll gewidmet von Vinzenz Scala, Souffleur. Laibach, 1869. Druck von J. Blasnik. Im Selbstverlage des Verfassers.
- Št. 15. *Theater-Journal des landschaftl. Theaters in Laibach*. Allen hochverehrten Gönnern der dramatischen Kunst zum Schlusse der Saison achtungsvoll gewidmet von Vinzenz Scala, Souffleur. Laibach 1869. Druck von J. Blasnik. Im Selbstverlage des Verfassers.
- Št. 16. *Theater-Almanach des landschaftlichen Theaters in Laibach*. Souvenir zum neuen Jahre 1870. Allen Gönnern der Kunst in tiefster Ehrfurcht gewidmet von Gustav Sachs, Souffleur. Laibach. Buchdruckerei von R. Eger, 1870.
- Št. 17. *Abschieds-Journal zum Beschluss der Theater-Saison 1870*. Hochachtungsvoll gewidmet von Gustav Sachs, Souffleur beim landschaftlichen Theater in Laibach. [Motto: Mit »Geld« in der Hand, / Kommt man durch's ganze Land]. Laibach, 1870. Druck von Kleinmayr & Bamberg. Verlag von G. Sachs.
- Št. 18. *Souvenir dargebracht allen hohen Gönnern und Freunden der dramatischen Kunst von Rudolf Weber, Souffleur des landsch. Theaters in Laibach*. Laibach, 1871. Druck bei J. Blasnik. Verlag von Rud. Weber.
- Št. 19. *Theater-Abschieds-Journal 1872*. Den hohen und verehrungswürdigen Theater-Gönnern ehrfurchtsvoll gewidmet von Johann Mank, Souffleur. Laibach. Selbstverlag. Druck von Eger, 1872.
- Št. 20. *Theater-Journal des landschaftlichen Theaters in Laibach*. Allen hochverehrten Gönnern der dramatischen Kunst zum Abschiede achtungsvoll gewidmet von Mathias Meisterbauer, Souffleur. Laibach. Im Selbstverlage des Verfassers. Eger's Druck, 1873.
- Št. 21. *Theater-Almanach zum neuen Jahre 1875*. Herausgegeben von Josefine Weiss, Souffleuse des landschaftlichen Theaters in Laibach. Laibach. Selbstverlag. Druck von Klein & Kovač (Eger's Buchdruckerei), 1875.
- Št. 22. *Abschieds-Journal zum Schluss der Theater-Saison 1874–1875*. Herausgegeben von Josefine Weiß, Souffleuse des landschaftlichen Theaters in Laibach. Laibach. Druck von Klein & Kovač (Eger's Buchdruckerei). Verlegerin Josefine Weiß, 1875.

- Št. 23. *Almanach des landschaftlichen Theaters zu Laibach*. Allen hohen Gönnern und Freunden dramatischer Kunst ehrfurchtsvoll gewidmet von Adolf Vogel, Souffleur des hiesigen Theaters im Jahre 1881. Laibach, 1881. Selbstverlag. Druck der »Narodna tiskarna«.
- Št. 24. *Theater-Journal*. Allen hochgeehrten Gönnern und Freunden der dramatischen Kunst. Zum Abschiede hochachtungsvollst gewidmet von Louis Josef Feigel. Souffleur. Wirth & Comp., Leitmeritz, [18??].
- Št. 25. *Theater-Journal zum neuen Jahre 1893* allen P. T. Freunden der dramatischen Kunst gewidmet von der Souffleuse des landschaftlichen Theaters in Laibach. Im Selbstverlage der Louise Walleck. Druck von Kleinmayr & Bamberg, Laibach.

Gradivo, ki je danes razvrščeno v mapo 10, a manjka Radicsevo oštevilčenje:

1. *Theater-Journal des ständischen Theaters zu Laibach* unter der Direktion des Herrn Karl Waidinger. Allen Freunden der Kunst mit Hochachtung gewidmet von Franz Xav. Jagschy, Schauspieler und Souffleur. Laibach, gedruckt mit Retzer'schen Schriften, 1828.
2. *Theater-Journal des ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1829*. Einem hohen gnädigen Adel, und den verehrungswürdigen Schauspielgönnern zum neuen Jahre 1830 ehrfurchtsvoll gewidmet vom Souffleur. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik.
3. *Theater-Journal des ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1832*. Einem hohen gnädigen Adel, und den verehrungswürdigen Schauspielgönnern zum neuen Jahr 1833 vom Souffleur Schäber und Inspicienten Carl Stelzer. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik, 1833.
4. *Theater-Journal des ständischen Theaters zu Laibach für das Jahr 1833*. Einem hohen gnädigen Adel, und den verehrungswürdigen Schauspielgönnern zum Abschiede ehrfurchtsvoll gewidmet vom Souffleur Schäber und Inspicienten Stelzer. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik, 1833.
5. *Glückwunsch am Neujahre 1793*. Den Theatergönnern Laibachs gesagt von Madam Schrott. Laibach, 1793.
6. *Taschenbuch der Theaterstücke und Singspiele, welche in dem löbl. Ständischen Theater in Laibach vom 1. September 1800 bis den 14. Februar 1801 unter der Entreprise des Herrn Wilhelm Frasel aufgeführt worden sind*. Einem hohen und gnädigen Adel, löbl. Militär, und den verehrungswürdigen Gönnern und Freunden des Theaters in aller Unterthänigkeit gewidmet von Johan Veit. Laibach.

Gradivo, ki je danes razvrščeno v mapo 10, a ga je Radics prvotno označil kot: Kuv. 18, Nr. 1-4:

Št. 1. Nachricht, 17[98].

Št. 2. Theaterjournal. Erstes Stück, 1. Jänner 1799.

Št. 3. Theater-Journal. Zweytes Stück, 1799.

Neoštevilčeno. Polemika režiserja Schantrockove družine Philippa Frankensteina z anonimnim recenzentom (Philipp Frankstein, Mitglied und Regisseur des Schauspiels bey der deutschen Schauspieler u. Sängergesellschaft des H. Schantrock in Laibach: Appellation an die gesunde Vernunft gegen das sehr ungesunde hiesige Theaterjournal).

Gradivo, razvrščeno v mapo 10, a ga je Radics prvotno označil kot: Kuv. 23, Nr. 5:

Št. 5. *Epilog.* Gesprochen in dem Schauspielhause zu Laibach am Tage der zum Besten der Instituts-Armen veranstalteten theatralischen Vorstellung. Am 5. März 1817.

II. Carn. C: Laibach Theater XXVII, Kuv. 11, Nr. 1-16.

Censur [Cenzura].

Št. 1. Naslovi igralcev, oddani dne 19. oktobra 1864 (Wohnungs-Verzeichniß der Schauspieler, am 19. Oktober 1864 abgegeben).

Št. 2. Blagajniška poročila (Cassa-Berichte 1862).

Št. 3. Dopis članom ansamba, da pri pristojnem organu predložijo svoje osebne dokumente (Nachbenannte P. T. Theatermitglieder der hießig. land-schaftl. Theater werden hiedurch amtlich aufgefordert sich in kürzester Zeit [unleserlich] mit ihren Reisedokumenten beim gefertigten auszuweisen. Laibach, 11. November 1863).

Št. 4. Seznam oseb, ki so morale predložiti osebne dokumente, Ljubljana, 17. november 1863 (Vorgemerkte Reise-Urkunde und die Rückstellung an die betroffenen Eigenthümer).

Št. 5. Obvestilo o odpadli predstavi, 2. januar 1858.

Št. 6. Potrdilo, da je gledališki ravnatelj Carl Stelzer prevzel osebne dokumente igralcev, 31. oktober 1859 (Ausweis über die von Direktor Herr Carl Stelzer übernommenen Reisedokumente der Theatergesellschaft).

Št. 7. Gledališki program za sezono 1858/59 (Theaterzettel etc. der Saison 1858/59 von ominösen Theater-Direktor Hrn. Heindrich Strampfer).⁹⁶⁵

---

⁹⁶⁵ Gradivo manjka, ohranjen je le prvi list z napisom, kaj naj bi bilo shranjeno v tej mapi.

- Št. 8.** Beležnica direktorja Strampferja o gledaliških igrah, ki jih je obravnaval cenzurni organ (Vormerkbüchel über die vom Theater-Direktor Heindrich Strampfer nach und nach zur Censur an die k. k. Polizei-Direktion in Laibach übergetanen und nachdem Revision sohir von dem H. k. k. Landes-Präsido hier zur Aufführung für geeinigt befunden hinauf wieder denselben rückgestellten Theaterstücke in der Theater-Saison 1858/59).
- Št. 9.** Gledališki program za sezono 1859/60, predložen cenzuri (Die unter der Direktion des Hrn. Carl Stelzer in Theaterjahr 1859/60 der k.u.k. Polizei-Direktion zu Laibach zur Censur vorgelegten und sonach dem Hrn. k. k. Landespresidio zur Aufführungsgenehmigung unterbreiteten Theaterstücke, sowohl Trauer-, Schau-, Lust- und Singstücke wie auch Opern).
- Št. 10.** Gledališki program za sezoni 1860/61 in 1861/62, predložen cenzuri (Zustellungs-Vormerkung über censierte Theaterstücke an den Theater-Direktor Carl Stelzer für die Theater-Saison Jahre 1860/61 et. 1861/62. von der k. k. Polizeidirektion in Laibach).
- Št. 11.** Gledališki program za sezono 1857/58, predložen cenzuri (Zustellungs-büchel über die dem Theater-Direktor Hrn. Josef Lutz in der Theater-Saison 1857/58 von der k. k. Polizei-Direktion zu Laibach zugestellten censurirten und mit Hof-Präsidial-Erlässen auch zur Aufführung genehmigten Theaterstücke).
- Št. 12.** Gledališki program za sezono 1863/64, predložen cenzuri (Die vom Theater-Direktor Johann Fürst in der Theater-Saison 1863/64 der k. k. Polizei-Direktion zu Laibach der amtlichen Revision vorgelegten Theaterstücke).
- Št. 13.** Gledališki program za sezono 1864/65, predložen cenzuri (Vom Theater-Direktor Jakob Calliano im Theaterjahre 1864/65 der k. k. Polizei-Direktion zu Laibach zur Revision vorgelegte Theaterstücke, und Rückstellung derselben nach deren amtlichen Erledigung an Hrn. Calliano).
- Št. 14.** Gledališki program za sezono 1862/63, predložen cenzuri (In der Theater-Saison 1862/63 des Theater-Direktors Herrn Herrmann Sallmayer, von Letzem dieser k. k. Polizei-Direktion der amtlichen Revision unterlegten verschiedenen Theaterstücke und deren Rückerfolgung an selben. Laibach am 9. September 1862).
- Št. 15.** Okrožnica s pozivom, da morajo imenovane osebe policiji predložiti osebne dokumete (Circularre. Nachbenannte P. T. Herren und Frauen, dramatische und Tonkünstler usw. des hiesigen Ständetheaters werden amtlich ersucht sich bei dieser k. k. Polizei-Direktion in kürzester Zeit mit ihren Reiseurkunden persönlich auszuweisen).
- Št. 16.** Seznam iger, ki so jih igrali v sezoni 1863/63 (Verzeichniß der in der Theater-Saison 1862/63 unter der Leitung des Theater-Direktors Hermann Sallmayer auf dem Laibach Landschaft-Theater zur Aufführung gebrachten verschiedenartigen Bühnenstücke).

III. Carn. Co.: Laibach Theater XXVII, Kuv: 12, Nr 1–8.

Comitee / Subvention [Odbor / Subvencije].

- Št. 1. Obračun gledališke subvencije za sezono 1870/71 (*Verrechnung der Theater-Subvention für 1870–71. Für das Theater-Comité: Ferdinand Mahr, Leopold Bürger, Dr. Adolf Schaffer.*)
- Št. 2. Obračun gledališke subvencije za sezono 1872/73 (*Verrechnung der Theater-Subvention für 1872–73. Für das Theater-Comité: Ferdinand Mahr, Leopold Bürger, Dr. Adolf Schaffer.*)
- Št. 3. Vabilo na srečanje gledališkega odbora, poslano Karlu Dežmanu: *Das gefertigte Comité beehrt sich hiermit Sie zu einer Versammlung einzuladen, welche Dienstag den 3. März 1868, nachmittags halb vier Uhr, im Balcon-Saale des Casino-Gebäudes behufs Besprechung verschiedener wichtiger, auf die Ausschreibung des landschaftlichen Theaters für Saison 1868/69 Bezug habender Angelegenheiten stattfindet. Laibach am 1. März 1868. Für das Theater-Comité: Ferdinand Mahr, Leopold Bürger, Dr. Adolf Schaffer.*
- Št. 4. Povabilo na sestanek odbora gledaliških prijateljev in zakupnikov lož, maj 1869.
- Št. 5. Povabilo na sestanek odbora gledaliških prijateljev in zakupnikov lož, maj 1870.
- Št. 6. Povabilo na sestanek odbora gledaliških prijateljev in zakupnikov lož, april 1871.
- Št. 7. Povabilo na sestanek odbora gledaliških prijateljev in zakupnikov lož, april 1872.
- Št. 8. Povabilo na sestanek odbora gledaliških prijateljev in zakupnikov lož, april 1874.

IV. Carn. D: Laibach Theater XXVII, Kuv: 13, Nr. 1–5.

Direction [Uprava].

- Št. 1. *Abschieds-Rede in Laybach.* Gesprochen von Madame Schikaneder. Laibach, gedruckt mit Egerischen Schriften [dopisano z Radicsevo pisavo: um 1780].⁹⁶⁶

---

⁹⁶⁶ Nemški potujoči igralci, ki jih je vodil Emanuel Schikaneder, so se v Ljubljani zadrževali od septembra 1779 do septembra 1780 (prim. Radics, *Die Entwicklung*, str. 56). Ob odhodu gledališčnikov iz Ljubljane je Schikanederjeva soproga Eleonore (pravzaprav Maria Magdalena) Schikaneder, roj. Art(h) (1751–1821) pripravila govor ob slovesu od mesta (prim. ravno tam, str. 57; Radics ne navaja leta, ki ga zaman iščemo tudi na Egerjevem tisku govora, Ludvik na str. 179 navaja leto 1780). Zakonca Schikaneder sta bila od leta 1777 člana skupine Josefa Mosersa, ki jo je že leto kasneje kot direktor prevzel Emanuel Schikaneder. Skupina je igrala med drugim v Nürnbergu, Augsburgu, Stuttgartu, v Ljubljani, Celovcu in Linzu ter leta 1781 v

- Št. 2. Potrdilo o prejemu vstopnic za prireditev v redutni dvorani v Ljubljani (Laibach, den 4. Jänner 1894).
- Št. 3. Obvestilo o odpovedani predstavi zaradi smrti grofa Radetzkega (Theater-Nachricht. Wegen des heute Abends durchkommenden Leichenzuges Sr. Exellenz des Marschalls Grafen Radetzky, bleibt die Bühne geschlossen. Laibach, den 16. Jänner 1858. Die Theater-Direktion [gedruckt bei Blasník]).
- Št. 4. Obvestilo, da je Carl Stelzer prevzel vodstvo stanovskega gledališča (Theater-Nachricht. Der ergebenst Gefertigte beehret sich den hohen und verehrten Bewohnern Laibachs anzuzeigen, da die hiesige ständische Bühne seiner Leitung anvertraut wurde und am 10. September mit einem Prolog nebst einer allegorischen Darstellung eröffnet wird, und daß von diesem Tage die Vorstellungen den regelmäßigen Fortgang nehmen werden. Laibach, am 23. August 1859. Karl Stelzer, Direktor des hiesigen ständ. Theaters).
- Št. 5. Odprto pismo gledališkega ravnatelja Juliusa Schwabeja ljubljanskemu občinstvu (Ein offenes Wort an das hochverehrte P. T. Publicum Laibach's. 22. November 1875. Julius Schwabe, Direktor des landschaftlichen Theaters).⁹⁶⁷

V. Carn. Ge.: Laibach Theater XXVII, Kuv: 14, Nr. 1–4.
Gebäude und Brand 1887 [Stavba in požar leta 1887].

- Št. 1. (a, b, c). Vstopnice (Sitz-Billet).
- Št. 2. Skica sedežev v ljubljanskem stanovskem gledališču sredi 19. stoletja.
- Št. 3. Izrezek iz neznanega časopisa, datum dopisan z roko (17. marec 1887); novica, da je stanovsko gledališče v Ljubljani pogorelo.
- Št. 4. Poziv k pomoči za obnovo pogorelega gledališča. Ljubljana, 18. februar 1887. Podpisana sta deželni glavar grof Thurn in cesarski svetnik Ferdinand Mahr.

Salzburgu, kjer so se stkali stiki z družino Mozart. Poleti 1781 in 1782 so sledila gostovanja v Gradcu, ponovno v Ljubljani ter Bratislavi. Radicsu to drugo gostovanje v Ljubljani ni bilo znano. Njegove navedbe je leta 1957 popravil in dopolnil Dušan Ludvik. Eleonore Schickaneder je kasneje spoznala pisatelja in igralca Johanna Friedla ter leta 1785 z njim in s svojim svakom Urbanom Schickanederjem (1746–1818) ustanovila svojo gledališko skupino, ki je do leta 1788 gostovala med drugim v dunajskem Novem Mestu, v Celovcu, Trstu pa tudi v Ljubljani (o Schickanederjevih gostovanjih ter o Johannu Friedlu prim. Ludvik, *Nemško gledališče*, str. 61 ss. in 110 ss.).

⁹⁶⁷ Odgovor pristranskemu recenzentu ljubljanskega dnevnika *Laibacher Tagblatt*.

Neoštevilčeno. Članek *Rapsodien, hervorgerufen durch den Aufsatz: Das ständische Theater-Gebäude in Laibach (Illyrisches Blatt Nro. 33, 34, et. 35 l. J.)* objavljen v listu *Das Vaterland. Belletristisch-commercielle Zeitschrift* (št. 67, 11. junij 1846, str. 265–266; št. 68, 13. junij 1846, str. 269–270),⁹⁶⁸ ki so ga podpisali »Mehrere Theaterfreunde von Laibach« in je odgovor na članek, objavljen v ljubljanskem listu *Illyrisches Blatt*.

VI. Carn. Gl.: Laibach Theater XXVII, Kuv. 15, Nr. 1–48.

Glückwunsche, Neujahr-Abschied (Souffleure, Zettelträger, Logenschließer) [Čestitke, slovo ob novem letu (šepetalci, raznašalci, skrbniki lož)].

Št. 1. *Viel Glück zum neuen Jahr!* Allen hohen und geneigten Gönnern der Schaubühne. Bartholomäus Michelitsch [brez datuma].

Št. 2. *Neujahrs-Wunsch des gehorsamst unterzeichneten Robida Ignaz,* Inspizient und Theaterdiener [dopisano z roko: 1861].

Št. 3. *Zum Abschiede von Laibach allen Freunden und Gönnern der dramatischen Kunst hochachtungsvoll gewidmet von Leonhard Bauer,* Souffleur. Laibach, 1864. Druck von Ig. v. Kleinmayr und F. Bamberg. Verlag von Leonhard Bauer.

Št. 4. *Zum Abschiede des Zettelträgers vom landschaftlichen Theater in Laibach, an seine Gönner im Jahre 1863.* Franz Fürst, Zettelträger. Gedruckt bei J. Blasnik.

Št. 5. *1872 [Zum Abschiede].* Franz Fürst, Zettelträger und Requisiteur. Johann Tomaschitsch, als Gehilfe. Verleger Fürst. Druck von Eger in Laibach.⁹⁶⁹

Št. 6. *Zum neuen Jahre 1874 den P. T. Gönnern hochachtungsvoll gewidmet.* Leopold Ig[e]l, Zettelträger und Requisiteur des landsch. Theaters. Selbstverlag. Eger's Druck in Laibach.⁹⁷⁰

Št. 7. *Abschied an alle hohe, gnädige und verehrungswürdige Theatergönner.* Leopold Igel, Requisiteur und Zettelträger des landschaftl. Theaters in Laibach. Selbstverlag. Eger's Druck in Laibach [dopisano z roko: 2. November 1873]⁹⁷¹

Št. 8. *Gratulation zum Jahres-Wechsel 1873 des Zettelträgers [Leopold Igel] vom landschaftlichen Theater in Laibach.* Druck und Verlag der Eger'schen Druckerei in Laibach [dopisano z roko: 30. Dezember 1872].⁹⁷²

⁹⁶⁸ Časnik je od leta 1848 dalje izhajal v zgomjeavstrijskem mestecu Raab in ga je sprva uredil Richard Noisser.

⁹⁶⁹ Radics je isti list še enkrat navedel kasneje (prim. št. 22 in 30).

⁹⁷⁰ Radics je isti list še enkrat navedel kasneje (prim. št. 9).

⁹⁷¹ Radics je isti list še enkrat navedel kasneje (prim. št. 20 in 39).

⁹⁷² Radics je isti list še enkrat navedel kasneje (prim. št. 13 in 37).

- Št. 9. *Zum neuen Jahre 1874 den P. T. Gönnern hochachtungsvoll gewidmet.* Leopold Igel, Zettelträger und Requisiteur des landsch. Theaters. Selbstverlag. Eger's Druck in Laibach.
- Št. 10. *Abschied des Zettelträgers im Jahre 1871.* Franz Fürst, Zettelträger des landsch. Theaters in Laibach. Gedruckt bei J. Blasnik in Laibach. Selbstverlag.
- Št. 11. *Glückwunsch zum neuen Jahre 1874 den P. T. Gönnern ehrfurchtsvoll gewidmet.* Anton Kolnig, Hausmeister und Logenschließer im landsch. Theater. Selbstverlag. Eger's Druck in Laibach [dopisano z roko: 31. Dezember 1872].
- Št. 12. *Der Abschied.* Franz Fürst, Zettelträger des landsch. Theaters in Laibach. Druck von J. Blasnik in Laibach. Selbstverlag [dopisano z roko: 16. März 1869].
- Št. 13. *Gratulation zum Jahres-Wechsel 1873 des Zettelträgers [Leopold Igel] vom landschaftlichen Theater in Laibach.* Druck und Verlag der Eger'schen Druckerei in Laibach [dopisano z roko: 30. Dezember 1872].
- Št. 14. *Abschied.* Leopold Igel, Requisiteur und Zettelträger des landsch. Theaters in Laibach. Selbstverlag. Druck von Klein & Kovač (Eger's Buchdruckerei) in Laibach.
- Št. 15. *Zum neuen Jahre 1870.* Franz Fürst, Zettelträger und Requisiteur des landsch. Theaters in Laibach. Verleger F. Fürst. Druck von R. Eger in Laibach.
- Št. 16. *Abschiedsgruß zum Schlusse der Theater-Saison 1871/72.* Josef Krall, Spersitz-Schließer des landsch. Theaters in Laibach. Druck von Eger in Laibach. Selbstverlag.
- Št. 18. *Zum Schluß der Theater-Saison 1875.* Leopold Igel, Requisiteur und Zettelträger des l. Theaters in Laibach. Selbstverlag. Druck von Klein & Kovač (Eger's Buchdruckerei).
- Št. 19. *Glückwunsch zum neuen Jahre des ergebensten Zettelträgers J. Blumenfeld* [dopisano z roko: 1859].
- Št. 20. *Abschied* [dopisano z roko: 1873]. Leopold Igel, Requisiteur und Zettelträger des landschaftl. Theaters in Laibach. Selbstverlag. Eger's Druck in Laibach.
- Št. 22. *1872 [Zum Abschiede].* Franz Fürst, Zettelträger und Requisiteur. Johann Tomaschitsch, als Gehilfe. Verleger Fürst. Druck von Eger in Laibach.
- Št. 23. *Zum neuen Jahre 1870.* Billeteurs des landschaftl. Theaters in Laibach. Druck von R. Eger in Laibach.
- Št. 24. *Glückwunsch zum neuen Jahre 1870.* Josef Krall, Spersitz-Schließer des landsch. Theaters in Laibach. Verleger J. Krall. Druck von R. Eger in Laibach.

- Št. 25. *Zum neuen Jahre 1871*. Billeteurs des landschaft. Druck u. Verlag der R. Eger'schen Buchdruckerei in Laibach.
- Št. 27. *Abschiedsgruss zum Schlusse der Theater-Saison 1869/70*. Franz Fürst, Zettelträger und Requisiteur des lansch. Theaters in Laibach. Druck von R. Eger in Laibach. Selbstverlag.
- Št. 29. *Glückwunsch zum neuen Jahre 1872*. Den P. T. Gönnern hochachtungsvoll gewidmet. Anton Kolnig, Hausmeister und Logenschließer im landsch. Theater. Druck und Verlag der Eger'schen Druckerei in Laibach.
- Št. 30. *1872 [Zum Abschiede]*. Franz Fürst, Zettelträger und Requisiteur. Johann Tomaschitsch, als Gehilfe. Verleger Fürst. Druck von Eger in Laibach.
- Št. 31. *Glückwunsch zum neuen Jahre 1873*. Den P. T. Gönnern hochachtungsvoll gewidmet. Anton Kolnig, Hausmeister und Logenschließer im landsch. Theater. Druck und Verlag der Eger'schen Druckerei in Laibach.
- Št. 32. *Glückwunsch zum neuen Jahre 1873*. Billeteurs des landschaftlichen Theaters in Laibach. Druck und Verlag der Eger'schen Druckerei in Laibach.
- Št. 34. *Des Zettelträgers Abschieds-Gedanken*. 1872. Franz Fürst, Zettelträger und Requisiteur. Johann Tomaschizh, Gehilfe. Druck von Eger in Laibach. Selbstverlag.
- Št. 35. *Gratulation zum Jahres-Wechsel 1873 des Zettelträgers vom landschaftlichen Theater in Laibach*. Karl Thomitz. Druck und Verlag der Eger'schen Druckerei in Laibach.
- Št. 36. *Zum neuen Jahre 1869*. Billeteurs des landschaft. Schauspielhauses in Laibach. Druck und Verlag der R. Eger'schen Buchdruckerei in Laibach.
- Št. 37. *Gratulation zum Jahres-Wechsel 1873 des Zettelträgers [Leopold Igel] vom landschaftlichen Theater in Laibach*. Druck und Verlag der Eger'schen Druckerei in Laibach.
- Št. 38. *Zum neuen Jahre 1868*. Franz Fürst, Zettelträger des landsch. Theaters in Laibach. Druck von J. Blasnik. Selbstverlag.
- Št. 39. *Abschied. Allen hohen, gnädigen und verehrungswürdigen Theatergönnern*. Leopold Igel, Requisiteur und Zettelträger des lanschafft. Theaters in Laibach. Selbstverlag- Eger's Druck in Laibach.
- Št. 40. *Glückwunsch zum neuen Jahre 1870 den P. T. Gönnern hochachtungsvoll gewidmet*. Anton Kolnig, Hausmeister und Logenschliesser im landschaftlichen Theater. Verleger Anton Kolnig. Druck von Eger in Laibach.
- Št. 41. *Glückwunsch zum neuen Jahre 1871*. Gewidmet bemüthigst von Michael Mittermayer. Verleger M. Mittermayer. Eger'sche Buchdruckerei in Laibach.
- Št. 42. *Glückwunsch zum neuen Jahre 1871*. Anton Kolnig, Hausmeister und Logenschließer im landschaft. Theater. Verleger A. Kolnig. Druck von R. Eger in Laibach.

- Št. 43. *Glückwunsch zum neuen Jahre 1875 den P. T. Gönnern hochachtungsvoll gewidmet.* Anton Kolnig, Theatermeister und Logenschiesser. Selbstverlag. Druck von Klein & Kovač (Eger's Buchdruckerei in Laibach).
- Št. 44. *Meine Wünsche an das hochverehrte P. T. Publicum zum neuen Jahre 1865.* Franz Fürst, landschaftlicher Zettelträger. Druck und Verlag von Josef Blasnik in Laibach.
- Št. 45. *Zum Abschiede des ergebenen Carl Brosch, Theater-Diener* [dopisano z roko: 1865].
- Št. 46. *Neujahrs-Wunsch des gehorsamst gefertigten Zettelträgers Hermann Oberdorfer.* Gedruckt bei Josef Blasnik [dopisano z roko: 1. Jänner 1865].
- Št. 47. *Zum Abschiede des Zettelträgers.* Franz Fürst, Requisiteur und Zettelträger des land. Theaters in Laibach. Gedruckt von Josef Blasnik in Laibach. Verleger Franz Fürst.
- Št. 48. *Den hohen und verehrten Theater-Gönnern zum neuen Jahre 1866, ehrerbietigst dargebracht von Franz Fürst, Zettelträger und Requisiteur des landschaft. Theaters in Laibach.* Druck von Josef Blasnik in Laibach. Verlag von Franz Fürst.

VII. Carn. H: Laibach Theater XXVII, Kuv. 16, Nr. 1, 2.

Hauttheater, Baron Schmidburg [Domače gledališče, baron Schmidburg].

- Št. 1. *Das letzte Mittel.* Lustspiel in 4. Aufzügen von Johanna Franul v. Weisen-thum. Rokopis z navedbo glavnih oseb in igralcev; v glavnih vlogah so nastopali otroci barona Schmidburga.⁹⁷³
- Št. 2. *Zur Namensfeste unseres Vaters.* Im Jahre 1866 (*Die Probe für den Festtag* und *Die Oper: Das Loterieloo* als Zwischenspiel).

VIII. Carn. [J]: Laibach Theater, Kuv. 17, Nr. 1–3.⁹⁷⁴

[*Jesuiten*]

- Št. 1. *Libreto v rokopisu Fididus, vocibusque bennonis virtutes extollamus* [1750].
- Št. 2. *Penelope, ein Trauerspiel.* Vorgestellt auf dem Theater des Lay-bacherischen Collegium der Gesellschaft Jesu. Im Jahre 1767. den 9. Herbstmondes. Laibach, Johann Friedrich Eger, 1769.
- Št. 3. *Alexis, ein Schäferspiel.* Laibach, Johann Friedrich Eger, 1769.

⁹⁷³ O igri piše tudi Radics, *Die Entwicklung*, str. 100.

⁹⁷⁴ Gradivo je danes razvrščeno v mapo 22, čeprav ga je Radics označil kot *Kuv. 17, Nr. 1–3*. Naslova mape Radics ni dopisal, verjetno pa se bi ta glasil »Jezuiti«.

IX. Carn. [Jo.]: Laibach Theater, Kuv. 18, Nr. 1–[4].⁹⁷⁵

Journal [Časopisi].

Št. 1. Nachricht, 17[98].

Št. 2. Theaterjournal. Erstes Stück, 1. Jänner 1799.

Št. 3. Theater-Journal. Zweytes Stück, 1799.

Neoštevilčeno. Polemika režiserja Schantrockove družine Philippa Frankensteinina z anonimnim recenzentom (Philipp Frankstein, Mitglied und Regisseur des Schauspiels bey der deutschen Schauspieler u. Sängergesellschaft des H. Schantrock in Laibach: Appellation an die gesunde Vernunft gegen das sehr ungesunde hiesige Theaterjournal).

X. Carn. M: Laibach Theater XXVII, Kuv. 19, Nr. 1–14.

Mitglieder (1850/51, 1858/59, 1865/66) [Člani (1850/51, 1858/59, 1865/66)]

Št. 1. *Der k. k. Hofopersängerin DLLE. Marie Ehnes.*

Št. 2. *An Fräulein Emilie Schmidt!* Druck von Ignaz v. Kleinmayr & Fedor Bamberg.

Št. 3. Vabilo na dobrodelno predstavo *Stadt und Land* oder *Der Viehhändler aus Oberösterreich. Posse in 2 Abtheilungen* von C. Kaiser, dne 19. februarja 1884. Vabi Willy Martini, pevec v predstavi.

Št. 4. Vabilo na dobrodelno predstavo *Prinz Mexhusalem. Komische Operette in 3 Akten* von Wildi und Delacour – Musik von Johann Strauss, dne 27. marca 1884. Vabi Hugo Charles, pevec operet.

Št. 5. Gledališki program za leto 1850/1851.

Št. 6. Naslovi gledališkega osebja v sezoni 1858/59.

Št. 7. Naslovi igralcev in gledališkega osebja v sezoni 1859/60.

Št. 8. Popis osebnih dokumentov igralcev v sezoni 1860/1861.

Št. 9. Naslovi igralcev in osebja v sezoni 1860/1861.

Št. 10. Imena in naslovi novoprispelih članov v sezoni 1861/62.

Št. 11. Popis osebnih dokumentov igralcev v sezoni 1862/62.

Št. 12. Seznam članov, 1864/65.

Št. 13. Seznam stanovanj, 1863/84.

Št. 14. Seznam pevcev in igralcev, angažiranih v zimski sezoni 1865/66.

---

⁹⁷⁵ Gradivo je danes razvrščeno v mapo 10, čeprav ga je Radics označil kot *Kuv. 18, Nr. 1–4.*

XI. Carn. O: Laibach Theater XXVII, Kuv. 20, Nr. 1–7.⁹⁷⁶

Ordnungen [Uredbe in gledališki pravilniki, gledališki red].

- Št. 1. *Theater-Ordnung*, welche in Folge des bestehenden allerhöchsten Befehls durch die Landesregierung zur Wissenschaft und Beobachtung bekannt gemacht wird. Wien, 1800.
- Št. 2. *Theater-Gesetze* für jene unter der Leitung des Schauspiel-Direktors Friedrich Stampfer stehenden Bühnen. Preßburg. Vormal's Schmid'sche Buchdruckerei, Prom. Nr. 3., 1852.
- Št. 3. *Theater-Gesetze für die unter der Direktion des Carl Stelzer stehenden Bühnen*. Laibach 1859. Gedruckt bei Josef Blasnik [für das Theaterjahr 1860/61].
- Št. 4. *Theater Vorschriften für die bei dem Theater-Direktor Johann Fürst engagierten Mitglieder*. Verlag von Johann Fürst. Laibach, 1863.
- Št. 5. *Theater-Gesetze*. Verlag von Josef Kotzky. Druck von Klein & Kovač (Eger's Buchdruckerei) in Laibach [brez letnice].
- Št. 6. Verordnung des k. k. Landespräsidenten für Krain vom 28. Oktober 1882 (mit welcher eine Vorschrift für den Betrieb des landschaftlichen Theaters in feuerpolizeilicher Beziehung erlassen wird).
- Št. 7. Izpisek iz ukaza c. kr. deželnega predsedstva za Kranjsko z dne 26. novembra 1892, štev. 3365 o poslovanju Ljubljanskega deželnega gledališča v požarno-policijskem oziru. Magistrat deželnega stolnega mesta Ljubljana, dne 8. februarja 1894 [slovensko in nemško].

XII. Carn. St.: Laibach Theater XXVII, Kuv. 21, Nr. 1–5.

Stücke (gedruckte) [Tiskane igre].

- Št. 1. *Frauenwitz oder Ihr Herren merkt's Euch!* Eine Ehestands-Szene in einem Aufzuge von Salomo Friedrich, Schletter. Mitglied der Fürstlich Esterhazyschen Schauspielergesellschaft. Laibach, gedruckt, bey Johann Friedrich Eger [brez letnice].
- Št. 2. *Lohn und Strafe*. Eine ländliche Familien-Szene in einem Aufzuge von Salomo Friedrich, Schletter. Mitglied der Fürstlich Esterhazyschen Schauspielergesellschaft. Laibach, gedruckt, bey Johann Friedrich Eger [brez letnice].
- Št. 3. *Der Oberamtmann, und die Soldaten*. Ein Schauspiel in fünf Aufzügen [brez letnice].

⁹⁷⁶ O gledaliških zakonih na drugih odrih v monarhiji prim. Belitska-Scholtz; Ulrich, *Theater-Gesetze*, str. 177–209.

Št. 4 (a, b). *Festprolog zu Schiller's Säcularfeier am 10. November 1859* gesprochen im Theater zu Laibach. Laibach 1859. Gedruckt bei Ignaz v. Kleinmayr & Fedor Bamberg.

Št. 5. *So red'n d' Leut was zsomma*. Dem Komiker Adolf Rakowitsch freundlichst gewidmet von Rudolf König. Musik von L. Andraee. In Commission bei J. Giontini, Laibach [dopisano z roko: 26. März 1886].

XIII. Carn. St.: Laibach Theater XXVII, Kuv. 22, Nr. 1-2.

Stücke (MSS.) [Manuskripti iger].

Št. 1. *Das Monument am Erzberg*. Bergmännisches Lustspiel von Carl Poll, Bruder unserer Mutter [Familie Urbas]. Aufgeführt in k. k. Landestheater zu Idria zum Feier des Allerhöchsten Geburtstages Seiner Majestät des Kaisers am 18. August 1847.

Št. 2. *Standes-Wahl*. Ein dramatischer Versuch in vier Auftritten (1826). Neustadt, am 24. August 1826. Kovatschitsch Andreas.

Gradivo, razvrščeno v mapo 22, a ga je Radics prvotno označil kot:

Kuv. 17, Nr. 1-3:

Št. 1. Libreto v rokopisu *Fididus, vocibusque bennonis virtutes extollamus*, [1750].

Št. 2. *Penelope, ein Trauerspiel*. Vorgestellt auf dem Theater des Laybacherischen Collegium der Gesellschaft Jesu. Im Jahre 1767. den 9. Herbstmondes. Laibach, Johann Friedrich Eger, 1769.

Št. 3. *Alexis, ein Schäferspiel*. Laibach, Johann Friedrich Eger, 1769.

XIV. Carn. T: Laibach Theater XXVII, Kuv. 23, Nr. 1-11.

Textbücher [Libreti].

Št. 1. *Ode an Seine Exellenz, den Hochgebohrnen Grafen und Herrn, Herrn Vincenz des heil. röm. Reichs Grafen Arsin und Rosenberg, Freyher auf Lerchenau und Grafenstein, Herr der Herrschaften: Sonnegg, Feuerberg, Rechberg, Höchenbergen, Stein, Rottenstein, Welzenegg, Keutschach, Greifenberg, Maria Loretto und Gleiß, beeder kaiserl. königl. apostol. Majestäten[,] wirklicher geheimer Rath, Kämmerer, Erblandes-Hofmeister im Herzogthum Kärnthen und Landeshauptmann in dem Herzogthum Crain. Welche bey Gelegenheit, da einige von dem hohen Adelstande am 4ten Weinmonat Seiner Exellenz zu Ehren eine Komödie aufführen, verfertigt*

wurde. Von J. L. Laibach, gedruckt bey Johann Friedrich Eger, landsch. Buchdrucker 1773.⁹⁷⁷

- Št. 2. Volständiger Musiktext aus dem *Sonnenfest der Braminen*, einer grossen komischen Oper in 2 Aufzügen. Von Herrn Henßler [brez letnice].
- Št. 3. *Die Schöpfung* in Musik gesetzt von Herrn Joseph Haydn [...] Aufgeführt den 25. Dezember 1801. in dem Hochlöbl. Ständichen Redoutensaale unter der Führung des Georg Schantroch Unternehmer des ständischen Theaters in Laibach mittelst gnädiger Unterstützung der P. T. Herren Dilettanten. Laibach.
- Št. 4 (a, b). Rede bey Gelegenheit des Friedensfestes. Verfaßt und gehalten im ständischen Theater zu Laibach am 10. July 1814 von Ludwig Hiepe.
- Št. 5. *Epilog*. Gesprochen in dem Schauspielhause zu Laibach am Tage der zum Besten der Instituts-Armen veranstalteten theatralischen Vorstellung. Am 5. März 1817.⁹⁷⁸
- Št. 6 (a, b, c). Programm zur allegorisch-mimischen Darstellung, welche am Abende der ersten Landtags-Versammlung der wieder aufgelebten Stände Krains den 18. März 1819 im Laibacher Schauspielhause gegeben wird [...] Gedruckt mit Sassenberg'schen Schriften.
- Št. 7 (a, b). Prolog zur Feyer des Geburts-Festes Sr. Majestät Franz I. Kaisers von Oesterrich. Gesprochen im ständischen Theater zu Laibach am 12. Februar 1820. Gedruckt mir Eger'schen Schriften.
- Št. 8. Gedicht von M. G. Saphir. Zur Feier des glorreichen Geburtsfestes Sr. Majestät Kaiser Franz des I. unsers Allgeliebten Landesvaters. Gesprochen von Amalie Maschek, am 5. Februar 1834 zu Laibach im ständ. Redouten-Saale. Laibach. Gedruckt bei Joseph Blasnik, 1834.
- Št. 9. Programm und einige Musik-Texte aus der Oper: *Der Schwur*, oder: *Die Falschmünzer*. Zur Benefice des Hrn. Leithner. Laibach, gedruckt bei Joseph Blasnik [letnica manjka].
- Št. 10. Programm zu der Oper *Il Trovatore*. Gedruckt bei Josef Blasnik. Verlag von G. B. Andreaza [brez letnice].
- Št. 11. Prolog zur Eröffnung des landschaftlichen Theaters in Laibach am 19. September 1863. Gedichtet von Carl Elmar, gesprochen von Caroline Voll. Laibach, Verlag der Theater-Direktion, Gedruckt bei Josef Blasnik.

---

⁹⁷⁷ Razvrščeno v mapo 25, vendar je Radics gradivo prvotno označil kot: Kuv. 23, Nr. 1.

⁹⁷⁸ Gradivo je danes razvrščeno v mapo 10, vendar ga je Radics prvotno označil kot: Kuv. 23, Nr. 5.

XV. Carn. Z: Laibach Theater XXVII, Kuv. 24, Nr. 1–24.

Zettel (*Schickaneder*) [Notice (*Schickaneder*)].

- Št. 1. Gledališki letak, vabilo na predstavo italijanske gledališke skupine, ki bo v mestu ostala dlje časa in se bo predstavila s številnimi komedijami, tragedijami in operami. Ohranjen plakat je vabilo na večerno predstavo [datum in letnica manjkata], Goldonijevo komedijo: *Il nemico delle donne, reso amante dalla locandiera astuta*; nemško: *Der Feind des Frauenzimmers, der sich in die listige Würthin verliebet*. Predstavi je sledil balet.
- Št. 2. Gledališki letak, vabilo na predstavo Schickanederjeve nemške potujoče gledališke skupine: *Ein Lustspiel in ungebundener Rede und drey Aufzügen genannt: Die Haushaltung nach der Mode, oder Was soll man für eine Frau nehmen*. Predstavi je sledil balet *Der Scherenschleifer*.⁹⁷⁹
- Št. 3. Gledališki letak, vabilo na predstave Schickanederjeve nemške potujoče gledališke skupine [datum in letnica manjkata]: veseloigra v enem dejanju *Das unschuldige Mädchen*, ki so jo zaigrali otroci, veseloigra v enem dejanju *Der Bettler* ter balet *Der Insel der Liebe*.⁹⁸⁰
- Št. 4. Gledališki letak, vabilo na predstavo celovške potujoče gledališke skupine pod vodstvom Wolfganga Rößla, ki bo predstavila: »ein grosses Trauerspiel[,] aus dem Englischen übersetzt, nach Banks, Brookes, Jones, u. Ralphs Anmerkungen, betitelt *Die Gunst der Fürsten*.⁹⁸¹
- Št. 5. Gledališki letak, vabilo na predstavo celovške potujoče gledališke skupine pod vodstvom Wolfganga Rößla: veseloigra Christiana Gottloba Klemma: *Die Wohlthaten unter Anverwandten* oder *Der entlarvte Heuchler*.

⁹⁷⁹ Veseloigro Franza von Heufelda, izšlo leta 1765 na Dunaju, so igrali 20. januarja 1782. Ravno tako je bil istega večera na sporedu tudi balet *Der Scherenschleifer* (prim. Ludvik, *Nemško gledališče*, str. 68).

⁹⁸⁰ Radics sklepa, da gre za predstave iz leta 1780, vendar Ludvik na podlagi virov ugotavlja, da so jih igrali v sezoni 1781/82, in sicer 24. januarja 1782, ne izključuje pa možnosti, da so bile na programu Schickanederjeve skupine že prej (prim. ravno tam).

⁹⁸¹ Rößlova skupina, je bila majhna (le deset do dvanajst igralcev) in je prišla v Ljubljano leta 1776 (prim. ravno tam, str. 57–58). Radics je v svoji monografiji o nemškem gledališču v Ljubljani iz leta 1912 ne omenja. Christian Heinrich Schmidt je po angleški predlogi, kot navaja gledališki letak, napisal žaloigro, ki so jo leta 1773 napisali na Dunaju. Premiero je doživela v Hamburgu istega leta, v dunajskem Burgtheatru pa so jo igrali 30. novembra 1776, torej šele po tem, ko so jo Rößlovi gledališčniki v prvi polovici leta 1776 uprizorili v Ljubljani (prim. ravno tam, str. 58). Vsebina igre, ki nosi tudi podnaslov *Essex*, je življenjska tragedija grofa Essexa in je kmalu po premieri osvojila vse nemške in avstrijske odre (prim. ravno tam).

- Št. 6. Gledališki letak, vabilo na predstavo celovške potujoče gledališke skupine pod vodstvom Wolfganga Rößla: veseloigra v petih dejanjih *Der Schein betrügt* oder *Der gute Ehemann*.⁹⁸²
- Št. 7. Gledališki letak, vabilo na predstavo nemške potujoče gledališke skupine pod vodstvom Franza Vasbacha dne 2. novembra 1807. Igrali so Lesingovo *Emilio Galotti*.
- Št. 10. Gledališki letak, vabilo na predstavo nemške potujoče gledališke skupine pod vodstvom Wilhelma Frasla dne 24. novembra 1800. Igrali so igro Friedricha Wilhelma Zieglerja v štirih dejanjih *Der Tag der Erlösung*.⁹⁸³
- Št. 15. Gledališki letak, vabilo na predstavo dne 20. oktobra 1833:⁹⁸⁴ »Heute[,] Sonntag[,] den 20. Oktober 1833, wird im hiesigen ständischen Theater, unter der Leitung der Amalie Maschek, zum sechsten Male aufgeführt: *Der hohe Geist Lumpacivagabundus, oder: Das liederliche Kleeblatt*. Zauber-Posse mit Gesang, Tanz und Tableaur, in 3. Aufzügen, von Nestroy. Musik von Adolf Müller. Die Schlußdekoration ist vom Hrn. Langus neu gemalt.«
- Št. 16. Gledališki letak, vabilo na predstavo dne 1. februarja 1834: »Heute[,] Samstag[,] den 1. Februar 1834, wird im hiesigen ständischen Theater, unter der Leitung der Amalie Maschek, zum Vortheile der Betty Elsner aufgeführt: *Elisene, Prinzessin aus Bulgarien* oder *Der Wald bei Hermannstadt*. Romantisches Schauspiel in 4. Aufzügen, nach dem Französischen von Johanna Franul von Weisenthurn, geborene Grünberg, k. k. Hofschau-spielerin. (für das k. k. Hofburgtheater).«
- Št. 19. Gledališki letak, vabilo na predstavo v stanovskem gledališču dne 6. oktobra 1854. Friedrich Halm: *Griseldis*. Ein dramatisches Gedicht in 5 Aufzügen.
- Št. 23. Vabilo na predavanje dne 15. oktobra 1886 v redutno dvorano: *Dramatischer Vortrag* von Prof. Alexander Strakosch aus Wien.

Neoštevilčeni letaki:

- a. Gledališki letak, vabilo na predstavo dne 4. februarja 1826: *Der Freyschütze*. Große romantische Oper in 3 Aufzügen, von Friedrich Kind.

⁹⁸² Avtor veseloigre, ki je bila natisnjena leta 1768, je Johann Christian Brandes. Značilni zanj so komični liki kot razsipna žena, prevarant, svetohlinka in prebrisani služabnik.

⁹⁸³ Radics poroča, da je *Theater-Journal* leta 1800 v 90. številki še posebej hvalil nastop madam Scholz v vlogi Agnes (prim. Radics, *Die Entwicklung*, str. 71). Ta navedba hkrati pomeni obenem, da je Radics še prelistaval ljubljanski gledališki časopis, ki naj bi izhajal konec 18. stoletja.

⁹⁸⁴ Radics je v monografiji o nemškem gledališču površen pri prepisovanju podatkov. Nestroyevega *Lumpacija*, so tako v Ljubljani šestič postavili na oder 20. in ne 23. oktobra 1833 kot piše Radics (prim. Radics, *Die Entwicklung*, str. 105).

- b. Gledališki letak, vabilo na predstavo, veliki historični spektakel, dne 13. marca 1836: *Der Kampf mit dem Drachen, oder Die Johanniterritter zu Rhodus*. Neues, großes, historisches Spektakel-Schauspiel, für das k. k. priv. Theater an der Wien eingerichtet, in 5. Aufzügen, von Dr. Ernst Raupach.
- c. Gledališki letak, vabilo na predstavo italijanske igralske skupine pod vodstvom Pietra Rose. *La Nanete, o sie la Nanina. / Die Nänner!* [brez datuma in letnice].
- d. Vabilo: »Große maskierte Redoute«, dne 31. januarja 1858 v prostorih stanovskega gledališča v Ljubljani. Podpisan Josef Lutz, Theater-Direktor.
- e. Vabilo: »Große maskierte Redoute«, dne 7. februarja 1858 v prostorih stanovskega gledališča v Ljubljani.
- f. Vabilo: »Grosse maskierte Redoute und grosser Maskenzug«, dne 14. februarja 1858 v prostorih stanovskega gledališča v Ljubljani.
- g. Vabilo: »Zum Beschluss des Carnevals 1858: Große maskierte Redoute«, dne 16. februarja 1858 v prostorih stanovskega gledališča v Ljubljani.
- h. Gledališki letak, vabilo na predstavo dne 4. decembra 1891: »2. und vorletztes Gastspiel des Wiener Gesangskomikers Ludwig Gottsleben vom k. k. privilegierten Carl-Theater in Wien: *Hab'n S' kein' Türken geh'n?* oder: *Der kleine Pepi*. Original-Posse mit Gesang in 4 Akten von Carl Cotta.«.

Dva letaka, vstavljena v Radicsevo mapo po njegovi smrti:

- i. Vabilo na dobrodelno predstavo, namenjeno ansamblu, 1. aprila 1914 v jubilejnem Franc Jožefovem gledališču: »*Die schlimmen Buben in der Schule*. Burleske in einem Akt von Johann Nestroy; *Wien bei Nacht*. Operette in zwei Akten von Karl Lindau und Julius Wilhelm.
- j. Vabilo na dobrodelni predstavi, 16. aprila 1914 in 17. aprila 1914 v jubilejno cesar Franc Jožefovo gledališče v Ljubljani: [strgan letak].

XVI. Carn. Z: Laibach Theater XXVII, Kuv. 25, Nr. 1–3.

Zettel [Notice].

Št. 1. Plakat, vabilo: Einladung. Am 5. k. M. wird in Adelsberg eine theatraische Vorstellung durch Dilettanten zum Vortheile der durch die Feuersbrunst in Schwarzenberg Verunglückten statt finden, zu deren freundlichen Besuche einzuladen man sich hiermit die Ehre gibt. Die vorkommenden Stücke sind: *Der Educations-Rath*. Lustspiel in 1 Aufzüge von Kotzebue. / *Die gefährliche Nachbarschaft*. Lustspiel in 1 Aufzüge von Kotzebue. Vom Casino-Vereine in Adelsberg, am 25. April 1844.

Št. 2. Plakat, natisnjen pri Blazniku v Ljubljani: Sonntag[,] den 1. August 1847, wird in dem k. k. Werkstheater zu Idria, zur Feier des Namensfestes Seiner Wohlgeborn des Herrn Gustav Adolf Rösler, k. k. Oberbergamts-Affessors, aufgeführt: *Die Großmama*. Lustspiel in 1 Akte, von Kotzebue.

Št. 3. Plakat (v rokopisu), dodano z Radicsevo pisavo »Oberlaibach, am 13. April 1868«: Heute! *Eulenspiegel* [...] Posse in einem Akt. Hierauf *Die schöne Müllerin* oder *Die erste Gnade des Monarchen*. Lustspiel in 2 Akten.

Gradivo, razvrščeno v mapo 25, a ga je Radics prvotno označil kot: Kuv. 23, Nr. 1:

Št. 1. *Ode an Seine Exellenz, den Hochgebohrnen Grafen und Herrn, Herrn Vincenz des heil. röm. Reichs Grafen Arsin und Rosenberg[,] Freyher auf Lerchenau und Grafenstein, Herr der Herrschaften: Sonnegg, Feuerberg, Rechberg, Höchenbergen, Stein, Rottenstein, Welzenegg, Keutschach, Greifenberg, Maria Loretto und Gleiß, beeder kaiserl. königl. apostol. Majestäten[,] wirklicher geheimer Rath, Kämmerer, Erblandes-Hofmeister im Herzogthum Kärnthen und Landeshauptmann in dem Herzogthum Crain. Welche bey Gelegenheit, da einige von dem hohen Adelstande am 4ten Weinmonat Seiner Exellenz zu Ehren eine Komödie aufführen, verfertigt wurde. Von J. L. Laibach, gedruckt bey Johann Friedrich Eger, landsch. Buchdrucker 1773.*

XVII. Neoznačeno gradivo, libreti, v kuvertah brez Radicsevih oznak

1. *Il Carnovale*, dramma giocoso per musica da representarsi nel Theatro nobile di Lubiana. Il Carnovale dell' Anno 1773. In Lubiana, appresso Giov. Federico Eger, M.DCC.LXXIII. [z žigom »Historischer Verein für Krain«].
2. *La buona Figliuola*, dramma giocoso per musica di Polisseno Fegejo P. A. da representarsi nel Theatro nobile di Lubiana. Il Carnovale dell' Anno 1773. Dedicato Alli Nobilissimi, e Gentilissimi Cavalieri di Detta Città. In Lubiana, appresso Giov. Federico Eger, M.DCC.LXXIII. [z žigom »Historischer Verein für Krain«].
3. *Gli oppositi caratteri*. Opera per musica dell' abbate Gulio Artusi. Dedicato alla nobilita' di Lubiana da rapresentarsi nel theatro di Lubiana. La primavera dell' anno 1807 [z Radicsevo signaturo; *Carn.: Laibach Theater XXVII, Kuv. 25*].
4. *Elisa*. Dramma sentimentale in un' atto per musica. Da rapresentanti nel nobile Theatro di Lubiana, la primavera 1805 [z Radicsevo signaturo; *Carn.: Laibach Theater XXVII, Kuv. 29*].

5. *Il Re' Teodoro in Venezia*. Dramma eroicomico. Da representarsi nel Theatro nobile di Lubiana 1790. Ignat. Merk, Stampadore. [z Radicsevo signaturo; *Carn.: Laibach Theater XXVII, Kuw. 30*].
6. *La Locanda*, dramma giocoso per musica da representarsi nel Theatro nobile di Lubiana. Il Carnovale dell' Anno 1773. A Sua Eccellenza il Barone Giuseppe de Bridigo. In Venezia, MDCCLXXIII. Appresso Modesto Fenzo con lizenza de' superiori. [z Radicsevo signaturo; *Carn.: Laibach Theater XXVII, Kuw. 33*].

Radicsevo gradivo v Arhivu Republike Slovenije

Fascikel 13:

mapa LI

1. Radicsevi zapiski o dvornem gledališču cesarja Leopolda I.
2. Zapiski in časopisni izrezki o stanovskih gledališčih v Pragi, Gradcu, Celovcu in v Ljubljani.
3. Kronika starega gledališča v Oldenburgu.
4. Zapiski o jezuitskem gledališču.
5. Heroldova (1791–1833) opera *Zampa*.

mapa LII

Gradivo za zgodovino nemškega gledališča v Ljubljani:

- a. zapiski: *Theatervorstellungen auf dem Rathhause*;
- b. listič z zapiski o komedijantu Petru Schwarzu (1673);
- c. zapiski o potujočih igralskih skupinah in igranih dramah;
- d. prepisi iz Lessingovih zbranih del;
- e. zapiski o gledališkem ravnatelju Carlu Josephu Nachtigalu (1736);
- f. trije kataloški lističi;
- g. načrt sedežev v ljubljanskem deželno gledališču, 1886;
- h. knjižica: *Den hohen, gnädigen Theater-Gönnern! Der Souffleur des k. k. priv. Theaters in der Leopoldstadt. Franz Schlack, zum neuen Jahr 1824. Gedruckt bey Anton v. Haykul*;⁹⁸⁵
- i. gledališki letaki (novo deželno gledališče, zgrajeno 1892);
- j. *Theater-Journal*. Allen hochgeehrten Freunden und Gönnern der dramatischen Kunst zum neuen Jahre 1887 hochachtungsvoll gewidmet von Souffleur des landschaftlichen Theaters in Laibach. Selbstverlag. Druck von Klein & Kovač;

---

⁹⁸⁵ Podobne knjižice so izdajali tudi šepetalci ljubljanskega gledališča (prim. popis Radicseve mape iz NMS).

- k. gledališki letak: »Heute, am Sonntag, den 3. März 1861. Unter der Leitung des Direktors Carl Stelzer. *Die Weiber von Veldes*. Historisch-romantisches Gemälde aus der Zeit der französischen Herrschaft in Illyrien in 3 Akten. Die Gesänge, sowie die Ouverture und Zwischenmusiken sind neu«;
- l. gledališki letak iz Postojne, 1843 [Radicseva opomba, dopisana z roko: »Theaterzettel aus Adelsberg, 1843]: »Mit hoher Bewilligung wird heute gegeben: *Die hübsche kleine Putzmacherin*. Lustspiel in 1 Akt, von Kotzebue. Diesem folgt *Das Landhaus an der Heerstrasse*. Lustspiel mit mehreren Verkleidungen in 1 Akt, von Kotzebue;
- m. stanovsko gledališče v Ljubljani: program za teden od 29. oktobra do 5. novembra 1843.
- n. gledališki letak stanovskega gledališča v Ljubljani, natisnjem pri Blazniku, 1833;
- o. feljton *Die Theatersaison 1893/94. I. Die deutsche Bühne* (izrezek iz *Laibacher Zeitung*);
- p. izrezek *Aus der Theaterwelt (Aus Laibach)* iz časnika *Fremden-Blatt*, št. 122, 5. maj. 1901, str. 10;
- q. izrezek iz časnika *Laibacher Zeitung*, št. 108, 11. maj 1911, str. 1009: *Deutscher Theaterverein in Laibach* v rubriki »Local- und Provinzial-Nachrichten«;
- r. Radicsev članek *Das Haustheater der Auersperge als Grundstein eines deutschen Theaters in Krain (Culturgeschichtliche Skizze)*, objavljen leta 1877 v tretji številki revije *Europa*, ki jo je urejal dr. Hermann Kleinsteuber;
- s. separat Radicseve objave iz časnika *Oesterreichischer Volksfreund: Der heilige Eusthachius*. Ein deutsches Drama des 17. Jahrhunderts. Vor 200 Jahren aufgeführt in Laibach im Palais Auersperg (genannt Fürstenhof), Wien, 1867;
- t. izrezek Radicsevega članka *Hochdeutsche Comödianten in Krain (Parallelen aus zwei Jahrhunderten)*, ki je bil objavljen v časniku *Laibacher Zeitung*, št. 276, 30. novembra 1888, str. 2351–2352.

mapa LIII

Radicsev rokopis za prvi del monografije o zgodovini nemškega gledališča v Ljubljani.

PRILOGA 4: RADICSEVA ZAPUŠČINA V NARODNEM MUZEJU SLOVENIJE

V Narodnem muzeju Slovenije (NMS), nekdanjem kranjskem deželnem muzeju Rudolfinum, je shranjena glavnina zapuščine Petra Pavla pl. Radicsa. Zapuščina obsega osebne in družinske dokumente, korespondenco, rokopise in druge zapiske, ki se tičejo tako Radicsa kakor tudi ožjih članov njegove družine, rokopisne osnutke, tiske in časopisne izrezke Radicsevih člankov. Gradivo je shranjeno v osmih tehničnih enotah, a je bilo doslej neurejeno in nepregledano. Pri popisu sem upoštevala prvotno razporeditev po posameznih enotah, zato vsebina celotne zapuščine ni kronološko razvrščena, temveč so dokumenti, ki so v posamezni tehnični enoti,⁹⁸⁶ razporejeni glede na njihovo vsebino (npr. korespondenca, rokopisni osnutki člankov, časopisni izrezki, družinski dokumenti, ostalina, ki se nanaša na Radicsevo soprogo ali njegove otroke itd.). Ohranjena je prvotna razporeditev gradiva, kar pomeni tudi, da npr. korespondenca ni shranjena le v eni tehnični enoti, temveč je razporejena po več enotah.

Obsežnejši poseg v zapuščino, ki jo je v takšni obliki in takšni razporeditvi po arhivskih škatlah zapustil Radics, se mi ni zdel upravičen. Sedanja ureditev zapuščine nudi pregled nad dokumenti, ki so shranjeni v njej, dovoljuje citiranje virov ter takšna kot je, omogoča vsem, ki jih bosta Radics in njegovo delo še zanimala, da bodo hitreje našli dokumente, ki jih iščejo. Gradivo, ki ni sodilo v nobeno od imenovanih kategorij, je razvrščeno v mapah »Razno«. Zelo obsežna je Radicseva korespondenca. Imena številnih pošiljateljev sem lahko razvozlala, nekateri so ostali neznani. Takšna pisma so shranjena v mapi »Nerazvrščeno«. Zagotovo bodo ime tega ali onega pošiljatelja razvozlali prihodnji pregledovalci, ki naj mi oprostijo, če se je med »razvozlana imena« prikladla kakšna napaka in ne zamerijo, če sem se kdaj pri prepisovanju in popisovanju zmotila.

⁹⁸⁶ Kar nekajkrat se je zgodilo, da je gradivo, ki je bilo pred tem shranjeno zgolj v eni arhivski škatli, ki je hkrati predstavljala tudi eno tehnično enoto, sedaj shranjeno v več arhivskih škatlah, ki tvorijo eno tehnično enoto. Citiranje v nadaljevanju: TE = tehnična enota, AŠ = arhivska škatla, mape v posameznih arhivskih škatlah so označene s črkami ali številkami. Da bi ohranila prvotno razporeditev gradiva, nosijo arhivske škatle, ki predstavljajo eno tehnično enoto, isto oznako, npr.: tehnična enota I / arhivska škatla II oziroma krajše pri citiranju: TE I / II. Arabska številka v tem primeru pomeni številko prvotne tehnične enote, rimska številka pa označuje prvo, drugo tretjo itd. škatlo v posamezni tehnični enoti. V posameznih arhivskih škatlah neke enote je gradivo še dodatno razvrščeno po mapah. V konkretnem primeru to pomeni, da je gradivo, ki se nahaja v tehnični enoti I, v drugi arhivski škatli v mapi B citirano kot: TE I / II / B. V primeru, da je mapa razdeljena na podmape sledi še dodatna oznaka za zaporedno številko podmape oz. ovitka, npr.: TE I / II / B, št. 1.

Tehnična enota 1

Prva tehnična enota obsega dve arhivski škatli gradiva. Tu so shranjene čestitke Petru Pavlu pl. Radicsu za podelitev naslova cesarski svetnik, čestitke za sedemdeseti rojstni dan, nekaj Radicseve osebne zapuščine ter razno rokopisno gradivo (med drugim zapiski o Vincencu Karlu knezu Auerspegu, Radicseva pisma Auerspergu, zapiski o ljubljanski študijski knjižnici itd.). Gradivo v arhivskih škatlah je razporejeno po posameznih mapah.

TE 1 / I / A: ČESTITKE ZA PODELITEV NASLOVA CESARSKI SVETNIK

1. Posetnice s čestitkami
  - Franz Gerkmann, c. kr. učitelj v pokoju, upokojeni okrožni šolski nadzornik, Ljubljana.
  - Luitgarde Zeschko, roj. Baumgartner.
  - Ludwig Zeschko st.
  - Tomaž Kajdiž, kanonik stolne cerkve v Ljubljani.
  - Dr. Jos. Joh. Nejedli, šolnik.
  - Vladni svetnik Globočnik.
  - Anton Aškerc.
  - Mélanie Luckmann.
  - Felix Moskovič, družabnik podjetja bratov Moskovič.
  - Raimund Schischkar, glavni tajnik Kranjske hranilnice.
  - Adalbert Schiffrer, c. kr. višji poštni uradnik.
  - Alois Merlak.
  - Ivan Hribar, ljubljanski župan in državni poslanec.
  - Dr. Maximilian pl. Wurzbach.
  - Alfonz baron Wurzbach.
  - Gospod in gospa Pintar.
  - Marijana grofica Auersperg.
  - Karl Gebauer.
  - Nina Seunig.
  - Milan Pajk.
  - Julie Borovsky, učiteljica.
  - Julius Elbert z družino, Ljubljana.
  - Vladni svetnik Richard R. pl. Strele, c. kr. kustos in vodja knjižnice.
  - Inženir Karl Pick s soprogo, Ljubljana.
  - Gustav Kastner.
  - Victor Bergmann, c. kr. računski direktor generalne uprave najvišjega privatnega in družinskega fonda ter tajnik reda visokega plemstva *Sternkreuz*.
  - Therese Šuman.

- Okrajni glavar Del Cott s sporogo.
- Emil Tönnies.
- Gospa Fine pl. Gressel-Baraga, vdova nadporočnika.
- Eleonore Svoboda.
- Josef Svoboda, finančni svetnik.
- Gospa H. Maurer.
- Leopoldine Vodopivec.
- Heinrich Lukesch, višji računovodja Kranjske hranilnice.
- Josef Hauffen, svetnik višjega deželnega sodišča.
- Fany Eberl.
- Adolf Eberl.
- Oskar pl. Kaltenecker, c. kr. svetnik deželnega sodišča.
- Dr. Heinrich Svoboda, profesor.
- Gerh. Bamberg-Mayer.
- Guido Schneditz s soprogo.
- Primarij dr. Bock z družino.
- Finančni svetnik dr. Albert Schönborn.
- Karl Šavnik.
- W. Cernstein, c. kr. mornariški upravnik.
- Marie Luckmann.
- Cesarski svetnik J. Murnik.
- Anton Funtek.
- Baron Schwegel.
- Leo Suppantšitsch.
- Dr. Franz Illner, zdravnik pri železnici in policiji.
- Cesarski svetnik, arhitekt Joh. Mathian ml.
- Rudolf grof Chorinsky, c. kr. dvorni svetnik pri deželni vladi v Ljubljani.
- Kornelija Schollmayer-Costa.
- Deželni upravni direktor M. Zamida, vitez reda železne krone, 3. razred.
- Dr. Jos. Jul. Binder.
- W. Goll, bivši c. kr. ministrski svetnik, Dunaj.
- Rezervni nadporočnik Carl Kastl pl. Traunstät z družino.
- M. Schoenbaum, novinar, Dunaj.
- Anton vitez pl. Garibaldi s soprogo.
- Dvorni svetnik profesor dr. Lentner.
- Gospod in gospa Antoine Ulm.
- Profesor dr. Eduard Castle, privatni docent na dunajski univerzi.
- Profesor Jakob Zeidler, vitez Franz Josipovega reda.
- Dr. Alexander von Weilen, redni profesor na univerzi, kustos dvorne knjižnice, gledališki referent časnika *Wiener Zeitung*.
- Hermann Brandt.
- Ivan Naglič, kontrolor mestne blagajnice.

- Amélie Seunig-Gressel.
- Karl in Marie Wannisch.
- Oton pl. Detela, upokojeni deželni glavar, posestnik na Ajmanovem gradu (Ehrenau) pri Sv. Duhu pri Škofji Loki.
- Max Jermann.
- Joh. Nep. Röger st., vitez papeškega reda sv. Silvestra, Ljubljana.
- Adolf Stefan.
- Ottomar Bamberg.
- Dr. Josef Gruden, profesor teologije, Ljubljana.
- Cesarski svetnik Hosting, vitez Franz Josipovega reda.
- Max Samassa, tovarnar v Ljubljani.
- Fanny in Mitzi Bilina.
- C. kr. ministrski svetnik Wilhelm Haas.
- Wilhelm Putick s soprogo, c. kr. gozdarski svetnik in nadzornik za agrarne zadeve, vitez Franz Josipovega reda, odlikovan z zlatim zaslužnim križem.
- Glasbeni direktor Josef Zöhrer.
- Ant. Foerster s soprogo.
- Nina Seunig.
- Dr. Schoepl s soprogo.
- Gospod in gospa prokurator dr. Viktor Pessiack.
- Amélie Seunig.
- Rosa Till.
- Profesor dr. Alfred pl. Valenta.
- Nadučitelj Franc Ks. Trošt, lastnik zlatega zaslužnega križa, tajnik kranjske in slovanske gasilske zveze.
- Direktor Polajnc.
- Ludwig Tschada, kontrolor v Kranjski hranilnici.
- Elise Gaul.
- Olga Petritsch-Janeschitz.
- Grof in grofica Künigl.
- Dr. Johann Schülz von Strasznitzki, bivši c. kr. ministrski svetnik na Dunaju.
- Dr. J. R. Feeder, upokojeni c. kr. svetnik višjega deželnega sodišča v Gradcu.
- Ladislaus Pečánka, direktor ljubljanske kreditne banke.
- Emilie Krivačič roj. Lewicki.
- Vasa Petričič, vitez Franz Josipovega reda.
- Fr. Hubad, c. kr. deželni šolski nadzornik, Ljubljana.
- Dr. L. Karl Moser, upokojeni profesor iz Trsta.
- Gospod in gospa Wilhelm von Laschan.
- Hans Gerstner, koncertni mojster filharmonične družbe.
- Ivan Lauter, policijski svetnik, vitez reda belg. kralja Leopolda II.
- Dr. Fr. Zbašnik.

- Alojzij Stroj.
- Alexander Gruber, c. kr. glavni dobavitelj tobaka.
- Fritz Krivačić.
- Anton Sattler.
- Josefina Goll.
- Nečakinja Karoline.
- Mathilde Grefe.
- Nekaj vizitk z nečitljivimi podpisi.

2. Telegrami s čestitkami

3. Dopisnice s čestitkami

- Eduard Lippott.
- M. v. Metz, Dunaj.
- Fr. Brežnik.
- Viktor Steska.
- Dr. A. Schlossar, Graz.
- Boccacini di Carinthia, Graz.
- Paul Maria Lacroma.
- Erwin pl. Radics, Brod na Savi.
- Fr. Gerard, opat stiškega samostana.
- Nadporočnik Lad. E. v. Benesch.

4. Pisma s čestitkami

- Franz Kaudela, arhitekt.
- Peter Grasselli.
- Dr. Anton Schlossar.
- Fr. Gerard, opat stiškega samostana.
- Lichtenberg.
- Viktor Korschegg.
- Fran Šuklje, deželni glavar na Kranjskem.
- Marie Stoffeller, sodelavka časopisa *Der Salon*.
- Kornelija Schollmayer.
- Adele Aug. Kopecky.
- Josef Kosler ml.
- Marie pl. Radics.
- Dr. Fr. Ilešič, Slovenska Matica.
- Caroline Bock.
- Anna Radics, žena Radicsevega sina Erwina.
- Julius Schmid.

- Fran Povše, poslanec v državnem zboru.
- Pl. Martinek.
- Profesor R. E. Peerz, c. kr. okrožni šolski nadzornik.
- Ivan Vrhovnik.
- Neugotovljeni pošiljatelji.

TE 1 / I / B: ČESTITKE RADICSU ZA SEDEMDESETI ROJSTNI DAN

1. Posetnice (64 posetnic).
2. Telegrami s čestitkami (Erwin pl. Radics, grof in grofica Chorinsky, Goll s soprogo itd.).
3. Dopisnice s čestitkami (med drugim: Jenny Kaučič, družina Del Cott, Anna Kremžar, dr. Schlossar, Marie Altmann, Camilla Buchwald itd.).
4. Pisma
  - Guido grof Auersperg.
  - Franc Levec in Viktor Steska v imenu Muzejskega društva za Kranjsko.
  - Therese in Ivan Šušteršič.
  - Milan Pajk.
  - Leo Suppantschitsch.
  - Filharmonična družba.
  - Marie Stoffeller, sodelavka časopisa *Der Salon*.
  - Felix Lenkl, Innsbruck.
  - Erwin pl. Radics.
  - Hermine Magasy.
  - Maria Pucsko roj. Schonta.
  - Upravništvo *Slovenskega Naroda* in *Ljubljanskega Zvona*.
  - Kavarna *Slon*.
  - Jos. Zöhrer.
  - Dr. Bock.
  - Rudolf Liebner.
  - Nekaj pisem z nečitljivimi podpisi.

TE 1 / II / C: PETER PL. RADICS: OSEBNA ZAPUŠČINA

1. Radicseva beležnica z noticami.
2. Izrezek iz graške *Tagespost*; zahvala prijateljem, znancem ter poveljniku Štajersko-koroško-kranjskega dragonskega polka št. 5⁹⁸⁷ ob smrti Viktorja pl. Radicsa leta 1906.
3. Neurejeni zapiski in gradivo o izvoru družine.

---

⁹⁸⁷ Prim. o tem Vrišer, *Finfarji*.

4. Prepis iz knjige: *Amelot de la Houssaie Histoire du gouvernement de Venize on l'Histoire des Uskoques*, Amsterdam 1714.
5. Korespondenca: a) Marie Luckmann, 25. marec 1910; b) dr. F. S. Pichler, 18. februar 1877; c) *Illustrierte Deutsche Monatshefte für das gesamte geistige Leben der Gegenwart* (izdajatelj G. Westermann; urednik dr. Ad. Glaser), 23. januar 1871; d) pet pisem neznanih pošiljateljjev; e) dopisnica naslovljena na Paulo pl. Radics, 10. marec 1910 (ime pošiljatelja nečitljivo, verjetno Erwin pl. Radics).
6. Rokopis kratke lokalne novice (*Zur Baubewegung in Laibach*) o obnovitvenih delih na stanovanjskih hišah na Gradišču 4 ter na Erjavčevi cesti 4, kjer je družina Radics stanovala; najverjetneje objavljeno v *Laibacher Zeitung*.
7. Razglasitev licitacije; podpisan oče Petra pl. Radicsa, ki je leta 1822 kot cestni komisar sodeloval pri gradnji mostu in cest ob Savi.
8. Korespondenca: dve pismi, prvo (24. junij 1847) je pisal oče sinu Petru Pavlu pl. Radicsu, drugo (23. september 1822) je poslal Radicsev oče svojemu bratranču.
9. Pierre de Radics (kovinska matrica za tisk posetnic).
10. Sedem strani [manjka šesta stran] življenjepisa, ki ga je lastnoročno napisal Radics: Lebenslauf des krainischen Historigraphen, kaiserlichen Rathes, Peter von Radics.
11. Radicseve zabeležke, povezane z raziskavami, za katere ga je prosil Carl baron Andrian-Werburg iz Erlangna.
12. Dnevnik Radicsevega očeta iz časa napoleonskih vojn: Biographie des Grenadier Ober. Leut. Peter v. Radits von k. k. 59ten Infanterie-Regiments.
13. Radicseva notica o sestavi 59. pehotnega polka leta 1809 v bitki pri Aspernu [Das Regiment No. 59 in der Schlacht bei Aspern (1809)].
14. Korespondenca: a) cesarski svetnik Ferdinand Summereker; b) neznani pošiljatelj in naslovnik (1914).

TE 1 / II / D: PETER PL. RADICS: ROKOPISI IN IZREZKI

1. Zapiski o rodbini Petteneegg.
2. Opomini zaradi neplačil (Kleinmayr & Bamberg).
3. Zapiski o ljubljanski študijski knjižnici.
4. Rokopisi in gradivo o Vincencu Karlu knezu Auerspegu:
  - o Vincenz Karl Fürst Auersperg und die Geschichte der Auersperge.
  - o Dem Andenken des Fürsten Vinzenz Auersperg.
  - o Pismo bibliotekarja iz Salzburga s podatki o knezu Auerspergu (17. december 1867).
  - o Korespondenca o knezu Auerspergu.

- o Auerspergova pisma Radicsu (12. oktober 1863; 31. julij 1865; 24. avgust 1865; 19. november 1865; 8. marec 1867; 12. april 1868; 1. september 1868; 19. marec 18[??]).
- o Osnutek priporočila za Petra pl. Radicsa (K. V. Auersperg, 1. oktober 1866).
- o Izrezek iz časopisa o smrti kneza Auersperga.
- o Zapiski
- 5. *Laibacher Zeitung*, št. 88, 18. april 1902, str. 725 (Lokal- und Provinzialnachrichten).
- 6. Rokopis: notice o Kočevju.
- 7. Rokopisi, zapiski.
- 8. Rokopis: Zur 800-jährigen Jubelfeier der Pfarre St. Veit ob Laibach. Geschichtserinnerung.
- 9. Rokopis: Die neue landschaftliche Burg in Laibach.
- 10. Sedma številka časnika *Triglav* (24. januar 1865), ki ga je urejal Peter pl. Radics.
- 11. Rokopis: Alte Pfarrgeschichte aus Krain.
- 12. Razno.

TEHNIČNA ENOTA 2

Obsega štiri arhivske škatle gradiva, v katerih je shranjena Radicseva korespondenca, korespondenca Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner, korespondenca Radicsevega očeta in nerazvrščena korespondenca, poleg tega pa še osnutki pisem ter članki Petra pl. Radicsa in Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner v rokopisu kakor tudi nekaj osebnih dokumentov zakoncev Radics in gradivo, ki ne sodi k prejšnjim tematskim sklopom ter je razvrščeno v mapo »Razno«.

TE 2 / I / 1A: PETER PL. RADICS: KORESPONDENCA

- 1. Telegrami poslani Radicsu.
- 2. Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner, nedatirano.
- 3. Heinrich Schollmayer-Lichtenberg, 5. februar 1910; 16. marec 1910.
- 4. Kornelija Schollmayer (nepopolno pismo).
- 5. Carl baron Andrian-Werburg, 13. februar 1909; 22. april 1909; 30. april 1909; 21. maj 1909; 8. junij 1909; 28. avgust 1909; 12. januar 1910; 18. maj 1910; 25. maj 1910; 21. november 1910; 20. februar 1911; 15. marec 1911; 1. april 1911; 19. julij 1911; 27. september 1911; 13. april 1912; 4. julij 1912.
- 6. Hans von Falke-Lilienstein, 24. avgust 1877.
- 7. Dunajska izpostava nemške Schillerjeve ustanove, 12. april 1910.
- 8. Maison de S. M. Le Roi, Bukarešta, 20. april 1909.
- 9. Feldmaršal Creneville, 28. maj 1866.

10. C. kr. ministrstvo za zunanje zadeve, 20. april 1895; podpisan Falke-Lilienstein.
11. Dvorni svetnik Falke-Lilienstein, 15. februar 1878; 4. januar 1879.
12. Jožef baron Schwegel, 14. december 1854; 17. januar 1855; 5. marec 1855.
13. Henrik Costa, nedatirano.
14. Etbin Henrik Costa, 6. januar 1866; 29. junij 1871; nedatirano.⁹⁸⁸
15. Uredništvo *Wiener Zeitung* in *Wiener Abendpost*, 1. maj 1906.
16. Uredništvo mesečnika *Österreichisch-Ungarische Revue*, 12. maj 1895; 27. julij 1895; 30. december 1895.
17. Uredništvo *Deutsche Bühnen-Genossenschaft*, 18. junij 1884.
18. Uredništvo *Neue Illustrierte Zeitung*, 9. marec 1877.
19. Administracija časnika *Laibacher Zeitung*, 27. julij 1895.
20. Uredništvo *Die Presse*, nedatirano.
21. Ulrich Prusse, 6. april 1886.
22. Max grof Barbo, 11. april 1874, 25. november 1903.
23. Ivan Vrhovnik, 20. februar 1912.
24. Uprava idrijskega rudnika, 10. junij 1910; 15. junij 1910.
25. Samostan Lichtental, M. Josepha, 22. julij 1908.
26. Franz Petrich, 2. maj 1895.
27. B. Lergetporer, 4. marec 1892; 16. september 1892; 3. februar 1896.
28. G. Gerba, 11. oktober 1910.
29. Maria Concha Codelli-Codelli, 17. april 1907.
30. Dr. Anton R. v. Schoeppel, 23. marec 1910.
31. *Schorers Familienblatt. Das Echo* (Berlin), podpisan Franz Hirsch, 24. april 1888.
32. Savinschegg, 28. juli 1872.
33. Ludvik Germonik, 24. februar 1859; 30. julij 1862; 25. september 1862; 14. oktober 1862; 30. junij 1864; 16. april 1872 (poslano na uredništvo časnika *Volksfreund*); 22. oktober 1872; 31. maj 1882; nedatirano.
34. Anton Laschan, 5. junij 1878; 10. november 1878.
35. Karl Siegmund grof Hohenwart, 10. januar 1873; 17. december 1878.
36. J. Nečásek, 23. avgust 1859.
37. Ludwig Ibleib, 22. februar 1860; 7. maj 1860, 25. julij 1862; 6. november 1863; 22. maj 1864; 15. julij 1864; 22. avgust 1864.
38. Karl Klun, 28. junij 1881.
39. Dvorni svetnik dr. V. F. Klun, 5. junij 1855; 21. julij 1874.
40. Josip Cimperman, 24. marec 1866.
41. Davorin Trstenjak, 18. december 1860; 3. oktober 1881.

---

⁹⁸⁸ Podpisnika nedatiranega pisma, verjetno iz leta 1865 ali prvih treh mesecev leta 1866, sta E. H. Costa in Bleiweis. Pišeta *Matici* in zahtevata, da uredniku *Triglava* Petru pl. Radicsu nemudoma sporočijo imena utemeljiteljev *Matice*.

42. Profesor Macun [odgovor uredništvu *Agramer Zeitung*], 12. avgust 1864.
43. Rudolf Chorinsky, 18. maj 1911.
44. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 24. januar 1877.
45. Dr. Hugo Schramm-Macdonald, 8. november 1872; 5. december 1872; 13. februar 1873.
46. Dr. Nicolaus von Gerbel (Dresden), 30. april 1871; 2. junij 1871; 11. julij 1871; 15. oktober 1871; 23. oktober 1871; 23. oktober 1871; 26. december 1871; 5. marec 1872; 26. avgust 1872; 5. december 1872; 25. december 1872; 7. januar 1873; 26. marec 1873.
47. Alessandro [nečitljiv priimek, pismo v italijanskem jeziku], 22. avgust 1860.
48. Peter Hitzinger, 5. december 1859; 23. oktober 1860.
49. Hotel Mallner, Bled (Joh. Mallner), 21. januar 1872; nedatirano.
50. Uredništvo *Slovenskega naroda*, Anton Tomšič, 21. marec 1870.
51. [J.] Luckmann, 27. avgust 1879.
52. Uredništvo *Neue Welt. Illustrierte Unterhaltungs-Blätter für das deutsche Volk*, podpisan urednik Pallatschek, 6. junij 1882.
53. Wilhelm vitez Braumüller, 1. avgust 1861; 31. januar 1862; 19. februar 1862; 24. februar 1862; 28. maj 1862; 10. september 1862.
54. Cesarska akademija znanosti, tajnik za filozofsko-zgodovinske vede, 11. november 1863.
55. Uredništvo *Kölnische Volszeitung*, 28. oktober 1872; 9. december 1872.
56. Uredništvo *Illutrierte Zeitung*, 27. februar 1861; 8. avgust 1862; 6. marec 1866.
57. Uprava beneškega osrednjega arhiva, 20. februar 1861.
58. Dr. [Max] von Karajan, 14. junij [letnica manjka].
59. Dr. J. W. Nagl, 16. januar 1900.
60. Uredništvo literarnega dela berlinskega časopisa *Bazar*, 12. avgust 1870; 22. november 1873; 31. december 1873.
61. Knežja gozdna uprava v Kočevju, 9. junij 1880.
62. Društvo Rudolfiner-Verein, 4. marec 1882.
63. Uredništvo *Allgemeine Kunst-Chronik, Wochenschrift für Kunst, Kunstgewerbe und Literatur*, podpisan izdajatelj in urednik dr. Heinrich Kábdebo, 14. februar 1881; 31. maj 1881; 4. junij 1881.
64. Uredništvo *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, 10. avgust 1885.
65. Tajništvo Nj. c. kr. Visokosti nadvojvode Karla Ludvika, 6. november 1874; 13. avgust 1875.
66. Ernst Keil, 7. maj 1863; 1. september 1874.
67. Tiskarna časopisa *Illustriertes Wiener Extrablatt*, 14. avgust 1874.
68. Stuttgartska knjigarna J. G. Cotta, 10. marec 1876.
69. Heinrich Mitteis [naslovnik je urednik *Triglava*], 17. marec 1866.
70. Gustav Karpeles, 17. april 1872.
71. J. H. Webel, 27. junij 1884.

72. Uredništvo monografije *Unsere Monarchie*, urednik Julius Laurencic, 18. marec 1892; 23. marec 1897; 14. april 1897; 28. april 1897; 28. maj 1897; dve nedatirani pismi.
73. Družina Fajdiga, nedatirano.
74. Leopold Kordesch, 5. april 1861; 3. december 1864.
75. Ivan Hribar, 10. september 1903, 2. december 1909.
76. Prezidij c. kr. deželne vlade za Kranjsko, 18. december 1890.
77. Urad Nj. c. kr. Visokosti nadvojvode Franza Salvadorja, dvorec Wallsee, 5. maj 1911.
78. Deželni prezidij za Kranjsko, 3. februar 1911; 8. februar 1910.
79. Deželni odbor za Kranjsko, 31. marec 1910.
80. Kranjska hranilnica, 18. september 1902; 18. maj 1903; 1. julij 1910, 9. junij 1910; 26. maj 1911; 15. junij 1912.
81. Dr. J. J. S. May, 30. maj 1871.
82. Maximilian Bern, 19. oktober 1871.
83. Dunajska knjigarna Mechiteristen-Congregations-Buchhandlung, 25. februar 1865; 22. september 1865; 7. december 1865; 22. julij 1865; 30. september 1865.
84. Friedrich Marx, 8. avgust [letnica manjka].
85. Moriz Wagner, poslovodja pri J. Luckmannu, 8. september 1882.
86. Uredništvo *Oesterreichische Post*, 22. december 1876.
87. Dunajski C. M. Ziehrerjev časopis *Deutsche Musik-Zeitung*, 26. junij 1879.
88. Adele grofica Bredow, 1. april 1873; 4. april 1873; 10. april 1873; 17. april 1873; 25. april 1873; 2. november 1873; 21. junij 1874; dve nedatirani pismi.
89. Muzej obrti in izobraževalna ustanova *Athenaeum* [poslano uredništvu časnika *Volksfreund*], 24. junij 1874.
90. Uredništvo časnika *Neues Wiener Tagblatt*, nedatirano.
91. Uredništvo in poslovodstvo uradnega popotniškega priročnika pri c. kr. družbi *Südbahngesellschaft* na Dunaju, 2. april 1899.
92. Praška knjigarna I. L. Kobler, 24. oktober 1863.
93. Univerzitetna knjižnica Heidelberg, 12. november 1872.
94. Emma Heinrich, 10. september [letnica manjka].
95. C. Hager, 9. april 1881.
96. Sigfrid Spitzer, 6. oktober 1871.
97. Ferd. Kühn, 6. april 1872.
98. Peter Grasselli, 26. september 1906.
99. Dr. Theodor Helm, 2. februar 1873.
100. *Wiener Sonn- und Montags-Zeitung*, 27. februar 1874.
101. Zagrebška tiskarna, litografska delavnica in kamnotisk Carl Albrecht, 12. julij 1865.
102. Društvo prijateljev antike iz Porenja, 21. januar 1861.

103. Uredništvo časnika *Grazer Tagespost*, podpisan A. Svoboda, 1. december [letnica manjka]; 17. december [letnica manjka].
104. *Deutsche Monatsblätter*, Berlin, 5. april 1878.
105. Dr. Anton Schlossar, 6. januar 1879; 1. februar 1881.
106. Dr. Eduard Menzel, 13. januar 1879.
107. Kaltenegger, 24. november 1878.
108. C. Wurzbach, 6. november 1878.
109. Uredništvo *Das neue Blatt*, 10. avgust 1870.
110. Winkler (naslovljeno na »Vorstand der Rohrschützen-Gesellschaft, Laibach«), nedatirano.
111. Berlinska tiskarna Wilhelm Baensch, 17. avgust 1889.
112. Uredništvo časnika *Fremden-Blatt*, 3. junij 1876.
113. Uredništvo leipziškega časopisa *Archiv für Geschichte des deutschen Buchhandels*, 13. oktober 1877.
114. Brandt, 22. februar 1911.
115. Odprto pismo »Ein eifriger Abonnent«, naslovljeno na urednika *Salonblatta*, nedatirano.
116. Abel Lukšič, 10. oktober 1864; 19. avgust 1864.
117. Graška univerzitetna knjigarna Leuschner & Lubensky, 9. avgust 1865.
118. Založniška pisarna graške *Tagespost*, 25. april 1865.
119. Uredništvo literarno-artističnega oddelka tržaškega *Oesterreichischer Lloyd*, 12. november 1858; 18. januar 1861; 23. januar 1861; 11. februar 1861; 20. marec 1861; 23. april 1861; 7. maj 1861.
120. Uredništvo tržaškega časopisa *Illustriertes Familienbuch*, deset pisem, od 10. decembra 1858 do 12. oktobra 1863.
121. Anton Lesar, 14. april 1862.
122. Gregor Krek, 4. maj 1861; 2. julij 1861.
123. Peter Petruzzi (posetnica), nedatirano.
124. Dr. F. Peyritsch, 17. januar 1873.
125. Gustav L. Frankl, 1. oktober 1871.
126. G. Lercher, 27. december 1861.
127. Josef Kernitzmann, 12. november 1864.
128. Jules Boettger, 11. december 1871.
129. Eugen v. Sax, odgovorni urednik *Agramer Zeitung*, 9. januar 1873.
130. Alois Kuen[schitz], 3. avgust 1859.
131. Dunajsko vrtnarsko društvo, 7. oktober 1872.
132. Wilhelm v. Janko, 6. oktober 1871.
133. Ludwig Mayer, nedatirano.
134. Dr. Weiss, c. kr. profesor v Gradcu, 22. julij 1859.
135. Julie [H]illantz, 15. april 1860.
136. Johann Gogoljas, 20. september 1862.

137. Dr. G. Göth, [brez datuma] 1858; 28. januar 1859; 16. februar 1859; 23. februar 1859; 31. maj 1859; 22. oktober 1859; 21. april 1860; 2. julij 1860; 20. januar 1861; 21. avgust 1860.
138. Lovro Toman, 7. avgust 1865 [priloženo tudi nedatirano pismo neznanemu naslovniku].
139. Olga baronica Hein, 17. marec 1903.
140. Emerich Stadion, 26. marec 1871; 2. maj 1871; 24. april 1872; 5. junij 18[?]; [brez datuma] 1877.
141. Odvetnik J. Hess, 30. september 1871.
142. P. Ant. Weiss, 26. avgust 1862.
143. K. Weinhard, 6. januar 1863.
144. Dr. Karlmann Hieber, 31. januar 1864.
145. Fr. Levec, 11. maj 1896.
146. A. Koblar, 30. maj 1911.
147. Hotelir A. Bracher, podpisan Singer, 7. september 1871.
148. Uredništvo berlinskega časopisa *Bazar*, 6. februar 1874.
149. Clemens Fleischer, 7. november 1873.
150. Špansko diplomatsko predstavništvo, 16. maj 1871.
151. Dunajski knjigarnar Friedrich Manz, 11. januar 1862.
152. A. Fr. Neumann, 22. september 1864.
153. Ernst Mascheck [pismo naslovljeno na uredništvo], 14. oktober 1871.
154. Dr. Friedrich Pichler, 6. junij 1891.
155. Uredništvo *Brünner Morgenpost*, 26. november 1889.
156. Ed. Strahl, 7. marec 1865; 5. april 1877, eno nedatirano pismo.
157. K. Schoenböck, 29. marec 1911.
158. J. A. Babnigg, 6. maj 1865.
159. Casa M. S. Domnitorului, Serviciu al Mareşalului Curtei şi al Casei Domnesci (v imenu romunskega kneza Carla I.), naslovljeno na Radicsa kot odgovornega urednika dunajske *Regentenhalle*.
160. Vabila: a. Vabilo štajerskega deželnega odbora na gledališko predstavo v graško deželno gledališče ob cesarjevem obisku 3. maja 1883; b. vabilo na jubilejni koncert v dvorani Filharmonične družbe 11. aprila 1908 [I. Kaiser-Jubiläums-Konzert in Laibach].
161. Brazilsko diplomatsko predstavništvo na Dunaju, 28. marec 1873.
162. Felix Kramberger, 18. avgust 1862.
163. Vinzenz, opat v samostanu Rein, 13. januar 1863.
164. Franz Mayr, 10. junij 1858.
165. Leitmaier, 3. oktober 1853.
166. Aurora Morgenroth [naslovljeno na uredništvo], 8. december 1858.
167. Graška knjigarna Leykam, 14. maj 1892.
168. Uredništvo *Kikeriki*, 10. oktober 1871.
169. Leopold [brez priimka], 23. avgust 1871.

170. Ada Christen, 17. oktober 1871.
171. Sirany Pistor, 5. maj 1871.
172. Friedrich Axmann, 22. maj 1871.
173. Dr. Chelmcky, 29. junij 18[??].
174. Prof. Dr. Pako, nedatirano.
175. Dr. M. G., 21. februar 1865.
176. Baron v. Lebzelt[au], 29. oktober 1872.
177. Hermann Lingg, 5. marec 1873; 11. april 1873.
178. Anna Pessiack, 14. april 1874.
179. Lenfeldt, 17. julij 1874.
180. Julius Harf, 9. februar 1878.
181. C. kr. ministrski svetnik C. J[...], 20. avgust 1887; 25. september 18[...].
182. Pertowitsch, 14. oktober 1871.
183. Otto Peters, 14. junij 1871; 6. julij 1871; 28. september 1871; 20. oktober 1871; 26. maj 1874.
184. Carl Huber, 29. maj 1882.
185. F. Koderle, 6. december 1872.
186. C. Hager, 4. april 1882.
187. Anton Globočnik, 24. junij 1883.
188. A. Hastings White, Royal Society, 20. november 1893.
189. Zh. Leiher, nedatirano.
190. Hermann Schönlein, 1. avgust 1876.
191. Weltner, 11. februar 1878; 12. maj 1878; 7. januar 1879.
192. Kaltenleitner, 23. april 1879; 30. april 18[??], nedatirano.
193. Aron Rubin, 15. september 1872.
194. W. Krieger, 19. julij 1883.

TE 2 / I / 1B: HEDWIG PL. RADICS-KALTENBRUNNER: KORESPONDENCA

1. Hčerkinе čestitke za novo leto 1903.
2. Marie pl. Radics, 7. avgust 1893.
3. Knjigarna Thiel & Schkerl (Wien), 6. avgust 1888.
4. Dr. Eduard Castle, 22. maj 1911 in eno nepopolno, nedatirano pismo.
5. Moritz Schleifer, 22. oktober 1871, 6. junij 1872.
6. Neznani pošiljatelj.
7. Nerazvrščeno.

TE 2 / I / 1C: PETER PL. RADITS (1779–1854): KORESPONDENCA

1. Neznani pošiljatelj, 20. avgust 1852.

TE 2 / IA / 1: NERAZVRŠČENA KORESPONDENCA

TE 2 / II / 2A: PETER PL. RADICS: ČLANKI V ROKOPISU

1. Več rokopisov:
  - Die Juden in Krain. Eine culturgeschichtliche Skizze.
  - Das Edelweiß im deutschen Lied.
  - Kaiser Rudolf I. von Habsburg und die Frauen.
  - Tannengrün und Weihnachtssang bei einem oesterreichischen Dichter (1647).
  - Lebensmittelpreise in Krain (1728).
  - Ein deutscher Dichter vor 200 Jahren. Eine culturgeschichtliche Skizze.
  - Der St. Nikolaus-Kult bei Slowenen in Krain.
  - Wiener Humor im Brillantfeuer. Reminiszenzen aus den Tagen der Kaiserin Maria Theresia.
  - Neuberg. Von Otto dem Fröhlichen bis Josef II. (1327–1786).
  - Istrien. Triest und Görz bei Krain. Eine Geschichtserinnerung.
  - Misli velikih mož v Radicsevem prepisu.
  - Izrezek iz časopisja o Kočevju in Auerspergih: *Schloß Gottschee und Fried- richstein. Aus den Papieren eines krainerischen Schulmeisters, mitgetheilt von Eduard Breier.*
2. Die Jesuiten in Laibach von 1596–1773.
3. Die ersten Forstschulen in Deutschland und in Oesterreich-Ungarn.
4. Champagner.
5. Alte Häuser in Laibach (sedemnajst strani rokopisa).
6. An Oesterreichs Alpenbahnen.
7. Das Villacher Erdbeben von 1348, priloženo tudi: *Erdbebenchronik ter Erdbeben-Kalender.*
8. Bad- und Kaltwasserheilstalt in Stein.
9. Geschichte der medicinisch-chirurgischen Lehranstalten in Laibach.
10. Adam Riese, der Reformator der Rechenkunst.
11. Prepisi Baumbachovega *Zlatoroga*.
12. Ältere und neuere Dichterworte zum Lobe des Landes Krain.
13. Več rokopisov in prepisov:
  - Rudolph von Habsburg (Eduard v. Bauernfeld)
  - Die herzanmuthige Beurlaubung des römischen Königs JOSEPH.
  - Volkshymne: prepis »Bog ohrani nam cesarja« iz *Carinthie*, št. 22, 30. maj 1835.
  - Laibacheriseher [...]kalender auf das gemeine Jahr 1795.
  - Dr. Prescherens Leichensbegräbnis.
  - Vermählung Ferdinands mit Maria Anna.
  - Različni prepisi.

14. Ludwig Waldeck [pseudonim Ludvika Dimitza]: Edelweiß, prepis pesmi.
15. Zgodovina ljubljanske nemške ženske skupine *Frauen-Ortsgruppe*, ustanovljene 1885.
16. Inkunabule v ljubljanskih knjižnicah.
17. Več rokopisov:
  - o Die Muse Goethe's und Schiller's und die Landwirtschaft.
  - o Potresi v Ljubljani, zapiski.
  - o Eisenbahn über das Laibacher Moor.
  - o Kaiser und König Franz Joseph I. (1848–1908).
  - o Custozza, besedila iz časopisa *Der Kamerad*, 1866.
  - o Ein Straßburger Dichter vor 200 Jahren über die Weihnachtsfest.
  - o Von den Audienzen habsburgischer Fürsten und Fürstinnen.
  - o Observatio CCXXVI D. Joh. Georgü Thalnitscheri de Terraemotu Labaci, Carnioliae, die XIX Febr. Anni 1691 (Radicsev prepis).
18. Rokopis: Anastasuis Grün und seine Heimat (nepopolno).
19. Razni zapiski, nerazvrščeno.
  - o Dve strani rokopisa (*Oeconomia militaris*).
  - o Osnutek članka o ustanovitvi nemške *Frauen-Ortsgruppe* v Ljubljani.
  - o Rokopis: Poetus u. Sidonia.
  - o Prepis iz knjige o zgodovini romanj.
  - o Daten über die Kaiserreisen im Bezirke Stein.
  - o Balthasar Hacquet, Radicsev prepis njegovega članka.
  - o Die Sage. Eine Personifikation.
  - o Zapiski: Das Kaiser-Festschützen am k. k. priv. Lades-Hauptschutzstande in Laibach.
  - o Rokopis članka za časopis *Cursalon*: Alte und neue Culturbilder zur Lektüre.
  - o Prva (naslovna) stran rokopisa: Das Habsburger-Bäder (1787).
  - o Prva (naslovna) stran rokopisa: Die Slowanen in Krain.
  - o Zapiski: Von Obernburg.
  - o Zapiski o Belokranjcih.
  - o Notice o vsebnosti nikotina v posameznih cigaretah, povzeto po članku iz *Tagespost*, 30. marec 1890.
  - o Prepis listin iz deželnega arhiva: Aus dem Verzeichnis der neuen Bürger (1720).
  - o Rokopis *Unser Kaiser*.
  - o Prepisi listin in zapisov o družini Schrey.
  - o Zapiski o družini Magnani.
  - o Zapis o Tržiču (Neumarkt).
  - o Regiments-Jahrbuch 1677 (zapiski).
  - o Notice o Codelliju, Robbi itd.
  - o Gradivo o družini Watzenberg.
  - o Gradivo o Johannu Friedrichu Paulsenu.

- Notica o Prešernovi zapuščini.
- Rokopis kratke notice o muzejski knjižnici v Ljubljani.
- Notice o gledaliških direktorjih v letih 1871–1872, 1875.
- Zahvala Al. Val. Kovačiča za poslane članke.
- Razni zapiski, notice.
- Nerazvrščeno.

TE 2 / II / 2B: HEDWIG PL. RADICS-KALTENBRUNNER: ČLANKI V ROKOPISU

1. Auf einem neuem Zweige der k. k. Staatsbahnen.

TE 2 / III / 3A: PETER PL. RADICS: OSNUTKI PISEM

1. Neznani naslovník; nedatirano pismo napisano v samostanu Rein na Štajerskem.
2. Grofica [ime ni omenjeno], 8. marec 1905.
3. Finančno ministrstvo, Dunaj.
4. Tiskan poziv vsem, ki so poznali Vincenca Karla kneza Auersperga, naj Radicsu posredujejo podatke, da bo napisal njegovo biografijo.
5. Osnutek potrdila, 14. julij 1894.
6. Radicevo pismo ljubljanskemu občinskemu svetu (s slovenskim prevodom), junij 1894.
7. Neznani naslovník (»Hochverehrtester Herr Feldzugmeister!«), 4. april 1861.
8. Radicevo pismo Antonu Kleinu, 14. januar 1862.
9. Visoka direkcija Kranjske hranilnice, 1905.
10. Trije osnutki pisma za upravništvo Kranjske hranilnice.

TE 2 / III / 3B: HEDWIG PL. RADICS-KALTENBRUNNER: OSNUTKI PISEM

1. Več naslovníkov, večinoma uredništva.

TE 2 / III / 4: PETER IN HEDWIG PL. RADICS: OSEBNI DOKUMENTI

1. Legitimacija c. kr. telegrafsko-korespondenčne pisarne na Dunaju za Petra pl. Radicsa, 30. junij 1883, ki ga pooblašča, da poroča o cesarjevem potovanju po Štajerskem in Kranjskem.
2. Naznanilo poroke Petra Pavla pl. Radicsa in Hedwig Kaltenbrunner v Pavlovi cerkvi na Dunaju, 23. oktobra 1869.
3. Specifikacija stroškov poroke.

4. Dokazila Radicsevega očeta o poklicni poti: Ausweis der Beilagen, welche dem allerunterthänigsten Majestäts-Gesuche des Gefertigten k. k. Adelsberger Straßenbau-Commissars in Erlangung einer allergnädigsten Personalzulage angeschlossen sind, 4. julij 1842, Adelsberg.
5. Sporočilo o rojstvu hčerke Marie, december 1882.
6. Izkaz o članstvu v avstrijskem planinskem društvu (Österreichischer Alpenverein), 1873.

TE 2 / III / 5: RAZNO

1. Žepni koledar za leto 1836.
2. Beležnica.
3. Brošura: 350jährige Bestandesfeier des k. k. priv. Landeshauptschießstandes in Laibach.
4. Osmrtnica: Sofie Mosettig geb. Glantschnig.
5. Kranjska hranilnica, arhivsko gradivo v Radicsevem prepisu.
6. Kürschnerjev časopis *Deutscher Literatur-Kalender*; povabilo, da avtorji pošljejo svoje podatke.
7. Zabava ob 90-letnici ustanovitve društva »Erste Laibacher Bolzschützen-Gesellschaft«, 13. decembra 1910 v gostilni »Zum Stern«.
8. Knjiga: *Carus Sterne: Sommerblumen*. Prag/Leipzig: F. Tempsky 1884.
9. Različne zahvale Radicsu za izrečeno sožalje ob smrti Fr. Levca.
10. Posetnica: Dr. Adolf Bäuerle, posestnik in deželnozborski poslanec.
11. Vabilo na poroko Rodericha grofa Auersperga, sina Lea grofa Auersperga, dne 27. februarja 1912.
12. Povabilo na proslavo ob 15-letnici obstoja Inštituta za raziskovanje avstrijske zgodovine, 1904.
13. Popis stroškov društva *Deutscher Schulverein*.
14. Prepis kratke notice o Radicsevem nastopu uredniškega dela pri časniku *Triglav*.
15. Notesnik z naslovi in drugimi zapiski.
16. Žepni koledarček za leto 1901 z repertoarjem ter sedežnimi redi dunajskih gledališč.
17. Program cesarskega potovanja po Štajerskem julija 1883 ter vabilo na gledališko predstavo v navzočnosti cesarja v deželnem gledališču v Gradcu.
18. Dokumenti o Radicsevem študijskem potovanju v London leta 1893.
19. Razno.

TEHNIČNA ENOTA 3

V tretji tehnični enoti, ki obsega eno arhivsko škatlo, so izrezki člankov, ki sta jih, ob 171. obletnici rojstva cesarice Marije Terezije (1717–1780), napisala Peter pl. Radics in njegova soproga. Na škatlo je Radics zapisal: *Zum 13. Mai 1888. Geschichtsbilder aus dem Leben der Kaiserin Maria Theresia enthalten in den Blättern: Militärzeitung, Das Vaterland, Das Welt-Blatt, Schöne blaue Donau, Wiener Mode, Berliner Deutsche Hausfrauenzeitung, Braunschweiger Tagblatt, Wiener Landwirtschaftliche Zeitung, Österreichische Forst-Zeitung, Allgemeine Weinzeitung, Der Cursalon, Österreichisch-Ungarische Badezeitung, Katholische Warte, Grüz' Gott, Gmundner Wochenblatt, Laibacher Zeitung, Politik, Triester Tagblatt.*

TE 3 / I / 1: PETER PL. RADICS: IZREZKI IZ ČASOPISJA BREZ NAVEDBE VIRA

1. Die Jagdschlösser der Kaisern Maria Theseria.
2. Maria Theresia und die Landwirtschaft.
3. Die Weinlesefeste der Kaiserin Maria Theresia.
4. Die Touren der Kaiserin Maria Theresia.
5. Kaiserin Maria Theresia und die medizinische Wissenschaft in Oesterreich, besonders die Balneologie. Eine Geschichtserinnerung zur Enthüllungsfeier des Monuments am 13. Mai 1888.
6. Das Haus Habsburg und die österreichischen Länder im Drama.
7. Acht Tage im Klosterhabit.
8. Schulvisiten Kaiser Josef II. auf seinen Reisen.
9. Auf dem Montebello in Casa Zerbare (krtačni odtis z Radicsevim podpisom).
10. Die Orient-Fahrten der Habsburger.
11. Donna Leonor von Portugal, die Mutter des »letzten Ritters« (1434–1467), separat.
12. Oesterreich und Belgien, separat.
13. Kaiser Leopold II. und die Landwirthschaft.
14. Das »Hundsrecht«. Eine juristische Abhandlung aus dem Jahre 1719.

TE 3 / I / 2A: PETER PL. RADICS: IZREZKI IZ ČASOPISJA Z NAVEDBO VIRA

1. Kaiser Max der »letzte Ritter« und seine Krainer. Eine Geschichtserinnerung. *Oesterreichisches Jahrbuch*, 1879, str. 3–23.

2. Krain's Huldigungen für das Haus Habsburg. Ein Erinnerungsblatt zur 600jährigen Jubelfeier des Landes Krain. *Oesterreichisches Jahrbuch*, 1882/1883, str. 1–25.
3. Eine Jubelfeier des Glaubens im Gnadenorte Veldes. *Alte und Neue Welt*, 1887, str. 505–507.
4. Die Geschichte von Abbazia. *Österreichisch-Ungarische Revue*, 1887, 3. del, 4. zv., str. 223–231.
5. Die Toilettenfrage in den Tagen der Kaiserin Maria Theresia. *Wiener Mode*, št. 10, 15. maj 1888, str. 3–5.
6. Das Humanitätsgefühl der Kaisern Marina Theresia. *Das Rote Kreuz*, št. 10, 1888, str. 150–151.
7. Maria Theresia unter ihren Völkern. *Grüsz' Gott*, zv. 10, 10. november 1888, str. 190–191; zv. 11 [izrezek brez datuma], str. 209–211, zv. 12 [izrezek brez datuma], str. 236–238.
8. Feuilleton. Die Mutter der Kaiserin Maria Theresia, die Kaiserin Elisabeth geb. Herzogin von Braunschweig-Wolfenbüttel in Karlsbad 1721. *Braunschweiger Tagblatt*, 14. maj 1888 [datum pripisan], nepag.
9. Die Reise der Kaiserin Maria Theresia nach Deutschland. *Frankfurter Zeitung*, 2. junij 1888 [datum pripisan, paginacija ni vidna].
10. Die Erbhuldigung für Maria Theresia in Wien. *Das Vaterland*, št. 133, 13. maj 1888, str. 1–2.
11. Feuilleton. Eine Maria-Theresia-Feier in Laibach 1743. *Laibacher Zeitung*, št. 109, 12. maj 1888, str. 913–915.
12. Die Taufe der Kaiserin Maria Theresia. *Katholische Warte*, april 1888, str. 84–86.
13. Maria Theresia's Donaufahrten. *An der schönen blauen Donau*, 9. zvezek, 1888, str. 206–207.
14. Prag's Jubeltage zu Zeiten Maria Theresia's. *Politik*, [?] 1888, [paginacija ni vidna].
15. Tiroler Schauspieler in Krain. Eine Culturstudie. *Extra-Beilage zu »Bote für Tirol und Vorarlberg«*, 20. julij 1888, št. 165, nepag.
16. Maria Theresia auf der Reise nach Florenz 1738. *Oesterreichisch-Ungarischer Lloyd*, [datum in paginacija nista vidna].
17. Eine Prinzeß Lichtenstein als »Doktor«. Eine Kulturskizze. *Alte und Neue Welt*, 1889, zv. XI, str. 730.
18. Die Gründung der krainischen Sparcasse II. *Laibacher Zeitung*, 3. april 1895, št. 76, str. 632–633.
19. Wohltätigkeits-Vorstellung der Laibacher Gesellschaft. *Gmundner Wochenblatt*, 19. maj 1896, št. 20, str. 207–208.
20. Alte Häuser in Laibach III. *Laibacher Zeitung*, št. 292, 21. december 1906, str. 2771–2772.

21. Aus der Geschichte des deutschen Schulhalters in Laibach. *Laibacher Schulzeitung, Fachblatt für Krain und Küstenland*, št. 8, 15. avgust 1910, str. 140–142.
22. Kaiser Franz Josef I. bei der sechshundertjährigen Landesjubelfeier in Krain. *Wiener Almanach*, 1911 [leto pripisano z roko].
23. Das älteste Drama über Kaiser Rudolf I. von Habsburg. Von Georg Calaminus, Professor am landschaftlichen Gymnasium in Linz 1594. *Linzer Tagblatt*, 13. september 1911 [datum pripisan, paginacija ni vidna].
24. Stare beléžke o »slovenščini na propovednici«. *Slovan*, št. 24, [datum ni viden], str. 377–379.
25. Bóžja pota Slovencev. *Ilustrovani narodni koledar*, 1890, str. 73–75.

TE 3 / I / 2B: PETER PL. RADICS: SEPARATNI ODTISI

1. Siegmund Freiherr von Zois und Valentin Vodnik in ihrem gegenseitigen Verhältnisse (1793–1819). Eine kulturhistorische Skizze. Separatabdruck des Widmungskapitel aus der *Geschichte Krains* (1862).
2. An Oesterreichs Alpenbahnen. Ein Führer im Liede durch Oesterreichs Hochgebirgswelt. Wien: Fromme, 1889. Separat iz *Oesterreichisch-Ungarische Revue* (nepopolno).
3. Die Reisen Kaiser Joseph II. und die Volkswirtschaft in Oesterreich-Ungarn. Zum 100. Gedenktag seines Todes am 20. Februar 1790 aus Anlaß der großen land- und forstwirtschaftlichen Ausstellung in Wien 1890. Wien: Verlag der Österreichisch-Ungarischen Revue, 1890 (separat iz *Österreichisch-Ungarischen Revue*).
4. Laudon und Land Krain. Separat iz Schumijevega glasila *Archiv für Heimatkunde*.

TE 3 / I / 2C: PETER PL. RADICS: KOREKTURNI ODTISI ČLANKOV

1. Die altdeutsche Colonie Gottschee in Krain. Objavljeno v *Oesterreichische Revue*. Wien: Verlag von Carl Gerold's Sohn, 1864, 2. letnik, 3. zvezek, str. 210–231.
2. Die Auersperge in Krain. *Oesterreichisch-Ungarische Revue*, julij 1886 [mesec in leto pripisana]. Korekturni odtis z žigom »K. k. Hofbuchdruckerei Carl Fromme, Wien«.
3. Die Reisen Kaiser Joseph II. und die Volkswirtschaft in Oesterreich-Ungarn. Korekturni odtis, poslan Radicsu iz »K. k. Hofbuchdruckerei Carl Fromme, Wien«, objavljeno v *Oesterreichisch-Ungarische Revue*, 1890.

4. Das Hoftheater Kaiser Leopold I. als Grundstein ständiger Bühnen in Oesterreich-Ungarn. Aus Anlaß der internationalen Ausstellung für Theater und Musikwesen in Wien 1892. Korektorni odstis, poslan Radicsu iz »K. k. Hofbuchdruckerei Carl Fromme, Wien«, objavljeno v *Oesterreichisch-Ungarische Revue*.
5. Gabriele bei Custozza. Ein Erlebnis. (Korektorni odstis poslan Radicsu iz uredništva časopisa *Wiener Almanach*).

TE 3 / I / 3: PETER PL. RADICS: KNJIŽNE IZDAJE

1. *Maria Theresia und das Land Krain (1740–1780)*. Rudolfswerth : J. Krajec, 1881.
2. *In's Kärnten. Cultur- und Reisebilder aus alter und neuer Zeit für Badereisende und Touristen*. (Braumüller's Badebibliothek Nr. 12). Wien : Wilhelm Braumüller, 1882.
3. *Landwirtschaftliche Kulturbilder zumeist aus Österreich*. Leipzig : J. M. Gebhard's Verlag, 1887 [nepopolno].
4. *Ein zeitgenössisches Lied vom »windischen Bauernkrieg 1573«*. Laibach : Selbstverlag, 1904.

TE 3 / I / 4: HEDWIG PL. RADICS-KALTENBRUNNER: IZREZKI ČLANKOV IZ ČASOPISJA

1. Die erste Kunstwebe-Anstalt in Oesterreich. *Mode-Journal »Die Wienerin«*, 1. september 1899, str. 8.
2. Die Mutter Maria Theresia's. Ein edles Frauenbild, [vir neugotovljen], str. 71–75; pripis: abgedruckt im Jahre 1887 zu Salzburg [nadaljevanje nečitljivo], S. II.; *Schöne bl. Donau*, I. Jahrgang, str. 268.
3. Aus dem Familienleben der Kaiserin Maria Theresia. *Unterhaltungsblatt der Deutschen Hausfrauen-Zeitung für die Feierstunden in der Familie*, št. 18, 29. april 1888, str. 214–215; št. 19, 6. maj 1888, str. 226–227.

TE 3 / I / 5: RAZNO GRADIVO

1. Kaiserin Maria Theresia und die 108jährige Greisin. Herzenszüge der Kaiserin Maria Theresia. *Neuigkeits-Welt-Blatt, Illustrierte Ausgabe*, št. 109, 10 maj 1888.
2. Eine Conduitenliste. *Neues Wiener Abendblatt*, št. 59, 1. marec 1902, str. 3–4.
3. Seznam sodelavcev pri Nagl-Zeidlerjevi literarni zgodovini; priložen list prvemu zvezku *Deutsch-Österreichische Literaturgeschichte*.

4. O. Dahn (Amsterdam): Wiener Humor im Brillantfeuer. Erinnerungen aus den Tagen der Kaiserin Maria Theresia. *Feuilleton-Zeitung*, št. 22, [verjetno 1888], str. 3–5.

TEHNIČNA ENOTA 4

V četrti tehnični enoti, ki obsega tri arhivske škatle, so izrezki Radicsevih člankov iz časopisja, korekturni odtisi njegovih člankov, izrezki člankov Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner ter razno.

TE 4 / I / 1: PETER PL. RADICS: IZREZKI IZ ČASOPISJA Z NAVEDBO VIRA

1. Bad- und Kneippcur-Anstalt. Stein in Krain. *Fremden-Zeitung. Central-Organ zur Förderung des Fremdenverkehrs in Oesterreich und in dem angrenzenden bayrischen Hochland*, št. 30, 23. maj 1896, str. 1–2.
2. Ein Freudenfest für Oesterreich-Baiern. *Laibacher Zeitung*, št. 207, 10. september 1878, str. 1717–1718.
3. Hochdeutsche Komödianten in Laibach. Parallelen aus zwei Jahrhunderten. *Laibacher Zeitung*, št. 276, 30. november 1888, str. 2351–2352.
4. Vom Edelweiß. Eine Natur- und Culturstudie. *Laibacher Zeitung*, št. 270, 24. november 1890, str. 2251–2252; št. 271, 25. november 1890, str. 2259–2260; št. 272, 26. november 1890, str. 2267–2268.
5. Das Pavillon der k. k. Gesellschaft für Krain und der land- und forst-wirtschaftlichen Ausstellung in Wien. *Laibacher Zeitung*, št. 135, 16. junij 1890, str. 1119–1122.
6. Von der Entstehung und Fortbildung des Gewerbefleißes in der Stadt Reichenberg. *Laibcher Zeitung*, št. 224, 2. oktober 1891, str. 1865–1867.
7. Die Laibacher Theatersaison von 1791/92. *Laibacher Zeitung*, št. 218, 24. september 1892, str. 1879–1882.
8. Die Schlacht bei Custozza (I.). *Laibacher Zeitung*, št. 253, 5. november 1892, str. 2201–2203.
9. Ein Gedenktag der Stadt Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 211, 16. september 1892; podpisan »-cs«.
10. Die Renovierung der Stadtpfankirche in Krainburg. *Laibacher Zeitung*, št. 261, 15. november 1892, str. 2277–2280.
11. Die Einführung der Stadtbeleuchtung in Laibach (1. Jänner 1793). *Laibacher Zeitung*, št. 1, 2. januar 1893, str. 1–2.
12. Neuigkeiten vom Büchermarkte (II.). *Laibacher Zeitung*, št. 291, 18. december 1895, str. 2527–2529 [avtor ni podpisan, verjetno Radics].
13. Eine »Laibacher Correspondenz« über die Anwesenheit des Papstes Pius VI. (16. März 1782). *Laibacher Zeitung*, št. 72, 29. marec 1899, str. 551–552.

14. Vor fünfzig Jahren. Zur Enthüllung des Erzherzogs Albrecht-Denkmales in Wien. *Laibacher Zeitung*, št. 114, 19. maj 1899, str. 909–910; št. 115, 20. maj 1899, str. 917–918.
15. Ein Glückwunsch zu Neujahr 1800. Culturgeschichtliche Erinnerungen. *Laibacher Zeitung*, št. 1, 2. januar 1900, str. 1–2.
16. Erzherzog Rainer und Erzherzogin Marie in Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 42, 20. februar 1902, str. 337.
17. Ein »Präsent« der krainischen Landschaft 1573. *Laibacher Zeitung*, št. 35, 12. februar 1902, str. 283–284 [str. 285 manjka].
18. Eine Erinnerung an die Anwesenheit des Kaisers Franz I. und der Kaiserin Karolina in Laibach (1832). *Laibacher Zeitung*, št. 116, 23. maj 1902, str. 975–976.
19. Das älteste Laibacher Zeitungsblatt (1708) (Schluß). *Laibacher Zeitung*, št. 182, 12. avgust 1903, str. 1563.
20. Die krainische Kunstwebeanstalt in Laibach – eine Sehenswürdigkeit. *Dillinger's Reiseführer. Illustrierte Zeitschrift für internationalen Reise- und Fremdenverkehr*, št. 11, 15. julij 1906, str. 166–167.
21. Zur Schillerfeier (9. Mai 1905). *Laibacher Zeitung*, št. 104, 6. maj 1905, str. 917; št. 105, 8. maj 1905, str. 935; št. 106, 9. maj 1905, str. 943–944.
22. Eine Badebeschreibung aus Krain vom Jahre 1792 (Schluß). *Laibacher Zeitung*, št. 198, 30. avgust 1905, str. 1763.
23. Ein Stammbuch der Wochein. *Laibacher Zeitung*, št. 161, 17. julij 1906, str. 1533.
24. Vom Laibacher Kongreß 1821. *Laibacher Zeitung*, št. 14, 17. januar 1907, str. 121.
25. Die Teilnehmer an der Karstexursion des VIII. internationalen landwirtschaftlichen Kongresses, Wien 1907. *Laibacher Zeitung*, št. 122, 31. maj 1907, str. 1133 [nepodpisan, verjetno Radicsev prispevek].
26. Laibach in Ziffern (I., II.) *Laibacher Zeitung*, št. 206, 9. september 1907, str. 1915; št. 207, 10. september 1907, str. 1923; št. 137, 19. junij 1909, str. 1243; št. 138, 21. junij 1909, str. 1255; št. 139, 22. junij. 1909, str. 1263; št. 141, 24. junij 1909, str. 1279.
27. Das älteste St. Georgsfest auf dem Laibacher Schloßberge neueingeführt. *Laibacher Zeitung*, št. 95, 25. april 1908, str. 865.
28. Krainer Studenten an der ehemaligen Universität Salzburg 1620 bis 1810. *Laibacher Zeitung*, št. 229, 30. december 1908, str. 2801; št. 300, 31. december 1908, str. 2809.
29. Alte Häuser in Laibach; več nadaljevanj iz časnika *Laibacher Zeitung*: »Das Hotel Zum Elefanten«, št. 122, 2. junij 1908, str. 1103; »Das k. k. Oberpostamt«, št. 71, 27. marec 1908, str. 627; »Das fürstbischöfliche Seminar-Gebäude«, št. 98, 29. april 1908, str. 899; »Das Haus Winkler-Gallé, Rathausplatz Nr. 19.«, št. 78, 7. april 1909, str. 687.

30. Beschreibung der Denkwürdigkeiten in Neumarkt aus der französischen Zeit (Fortsetzung). *Laibacher Zeitung*, št. 47, 27. februar 1909, str. 401; št. 48, 1. marec 1909, str. 415; št. 49, 2. marec 1909 [ostalo manjka; avtor ni Radics, temveč Jakob Peharc].
31. »Steirisch-Grün«. *Festblatt »Graz« zur Erinnerung an die Landes-Ausstellung 1880*, str. 4–5.
32. Die Erzherzog Karl-Ausstellung in Wien und das Land Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 145, 30. junij 1909, str. 1319; št. 146, 1. julij 1909, str. 1329.
33. Zur Geschichte der Luftschiffahrt. *Laibacher Zeitung*, št. 205, 9. september 1909, str. 1831; št. 206, 10. september 1909, str. 1839; št. 207, 11. september 1909, str. 1847; št. 208, 13. september 1909, str. 1863; št. 209, 14. september 1909, str. 1873; št. 210, 15. september 1909, str. 1881; št. 211, 16. september 1909, str. 1891; št. 212, 17. september 1909, str. 1899; št. 214, 20. september 1909, str. 1919.
34. Nach der französischen Zwischenherrschaft in Illyrien 1813. Ein Beitrag zur Geschichte des deutschen Theaters in Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 258, 12. november 1910, str. 2365.
35. Neuere und neueste Häuser in Laibach an altdenkwürdigen Stellen. *Geschichtserinnerungen. Laibacher Zeitung*, 19. januar 1912, str. 131 (I); 22. april 1912 (III), str. 869.
36. Zum vierzigjährigen Bestande des »krainischen Schulpfennigs«. *Laibacher Schulzeitung*, št. 5, 14. maj 1912, str. 91–95.
37. Ein slowenisches bibliographisches Unicum auf der königlichen Bibliothek in Kopenhagen. *Argo*, 1894, str. 121–123.
38. Kaiser Leopold I. Schenkung der Stadt Gottschee an die Auersperge. *Argo*, 1893, str. 171–175.
39. Eine zeitgenössische Kritik über Vodnik's »Pésme sa pokúšino«. *Argo*, št. 2, 1893, str. 24–26.
40. Die Brüder »Heinricus et Johannes de Carniola«. *Argo*, št. 4, 1894, str. 81–85.
41. Die krainische Landschaft und das Sanitätswesen in Krain. *Blätter aus Krain*, št. 23, 11. junij 1864, str. 90–92; št. 24, 18. junij 1864, str. 94–96.
42. Wissenschaftlicher Bericht über die von dem Gefertigten nach dem Beschluß des löblichen Gemeinderathes vorgenommene Durchsicht und Ordnung des Archives und der älteren Registratur der Stadt Laibach. *Mittheilungen des historischen Vereines für das Herzogthum Krain*, Schlussheft, 1866, str. 29–37.
43. Herzog Rudolf IV. und das Land Krain. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, december 1864, str. 99–106.
44. Die ältere Musikgesellschaft Oesterreichs. *Deutsche Mittheilungen. Eigen-*

- berichte aus Krain und Küstenland*,⁹⁸⁹ št. 1, 15. januar 1902, str. 1–2 [avtor ni podpisan, verjetno Radics].
45. Eine Premiere im Wiener Burgtheater 1666. *Ost und West*, [datum ni viden], str. 464–466.
  46. Heide und Wald bei Herrn Walther von der Vogelweide. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, 19. avgust 1884, str. 29–30.
  47. Von der Waldwirtschaft 1587. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, [verjetno 1887].
  48. Der einstige Biberreichtum des Landes Krain. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, 13. april 1888, str. 15–16.
  49. Die Jagdschlösser der Kaisern Maria Theseria. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, [verjetno 1888; glej tudi TE 3 / I / 1, št. 1].
  50. »Ueber die Fortpflanzung der Wälder«. Zur Scopolifeier in der k. k. Bergstadt Idria am 22. Juni 1888. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, [verjetno 1888].
  51. Die Waldwirtschaft unter Maria Theresia. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, [verjetno 1888], str. 44–45.
  52. Die prähistorischen Sammlungen des Hofmuseums in Wien. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, št. 2, [datum ni viden] 1890, str. 1–2.
  53. Die Entwicklung des Forstwesens in Görz und Gradisca. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, št. 41, 9. oktober 1891, str. 41–42.
  54. Das Skilaufen der krainischen Bauern vor 200 Jahren. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, št. 1, 6. januar 1893, str. 1–2.
  55. Das Wildpret auf der Grazer Hoftafel vor 300 Jahren. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, [datum ni viden], str. 12–13.
  56. Jagdamüsemments eines österreichischen Botschafters in der Türkei. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, [datum ni viden], str. 39–40.
  57. Oesterreich-Ungarns Landwirtschaft im Liede. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, [datum ni viden], str. 1–2.
  58. Aus der Chronik von Neuberg. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, [datum ni viden], str. 41–42.
  59. Forstwesen, Jagd und Fischerei des Benediktinerstiftes Admont. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, [datum ni viden], str. 13–14.
  60. Zur Geschichte des Waldwesens in Krain. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, [datum ni viden], str. 26–27.
  61. Eine Stätte zur Hebung und Pflege der krainischen Fischzucht. *Oesterreichische Forst-Zeitung*, [datum ni viden], str. 44–45.
  62. Die Localbahn Laibach-Stein in ihrer Bedeutung für die Landwirtschaft Krains. *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, št. 70, 2. september 1891, str. 559–560.

---

⁹⁸⁹ Mesečnik *Deutsche Mittheilungen* je izhajal sredi in konec vsakega meseca v Ljubljani, na Dunaju in v Trstu.

63. Die Landwirtschaft in der Grafschaft Görz und Gradisca (Ein Rückblick auf deren Entwicklung). *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, št. 81, 10. oktober 1891, str. 81–82.
64. Vorarlberg. *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, št. 7, [verjetno 1887], str. 73–74.
65. Eine Besteigerung des Monte Maggiore vor 100 Jahren. *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, št. 11, [verjetno 1887], str. 127–128.
66. Ampezzo 1785. *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, št. 17, [verjetno 1887], str. 199–200.
67. Kaiser Josef II. als Tourist. Zum 100. Gedenktage seines Todes, 20. Februar 1790. *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, št. 4, 1890, str. 42–43.
68. Kaiser Rudolf I. von Habsburg und die Jagd (Zum 600 Gedenktage dessen Todes am 15. Juli 1291). *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 14, 15. julij 1891, str. 401–404.
69. Die Jagden Kaisers Karl VI. *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, [datum ni viden], str. 37–39.
70. Jagdhistorisches aus Tirol (1703). *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 15, 1. avgust 1885, str. 425–428.
71. Neu verfaßte Jäger-Ordnung in Steyer (Aus dem Jahre 1716). *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, [datum ni viden], str. 37–39; *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 12, 15. junij 1886, str. 355–359.
72. Wald und Jagd in der Frauenarbeit. *Illustrierte Jagd-Zeitung*, 4. januar 1889, [paginacija ni vidna].
73. Die kaiserlichen Jagdschlösser Neuberg und Mürzsteg in der Steiermark. *Illustrierte Jagd-Zeitung*, št. 40, 4. julij 1890, str. 471–473.
74. Von einer steiermärkischen Landesbahn. *Der Salon. Oesterreichisches Adelsblatt*, št. 10, [datum ni viden], str. 4–5.
75. Die neue Hauscapelle im Bistum zu Laibach. *Der Salon. Oesterreichisches Adelsblatt*, št. 4, 1. februar 1897, str. 3–4.
76. Zum 70. Geburtsstette Sr. kais. und könig. Apostol. Majestät des Kaisers und Königs Franz Josef I. *Der Salon. Oesterreichisches Adelsblatt*, št. 23, 10. avgust 1890, str. 2–3.
77. Erinnerung an Custozza, 24. junij 1866. *Der Salon. Oesterreichisches Adelsblatt*, št. 18, 20. junij 1906, str. 2–3.
78. Ischl im deutschen Liede. *Gmundner Wochenblatt*, št. 30, 20. julij 1890, str. 291–293.
79. Göthe und Serbenlieder. *Gmundner Wochenblatt*, št. 31, 4. avgust 1891, str. 303–304.
80. Beim Erzherzog Karl-Monument. *Gmundner Wochenblatt*, št. 11, 12. marec 1895, str. 105–106.
81. Zur Geschichte des Augartens. *Gmundner Wochenblatt*, št. 47, 24. november 1896, str. 507.

82. Von Sommer zu Sommer. *Gmundner Wochenblatt*, št. 37, 12. september 1899, str. 415–416.
83. Ein wackerer österreichischer Tourist (1825–1830). *Erste Beilage zum Gmundner Wochenblatt*, št. 34, [datum ni viden] 1888, str. 317.
84. Im Schutt des Friedrichstein. Eine Geschichte aus Deutsch-Krain (Schluß). *Zweite Beilage zum Gmundner Wochenblatt*, št. 7, [datum ni viden] 1890, str. 57.
85. Die Schlacht bei Sissek am 22. Juni 1593 in Bild und Lied. *Dritte Beilage zum Gmundner Wochenblatt*, št. 32, [datum ni viden] 1893, str. 331.
86. Das Weihnachtsfest vor 240 Jahren. *Neuigkeits-Weltblatt*, 25. december 1888, [paginacija ni vidna].
87. Eine Osterfahrt nach Bozen. *Wiener Salonblatt*, št. 16, 21. april 1872, str. 195–196.
88. Die Grafen Welsersheimb. *Wiener Salonblatt*, [datum ni viden], str. 3–4; Zur Erinnerung an Ihre königliche Hochheit die Frau Herzogin Elisabeth von Braganza. *Wiener Salonblatt*, [datum ni viden], str. 5.

TE 4 / II / 1: PETER PL. RADICS: IZREZKI IZ ČASOPISJA Z NAVEDBO VIRA

1. Zur 600jährigen Jubelfeier des Hauses Habsburg. *Wiener Salonblatt*, [datum ni viden], str. 5–6.
2. Silberne Hochzeiten im Hause Habsburg. *Wiener Salonblatt*, [datum ni viden], str. 13.
3. Das Haus Habsburg und die Landwirtschaft Oesterreich. *Zweiter Bogen des »Neuigkeits-Welt-Blatt« (Illustrierte Beilage)*, 20. maj 1890, nepaginirano.
4. Die Lokalbahn Laibach-Stein. *Dritter Bogen des »Neuigkeits-Welt-Blatt«*, 7. februar 1891, nepaginirano.
5. Ein Blutbad an der »Riviera Oesterreichs«. *Zweiter Bogen des »Neuigkeits-Welt-Blatt« (Illustrierte Neben-Ausgabe)*, 6. september 1899, nepaginirano.
6. Das slovenische Volkslied in Krain. *Abend-Presse*, št. 83, 24. marec 1896, str. 2–3.
7. Torquato Tasso und Barbara von Oesterreich-Erste (Zum 25. April, den 300. Gedenktage des Todes Torquato Tasso's). *Montags-Revue. Wochenschrift für Politik, Finanzen, Kunst und Literatur*, št. 16, 22. april 1895, str. 1–4.
8. Slovenische Frauentrachten. *Montags-Revue. Wochenschrift für Politik, Finanzen, Kunst und Literatur*, št. 12, 23. marec 1896, str. 5–6.
9. Die Glocknerfahrt des Kaisers Franz Josef's und der Kaiserin Elisabeth am 7. September 1856. *Montags-Revue. Wochenschrift für Politik, Finanzen, Kunst und Literatur*, št. 36, 7. september 1896, str. 1–2.

10. Unser Kaiserhaus und die Wiener Weltausstellung. *Oesterreichischer Volksfreund*, št. 242, 19. oktober 1873, nepaginirano [podpisan: »-cs«].
11. Das Archiv auf Schloß Wittingau. *Oesterreichischer Volksfreund*, [datum in paginacija nista vidna].
12. »Handel, Industrie, Verkehr und Landwirthschaft.« Das Neue Post- und Telegraphenamts-Gebäude in Laibach. *Wiener Zeitung*, št. 270, 20. november 1896, str. 9–11.
13. Kaiser Ferdinand II. in Laibach 1597. *Wiener Zeitung*, št. 64, 19. marec 1897, str. 2–5.
14. Kaiser Ferdinand III. als Schriftsteller. *Wiener Zeitung*, št. 233, 11. oktober 1903, str. 3–5.
15. Ein verschollenes Lied des Prinzen Eugen. *Wiener Zeitung*, št. 126, 1. junij 1905, str. 5–7.
16. Die Erwählung des Freiherrn von Valvasor zum Mitgliede der »Königlich Englischen Societät« 1687. *Südösterreichische Post*, št. 1, 17. december 1893, str. 1–2.
17. Die erste Damenzeitschrift in Oesterreich (1792). *Wiener Mode IV.*, [datum ni viden], zv. 18, str. 679.
18. Goethe als EBkünstler. *Wiener Mode V.*, [datum ni viden], zv. 2, str. 72.
19. Tagesneuigkeiten. Der Kaiser in der Jagdausstellung [nepodpisan, verjetno Radicsev prispevek]. *Illustrierte Kronen-Zeitung*, št. 3751, 11. junij 1910, str. 2.
20. Ein »Bädeler« vom Jahre 1687. *Alte und Neue Welt*, [datum ni viden] 1887, str. 232–233.
21. Wiener Leben unter Kaiser Karl VI. Eine kulturhistorische Skizze. *Alte und Neue Welt*, [datum ni viden] 1888, zv. V, str. 320–324.
22. Unvergängliche Bilder von der Ischler Festtagen. *Der Cursalon*, št. 17, 13. avgust 1890, str. 1.
23. Die Schönheiten Krain's im Bilde. Eine kulturhistorische Studie. *Der Cursalon*, št. 2, 5. maj 1891, str. 1–3.
24. Im Paradiese Kärnthens. Eine Geschichtserinnerung. *Der Cursalon*, št. 5, 1. junij 1891, str. 2–3.
25. Der größte staatliche Forstgarten in Oesterreich zu Laibach in Krain. *Die Presse*, št. 168, 20. junij 1893, str. 1–2.
26. Der Dichter M. L. Schleifer als »Pfleger« in Wallsee. *Die Presse*, št. 210, 3. avgust 1896, str. 1–3.
27. Speis und Trank bei Walther von der Vogelweide. Ein Epilog zur Enthüllung des Walther-Denkmal's in Bozen. *Bote für Tirol und Vorarlberg*, št. 229, 5. oktober 1889, str. 2118–2119.
28. Die Weine Oesterreichs in Liede [nepodpisan prispevek v več nadaljevanjih, verjetno Radicsev]. *Extra-Beilage zu »Bote für Tirol und Vorarlberg«*, št. 214,

20. september 1886, str. 1773; št. 217, [datum ni viden], str. 1802, št. 219, [datum ni viden], str. 1821.
29. Ein Rathgeber für den Weinbauer aus dem Jahre 1820. *Weinzeitung*, št. [212], 19. januar [18??], str. 3–4.
30. Die Kaiserliche Cottage in Ischl. *Feuilleton-Zeitung*, št. 7, [datum ni viden], str. 6–7.
31. Die Jagdschlösser des Kaisers von Oesterreich. *Feuilleton-Zeitung*, št. 16, [datum ni viden], str. 2–3.
32. Die Jagd auf den Denkmälern in Bosnien und der Herzegowina. *Feuilleton-Zeitung*, št. 8, [datum ni viden], str. 4–5.
33. Zur Geschichte der Medizin in Krain. *Politik*, št. 9, [?]. november 1886, [paginacija ni vidna].
34. Geschichte eines Platzes in Laibach. *Politik*, 20. oktober 1886, [paginacija ni vidna].
35. Das städtliche Schloß Tivoli bei Laibach. *Politik*, št. 225, 13. september 1888, [paginacija ni vidna].
36. Krain's Sommerfrischen IV.: Adelsberg. *Triester Zeitung*, št. [?], [datum ni viden] 1877, [paginacija ni vidna].
37. Volkskastele. *Illustrierte Deutsche Monatshefte*, [datum ni viden], str. 634–638.
38. In der Adelsberger Grotte (Zur Einführung der elektrischen Beleuchtung). *Neues Wiener Tagblatt*, binkošti 1884 [datum in paginacija nista vidna].
39. Wie man 1751 gegen die feudale Presse vorging. *Beilage zum »Neuen Wiener Tagblatt«*, št. 114, 26. april 1871, nepaginirano.
40. Die Kaiserin Maria Theresia im Lager ihrer Armee bei Heidelberg 1745. *Militär-Zeitung*, št. 34, 8. maj 1888, str. 269–271.
41. Das Humanitätsgefühl der Kaisern Marina Theresia. *Das Rote Kreuz*, št. 10, 1888, str. 150–151 [glej tudi TE 3 / I / 2A, št. 6].
42. Kaiser Ferdinand II. und die Jagd. *Waidmannsheil!*, št. 17, 1. september 1887, str. 237–238.
43. Waidmännisches aus Krain im 13. Jahrhunderte. *Waidmannsheil!*, [datum in paginacija nista vidna].
44. Kunststudien Kaiser Josefs II. auf seinen Reisen. *Allgemeine Kunst-Chronik*, let. XIV (1890), št. 4, str. 95–98.
45. Landleben und Landwirtschaft in der antiken und mittelalterlichen Malerei. (Ein Festgruß zur Eröffnung der land- und forstwirthschaftlichen Ausstellung in Wien im Mai 1890). *Allgemeine Kunst-Chronik*, let. XIV (1890), št. 10, str. 269–272.
46. Die Reisen Kaiser Rudolf I. von Habsburg (Zum 600. Geburtstage dessen Todes, 15. Juli 1291). *Fremden-Blatt*, št. 192, 15. julij 1891, str. 11–12.
47. Feuilleton. Gastein im Liede. *Fremden-Blatt*, št. 259, 19. september 1905, str. 13–14.

48. Reiseberichte aus Pola vom Jahre 1805 (Fortsetzung). *Polaer Morgenblatt*, št. 65, 19. december 1905, str. 1–2; Reiseberichte aus Pola vom Jahre 1805 (Schluß). *Polaer Morgenblatt*, št. 67, 21. december 1905, str. 1–2.
49. Clanki iz *Oesterreichisch-Ungarische Badezeitung*. *Organ für Balneologie, Klimatologie und Hygiene*: a) Kärntens Bäder vor 100 Jahren; b) Die erste Badebroschüre über Mehadia 1739; c) Eine Badeordnung von dazumal [datum in paginacije niso vidni].
50. Kasinogesellschaften in Laibach. *Deutsche Stimmen aus Krain, Triest und Küstenland*. Beilage zur Nr. 276 des *Grazer Tagblattes*, *Organs der Deutschen Volkspartei für die Alpenländer*, št. 91, 5. oktober 1905, nepag.
51. Von der Audienz habsburgischer Fürsten und Fürstinnen. *Grüß Gott! Ein Blatt für Oesterreichs deutsche Jugend*, zv. 1, 1888, str. 1–2; zv. 2, 1888, str. 25–26.
52. Schiller's Vater und die Hebung der Obstzucht. *Wiener Landwirthschaftliche Zeitung*, št. 69, 27. avgusta 1892, str. 557–558 [polec Radicsa je avtor še Georg H. z. S.; glej tudi TE 5 / I / 1, št. 82].

TE 4 / II / 2: PETER PL. RADICS: KOREKTURNI ODTISI

1. Ein Besuch in der Hofbibliothek vor 200 Jahren. Objavljeno v *Neue Illustrierte Zeitung*, št. 47, [datum ni viden], str. 743 [članek je priložen].
2. Del korekturnega odtisa iz Nagl-Zeidlerjeve literarne zgodovine.

TE 4 / II / 3: HEDWIG PL. RADICS-KALTENBRUNNER: IZREZKI ČLANKOV IZ ČASOPISJA

1. Aus der Familienchronik der Fürsten zu Windisch-Graetz. *Die Reichswehr (Morgenblatt)*, let. XIV, št. 2804, 29. november 1901, str. 1–3.
2. Die Laibacher Philharmoniker vor Kaiser Karl IV. *Die Reichswehr (Morgenblatt)*, let. XV, št. 2972, 20. maj 1902, str. 1.
3. Von der Teppichweberei in Gobelinmanier. *Kölnische Volkszeitung und Handels-Blatt*, št. 731, 8. avgust 1899, str. 1.
4. Kaiser Josef II. Ein Gedenkblatt zum 20. Februar 1890. [vir neugotovljen], 1890.
5. Dva prispevka v rubriki »Kunst, Schriftthum, Bühne«. Prvi o romanu Paula Lindaua »Hängendes Moos«, drugi o noveli »Ein Ueberfall«. *Deutsche Wacht*, [datum ni viden] 1892, str. 5–6.
6. Aus anderen Ländern. Abbazia an der Riviere Oesterreichs [vir neugotovljen].
7. Das Laibacher Jubiläumsjahr. *Dillinger's Reiseführer. Illustrierte Zeitschrift für internationalen Reise- und Fremdenverkehr*, št. 30, 1. december 1902, str. 466–467.

8. Pisma bralcev: v rubriki »Oesterreichisches Echo. Momentbilder aus Oesterreichs Städten« objavljeno pismo H. v. R.-K. *Das Welt-Echo. Internationale illustrierte Zeitschrift. Revue aller interessanten Ereignisse*, št. 10, 1. april 1898, str. 13.
9. Von der neuen Localbahn Laibach-Bresovic-Oberlaibach (Schluß). *Triester Tagblatt*, št. 5914, 12. julij 1899, nepag.
10. Südliche Frühlingstage. [vir neugotovljen].
11. Ein Erinnerungstag (27. bis 28. Juni 1909). *Laibacher Zeitung*, št. 143, 26. junij 1909, str. 1295–1296.
12. Ein Tiroler als Stifter in Krain. Porträtstudie aus dem 17. Jahrhundert. *Die Reichswehr (Mittagsblatt)*, 7. april 1902, št. 2930, str. 1–2.

TE 4 / II / 4: PETER PL. RADICS: IZREZKI IZ ČASOPISJA BREZ NAVEDBE VIRA

1. Deutsche Kunst in Laibach [ob dvestoletnici Filharmonične družbe v Ljubljani].
2. Ein Buch über Laibach.
3. Die Erzherzogin Maria von Steiermark als Landwirthin.
4. Die schönste und beste literarische Weihnachtsgabe für Oesterreichs Jugend [ocena knjige *Jugendheimat* avtorice Hermine Proschko; priložena je tudi recenzija knjige, objavljena v graški *Tagespost (Morgenblatt)* – podpisan »-tt«, št. 345, 14. december 1895, nepag.
5. Hochlandsloreley. Skizze von der Kronprinz-Rudolfsbahn.
6. Die Wälder um das Laibacher Moor.
7. Das Jagdschloß Neuberg in der Steiermark.
8. Zum Geflügel- und Vogelzucht in Krain.
9. Der St. Achatiustag (22. Juni) in der Bergstadt Idria.
10. Habsburger in Laibach.
11. Agricole Reiseerinnerungen Kaiser Josef's II.
12. Kaiser Josef II. in Tirol und Vorarlberg. Zum 100 Gedenktage seines Todes, 20. Februar 1790.
13. Goethe an seinem 72. Geburtstage beim Grafen Auersperg in Böhmen [glej *Laibacher Zeitung*, št. 154, str. 1281–1282].
14. Die Capitel- und Stadtkirche in Rudolfswert.
15. Die Weinlesefeste der Kaiserin Maria Theresia [glej TE 3 / I / 1, št. 3].
16. Aus Ungarn's Oekonomie. Von einem Breslauer Oekonomen in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts.
17. Gasthofwesen und Gastwirthschaft im Süden Oesterreichs. Einst und jetzt [verjetno objavljeno v *Weinzeitung*], 19. april 1888, str. 16–17.
18. Von zwei Kaiserfahrten. Nach Güns und Innsbruck [glej tudi TE 5 / I / 1, št. 34; podlistek v dveh nadaljevanjih je bil objavljen v *Gmundner Wochen-*

blatt, št. 40, 3. oktober 1893, str. 413–414; št. 41. 10. oktober 1893, str. 423–424].

19. Zur ältesten Geschichte des Weinbaues in Kran.
20. XV Bücher von Feldbau aus dem Jahre 1587.
21. Der Naturforscher Scopoli in seinen Beziehungen zum österreichischen Küstenlande.
22. Altes Waidmannsheil auf dem Zirknitzer See.
23. Landwirtschaftliches aus prähistorischen Funden in Krain.
24. Der Christmonat und die alten Landwirthe.
25. Zur Geschichte der Verlagsfirma Kleinmayr in Klagenfurt.
26. Das Federvieh in einem Volkskalender von 1663.
27. Kaiser Karl VI. und die Landwirtschaft (Zur Erinnerung an den 1. Oktober 1685).
28. Ein Taschenkalender aus dem Jahre 1415.
29. Wiener Tagesbericht. Von der Ausstellung. Der Standpunkt der Fachreferenten [nepodpisan, verjetno Radicsev članek].
30. Die Geschichte der Stadt Rudolfswert [ocena Vrhovčeve Zgodovine Novega mesta, izdala in založila Matica Slovenska; podpisana »-cs«].
31. Ein Verschollenes »Laibach«.
32. Des Gesandten Siegmund von Herberstein landwirthschaftliche Wahrnehmungen in Rußland (1557).
33. Ein Sonntag in Deutsch-Matrei. Reiseerinnerungen.
34. Wirken und Walten österreichischer Fürstinnen für Literatur und Kunst.
35. Dva podlistka: Das Regiment Kollowrat Nr. 17. bei Forcierung des Elbeüberganges am 19. November 1744; Ein Detachement des Regiments Hohenlohe-Kirchberg Nr. 17. in der Festung le Quesnoy 1794.
36. Geslo o Žigi Zoisu [objavljeno v *Allgemeine Deutsche Biographie*, 45. del. Leipzig: Verlag Duncker & Humblot 1900, str. 403–406].
37. Waidmanns Besuch in der Teppich-Ausstellung des k. k. österr. Handels-Museums.
38. Kaiser Rudolf I. von Habsburg. Zum 600. Gedenktage des Todes, 15. Juli 1291.
39. Von heutigen Kurorten in den Tagen des »letzten Ritters«.
40. Ein englischer Tourist 1673 über Prag.
41. Grabdenkmale zu Oberburg in der untern Steiermark.

TE 4 / III / 5: RAZNO GRADIVO

1. Poročilo o Radicsevi 70-letnici v *Laibacher Zeitung* v rubriki »Local- und Provinzial-Nachrichten«, št. 218, 24. september 1906, str. 2044.
2. Poročilo o Radicsevi 70-letnici v dunajskem listu *Der Salon*, št. 28, 1. oktober 1906, str. 9.

3. Omemba Radicsa v *Grazer Zeitung*, 20. avgusta 1879 pod naslovom »Ueber die Feier des Geburtsfestes Sr. Majestät des Kaisers in Tobelbad«.
4. Članek o slavnosti ob tridesetletnici dijaške in ljudske kuhinje; objavljeno v 76. prilogi *Slovenca* dne 8. aprila 1907, nepag.
5. Odlok deželnega odbora Kranjskega o izplačilu honorarja Radicsu za rokopis *Zgodovina deželne civilne bolnice*, ki ga je v slovenščino prevedel Josip Cimperman.
6. Omemba Radicsa v *Grazer Tagblatt*, št. 99. 8. april 1892, str. 2–3.
7. Poročilo o Radicsevem predavanju »Oesterreich und die deutsche Dichtung im Mittelalter«.
8. Ocena Radicseve in Grefejeve monografije *Alt-Krain* iz leta 1900, objavljena v *Laibacher Schulzeitung*, [datum ni viden], str. 73.
9. Prva številka Radicsevega časopisa *Neues Wiener Salonblatt im Prater*, 20. april 1873.
10. Recenzija Radicsevega dela *Codex Austriacus* (1899).
11. Ocena Radicseve monografije o Valvasorju v *Slovenskem narodu*, št. 285, 13. december 1909, str. 1.
12. Izrezki iz *Laibacher Zeitung* (predvsem o železnici).
13. Izrezki iz *Laibacher Zeitung* in iz *Deutsche Stimmen aus Krain, Triest und Küstenland* (teme: Frauenortsgruppe Laibach des deutschen Schulvereines, Der deutsche Schulverein, vabila na prireditve ženske skupine nemškega šolskega društva ter seznam opravil za božično zabavo 1884 [rokopis]).
14. Kratko sporočilo o smrti Petra Radicsa v *Blätter für den Abteilungsunterricht. Monatsschrift zur Förderung des österr. Schulwesens* [izhaja v Ljubljani, tiska Pavliček v Kočevju], št. 107, 1912, str. 2321.
15. *Laibacher Zeitung*, št. 51, 3. marec 1902, str. 411; prispevek o Postojni.
16. *Laibacher Zeitung*, št. 178, 6. avgust 1904, str. 1599, prispevek z naslovom »Die Vorteile der zweiten Triester Bahn für Krain« v rubriki »Locales- und Provinziales« bi utegnil biti Radicsev.
17. *Laibacher Zeitung*, št. 142, 23. junij 1906.
18. *Laibacher Zeitung*, št. 179, 6. avgust 1908.
19. *Laibacher Zeitung*, št. 274, 28. november 1912, str. 2635–2636; članek v rubriki »Local- und Provinzial-Nachrichten« z naslovom »Neue Erfahrungen auf dem Gebiete der Abwässerreinigung«.
20. *Die Sonntags-Zeit. Belletristische Beilage zu Nr. 2559 der Wiener Tageszeitung »Die Zeit«*, 7. november 1909.
21. *Fremden-Blatt*, št. 126, 8. maj 1880; št. 246, 5. september 1897, št. 216, 7. avgust 1896), št. 217, 8. avgust 1896.
22. Radicseva zabeležka.
23. Izrezek o odprtju »Achensee-Bahn« iz *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, št. 13, [datum ni viden] str. 153.
24. Izrezek iz *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, št. 16, 1893, str. 197–200.

25. Izrezek podlistka »Goethe und Slowenen« iz *Südösterreichische Post*, št. 7, 28. januar 1894 [avtor Adolf Hauffen].
26. Izrezki iz *Feuilleton-Zeitung*.
27. Tri številke *Argo*, 1903 (št. 1, 4, 5).
28. Mein Wienerwald (izrezek).
29. Osem strani iz *Jagdzeitung* (1893) in štiri strani iz *Jagdzeitung* (1895).
30. *Laibacher Zeitung*, št. 241, 21. oktober 1892, str. 291–294.
31. Podlistek »Das Heim des Wiener Theaters vor Joseph II.«, avtor dr. A. St.
32. Der Huldigungs-Festzug, prispevek iz *Dritte Beilage des »Pester Lloyd« zur Nr. 140*, 7. junij 1896.
33. Tiskano reklamno gradivo »K. k. priv. Südbahn-Gesellschaft«, 1898.
34. Prva številka časopisa *Deutsches Theater. Organ für Theater, Kunst und Literatur*, 16. november 1897 (I. letnik).
35. Obvestilo dr. Aloisa Valente Edl. v Marchthurn ob 26-letnici izhajanja *Österreichische ärztliche Vereinszeitung*.
36. Kaiser Josef der Zweite. Zum 30. November 1880; celotna številka posebne priloge *Extra-Beilage des »Neuen Wiener Tagblatt«*.
37. Izrezki iz: *Tagespost (Morgenblatt)*, 15. september 1903; *Neues Wiener Tagblatt, Demokratisches Organ*, 24. november 1903; *Laibacher Zeitung*, št. 212, 18. september 1903, str. 1828; *Laibacher Zeitung*, št. 162, 18. julij 1901, str. 1356.
38. Nekrolog Johannu Baumgartnerju v *Südösterreichische Post*, 25. marec 1894, str. 3.
39. Dr. phil. Walter Šmid: Der Loibelpaß. Notizen über Handel und Verkehr auf der Loibelstraße; izrezek iz *Laibacher Zeitung*, št. 197, 29. avgust 1907, str. 1829–1831.
40. Dvanajsta številka časopisa *Deutsche Hausfrauen Zeitung*, 22. marec 1896.
41. Izrezek o cesarskem svetniku dr. Antonu Schlossarju.
42. Dr. F. S.: Die Miniaturen-Ausstellung der k.k. Hofbibliothek (podlistek).
43. *Deutsche Wacht*, Beilage zu Nr. 38 s člankom »Los von Rom«.
44. Izrezan podlistek: »Auf den Wegspuren der Königin«, avtor »-m«.
45. Dr. Arthur Laab: Eine wahre Gesundheitsquelle. Brief aus Veldes in Krain; objavljeno v *Vierter Bogen zu Nr. 212 der »Tagespost«*, 3. avgust 1901, nepag.
46. Naslovna stran dunajskega humorističnega večernega lista *Interims-Zeitung*.
47. List iz dunajske *Neue Freie Presse*, št. 12851, 3. junij 1900, str. 7–8.
48. Prva stran *Laibacher Zeitung*, št. 285, 15. december 1898, str. 2317–2318.
49. Zum Goethe-Tage 1749–1899; objavljeno v *Neunter Bogen zu Nr. 237. der »Tagespost«*, 27. avgust 1899.
50. Alois und Franz Praschniker; Johann Kecel: *Bad Stein in Krain*.

51. Štiri strani iz časnika *Laibacher Zeitung*, št. 99, 30. april 1896, str. 813–816. Prispevek v rubriki »Local- und Provinzial-Nachrichten« z naslovom »Wohltätigkeits-Vorstellungen« je podpisan z »J.« in ni izpod Radicsevega peresa.
52. Beletristična priloga dnevnika *Die Zeit*, imenovana *Die Sonntags-Zeit*, 1. januar 1910.
53. Prva in druga stran časnika *Die Zeit*, št. 2579, 28. november 1909; z modro je označen prispevek v podlistku »F. S.: Der tödliche Streber«.
54. Vabilo na prednaročilo *Slovana* (1909).
55. Posebna izdaja *Slovenskega naroda*, št. 232, 9. oktober 1909.
56. Izrezek prispevka »Der letzte Raubritter in Krain« (historische Erzählung von Valentin Fern) iz knjige *Illustrierte Chronik der Zeit*.
57. Izrezek iz revije *Alte und Neue Welt*, 1887, str. 233–234.
58. Izrezek o divjem lovu na Kranjskem leta 1884.
59. Priloga št. 171 dunajskemu listu *Fremden-Blatt*, 24. junij 1894.
60. A. Hugo's Jagd-Zeitung, št. 3, 1. februar 1892, str. 67–72.
61. *Oesterreichisch-Ungarische Badezeitung*, št. 1, 23. april 1893, str. 1–2.
62. Stran iz *Grazer Zeitung*; označena notica »Stammtisch 'Prinz Koburg'«.
63. Kaiser Franz Josef, Kaiserin Eugenie und Napoleon. *Polaer Tagblatt*, št. 276, 23. julij 1906, str. 1–2, podpisan »M.N.N.«.
64. Izrezek iz *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, št. 10, 1894, str. 114–115; članek »Illustre Touristen aus alter Zeit« von Dr. Carl Schwitterl in Wien.
65. Izrezki iz dunajskega časopisa *Deutsche Kunst- und Musik-Zeitung. Centralorgan für Musik, Theater, Literatur und bildende Kunst. Offizielles Organ von Gesangvereinen Oesterreich-Ungarns*; izrezana so nadaljevanja prispevka Otta Kellerja z naslovom »Das Haus Habsburg als Pflegestätte der Tonkunst«, izšlo leta 1890.
66. *Gmundner Wochenblatt*, št. 28, 14. julij 1896; celotna številka s podlistkom z naslovom »Ungarische Eindrücke«.
67. Ritter von Amon: Vernichtung eines türkischen Corps bei Kostajnica in Kroatien am 29. Juli 1689. *Laibacher Zeitung*, št. 230, 8. oktober 1900, str. 1879.
68. *Neues Wiener Wochen-Journal*, št. 360, 21. avgust 1910, str. 8 (prispevek Ivana Hribarja).
69. Prva notranja naslovna stran Radicseve knjige *An Oesterreichs Alpenbahnen* ter strani 49–50.
70. *Der Cursalon*, št. 20, 9. september 1890.
71. Slavnostni list ob cesarjevem prazniku iz 93. številke *Laibacher Zeitung*, 24. aprila 1879.
72. Ed. Pöbl: *Nigerl speist bei den Franzosen* (izrezan podlistek).
73. *Neues Wiener Tagblatt*, št. 54, 24. februar 1902. Obkroženo poročilo »Der Abschluß des Kronprinzenwerkes (*Die österreichisch-ungarische Monarchie in Wort und Bild*)« v rubriki *Tagesbericht*.

74. Podlistek »Assling« iz *Laibacher Zeitung* podpisan »J.«.
75. 11. številka *Novic*, 17. marec 1886; dve strani.
76. Letak z vabilom na loterijo leta 1895.
77. Eine Erinnerung an Anastasius Grün (nepodpisano). *Grazer Tagblatt (Abend-Ausgabe)*, št. 88, 22. marec 1898.
78. Prva in druga stran *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, št. 18, 26. januar 1893.
79. Podlistek »Die schöne Welserin« (avtor »O. T.«) iz priloge dunajskega lista *Fremden-Blatt*, št. 164, 17. junij 1894.
80. Podlistek iz nekega dunajskega časopisa »Eine Freundin Lenau's«, avtor »Rn.«.
81. *Der Salon*, št. 34, 1. december 1906; št. 23 [naslovna stran manjka].
82. *Laibacher Zeitung*, št. 68, 23. marec 1896, str. 539.
83. *Dillinger's Reiseführer*, št. 18, 1. december 1908.
84. Laibach und Umgegend III (ena natisnjena stran).
85. Reklamni letak za revijo *Die Modenwelt*.
86. Štiri strani iz časopisa *Die Zeit*, št. 2748, 21. maj 1910.
87. Izrezek.
88. *Die Reichswehr*, št. 2113, 24. december 1892.
89. Kuverta, v kateri so bili Radicsu poslani separati iz monografije *Österreich im Wort und Bild*.
90. A. J. M.: Internationale Musik- u. Theater-Ausstellung in Wien 1892 (izrezek).
91. *Fremden-Zeitung*, št. 20, 25. februar 1899; daljši prispevek o Polhovem Gradcu, avtor »v. K.«).
92. Die Ueberquerung des dinarischen Binnengehäuses. Eine volkswirtschaftliche Studie von Schollmayer-Lichtenberg. *Laibacher Zeitung*, št. 34, 11. februar 1905, str. 285; št. 35, 13. februar 1905, str. 297; št. 36, 14. februar 1905, str. 305; št. 37, 15. februar 1905, str. 313.

TEHNIČNA ENOTA 5

Peta tehnična enota vsebuje tri arhivske škatle gradiva. V njih so Radicsevi članki, separati, knjige, krtačni odtisi člankov ter ena mapa nerazvrščenega gradiva.

TE 5 / I / 1: PETER PL. RADICS: IZREZKI IZ ČASOPISJA Z NAVEDBO VIRA

1. Die Auersperge in Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 261, 15. november 1886, str. 2147–2149.
2. Der Ball für das »rothe« und »weiße« Kreuz. *Laibacher Zeitung*, 14. januar 1888, [avtor je podpisan s tremi zvezdicami (*.*), z roko je dopisano Radicsevo ime].

3. Eine Maria-Theresia-Feier in Laibach 1743. *Laibacher Zeitung*, št. 109, 12. maj 1888, str. 913–915.
4. Ein krainischer Geschichtsforscher. Siegmund Graf Gallenberg (1749), tri nadaljevanja. *Laibacher Zeitung*, [datum ni viden].
5. Die »italienische Reise« eines krain. Cavaliers (1649 bis 1651); enajst nadaljevanj. *Laibacher Zeitung*, [datum ni viden].
6. Die Jagdschlösser des Kaisers. *Laibacher Zeitung*, št. 241, 20. oktober 1890, str. 2003–2004.
7. Oesterreichisches Jahrbuch. *Laibacher Zeitung*, št. 55, 8. marec 1894, str. 453–454.
8. Erzherzog Karl und Erzherzog Albrecht in Krain. I. *Laibacher Zeitung*, št. 44, 22. februar 1895, str. 369–370; št. 45, 23. februar 1895, str. 375–376.
9. Von der Wohlthätigkeits-Vorstellungen. *Laibacher Zeitung*, št. 103, 5. maj 1896, str. 849–850 [Radics pod člankom ni podpisal].
10. Der Krainer Georg Prenner. Prälat von Herzogenburg (1578–1590). *Laibacher Zeitung*, št. 289, 18. december 1897, str. 2615; št. 290, 20. december 1897, str. 2631.
11. Valvasor-Studien (39. in 40. nadaljevanje). *Laibacher Zeitung*, 8. julij 1897.
12. Ein Militär-Schematismus von 1756. *Laibacher Zeitung*, št. 139, 22. junij 1898, str. 1137–1138.
13. Die erste Anwesenheit Sr. Majestät des Kaisers Franz Josef I. in Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 188, 18. avgust 1900, str. 1544–1545.
14. Die Rekonstruktion des Weinbaues in Krain, insbesondere in Unterkrain. *Laibacher Zeitung*, št. 87, 18. april 1903, str. 751. Dve nadaljevanji sta izšli v številkah: št. 90, 22. april 1903, str. 783; št. 95, 28. april 1903, str. 829.⁹⁹⁰
15. Die Einführung der Tragsessel in der Stadt Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 206, 9. september 1901, str. 1705–1706.
16. Der deutsch-österreichische Dichter Johann Gabriel Seidl und das Land Krain. Zum 100. Gedenktage seiner Geburt. *Laibacher Zeitung*, št. 105, 9. maj 1904, str. 921; št. 106, 10. maj 1904, str. 929.
17. Kaiser Maximilians I. Privilegium der freien Bürgermeisterwahl in Laibach 1504. *Laibacher Zeitung*, št. 155, 11. julij 1904, str. 1406–1407.
18. Das Erbkaiserthum Österreich 1804 bis 1904. *Laibacher Zeitung*, št. 180, 9. avgust 1904, str. 1619; št. 181, 10. avgust 1904, str. 1625.
19. Der Heimzug des Siegers von Custoza 1866. *Laibacher Zeitung*, št. 142, 23. junij 1906, str. 1340–1341.
20. Ihre Majestät Kaiserin-Königin Elisabeth in Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 126, 5. junij 1907, str. 1171; št. 127, 6. junij 1907, str. 1179.
21. Thornwaldsens Tochter in Laibach getraut 1832. *Laibacher Zeitung*, št. 238, 16. oktober 1907, str. 2208–2209.

---

⁹⁹⁰ Avtor verjetno ni Radics, temveč neki R. Dolenc.

22. Kaiser Franz Josef I. in Krain als Erzherzog 1848 [Radics je popravil letnico z roko: 1845]. *Laibacher Zeitung*, št. 22, 28. januar 1908, str. 189.
23. Kaiser Franz Josef I. und die Wohlthätigkeit in Krain. *Laibacher Zeitung*, št. 185, 17. avgust 1910, str. 1688.
24. Das Badner Bad. Eine deutsche Komödie zu Wien aufgeführt 1727. *Der Cursalon*, št. 2, 8. maj 1892, str. 1–2.
25. Zur Erinnerung an den 18. August 1878. *Fest-Blatt zur zwanzigjährigen Erinnerungs-Feier der Occupation Bosniens und der Herzegowina verbunden mit dem fünfzigjährigen Regierungsjubiläum Seiner Majestät des Kaisers*. Celovec, 13., 14. in 15. avgust 1898, str. 4–5.
26. Von der Nadel der Pfahlbäuerin bis zur Nähmaschine. *Wiener Zeitung*, št. [?], februar 18[??],⁹⁹¹ str. [?].
27. Die Erzherzogin Elisabeth, Regentin der Niederlande. *Wiener Zeitung*, št. 266, 19. november 1902, str. 3–5.
28. Die Wiener Kaufmannschaft und der Semmering. *Wiener Zeitung*, št. 133, 12. junij 1904, str. 3–5.
29. Vom oberösterreichischen Bauernkrieg in einem Kalender des Jahres 1663. *Gmundner Wochenblatt*, št. 1, [datum ni viden] 1883, [paginacija ni vidna].
30. Von der Kunstindustrie in Krain. Ein Culturbild. *Gmundner Wochenblatt*, št. [...], 20. marec 1888, str. [paginacija ni vidna].
31. »Nichts zu suchen war mein Sinn...«. Ein Gang durch die allgemeine land- und forstwirtschaftliche Ausstellung in Wien. *Gmundner Wochenblatt*, št. 25, 24. junij 1890, str. 241–242.
32. Edelweiß. Eine Cultur- und Naturstudie. *Gmundner Wochenblatt*, št. 5, 3. februar 1891, str. 35–36.
33. Auf Schloß Sebenstein. Eine Reise-Erinnerung. *Erste Beilage zum Gmundner Wochenblatt*, št. 2, 1892, str. 15.
34. Von zwei Kaiserfahrten. Nach Güns und Innsbruck. *Gmundner Wochenblatt*, št. 40, 3. oktober 1893, str. 413–414; št. 41. 10. oktober 1893, str. 423–424 [glej tudi TE 4 / II / 4, št. 18].
35. Im Galeriewaggon auf »Steirerwagerln« (Reiseerinnerungen aus dem letzten Sommer). *Gmundner Wochenblatt*, št. 50, 14. december 1897, str. 531–532.
36. Badediät vor 200 Jahren. *Sacher-Masosch's Feuilleton-Zeitung*, št. 8, 20. avgust 1890, str. 7–8 [kot avtor je podpisan tržačan Ferdinand Werges, vendar je ime prečrtano ter na koncu sestavka podpisan (z roko) P. v. R.].
37. Nikolausgebräuche. Zum 6. Dezember. *Feuilleton-Zeitung*, št. 23, [datum ni viden], str. 4–5.

⁹⁹¹ Verjetno leta 1894, saj je Radicseva soproga v časopisu *Frauenleben* tega leta objavila članek s podobnim naslovom.

38. Das Weihnachtsfest und der Straßburger Dichter Rompler v. Löwenthalt (1647). *Feuilleton-Zeitung*, št. 25, [datum ni viden], str. 5–6.
39. Das Haus Habsburg und die Bäder in Oesterreich-Ungarn. *Oesterreichische Badezeitung*, št. 20, 24. avgust 1879, str. 193–194.
40. Alte Geschichten aus dem Seebad Veldes in Oberkrain. *Oesterreichische Badezeitung*, [datum in paginacija nista vidna].
41. Magistralvorträge als Badebroschüren 1732. Ein Beitrag zur österreichischen Balneologie. *Oesterreichische Badezeitung*, [datum in paginacija nista vidna].
42. Zur Geschichte der kalten Bäder. *Oesterreichische Badezeitung*, [datum in paginacija nista vidna].
43. Die Bekanntschaften im Bade. Ein Lustspiel vor 100 Jahren. *Oesterreichische Badezeitung*, [datum in paginacija nista vidna].
44. Die Bäder der Slawen. Culturgeschichtliche Skizze. *Oesterreichische Badezeitung*, [datum in paginacija nista vidna].
45. Zur Geschichte von Bad Stein in Krain. *Oesterreichische Badezeitung*, [datum in paginacija nista vidna].
46. Ein Badebrief aus Baden-Baden (um die Mitte des XV. Jahrhunderts). *Oesterreichische Badezeitung*, [datum in paginacija nista vidna; podpisan je »dr. Postojnski«, verjetno Radics].
47. Eine Badelektüre des XVI. Jahrhunderts. *Oesterreichische Badezeitung*, [datum in paginacija nista vidna].
48. Das Habsburgerbad (1787). *Oesterreichische Badezeitung*, [datum in paginacija nista vidna].
49. Kaiser Franz Josef I. *Grüß Gott! Ein Blatt für Oesterreichs deutsche Jugend*, [letnica ni vidna], zv. 22, str. 450–456.
50. Schulvisiten Kaiser Josef II. auf seinen Reisen. *Grüß Gott! Ein Blatt für Oesterreichs deutsche Jugend*, zv. 4, 1890, str. 97–100 [glej tudi TE 3 / 1 / 1, št. 8].
51. Ein Tag beim Fürsten Liechtenstein auf Burg Hollenegg. *Alte und Neue Welt*, 1889, 1. zv., str. 45–47.
52. Josef II. letzte Briefe an seine Mutter. Geschichtserinnerungen. *Wiener Salonblatt*, [številka in datum nista vidna], str. 3–4.
53. Von alten Carussells. Geschichtserinnerungen. *Wiener Salonblatt*, [številka in datum nista vidna], str. 6–8.
54. Ein Hans Graf Wilzek am Hofe Maria Theresia's und ihrer Kinder. Geschichtserinnerungen. *Wiener Salonblatt*, [številka in datum nista vidna], str. 5–6.
55. Die Slowenen in Krain. Eine kulturhistorische Skizze. *Salzburger Kalender*, 1885, str. 85–90.
56. Ein Militär-Bankett. *Oesterreichischer Volksfreund*, [številka, datum in paginacija niso vidni].

57. »Die Jagd« auf den Denkmälern in Bosnien und der Herzegovina. *Waidmannsheil*, št. 11, [datum ni viden], str. 147–151.
58. Die 50jährige Jubelfeier der k. k. Staats-Oberrealschule in Laibach. *Österreichs Illustrierte Zeitung*, zv. 3, [datum ni viden], str. 61.
59. Ein Tag auf Burg Hollenegg. *Reichswehr* (Morgenblatt), št. 3154, 21. november 1902, str. 1–2.
60. Ein krainisch-slovenischer Patriot. Zur Enthüllungsfeier des Vodnik-Denkmal in Laibach. *Zweiter Bogen des »Neuigkeits-Welt-Blatt« (Illustrierte Ausgabe)*, 11. april 1889, nepag.
61. Vergilbte Prälatenbriefe aus österreichischen Benediktiner-Stiften. *Zehnter Bogen des »Neuigkeits-Welt-Blatt« (Illustrierte Ausgabe)*, 6. julij 1889, nepag.
62. Der neue Bischof in Laibach. *Zweiter Bogen des »Neuigkeits-Welt-Blatt« (Illustrierte Ausgabe)*, 24. maj 1898, nepag.
63. Ein Hymnus auf Oesterreichs Kaisertum. Des steirischen Dichters Johann Fellingner Jugendsang. *Siebter Bogen des »Neuigkeits-Welt-Blatt« (Illustrierte Ausgabe)*, 14. avgust 1904, nepag.
64. Das große Erdbeben in Krain bzw. Laibach im Jahre 1511. *Zweite Beilage zum Dresdner Anzeiger*, št. 144, 24. maj 1895, str. 10.
65. Kaiser Karl VI. und Triest. Ein Erinnerungsblatt an den 200. Geburtstag des Kaisers (1. October 1685). *Triester Tagblatt*, 1. oktober 1885, [številka in paginacija nista vidna].
66. Die Studentenwirtschaft eines österreichischen Cavaliers in Bologna 1633. *Triester Tagblatt*, [datum in paginacija nista vidna].
67. Spiegel der Ehren des Erzhauses Oesterreich. *Oesterreichischer Volksfreund*, št. 276, 30. november 1873, nepag.; v tej številki še en Radicsev prispevek, podpisan s »-cs«: Kaiser Franz Josef I. als Mäcen von Kunst und Wissen (Zum 2. Dezember 1873).
68. St. Paul in Kärnten (1. Mai 1091 bis 1. Mai 1891). *Allgemeine Kunst-Chronik*, let. XV. (1891), št. 10, str. 263–268.
69. Kunsthistorisches aus Bruneck. Eine Reiseerinnerung. *Allgemeine Kunst-Chronik*, let. XV. (1891), št. 18, str. 487–491.
70. Früheste Darstellungen von Frauengestalten durch Frauen auf der Wiener Bühne. Eine theatergeschichtliche Studie. *Allgemeine Kunst-Chronik*, let. XVI (1892) št. 13, str. 316–317.
71. Kaiser Franz Josef I. bei der sechshundertjährigen Landesjubelfeier in Krain. Eine Erinnerungsgeschichte. *Wiener Almanach*, 1911, str. 224–227.
72. Das Industrie- und Gewerbe-Schulwesen in Krain. Geschichtliche Reminiszenzen (Schluß). *Mittheilungen des k. k. technologischen Gewerbe-Museums. Section für Holz-Industrie. Fachzeitschrift für Holz-Production, Holzhandel und Holz-Industrie*, št. 111, 15. marec 1889, str. 33–36.
73. Krain und das Küstenland auf der Jubiläums-Ausstellung in Wien (III. nadaljevanje). *Deutsche Stimmen aus Krain und Küstenland. Beilage zu Nr.*

158. des »Grazer Tagblattes«, 9. junij 1898, str. 13; Krain und das Küstenland auf der Jubiläums-Ausstellung in Wien (IV. nadaljevanje). *Deutsche Stimmen aus Krain und Küstenland. Beilage zu Nr. 164. des »Grazer Tagblattes«*, 15. junij 1898, str. 11.
74. Von der Kirche und für die Kirche. Ein Gang durch die land- und forstwirtschaftliche Ausstellung in Wien 1890. *Land- und Forstwirtschaftliche Ausstellungs-Zeitung*, št. 38, 11. oktober 1890, str. 327–329.
75. Walther von der Vogelweide und Magdeburg. Aus dem Anlaß der Enthüllung des Walther-Denkmal in Bozen am 15. September 1889. *Magdeburgische Zeitung*, 15. september 1889, [številkina in paginacija nista vidni].
76. Schiffholz und Schiffbau in Krain. Eine ökonomisch-culturhistorische Studie (I.). *Oesterreichische Forst-Zeitung* [datum in paginacija nista vidna].
77. Vom Triglav und dessen Besteigerungen. *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, št. 15, [datum ni viden] 1887, str. 173–176.
78. Touristentage des Kaisers. *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, št. 15, 1894, str. 168–170 [avtor ni podpisan, verjetno Radics].
79. Eine Erzherzogin von Oesterreich als Romanschriftstellerin. *Wiener Mode IV.*, april 1891, str. 479.
80. Ein bisher unbekannter Sänger des Zollfelds in Kärnten. *Wiener Mode V.*, št. 19, [datum ni viden], str. 688.
81. Wald und Jagd des Fürsten Schwarzenberg in Böhmen. *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, št. 43, 30. maj 1891, str. 343–344.
82. Schiller's Vater und die Hebung der Obstzucht. *Wiener Landwirtschaftliche Zeitung*, št. 69, 27. avgusta 1892, str. 557–558 [glej tudi TE 4 / II / 1, št. 52].
83. Die Jagden Kaiser Josef II. auf seinen Reisen in Frankreich. Zum 100. Gedenktage seines Todes am 20. Februar 1790. *A. Hugo's Jagd-Zeitung*, št. 4, 15. februar 1890 (let. 33), str. 97–99.
84. Leitartikel in Versen. *Wiener Feuilleton-Correspondenz*, št. 24, 19. december 1883, [paginacija ni vidna; časopis izhaja vsako sredo na Dunaju, odgovorni urednik Ferdinand Gross].
85. Die erste Ersteigung des Großglockner 1799 [odlomek iz Radicseve knjige *In's Kärnten*]. *Deutsche Wacht*, 19. januar 1889, [paginacija ni vidna].
86. Krainischer Bauernaufstand gegen die Franzosenherrschaft (1809). *Oesterreichischer Volksfreund*, št. 63, 16. marec 1873, nepag.
87. Die Auersperge. *Die Debatte*, št. 18, 19. januar 1868, nepag.
88. Der Gelehrte und Kunstmäcen von Schwarzenau und die Straßburger Hochschule. *Zweite Beilage der »Tagespost«*, 9. september 1891 [datum pripisan].
89. Aus dem Stambuche der Wochein. *Oesterreichische Touristenzeitung*, št. 1, [datum ni viden], str. 5–7.

**TE 5 / II / 2: PETER PL. RADICS: IZREZKI IZ ČASOPISJA BREZ
NAVEDBE VIRA**

1. Die deutsche Poesie bei den Slovenen (Ein Epilog zu Uhlandfeier).
2. Ein verschollenes handschriftliches Dichteralbum aus Oesterreich.
3. Eine Familiensage der Grafen Thurn-Valsassina, als Jugend-Gedicht Anastasius Grün's (objavljeno leta 1878).
4. Imperator [pripisano: »Reisenovelle« in datum objave 18. avgust 1900].
5. Ein österreichischer Ekkehard.
6. Die Teufelsbrücke bei Neumarkt in Oberkrain [verjetno objavljeno v *Neue Illustrierte Zeitung* na Dunaju leta 1877].
7. Als Großvater die Großmutter nahm. Baden bei Wien 1803.
8. Historische Wanderbilder aus Wiens Sommerfrischen.
9. Ein Ratgeber für den Weinbauer aus dem Jahre 1820.
10. Vom Wippacher Obste.
11. Eine ökonomische Instruction aus Neuberg vom Jahre 1700.
12. Valentin Vodnik. Zur Enthüllung des Standbildes Vodnik's in Laibach.
13. Der Dom im Dorfe.
14. Die Landwirthschaft in Sachsen unter Heinrich dem Erlauchten (1218–1288) in ihrer Beziehung zu Österreich.
15. Jagdamüements eines österreichischen Botschafters in der Türkei (1719).
16. Das Postwesen in Krain 1689. Eine Geschichtserinnerung zum 15. April.
17. Ein herrliches Standquartier.
18. Der Naturforscher Scopoli in Krain; Scopoli im Lande Krain.
19. Ein Erinnerungsblatt für Kaiser Karl VI.
20. Feuilleton. Das Wiener Bier als Prüfungsthema.
21. Kaiser Friedrich III. in Gmunden 1477.
22. Die Fürsten Auersperg in Böhmen. Eine historische Skizze.
23. Die Geschichte der Entsumpfung des Laibacher Moores [verjetno objavljeno v *Oesterreichischer Forst-Zeitung*].
24. Das Federvieh in einem Volkskalender 1663 [verjetno objavljeno v *Oesterreichischer Forst-Zeitung*].
25. Der Stadt Wien Sanitätspflege während der Türkenbelagerung 1683 [urednik podlistka, kjer je bil članek objavljen, je bil Lucian Herbert].
26. Bauthätigkeit in Laibach [s pripisano letnico objave 1893].
27. Am Strande von Abbazia.
28. Das Lob des Tokayer, 1730.
29. Eine Soirée beim Grafen Andrassy.
30. Ein österreichischer Dichter von 1640 über die Buchdruckerkunst.
31. Ein altes Buch über Maria Saal (Klagenfurt bei Matth. Kleinmayr 1691).
32. Badebriefe aus Gastein (1792).
33. Fürstliche Badereisen nach Gastein im 16. Jahrhundert.

34. Kaiser Max I. und die Stadt Gmunden.
35. Herzenszüge der Kaisern Maria Theresia. Anlässlich der Enthüllung ihres ehernen Standbildes in Wien.
36. Die »Societas Militaris« in Laibach 1670.
37. Vom Bischofe in Laibach [verjetno objavljeno v *Laibacher Zeitung*].
38. Der Name Marie im Hause Oesterreich.
39. Oesterreichs »Kommerz« und sein Hinderniß [podpisano z »*†*«, verjetno Radics].
40. Zur Geschichte der »fetten und der mageren Jahre« in Krain.

TE 5 / II / 3: PETER PL. RADICS: GRADIVO, POVEZANO Z UREDNIŠKIM DELOM

1. Reklamni letak s sporočilom o izidu božične priloge časnika *Wiener Salonblatt*, imenovane *Wiener Salon-Album für 1872*, ki ga je uredil Radics.
2. Besedilo, ki ga je predelal in uredil Radics in ga izdalo ljubljansko Društvo ostrostrelcev: *Geschichte der Rohrschützen-Gesellschaft des k. k. priv. Landes Hauptschießstandes Laibach unter dem hohen Protectorate des durchlauchtigsten Herrn Erzherzogs Ernst*. Festschrift zur 600jährigen Jubelfeier der Zugehörigkeit Krains Österreich, 1885.

TE 5 / II / 4: PETER PL. RADICS: TISKI

1. Nepopoln separat *Geschichte Krains* (1862).
2. Die Römer im Gebiete der heutigen österreichisch-ungarischen Monarchie. Erläuterungen zu einer Uebersichtskarte von Hauptmann Kulnigg [vir objave neznan].

TE 5 / III / 5: RAZNO GRADIVO

1. Radicsev predlog o slavnostih ob 500-letnici ustanovitve Novega mesta (1865), ki ga je julija 1862 poslal novomeškemu občinskemu svetu.
2. Poročilo o podelitvi naziva »kaiserlicher Rat« Petru pl. Radicsu v *Laibacher Schulzeitung*, št. 3, marec 1910, str. 53; priložen tudi izrezek iz dunajskega *Der Salon*, št. 9, 1910, [paginacija ni vidna].
3. Nekrolog Radicsu v *Laibacher Zeitung*, št. 220, 25. september 1912, str. 2103.
4. Nekrolog Radicsu v *Deutsche Stimmen aus Krain, Triest und Küstenland, Beilage zu Nr. 269 des »Grazer Tagblattes«*, št. 77, 29. september 1912, nepag.
5. *Laibacher Zeitung*, št. 29, 5. februar 1913, str. 255: poročilo »Hauptversammlung des Krainischen Lehrerverbandes«; v rubriki »Local- und Provinzial-Nachrichten« tudi vest o Radicsevi smrti.

6. Poročilo o Radicsevem odkritju v Londonu: »Briefe von der Hand Valvasors«. *Laibacher Zeitung*, št. 111, 16. maj 1893, str. 961–962.
7. Poročilo o Radicsevem delu o Valvasorju v rubriki »Wissenschaft« z naslovom »Valvasors 'Ehre des Herzogthum Krain'«. *Wiener Zeitung*, št. 84, 14. april 1910, str. 6–7.
8. *Laibacher Zeitung*, št. 15, 18. januar 1907, str. 131. Vabilo na zabavo v nemški Kazini (Casino-Unterhaltung).
9. Nekaj strani iz knjige *Styriaca. Gedrucktes und Angedrucktes zur steierm. Geschichte und Culturgeschichte* (Graz: Ulrich Mosers Buchhandlung, 1894), ki jo je napisal direktor deželnega arhiva Joseph von Zahn.
10. Članek »Deutsche Bühne«, verjetno iz *Wiener Zeitung*.
11. Poročilo o izidu dela *Oesterreichisches Kaiserjubiläums-Dichterbuch* z omembo Radicsa in Adama Kaltenbrunnerja. *Zweite Beilage des »Fremden-Blatt«*, št. 155, 8. junij 1899, str. 25.
12. Prispevek o Radicsevem kratkem eseuju o Schillerjevi *Ivani Orleanski*. *Laibacher Zeitung*, št. 65, 22. marec 1910, str. 566.
13. Radicsev rokopisni osnutek za članek »Zur Riviera Oesterreichs. Landschafts- und Culturbilder auf dem Wege von Wien nach Abbazia«.
14. Izrezek iz *Laibacher Zeitung*, notica o objavi Radicseve študije o Valvasorju v *Oesterreichische Revue*.
15. Izrezek iz *Laibacher Zeitung*, notica o razstavi o bitki pri Custozzi v ljubljanski slavnostni redutni dvorani.
16. Omemba Radicsa v članku v reviji *Der Sammler*.
17. Bona Sternberg (Tarnow): »Jüdisches Theater«; izrezek prispevka, objavljenega v *Feuilleton-Zeitung*, št. 37, [datum ni viden], str. 5–6.
18. *Laibacher Zeitung*, št. 212, 17. september 1900; avtor nepodpisanega članka na strani 1736 v rubriki »Local- und Provinzial-Nachrichten« z naslovom »Die Eröffnung der Kunstausstellung in Laibach« je morda Radics.
19. Različni izrezki iz *Laibacher Zeitung*.
20. Izrezek iz *Wiener Zeitung* (1880) z naslovom »Kaiser Joseph in der offiziellen Presse«.
21. Omemba Radicsa kot sodelavca pri založbi C. Daberkow Verlag.
22. Reklamni list za časopis *Deutsche Monatsblätter. Centralorgan für das literarische Leben der Gegenwart*; kot sodelavec iz Ljubljane je naveden P. v. Radics.
23. Seznam sodelavce Nagl-Zeidlerjeve literarne zgodovine; kot sodelavec za Kranjsko je naveden Radics.
24. Tiskano reklamno gradivo, ki obvešča o skorajšnjem izidu dveh monografij: a. *Oesterreichs moderne Welt*; b. *Oesterreichs hervorragende Männer und Frauen der Gegenwart*; kot sodelavec te knjige je za Kranjsko naveden Radics.

25. Nepodpisan prispevek z naslovom »Kaiser Franz Josef über die Schweiz«, objavljen v *Illustriertes Bade-Blatt*, št. 7, [datum ni viden], str. 3.
26. Nekrolog deželnemu glavarju grofu Thurnu, objavljen v *Laibacher Zeitung*, št. 168, 24. julij 1888, str. 1437–1438.
27. Izrezek o pogovorih o postavitvi Vegovega spomenika iz *Laibacher Zeitung*, št. 27, 4. februar 1904, str. 211 [podpisan K.].
28. Štiri strani iz časnika *Laibacher Zeitung*, št. 132, 12. junij 1913, str. 1233–1236; poročilo iz ljubljanskega občinskega sveta, osmrtnica Alfonzu grofu Auerspergu (1842–1913) ter vabilo na spektakularno kinopredstavo Dantejeve božanske komedije *Pekel*.
29. *Wiener Bauindustrie-Zeitung*, št. 43, 21. julij 1892, str. 441–442.
30. Izrezek iz nekega časopisa o lovu.
31. Priloga k časniku *Arbeiter-Freund*, št. 22, 1. avgust 1897.
32. Podlistek Josefa Pfeiferja v dveh nadaljevanjih: Die Stifter der krainischen Taubstummen-Anstalt in Laibach.
33. Izrezek članka »Erziehung und Unterricht im Hause Habsburg«, avtor prof. dr. G. Strakosch-Graßmann, objavljeno na Dunaju leta 1903, vir neznan.
34. List iz priloge graške *Tagespost* z označenim člankom »Erzherzog Franz Ferdinand als Primgeiger« v rubriki »Vermischte Nachrichten«. *Dritter Bogen zu Nr. 253 der »Tagespost«*, 14. september 1894; priložen je tudi izrezek iz iste številke.
35. *Vierter Bogen zu Nr. 110 der »Tagespost«*, 21. april 1897; posebej označen je nekrolog: Feldmarschall-Lieutenant Ludwig Ritter v. Kosak.
36. List iz priloge graške *Tagespost* z označenim člankom »Warmbad Galleneegg in Krain«. *Zweiter Bogen zum Abendblatt Nr. 201*, 22. julij 1897.
37. Graška *Tagespost*, št. 260, 19. september 1916, nepag. V tej številki je objavljen nekrolog univerzitetnemu bibliotekarju dr. Friedrichu Ahnu (1861–1916), ki je bil rojen je bil v Celju in je študiral v Gradcu klasično in slovansko filologijo ter starejšo zgodovino.
38. Podlistek »Die Römerthermen in Monfalcone zur Franzosenzeit (1812)«, podpisan »Dr. L.«; najverjetneje je bil objavljen v *Oesterreichische Bade-Zeitung*.
39. Priloga graškemu tedenskemu listu *Der Samstag*, s člankom Hansa Witthalma »Demonstrationen und ihre Wirkungen«.
40. *Illustriertes Wiener Extrablatt*, št. 176, 28. junij 1891; članek o zaroki nadvojvodinje Louise s princem Friedrichom Augustom Saškim.
41. Dve strani iz dunajske *Neue Freie Presse*, št. 16174, 31. avgust 1905, str. 5–6.
42. Dve strani iz dunajskega lista *Neues Wiener Journal*, št. 3459, 14. junij 1903, str. 1–2; dve strani iz dunajskega lista *Neue Freie Presse*, št. 16172, 29. avgust 1909, str. 1–2.

43. Članek o knezu Alfredu Windisch-Graetzu, ki je bil objavljen v celjski *Deutsche Wacht* leta 1893.
44. Prispevek Friedricha Ahna o graških tiskarjih 16. stoletja ter o njihovih tiskih »Die Grazer Buchdrucker des 16. Jahrhunderts und ihre Werke. Ein Beitrag zur Buchdruckergeschichte der Steiermark.« *Grazer Montags-Zeitung*, št. 50, 10. december 1900, nepag.
45. Reg.-Rat Prof. Dr. Alois Valenta Edler von Marchthurn in Laibach: Eine Geburt von dreizehn Kindern (separatni odtis iz revije *Gynaekologische Rundschau*).
46. Izrezek članka »Die kaiserliche Hofküche in Wien«, povzetega po časniku *Neues Wiener Tagblatt*.
47. J. Birkenhain in Ober-Döbling: Der Rothweiner-Wasserfall bei Veldes. *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, št. 20, [datum ni viden], str. 234–235.
48. Izrezek iz časnika *Montagszeitung*, 19. september 1894 s člankom »Das Friedrichsruh in Böhmen. Beim Grafen Taaffe«.
49. *Erster Wiener Local-Anzeiger. Centralorgan für die Reichshauptstadt- und Residenzstadt Wien. Unabhängiges Organ für Politik, Bildung und Unterhaltung*, št. 15, 13. januar 1900. Radics je posebej označil članek z naslovom »Des Kaisers Worte«.
50. Dve številki časnika *Deutsche Wacht* (št. 63, 6. avgust 1893; št. 97, 2. december 1908).
51. Knjiga K. H. L. Pölitz: *Oesterreichische Geschichte*. Neu herausgegeben von Ottokar Lorenz. Wien: Verlag von Tendler & Comp., 1859.
52. Letak odbora za postavitve spomenika štajerskim vojakom, ki so padli v Bosni in Hercegovini.
53. Prispevek o zaprtju kavarne »Griensteidl« (Zum Ende des »Café Griens-teidl«), objavljen v *Wiener Abendpost (Beilage zur Wiener Zeitung)*, št. 249, 29. oktober 1909, str. 1–2.
54. Brošura *Katalog der im Gebäude der k. k. Oberrealschule befindlichen Landesausstellung prähistorischer, römischer, culturgeschichtlicher Gegenstände, weiblicher Handarbeiten und Hausindustrie-Objecte etc. aus Anlass des Allerhöchsten Besuches Krains durch Se. k. und k. Apostolische Majestät den Kaiser Franz Josef I. [...]*. Laibach: Buchdruckerei Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1883.
55. *Österreichische Alpenpost. Illustrierte Zeitung aus den Ostalpen (Führer Reise- und Fremden-Zeitung für Tirol und Vorarlberg)*, št. 21, 10. november 1904.
56. Vodnik po dunajskem Pratru.
57. *Mittheilungen des Vereines der Deutschen aus Gottschee*, št. 32, 15. oktober 1893.
58. *Gottscheer Bote*, št. 14, 4. maj 1907.

59. Nepodpisan podlistek »Ungarische Eindrücke«. *Gmundner Wochenblatt*, št. 28, 14. julij 1896; št. 29, 21. julij 1896; št. 30, 28. julij 1896.
60. Nekrolog: Josef Friedrich Seunig (Vicepräsident der k. k. Landwirtschaftsgesellschaft). *Land- und Forstwirthschaftliche Ausstellungs-Zeitung*, št. 19, 6. marec 1897, str. 151.
61. Peter Rosseger: *Eine Schwalbenflug über das Bereich der Südbahn* (separat).
62. B. Walden: Der letzte Graf von Cilli. Historische Skizze (izrezek).
63. Nekrolog generalnemu direktorju avstrijskega turističnega kluba Friedrichu Schüllerju. *Oesterreichische Touristen-Zeitung*, št. 13, 1894, str. 144.
64. Govor dr. D. Majarona na ljubljanskem občinskem svetu, 10. junija 1903. Članek objavljen v *Slovenskem narodu*, št. 134, 13. junij 1903, nepag.
65. *Der Beobachter. Ein Volks-Blatt aus Würtemberg*, št. 154, 7. september 1845; ohranjena cela številka.
66. *Bote für Tirol und Vorarlberg*, št. 179, 8. avgust 1885; nepopolna številka, posvečena prihodu cesarja Franca Jožefa v Innsbruck.
67. *Blätter aus Krain*, št. 44, 31. oktober 1863.
68. Izrezek podlistka: Kaiser Josef II. und der Seehandel.
69. Garde-Oberstlieutenant Ritter von Amon: Vertheidigung von Billingen durch das Regiment Würtemberg Nr. 17 im Jahre 1704. Izrezek podlistka iz *Laibacher Zeitung*, št. 44, 23. februar 1990, str. 341.
70. *Die Reichswehr*, popolna številka z dne 21. maj 1899.
71. Die Geschichte der Trabantengarde in St. Veit a. d. Glan. *St. Veiter Anzeiger*, št. 30, 22. julij 1910, str. 1 [nepodpisan prispevek].
72. Ovitek revije *Oesterreichisch-Ungarische Revue* (let. VI., 3. zv., december 1888), s seznamom prispevkov, med njimi tudi Radicsevih: npr. »Die Auer-sperge in Krain«, »Die Geschichte von Abbazia«.
73. Razno.

TEHNIČNA ENOTA 6

Tenična enota šest obsega eno arhivsko škatlo gradiva, ki je razvrščeno v tri mape, obsega pa večinoma Radicseve osebne dokumente, spričevala, podatke o šolanju; v tretji mapi pa so med drugim shranjena pisma in dopisnice, ki sta jih Radicsu pisala Henrik Costa (1796–1870) in njegov sin Etbin Henrik Costa (1832–1875).

TE 6 / I / 1: PETER PL. RADICS: OSEBNI DOKUMENTI

1. Osnovnošolska spričevala.
2. Šolanje v Ljubljani.

3. Šolanje v Gradcu, spričevala in spričevalo o obiskovanju tečaja francoščine (1852/53).
4. Študij v Gradcu:
  - a. Potrdilo o obisku predavanj od 1. oktobra 1854 do 28. marca 1855 na graški univerzi.
  - b. Potrdilo rektorja univerze o vpisu, Gradec, 17. april 1855.
  - c. Spričevala: dr. Weiß (9. marec 1856); dr. Karlmann Tangl (13. marec 1856, 27. oktober 1856).
  - d. Radicevo prošnja za oprostitev šolnine, naslovljena na profesorski kolegij, 30. april 1858.
  - e. Spričevalo, da prihaja iz revnih razmer, 28. oktober 1856.
  - f. Radicevo pismo, naslovljeno na ministrstvo za šolstvo, 4. november 1855.
  - g. Pismo rektorja graške univerze Josefa Knara, 3. januar 1856.
  - h. Radiceva prošnja, naslovljena na profesorski kolegij, 29. oktober 1856.
  - i. Spričevalo: dr. Johann Weiß (21. marec 1857), dr. Karl Weinhold (8. junij 1857).
  - j. Spričevalo: dr. Karl Weinhold, 24. junij 1857.
  - k. Pismo dekana graške Filozofske fakultete Josefa Knara, 9. oktober 1857; pismo dr. Johanna Weißa, 18. julij 1857.
  - l. Graške listine in spričevala o obiskovanju predavanj.
  - m. Pismo, naslovljeno na Radice, v katerem mu sporočajo, da bo dobil finančno podporo šolskega ministrstva, 18. februar 1857 [ime pošiljatelja nečitljivo]; pismo dekana graške Filozofske fakultete Josefa Knara, naslovljeno na »Peter von Radits, Gymnasila-Lehramts-Kandidaten für deutsche Sprache und Literatur in Verbindung mit deutscher Philologie«, 9. oktober 1857 (dvojniki, primerjaj TE 6 / I / 1, št. 4k).
  - n. Potrdilo Filološko-historičnega seminarja na Dunaju, 23. december 1857.
  - o. Potrdilo dekana dunajske Filozofske fakultete Karla Kreila z dne 24. februarja 1858; dopis postojnskega okrajnega urada s podpisom okrožnega glavarja Valentina Murnika, 3. marec 1858.
  - p. Radicevo pismo, naslovljeno na Historično-filološki seminar na Dunaju, 1857.
  - q. Radicevo pismo, naslovljeno na visoko študijsko direkcijo s prošnjo za neplačano suplentsko mesto na višji realki v Gradcu, 15. marec 1858.
  - r. Pismo z nečitljivim imenom pošiljatelja, Gradec, 31. julij 1858.
  - s. Pismi izpitne komisije z Dunaja, 19. julij 1859 in 29. december 1859.
  - t. Pismo, naslovljeno na c. kr. ministrstvo za zunanje zadeve, s prošnjo za mesto pripravnika v državnem arhivu (12. julij 1862); odgovor ministrstva (15. julij 1862).
  - u. Dokumenti: a) zdravniško spričevalo, Ljubljana, 31. oktober 1863; b) prošnji, naslovljeni na dvorno knjižnico na Dunaju, 6. november 1863 in 29. avgust 1865.

- v. Radicsevo pismo, naslovljeno na c. kr. deželno upraviteljstvo, 25. oktober 1866.

TE 6 / I / 2: PETER PL. RADICS: ROKOPISI IN SEPARATI

1. Zur Geschichte der Luftschiffahrt (rokopis in separat).
2. Naslovna stran: Der erste Aviatiker in Wien 1808 (rokopis).

TE 6 / I / 3: RAZNO GRADIVO

1. Testament iz leta 1754, podpisana Maria Anna v. Raditschin, geborene Purgerin.
2. Radicsevo neurejeno gradivo o zgodovini rodbine.
3. Čestitke, sožalnice, zahvale.
4. Izrezek iz *Laibacher Zeitung*, št. 242, 22. oktober 1904, str. 2166; poročilo o Radicsevi petdeseti obletnici mature in srečanju maturantov Gradcu.
5. Promemoria (Radicsevi prepisi arhivskih virov).
6. Korespondenca: Henrik Costa in Etbin Henrik Costa.
  - a) *H. Costa*. Pisma: 9. april 1864; 27. julij 1864; 3. oktober 1864; tri nedatirana pisma. Dopisnice: ena nedatirana dopisnica.
  - b) *E. H. Costa*. Pisma: 19. oktober 1856; 1. december 1856; 17. februar 1857; 17. maj 1857; 14. julij 1857; 14. september 1857; 20. oktober 1857; 25. oktober 1857; 4. april 1858; 26. april 1858; 23. maj 1858; 26. maj 1858; 10. junij 1858; 30. junij 1858; 8. julij 1858; 9. julij 1864; 25. september 1864; 14. oktober 1864; 2. november 1864; 20. november 1864; 30. december 1864; 16. januar 1865; 6. december 1870. Dopisnice: 7. januar 1870; 23. april 1870; 29. april 1870; 24. november 1870; 31. december 1870; 8. april 1871; 12. april 1871; 30. december 1872; 30. december 1873; 18. februar 1874.
7. Nerazvrščeno.

TEHNIČNA ENOTA 7

Sedma tehnična enota vsebuje eno arhivsko škatlo gradiva. V njej je kartografska zbirka portretnih zapisov in neurejeni zaznamki o pomembnih osebnostih na Kranjskem (Auerspergi, Jurčič, Levstik itd.).

TEHNIČNA ENOTA 8

Osma tehnična enota vsebuje Radicseve osebne in družinske dokumente, korespondenco, osnutke pisem, nekaj objav, predvsem izrezke člankov iz časopisja, različne zapiske, gradivo o nemških ustvarjalcih na Slovenskem, ki ga je

zbirala Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner, nekaj njene korespondence ter gradivo o družinskem prijatelju Heinrichu Moritzu Pennu (1838–1918). Arhivsko gradivo je razporejeno v tri škatle ter razvrščeno po posameznih mapah.

TE 8 / I / 1: HEINRICH MORITZ PENN: RAZNO GRADIVO

1. Heinrich Moritz Penn: portret z življenjepisom (avtobiografija).
2. Posetnica Heinricha Moritza Penna (Literarisches Verlags-Bureau).
3. Izvod knjžice *Patriotische Gedenklblätter*. Wien: Verlagsbureau des Verfassers, 1912.
4. Izvod knjžice *Ein Tannenzweig für den Christbaum*; iz zbirke »Weihnachtsblätter aus Österreich«, XIII. letnik. Wien: Verlagsbureau des Verfassers, 1913 (Druck von Emil Haas & Comp., Steyr).
5. Izvod knjžice *Eine Spazierfahrt nach Indien. Meereszauber und Städtewunder*. Innsbruck: Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung, [letnica izdaje ni navedena], Separat-Abdruck aus den »Innsbrucker Nachrichten«.
6. *Nach Süd! An's Meer! Dort flattern unsre Flaggen! Ein Sang von Land und See* von Heinrich Moritz Penn, Ritter mehrerer Orden und Inhaber zahlreicher goldener Medaillen für Kunst und Wissenschaft. Wien: Heinrich Penns Verlagsbureau, [letnica izdaje ni navedena], Druck von Emil Haas & Comp., Steyr.
7. *Des Kaisers Tag* (2. Dezember 1913). Festgruß zur Feier des fünfundsechzigsten Regierungsjahres Seiner Majestät, des Allerhdurchlauchtigsten Kaiser und König Franz Josef I. von Oesterreich-Ungarn. Wien: Heinrich Penns Verlagsbureau, [letnica izdaje ni navedena], Druck von Emil Haas & Comp., Steyr.
8. *Der Stern von Leipzig. Ein mahndend Lied an Österreich*. Wien: Heinrich Penns Verlagsbureau, [letnica izdaje ni navedena], Druck von Emil Haas & Comp., Steyr.
9. *Der Ostmark Wiege. Ein deutsches Bühnenspiel in 3 Akten. Dem Donauland zur Ehr', Dem deutschen Volk zur Wehr!*. Heinrich Penns Verlagsbureau, [letnica izdaje ni navedena], Druck von Emil Haas & Comp., Steyr.; knjžica s Pennovin posvetilom Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner:
10. Heinrich Penn. Essay von Josef Zlatnik. *Neue Illustrierte Zeitung*, 5. september 1911, str. 3–4.

TE 8 / I / 2A: PETER PL. RADICS: OSEBNI (IN DRUŽINSKI) DOKUMENTI

1. Krstni list Petra pl. Radicsa.
2. Mrliški list Petra pl. Radicsa.

3. Spričevalo Ministrstva za vojaške zadeve, 6. maj 1907.
4. Uradni dopis Ministrstva za vojaške zadeve, 23. julij 1874.
5. Sporočilo Radicsu (12. marec 1910) o imenovanju za cesarskega svetnika s sklepom z dne 28. februarja 1910.
6. Prepis dopisa (10. februar 1866) z zahvalo Radicsu za poslane knjige (*Geschichte Krains, Die Frauen in der Sage und Geschichte Krains* itd.).
7. Seznam Radicsevih domoznanskih del o Kranjski (*Der P. v. Radics patriotische Werke zumeist über seine Heimath Krain*).
8. Potrdilo ljubljanske gimnazije, da je Radics tu delal kot suplent od leta 1858 do 1862; podpisan Nečásek.
9. Nečáskovo pismo Radicsu, 5. november 1858.
10. Priporočilo Karla Dežmana Petru pl. Radicsu, Dunaj, 9. julij 1862.
11. Zdravniško spričevalo za Radicsa, Ljubljana 10. junij 1889.
12. Dokumenti Radicsevega očeta (mrliški list, poročni list itd.).
13. Dokumenti družine Kaltenbrunner.
14. Zahvala za poslani Radicsevi deli (Ministerium des Königlichen Hauses, Dresden, 30. december 1873).
15. Potrdilo ministrstva, da je bil Radics leta 1866 vojaški poročevalec, podpisan feldmaršal John, 12. maj 1868; notarsko overjena kopija iste izjave.
16. Dopis kranjskega deželnega glavarja, Ljubljana, 30. december 1860.
17. Razno.

TE 8 / I / 2B: PETER PL. RADICS: KORESPONDENCA

1. Uredništvo časopisa *Vaterland*, [...] avgust 1866.
2. Uredništvo časopisa *Kamerad*, 25. avgust 1866.
3. [Podpis pošiljatelja nečitljiv], Praga, 30. december 1878; čestitke Radicsu ob izidu dela *Geschichte Bosniens*.
4. Ljubljanski magistrat, E. H. Costa, 26. julij 1866.
5. Deželni predsednik Winkler, 23. junij 1883.
6. A. Zelar, nedatirano.
7. Avstrijsko zastopstvo stuttgartske založbe »Deutsche Verlags-Anstalt«, dve pismi [podpis pošiljatelja nečitljiv], nedatirano.
8. Cesarki konzul von Mohl, kabinetni tajnik njene visokosti (Coblentz), 12. november 1873.
9. Kuverta brez pisma, ki je bilo poslano z Bavarske (»Geheim-Kanzlei, S. K. Hoh. d. Prinz-Regenten Luitpold v. Bayern«).
10. [Schwarzenberg ?], 22. september 1888.
11. Falke-Lilienstein, 5. april 1874.
12. Urad najvodvode Franza Salvatorja (grad Wallsee), 8. oktober 1910.
13. Komornik nadvojvode Evgena, 10. maj 1910.
14. [Podpis pošiljatelja nečitljiv], Dunaj, 26. maj 1911.

15. C. kr. vojni muzej na Dunaju, 31. avgust 1908.
16. Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 6. oktober 1908.
17. [Podpis pošiljatelja nečitljiv], c. kr. ministrski svetovalec, Dunaj, 15. oktober 1907.
18. Ljubljanska podružnica c. kr. avstrijske kreditne banke za trgovino in obrt, 18. junij 1909.
19. Dr. Carl vitez Born, 25. avgust 1910.
20. C. kr. družba *Südbahn-Gesellschaft*, 26. september 1908.
21. Feldmaršal Frank (c. kr. vojaško-geografski inštitut), 26. april 1911; 1. maj 1911.
22. Društvo za postavitve delavskih stanovanj v Ljubljani, 26. oktober 1908 [podpisan Carl v. Kaloper].
23. Ljubljansko vojaško-znanstveno društvo, 13. julij 1908.
24. C. kr. deželno sodišče v Ljubljani, 28. september 1904.
25. Dr. Willibald Nagl, 5. avgust 1911.
26. Ig. v. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 15. januar 1867 (pismo verjetno ni namenjeno Radicsu).
27. Neugotovljeni pošiljatelji.
28. Nerazvrščeno.

TE 8 / I / 2C: PETER PL. RADICS: OSNUTKI PISEM

1. Prošnja Erwina pl. Radicsa (rokopis Petra pl. Radicsa), naslovljena na adjutanta polka (Regiments-Adjutant), Ljubljana, 7. februar 1900.
2. Prošnja za sprejem Erwina pl. Radicsa na vojaško nižjo realno v St. Pöltnu, naslovljena na c. kr. Ministrstvo za vojaške zadeve, 29. februar 1884.
3. Prošnja za finančno podporo pri šolanju Erwina pl. Radicsa, naslovljena na hrvaško-slavonsko-dalmatinsko deželno vladu, ministrstvo za kulturo in šolstvo, 23. avgust 1883.

TE 8 / I / 2D: PETER PL. RADICS: KNJIGE IN SEPARATI

1. *Die Wohltätigkeit in Krain unter den Herrschern aus dem Hause Habsburg*. Wien: Verlag der Österreichisch-Ungarischen Revue, 1898.
2. *Ljubljanska dijaška in ljudska kuhinja. Ozir povodov petindvajsetletnice njenega obstanka 1877–1902 [Die Laibacher Studenten- und Volksküche. Ein Rückblick anlässlich der 25jährigen Gründungfeier 1877–1902]*. Ljubljana: Samozaložba ljubljanske dijaške kuhinje, 1902.
3. *Die Fürsten zu Windischgrätz*. Wien: Verlag der Österreichisch-Ungarischen Revue, 1894.
4. *Schiller auf der deutschen Bühne in Laibach. Aus dem Anlasse des 100. Gedenktages seines Todes*. Laibach: Selbstverlag, 1905.

5. *Der erste Aviatiker in Wien 1808*. Laibach: Selbstverlag, 1910.
6. *Geschichte der Gründung des Elisabeth-Kinderspitals in Laibach*. Laibach: Verlag des Elisabeth-Kinderspitals, 1865.

**TE 8 / I / 2E: PETER PL. RADICS: IZREZKI IZ ČASOPISJA Z
NAVEDBO VIRA**

1. Das Heim des Begründers der Philharmonischen Gesellschaft in Laibach. *Laibacher Zeitung*, št. 112, 17. maj 1902, str. 935–936.
2. Eine Geschichtserinnerung zum 19. November. *Laibacher Zeitung*, št. 264, 19. november 1905, str. 2359–2360.
3. Die Fahnenweihe des k. u. k. Infanterie-Regiments Nr. 17 im Jahre 1845. *Laibacher Zeitung*, št. 27, 3. februar 1908, str. 235.

**TE 8 / I / 2F: PETER PL. RADICS: OSNUTKI ČLANKOV V
ROKOPISU**

1. Osnutek biografije in zapiski o Antonu Samassi.
2. Das große Erdbeben in Krain im Jahre 1511; priložen je tudi separadni odtis članka na štirih straneh verjetno iz *Jahreshefte des Vereins des Krainischen Landes-Museums*.
3. Die Laterne des Diogenes. Ein dramatischer Fastnachtscherz im Burgtheater Kaiser Leopold I. (1674).
4. Mit dem Auge des Landwirthes 1686.
5. Landwirthschaftlicher Brief [nečitljivo] von 1694.
6. Die Landwirtschaft im Sange der Völker.
7. An Grabstätten der Habsburger.
8. Die Krainer als Luftschiffer.
9. Ein Humanitätsakt für die k. u. k. Armee zum ersten Geburtstagsfeier Sr. Majestät nach der Allerhöch. Thronbesteigung.
10. Zur Forstcultur in Krain.
11. Instructions-[nečitljivo] für Hanß Jacobern Gall, [nečitljivo]- und Forstministern in Krain (1650).
12. Academia der Philharmoniker; priložen tudi članek »Die Gründung der Philharmonischen Gesellschaft in Laibach« iz podlistka *Laibacher Zeitung* (št. 16, 19. januar 1901, str. 123–124).
13. Zapiski o knezih Windisch-Graetz.
14. Zapiski o lokalni železnici Ljubljana-Kamnik.
15. Das Porträt des Johann Caspar Reichsgrafen von Kobenzl (30. 5. 1664 – 29. 4. 1742).
16. Zum Schutze der freien Forschung durch Maria Theresia.

17. Radicsevi zapiski o ljubljanskem tedniku »Wochentliches Kundschaftsblatt« (1775).
18. Nerazvrščeno.

TE 8 / II / 2G: RAZLIČNI ZAPISI IN PREPISI

1. Zapiski, ki zadevajo Grillparzerjevo društvo.
2. Prepis pesmi Johanna Gabriela Seidla: »Krain gegenüber« (1829).
3. Osnutek potrdila o uredniškem delu pri *Laibacher Zeitung*, izdanega Radicsu.

TE 8 / II / 2H: PETER PL. RADICS: RAZNO

1. Nekrolog Radicsu. *Carniola. Izvestja muzejskega društva za Kranjsko*, let. III, zv. 4 (n. v.), 1912, str. 293–294.
2. Osmrtnica, natisnjena pri Kleinmayr & Bambergu: Peter Paul von Radics.
3. Ovojnica z zbranimi nekrologi Petru Radicsu (»Nachrufe an unsern lieben Papa«).
4. Listina iz leta 1874. Perzijski šah je Radicsu podelil »Offizierkreuz des Sonnen-Löwen-Ordens«.
5. C. kr. deželno kot trgovsko sodišče (menična tožba), Splošno kreditno društvo (zastopnik dr. Danilo Majaron) proti Radicsu, 6. april 1906.
6. Vstopnica za eno osebo in povabilo na poroko nadvojvodinje Marie Valerie z Nj. c. kr. visokostjo nadvojvodo Franzem Salvatorjem 13. julija 1890 v Ischlu.
7. Vabilo na petdeseto obletnico mature (17. in 18. oktober 1904): Festmahl anlässlich des fünfzigjährigen Gedenktages der Reifeprüfung (1854–1904) – Hotel »Erzherzog Johann« in Graz; priložen je tudi program slavlja, seznam vseh komilitonov, izrezek iz priloge graškemu dnevniku *Vierter Bogen zu Nr. 291 der »Tagespost« vom 20. Oktober 1904* z naslovom »Fünfzigjährige Matura-Gedenkfeier« in pismo dr. Josefa Feederja Radicsu.
8. Izrezek iz časnika *Fremden-Blatt*, št. 101, 13. april 1900, str. 2–3; članek: Die Vereinigung von Görz und Gradiska mit dem Hause Habsburg.
9. Izrezek iz priloge k *Wiener Zeitung* (*Beilage zu Nr. 45 der Wiener Zeitung*), s člankom »Der Kremser Schmidt«, ki govori o baročnemu slikarju Martinu Johannu Schmidtu iz Kremsa, kot avtor podpisan »f«.
10. Povpraševanje o izgubljeni poštni pošiljki.
11. Poziv k zbiranju prispevkov za postavitev Vegovega spomenika v Ljubljani.
12. Nerazvrščeno.

**TE 8 / II / 3A: GRADIVO O NEMŠKIH USTVARJALCIH NA
KRANJSKEM**

1. Franz Goltsch, skriptor štajerske deželne knjižnice na graškem Johanneumu (tipkopis); priložen tudi članek o Franzu Goltschu, ki ga je napisal dr. Siegfried R. v. Schöppl-Sonnwalden (*Laibacher Schulzeitung*, št. 8, 15. avgust 1914, str. 121–123).
2. Heinrich Moritz Penn.
3. Michelangelo baron Zois.
4. Wilhelm Voss (brez priloženih podatkov).
5. Ludwig Schiviz von Schivizhoffen (brez priloženih podatkov).
6. [...] Schollmayer
7. Paul Samassa; priložena revija *Deutsch-Österreich*, ki jo je urejal Samassa (št. 11, 8. marec 1913).
8. Friedrich von Gagern.
9. Eugen von Aichelburg.
10. Künl Oscar (brez priloženih podatkov).
11. Dr. Siegfried R. v. Schöppl.
12. Zett [Alfred von] (brez priloženih podatkov).
13. Dr. Rudolf Roschnik.
14. Prof. dr. Vinzenz Seunig.
15. Duhovnik Josef Schiffrer.
16. Johann Gröbl.
17. Guido Graf von Auersperg.
18. Heinrich Costa (izrezki iz *Laibacher Zeitung*, št. 85, 16. april 1914, str. 637)
19. Louise Pessiak, roj. Crobath.
20. Dr. [...] Bock.
21. Peter von Radics (priložen izrezek iz *Laibacher Schulzeitung*, št. 2, 15. februar 1913, str. 22–24).
22. Johanna Maria Heinrich.
23. Ostermann Georg.
24. Heinz von Stein in Friedrich von Ellsner.
25. Karl Domenigg.
26. Ludwig Dimitz.
27. Constantin Wurzbach.
28. Theresine von Auffenberg, geb. Maurer (na njeni mapi zapisana tudi imena: C. del Negro, Radics-Kaltenbrunner, Luckmann itd.).
29. Stefan (s pripisom: Erdbebenwarte einreichen).
30. Lazarini Josef.
31. Elze Theodor.

32. Theaterwesen in Krain (priložen izrezek iz graške *Tagespost (Morgenblatt)*, št. 87, 10. april 1914, nepag.; članek z naslovom »Eine Bibliographie für Theatergeschichte«, ki ga je objavil Herman Kienzl iz Berlina).
33. Alfonz Müllner (priloženo Müllnerjevo pismo Radics-Kaltenbrunnerjevi, 25. maj 1914).
34. *Laibacher Schulzeitung*.
35. Zapiski (kuverta z napisom »Krain«, v kateri so lističi z različnimi noticami).

TE 8 / II / 3B: HEDWIG PL. RADICS-KALTENBRUNNER: KORESPONDENCA

1. Franc Jos. Zlatnik, 29. april 1914.
2. Odvetniška pisarna dr. Edwina Ambrositscha, 21. oktober 1912.
3. [...] Auersperg, 1. november 1912.
4. Povabilo na družabni večer s predavanjem dr. Puschniga v prostore Kazine.
5. [Ime pošiljatelja nečitljivo], nedatirano.
6. Finančno ministrstvo, 17. november 1869.
7. C. kr. okrajno glavarstvo v Postojni, [datum manjka] 1912.
8. Vladimir Globočnik pl. Sorodolski, 29. april 1914.
9. Luka Pintar, 24. junij 1914.
10. Wilhelm Frick, 9. julij 1914.
11. Dr. Ant. R. v. Schoepl, 10. avgust 1914.
12. Dr. E. Castle, 18. junij 1914.
13. Korespondenca dunajske založbe Carl Fromme in urednikov z zakoncema Radics ter z graškim profesorjem dr. Puschnigom.
  - a) Verlags-Buchhandlung Carl Fromme, december 1913.
  - b) Verlags-Buchhandlung Carl Fromme, marec 1914.
  - c) Dr. Eduard Castle, 21. marec 1914; Castle pošilja Puschnigu Radicseve manuskripte s prošnjo, da jih popravi in dopolni.
  - d) Dr. Eduard Castle, 27. marec 1914; Castle piše Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner.

TE 8 / II / 3C: HEDWIG PL. RADICS-KALTENBRUNNER: RAZNO GRADIVO

1. Ovitek paketa, naslovljenega na Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner; pošiljka knjig z Dunaja (Buchhandlung Franz Bondy, Seilerstätte 28).
2. Ovojnica brez pisma, naslovljena na Radicsevo; pošiljatelj Universitäts-Bibliothek Graz.
3. Separatni odtis bio- in bibliografije K. A. Kaltenbrunnerja iz Wurzbachovega biografskega leksikona.
4. Razni zapiski in prepisi.

TE 8 / II / 4: PAULA PL. RADICS: RAZNO GRADIVO

1. Ovojnica pisma, ki ji ga je poslal Guido grof Auersperg.
2. Osutek prošnje Paule pl. Radics, naslovljene na cesarja Franca Jožefa I.

TE 8 / II / 5: ERWIN PL. RADICS: RAZNO GRADIVO

1. Sporočilo o šolskem uspehu za šolsko leto 1893/94 ter 1894/95.
2. Račun za poročniško obleko, 30. september 1895.
3. Rojstni in krstni list.

TE 8 / II / 6: MARIE PL. RADICS: RAZNO GRADIVO

1. Posetnica.
2. Zdravniško spričevalo, 5. april 1886.

VIRI IN LITERATURA

Okrajšave

- AS – Arhiv Republike Slovenije.
AG – Anastazij Grün (zapuščina).
BSB – Bayerische Staatsbibliothek (München).
FAA – Fürstlich Auersperg'sches Familien-Archiv (v HHStA).
GSA – Goethe- und Schiller-Archiv (Weimar).
GNM – Germanisches Nationalmuseum (Nürnberg).
HHStA – Haus-, Hof- und Staatsarchiv (Dunaj).
KA – Kriegsarchiv (Dunaj).
KAK – Karl Adam Kaltenbrunner (zapuščina).
KFU – Karl Franzens-Universität Graz, Institut für Germanistik (Gradec).
LAURIACUM – Museum Lauriacum (Enns).
NAJBERGER – Zasebni arhiv družine Radics, dr. Dagmar Najberger Wacha (Zagreb).
NUK – Narodna in univerzitetna knjižnica.
NUK, Ms – Narodna in univerzitetna knjižnica, rokopisni oddelek.
NMS – Narodni muzej Slovenije.
ÖBL – Österreichisches Biographisches Lexikon.
ÖNB – Österreichische Nationalbibliothek.
ÖNB, HAN – Österreichische Nationalbibliothek, Handschriften und Autographen Sammlung.
SBL – Slovenski biografski leksikon.
SŠM – Slovenski šolski muzej.
WStLB – Wiener Stadt- und Landesbibliothek.
ZAL – Zgodovinski arhiv Ljubljana.

Neobjavljeni viri

- AS 984, *Radics, Peter pl.*
BSB, E. Petzetiana V., *Radics, Peter von.*
BSB, Autogr. VIII A., *Radics-Kaltenbrunner, Hedwig von.*
GNM, *Radics, Peter Paul von* (ostalina).
GSA, *Radics, Peter von* (GSA 134 / 62, 1; GSA, 162 / 50, GSA 55 / 2333).
HHStA, FAA, Abt. XXI (*Thurn am Hart*), C. 49, Schachtel 30.
KALTENBRUNNER, Ulrich. *Die Geschichte der Kaltenbrunner: Die Nachkommen Caspars*, [brez letnice, tipkopis], 900 str.
KFU, *Anastasius Grün* (zapuščina).
LAURIACUM, *Karl Adam Kaltenbrunner* (zapuščina).
NAJBERGER, *družina Radics* (zasebna zapuščina).

- NUK, Ms 1409/VI, korespondenca Frana Levca.
 NUK Ms 1411/IV, korespondenca Ivana Hribarja.
 NUK, Ms 1387/II, *Janez Bleiweis* (ostalina).
 NUK, Ms 484, pismo Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner Josipu Cimpermanu.
 NUK, Ms 484, pisma Petra pl. Radicsa Franu Levcu.
 NUK, Ms 1201/V, korespondenca Henrika Etbina Coste.
 NUK, Ms 1417/III, korespondenca Luke Pintarja.
 NUK, Ms 1390/II, korespondenca Toma Zupana.
 NUK, Ms 1207, korespondenca Ivana Vrhovnika.
 NUK, Ms 491, zapuščina Frana Levstika.
 NUK, Ms 1474, *Radics, Peter pl.* (ostalina).
 NMS, *Radics, Peter pl.* (zapuščina).
 NMS, *Radics, Peter pl.* (gledališka mapa).
 ÖNB, HAN, Autogr. 173/14-1, *Emil Lanna* (zapuščina).
 ÖNB, HAN, Autogr. 1283/27, *Leopold von Sacher-Masoch* (zapuščina).
 SŠM, dokumentacijska zbirka, šolska mapa OŠ Postojna.
 SŠM, razstavna zbirka, juventusi.
 WStLB, *Franz Grillparzer* (zapuščina).
 WStLB, *Ludwig August Frankl von Hochwart* (zapuščina).
 ZAL, LJU 329, *Radics, Peter von; autobiografija*, 1885.
 ZAL, LJU 504, *Mesto Ljubljana. Statistični popisi*.
 ZAL, LJU 340, *Lazarinijeva genealoška zbirka*.
 ZAL, LJU 346, *rokopisni elaborati, škatla 2, snopič 37, rokopis Vladislava Fabjančiča*.
 ŽUPNIJSKI urad Postojna, *Krstna knjiga za leto 1836*.

Objavljeni viri

- LJUBLJANSKI klasiki 1563–1965 (ur. Živka Črnivec). Ljubljana : Maturanti klasične gimnazije, 1999.
 JAHRESBERICHT des Grillparzer-Vereines. *Chronik des Vereines (vom April 1874 bis Ende 1875)*. Wien : Steyermühl, 1876.
 JAHRESBERICHT des Vereines der Schriftstellerinnen und Künstlerinnen in Wien. Wien : Fromme, 1886–1937.
 JAHRESBERICHT des k. k. Staatsgymnasiums in Gottschee, veröffentlicht am Schlusse des Schuljahres 1911–1912 durch den Direktor Dr. Franz Riedl. Gottschee : Verlag des k. k. Staatsgymnasiums in Gottschee, 1912.
 KATALOG der Leih-Bibliothek der Frau Hedwig v. Radics. Laibach, Gradišče, Ballhausgasse Nr. 2 im Hofe rückwärts. Laibach : Selbstverlag, 1898.
 LEVSTIKOVA PISMA (ur. August Pirjevec). Ljubljana : Slovenska matica, 1931.

- PROGRAMM und Jahresbericht des kais. königl. Obergymnasiums zu Laibach für das Schuljahr 1858. Laibach : Kaiserlich-königliches Obergymnasium zu Laibach, 1858.
- PROGRAMM und Jahresbericht des kais. königl. Obergymnasiums zu Laibach für das Schuljahr 1860. Laibach : Kaiserlich-königliches Obergymnasium zu Laibach, 1860.
- PROGRAMM und Jahresbericht des kais. königl. Obergymnasiums zu Laibach für das Schuljahr 1861. Laibach : Kaiserlich-königliches Obergymnasium zu Laibach, 1861.
- SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN, Ludwig. *Der Adel in der Matrikel des Hertzogtums Krain*. Görz : Selbstverlag, 1905.
- SPEZIAL-ORTS-REPERTORIUM von Krain. Neubearbeitung auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung von 31. Dezember 1890. Wien : K. k. statistische Central-Commission, 1894.

Časopisni viri

- AGRAMER ZEITUNG, Zagreb, 1864.
- AN DER SCHÖNEN BLAUEN DONAU, Dunaj, 1888.
- ARGO, Ljubljana, 1892–1894.
- AUF DIE HÖHE, Leipzig, 1881–1885.
- BLÄTTER AUS KRAIN, Ljubljana, 1857–1865.
- DAS INLAND, Dunaj, 1877.
- DER TOURIST, Dunaj, 1879.
- DER PATRIOT, Dunaj, 1878–1879.
- DER SALON. OESTERREICHISCHES ADELSBLATT, Dunaj, 1890–1906.
- DEUTSCHER KALENDER FÜR KRAIN, Gradec, 1918.
- DIE GARTENLAUBE, Leipzig, 1865–1880.
- DIE REGENTENHALLE, Dunaj, 1874–1875.
- DIE HEIMATH. ILLUSTRIRTES FAMILIENBLATT, Dunaj, 1881–1885.
- DIE REICHSWEHR, Dunaj, 1901–1902.
- DOM IN SVET, Ljubljana, 1903–1905, 1912.
- GMUNDNER WOCHENBLATT, Gmunden, 1891–1899.
- GMUNDNER ZEITUNG, Gmunden, 1915.
- IZVESTJA MUZEJSKEGA DRUŠTVA ZA KRANJSKO, Ljubljana, 1893–1909.
- JAHRESHEFTE DES VEREINES DES KRAINISCHEN LANDES-MUSEUMS, Ljubljana, 1852–1862.
- KMETIJSKE IN ROKODELSKE NOVICE, Ljubljana, 1878–1880.
- KRES. LEPOSLOVEN IN ZNANSTVEN LIST, Celovec, 1881–1885.
- LAIBACHER ZEITUNG, Ljubljana, 1860–1912.
- LAIBACHER TAGBLATT, Ljubljana, 1868–1880.
- LETOPIS MATICE SLOVENSKE, Ljubljana, 1877–1880.

- LAIBACHER WOCHENBLATT, Ljubljana, 1880–1893.
LJUBLJANSKI ZVON, Ljubljana, 1886–1912.
MITTHEILUNGEN DES HISTORISCHEN VEREINES FÜR KRAIN, Ljubljana, 1856–1868.
MITTHEILUNGEN DES MUSEALVEREINES, Ljubljana, 1893–1904.
NEUER ANZEIGER FÜR BIBLIOGRAPHIE UND BIBLIOTHEKWISSENSCHAFT, Dresden, 1878.
NEUES WIENER SALONBLATT IM PRATER, Dunaj, 1873.
ÖSTERREICHISCHE WOCHENSCHRIFT FÜR WISSENSCHAFT, KUNST UND ÖFFENTLICHES LEBEN, Dunaj, 1863.
OESTERREICHISCHE REVUE, Dunaj, 1864.
OESTERREICHISCHER VOLKSFREUND, Dunaj, 1866–1873.
ÖSTERREICHISCHE GARTENLAUBE, Gradec, 1867.
OESTERREICHISCHE BADEZEITUNG, Dunaj, 1877–1879.
OESTERREICHISCHES JAHRBUCH, Dunaj, 1882/1883.
RECENSIONEN UND MITTHEILUNGEN ÜBER THEATER UND MUSIK, Dunaj, 1863–1865.
SALZBURGER ZEITUNG, Salzburg, 1895.
SERAPEUM, Leipzig, 1860–1870.
SLOVENSKI NAROD, Ljubljana, 1870–1871, 1912.
SLOVENEK, Ljubljana, 1879–1912.
SLOVAN. ILUSTROVAN LEPOSLOVNI LIST, Ljubljana, 1887–1912.
SLOVENSKI PRAVNIK, Ljubljana, 1888–1902, 1912.
TRIGLAV. ZEITSCHRIFT FÜR VATERLÄNDISCHE INTERESSEN, Ljubljana, 1865–1870.
WIENER SALON-ALBUM, Dunaj, 1872–1873.
WIENER SALONBLATT, Dunaj, 1870–1873.
WIENER SONN- UND MONTAGS-ZEITUNG, Dunaj, 1874.
WIENER LANDWIRTSCHAFTLICHE ZEITUNG, Dunaj, 1879.
WIENER ZEITUNG, Dunaj, 1910.

Ustni viri

- NAJBERGER WACHA, dr. Dagmar (Zagreb).
KALTENBRUNNER, dr. Ulrich (Hochburg-Ach).
LEMP, dr. Maria Magdalena (Enns).

Internetni viri

- <http://www.schillerstiftung.de>
<http://www.onb.ac.at/ariadne/vfb/vfbverein.htm>

Literatura

Leksikalna dela

- BIOGRAPHISCHES LEXIKON *des Kaiserthums Österreich* (ur. Constant von Wurzbach). Wien : L. C. Zamarski (Kaiserlich-königliche Hof- und Staatsdruckerei), 1856–1891.
- BIOGRAPHISCH-BIBLIOGRAPHISCHES Kirchenlexikon. Herzberg : Verlag Bautz, 2001.
- DAS LITERARISCHE DEUTSCHLAND. *Mit einer Einleitung von Prof. Dr. C. Beyer* (ur. Adolf Hinrichsen). Berlin : Verlag des »Literarischen Deutschlands«, 1891.
- DEUTSCH-ÖSTERREICHISCHES *Künstler- und Schriftsteller-Lexikon. Biographien und Bibliographie der deutschen Künstler und Schriftsteller in Oesterreich-Ungarn ausser Wien (Mit Nachtrag für Wien)*, zv. 2. (ur. Herm. Cl. Kosel). Wien : Verlag von Rudolf Lechner & Sohn, 1906.
- DEUTSCH-ÖSTERREICHISCHE *Literaturgeschichte. Ein Handbuch zur Geschichte der deutschen Dichtung in Oesterreich-Ungarn* (ur. Johann Williband Nagl; Jakob Zeidler; Eduard Castle). Wien : Verlag von Carl Fromme, 1898 (1. del), 1914 (2. del), 1935 (3. del), 1937 (4. del).
- DEUTSCHES TEATER-LEXIKON. *Biographisches und bibliographisches Handbuch* (ur. Wilhelm Kosch). Klagenfurt/Wien : Verlag Ferd. Kleinmayr, 1860.
- LEXIKON DER DEUTSCHEN DICHTER *des 19. Jahrhunderts*, zv. 1, 1. del (ur. Franz Brümmer). Leipzig : Druck und Verlag von Philipp Reclam jun., 1895.
- LEXIKON DEUTSCHER FRAUEN *der Feder. Eine Zusammenstellung der seit dem Jahre 1840 erschienenen Werke weiblicher Autoren nebst Biographien der lebenden und einem Verzeichnis der Pseudonyme* (ur. Sophie Pataky), Berlin : Pataky, 1898.
- MEYERS HAND-LEXIKON *des allgemeinen Wissens mit technologischen und wissenschaftlichen Abbildungen und vielen Karten der Astronomie, Geographie, Geognosie, Statistik und Geschichte*. Leipzig : Verlag des Bibliographischen Instituts, 1878.
- MEYERS KONVERSATIONS-LEXIKON. *Eine Encyclopädie des allgemeinen Wissens*, 4. izdaja. Leipzig : Bibliographisches Institut, 1885–1890.
- NEUE DEUTSCHE *Biographie*. Berlin : Duncker & Humblot, 1977–1997.
- ÖSTERREICHISCHES BIOGRAPHISCHES *Lexikon 1815–1950* (ur. Leo Santifaller; Eva Obermayer-Marnach; Peter Csendes). Graz/Köln : H. Böhlau, 1957–[2001].
- PAUPIÉ, Kurt. *Handbuch der österreichischen Pressegeschichte 1848–1959*, 1. del. Wien : Wilhelm Braumüller, 1960.
- PRIMORSKI *slovenski biografski leksikon* (ur. Martin Jevnikar), 12. zv. Gorica : Mohorjeva družba, 1986.

- SLOVENSKA KNJIŽEVNOST (ur. Janko Kos). Ljubljana : Cankarjeva založba, 1982.
- SLOVENSKI GLEDALIŠKI LEKSIKON (ur. Smilijan Samec). Ljubljana : Mestno gledališče Ljubljana, 1972.
- SLOVENSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON, 1. knjiga (ur. Izidor Cankar in Franz Ksaver Lukman). Ljubljana : Zadrúžna in gospodarska banka, 1925–1932.
- SLOVENSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON, 2. knjiga (ur. France Kidrič in Franz Ksaver Lukman). Ljubljana : Zadrúžna in gospodarska banka, 1933–1952.
- SLOVENSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON, 3. knjiga (ur. Alfonz Gspan). Ljubljana : Zadrúžna in gospodarska banka, 1960–1971.
- SLOVENSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON, 4. knjiga (ur. Alfonz Gspan; Jože Munda; Fran Petré). Ljubljana : Zadrúžna in gospodarska banka, 1980–1991.

Monografije

- ANDERMATT, Michael. *Haus und Zimmer im Roman. Die Genese des erzählten Raums bei E. Marlitt, Theodor Fontane und Franz Kafka* (Züricher germanistische Studien 8). Bern u. a. : Peter Lang, 1987.
- BAUMANN, Gerhard: *Franz Grillparzer. Sein Werk und das österreichische Wesen*. Freiburg/Wien : Herder, 1954.
- BERGER, Manfred: *Frauen in der Geschichte des Kindergartens. Ein Handbuch*. Frankfurt : Brandes & Apsel, 1995.
- CIPERLE, Jože: *Klasični jeziki in učne ustanove pri Slovencih do leta 1918*. Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1981.
- CVIRN, Janez: *Trdnjanski trikotnik. Politična orientacija Nemcev na Spodnjem Štajerskem*. Maribor : Obzorja, 1997.
- DE LUGNANI, Silvana: *La cultura tedesca a Trieste dalla fine del 1700 al tramonto dell'Impero asburgico*. Trieste : Italo Sveo, 1986.
- DUNZINGER, Hildegard: *Karl Adam Kaltenbrunner*. Dissertation, Wien : Philosophische Fakultät, 1949.
- FABJANČIČ, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820*. Ljubljana : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 2006.
- GESCHICHTE DER BEIDEN *Wiener Hoftheater unter der Regierung des Kaisers Franz Joseph I.* (ur. Alexander Duschnitz). Wien : Druck und Verlag der Buch- und Kunstdruckerei »Steyermühl«, 1898.
- GESCHICHTE *der Wiener Universität*. Herausgegeben von akademischen Senate der Wiener Universität. Wien : Alfred Hölderer, 1898.
- GLAUERT, Amanda: *Hugo Wolf and the Wagnerian inheritance*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999.
- GRANDA, Stane: *Novo mesto*. Novo mesto : Goga, 2007.
- GRATZY, Oskar: *Repertorium zur 50jährigen Geschichtschreibung Krains (1848–1898)*. Laibach : Selbstverlag, 1898.

- GRDINA, Igor: *Ipavci. Zgodovina slovenske meščanske dinastije*. Ljubljana : ZRC SAZU, 2001.
- HACQUET, Balthasar: *Oryctographia Carniolica, oder Physikalische Erdbeschreibung des Herzogthums Krain, Istrien, und zum Theil der benachbarten Länder*. Leipzig : Breitkopf, 1778.
- HOCHDORF, Max: *Die Deutsche Bühnengenossenschaft. Fünfzig Jahre Geschichte*. Potsdam : Kiepenheuer, 1921.
- HOBBSBAMM, Eric: *Nationen und Nationalismus. Mythos und Realität seit 1780*. Frankfurt/New York : Campus, 1992.
- HOLZ, Eva; COSTA, Henrik: *Ljubljanski kongres*. Ljubljana : Nova revija, 1997.
- HORVAT, Sandra: *Das Kaiser Franz Joseph-Jubiläumstheater in Laibach 1911–1918*. Magisterarbeit. Wien : Philologisch-kulturwissenschaftliche Fakultät der Universität, 2006.
- HRIBAR, Angelika: *Rodbinska kronika Dragotina Hribarja in Eugenije Šumi*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije; Celje : Društvo Mohorjeva družba, 2008.
- JANŠA-ZORN, Olga: *Historično društvo za Kranjsko*. Ljubljana : Modrijan, 1996.
- KALTENBRUNNER, Karl Adam: *Vaterländische Dichtungen*. Linz : Eurich, 1835.
- KALTENBRUNNER, Karl Adam: *Album aus Oesterreich ob der Enns*. Linz : Fink, 1843.
- KALTENBRUNNER, Karl Adam: *Ausgewählte Dichtungen*. Linz : Selbstverlag, 1905.
- KIDRIČ, France: *Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do marčne revolucije*. Ljubljana : Slovenska Matica, 1939.
- KRONES, Franz von: *Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz. Festgabe zur Feier ihres dreihundertjährigen Bestandes*. Graz : Verlag der Karl Franzens-Universität, 1886.
- LENTZE, Hans: *Die Universitätsreform des Ministers Graf Leo Thun-Hohenstein*. Wien : Rohrer, 1962.
- LEBENSAFT, Elisabeth; REITTERER, Hubert: »Wurzbach-Aspekte«. Sonderabdruck aus Wiener Geschichtsblätter 47 (1992), Heft 1. Wien : Verlag des Österreichischen Biographischen Lexikons, 1991.
- LESEREISE Krummau (ur. Harald Saffelner). Furt im Wald/Prag : Vitalis, 2004.
- LEWINSKY, Heinrich: *Regierungsrat Dr. Heinrich Mitteis, Director des k. k. Theresianischen Gymnasiums und Vice-Director des k. k. Theresianischen Akademie*. Wien : L. Mayer, 1879.
- LIEGL, Eva. *Der Klagenfurter Buchhandel im 17. und 18. Jahrhundert*. Diplomarbeit. Wien : Universität Wien, 1993.
- LINDHOFF, Lena: *Einführung in die feministische Literaturtheorie*. Stuttgart : Metzler, 1995.
- LINGG, Hermann: *Gedichte*. Stuttgart und Augsburg : J. G. Cotta'scher Verlag, 1857.

- LORENZEN, Jan N.: *Die großen Schlachten. Mythen, Menschen, Schicksale.* Frankfurt/Main : Campus Verlag, 2006.
- LUDVIK, Dušan: *Nemško gledališče v Ljubljani do leta 1790.* Doktorska disertacija. Ljubljana : Filozofska fakulteta, 1957.
- MAGIĆ, Vladimir: *Katalog knjiga XVI. st. u Metropolitanskoj knjižnici u Zagrebu.* Zagreb : Hrvatski državni arhiv, 2005.
- MAGRIS, Claudio: *Der habsburgische Mythos in der modernen österreichischen Literatur.* Wien : P. Zsolnay, 2000.
- MERBACH, Günter. E. *Marlitt. Das Leben einer großen Schriftstellerin. Aus alten Quellen zusammengestellt.* Hamburg : Kelter, 1992.
- MATIĆ, Dragan: *Nemci v Ljubljani 1861–1918.* Ljubljana : Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2002.
- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira: *Literarna in kritiška ustvarjalnost v nemški reviji Carniolia (Ljubljana, 1838–1844) s posebnim ozirom na domovinkost [Das literarische und kritische Schaffen in der deutschen Zeitschrift Carniolia (Ljubljana 1838–1844) mit besonderem Hinblick auf das Vaterländische].* Doktorska disertacija. Ljubljana : Filozofska fakulteta, Oddelek za germanistiko, 1994.
- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira: *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen.* Ljubljana : Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko Filozofske fakultete, 2002.
- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira: *Deutsch-slowenische literarische Wechselbeziehungen II. Leopold Kordesch und seine Zeit.* Ljubljana : Znanstvena založba Filozofske fakultete in Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko Filozofske fakultete, 2008.
- OGRIS, Werner: *Die Universitätsreform des Ministers Graf Leo Thun-Hohenstein. Festvortrag anlässlich des Rektortages im großen Festsaal der Universität Wien am 12. März 1999.* Wien : WUV, 1999.
- JESENKO, Janez: *Časnikarstvo in naši časniki. Ponatisneni listki iz »Slovenskega Naroda«.* Ljubljana : Narodna tiskarna, 1884.
- OHM-JANUSCHOWSKY, Julius: *Das Kaiser Franz Joseph-Jubiläums-Theater in Laibach.* Laibach : Deutscher Theaterverein, 1911.
- PAYER, Julius von: *Die österreichisch-ungarische Nordpol-Expedition in den Jahren 1872–1874.* Wien : A. Hölder, 1876.
- PENN, Heinrich: *Der Untergang Metullums. Trauerspiel in vier Aufzügen aus der Geschichte Krains.* Laibach : Selbstverlag des Verfassers, 1866.
- POSTOJINSKO OKRAJNO GLAVARSTVO. *Zemljepisni in zgodovinski oris.* Spisali in izdali učitelji v okrajih. Vrhnika : Galerija 2, 2003 (prvi natis Postojina : R. Šeber, 1889).
- PREINFALK, Miha: *Auerspergi. Po sledih mogočnega tura.* Ljubljana : Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2005.
- PRELS, Max: *Grillparzers ewige Braut.* Berlin-Lichterfelde : E. Runge, 1922.

- RADICS, Peter von: *Adelsberg und seine Grotten. Eine topographisch-historische Schilderung des Orthes, der Grotten und der nächsten in der Umgegend befindlichen Sehenswürdigkeiten.* Triest : Literarisch-artistische Abtheilung des österreichischen Lloyd, 1861.⁹⁹²
- RADICS, Peter von: *Herbard VIII., Freiherr zu Auersperg, ein krainischer Held und Staatsmann 1528–1575.* Wien : Wilhelm Braumüller, 1862.
- RADICS, Peter von: *Der verirrte Soldat oder: Des Glück's Probiestein. Ein deutsches Drama des XVII. Jahrhunderts aus einer Handschrift der k. k. Studienbibliothek in Laibach.* Agram : Commissions-Verlag der Franz Suppan'schen Buchhandlung, 1865.
- RADICS, Peter von: *Valvasor. Biographische Skizze.* Graz : Leuschner & Lubensky, 1866.
- RADICS, Peter von: *Der Hl. Eusthachius. Ein deutsches Drama des 17. Jahrhunderts. Vor 200 Jahren aufgeführt in Laibach, im Palais Auersperg, genannt Fürstenhof.* Wien : Selbstverlag, 1867.
- RADICS, Peter von: *Anastasius Grün. Verschollenes und Vergilbtes aus dessen Leben und Wirken.* Leipzig : Verlag von Hermann Foltz, 1879.
- RADICS, Peter von: »*Quellenstudien.*« *Alte und neue Culturbilder von Oesterreichs Alpenbahnen und Alpenseen.* Wien : Wilhelm Braumüller, 1881.
- RADICS, Peter von: *An Oesterreichs Alpenbahnen.* Wien : Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«, 1889.
- RADICS, Peter von: *Die Fürsten zu Windischgrätz.* Wien : Verlag der »Oesterreichisch-Ungarischen Revue«, 1894.
- RADICS, Peter von: *Die Laibacher Studenten- und Volksküche in ihrem Einfluss auf die Volkswohlfahrt.* Anlässlich der Wiener Jubiläums-Ausstellung 1898. Laibach : Selbstverlag des Volksküchen-Vereines, 1898.
- RADICS, Peter von: *Ein zeitgenössisches Lied vom »windischen Bauernkrieg 1573«.* Laibach : Selbstverlag, 1904.
- RADICS, Peter von: *Schiller auf der deutschen Bühne in Laibach.* Aus Anlass des 100. Gedenktages seines Todes. Laibach : Selbstverlag, 1905.
- RADICS, Peter von: *Johann Weikhard Freiherr von Valvasor (geb. 1641, gest. 1693).* Mit 5 Porträts und 15 andren Abbildungen; samt Anhang, Nachtrag und der Genealogie der Familie Valvasor. Laibach : Verlag der Krainischen Sparkasse, 1910.
- RADICS, Peter von: *Der Abschied der Jungfrau von Orleans aus ihrem Heimatsorte. Zwei Dichtermonologe 1631 und 1801: Vernulaeus und Schiller.* Mit einer Abbildung des Geburtshauses der Jeanne d'Arc. Laibach : Verlag von Dragotin Hribar, 1910.

---

⁹⁹² Tu so navedena le tista Radicseva dela, ki jih na več mestih v knjigi posebej omenjam in iz njih citiram. Vsa ostala so navedena v Radicsevi bibliografiji v poglavju »Priloge«.

- REISP, Branko: *Kranjski polihistor Janez Vajkard Valvasor*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1983.
- REISP, Branko: *Korespondenca Janeza Vajkarda Valvasorja z Royal Society*. Ljubljana : SAZU, 1987.
- SAGL, Hermann; LANG, Ladislavus: *Verzeichnis österreichischer Zeitungen 1800–1945*. Wien : ÖNB, 1993.
- SCHARMITZER, Dietmar: *Anastasius Grün: Versuch einer Monographie. Leben und Werk eines Autors des 19. Jahrhunderts im Lichte neuer Quellen*. Dissertation. Wien : Philosophische Fakultät der Universität Wien, 1996.
- SCHMIDT, Vlado: *Zgodovina šolstva in pedagogike na Slovenskem*, 3. zv. Ljubljana : DZS, 1966.
- SCHWEGEL, Josef Baron: *Spomini in pisma / Erinnerungen und Briefe* (ur. Franc Rozman, Ernest Petrič, Peter Vodopivec, Andrej Rahten, Ivan Martelanc); Zbirka *Studia Diplomatica Slovenica – Personae* 1. Mengeš : Center za evropsko prihodnost, 2007.
- SEUME, Johann Gottfried: *Spaziergang nach Syrakus im Jahre 1802*. München : DTV, 1985.
- SHAW, Trevor R.; ČUK, Alenka. *Royal and other noble visitors to Postojnska jama: 1819–1945 (Kralji in drugi plemeniti obiskovalci v Postojnski jami: 1819–1945)*. Ljubljana : SAZU, 2002.
- SMOLEJ, Tone: *L'Assommoir et l'oeuvre romanesque d'Ivan Cankar*. Paris : Société littéraire des Amis d'Émile Zola in Éditions Grasset, 2003.
- SMOLEJ, Tone: *Slovenska recepcija francoske naturalistične proze*. Doktorska disertacija. Ljubljana : Filozofska fakulteta, 2003.
- SMOLEJ, Tone: *Slovenska recepcija Émila Zolaja (1880–1945)*. Ljubljana : Založba ZRC, 2007.
- SMOLEJ, Tone: *Iz francoskega poslovenjeno. Prispevki za zgodovino slovenskega literarnega prevoda*. Ljubljana : Založba ZRC, 2008.
- STELE, France: *Narodna galerija. Kratka zgodovina in navodila za ogled razstave*. Ljubljana : Narodna galerija, 1933.
- STRAUB, Sandra: *Die Wahrnehmung des Slovenentums in den »Blättern aus Krain« (1857–1865)*. Magisterarbeit. Würzburg : Philosophische Fakultät der Julius-Maximilians Universität Würzburg, 2008.
- STUDEN, Andrej: *Stanovati v Ljubljani. Socialnozgodovinski oris stanovanjske kulture Ljubljančanov pred prvo svetovno vojno*. Ljubljana : Institutum studiorum humanitatis, 1995.
- ŠUKLJE, Fran: *Sodobniki mali in veliki*. Ljubljana : Satura, 1933.
- TAYLOR, Alan John Percival: *Habsburška monarhija 1809–1918. Zgodovina avstrijskega cesarstva in Austro-Ogrske*. Ljubljana : DZS, 1956.
- TRDINA, Janez: *Spomini*. 1. del. Ljubljana : DZS, 1946.

- TROBIČ, Milan: *Furmani po cesarskih cestah skozi postojnska vrata*. Logatec : Občina, 2003.
- TRSTENJAK, Anton: *Slovensko gledališče. Zgodovina gledaliških predstav in dramatične književnosti slovenske*. Ljubljana : Dramatično društvo, 1892.
- VALENČIČ, Vlado: *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*. Ljubljana : Zgodovinski arhiv in Partizanska knjiga, 1989.
- VOVK ČEPIČ, Taja; VESELKO, Irena. *Preobrazbe Turjaške palače / Metamorphoses of Auersperg Palace*. Ljubljana : Mestni muzej, 2002.
- WIHAN, Joseph: *Karl (Carl) Adam Kaltenbrunner als mundartlicher Dichter*. Linz : Feichtinger, 1904.
- WOLLMAN, Frank: *Slovinské drama*. Bratislava : Filozofická fakulta university Komenského, 1925.
- WANDRUSZKA, Adam: *Geschichte einer Zeitung. Das Schicksal der »Presse« vor 1848 bis zur Zweiten Republik*. Wien : Neue Wiener Presse, 1958.
- WAWRO, Geoffrey: *The Austro-Prussian War. Austria's War with Prussia and Italy in 1866*. Cambridge : Cambridge University Press, 1996.
- ZETTELBAUER, Heidrun: *»Die Liebe sei Euer Heldentum«. Geschlecht und Nation in völkischen Vereinen der Habsburgermonarchie*. Frankfurt am Main : Campus Verlag, 2005.
- ŽIGON, Tanja: *Nemški časnik za slovenske interese – Triglav (1865–1870)*. Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004.

Članki

- BERČIČ, Branko: Avstrijska biblioteka instrukcija iz leta 1778 in ljubljanska licejska knjižnica. *Raziskovanje kulturne ustvarjalnosti na Slovenskem. Šumijev zbornik* (ur. Jadranka Šumi). Ljubljana : Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1999, str. 281–289.
- BELITSKA-SCHOLTZ, Hedwig; ULRICH, Paul S.: Theater-Gesetze, -Hausordnungen, -Regulative und -Verordnungen im 18. und 19. Jahrhundert. Was verraten die Gesetze über den Theaterbetrieb im deutschsprachigen Theater? *Polen und Europa. Deutschsprachiges Theater in Polen und deutsches Minderheiten Theater in Europa* (ur. Horst Fassel; Małgorzata Leyko; Paul S. Ulrich). Lodz/Tübingen : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2005, str. 177–209.
- BIRK, Matjaž: Die deutschsprachige Dramenproduktion am Ständischen Theater Ljubljana (Laibach) im Vormärz. *Sprachkunst*, let. 30 (1999), zv. 2, str. 213–226.
- BIRK, Matjaž: Die deutsche Bühne in Ljubljana (Laibach) im Spiegel der vormärzlichen Wiener Literaturpublizistik. *Sprachkunst*, let. 33 (2002), zv. 1, str. 11–22.

- BIRK, Matjaž: »[...] es flogen Äpfel, Eier und andere Gegenstände [...] auf die Bühne'. Zu einigen Merkmalen der Nestroy-Rezeption in einer südslawisch-österreichischen Provinz im Vormärz und darüber hinaus. *Nestroyana*, let. 24 (2004), zv. 3, str. 185–194.
- BORŠNIK, M.: France Levstik in Prešernova hči. *Levstikov zbornik* (ur. Janez Logar; Anton Ocvirk). Ljubljana : »Slavistični klub« na Univerzi v Ljubljani, 1933, str. 301–333.
- BRIX, Emil: Die zahlenmäßige Präsenz des Deutschtums in den südslawischen Kronländern Cisleithaniens 1848–1918. *Geschichte der Deutschen im Bereich des heutigen Slowenien 1848–1918* (ur. Helmut Rumpfer in Arnold Suppan). München : Oldenbourg; Wien : Verlag für Geschichte und Politik, 1988, str. 43–62.
- BUČIČ, Vesna: Josip Gorup pl. Slavinski – med gospodarstvom, umetnostjo in družino. *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino*, let. 55 (2007), št. 1, str. 75–92.
- CARMICHAEL, Catherine D.: Pismo Edmonda Halleya Valvasorju. *Zgodovinski časopis*, let. 47 (1993), št. 1, str. 85–87.
- CARMICHAEL, Cathie: 'Za filozofa preveč romantičnega pridiha': Nekaj zapažanj o Valvasorjevi etnografiji. *Traditiones*, let. 24 (1995), str. 95–107.
- COSTA, Ethbin Heinrich: Die Ehre Krains. *Mittheilungen des historischen Vereines für Krain*, julij 1856, str. 49–55.
- CVIRN, Janez: Finančno poslovanje družine Marka Vincenca Lipolda v letih 1867–1883. *Zgodovinski časopis*, let. 41 (1981), št. 1, str. 115–137.
- CVIRN, Janez: Nemško gledanje na Slovence (1848–1814). *Sosed v ogledalu soseda od 1848 do danes* (ur. Franc Rozman). Ljubljana : Nacionalni komite za zgodovinske vede, 1995, str. 53–77.
- ČEČ, Dragica: 'Svoje prsi pokažem raje hudiču kot tebi!' O detomoru kot enem izmed načinov ravnanja ob nezaželeni nosečnosti, o socialnih vezeh in strategijah branjenja pred sodiščem na podlagi primerov iz 18. stoletja na Kranjskem. *Ženske skozi zgodovino* (ur. Aleksander Žižek). Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004, str. 293–300
- DIMITZ, August: 100 Jahre der Laibacher Bühne. *Blätter aus Krain*, let. IX, št. 17, 29. april 1865, str. 66–67; št. 18, 6. maj 1865, str. 70–72; št. 19, 13. maj 1865, str. 74–75.
- GLONAR, Joža: Deutsch-österreichische Literaturgeschichte. *Časopis za zgodovino in narodopisje*, let. 34 (1939), str. 224–227.
- GOROPEVŠEK, Branko: Od Hribarja do Tončke Čeč. *Novi tednik*, let. 61 (2006), št. 64, 14. avgust 2006.
- DULAR, Anja. Valvasorjeva knjižnica. *Theatrum vitae et mortis humanae. Prizorišče človeškega življenja in smrti. Podobe iz 17. stoletja na Slovenskem* (ur. Maja Lozar Štamcar in Maja Žvanut). Ljubljana : Narodni muzej Slovenije, 2002, str. 269–294.

- DULAR, Anja: Knjižnica splošnega ženskega društva. *Splošno žensko društvo 1901–1945* (ur. Nataša Budna Kodrič in Alenka Serše). Ljubljana : Arhiv Republike Slovenije, 2003, str. 115–131.
- FAGIN DAVIS, Lisa: Wolfgang Engelbert pl. Auersperg, bibliofil 17. stoletja. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, n. v. 35 (1999 [2000]), str. 193–213.
- FILIPČ, Lojze: Zgodba o teatrskem arhivskem molju. *Novi svet*, 1952, št. 3, str. 280–288.
- FILIPČ, Lojze: Zgodba o teatrskem arhivskem molju. Donesek k zgodovinopisju slovenskega gledališča. *Gledališče, kultura, družba. Izbor esejev, člankov, kritik, zapisov in izjav 1949–1975* (ur. Bojan Štih). Ljubljana : MGL, 1978, str. 164–180.
- GLOBOČNIK, Damir: 'Presvitli cesar so videli nas in mi njih, in – spoznali smo se'. Utrinki s poti cesarja Franca Jožefa I. od Ljubljane do Jesenic 16. in 17. julija 1883. *Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino*, let. 55 (2007), št. 1, str. 55–74.
- GOLEC, Boris: Der Polyhistor J. V. Valvasor (1641–1693), seine nahen und fernen Nachkommen. Neue Entdeckungen aus übersehenen Archivschätzen. *Pravotvornost v evropski zgodovini – Sergij Vilfan, arhivist in pravni zgodovinar* (ur. Marko Kambič in Katja Škrubej). Ljubljana : SAZU; ZAL; Univerza v Ljubljani; Pravna fakulteta, 2007, str. 27–36.
- GRANDA, Stane: Josip Gorup – najbogatejši Slovenec, pa ne le zase. *Slavenski zbornik* (ur. Janko Boštjančič). Vrhnika : Galerija 2, 2005, str. 329–340.
- GRDINA, Igor: Die Rezeption der Deutschen und der deutschen Kultur bei slowenischen Intellektuellen von der Aufklärung bis zur Moderne. *Kulturelle Wechselseitigkeit in Mitteleuropa. Deutsche und slowenische Kultur vom Anfang des 19. Jahrhunderts bis zum Zweiten Weltkrieg* (ur. Feliks J. Bister in Peter Vodopivec). Ljubljana : Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 1995, str. 236–285.
- GSPAN, Alfonz: K najdbi doslej neznanega ljubljanskega gledališkega lista. *Naši razgledi*, 1955, št. 7, str. 165–166.
- HABE, France; KRANJC, Andrej: Delež Slovencev v speleologiji. *Zbornik za zgodovino naravoslovja in tehnike*, zv. 5–6 (ur. Fran Dominko). Ljubljana : Slovenska matica, 1981, str. 13–93.
- HARTMAN, Bruno: Nemško gledališče na Slovenskem. *Enciklopedija Slovenije*, zv. 7. (ur. Alenka Dermastia). Ljubljana : Mladinska knjiga, 1993, str. 359.
- HLADNIK, Miran: Slovenski ženski roman. *Slavistična revija*, let. 29 (1981), št. 3, str. 259–296.
- JANKO, Anton: Grillparzer in Slowenien mit besonderer Berücksichtigung der Rezeption. *Mariborer Grillparzer-Symposium* (ur. Mirko Krížman). Maribor : Pedagoška fakulteta, 1993, str. 159–176.
- JANKO, Anton: Nemška literarna ustvarjalnost na Slovenskem – zgodovinski pris. *Informativni kulturološki zbornik* (ur. Martina Orožen). Ljubljana : Seminar

slovenskega jezika, literature in kulture pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 1995, str. 319–333.

JANKO, Anton: Das Werk Friedrichs von Gagern in literaturgeschichtlicher Betrachtung. *Acta neophilologica*, let. 38 (2005), št. 1/2, str. 119–127.

JANKO, Anton: Johann Gabriel Seidl als Beiträger des *Illyrischen Blattes* und der *Carniola*. *Benachrichtigen und vermitteln. Deutschsprachige Presse und Literatur in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert* (ur. Mira Miladinović Zalaznik; Peter Motzan; Stefan Sienerth). München : IKGS Verlag, 2007, str. 87–96.

JANŠA-ZORN, Olga; SIVEC, Jože; Radič, Peter. *Enciklopedija Slovenije*, zv. 10. Ljubljana : Mladinska knjiga, 1996, str. 38.

JUŽNIČ, Stanislav: Fizikalne knjige v Turjaški knjižnici. *Knjižnica. Revija za področje bibliotekarstva in informacijske znanosti*, let. 50 (2006), št. 3, str. 23–52.

KALAN, Filip: Obrisi gledališke zgodovine pri Slovencih. *Novi svet*, 1949, str. 71–85, 271–282, 361–369, 456–471 in 674–692.

KALTENBRUNNER, Hedwig: Das Lebenslauf des Dichters. *Ausgewählte Dichtungen von Karl Adam Kaltenbrunner*, Linz: Selbstverlag, 1905, str. X–XXIII.

KASPRET, Anton: Valvasor als Historiker. *Mittheilungen des Musealvereines für Krain*, zv. 3, 1890, str. 3–40.

KIDRIČ, France: Dramatične predstave v Ljubljani do leta 1790. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, V. let., 1–4. zv., str. 108–120.

KIDRIČ, France: Tomaž Markawitsch, Joh. Ernst Philippi, Christian Ludwig Liscow ter ilirsko gledališče 1705–35 oz. ljubljansko 1735. *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino*, V. let., 1–4. zv., str. 143–153.

KOKOLE, Metoda: Italijanske operne predstave pri Auerspergih sredi 17. stoletja – drobtinica k slovenskemu glasbenemu zgodovinopisju. *Muzikološki zbornik*, let. XXXV (1999), str. 115–129.

KOVÁCS, Estzer; ULRICH, Paul S.: Die Souffleure im deutschsprachigen Theater des 19. Jahrhunderts, unter besonderer Berücksichtigung der Souffleure im raum des heutigen Rumäniens und Ungarns. *Polen und Europa. Deutschsprachiges Theater in Polen und deutsches Minderheiten Theater in Europa* (ur. Horst Fassel; Małgorzata Leyko; Paul S. Ulrich). Lodz/Tübingen : Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2005, str. 148–176.

KRAMBERGER, Petra: »Na straneh ilustriranih časnikov se pred nami razprostira svet« – nemška ilustrirana publicistika na Spodnjem Štajerskem v 19. in 20. stoletju. *Kronika*, let. 54 (2006), št. 3, str. 397–412.

KRANJC, Andrej: Anthron Society (Postojna 1889–1911), the Beginning of Organised Speleology in Slovenia. *Acta Carsologica*, let. 31 (2002), št. 2, str. 223–232.

KRANJEC, Silvo: Peter Pavel pl. Radics. *Slovenski biografski leksikon*, zv. 3, str. 4–7.

- LEVSTIK, Fran: Osnutek polemичne knjižice zoper nemški list. *Zbrano delo*, 8. knjiga (ur. Anton Slodnjak). Ljubljana : DZS, 1959, str. 167–190.
- LUDVIK, Dušan: Prvi ljubljanski gledališki list. *Naša sodobnost*, 1954, št. 10, str. 155–959.
- LUDVIK, Dušan: Zveze med stanovskim gledališčem v Ljubljani in predmestnimi odri na Dunaju v l. 1790–1848. *Dokumenti slovenskega gledališkega muzeja*, št. 8–9, 1966, str. 231–238.
- LUKAN, Blaž: Nemško gledališče v Ljubljani v 19. in v začetku 20. stoletja. *Vidiki slovenske gledališke zgodovine: Simpozij ob 50 letnici Slovenskega gledališkega muzeja. Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja*, let. 39 (2003), št. 79, str. 88–91.
- MERHAR, Ivan: Radics, P. von. Johann Weikhard v. Valvasor. *Ljubljanski zvon*, let. XXX (1910), str. 117–119.
- MICHLER, Werner: »Die Deutschen in Krain«. Literarisches Feld und nationaler Konflikt nach 1848. *Zur Geschichte der österreichisch-slowenischen Literaturbeziehungen* (ur. Andreas Brandtner in Werner Michler). Wien : Turia+Kant, 1998, str. 193–219.
- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira: Theaterkritik in der Zeitschrift 'Carniolia'. *Methodologische und literarhistorische Studien zur deutschen Literatur Ostmittel-Südsteuropas* (ur. Anton Schwob; Carla Carnevale; Fridrun Rinner). München : Südostdeutsches Kulturwerk, 1994, str. 67–79.
- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira: Leopold Kordesch, ein Krainer Literat des Vormärz. *Anastasius Grün und die politische Dichtung im Vormärz* (ur. Anton Janko; Anton Schwob; Carla Carnevale). München : Südostdeutsches Kulturwerk, 1995, str. 157–168.
- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira: Edward Samhaber und die Rezeption France Prešeren's im Österreich des 19. Jahrhunderts. *Brechungen Brücken. Beispiele österreichisch-slowenischer Literaturbeziehungen: Edward Samhaber / France Prešeren / Drago Jančar*. Publikation zur Ausstellung in der »Galerie im Stifter-Haus«, 5. November bis 5. Dezember 1996 (ur. Andreas Brandtner in Werner Michler). Linz : Adalbert-Stifter-Institut des Landes Oberösterreich, 1996, str. 21–25.
- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira: »Ein Geschichtsschreiber, der wissenschaftlich Romanen für Historien ausgibt...« Johann Weichard Freiherr von Valvasor (1641–1693). *Querschnitte. Deutsch-slowenische Kultur und Geschichte im gemeinsamen Raum* (ur. Krista Zach in Mira Miladinović Zalaznik). München : Südostdeutsches Kulturwerk, 2001, str. 91–124.
- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira: Der krainische Polyhistor Johann Weichard Freiherr von Valvasor (1641–1693) und die Royal Society. *Eurovisionen III* (ur. Jan Papiór). Poznań : Rys. Studio, 2001, str. 151–163.

- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira: Emil Korytko und 'Carniolia', eine vaterländische Zeitschrift und Unterhaltungsblatt für Kunst, Literatur, Theater und geselliges Leben. *Annäherungen* (ur. Bernd Balzer in Irena Światłowska). Wrocław : Oficyna Wydawn, ATUT, 2003, str. 223–230.
- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira: Janez Trdina, bralec beletrističnega lista *Carniolia* (1838–1844). *Zastavil sem svoje življenje: monografija o življenju in delu Janeza Trdine* (ur. Aleš Bjelčevič). Mengeš : Muzej, 2005, str. 31–41.
- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira: Neues zum Laibacher Blatt *Carniolia* (1838–1844) und dessen erstem Herausgeber Leopold Kordes. *Benachrichtigen und vermitteln. Deutschsprachige Presse und Literatur in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert* (ur. Mira Miladinović Zalaznik, Mira; Peter Motzan; Stefan Sienerth). München : IKGS Verlag, 2007, str. 71–86.
- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira: Das erste Laibacher belletristische Journal *Carniolia* (1838–1844) und die redaktionelle Tätigkeit seines Gründers Leopold Kordes. *Deutschsprachige Öffentlichkeit und Presse in Mittelost- und Südosteuropa* (ur. Andrei Corbea-Hojsje; Ion Lihaciu; Alexander Rubel). Iași : Editura Universității »Al. Cuza«, 2008, str. 167–181.
- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira: Anton Alexander Graf Auersperg (1806–1876) – der Vormärzsdichter Anastasius Grün und sein Verhältnis zu Slowenien. *Estudios filológicos alemanes*, let. 15 (2008), str. 471–484.
- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira: Anastasius Grün und das Vereinte Slowenien. *Germanistische Mitteilungen*, zv. 67 (2008), str. 51–63.
- MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira: Das einzige Wort 'svinja' (Schwein) welches vorkam [...] kann man [...] verzeihen, ohne daß [...] die Ehre der slovenischen Nation darunter leidet : slowenisches Theater des 19. Jahrhunderts. *Gedächtnis – Identität – Differenz* (ur. Marijan Bobinac in Wolfgang Müller-Funk). Tübingen : Francke, 2008, str. 73–83.
- MITTEIS, Heinrich: Ueber die Beobachtung von Erderschütterungen. *Jahreshefte des Vereins des Krainischen Landes-Museums*, 1858, str. 53–56.
- MOLE, Rudolf: K zgodovini Knežjega dvorca v Ljubljani. *Kronika slovenskih mest*, let. 3 (1937), št. 4, str. 48–50.
- OSTANEK, France: Šolski sistemi na Slovenskem v obdobju 1774–1963. *Šolski sistemi na Slovenskem od 1774–1963*. Ljubljana : Slovenski šolski muzej, 1964, str. 7–18.
- PERENIČ, Urška: Nemško pesništvo Marie Luckmann (28. 8. 1964 – 5. 3. 1947) kot stereotipija slovenstva. *Stereotipi v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (ur. Irena Novak-Popov). Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovenistiko Filozofske fakultete, 2007, str. 211–214.
- PETZSCH, Cristoph: Eschtruth, Natalie. *Neue Deutsche Biographie*. Berlin : Duncker & Humblot, 1959, 4. zv., str. 651–652.
- RADICS, Peter von: Das große Erdbeben in Krain im Jahre 1511. *Jahreshefte des Vereins des Krainischen Landes-Museums*, let. 3 (1862), str. 115–119.

- RADICS, Peter von: Die Frauen in der Sage und Geschichte Krain's. *Blätter aus Krain*, št. 9, 1. marec 1862, str. 35–36.
- RADICS, Peter von: Die Fürst Carlos von Auersperg'sche Hausbibliothek im Laibacher Fürstenhofe. *Österreichische Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und öffentliches Leben. Beilage zur k. u. k. Wiener Zeitung*, 1863, str. 624–631.
- RADICS, Peter von: Die Hausbibliothek der Auersperge. *Neuer Anzeiger für Bibliographie und Bibliothekwissenschaft*, januar 1878, str. 10–17.
- RADICS, Peter von: Das Haus theater der Auersperge als Grundstein eines deutschen Theaters in Krain. *Europa*, 1877, št. 3, str. 65–72.
- RADICS, Peter von: Briefe hervorragender Krainer. *Archiv für Heimatkunde. Geschichtsforschungen, Quellen, Urkunden und Regesten, II. Band.* (1887), str. 115–123; pod točko III: *Schreiben des Siegmund von Zois an Josef Ritter von Löwengreif ddo. Laibach 19. Juni 1817*, str. 120–122.
- RADICS, Peter von: Erinnerungen an Anastasius Grün. *Anastasius-Grün-Nummer der Laibacher Schulzeitung*, let. 34 (1906), str. 93–97.
- RADICS-KALTENBRUNNER, Hedwig von: Aus der Gesellschaft. *Wiener Salon-Album*, 1873, nepag.
- REISP, Branko: O nekdanji knjižnici knezov Auerspergov (Turjaških) v Ljubljani. *Zgodovinski časopis*, let. 43 (1989), št. 1, str. 37–47.
- SCHARMITZER, Dietmar: Anastasius Grün – Versuch eines Forschungsberichts. *Anastasius Grün und die politische Dichtung im Vormärz* (ur. Anton Janko in Anton Schwob). München : Südostdeutsches Kulturwerk, 1995, str. 9–37.
- SHAW, Trevor: Cerkniško jezero v Frischlinovi pesmi iz okoli leta 1583 in Steinbergovi knjigi iz leta 1761. *Kronika*, let. 57 (2009), št. 1, str. 1–18.
- SEKOLEC, Jernej: O družabni igri kranjskega plemiča in njegovega učitelja iz 17. stoletja in o geografiji, brez katere so velika dejanja nema in zgodovina slepa. *Kronika*, let. 55 (2007), št. 3, str. 365–386.
- SINGER, Moritz: Die Suppen- und Thee-Anstalten in Österreich, ihre Organisation und Wirksamkeit. «*Österreichs Wohlfahrts-Einrichtungen. 1848–1898. Festschrift zu Ehren des 50jährigen Regierungs-Jubiläums Seiner k. u. k. Apostolischen Majestät des Kaisers Franz Joseph I.*, zv. 4. Wien : Commission der Österreichischen Wohlfahrts-Ausstellung, 1900, str. 483–495.
- SINOBAD, Jure: Pozabljeni »Blejčan« dr. Julius Payer. *Linhartovi listi. Spletni občasnik za domoznanstvo in novice knjižnice A. T. Linharta Radovljica*, let. 3, št. 11, 7. oktober 2004, str. 1–3.
- STESKA, Viktor: † Peter Pavel pl. Radics. *Carniola*, n. v., št. 3, 1912, str. 293–296.
- STUDEN, Andrej: Odkritje spominske plošče Franzu Grillparzerju v Rimskih Toplicah. *Slovenska kronika XIX. stoletja 1861–1883* (ur. Janez Cvirn et al.). Ljubljana : Nova revija, 2003, str. 273–274.

- ŠKERLJ, Stanko: Italijanske predstave v Ljubljani od XVII. do XIX. stoletja. *Kronika slovenskih mest*, let. 1 (1934), str. 95–105.
- ŠLIBAR, Neva: 'Du Freiheitspaganini'. Biographisches von und über Anastasius Grün. *Anastasius Grün und die politische Dichtung im Vormärz* (ur. Anton Janko in Anton Schwob). München : Südostdeutsches Kulturwerk, 1995, str. 39–54.
- VODOPIVEC, Peter: Slovenci v 19. stoletju: miti in stvarnost. *Temeljne prelomnice preteklih tisočletij*. 30. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Rogla, 28.–30. 9. 2000 (ur. Stane Granda in Barbara Šatej). Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2001, str. 71–84.
- VRHOVEC, Ivan: O ustanovitvi šentjakobske, frančiškanske in trnovske fare v Ljubljani. *Zbornik Matice slovenske*, 1901, II. zvez., str. 163–175.
- WEIGL, Igor: Ljubljanska palača knezov Auerspergov. *Kronika. Časopis za slovensko krajevo zgodovino*, let. 54 (2006), št. 1, str. 29–48.
- WILHELM, Gertraude: Lindau, Paul. *Neue Deutsche Biographie*, zv. 14. Berlin : Duncker&Humblot, 1985, str. 574–575.
- ŽIGON, Tanja: Laibacher Wochenblatt – ljubljanski tednik za korist in zabavo (1804–1810 in 1814–1818). *Zgodovinski časopis*, let. 55 (2001), št. 1, str. 67–91.
- ŽIGON, Tanja: '...von Krainern verfasst, und für Krainer berechnet...' Laibacher Wochenblatt zum Nutzen und Vergnügen 1804–1810; 1814–1818. *Germanistik im Kontaktraum Europa II* (ur. Mira Miladinović Zalaznik). Ljubljana : Oddelek za germanistiko z nederlandistiko in skandinavistiko Filozofske fakultete, 2003, str. 476–501.
- ŽIGON, Tanja: Drobci iz življenja in dela Hedwig Radics-Kaltenbrunner (1845–1919). *Ženske skozi zgodovino* (ur. Aleš Žižek). Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 2004, str. 189–196.
- ŽIGON, Tanja: Deutschsprachige Presse in Slowenien (1707–1945), 1. del. *Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, let. 12 (2004), str. 199–241.
- ŽIGON, Tanja: Deutschsprachige Presse in Slowenien (1707–1945), 2. in 3. del. *Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa*, let. 13 (2005), str. 127–213.
- ŽIGON, Tanja: Stilistische Eigenarten publizistischer Texte der Laibacher Autorin Hedwig von Radics-Kaltenbrunner (*1845; †1919). *Bausteine zu einer Geschichte des weiblichen Sprachgebrauchs VII. Fallstudien zum Umgang von Frauen mit Sprache* (ur. Gisela Brandt). Stuttgart : Hans-Dieter Heinz Akademischer Verlag, 2006, str. 151–170.
- ŽIGON, Tanja: Die deutschsprachige Literatur in Krain. *Der Untergang Metallums – Heinrich Moritz Penns Trauerspiel aus der Geschichte Krains. Sprach- und Literaturwissenschaftliche Brückenschläge* (ur. Petra Szatmári; Maria Balaskó). München : Lincom, 2007, str. 191–206.

- ŽIGON, Tanja: Eine slowenische Stimme in deutscher Sprache – Triglav. *Zeitschrift für vaterländische Interessen* (1865–1870). *Benachrichtigen und vermitteln. Deutschsprachige Presse und Literatur in Ostmittel- und Südosteuropa im 19. und 20. Jahrhundert* (ur. Mira Miladinović Zalaznik, Peter Motzan; Stefan Sienerth). München : IKGS Verlag, 2007, str. 97–117.
- ŽIGON, Tanja: Das Postwesen als Modernisierungsfaktor in Krain untersucht anhand der Studien von Peter von Radics (1836–1912). *Vorbild Europa und die Modernisierung Ostmitteleuropas* (ur. Krista Zach; Flavius Solomon; Juliane Brandt). Münster, Hamburg, Berlin, Wien, London : LIT Verlag, 2009, str. 112–127.
- ŽIGON, Tanja: Sprachtransfer als Kulturtransfer im 19. Jahrhundert in Krain. *Linguistica et res cotidianae*. Linguistische Trefen in Wrocław, vol. 2 (ur. Iwona Bartoszewicz; Joanna Szczęk; Artur Tworek), Wrocław/Dresden : ATUT/Neisse Verlag, 2009, S. 469–480.

REGISTER OSEBNIH IMEN⁹⁹³

- A**
- ADLER**, Jakob 204
- AICHELBURG**, Eugen grof 212, 293
- ALBRECHT**, Carl 98, 261, 262
- ALEKSANDER II.**, ruski car 153
- ALTENBERG**, Peter 221
- ANDERMATT**, Michael 123
- ANDRASSY**, Gyula 153
- ANDRIAN-WERBURG**, Irmtraud Frfr.
von 10
- ARAND**, Charlotte (*gl. Sacher-
Masoch, Leopold von*)
- ARNETH**, Alfred vitez 164
- ARNIM**, Achim von 27
- ARNIM**, Bettina von 164
- AUERBACH**, Berthold 222
- AUERSPERG** (Turjaški), družina 17,
20, 65, 71, 85, 95, 137, 139,
140–143, 170, 186, 188, 244,
246, 249, 259, 263, 271, 274,
286, 293
- AUERSPERG** (Turjaški),
- Anton Aleksander, grof (1806–
1876), ps. Anastazij Grün 10, 14,
19, 20, 54, 55, 59, 62–73, 75, 88,
95, 98, 99, 124, 137–140, 142,
143, 145, 147, 148, 154–157,
159, 160, 164, 169, 179, 184,
189, 211, 217, 219, 222, 223,
228–231, 247, 248, 273, 280,
282, 283, 286, 287, 289, 292
- Herbard VIII., baron (1528–1575)
72, 137–140, 247, 286
- Janez Andrej, grof (1615–1664)
263
- Karel Viljem (Carlos), knez (1814–
1890) 14, 65, 139, 140–142,
146, 286
- Marija Jožef, grof (1723–1805) 71,
72
- Volf Engelbert, grof (1610–1673)
141, 142, 147, 148, 246, 249,
257, 259, 263
- Vincenc Karel, knez (1812–1867)
85, 140, 141, 259, 296
- AŠKERC**, Anton 239
- B**
- BABNIK**, Jožef Anton (ps.
Buchenhain, Joseph) 217
- BALKOVEC DEBEVEC**, Marjetka 10
- BAMBERG**, Ottomar 111–113, 180,
228, 285, 292

⁹⁹³ V registru so zajeta imena oseb iz prvega dela knjige (od poglavja »Predgovor« do poglavja »Zusammenfassung«). Oseb iz drugega dela knjige (»Priloge«), ki vsebuje bibliografska popisa del Petra Pavla pl. Radicsa ter njegove soproge Hedwig pl. Radics-Kaltenbrunner kakor tudi popis gradiva o nemškem gledališču v Ljubljani in popis Radicseve zapuščine v Narodnem muzeju Slovenije, v registru ne navajam, saj bi to bistveno povečalo obseg registra, poleg tega pa so dokumenti, popisani v »Prilogah«, večkrat citirani tudi v osrednjem delu knjige. Pri osebah, pri katerih bi lahko prišlo do zamenjav, predvsem pri družini Auersperg, so v oklepaju navedene letnice rojstva in smrti. V nemškem povzetku (»Zusammenfassung«) so uporabljene nemške oblike zapisa osebnih imen in priimkov, vendar pa ni bistvenih razhajanj, zaradi katerih bi prišlo do nejasnosti.

- BAMBERG**, tiskar 40, 111, 181, 191, 226, 246, 248
- BARTSCH**, Friedrich vitez 70, 71
- BAUER**, Albert 204
- BAUER**, Fanny 204
- BAUERNFELD**, Eduard von 164, 169
- BAUMANN**, Gerhard 160
- BAUMBACH**, Rudolf 189, 217, 292
- BAVARSKA**, Elizabeta, žena cesarja Franca Jožefa 174, 210, 294
- BAVARSKI**, Maksimilijan (Maks) vojvoda, oče Elizabete Bavarske 210
- BÄUERLE**, Adolf 147
- BAYER**, Karl Emmerich Robert von (ps. Byr, Robert) 122
- BEETHOVEN**, Ludwig van 136
- BEIER** (tudi Beyer), Johannes 193
- BERČIČ**, Branko 117
- BERGER**, Manfred 204
- BERNDT**, Philipp 266
- BERNER**, Felix 252
- BEUST**, Friedrich Ferdinand grof 85, 164
- BINDER**, Leopoldine 28, 30, 38, 39, 42
- BIRK**, Matjaž 17, 243, 257
- BISMARCK**, Otto von 82, 153
- BLAZNIK**, Jožef 187, 227
- BLEIWEIS**, Janez 75, 77, 78, 80–82, 94, 114, 142, 177, 179, 208, 260, 272, 274, 276, 287
- BÖLTE**, Amely 155
- BONAPARTE**, Caroline, princesa Murat 173
- BORN**, baron 188
- BORŠNIK**, M. 180
- BRAUMÜLLER**, Wilhelm vitez 137, 138, 159, 164, 169, 178, 179, 189
- BRAUNE**, Joseph 213
- BRAUN VON BRAUNTHAL**, Johann Karl (ps. Jean Charles) 210–211
- BREDEN**, Adalmar von 156
- BREDEN**, Christiane von (gl. Christen, Ada)
- BRENTANO**, Clemens 27, 164
- BRENTANO**, Franz 164
- BRIX**, Emil 276
- BRÜMMER**, Franz 215–216
- BUCHENHAIN**, Joseph (gl. Babnik, Jožef Anton) 217
- BÜCHNER**, Georg 205
- BÜCHNER**, Luise 205
- BÜRSTENBINDER**, Elisabeth (ps. Werner, Elisabeth) 190
- BUČIČ**, Vesna 47
- BYR**, Robert (gl. Bayer, Karl Emmerich Robert von)
- C**
- CARMICHAEL**, Catherine D. 14, 240, 293
- CARNERI**, Bartholomäus vitez 165
- CASTLE**, Eduard 214–216, 220, 221, 293, 294
- CELESTIN**, Fran 74
- CIMPERMAN**, Josip 18, 137, 177, 199, 210
- CIPERLE**, Jože 44
- COMMENDA**, H. 210
- COOK**, Thomas 232, 233
- CORONINI**, Franc grof 165
- COSTA**, Etbin Henrik 55, 56, 57, 77–82, 94, 222, 238, 253, 254, 262, 282, 287
- COSTA**, Henrik 212, 250, 253
- COTTA**, J. G., založnik 90, 100, 165, 169, 172, 223
- CHRISTEN**, Ada (ps. Breden, Christiane von) 155, 210
- CROBATH**, Blaž 58

CVIRN, Janez 18, 98

Č

ČEČ, Dragica 227

ČEČ, Tončka 187

ČOP, Matija 169

ČUK, Alenka 27

D

DE LUGNANI, Silvana 155

DEMETER, Dimitrij 73

DESENIŠKA, Veronika 136

DESSELBRUNNER, Joseph 250

DEVRIENT, Philipp Eduard 222

DEŽMAN, Karel (tudi Dragotin) 58,
65, 186

DIMITZ, Avgust 16, 186, 193, 212,
242, 275, 296

DIMITZ, Ludvik 242

DINGELSTEDT, Franz 221

DIWALD, Franz 252

DOLNIČAR (tudi Thalnitscher), Janez
Gregor 241, 264

DOMENIGG, Karl 217

DOSTOJEVSKI, Fjodor Mihajlovič 122

DULAR, Anja 10, 73, 117, 118

DUNZINGER, Hildegard 86

E

EBNER-ESCHENBACH, Marie von
123, 222

EGGER-SCHMITZHAUSEN, Marie von
(ps. Lacroma, Paul Maria) 123

EGGER-MÖLLWALD, Alois von 223,
224

EHRENREICH, Maria Theresia von 32

EICHENDORFF, Joseph von 222

EISENZOPF, Franz 213

ELZE, Theodor 212

EMINGER, Anna 29, 33, 42, 105,
131, 228

ENGEL, Moritz 154, 288

ERNESTI, Luise (gl. Humbracht, Luise
Ernestine Malvina von)

ERNST, Adolf (ps. Stern, Adolf) 229

ESCHSTRUTH, Natalie (tudi Nataly)
von, por. Knobelsdorff-
Brenkenhoff 123, 124, 202-204,
295

EVGEN SAVOJSKI, princ 247

F

FABJANČIČ, Vladislav 32, 34, 40, 60,
152, 236, 239, 280

FAGIN DAVIS, Lisa 141

FALKE, Gustav 221

FALKE-LILIENSTEIN, Hans baron
233, 234, 292

FEEDER, Josef 50

FERJAN, Uršula 136

FILIPič, Lojze 16, 24, 75, 241, 242,
266, 271, 287, 296, 297

FINSTERBUSCH, Johann 117

FONTANE, Theodor 155, 221

FONTANE, Emilie 194

FOUQUÉ, Friedrich de la Motte 27

FRANÇOIS, Marie Louise von 222

FRANKENSTEIN, Philipp 253

FRANKL-HOCHWART, Ludwig August
von 160, 161, 163, 170, 290

FRASL, Wilhelm 251, 252

FRAST, uradnik 38

FREIBERG, vitez 180

FREYTAG, Gustav 122, 124, 222

FRIEDL, Johann 252

FRIEDMANN, Siegwart 168

FRIEDRICH, Leo 169

FRÖBL, Friedrich 204

FRÖHLICH, sestre 161, 163, 164,
169, 172, 176, 290

FRÖHLICH, Katharina 161, 170, 291

FROHN, Charlotte 168

FOHRBACH, Eugen 122

FUNTEK, Anton 112

G

GAGERN, Friedrich baron 20, 124,
212, 280, 293

GALE, Thomas 233

GELLERT, Christian Fürchtegott 124

GERBEL, Nicolaus von 155

GERMONIK, Ludvik 95, 97, 115,
161–165, 167–170, 172, 175,
176, 196, 290, 291, 293

GIONTINI, Janez 61, 114, 115, 137,
189

GLAUERT, Amanda 154

GLOBOČNIK, Anton 37

GLOBOČNIK, Damir 180

GLONAR, Joža 217, 219

GOETHE, Johann Wolfgang von 27,
55, 90, 124, 134, 169, 194

GOETHE, Christiane von, roj. Vulpus
194

GOLEC, Boris 14, 241, 293

GOLTSCH, Franz 20, 212, 280, 293

GOROPEVŠEK, Branko 187

GORUP, Josip 47

GRANDA, Stane 10, 47, 143

GRASELLI, Peter 128

GRDINA, Igor 10, 18

GREFE, Konrad 70, 93, 192, 193,
207

GREGORČIČ, Simon 214

GRILLPARZER, Franz 22, 69, 97, 100,
115, 117, 122, 124, 155, 160,
161, 163, 164, 166, 167, 169–
176, 191, 194, 197, 289–291,
293

GRIMŠIČ, družina 159

GRIMŠIČ, Jurij Adam 159

GRÖBL, Johann 212–214, 294

GROSS, Ferdinand 184

GROSSE, Julius Waldemar 225, 226,
227

GRUDEN, Josip 239, 240

GRÜN, Anastazij (gl. *Auersperg*,
Anton Aleksander grof)

GRÜNEWALD, Carl 57

GRÜNEWALD, Harriet 190

GSPAN, Alfonz 253, 254

GUTNIK, Emil 180

GUTZKOW, Karl 122, 154, 221

H

HABE, France 193

HABSBURŽANI

- Albreht, nadvojvoda 84, 200

- Albreht VI., brat cesarja Friderika III.
248

- Elizabeta, žena cesarja Franca
Jožefa (gl. *Bavarska*) 174, 210,
294

- Ferdinand I., cesar 173

- Franc I./II., cesar 250

- Franc Jožef I., cesar 180–182, 210,
288, 294

- Friderik III., cesar 248

- Karel VI., cesar 29, 32, 189, 281,
291

- Karel Ludvik, nadvojvoda 154, 173

- Leopold I. 191, 246

- Ludvik Viktor, nadvojvoda 173

- Maksimilijan (Ferdinand Maks),
mehiški cesar 172, 173

- Marija Terezija, cesarica 270

- Rudolf, prestolonaslednik 185, 223

HACKLÄNDER, Friedrich Wilhelm
122

HACQUET, Balthasar 219

HALM, Friedrich (gl. *Münch-
Bellinghausen*, *Eligius Franz Josef*
baron)

- HALM**, Margarethe (*gl. Wilhelm, Alberta von, por. Maytner*)
- HAMMER**, Julius 221
- HAMERLING**, Robert 123, 156, 191, 289
- HARRER**, Melchior 145, 257, 296
- HARTMAN**, Bruno 16, 17
- HASTINGS WHITE**, Alfred Georg 234
- HEINE**, Heinrich 124, 134, 194
- HEINE**, Mathilde 194
- HEINRICH**, Anton 58
- HENTL**, Otto von 154
- HEYSE**, Paul 155
- HINRICHSEN**, Adolf 15
- HIRSCH**, Jenny 205
- HITZINGER**, Peter 137, 262, 271
- HLADNIK**, Miran 214
- HMEĽJAK**, Bogdan 28
- HOBSBAWM**, Eric 272
- HOCHDORF**, Max 183
- HOČEVAR**, Martin 241
- HOFMANNSTHAL**, Hugo von 198, 269
- HOFFELNER**, J. 164
- HOLTEI**, Karl von 222
- HOLZ**, Arno 221
- HOLZ**, Eva 212
- HOLZINGER**, Franz 90
- HÖNDLER**, Martinus 145, 257, 295
- HORAK**, Janez Nepomuk 81
- HORVAT**, Sandra 17, 250, 257
- HOTTNER-GREFE**, Anna 207, 220
- HREN**, Tomaž 150, 177
- HRIBAR**, Angelika 187
- HRIBAR**, Dragotin 187
- HRIBAR**, Ivan 228, 236, 266, 271
- HUBER**, Josef 42
- HUCH**, Ricarda 221
- HUDOVERNIK**, Josip 40
- HÜGEL**, Heinrich 147
- HÜLSEN**, Helene von 123
- HUMBRACHT**, Luise Ernestine
Malvina von (ps. Ernesti, Luise)
123
- HYE**, Anton 95
- I**
- IBSEN**, Henrik 124, 203
- ISSLEIB**, Ludwig 148, 149, 155, 217
- J**
- JÄGER**, Gustav 196
- JAGIĆ**, Vatroslav 114
- JANKO**, Anton 10, 20, 173, 212
- JANŠA-ZORN**, Olga 16, 18, 19, 133, 134, 280
- JANTSCHOWITSCH**, Adalbert 167
- JARC**, Anton 56
- JASPER**, Friedrich 193
- JELAČIĆ**, Josip, hrvaški ban 260
- JELOVŠEK**, Ernestina 179
- JERAN**, Luka 276
- JESENKO**, Janez 20, 113, 291
- JOHANN ALBRECHT**, vojvoda
Meklenburški 203
- JOHN**, *feldmaršal* 84
- JOHN**, Frederike Henriette Christiane
Eugenie (ps. Marlitt, Eugenie)
123
- JUŽNIČ**, Stanislav 246
- K**
- KÁBDEBO**, Heinrich 185
- KAINZ**, Josef Gottfried Ignaz 203
- KAJDIŽ**, Tomaž 47
- KALAN**, Filip 16, 22, 24, 241, 242, 246, 250, 256, 297
- KALCHBERG**, Johann 124
- KALISTER**, Janez 47
- KALTENBRUNNER**, Ernst 88

- KALTENBRUNNER**, Karl Adam 22, 23, 86–88, 90, 112, 155, 175, 208, 209, 217, 221–223, 227, 283, 294
- KALTENBRUNNER**, Kaspar 86
- KALTENBRUNNER**, Mathilde 70
- KALTENBRUNNER**, Marianne 210
- KALTENBRUNNER**, Pauline, roj. Kner 87
- KALTENBRUNNER**, Rosalia 90
- KALTENBRUNNER**, Ulrich 10, 11, 70, 90, 129, 272, 273
- KANDERNAL**, Franc 60
- KAPPER**, Siegfried 78, 165
- KARADŽIĆ**, Vuk 173
- KARAJAN**, Theodor Georg von 71
- KAREL I. VELIKI**, frankovski kralj 52
- KARINGER**, Anton 162
- KAROLOVICH**, *nadporočnik* 43
- KASPRET**, Anton 239
- KEIL**, Ernst 146, 147, 154
- KEYSERLING**, Eduard 122
- KIDRIČ**, France 252, 267
- KLEIN**, Anton 137
- KLEIN**, Ida (*gl. Nowotny, Isabella*)
- KLEINMAYR**, *tiskar in knjigotržec* 40, 111, 117, 150, 181, 191, 226, 246, 248
- KLEIST**, Heinrich von 124
- KLEEMANN**, Johann 47
- KLEMM**, Josef 147
- KLOPSTOCK**, Friedrich Gottlieb 49, 124
- KLUN**, Vincenc Fererri 163, 164
- KOKOLE**, Metoda 246
- KONŠEK**, Valentin 58
- KOPRIVA**, Anton 42
- KORDESCH**, Leopold 75, 77, 149, 150, 189, 190, 217, 262, 292
- KORYTKO**, Emil 190
- KOSESKI**, Jovan (*gl. Vesel, Janez*)
- KOSJET**, Johann 71, 72
- KOTZEBUE**, August von 124, 253
- KRAIL**, Karl 52
- KRAMBERGER**, Petra 123
- KRANJC**, Andrej 193
- KRANJEC**, Silvo 16, 18, 19, 29, 117, 242, 280
- KREK**, Gregor 137
- KREUZENBERGER**, Jožef pl. 42
- KROB**, Lovro 60
- KNAR**, Josef 51, 53
- KNOBELSDORFF-BRENKENHOFF**, Franz von 203
- KOPITAR**, Jernej 252
- KRONES**, Franz von 51, 52, 54
- KUHNE**, Ernst 252
- KÜRNBERGER**, Ferdinand 185, 269
- KÜRSCHNER**, Ferdinand 164, 215, 216
- L**
- LACROMA**, Paul Maria (*gl. Egger-Schmitzhausen, Marie von*)
- LADDEY**, Emma (*gl. Radtke, Emma*)
- LADDEY**, Ernest 101
- LAMBL**, [?] 71, 72
- LANG**, Ladislavus 151
- LANG**, *knjigotržec* 206, 207
- LANNA**, Emil 101
- LANNA-SCHMIDT**, Amélie Charlotte 101
- LAUBE**, Heinrich 155, 165
- LAUDON**, Ernst Gideon von 186
- LAUSER**, Wilhelm 185
- LEBENSAFT**, Elisabeth 15
- LEITENBERGER**, Johanna 156
- LEITMAIER**, Viktor 176
- LEMP**, Maria Magdalena 10
- LENAU**, Nikolaus 174

- LENGEFELD**, Charlotte Luise
 Antoinette von, por. Schiller 194
LENTNER, Ferdinand von 164, 170
LENTZE, Hans 47
LEOPOLD II., belgijski kralj 185
LESJAK, Josip 42
LESKOVEC, Lovro 77, 78
LESSING, Gotthold Ephraim 49, 124
LEUSCHER, V. 80
LEVEC, Fran 128
LEVSTIK, Fran 74, 77, 95, 97, 111,
 114, 115, 152, 177, 179, 180,
 184, 193, 271, 287
LEWINSKY, Heinrich 58
LEWINSKY, Josef 169
LIEDEK, Anton 165
LIEGL, Eva 117
LINDAU, Paul 122
LINDHOFF, Lena 196
LINHART, Anton Tomaž 249, 250,
 267, 296, 297
LIPIČ KÖSTL, Terezija 136
LISZT, Franz 222
LORENZEN, Jan N. 37
LÖWENGREIF, Jožef vitez 40
LÖWENTHAL, Jakob 147
LUCKMANN, Joseph 214
LUCKMANN, Marie 214, 294
LUDVIK II., bavarski kralj 163
LUDVIK XIV., francoski kralj 246
LUDVIK XVIII., burbonski kralj 37
LUDVIK, Dušan 16, 17, 242, 243,
 250–254, 264, 296, 297
LUKAN, Blaž 17
LUTSCH, Anna 105, 131
- M**
- MAGIĆ**, Vladimir 73
MAGRIS, Claudio 160, 172, 173,
 176, 291
MALLIN, R. 77
MAMROTH, Fedor 198
MANN, Katja, roj. Pringsheim 194
MANN, Thomas 194
MANNSTÄDT, Wilhelm 183, 184, 255
MARKAWITSCH, Tomaž 267
MARLITT, Eugenie (gl. John,
*Frederike Henriette Christiane
 Eugenie*)
MARX, Friedrich 173
MARX, Karl 269
MATIĆ, Dragan 18, 81
MATOSCH, A. 210
MAUPASSANT, Guy de 122
MAY, Karl 122
MAŽURANIĆ, Ivan 73
MERBACH, Günter 123
MERHAR, Ivan 240
MENCINGER, Janez 241
MENDELSSOHN, Felix 136
MICHLER, Werner 18, 213
MICHAJLOWITSCH GORTSCHAKOW,
 Aleksander knez 153
MIKLOŠIČ, Fran 57, 70, 71, 95, 281,
 282
MIKULICH, Ignaz 231
MILADINOVIĆ ZALAZNIK, Mira 10,
 14, 20, 75, 149, 150, 161, 169,
 190, 212, 240, 241, 242, 262,
 293
MILICEVA, R., tiskarna 193
MILLS, John Stuart 205
MINOR, Jakob 223, 224
MITTEIS, Heinrich 58, 59
MOLE, Rudolf 246
MORAVEC, Dušan 242
MORGENSTERN, Lina, roj. Bauer
 197, 204, 205, 206, 207
MORGENSTERN, Theodor 204
MÖRIKE, Eduard 221

MORINI, Olga 168
MOTZAN, Peter 11
MÜLLER, Johann Ludwig Wilhelm
 27, 190, 274, 298
MÜLLNER, Alfonz 186, 212
MÜNCH-BELLINGHAUSEN, Eligius
 Franz Josef baron (ps. Halm,
 Friedrich) 69, 70
MUR, Johann 58
MUYS, Gottfried 69, 95

N
NAGL, Johann Williband 19, 214,
 215, 294
NAGLIČ, J. 112
NAJBERGER WACHA, Dagmar 11,
 24, 29, 106, 129, 200
NAPOLEON BONAPARTE 32, 35, 37,
 84, 214, 297
NAUMANN, Robert 14
NEČÁSEK, Johann 56, 57, 61, 282
NESTROY, Johann Nepomuk 124,
 222, 243
NEUBERGER, Stjepan 29, 129
NODIER, Charles 146
NOPES, baron 173
NOWOTNY, Isabella (ps. Klein, Ida)
 123, 124, 210, 211

O
OBBERGFÖLL, Josef 213
OBLAK HERMANN PL.
HERMANNSTHAL, Amalija 136
OHM-JANUSCHOWSKY, Julius 16,
 112, 243
OHSWALDT, Julius 143
OSTANEK, France 44
OTT, Camilla von 168
OTTO-PETERS, Luise 205

P
PAJK, Milan 15, 133, 270
PAOLI, Betty 155, 211
PAYER, Julius von 170
PENN, Heinrich Moritz 147, 155,
 165, 174, 148, 262
PERENIČ, Urška 214
PESJAKOVA, Luiza 58, 124, 150,
 182, 214, 217, 219
PETRUZZI, Peter 58, 169
PETZSCH, Cristoph 203
PICHLER, F. S. 164
PICHLER, Karoline, roj. Greiner 163,
 164
PIA, Joseph 93, 151
PINKUS, Alexander 156
PIRNAT, Janez 272
PORTNER, Anton baron 38
POUR, Eduard 80
POŽAR, Tone 28
PRAUS, Josef 73, 74, 287
PREINFALK, Miha 10, 17, 65, 71, 85,
 102, 139, 142, 259
PRELS, Max 161
PRENNER, Anna Maria 86
PREŠEREN, France 106, 134, 136,
 150, 161, 169, 179, 180, 188–
 190, 219, 188, 292
PRETTNAR, Matilda 136
PRINGSHEIM, Katja (*gl. Mann, Katja*)
PROSCHKO, Hermina Camilla 201
PUSCHNIG, A. O. 19, 20, 128, 214–
 217, 219, 220, 270, 279

R
RAABE, Wilhelm 221
RADICS, Erwin pl. 29, 42, 97, 101–
 105, 125, 129, 131, 152, 200,
 220, 227, 228, 277, 284
RADICS, Herbard Maria pl. 29, 105

- RADICS**, Maria Barbara pl. 105
RADICS, Maria pl. 97, 105–107, 228, 277
RADICS, Paula Marianne pl., por. Walland 97, 106, 108–110, 118, 125, 126, 128–130, 204, 220, 228, 244, 277, 278
RADICS, Peter Pavel pl. *passim*
RADICS-KALTENBRUNNER, Hedwig pl. 13, 15, 21, 22, 23, 24, 29, 70, 86–93, 98–102, 106, 111, 117, 119, 124, 125, 129, 155, 162, 163, 165, 174, 175, 179, 186, 194, 195, 199–220, 221, 223, 229, 283–286, 289, 293–295
RADIĆ-NEUBERGER, Hedvika pl. 29, 32, 38, 40, 99, 110, 129
RADITS, Peter pl. 32, 34, 35–43, 55, 102, 281
RADITSCH, Franc Ludovik pl. 29, 32
RADTKE, Emma (ps. Laddey, Emma) 101, 102, 123, 165, 206, 207, 219
RAUSCHER, Josef Othmar 151, 283
RAUSCHER PL. STAINBERG, Ernst 189
RAVBAR, Krištof pl., *ljubljski škof* 226
RAVBAR, Ana Marija baronica 241
REBIČ, Elija 47
RECHBERG IN ROTHENLÖWEN, Johann Bernhard grof 67
REDWITZ, Oskar vitez 134, 135
RAIMANN, *tiskar* 169
REICH-RANICKI, Marcel 194
REISP, Branko 14, 230, 236, 238–240, 263, 293
REITTERER, Hubert 15
RICHTER, Franz Xaver Johann 238
RIEMER, [?] 72
RILKE, Rainer Maria 221
RIZY, Theobald baron 161, 165, 172
RIZZI, Vincenz 169, 179
RODENBACH, Zöe von (*gl. Sacher-Masoch, Leopold von*)
ROLLETT, *družina* 175
ROSEGGER, Peter 122
ROTHE, Carl von 126
RÜCKERT, Friedrich 147
RUDEŽ, Karel 142, 152
S
SACHER-MASOCH, Leopold vitez (ps. Charlotte Arand; Zöe von Rodenbach) 54, 55, 122, 147, 148, 168, 185, 290
SACHSEN-COBURG-GOTHA, August princ 165
SACHSEN-WEIMAR-EISENACH, Augusta, pruska kraljica in žena cesarja Viljema I. 153, 206, 222
SAGL, Hermann 151
SALLMAYER, Hermann 248
SAMHABER, Edward 20, 161, 280
SCHANTROCH, H. 253
SCHARMITZER, Dietmar 159
SCHICKANEDER, Johann Joseph (*igralsko ime Emanuel*) 251, 252
SCHIFFRER, Ana 93
SCHILLER, Friedrich 124, 134, 193, 221, 223, 228, 252, 260, 265, 266
SCHIVIZ VON SCHIVIZHOFFEN, Ludwig 18, 29, 32
SCHLEIFER, Theresa 88, 283
SCHLEIFER, Mathias Leopold 155, 283
SCHLEIFER, Moritz 98
SCHMERLING, Anna, por. Pessiak 136
SCHMIDT, Arno 122
SCHMIDT, Vlado 58

- SCHNITZLER**, Arthur 198, 269
SCHNEIDER, Jožefa 40
SCHNEIDER, Moritz 93
SCHOLLMAYER, Franz 94
SCHOLLMAYER-COSTA, Kornelija 253
SCHÖNLEBEN, Janez Ludvik 141, 161, 164
SCHÖPPL, Siegfried 212
SCHUBERT, Franz 27
SCHUMI, Evgenija 187
SCHUMI, Franz 186
SCHÜTZ, *tiskarji in knjigotržci* 117
SCHWARZ, Karl baron 173
SCHWARZENBERG, Johann Adolf knez 165
SCHWEGEL, Jožef baron 159
SCHWOB, Anton 10
SEIDL, Johann Gabriel 165, 189, 212, 292
SEKOLEC, Jernej 141, 142
SERRE, Friedrich Anton 221
SEUME, Johann Gottfried 222, 223
SHAKESPEARE, Wiliam 169, 252
SHAW, Trevor R. 27, 193
SHOWALTER, Elaine 196
SICKL, Theodor 64
SIEBER, Anton 110
SIENERTH, Stefan 11
SILBERER, Victor 154
SINGER, Moritz 206
SINOBAD, Jure 170
SIVEC, Jože 16
SLATKONJA, Jurij 186
SMOLEJ, Tone 122
SPIELHAGEN, Friedrich 122
SPITZER, Daniel 154
SPITZER, Sigfrid 269
STADION, Emerich grof 155
STEIDL, R. 83
STEINBERG, Franc Anton pl. 193
STELE, France 272
STERN, Adolf (*gl. Ernst, Adolf*)
STESKA, Viktor 15, 28, 60, 64
STIFTER, Adalbert 176, 221
STORM, Theodor 147
STRAUB, Sandra 149
STEBU, Ludwig 197
STRINDBERG, Johann August 203
STUDEN, Andrej 111, 173
SUPPAN, Franz 261
SUTTNER, Bertha von 123, 124
SVETEC, Luka 81
- Š**
ŠKERLJ, Stanko 246
ŠKABROUT, František 272
ŠLIBAR, Neva 10
ŠUKLJE, Fran 60, 271
ŠVEGELJ, Ivan 159
- T**
TANGL, Karlmann 52
TAUBERT, Karl Gottfried Wilhelm 136
TAVČAR, Ivan 128, 177, 187
TAYLOR, Alan John Percival 74
THALNITSCHER von **THALBERG**, Johannes Gregor (*gl. Dolničar*)
THUN-HOHENSTEIN, Leo grof 47
TIECK, Ludwig 169, 189, 222
TKALAC, Imbro 73
TOMŠIČ, Anton 94, 152, 153
TRAEGER, Albert 147
TRDINA, Janez 47, 142
TROBIČ, Milan 27
TROST, Andreas 247
TRSTENJAK, Anton 16, 24, 242, 254, 260, 296
TRSTENJAK, Davorin 137, 187
TRUBAR, Primož 63, 186

TSCHINKEL, Wilhelm 213
TURNFELS, Richard von 154

U

UHLAND, Ludwig 27
URBANČIČ TURNOGRAJSKA, Josipina
 136
URBAS, Viljem 77
URŠIČ, Andrej 42

V

VALENCIČ, Vlado 110
VALENTA PL. MARCHTHURN, Alojzij
 227, 229
VALVASOR, Janez Vajkard 13, 14,
 19, 74, 80, 126, 127, 143, 146,
 147, 150, 177, 186–189, 191,
 193, 219, 230, 231, 233–236,
 238–242, 244, 246, 247, 257,
 271, 273, 274, 288, 292, 293,
 298, 299

VEGA, Jurij 250, 272

VERNE, Jules 122

VERNULAEUS, Nikolaus 266

VESEL, Janez (ps. Koseski, Jovan)
 136

VESELKO, Irena 263

VILHAR, Miroslav 77, 190, 193

VILJEM I., nemški cesar 153–154,
 222

VODNIK, Valentin 186, 260

VODOPIVEC, Peter 176

VOVK ČEPIČ, Taja 263

VRHOVEC, Ivan 32, 128

VRHOVNIK, Ivan 32

W

WACHA, Mladen 129

WALLAND, Paula Marianne (gl.
Radics, Paula Marianne)

WALLAND, Eugen 109, 110

WALLISER, Karl Friedrich 117

WALTHER von der Vogelweide 172,
 291

WANDRUSZKA, Adam 269

WAWRO, Geoffrey 82

WEIGL, Igor 246

WEISS, Elisabetha 38

WEISS, Johann 52

WEINHOLD, Karl 52, 135

WENZAIS, Franz 42

WERNER, Elisabeth (gl.
Bürstenbinder, Elisabeth)

WEYPRECHT, Karl 170

WIELAND, Christoph Martin 124

WIHAN, Joseph 86

WILHELM, Alberta von, por. Maytner
 (ps. Halm, Margarethe) 123

WILHELM, Gertraude 122

WINDISCH-GRAETZ, družina 191,
 200

WISSENAUER, Franz 51

WILSON, Thomas Woodrow 159

WOLF, Hugo 154

WOLLMAN, Frank 256

WURZBACH VON TANNENBERG,
 Constant[in] 14, 15, 86, 227,
 238, 279

WYDENBRUE, Christoph grof 292

Z

ZAHN, Joseph von 233

ZARÁNSKI, Stanislaw 133

ZEIDLER, Jakob 19, 214, 215, 294

ZESCHKO, L. 261

ZETTELBAUER, Heidrun 229

ZIPPER, Albert 170

ZLATNIK, Franc Jožef 164, 174

ZOIS, Žiga 249

ZOLA, Emil 122–123

ZÖTL, H. 210

ZRINJSKI, Nikolaj 239

ZRINJSKI, Peter 239

ZUPAN-PAHOR, družina 188, 192,
255

Ž

ŽABOTA, Barbara 10

ŽIGON, Tanja 16, 19, 20, 73, 77, 78,
80, 114, 123, 148–150, 155, 174,
177, 186, 190, 191, 194, 198,
213, 239, 262, 280

CIP – kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929Radics P.

ŽIGON, Tanja, 1974-

Zgodovinski spomin Kranjske : življenje in delo Petra Pavla pl. Radicsa (1836-1912) / [besedilo, povzetek v nemškem jeziku] Tanja Žigon. - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije : Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2009. - (Knjižnica Kronike, časopisa za slovensko krajevno zgodovino ; zv. 12)

ISBN 978-961-6777-03-2 (Zveza zgodovinskih društev Slovenije)

246641664

Kranjski polihistor Peter Pavel pl. Radics (1836–1912), rojen v Postojni, se je vse svoje življenje ukvarjal s kranjsko kulturno in literarno-zgodovino. [...] Tanja Žigon je v pričujoči znanstveni monografiji predstavila Radicsevo dobo, njega samega, njegovo ženo kot avtorico in njegove sodobnike. Tako s historičnega kakor tudi literarno-zgodovinskega stališča je podala temeljito analizo takratnega časa, prostora in idej. Svojo monografijo je kljub temu, da je tema znanstvena, napisala v berljivem in razumljivem slogu, ki bralca pritegne, in jo obogatila s fotografijami, katerih večji del tudi še ni bil objavljen.

dr. Mira Miladinović Zalaznik

Peter Pavel pl. Radics sodi med tiste slovenske kulturnike, ki v dosednji slovenski kulturni zgodovini niso našli odmeva, ki ga po svojem delu in pomenu zaslužijo. Vzrok za tako stanje je v največji meri v tem, da v času narodnih bojev niso prevzeli skrajnih slovenskih stališč. Mož, ki ga obravnava Tanja Žigon, je imel še to »pomankljivost«, da je v bistvu ostal zvest starejšim naziranjem o kranjski kulturi, ki je bila vselej, vsekakor pa vsaj od Valvasorja, dvojezična. Pri njem zasledimo dokaj običajno prakso avstrijskih Slovanov 19. stoletja, ki so kot jezik zahtevnejšega sporazumevanja uporabljali nemščino. In nazadnje je bil Peter Pavel pl. Radics človek, ki je kot svojo kulturo razumel praktično vso tedanjo avstrijsko kulturo, predvsem pa nemško in slovensko (kranjsko). [...]

Posebno velja opozoriti na odkritje vloge in pomena Radicseve žene, ki doslej praktično ni bila znana. Bila je publicistka in socialno angažirana kulturnica, ki je na eni strani ustanovila javno kuhinjo, na drugi pa izposojevalno knjižnico. Vsekakor gre za izjemno dopolnilo dosedanjega poznavanja vloge ženske, zlasti pa intelektualke v slovenski družbi. Monografija Tanje Žigon je velik, predvsem pa nov prispevek k slovenski kulturni zgodovini. Med drugim dokazuje staro multikulturnost tega prostora, ki bi ga mnogi radi na novo odkrili.

dr. Stane Granda

jižnica "Kronike" 12

ISBN 978-963-6777-03-2

9 789616 777032

Cena: 20 EUR

K